Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ
Η. ΛΑΓΙΟΥ
Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ – ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ς΄ γυμνασίου

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1969

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ, Η. ΛΑΓΙΟΥ, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ–ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

500

42309

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΛΛΑΣ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1968

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μαθητικές Νοσταλγίες.....

Όταν χειμώνας στήν καρδιά,
βάρθη καί θά γεράσης,
άνοιξε τούτο τό χαρτί
καί κάτσε νά διαβάσης.

Θά θυμηθής μαθήτριες
πού είχες φιλενάδες
καί τώρα πιά γεράσανε
καί γίνανε γιαγιάδες

Στήν θύμησή σου θάρχεται
η έδρα τό θρανίο,
η γαλανή ποδίτσα σου,
η τσάντα, τό βιβλίο.

Στή θύμησή σου θάρχεται,
ένας γλυκός ιππότης,
τά χείλη θά γελάσουνε,
Χαίρε, ΩΡΑΙΑ ΝΙΟΤΗ!!...

Μέ αγάπη
"Μάντω"

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Θ' αλλάσσεις αν γεράσω,
και ποταμούς διαβώ,
την φίλη μου την Δήμητρα,
πολύ δεν ζημιώνω....
Με τρελλή αγάπη
"Μάντω"

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Θυμάσαι πώς καθόσουνα,
στό πίσω μου θρανείο,
κι από τά γέλοια τά τρελλά
μάς πήγαν στό γραφείο,
καί πόντευε νά σπάση
καί τό ίδιο τό θρανείο;....
Ἡ φίλη σου
"Μάντω"

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Δέν θέλω τίποτ' άλλο
από σε,
μόνον την ώρα πού κοιμάσαι,
ξεχάσης όλους τούς άλλους
καί μένα νά θυμάσαι.....
"Φιλικότατα
Μάντω"

Σάν τό ρόδο είσαι γλυκειά μου
μέ τήν μόνη διαφορά,
πώς εσύ ανθίζεις πάντα
μά τό ρόδο μιά φορά.
Θά σε θυμάμαι
πάντα
"Μάντω"

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸν λόγον τοῦτον ἐξεφώνησεν ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Παῦλος εἰς ἔκτακτον δημοσίαν συνεδρίαν τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 25 Μαρτίου 1954, καθ' ἣν ἐγένετο ἐπίσημος ἀναγόρευσις Αὐτοῦ ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας.

Μὲ συγκίνησιν ἵσταμαι ἐπὶ τοῦ πανεπιστημιακοῦ τούτου βήματος, πλουσίου εἰς ὅλως ἐξέχουσαν πνευματικὴν παράδοσιν, ἀρχομένην ἀπὸ εἴκοσι πέντε καὶ πλέον αἰώνων καὶ περιλαμβάνουσαν τρεῖς Ἑλληνικοὺς πολιτισμούς, τὸν ἀρχαῖον, τὸν βυζαντινὸν καὶ τὸν σύγχρονον.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν γενομένην μοι σήμερον ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς στοργῆς μου καὶ τῶν προσπαθειῶν μου ὑπὲρ τοῦ Λαοῦ μου.

Θεωρῶ ὅτι τὸ νὰ ἀνήκῃ τις εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν σῶμα τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν εἶναι μία ἰδιαιτέρα διάκρισις μεταξὺ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Γνωρίζω δὲ ὅτι ἡ μοναδικὴ πολιτιστικὴ κληρονομία τοῦ Ἱδρύματος τούτου, ὁμοῦ μετὰ τῆς ὑψίστης τιμῆς, συνεπάγεται καὶ μεγάλας εὐθύνας διὰ τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτό. Κατὰ τὸ πρόσφατον εἰς Ἀμερικὴν ταξίδιόν μου ἡ σκέψις μου πολλάκις ἐστράφη εὐγνώμων πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο διὰ τὸ πνευματικὸν κῦρος καὶ τὰ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα ἡ ἐντεῦθεν προέλευσίς μου ἔδιδεν εἰς τὴν ἐκεῖ ἀποστολήν μου.

Προσεφώνησα τὴν ὁλομέλειαν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Columbia ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας παρὰ τὸν Ἅγιον Φραγκῖσκον. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ᾐσθάνθην ἐμαυτὸν προνομιοῦχον, καὶ τοῦτο ἁπλῶς, διότι εἶμαι Ἕλλην καὶ διότι ἠρχόμην ἐξ Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐδῶ συγκεντρώσεως, ἐπιθυμῶ νὰ ἐκθέσω μερικὰς σκέψεις μου ἐπί τινων ἐκ τῶν μεγάλων

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σημερινῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι αὐτῶν τοποθετήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ὁποία ταλαιπωρεῖται ἀπὸ ἀβεβαιότητα, ἀπὸ ἄσκοπον πόνον καὶ δυστυχίαν, ἀναμένει ἀκόμη πολλὰ ἀπὸ τὴν γενέτειραν τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ἰδεώδους.

Ὅλοι αἰσθανόμεθα ὅτι διερχόμεθα σοβαρὰν κρίσιν. Φῆμαι πολέμου, ἀνησυχία, κοινωνικαὶ ταραχαὶ καὶ ἐπαναστάσεις εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου καθιστοῦν τὸν παγκόσμιον ὁρίζοντα ζοφερόν.

Ἡ κρίσις ἐμφανίζεται ὡς κοινωνική, πολιτική, οἰκονομική. Εἰς τὸ βάθος ὅμως ἡ κρίσις εἶναι πνευματική.

Ὁ παλαιὸς ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς ἡμῶν μανδύας δὲν εἶναι πλέον ἱκανὸς νὰ θερμάνῃ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅλοι τὸ αἰσθανόμεθα. Ἡ καθυστέρησις τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἡμῶν προόδου ἔναντι τῆς ὑλικῆς αὐξάνει διαρκῶς. Εἶναι ἤδη σήμερον τόσον μεγάλη, ὥστε τὸ οἰκοδόμημα τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται πλέον νὰ σταθῇ ἐπὶ μακρὸν ὄρθιον μὲ τὴν παλαιάν του ἀρχιτεκτονικήν. Ὁ τοπικισμὸς τῶν στενῶς νοουμένων ἐθνικοτήτων, αἱ φυλετικαὶ διαφοραί, αἱ περιωρισμένης ἐκτάσεως οἰκονομικαὶ ἀντιλήψεις συνοδευόμεναι εἰς τὴν παρατηρουμένην ἔλλειψιν ἑνότητος ἔπαυσαν νὰ ἀποτελοῦν ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς δημοκρατικῆς κοινωνίας.

Τὸ ἑλληνικὸν μήνυμα τῆς ἐλευθερίας, ζυμωθὲν ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὡρίμασεν εἰς τὴν σημερινὴν μορφὴν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ὡς ἀνέφερον ὅμως καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Καλιφορνίας, αἰσθάνομαι ὅτι ἦλθε πλέον ὁ καιρός, ὅτι ἡ ἀνάγκη μᾶς πιέζει, ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τῆς σήμερον, τῆς κρισίμου σήμερον, νὰ προσθέσωμεν κάτι καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος, νὰ προσθέσωμεν καὶ ἡμεῖς νέας ἀξίας εἰς τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν των.

Ὀφείλομεν νὰ παρουσιάσωμεν ἐμπνευσμένον τὸ μήνυμά μας, ὥστε νὰ διεγείρῃ καὶ πάλιν πρὸς πρόοδον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ νὰ καταστήσῃ ἐκ νέου τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν ζωογόνον καὶ κινοῦσαν δύναμιν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλλά, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ πείσωμεν καὶ νὰ ἐμπνεύσωμεν, διὰ νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν λύσιν τῆς σημερινῆς κρίσεως, δέον ἡ σκέψις ἡμῶν νὰ ὑψωθῇ θαρραλέα καὶ ἀνταξία τῆς ὑλικῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ εὕρῃ τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ἄρτι ἀποκαλυφθέντος κόσμου τῆς δυνάμεως.

Εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς δυνάμεως μᾶς εἰσήγαγε τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς διασπάσεως τοῦ ἀτόμου.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἴσως ἀποδειχθῇ τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Γῆς. Ἡ Θεία Πρόνοια τὸ ἔστειλεν ἀκριβῶς τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἦτο ἀναγκαῖον, διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀνάγκην νέας φιλοσοφικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ζωῆς.

Μὲ θαυμασμὸν καὶ μὲ δέος πληροφορεῖται ἔξαφνα ὁ ἄνθρωπος ὅτι ὁ κόσμος τῆς ὕλης δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς δυνάμεως καὶ ὅτι ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του μίαν τρομακτικὴν καὶ ἀπεριόριστον νέαν δύναμιν. Ἀπὸ αὐτὸν πλέον ἐξαρτᾶται νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ διὰ τὴν καταστροφὴν ἢ διὰ δημιουργίαν.

Εἰς ἡμᾶς, τοὺς πνευματικοὺς ἡγέτας τῆς Ἑλλάδος, ἀνήκει τὸ προνόμιον νὰ μελετήσωμεν φιλοσοφικῶς τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέοντα ἐπίσης μεγάλα καὶ δύσκολα προβλήματα.

Ἂς παραμερίσωμεν ἀπὸ τὴν σκέψιν μας τὸν κίνδυνον τῆς ἀτομικῆς βόμβας καὶ ἂς ἐργασθῶμεν, διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὸ φιλοσοφικὸν μήνυμα, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον ἡ διάσπασις τοῦ ἀτόμου. Τὸ μήνυμα τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἄγγελμα ἁρμονίας καὶ εἰρήνης.

Ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ ὕλη εἶναι καὶ δύναμις, ἡ δὲ δύναμις εἶναι καὶ ὕλη. Δὲν εἶναι τοῦτο μία ἀπόδειξις τῆς ἑνότητος ὅλων τῶν πραγμάτων, ὁρατῶν καὶ ἀοράτων;

Σᾶς προσκαλῶ νὰ εἰσέλθωμεν μὲ πίστιν εἰς ἕνα νέον ἀγῶνα.

Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν δέον νὰ λάβῃ θέσιν ἡγετικήν, ἄλλως δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ σταθῇ εἰς τὸ ὕψος τῆς κληρονομίας του, τῶν δυνατοτήτων του, τῆς πίστεως, τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον ὁ δυτικὸς κόσμος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως.

Τὸ πρᾶγμα ἐπείγει. Δὲν ὑπάρχει χρόνος δι' ἀναβολήν.

Τρομακτικὰ ἐρωτήματα ἵστανται ἀπηνῆ ἐνώπιόν μας ἀναμέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νοντα ἀπάντησιν. Καὶ τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ συνοψίζονται εἰς τὸ μέγα καὶ ἀγωνιῶδες πρόβλημα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τοποθετήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῆς νέας ἐμφανίσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Ἡ ὕλη διελύθη καὶ ἔγινε δύναμις, ἔγινεν ἐνέργεια. Πῶς θὰ κυβερνήσωμεν τὴν τρομακτικὴν αὐτὴν νέαν δύναμιν ;

Οἱ σοφοὶ τῆς ἀνθρωπότητος μᾶς ὑπέδειξαν ἤδη, θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ὅτι ἡ ὕλη καὶ δύναμις εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν οὐσίαν, μολονότι κατὰ τὴν μορφὴν διαφέρουν.

Ἐφ' ὅσον αὐτὸ εἶναι πλέον ἀλήθεια, τότε ποῦ νὰ τοποθετήσωμεν τὸν ἑαυτόν μας ;

Ἡ ἀπάντησις εἶναι δύσκολος. Εἶναι ζήτημα ἐμπνεύσεως, νέας ἀναγνωρίσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, νέας τοποθετήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Μέχρι τοῦδε, παρὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς νουθεσίας τῆς Θρησκείας ἡμῶν, ἀπεκτήσαμεν διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν συνήθειαν νὰ ταυτίζωμεν τὸν ἑαυτόν μας μὲ μόνον τὸ ὁρατὸν μέρος ἡμῶν. Θεωροῦμεν δηλαδὴ τὸν ἑαυτόν μας ὅτι εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖον βλέπομεν ζῶν ἐντὸς τοῦ ὁρατοῦ σύμπαντος. Τώρα ὅμως ἡ ἐπιστήμη μᾶς ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ὑλικὸν σύμπαν, καθὼς καὶ ἡ ὑλική μας ὕπαρξις ἀποτελούμενα ἀπὸ ἄτομα δύνανται νὰ διαλυθοῦν καὶ νὰ μεταβληθοῦν εἰς δύναμιν.

Ἡ Θρησκεία ἀπὸ μακροτάτων αἰώνων μᾶς ἐφανέρωσε διὰ τῆς πίστεως τὴν δύναμιν ταύτην ὡς τὴν Θείαν παντοδυναμίαν. Ἡ ἐπιστήμη διὰ νέας ὁδοῦ μᾶς προσέφερε τελευταίως καὶ ἄλλας πειστικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὑπερτάτης δυνάμεως καὶ ταυτοχρόνως περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἑνότητος τοῦ ἑνιαίου ὕλης καὶ δυνάμεως.

Παρέχει οὕτως ἡ ἐπιστήμη μεγίστην ὑπηρεσίαν καὶ ἐνίσχυσιν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ἡμῶν συναίσθημα, ὅσον καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἡμῶν διανόησιν, διότι μᾶς βοηθεῖ νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν παλαιῶν προκαταλήψεων καὶ νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μὲ τὴν ὡλοκληρωμένην ἀλήθειαν καὶ οὐχὶ μὲ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας.

Λέγων τοῦτο, ἐννοῶ ὅτι δέον νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μετὰ τῆς ἀοράτου δυνάμεως, ἥτις εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ Θεία δύναμις, νὰ ἐγκαταλείψωμεν δὲ τὴν παλαιὰν ἐσφαλμένην ταύτισιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ ὁρατὸν αὐτοῦ μέρος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν νὰ ταυτίζωμεν ἑαυτοὺς μὲ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας, περιστέλλοντες οὕτω τοὺς ὁρίζοντάς μας, οὐδέποτε θὰ δυνηθῶμεν νὰ πλησιάσωμεν τὴν λύσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ὡλοκληρωμένης ἀληθείας, δηλαδὴ τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος θὰ παραμείνῃ οὕτω δι' ἡμᾶς διὰ παντὸς συγκεχυμένη, ἂν ὄχι κλειστὸν βιβλίον.

Αἱ σκέψεις αὐταὶ δὲν εἶναι τόσον ἐπαναστατικαὶ ὅσον ἴσως φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπότης, κατὰ τὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων πρόοδον αὐτῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καλεῖται νὰ ἀπορρίψῃ παραδεδεγμένας θεωρίας καὶ ἀρχάς.

Κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους πᾶσα ἔννοια, ἔστω καὶ ἁπλῶς ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν σημερινὴν Χριστιανικὴν ἀγάπην, ἐθεωρεῖτο παραλογισμός. Ὅ,τι ὅμως ἄλλοτε ἦτο ἀκατανόητον σήμερον εἶναι βασικὸς νόμος τῆς ζωῆς.

Κάτι ἀνάλογον συνέβη καὶ ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου. Μέχρι μόλις πρὸ 400 ἐτῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀποδίδων εἰς τὸ σύμπαν τὴν ὁρατὴν αὐτοῦ μορφήν, ἐπίστευεν ὅτι ἡ Γῆ εἶναι ἀκίνητος καὶ τὰ πάντα κινοῦνται περὶ αὐτήν. Συνεπείᾳ τούτου πολλοὶ ὑπολογισμοὶ ὡδήγουν εἰς ἐσφαλμένας κατευθύνσεις καὶ πολλὰ προβλήματα ἔμεναν ἄλυτα. Ἐνεφανίσθησαν ὅμως ὁ Κοπέρνικος καὶ ὁ Γαλιλαῖος, ἀνέτρεψαν τὴν μέχρι τότε ἐσφαλμένην πίστιν τὴν βασιζομένην ἐπὶ τῶν ὁρατῶν, ἀποκατέστησαν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἔδωσαν νέαν, πολὺ πλέον ἀληθῆ μορφὴν εἰς τὸ σύμπαν, καὶ αὐτομάτως προβλήματα προηγουμένως δύσκολα καὶ ἄλυτα εὗρον τὴν λύσιν των.

Οὕτω καὶ σήμερον ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ δεχθῇ τὴν νέαν ἔννοιαν τοῦ κόσμου καὶ ἑπομένως τὴν νέαν ἐν αὐτῷ ἀποστολήν της πολὺ μεγαλυτέραν καὶ ἀπείρως εὐρυτέρας εὐθύνης.

Ἡ νέα σύλληψις τοῦ κόσμου θὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὸ ὑλικὸν καὶ τὸ ἄϋλον εἰς ἓν νέον σύνολον, εἰς μίαν νέαν ἑνότητα ἀποκαλύπτουσαν τὴν ἀνέκαθεν τονιζομένην ὑπὸ τῆς Θρησκείας μας ἀλήθειαν. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο διαγράφεται πρωταρχικὴ ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος, τῆς γενετείρας τῆς ἐλευθερίας. Διότι τότε μόνον ἡ ἑνότης θὰ ἀποβῇ συνειδητὴ ἔκφρασις τῆς ζωῆς, ὅταν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θὰ ἔχῃ ἀφομοιώσει τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μόνον ὅταν ἡ ἐλευθερία θὰ μᾶς ἔχῃ καταστήσει τόσον ὡρίμους, ὥστε νὰ ἔχωμεν βαθεῖαν ἐπίγνωσιν τῆς εὐθύνης μας ἀπέναντι τῆς ἐλευθερίας τοῦ πλησίον, θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀξιοποιήσωμεν τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον θὰ λάβωμεν, ἀποδεχόμενοι τὴν νέαν ἀντίληψιν περὶ νέας μορφῆς τοῦ κόσμου. Μόνον τότε θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἑνώσωμεν ὅλοι ἐθελουσίως τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμά μας πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ κοινοῦ μεγάλου σκοποῦ.

Πιστεύω ὅτι ἡ ἑνότης εἶναι ἡ ἔννοια, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὁ κόσμος θὰ εὕρῃ τὴν νέαν του ἑρμηνείαν καὶ ὁ ἄνθρωπος τὴν ὀρθὴν θέσιν καὶ ἰσορροπίαν του.

Ἡ ἔννοια τῆς ἑνότητος ταύτης δὲν εἶναι μόνον ἀνάγκη, εἶναι ἡ πραγματικότης. Ἡ πηγὴ τῆς σημερινῆς κακοδαιμονίας ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, ταυτίζοντες ἑαυτοὺς μὲ μέρος μόνον τῆς ἀληθείας, ἠγνοήσαμεν τὴν ἀνάγκην τῆς ἑνότητος καὶ δὲν ἐνηρμονίσαμεν πρὸς αὐτὴν τὴν ζωὴν ἐπὶ τῆς Γῆς. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἔλλειψις ἑνότητος ἔχει ἐπὶ τῆς καθόλου προόδου τῆς ἀνθρωπότητος ἀρνητικὴν ἐπιρροήν, τὴν σημασίαν τῆς ὁποίας ἐπαυξάνει ἡ σημερινὴ τεχνικὴ πρόοδος.

Ἔφθασεν ὅμως ὁ καιρός, καθ' ὃν δέον νὰ ἀναγνωρίσωμεν πλέον τὴν ἑνότητα ὅλων τῶν πραγμάτων, ὁρατῶν καὶ ἀοράτων. Ἔχοντες οὕτως ἐπίγνωσιν τῆς δυνάμεώς μας καὶ ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τοὺς φανταστικοὺς φόβους, τοὺς ὁποίους μᾶς προκαλεῖ ἡ ἐσφαλμένη ἔννοια, τὴν ὁποίαν ἀπεδίδομεν εἰς τὴν ὑλικὴν ἡμῶν ὕπαρξιν, δυνάμεθα νὰ ἐργασθῶμεν μὲ νέας, ἀπείρως μεγαλυτέρας δυνατότητας διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς καλυτέρας α ὔ ρ ι ο ν.

Τί εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ αὔριον ; Εἶναι ὁλόκληρον τὸ πρὸ ἡμῶν μέλλον, δηλαδὴ ἡ νέα δημιουργημένη ἀνθρωπότης.

Ἡ ποιότης, ἡ κανονικὴ λειτουργία καὶ ἑπομένως ἡ εὐτυχία μιᾶς δημοκρατικῆς κοινωνίας δὲν δύναται νὰ ὑπερβαίνῃ τὰς δυνατότητας τῆς ἡγεσίας της. Ἡ ποιότης δὲ τῆς ἡγεσίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἀγωγὴν καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα τὴν ἀπαρτίζουν.

Δημιουργία μιᾶς καλυτέρας αὔριον σημαίνει νὰ προετοιμάσωμεν διὰ τὰ τέκνα ἡμῶν συνθήκας καλυτέρας τῶν σημερινῶν, καὶ ἐπὶ πλέον νὰ τὰ καταστήσωμεν ἱκανὰ νὰ ἀξιοποιήσουν καὶ νὰ βελτιώσουν τὰς συνθήκας αὐτάς. Νὰ καλλιεργήσωμεν δηλαδὴ μὲ φρόνησιν καὶ ἀγά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πην τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποτελέσῃ τὴν πεφωτισμένην δημοκρατικὴν ἡγεσίαν τῆς καλυτέρας αὐριανῆς κοινωνίας.

Γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ κόσμῳ διαγράφεται πνευματικὴ καὶ οὐχὶ ὑλική, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ δι' ἡμᾶς.

Ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς προσπαθείας μας, δυνάμεθα πλέον μὲ εὐρεῖαν καὶ θαρραλέαν σκέψιν καὶ μὲ ὑγιᾶ ἔμπνευσιν νὰ χαράξωμεν τὰς νέας βελτιωμένας γραμμὰς τῆς παιδείας, τὰς ὁποίας καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν πρῶτοι ἡμεῖς ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ λίκνῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ νέα συγχρονισμένη παιδεία πρέπει νὰ κατευθύνῃ τὰ τέκνα ἡμῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν δύο κυρίως ἀρχῶν : πρῶτον ὅτι ἡ ἑ ν ό τ η ς εἶναι τὸ ὄργανον, τὸ ὁποῖον βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ λύσωμεν τὴν φαινομενικὴν διάστασιν μεταξὺ τοῦ ὁρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου κόσμου, μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως, μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι πράγματι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον ὅτι τὰ τέκνα ἡμῶν, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουν τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἑνότητα, δέον νὰ δ ι δ α χ θ ο ῦ ν τ ὸ μ έ γ ε θ ο ς τ ῆ ς ε ὐ θ ύ ν η ς τ ω ν ἀπέναντι τῆς δυνάμεως ταύτης. Ὅταν ἡ νεότης ἀντιληφθῇ καὶ πιστεύσῃ ὅτι εἴμεθα μέρος τῆς δυνάμεως, τότε δέον ἐπίσης νὰ μάθῃ νὰ μεταχειρίζεται ταύτην ἐποικοδομητικῶς διὰ θετικῆς καὶ δημιουργικῆς σκέψεως, διὰ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν αἰσθημάτων, καθὼς καὶ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν πράξεων.

Ἡ νεότης δέον νὰ ἐμποτισθῇ ἀπὸ τὴν πίστιν, ὅτι ὁ μόνος τρόπος χρησιμοποιήσεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἶναι ὁ δημιουργικός, καὶ ὅτι ἀλλοία χρῆσις ἐπαναφέρει ἡμᾶς εἰς τὴν προηγουμένην ἐσφαλμένην ταύτισιν ἡμῶν μὲ μόνον τὸ ὑλικὸν τμῆμα τῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ μὲ τὴν ὡλοκληρωμένην ἀλήθειαν· ὅτι ἀλλοία χρῆσις ἀποτελεῖ ἀσέβειαν πρὸς τὴν ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσαν Θείαν δύναμιν, ἑπομένως πρὸς τὸν Θεόν, πλῆγμα πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἑνότητος καὶ καθαρὰν ζημίαν δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς συνανθρώπους ἡμῶν.

Ἰδοὺ τὸ ἔργον ὑμῶν τῶν μελῶν καὶ συνεργατῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, τῶν φορέων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν καὶ ἐνθαρρυντικὸν τὸ ὅτι καὶ ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴν ἀσύλληπτον πρόοδον αὐτῆς, μὲ τὰς τολμηρὰς νέας ανα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καλύψεις της καταλήγει πάντοτε εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἡμῶν θρησκείας. Ἡ ἔννοια τῆς ἑνότητος καὶ τῆς δημιουργίας εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγάπης, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀπαλλαγῆς ἑνὸς ἑκάστου ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ ἐ γ ὼ του.

Ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι πνευματική. Ἦλθε πλέον ὁ καιρὸς νὰ ἀντιληφθῶμεν καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, «Ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου», ἡ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ συνειδητὴ ἀνύψωσις πρὸς προϋπάντησιν τοῦ π ν ε ύ μ α τ ο ς τοῦ Θ ε ο ῦ.

Ἰδοὺ ἡ εὐθύνη, ἰδοὺ ἡ μεγάλη καὶ εὐγενὴς ἀποστολὴ καὶ τὸ ἔργον ὑμῶν, τῶν διδασκάλων καὶ σπουδαστῶν.

Εὔχομαι ὁ Θεὸς νὰ φωτίζῃ πάντοτε τὰ βήματά σας.

2. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΣΤΗΝ ΠΝΥΚΑ

Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα «Αἰὼν» τὴν 13 Νοεμβρίου 1838 μὲ τὸ ἀκόλουθον χρονικόν: «Κατὰ τὴν 7 Ὀκτωβρίου ὁ στρατηγὸς Θ. Κολοκοτρώνης, σύμβουλος ἐν ἐνεργείᾳ, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον τῆς καθέδρας ἠκροάσθη μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τὸν πεπαιδευμένον Γυμνασιάρχην κ. Γεννάδιον παραδίδοντα. Ἐνθουσιασθεὶς καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν θέαν τοσούτων μαθητῶν εἶπε πρὸς τὸν Γεννάδιον, τὴν ὁποίαν συνέλαβεν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ὁμιλήσῃ, εἰ δυνατόν, καὶ ὁ ἴδιος πρὸς τοὺς νέους μαθητάς. Τὴν πρότασίν του αὐτὴν ἀπεδέχθη ὁ κ. Γυμνασιάρχης μὲ τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν καὶ προσδιώρισε τὴν 10 ὥραν τῆς ἐπιούσης ὡς ἡμέρας ἑορτασίμου. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ ἡ στενότης τοῦ Γυμνασίου παρεκίνησε τοὺς διδασκάλους νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν Πνύκα, ὡς μέρος εὐρύχωρον καὶ μεμακρυσμένον ὁπωσοῦν. Τὴν ἐπαύριον δύο ἀπεσταλμένοι μαθηταὶ ἐπροσκάλεσαν ἀπὸ τῆς οἰκίας του τὸν στρατηγὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὴν Πνύκα. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἠγνόουν μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς τὴν περίστασιν ταύτην. Ἅμα ἡ φήμη διεδόθη, συνέρρευσε πλῆθος διαφόρων ἐπαγγελμάτων καὶ τάξεων ἄνθρωποι. Ὁ δὲ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης περιτριγυρισμένος καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀπὸ τούτους ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς Πνυκὸς ὡμίλησε τὸν ἀκόλουθον λόγον, τοῦ ὁποίου ἐγγυώμεθα τὸ ἀκριβές, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ἐνθυμηθῶμεν».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Παιδιά μου!

Εἰς τὸν τόπο τοῦτο, ὅπου ἐγὼ πατῶ σήμερα, ἐπατοῦσαν καὶ ἐδημηγοροῦσαν τὸν παλαιὸ καιρὸ ἄνδρες σοφοί, καὶ ἄνδρες μὲ τοὺς ὁποίους δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ συγκριθῶ καὶ οὔτε νὰ φθάσω τὰ ἴχνη των. Ἐγὼ ἐπιθυμοῦσα νὰ σᾶς ἰδῶ, παιδιά μου, εἰς τὴν μεγάλη δόξα τῶν προπατόρων μας, καὶ ἔρχομαι νὰ σᾶς εἰπῶ, ὅσα εἰς τὸν καιρὸ τοῦ ἀγῶνος μας καὶ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸν ὁ ἴδιος ἐπαρατήρησα, καὶ ἀπ' αὐτὰ νὰ κάμωμε συμπερασμοὺς καὶ διὰ τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν σας, μολονότι ὁ Θεὸς μόνος ἠξεύρει τὰ μέλλοντα. Καὶ διὰ τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνας, ὁποίας γνώσεις εἶχαν καὶ ποία δόξα καὶ τιμὴν ἔχαιραν κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη τοῦ καιροῦ των, ὁποίους ἥρωας, στρατηγούς, πολιτικοὺς εἶχαν, διὰ ταῦτα σᾶς λέγουν καθ' ἡμέραν οἱ διδάσκαλοί σας καὶ οἱ πεπαιδευμένοι μας. Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀρκετός. Σᾶς λέγω μόνον πὼς ἦταν σοφοί, καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἐπῆραν καὶ ἐδανείσθησαν τὰ ἄλλα ἔθνη τὴν σοφίαν των.

Εἰς τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον κατοικοῦμε, ἐκατοικοῦσαν οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἡμεῖς καταγόμεθα καὶ ἐλάβαμε τὸ ὄνομα τοῦτο. Αὐτοὶ διέφεραν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὴν θρησκείαν, διότι ἐπροσκυνοῦσαν τὲς πέτρες καὶ τὰ ξύλα. Ἀφοῦ ὕστερα ἦλθε στὸν κόσμο ὁ Χριστός, οἱ λαοὶ ὅλοι ἐπίστευσαν εἰς τὸ Εὐαγγέλιό του, καὶ ἔπαυσαν νὰ λατρεύουν τὰ εἴδωλα. Δὲν ἐπῆρε μαζί του οὔτε σοφοὺς οὔτε προκομμένους, ἀλλ' ἁπλοὺς ἀνθρώπους, χωρικοὺς καὶ ψαράδες, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔμαθαν ὅλες τὲς γλῶσσες τοῦ κόσμου, οἱ ὁποῖοι, μολονότι ὅπου καὶ ἂν ἔβρισκαν ἐναντιότητες καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ τύραννοι τοὺς κατέτρεχαν, δὲν ἠμπόρεσε κανένας νὰ τοὺς κάμη τίποτα. Αὐτοὶ ἐστερέωσαν τὴν πίστη.

Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, οἱ πρόγονοί μας, ἔπεσαν εἰς τὴν διχόνοιαν καὶ ἐτρώγονταν μεταξύ τους, καὶ ἔτσι ἔλαβαν καιρὸ πρῶτα οἱ Ρωμαῖοι, ἔπειτα ἄλλοι βάρβαροι καὶ τοὺς ὑπόταξαν. Ὕστερα ἦλθαν οἱ Μουσουλμάνοι καὶ ἔκαμαν ὅ,τι ἠμποροῦσαν, διὰ νὰ ἀλλάξη ὁ λαὸς τὴν πίστιν του. Ἔκοψαν γλῶσσες εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατο νὰ τὸ κατορθώσουν. Τὸν ἕνα ἔκοπταν, ὁ ἄλλος τὸ σταυρό του ἔκαμε. Σὰν εἶδε τοῦτο ὁ σουλτάνος, διόρισε ἕνα βιτσερὲ (ἀντιβασιλέα), ἕναν πατριάρχη, καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐξουσία τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸς καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος ἔκαναν ὅ,τι τοὺς ἔλεγε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ σουλτάνος. Ὕστερον ἔγιναν οἱ κοτζαμπάσηδες (προεστοὶ) εἰς ὅλα τὰ μέρη. Ἡ τρίτη τάξις, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ προκομμένοι, τὸ καλύτερο μέρος τῶν πολιτῶν, μὴν ὑποφέρνοντες τὸν ζυγὸ ἔφευγαν, καὶ οἱ γραμματισμένοι ἐπῆραν καὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν πατρίδα των, καὶ ἔτσι ὁ λαός, ὅστις στερημένος ἀπὸ τὰ μέσα τῆς προκοπῆς, ἐκατήντησεν εἰς ἀθλίαν κατάσταση, καὶ αὐτὴ αὔξαινε κάθε ἡμέρα χειρότερα· διότι, ἂν εὑρίσκετο μεταξὺ τοῦ λαοῦ κανεὶς μὲ ὀλίγην μάθηση, τὸν ἐλάμβανε ὁ κλῆρος, ὅστις ἔχαιρε προνόμια, ἢ ἐσύρετο ἀπὸ τὸν ἔμπορο τῆς Εὐρώπης ὡς βοηθός του ἢ ἐγίνετο γραμματικὸς τοῦ προεστοῦ. Καὶ μερικοὶ μὴν ὑποφέροντες τὴν τυραννίαν τοῦ Τούρκου καὶ βλέποντας τὲς δόξες καὶ τὲς ἡδονὲς ὁποὺ ἀνελάμβαναν αὐτοί, ἄφηναν τὴν πίστη τους καὶ ἐγίνοντο Μουσουλμάνοι. Καὶ τοιουτοτρόπως κάθε ἡμέρα ὁ λαὸς ἐλίγνευε καὶ ἐπτώχαινε.

Εἰς αὐτὴν τὴν δυστυχισμένη κατάσταση μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φυγάδες γραμματισμένους ἐμετάφραζαν καὶ ἔστελναν εἰς τὴν Ἑλλάδα βιβλία· καὶ εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνη, διότι εὐθὺς ὁποὺ κανένας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λαὸ ἐμάνθανε τὰ κοινὰ γράμματα, ἐδιάβαζεν αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ἔβλεπε ποίους εἴχαμε προγόνους, τί ἔκαμεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καὶ ἄλλοι πολλοὶ παλαιοί μας, καὶ ἐβλέπαμε καὶ εἰς ποίαν κατάσταση εὑρισκόμεθα τότε. Ὅθεν μᾶς ἦλθεν εἰς τὸ νοῦ νὰ τοὺς μιμηθοῦμε καὶ νὰ γίνουμε εὐτυχέστεροι. Καὶ ἔτσι ἔγινε καὶ ἐπροόδευσεν ἡ Ἑταιρεία.

Ὅταν ἀποφασίσαμε νὰ κάμωμε τὴν Ἐπανάσταση, δὲν ἐσυλλογισθήκαμε οὔτε πόσοι εἴμεθα οὔτε πὼς δὲν ἔχομε ἅρματα οὔτε ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐβαστοῦσαν τὰ κάστρα καὶ τὰς πόλεις οὔτε κανένας φρόνιμος μᾶς εἶπε « ποῦ πᾶτε ἐδῶ νὰ πολεμήσετε μὲ σιταροκάραβα βατσέλα », ἀλλὰ ὡς μία βροχὴ ἔπεσε εἰς ὅλους μας ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας μας, καὶ ὅλοι, καὶ ὁ κλῆρος μας καὶ οἱ προεστοὶ καὶ οἱ καπεταναῖοι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ ἔμποροι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅλοι ἐσυμφωνήσαμε εἰς αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ ἐκάμαμε τὴν Ἐπανάσταση.

Εἰς τὸν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπαναστάσεως εἴχαμε μεγάλη ὁμόνοια καὶ ὅλοι ἐτρέχαμε σύμφωνοι. Ὁ ἕνας ἐπῆγεν εἰς τὸν πόλεμο, ὁ ἀδελφός του ἔφερνε ξύλα, ἡ γυναίκα του ἐζύμωνε, τὸ παιδί του ἐκουβαλοῦσε ψωμὶ καὶ μπαρουτόβολα εἰς τὸ στρατόπεδον· καὶ ἐὰν αὐτὴ ἡ ὁμόνοια ἐβαστοῦσε ἀκόμη δύο χρόνους, ἠθέλαμε κυριεύσει καὶ τὴν Θεσσαλία καὶ τὴν Μακεδονία, καὶ ἴσως ἐφθάναμε καὶ ἕως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν Κωνσταντινούπολη. Τόσον τρομάξαμε τοὺς Τούρκους, ὁποὺ ἄκουγαν Ἕλληνα καὶ ἔφευγαν χίλια μίλια μακρά. Ἑκατὸν Ἕλληνες ἔβαζαν πέντε χιλιάδες ἐμπρός, καὶ ἕνα καράβι μιὰν ἀρμάδα. Ἀλλὰ δὲν ἐβάσταξεν. Ἦλθαν μερικοὶ καὶ ἠθέλησαν νὰ γένουν μπαρμπέρηδες εἰς τοῦ κασίδι τὸ κεφάλι. Μᾶς πονοῦσε τὸ μπαρμπέρισμά τους. Μὰ τί νὰ κάμωμε ; Εἴχαμε καὶ αὐτουνῶν τὴν ἀνάγκη. Ἀπὸ τότε ἤρχισεν ἡ διχόνοια καὶ ἐχάθη ἡ πρώτη προθυμία καὶ ὁμόνοια. Καὶ ὅταν ἔλεγες τὸν Κώστα νὰ δώση χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους ἢ νὰ ὑπάγη εἰς τὸν πόλεμο, τοῦτος ἐπρόβαλλε τὸν Γιάννη. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κανεὶς δὲν ἤθελε οὔτε νὰ συνδράμη οὔτε νὰ πολεμήση. Καὶ τοῦτο ἐγίνετο, ἐπειδὴ δὲν εἴχαμε ἕνα ἀρχηγὸ καὶ μίαν κεφαλή. Ἀλλὰ ἕνας ἔμπαινε πρόεδρος ἕξι μῆνες, ἐσηκώνετο ὁ ἄλλος καὶ τὸν ἔριχνε καὶ ἐκάθετο αὐτὸς ἄλλους τόσους, καὶ ἔτσι ὁ ἕνας ἤθελε τοῦτο καὶ ἄλλος τὸ ἄλλο. Ἴσως ὅλοι ἠθέλαμε τὸ καλό· πλὴν καθένας κατὰ τὴ γνώμη του. Ὅταν προστάζουνε πολλοί, ποτὲ τὸ σπίτι δὲν χτίζεται οὔτε τελειώνει. Ὁ ἕνας λέγει ὅτι ἡ πόρτα πρέπει νὰ βλέπη εἰς τὸ ἀνατολικὸ μέρος, ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἀντικρινὸ καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸν βορέα, σὰν νὰ ἦτον τὸ σπίτι εἰς τὸν ἀραμπὰ καὶ νὰ γυρίζη καθὼς λέγει ὁ καθένας. Μὲ τοῦτο τὸν τρόπο δὲν κτίζεται ποτὲ τὸ σπίτι, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ἕνας ἀρχιτέκτων, ὁποὺ νὰ προστάζη πῶς θὰ γενῆ. Παρομοίως καὶ ἡμεῖς ἐχρειαζόμεθα ἕναν ἀρχηγὸ καὶ ἕναν ἀρχιτέκτονα, ὅστις νὰ προστάζη καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ὑπακούουν καὶ νὰ ἀκολουθοῦν. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἴμεθα εἰς τέτοια κατάσταση ἐξ αἰτίας τῆς διχονοίας, μᾶς ἔπεσε ἡ Τουρκιὰ ἐπάνω μας καὶ κοντέψαμε νὰ χαθοῦμε, καὶ εἰς τοὺς στερινοὺς ἑπτὰ χρόνους δὲν κατορθώσαμε μεγάλα πράγματα.

Εἰς αὐτὴ τὴν κατάσταση ἔρχεται ὁ βασιλεύς, τὰ πράγματα ἡσυχάζουν καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ γεωργία καὶ οἱ τέχνες ἀρχίζουν νὰ προοδεύουν καὶ μάλιστα ἡ παιδεία. Αὐτὴ ἡ μάθησις θὰ μᾶς αὐξήση καὶ θὰ μᾶς εὐτυχήση. Ἀλλὰ διὰ νὰ αὐξήσωμεν χρειάζεται καὶ ἡ στερέωσις τῆς πολιτείας μας, ἡ ὁποία γίνεται μὲ τὴν καλλιέργεια καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Θρόνου. Ὁ βασιλεύς μας εἶναι νέος καὶ συμμορφώνεται μὲ τὸν τόπο μας· δὲν εἶναι προσωρινός, ἀλλ' ἡ βασιλεία του εἶναι διαδοχικὴ καὶ θὰ περάση εἰς τὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν του, καὶ μὲ αὐτὸν καὶ σεῖς καὶ τὰ παιδιά σας θὰ ζήσετε. Πρέπει νὰ φυλάξετε τὴν πίστη σας καὶ νὰ τὴν στερεώσετε, διότι, ὅταν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπιάσαμε τὰ ἅρματα, εἴπαμε πρῶτα ὑπὲρ πίστεως καὶ ἔπειτα ὑπὲρ πατρίδος. Ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἔχουν καὶ φυλάττουν μιὰ θρησκεία. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι κατατρέχοντο καὶ μισοῦντο καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, μένουν σταθεροὶ εἰς τὴν πίστη τους.

Νὰ μὴν ἔχετε πολυτέλεια, νὰ μὴν πηγαίνετε εἰς τοὺς καφενέδες καὶ τὰ μπιλιάρδα. Νὰ δοθῆτε εἰς τὰς σπουδάς σας, καὶ καλύτερα νὰ κοπιάσετε ὀλίγον, δύο καὶ τρεῖς χρόνους, καὶ νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι εἰς τὸ ἐπίλοιπο τῆς ζωῆς σας, παρὰ νὰ περάσετε τέσσαρους πέντε χρόνους τὴ νεότητά σας, καὶ νὰ μείνετε ἀγράμματοι. Νὰ σκλαβωθῆτε εἰς τὰ γράμματά σας. Νὰ ἀκούετε τὰς συμβουλὰς τῶν διδασκάλων καὶ γεροντοτέρων, καί, κατὰ τὴν παροιμία, μύρια ἤξευρε καὶ χίλια μάθαινε. Ἡ προκοπή σας καὶ ἡ μάθησή σας νὰ μὴν γίνη σκεπάρνι μόνο διὰ τὸ ἄτομό σας, ἀλλὰ νὰ κοιτάζη τὸ καλὸ τῆς κοινότητος, καὶ μέσα εἰς τὸ καλὸ αὐτὸ εὑρίσκεται καὶ τὸ δίκιο σας.

Ἐγώ, παιδιά μου, κατὰ κακή μου τύχη, ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔμεινα ἀγράμματος καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ζητῶ συγχώρηση, διότι δὲν ὁμιλῶ καθὼς οἱ δάσκαλοί σας. Σᾶς εἶπα ὅσα ὁ ἴδιος εἶδα, ἤκουσα καὶ ἐγνώρισα, διὰ νὰ ὠφεληθῆτε ἀπὸ τὰ ἀπερασμένα καὶ ἀπὸ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς διχονοίας, τὴν ὁποίαν νὰ ἀποστρέφεσθε, καὶ νὰ ἔχετε ὁμόνοια. Ἐμᾶς, μὴ μᾶς τηρᾶτε πλέον. Τὸ ἔργο μας καὶ ὁ καιρός μας ἐπέρασε. Καὶ αἱ ἡμέραι τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία σᾶς ἄνοιξε τὸ δρόμο, θέλουν μετ' ὀλίγον περάσει. Τὴν ἡμέρα τῆς ζωῆς μας θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα τοῦ θανάτου μας, καθὼς τὴν ἡμέραν τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα καὶ ἡ αὐριανὴ ἡμέρα. Εἰς ἐσᾶς μένει νὰ ἰσάσετε καὶ νὰ στολίσετε τὸν τόπο ὁποὺ ἡμεῖς ἐλευθερώσαμε· καί, διὰ νὰ γίνη τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχετε ὡς θεμέλια τῆς πολιτείας τὴν ὁμόνοια, τὴν θρησκεία, τὴν καλλιέργεια τοῦ Θρόνου καὶ τὴν φρόνιμον ἐλευθερία.

Τελειώνω τὸν λόγο μου. Ζήτω ὁ Βασιλεύς μας Ὄθων ! Ζήτω οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι ! Ζήτω ἡ Ἑλληνικὴ Νεολαία !

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΕΙΣ ΠΑΥΛΟΝ ΜΕΛΑΝ

Ἐξεφωνήθη τῇ 23 Ὀκτωβρίου 1904 ἐν τῷ Α' Νεκροταφείῳ Ἀθηνῶν, τελουμένου μνημοσύνου ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος μακεδονομάχου Παύλου Μελᾶ.

Δὲν μὲ ἀναβιβάζει ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ σπείσω καὶ ἐγὼ τὸ δάκρυ μου ἐπὶ τῷ ἡρωϊκῷ θανάτῳ φίλου ἀγαπητοῦ καὶ στρατιώτου γενναίου, ὅσον καὶ ἂν θεωρῶ μεγάλην τὴν ἀπώλειαν τοῦ νεαροῦ προμάχου τῆς πατρίδος, οὗ ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν ἐγγύθεν παρηκολούθησα καὶ ἐγνώρισα τὴν ἀκοίμητον φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἄμετρον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφοσίωσιν, ἱερὰν κληρονομίαν τοῦ πατρικοῦ του οἴκου.

Ἂν τοῦτο μόνον ἤθελον ἢ ἂν τοῦτό μοι ἀνετίθετο, θὰ προετίμων νὰ σιγήσω, διὰ νὰ μὴ πνίξωσι τὴν φωνήν μου τὰ δάκρυα μου, ἀναπολοῦντος ὅτι ἔσβεσε διὰ παντὸς ὁ θάνατος τὸ μειδίαμα τὸ γλυκὺ τοῦ ὡραίου καὶ θαρραλέου τέκνου τῆς Ἠπείρου, μειδίαμα, ὅπερ ἀνέβαινεν ἀκόμη γλυκύτερον εἰς τὰ χείλη του, ὁσάκις ὡμίλει περὶ πατρίδος.

Ἀλλὰ μὲ ἀναβιβάζει ἄδακρυν ἐπὶ τοῦτο τὸ βῆμα, ὅπερ ἐστόλισαν μὲ νεκράνθεμα αἱ χεῖρές σας αἱ νεανικαί, ἡ φωνὴ ὑμῶν ἡ ἐπιτακτική, ὦ φιλόπατρις Νεολαία τοῦ Πανεπιστημίου· ἐπειδὴ ἐνταῦθα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ [illegible]μεν, ἀλλ' ἐπιβάλλεται νὰ στεφανώσωμεν μὲ παριλίσσιον δάφνην ἐκεῖνον, ὅστις διὰ τοῦ αἵματός του προώριστο νὰ ποτίσῃ ἀνὰ τὰς μακεδονικὰς δειράδας τὰς δάφνας, αἵτινες θὰ κοσμήσωσι μίαν ἡμέραν τὰ μέτωπα τῶν ἀμυντόρων τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας ἐν Μακεδονίᾳ.

Τὴν πολυπαθῆ πατρίδα τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν στολίζει ἡ πορφύρα ἡ βασίλειος τοῦ μεγάλου ἐκδικητοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ στήσαντος νικηφόρον τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν Σούσων καὶ τῶν Ἐκβατάνων, ἀλλὰ καλύπτει ὁ νεκρώσιμος μανδύας, ὃν μελαίνει καθ' ἡμέραν ἀσπλάγχνως καὶ βαρβάρως χυνόμενον ἄδικον αἷμα.

Εἰς τὴν σκοτίαν ἐκείνην τῆς ἐρημώσεως, εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην δολοφονικὴν ἀποβαράθρωσιν παντὸς ὅ,τι ἑλληνικὸν ἐν τῇ γενετείρᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὰ σεσωρευμένα ἐρείπια ναῶν κατεδαφισθέντων, εἰς τὴν τέφραν οἰκιῶν πυρποληθεισῶν, εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν διωκομένων, εἰς τοὺς πενθοῦντας οἴκους τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νῶν μυρίων θυμάτων, εἰς τοὺς τάφους σφαγιασθέντων ἱερέων, εἰς τὰ βάθρα ληστρικῶς ἐρημουμένων σχολείων, εἰς τὰ κελλία ἀγρίως λαφυραγωγουμένων μονῶν ἦλθε νὰ φέρῃ παρηγορίαν, ἐνθάρρυνσιν, ἐλπίδα καὶ φῶς ἐξ ἀκτίνων ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ Ὑμηττοῦ ὁ στρατιώτης τοῦ καθήκοντος, ὁ ἐργάτης τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας. Καὶ ὁ ἁβρὸς νεανίας, ὁ γεννηθεὶς ἐπὶ κλίνης τριχάπτων ἐν Μασσαλίᾳ, ἔπεσε μαχόμενος μὲ τὴν στολὴν ἁρματολοῦ λεβέντη καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ὡς ὑστερινήν του διαθήκην ἐκεῖ ὅπου ἐκάλει αὐτὸν τὸ καθῆκον, ἐκεῖ ὅπου καλεῖ τὸ καθῆκον πάντα Ἕλληνα.

Τοιοῦτοι θάνατοι εἶναι λουτρὸν παλιγγενεσίας δι᾽ ὁλόκληρα ἔθνη. Καὶ ἐνῷ ἡμεῖς ἐδῶ, ἀποθαυμάζοντες τὸν ἡρωισμὸν τοῦ πεσόντος, ἀναγνωρίζοντες τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς του θυσίας, σχεδὸν μεθυσκόμενοι ὑπὸ τοῦ νέκταρος τοῦ πατριωτισμοῦ, ὅπερ ἐνέχυσεν ὁ αἰγλήεις, ὁ ποιητικός του θάνατος εἰς τὴν χέρσον τῶν καρδιῶν μας, στρέφομεν ὅλοι πλέον τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς ἀπὸ συνθήματος ἀναμενομένου εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀόρατον, εἰς τὴν ὑπὸ πολλῶν λησμονημένην Μακεδονίαν, δι᾽ αὐτοὺς τοὺς ταλαιπωρουμένους Μακεδόνας ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς στρατιώτου ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν μακεδονικῶν πεδίων εἶναι ἀναθάρρησις καὶ παρηγορία, εἶναι ἀπαρχὴ νέων ἀγώνων, εἶναι ἀνατολὴ νέων ἐλπίδων. Δύνανται πλέον νὰ σκεφθῶσιν, ὅτι ὑπάρχει ἀλληλεγγύη μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μακεδονίας, ἀλληλεγγύη σφραγιζομένη διὰ τοῦ ἐκλεκτοτάτου αἵματος, ὅπερ εἶχε νὰ προσφέρῃ ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἡ νεολαία τῆς πατρίδος.

Τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου Μελᾶ θὰ περιβάλλῃ ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς χώραις ἡ αὐτὴ ἐκείνη ποιητικὴ αἴγλη, ἣν ἐσκόρπισεν ἡ δημώδης μοῦσα περὶ τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν ἁρματολῶν. Ὁ δὲ ναΐσκος, ἐν ᾧ θνήσκων ἐξήνεγκε τὴν αἰωνίαν του κατάραν κατὰ τῶν θελόντων ληστρικῶς νὰ μεταβάλωσι τὸ ἐν Μακεδονίᾳ ἐθνολογικὸν καθεστώς, θὰ γίνῃ μνημεῖον ἅμα τοῦ ἥρωος καὶ μορμολύκειον τῶν ληστῶν ὥς ποτε ὁ Βουνὸς τοῦ Λέοντος ἐκεῖνος, πρὸ τοῦ ὁποίου διήρχοντο ἔντρομοι οἱ Βούλγαροι.

Πρὸ τοιούτου θανάτου, τοιαῦτα ἐπαγγελλομένου καὶ παρασκευάζοντος, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητος ἰδιαζόντως ἡ ἀκαδημαϊκὴ νεότης. Πρὸς τοιούτου νεκροῦ τὴν μνήμην ὑπέλαβε δικαίως, ὅτι συνδέει αὐτὴν εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον ἄρρηκτος δεσμός. Ἠσθάνθητε σεῖς πρῶτοι, οἱ νεανίαι, τὴν σημασίαν τῆς θυσίας τοῦ νεανίου. Ἐνέβαλε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κέντρον εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν πρώτων, τῶν στρατιωτῶν τῆς αὔριον, τὸ μαρτύριον τοῦ στρατιώτου. Ὑμᾶς τοὺς φοιτῶντας εἰς τὸ ἐθνικὸν καθίδρυμα, ἐν ᾧ παρίσταται τὸ ἱερὸν ἔαρ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης, τῆς Ἑλλάδος τῆς ἑνιαίας, τῆς Ἑλλάδος τῆς μεγάλης, ἣν δὲν περιορίζει ὁ Ὄλυμπος καὶ ἡ Μαλέα, δὲν διέλαθε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ διαλάθῃ ἡ πρὸς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ἀφοσίωσις τοῦ στρατιώτου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἀπέθανεν ὡς στρατιώτης τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ἣν ἀπὸ τῶν παιδικῶν του ἡμερῶν ἀναπαρίστανον εἰς αὐτὸν αἱ παραδόσεις τοῦ ἠπειρωτικοῦ του οἴκου καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Γεροστάθη τοῦ θείου του. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ὁ Παῦλος Μελᾶς ὑπῆρξε συμφοιτητής σας ἐν τῷ πανελληνίῳ διδακτηρίῳ ὅσον καὶ σεῖς θέλετε νὰ δείξητε, ὅτι θὰ ἀναδειχθῆτε ἐν τῷ μέλλοντι ἀντάξιοι συστρατιῶται τοῦ φιλοπάτριδος νεκροῦ.

Αὐτὰς τὰς πατριωτικὰς συγκινήσεις νομίζω, ὅτι διαγινώσκω εἰς τὴν ὠχρότητα τοῦ προσώπου σας.

Αὐτοὺς τοὺς εὐγενεῖς παλμοὺς νομίζω, ὅτι ἀκούω ταύτην τὴν ὥραν λακτίζοντας τὰ νεανικά σας στήθη.

Καὶ εἰς τὸν νεκρώσιμον βόμβον τῶν δισχιλίων σας στομάτων νομίζω, ὅτι ἀναγνωρίζω, ὦ ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται τοῦ πανελληνίου καθιδρύματος τῶν Μουσῶν, τὴν εὐχὴν καὶ τὸν ὅρκον δισχιλίων στρατιωτῶν τῆς αὔριον, οἵτινες ἐδῶ, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τούτῳ, ὅπου ὑψοῦνται τὰ μαυσωλεῖα τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλγοῦσιν ὑποκάρδιον μὴ δυνάμενοι νὰ ἀσπασθῶσιν εὐλαβῶς τὸ μέτωπον τοῦ στρατιώτου θανόντος ὑπὲρ πατρίδος, εἰς ὃν δὲν ἐπεφυλάσσετο ν' ἀναπαυθῇ ἐγγὺς ἐκείνων νικηφόρως, ἀλλ' ὅστις ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ μακράν, ὀνειροπόλος λυτρωτὴς τῶν δεδουλωμένων.

Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀριστοτόκον μητέρα τοῦ ἥρωος, τὴν δίκην ἀρχαίας Λακαίνης ὑπερήφανον ἐπὶ τῷ θανάτῳ του. Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀρρενωπὴν σύντροφον τῶν πατριωτικῶν του ὀνείρων, τὴν εὐγενῆ χήραν τοῦ μάρτυρος. Ἡ δὲ σεμνή σας ἐπιμνημόσυνος τελετὴ ἂς χρησιμεύσῃ ὡς βάπτισμα ἀναγνωρίσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, ὡς ἀρραβὼν μέλλοντος εὐτυχεστέρου, ὡς σιωπηρὰ καὶ σοβαρὰ καθομολόγησις ὅρκου ὑψηλοῦ καὶ μεγάλου.

Μόνον τότε θὰ ἔχῃ ἀξίαν τὸ δάκρυ σας. Μόνον τότε θὰ ἀποβῶσι βαρυσήμαντοι οἱ στέφανοί σας. Μόνον τότε εἰς ἐκεῖνον, ὃν θρηνεῖ μεθ'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὑμῶν καὶ θαυμάζει τὸ ἔθνος ὅλον τὸ ἑλληνικόν, θὰ ὑπάρξῃ ἐλαφρὰ ἡ καλύψασα τὸν πολύτιμόν του νεκρὸν Μακεδονικὴ γῆ.

Ἐφημερὶς «Ἐμπρὸς» 24 Ὀκτωβρίου 1904 Σπυρίδων Λάμπρος

4. ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1942 ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτήν, ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, λόγιοι καὶ φιλόμουσοι προσήρχοντο κατ' ἔτος, διὰ νὰ ἀναπολήσουν, νὰ τιμήσουν καὶ νὰ ἑορτάσουν. Εὐτυχές, ὑπερήφανον ἐγέμιζε τὸ πλῆθος τοὺς δρόμους τοῦ ἄστεως. Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου, συμβολίζουσα τὴν αἰωνίαν ἕνωσιν τῆς ἀρχαίας μὲ τὴν νεωτέραν δόξαν, ἐκυμάτιζεν ἡ γαλανόλευκος.

Καὶ ἐφέτος, πιστοὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, συνήλθομεν ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νὰ ἀναπολήσωμεν, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ἑορτάσωμεν. Πένθος βαρύ, πένθος ζοφερὸν ἁπλώνεται ὑπὲρ τὴν Ἑλληνίδα γῆν. Τοῦ πολέμου ὁ σίδηρος ἠφάνισε τὰς πόλεις, ἐμάρανε τὰ δένδρα καὶ τὰ ἄνθη. Χῶραι ἑλληνικαί, ποτισμέναι μὲ τὸ τίμιον αἷμα καὶ μὲ τὰ δάκρυα γενεῶν ὁλοκλήρων, εὑρίσκονται δέσμιαι. Μυριόστομος ἀπὸ παντοῦ ἀκούεται ὁ στόνος τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ πόνου. Καὶ ὅμως συνήλθομεν. Συνήλθομεν, διότι

ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον
ἡ Ἐλευθερία ὁλόρθη
πλανᾶται·

ἡ δόξα καλύπτει μὲ τὰ πτερά της τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὄρη· εἰς τὰ λιπόσαρκα στήθη τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐκάμφθη ἡ ψυχή, δὲν ἐξέλιπεν ἡ ἐλπὶς καὶ τὸ θάρρος.

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτήν, ὅπου ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἠκούσθησαν τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἐλπίδος τὰ μηνύματα, μακρὰ καὶ ἀτελεύτητος παρελαύνει σήμερον ἡ ἔνδοξος χορεία τῶν ἡρώων. Τοῦ Μαραθῶνος τὰ τρόπαια, τῆς Σαλαμῖνος τὰ ξύλινα συντρίμματα, τοῦ Ἀκροϊνοῦ καὶ τοῦ Κλειδίου τὰ ἀνδραγαθήματα, ἀδελφωμένα μὲ τοὺς ἡρωισμοὺς τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Δερβενακίων, εἶναι καὶ παραμένουν τὰ σύμβολα τῆς πίστεως, εἶναι οἱ ἔνδοξοι σταθμοὶ τῶν μακρῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀγώνων. Καὶ ἀπὸ κάτω ἡ δόξα ἀγκαλιάζει

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ πεδία τῶν νεωτέρων ἡρωϊσμῶν : ἐδῶ τὸ Κιλκίς, ἐκεῖ ἡ Δοϊράνη· καί, μακρότερον ἀκόμη, ἡ Πίνδος μὲ τὰ χιονισμένα ἠπειρωτικὰ βουνά.

Πρὸ τῶν ἱερῶν τούτων εἰκόνων, πρὸ τῶν παλαιῶν καὶ νέων μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ συντετριμμένη καὶ αἱμάσσουσα καλεῖται νὰ ἀναπολήσῃ καὶ νὰ προσευχηθῇ. Ὁ ψίθυρος τῶν χειλέων, ὁ πόνος, ὁ ὁποῖος σφίγγει τὸν ὕπνον τῶν ἀνθρώπων, ἂς μὴ ταράξῃ τὰς καρδίας τῶν ἡρώων. Καὶ μόνον σεῖς, τῶν ὁποίων τὰ στήθη γεμίζει καὶ ἀναταράσσει ἡ συγκίνησις καὶ τὸ πένθος, σιωπηλά, μὲ τὴν καρδίαν καθαρὰν καὶ τὸ πνεῦμα ἐλεύθερον, ὄρθιοι προσευχηθῆτε.

Ἂς εἶναι ἱερὸν τὸ χῶμα, ποὺ κρύπτει τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους. Ἂς εἶναι ἀνθισμένα τὰ δένδρα, ποὺ σκιάζουν τὴν γῆν τὴν ποτισμένην μὲ τὸ αἷμά των. Ἡ ἄνοιξις καὶ τὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν ἂς φέρουν εἰς τὰ ἀλβανικὰ βουνὰ τὸν χαιρετισμὸν τῆς γλυκυτάτης μακρινῆς πατρίδος. Δύναμιν καὶ ἐλπίδα ἂς δίδῃ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ κομμένα χέρια καὶ μὲ τὰ κομμένα πόδια, εἰς τὰς πενθούσας μητέρας, εἰς τὰς χήρας καὶ τὰ ὀρφανά.

Καὶ ἀφοῦ καθίσωμεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ προσευχηθῶμεν πρὸ τῶν σεπτῶν μορφῶν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἡρώων, ἂς ἐνθυμηθῶμεν. Τὸ στιβαρὸν τῆς Ἱστορίας χέρι θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ. Καὶ τότε ἄπλετον, ἀνέσπερον θὰ γεννηθῇ μέσα εἰς τὴν ψυχήν μας τὸ φῶς. Τὸ φῶς τῆς ἀ λ η θ ε ί α ς, τὸ φῶς τῆς π ί σ τ ε ω ς καὶ τῆς ἐ λ π ί δ ο ς. Καὶ τότε θὰ πεισθῶμεν ὅτι τοῦ Ἔθνους οἱ ἀγῶνες ἐθεμελίωσαν καὶ ἐχάραξαν τὸν μαρτυρικὸν δρόμον πρὸς τὴν ζ ω ὴ ν καὶ τὴν ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ν.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, προάγγελος νέας περιόδου τοῦ ἐθνικοῦ βίου, ἀποτελεῖ πολύμορφον ἱστορικὸν φαινόμενον. Ἀλλ' αἱ γενεσιουργοὶ δυνάμεις, οἱ παράγοντες, τὰ μακρὰ στάδια τῆς παρασκευῆς τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεών του, μορφαὶ πολύπλευροι καὶ πολυσύνθετοι καθ' ἑαυτάς, καταλήγουν εἰς μίαν θεμελιώδη ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν δύναμιν : τὴν ἱ σ τ ο ρ ι κ ὴ ν σ υ ν ε ί δ η σ ι ν τ ο ῦ Ἔ θ ν ο υ ς. Δύο μεγάλα ρεύματα ἰδεῶν συγγενῶν καὶ παραλλήλων ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας ὁρμώμενα ἐμπνέουν καὶ γονιμοποιοῦν δύο παραλλήλους κόσμους. Τὸ ἓν χύνεται εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰς πεδιάδας, φωτίζει τὰς ταπεινὰς καλύβας καὶ γίνεται θ ρ ῦ λ ο ς καὶ γίνεται τ ρ α γ ο ύ δ ι τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης. Τὸ ἄλλο μὲ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ νοῦ καὶ τῆς γνώσεως τὰ εὑρήματα κατευθύνει τοὺς πόθους καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, καταφεύγει εἰς τὰ ταπεινὰ ἐργαστήρια τῆς παιδείας καὶ γίνεται ἰ δ έ α.

Ἰδέα καὶ θρῦλος, σπουδὴ τοῦ παρελθόντος καὶ τραγούδι, εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ — μορφαὶ σεπταί, εἴτε ἀντιλαλοῦν εἰς τὰ φαράγγια καὶ τὰ δάση εἴτε προδίδουν τὸν μόχθον τοῦ γραφείου — εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ τῶν μυχίων πόθων τοῦ Ἔθνους. Καί, ἐὰν εἰς τὸν μόχθον τοῦ γραφείου ἀδελφώνωνται τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου αἱ παραδόσεις, εἰς τοὺς θρύλους καὶ τὰ τραγούδια θαμπὴ ἡ ἀνάμνησις τοῦ λαοῦ ἔχει διατηρήσει τῶν ἀνδρειωμένων καὶ τῶν γιγάντων τοὺς μύθους, ἐνῷ ζωντανὴ ἀντιθέτως παραμένει εἰς τὴν ψυχήν του τῆς αὐτοκρατορίας ἡ αἴγλη.

Ἡ Βυζαντινὴ ἰδέα εἶναι τόσον παλαιὰ ὅσον καὶ ἡ δουλεία, ἀσφαλῶς δὲ παλαιοτέρα τῆς δευτέρας ἁλώσεως. Διότι καὶ πρὸ τοῦ 1453, ὅτε τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀνάλογος κύκλος παραδόσεων καὶ ἰδεῶν εἶχε γεννηθῆ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κυρίως ὅμως μετὰ τὴν δευτέραν ἅλωσιν ἡ λαϊκὴ ψυχὴ χρησιμοποιοῦσα πολλὰ παλαιότερα στοιχεῖα καὶ ἐφευρίσκουσα νέα σύμβολα περιέλαβε μὲ τὸν θρυλικὸν τύπον τοὺς παλμοὺς καὶ ἔπλασε τὸν κύκλον τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων.

Οἱ ἀρχικοὶ πυρῆνες, περὶ τοὺς ὁποίους ἐστράφη ἡ λαϊκὴ φαντασία, εἶχον ὡς ἀντικείμενον τὸν τελευταῖον Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον, τὴν θεοφύλακτον πόλιν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, σύμβολα σεπτὰ καὶ θρυλικὰ τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων.

Μακρὰ προεργασία τοῦ χρησμοῦ καὶ τοῦ θρύλου εἶχον παρασκευάσει τὰ πλαίσια. Τὰ βιβλία τῶν ἀστρολόγων, αἱ ὁράσεις, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ γλυπταὶ παραστάσεις τῶν ἀρχαίων μνημείων προέλεγον τὰ «ἔσχατα τῆς πόλεως». Μελαγχολικαὶ προβλέψεις τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους συνέχει ὁ φόβος. Σπέρματα ἀπαισιοδοξίας καὶ συγχρόνως σπέρματα μελλοντικῶν ἐλπίδων :

Καὶ πάλιν ἕξεις, Ἑπτάλοφε, τὸ κράτος,

λέγει ὁ χρησμός.

Τὸν νεκρὸν ἤδη καὶ πᾶσι λελησμένον
οἴδασι πολλοί, κἂν μηδεὶς τοῦτον βλέπῃ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ποῖος ἦτο ὁ νεκρός, ὁ λησμονημένος ἀπ' ὅλους, ποῖος ἦτο ὁ ἀόρατος νεκρός; Ἀνὴρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός, σκεῦος τῆς ἐκλογῆς. Ὅταν οἱ κατακτηταὶ θὰ καταλάβουν τὴν θεοφύλακτον, ὅταν θὰ φθάσουν μέχρι τοῦ κίονος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἄγγελος Κυρίου «φέρων ρομφαίαν παραδώσει (αὐτῷ) τὴν βασιλείαν σὺν τῇ ρομφαίᾳ καὶ ἐρεῖ αὐτῷ: λάβε τὴν ρομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίκησον λαὸν Κυρίου». Καὶ τότε οἱ Ἕλληνες θὰ ἐκδιώξουν τὸν κατακτητὴν «ἄχρις ὁρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μονοδενδρίῳ».

Ἀνὴρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός. Ἡ ἡρωϊκὴ μορφὴ τοῦ Κωνσταντίνου, στρατιώτου ἁπλοῦ καὶ ἀπερίττου, ἐνετάχθη εἰς τοὺς παλαιοτέρους θρύλους. Τὴν λαϊκὴν ψυχὴν συνετάραξεν ἡ τύχη τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ἱστορία ἀμφιβάλλει. Ὁ σύγχρονος Φρατζῆς καὶ ὁ Nicolo Barbaro ἐκφράζουν δισταγμοὺς περὶ τοῦ θανάτου του, Ἀρμένιος δὲ μοναχὸς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος μαρτυρεῖ ὅτι ἔφυγεν ἐπὶ φραγκικοῦ πλοίου.

Ἡ φήμη ἥρπασεν εἰς τὰ πτερά της τὰς ἀμφιβολίας τῶν συγχρόνων, περιῆλθε τὴν κουρσεμένην χώραν, ἐχαμήλωσεν εἰς τὰς ταπεινὰς καλύβας, ὅπου ἐπεκράτει ἡ ἐλπὶς καὶ ὁ φόβος, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὁ πανελλήνιος θρῦλος τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ, «ποὺ καρτερεῖ τὴν ὥρα νά 'ρθῃ ὁ ἄγγελος πάλι νὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ».

Καὶ μέσα εἰς τὴν βασίλισσαν τῶν πόλεων, ἀθάνατον, μνημεῖον τῆς τέχνης, προσκύνημα τῆς Χριστιανοσύνης, ἡ Ἁγία Σοφία, συγκεντρώνει τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων. Νοεροὶ προσκυνηταί, πρὸς αὐτὴν στρέφονται ἀδιάκοπα οἱ σκλάβοι. Ἂς ἔμεινεν ἀλειτούργητος, ἂς ἔμειναν βωβὰ τὰ σήμαντρά της. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δούλων ἀκούεται ἀκόμη ἡ ἁρμονία τῆς μακρινῆς καμπάνας. Καὶ γίνεται ὁ ναός, ναὸς καὶ τέμενος τοῦ Ἔθνους. Τὸ μεσονύκτιον τῆς Ἀναστάσεως τοῦ ἔτους 1522, διηγεῖται ὁ ταπεινὸς καὶ ἀνώνυμος χρονογράφος, οἱ δερβίσηδες ἦλθον εἰς τὰ προαύλια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκεῖ «ἤκουσαν ψαλμῳδίαν καὶ εἶδον καὶ φῶς μέγα ἐν τῷ ναῷ». Ὁ θυμὸς ἐγέμισε τὰ στήθη των καὶ ὅτε ἀνεζήτησαν παντοῦ, διὰ νὰ ἴδουν μήπως ἡ χαρμόσυνος φωνὴ ἀνεπέμπετο ἀπὸ ἀνθρώπινα χείλη, «εὐθὺς ἐξέλιπε καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ψαλμῳδία». Δὲν ἦτο φωνὴ ἀνθρώπων, ἡ ὁποία ἐξένισε τοὺς ἀφελεῖς δερβίσηδες κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ 1522. Τὸ φῶς δὲν τὸ εἶχεν ἀνάψει χέρι ἀνθρώπινον. Ἦτο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ ὑπερκόσμιος φωνὴ τῶν ἀγγέλων· καὶ τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον κατηύγαζε τοὺς θόλους, ἦτο οὐράνιον. Καὶ ἀπὸ τότε, ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους, ἡ θρυλικὴ ἐκκλησία :

μὲ τὰ τρακόσια σήμαντρα κι ἑξήντα δυὸ καμπάνες

ἐλίκνιζε τὰ παιδικὰ ὄνειρα καὶ τὰς ἀνδρικὰς ἐλπίδας τῶν ἑλληνικῶν γενεῶν.

Ἐνῷ δὲ ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων ἐξέπεμπε πρὸς τὰς ἐσχατιὰς τῆς ἑλληνικῆς γῆς τοὺς θρύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τοὺς κάμπους, ἀπὸ τὰ μετερίζια τοῦ Εὐφράτου ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, ποὺ τὸν εἶχε ἡ Ρωμιοσύνη :

κι ἀπ' τὰ θρονιὰ τὰ ρήγικα,
πιὸ ἀπάνου, ἀπάνου ἀπ' τὰ παλάτια,
στοὺς βασιλιάδες βασιλιά,

κατέκτα τοῦ Πανελληνίου τὰς ψυχὰς κι ἐγίνετο τὸ σύμβολον τῆς ἀνδρείας. Ὁ στίχος μετουσίωνε τοὺς ἑλληνικοὺς ἀγῶνας. Ἥρως καὶ σύντροφος, μορφὴ ἐπικὴ ὁ Διγενὴς παρίστατο εἰς τὴν χαρὰν τοῦ γάμου καὶ τῆς τάβλας, παρίστατο εἰς τὸ δοκίμιν καὶ τὸ κοῦρσος, κατέβαινεν εἰς τῶν νηπίων τὸ προσκέφαλον κι ἐγίνετο νανούρισμα :

Κοιμήσου, γιέ μου, καλογιέ, ὄμορφε διωματάρη,
γιὰ νὰ γληγοροκοιμηθῆς καὶ γιὰ ν' ἀργοξυπνήσης,
νὰ μεγαλώσης, νὰ γενῆς μεγάλο παλικάρι,
νὰ χτενιστῆς, νὰ διαρνιστῆς, νὰ στολιστῆς, ν' ἀλλάξης,
νὰ καλλικέψης τ' ἄλογο, ποὺ περπατεῖ καὶ δρέμει.
μὲ τὰ σελοχαλίναρα τὰ χρυσοκεντημένα,
μὲ τ' ἀσημένια πέταλα καὶ μὲ τὰ φταρμιστήρια,
ποὺ στέκει καὶ χιλιμιντρᾶ στὸ πέργερο δεμένο,
νὰ πάγης εἰς τὸν πόλεμο νὰ λιοντοπολεμήσης
μ' οὔλους σου τοὺς ἀκράνηδες, μ' οὔλους τοὺς στρατολάτες.
Κι εἰς ὅποιο πόλεμο βρεθῆς, νὰ βγῆς κεφαλιωμένος,
νὰ πάρης χάρες καὶ χαρές, χῶρες, χωριὰ καὶ κάστρα.

Ὁ βουρκωμένος ὁ Εὐφράτης τὰ κύματά του στέλλει ν' ἀπαντήσουν τοῦ Πηνειοῦ τὰ θολωμένα τὰ νερά. Τῆς Λυκανδοῦ, τῆς Ποδαν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δοῦ, τῆς Ἀναβάρζου τὰ κοντάρια εἰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου τ' ἀκροβράχια ἀντιλαλοῦν. Δὲν εἶναι τὸ Βυζάντιον ὁ τόπος τοῦ μυστικισμοῦ, δὲν εἶναι μόνον τῶν προλήψεων ἡ χώρα. Εἰς τοῦ Χαρσιανοῦ τοὺς κάμπους, εἰς τοῦ Ἀντιταύρου τὰς κλεισούρας, στὰ κονταροχτυπήματα μὲ τὰ φαριὰ τὰ μαῦρα τ' Ἀρμουροπούλια κι οἱ Σκληροί, οἱ Ξάντινοι, οἱ Πορφύρηδες μάχονται καὶ κουρσεύουν. Εἰς τὸν τουρκοκρατούμενον Ἑλληνισμόν, ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ Ταινάρου, ὁ Διγενής, ἀθάνατος, παρέχει τὸ ὑπόδειγμα καὶ τὸ ἡρωϊκὸν στοιχεῖον. Κλέφτες καὶ ἀπελάται ἀδελφώνονται, ἀκρῖται καὶ ἁρματολοί γεννήματα πολέμων καὶ ἀγώνων, τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς σκλαβιᾶς τὰ σύμβολα τὰ ἡρωϊκὰ ἐνσαρκώνουν. Καί, ὅπως εἰς τ' ἀπόμακρα τῆς Καππαδοκίας ἄκρα τὸ λαϊκὸν τραγούδι περιέβαλε πρόσωπα ἱστορικὰ καὶ γεγονότα, οὕτω κι ἀπ' τοῦ Κισσάβου τὰ βουνὰ ἐξεπήδησαν σὰν γάργαρα νερὰ τὰ κλέφτικα τραγούδια.

Τὸ ἀδιάκοπον τοῦ στίχου σμίλευμα, ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνωτέρων μορφῶν ἐκφράσεως, ὁλόκληρος ἡ ἀθόρυβος ἐργασία τοῦ ἀγνώστου ποιητοῦ, πλὴν τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἐδημιούργησαν καὶ παράδοσιν πνευματικήν. Ἀπ' αὐτὴν θὰ ἀντλήσουν ἀργότερα αἱ νεώτεραι φιλολογικαὶ γενεαί.

Εὐλογημένα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐπότισαν τὰ νάματα τῆς λαϊκῆς μούσης. Τὸ ρεῦμα τῆς λαϊκῆς παραδόσεως θὰ παράσχῃ εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ὄχι μόνον τὰς πνευματικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν διατήρησιν, ὄχι μόνον τὰ ἡρωϊκὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ σπέρματα τῆς μελλοντικῆς πνευματικῆς του δράσεως.

Ὁ ἀντίλαλος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σπανίως φθάνει μέχρι τοῦ ταπεινοῦ ἐργαστηρίου τῆς μαθήσεως καὶ τῆς μελέτης. Ὁ πνευματικὸς δυϊσμὸς τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ μετοχετεύεται εἰς τὸν νεώτερον βίον τοῦ Ἔθνους. Παραλλήλως δηλαδὴ πρὸς τὴν λαϊκὴν πνευματικὴν παράδοσιν συνεχίζεται ἡ λογία προσπάθεια, τῆς ὁποίας αἱ ρίζαι ρίπτονται βαθύτατα εἰς τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἡ δουλεία εὗρε τὸν Βυζαντινὸν κόσμον εἰς μεγάλην πνευματικὴν ταραχήν. Δύο διακεκριμένα ρεύματα ἰδεῶν ἀναταράσσουν τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὰς δογματικὰς συζητήσεις, ὑπὸ τὰ ἄζυμα καὶ ἔνζυμα, ὑπὸ τοὺς Βαρλααμίτας καὶ τοὺς Παλαμιστὰς ζητοῦν νὰ κρύψουν βαθυτέρας ἀντιθέσεις. Ἡ ὀρθόδοξος, ἡ δύσκαμπτος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀνατολικὴ σοφία, εὑρίσκεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ ἀναγεννώμενον πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ζείδωρος αὔρα τοῦ Ταϋγέτου πνέει ὑπεράνω τῆς Ἑπταλόφου. Ἐπὶ αἰῶνας ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλὰς ἔμενε κλεισμένη εἰς τὰ στενὰ πλαίσια τοῦ ἀσιατικοῦ δόγματος.

Μακαρισμένος, ἐσύ, ποὺ μελέτησες
νὰ τὸν ὀρθώσῃς ἀπάνου στοὺς ὤμους σου
τὸ συντριμμένο ναὸ τῶν Ἑλλήνων.

Μακαρισμένος ὁ σοφὸς τοῦ Μιστρᾶ : «Ἐσμὲν γὰρ οὖν, ὧν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἥ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ», λέγει ὁ Γεμιστός. Καὶ ἀποκρίνεται ὁ Σχολάριος : «Ἕλλην ὢν τὴν φωνήν, οὐκ ἄν ποτε φαίην Ἕλλην εἶναι... εἴ τις ἔροιτό μοι, τίς εἰμι, ἀποκρινοῦμαι, χριστιανός...».

Οἱ δύο ἀντίθετοι κόσμοι συναντῶνται μόνον εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἔθνους. Καὶ ἐνῷ ὁ Χριστιανός, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας, συνεβιβάσθη καὶ ἔκλινε προστατευτικὰ πρὸς τὸ σκλαβωμένον γένος, ὁ Ἕλλην ἀνυπότακτος, ἐλεύθερος ἠκολούθησε τὸν δρόμον τῆς ξενιτιᾶς. Εἰς τὴν μαρτυρικήν του περιπλάνησιν, εἰς τὴν διασπορὰν εἰς χώρας ξένας καὶ ἀξένους ἠγωνίσθη, ἐκήρυξεν, ἐνεθουσίασε καὶ τελικῶς ἐκάμφθη. Δὲν ἠθέλησε νὰ μείνῃ ἁπλοῦς πνευματικὸς ἐκπρόσωπος. Πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν συνεννόησιν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς Δύσεως ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ἐδαφῶν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ ἐθνικὴ δρᾶσις τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως κινεῖται ἐντὸς εὐρυτέρων πλαισίων τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Μορφὴ οἰκουμενικὴ καὶ ἐπιβλητική, ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν δισταγμῶν τῆς Ἁγίας Ἕδρας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑποψίας καὶ τῆς ἐπιφυλακτικότητος εἰς τὸ συνέδριον τῆς Μαντούης, εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Νυρεμβέργην ἐκπέμπει τὸ κήρυγμα τῆς σταυροφορίας. Ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις, ὁ Μιχαὴλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης ἱκετεύουν τὸν νικητὴν τῆς Νεαπόλεως, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον τὸν Η΄, νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς Ἑλλάδος. Ἀφ' ἧς στιγμῆς, ἔλεγε τῷ 1525 ὁ Λάσκαρις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκῖσκον τὸν Α', ἀφ' ἧς στιγμῆς ἔλαβον γνῶσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου, ἀπομακρυνθεὶς τῆς πατρίδος μου ἕνεκα τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων Μωαμεθανῶν, δὲν ἔπαυσα νὰ κηρύσσω καὶ νὰ ἀναζητῶ τὰ μέσα, διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς αὐτὴν μὲ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε γνωρίσει. Σήμερον ἡ προσοχὴ τῶν φυγάδων στρέφεται πρὸς τὸν Φερδινάνδον τὸν Καθολικόν, αὔριον θὰ στραφῇ πρὸς τὸν Μαξιμιλιανὸν τὸν Α', πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Ε', αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας καὶ βασιλέα τῆς Ἱσπανίας.

Ἀγῶνες τραχεῖς, πικρίαι καὶ δοκιμασίαι ἀναμένουν τὸν Βησσαρίωνα, τὸν Ἰανὸν Λάσκαριν, τὸν Μᾶρκον Μουσοῦρον καὶ ὁλόκληρον τὴν πλειάδα τῶν Ἑλλήνων λογίων. Ὁ πόθος καὶ ἡ νοσταλγία τῆς μακρινῆς πατρίδος βασανίζει τὰς ψυχάς των. Οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, πρόσωπα μυθικὰ καὶ ἱστορικά, ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις ἐμπνέουν τοὺς ποιητάς: vox diversa sonat. Ἀλλ' ἡ φωνή των παρηλλαγμένη καὶ ἀγνώριστος ὑπὸ τὸ ψυχρὸν ἀρχαϊκὸν ἢ λατινικὸν περίβλημα ἀπηχεῖ τὸ παράπονον τοῦ σκλαβωμένου Ἔθνους.

Καὶ ἦλθε τὸ χάσμα· χάσμα εἰς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Περίοδος σκοτεινή, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καὶ ἀπὸ δημογραφικῆς καὶ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως εἶχεν ἀρχίσει νὰ κάμπτεται. Ὁ θεσμὸς τοῦ παιδομαζώματος, βάρβαρος φόρος τοῦ αἵματος, ἐμάραινε τὰς ἑλληνικὰς γενεάς. Αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς μεταναστεύσεως ἔμειναν χωρὶς παράδοσιν καὶ χωρὶς συνοχήν. Καὶ ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ', καὶ κυρίως κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις ἀναδύουσαι ἐκ τῶν μυχίων τοῦ ἔθνους ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ ἀντιδροῦν, τὰ πράγματα εἶχον τελείως μεταβληθῆ. Ὁ ἄξων τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς εἶχε μετατεθῆ ἐκ τῆς Ρώμης, τῆς Βενετίας καὶ τῶν Παρισίων εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὴν Μόσχαν. Καὶ τότε οἱ Ἕλληνες ἐνεθυμήθησαν καὶ πάλιν τοὺς παλαιοὺς χρησμούς. Τὰ ξανθὰ γένη, ἄλλοτε ἐχθρικὰ καὶ ἀντίπαλα, ἔγιναν σύμμαχα. Φιλόπατρις ποιητής, ὁ Μυρέων Ματθαῖος, ἔγραφε τῷ 1618:

Ἐλπίζομεν εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλιτώσουν,
νὰ 'λθοῦν ἀπὸ τὸν Μόσχοβον νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ δὲ ποιητὴς - λαὸς ἐνσαρκώνων τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους ἐτραγούδησε δειλὰ καὶ σιγαλά :

Ἀκόμη τούτ' τὴν ἄνοιξη,
ραγιάδες, ραγιάδες,
καημένη Ρούμελη,

ὅσο νὰ ἔρθῃ ὁ Μόσχοβος,
ραγιάδες, ραγιάδες,
νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι
Μοριὰ καὶ Ρούμελη.

Ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ μεγάλου ὁμοδόξου κράτους δὲν ἄφησε ξένους τοὺς Ἕλληνας λογίους. Ἐνῷ ὁ Βολταῖρος ἀνέμενε τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀρχαίων θεῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἀφιέρωνεν εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν Β' ἀρχαιοπρεπεῖς ᾠδάς. Ὁ Ἰωαννίτης λόγιος Ἀθανάσιος Ψαλίδας ἔγραφε πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν : «ταῖς σαῖς ἀκτῖσι καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ τὸ πάλαι μὲν ἔνδοξος καὶ εὐδαίμων διὰ τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἄρην, νῦν δὲ ἄδοξος καὶ δυστυχὴς διὰ τὸν τῶν βαρβάρων θλίβοντα καὶ ἐπιβαρύνοντα ζυγόν, ψυχρὰ οὖσα, θερμαίνεσθαι ἤρξατο...». Ἀνάλογα ἔγραφον καὶ πρὸς πρίγκηπα Γρηγόριον Ποτέμκιν οἱ Θεσσαλοὶ συγγραφεῖς τῆς Νεωτερικῆς Γεωγραφίας, ὁ ἱερομόναχος Δανιὴλ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς. Γενικῶς δὲ σημαντικὴ πνευματικὴ δραστηριότης παρατηρεῖται εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τῆς ὁμοδόξου αὐτοκρατορίας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ «ἑλληνικοῦ σχεδίου» τοῦ 1781 προβλεπομένη ἀνασύστασις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατοριας ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Κωνσταντῖνον, ὁ γάμος τῆς Ζωῆς - Σοφίας, θυγατρὸς τοῦ δεσπότου τῆς Πελοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου, μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἰβὰν τοῦ Γ' παρεῖχον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας τὴν ἐλπίδα τῆς πραγματοποιήσεως τῆς βυζαντινῆς ἰδέας.

Ἐποχὴ παρασκευῆς καὶ ὡριμότητος τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχε παρασκευάσει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπνευσμένος ὁραματιστὴς ὁ Ρήγας ἀπομακρύνεται φαινομενικῶς τῆς βυζαντινῆς ἰδέας, τὴν ὁποίαν ὑποτάσσει εἰς τὰς φιλελευθέρας ἀρχὰς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

που καὶ τοῦ πολίτου. Καὶ ὅμως οὐδεμία ἄλλη μορφὴ κατώρθωσε τόσον ἐπιτυχῶς, ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ νεωτέρου πνεύματος, νὰ συγκεράσῃ δύο παλαιὰς παραδόσεις. Μορφὴ λογίου, μορφὴ λαϊκοῦ ψάλτου τῆς ἐλευθερίας, ὁ Ρήγας συνέδεσε τὰ δύο διεστῶτα ρεύματα, ἔκλεισε μέσα εἰς τὴν ψυχήν του καὶ τὴν ἰδέαν καὶ τὸ τραγούδι.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ἰδέαν. Ὅτε ἐν μέσῳ γενικῆς συγκινήσεως ἐνεκρίνετο τὸ 98ον ἄρθρον τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο ὅτι «αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων Χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων», αἱ ψυχαὶ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους ἐστρέφοντο πρὸς τὸ ἔνδοξον παρελθόν. Καὶ ἀργότερα Ἕλληνες πρόκριτοι ἐξελθόντες εἰς ἀναζήτησιν βασιλέως ἐπεσκέπτοντο τὸ Landuiph, ἄσημον καὶ ὁμιχλώδη κωμόπολιν τῆς Ἀγγλίας, ὅπου εἶχον προσφάτως ἀνευρεθῆ οἱ τάφοι τῶν τελευταίων Παλαιολόγων. Εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ εἰρηνικοὶ πολῖται, οἱ ὁποῖοι ἐκοιμῶντο τὸν αἰώνιον ὕπνον εἰς τοὺς τάφους τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Landuiph, οὐδεμίαν ρανίδα αὐτοκρατορικοῦ αἵματος εἶχον εἰς τὰς φλέβας των. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἔχει σημασίαν. Τὸ διάβημα τοῦ Ἔθνους, ἀναζητοῦντος εἰς τὰς μακρινὰς χώρας τοῦ βορρᾶ τοὺς ἐπιζῶντας νομίμους συνεχιστὰς τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως, δεικνύει εὐγλώττως καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἰδέας τῶν συγχρόνων.

Καὶ ὁ ἱστορικός, ἑρμηνευτὴς τοῦ παρελθόντος, τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων γνώστης, θὰ σταματήσῃ εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου, καὶ μὲ τὸν ἔνδοξον τῆς Ἱστορίας πέπλον θὰ καλύψῃ τὰς πτυχὰς τῆς γῆς. Θὰ φέρῃ ἀργά, βαριὰ τὰ βήματά του πρὸς τὸν Ἱερὸν Βράχον, εἰς τοῦ Ταϋγέτου τ' ἀντερείσματα μὲ τοῦ Μιστρᾶ τὰ ἐρείπια, εἰς τὸ Μεσολόγγι΄ τῆς Πίνδου θ' ἀντικρίσῃ τοὺς πολιοὺς κροτάφους καὶ κάτω, μακριά, τὴν Ροδόπην ποὺ

ξέφωτη στυλώνει τὴν κορφή της
μεσουρανίς...

Τῆς γῆς αὐτῆς τὸ ἱερὸν χῶμα τὸ ἅγιασεν ὁ στίχος· τὸ ἔβαψε τὸ αἷμα τῶν ἡρώων, τὸ κάθε πετραδάκι της ἀνιστορεῖ τὰ περασμένα μεγαλεῖα. Σήμερα κουρασμένη χώρα κύπτει καὶ πάλιν πρὸ τῆς βίας καὶ τῆς δυστυχίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καὶ ὁ ἱστορικός, τῶν ἐρχομένων ὁραματιστής, τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ὀνείρων πλάστης, θὰ σταματήσῃ εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου. Εἶπεν ὁ σοφός : «τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ξένην ἐπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνορθώνεται· διότι ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ εἶναι πρόσκαιρος καὶ τὸ πνεῦμα ἀΐδιον» (H. Taine).

Ἀθάνατον τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἰώνων ἀγῶνες, αἰώνων τὸ ἔθρεψαν δοκιμασίαι. Κι ἂν πρὸς στιγμὴν ἐκάμφθη, κι ἂν ἐκλονίσθη καὶ ἐλύγισεν, ἀδάμαστον καὶ πάλιν θὰ ἀνορθωθῇ. Αὔριον τὰ νῶτα τῆς θαλάσσης, καράβια πρωτοτάξιδα θὰ φέρουν εἰς τὰ μακρινὰ ἀκρογιάλια. Ἔμποροι καὶ ταξιδευτάδες τῆς Ἀνατολῆς θὰ φέρουν τὰ ἀρώματα τὰ ἐξωτικά. Θὰ φέρουν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τὰ δῶρα, τῆς ε ἰ ρ ή ν η ς καὶ τοῦ ἀ ν θ ρ ω π ι σ μ ο ῦ τὸ κήρυγμα :

Ἂς σταματήσουν τὰ δάκρυα τῶν σκλάβων.
«Ἠχός, γλυκύτατος ἠχὸς» ἀκούεται.

Δὲν εἶν' ἀηδόνι κρητικο, ποὺ παίρνει τὴ λαλιά του σὲ ψηλοὺς βράχους κι ἄγριους. . .

Εἶναι τοῦ ποιητῆ ἡ φωνή, εἶναι ὁ χρησμὸς ὁ ἱερὸς βγαλμένος ἀπ' τὰ τρίσβαθα τοῦ Ἔθνους. Εἶναι μαζὶ καὶ προσευχὴ καὶ προφητεία :

Κι ἂν πέσαμε σὲ πέσιμο πρωτάκουστο
καὶ σὲ γκρεμὸ κατρακυλήσαμε,
ποὺ πιὸ βαθὺ καμιὰ φυλὴ δὲν εἶδ' ὡς τώρα,
εἶναι γιατὶ μὲ τῶν καιρῶν τὸ πλήρωμα
ὅμοια βαθὺ ἕν' ἀνέβασμα μᾶς μέλλεται
πρὸς ὕψη οὐρανοφόρα.

Διον. Α. Ζακυθηνὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ—ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΛΥΚΟΦΙΛΟΥΣΑ

Ἂς εἰσδύῃ μία μόνη ἀκτὶς ἡλίου, ἅμα τῇ ἀνατολῇ, διὰ τοῦ θαμβοῦ φεγγίτου εἰς τὸν πενιχρὸν θάλαμον μὲ τοὺς τέσσαρας τοίχους ἀσβεστωμένους λευκούς, μὲ μίαν ψάθαν καὶ ἐπ' αὐτῆς μικρὸν ἀμαυρὸν κιλιμάκι στρωμένα ἐπὶ τοῦ πατώματος, μὲ δύο προσκεφαλάδες ἀκουμβημένας σύρριζα εἰς τοὺς τοίχους, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς γωνίας τοῦ πυρός, ὅπου τέσσαρες ξηροὶ δαυλοὶ καὶ δύο μεγάλα ξύλα ὀρθὰ καίουσι καὶ βρέμουσιν ἐπὶ τῆς ἑστίας.

Τοιοῦτος νὰ εἶναι ὁ χειμερινὸς θάλαμος, ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμάς, συνεχόμενος μὲ ἄλλον βορεινὸν θαλαμίσκον, ὅστις νὰ εἶναι συγχρόνως δῶμα καὶ ἡλιακωτὸν καὶ ὑπερῷον. Κατεσκευασμένος μὲ πλίνθους, μὲ ξυλοτοίχους, στεγασμένος μὲ ξύλα καὶ μὲ κεράμους, ἀφάτνωτος, ἀνώροφος, εὐήλιος, ἀθέρμαστος, εὐήνεμος, σχεδὸν ὑπαίθριος, μὲ τὸ μόνον ὑψηλὸν καὶ πλατὺ παράθυρον, τὸ ἀπᾷδον εἰς ὅλον τὸν ρυθμὸν τοῦ κτιρίου καί, χάριν πολυτελείας, μὲ πηχυαίαν ὕαλον, διὰ ν' ἀπολαύῃ τις ὄρθιος, εἰς τὰ βασίλεια τοῦ βορρᾶ, τὴν μεγάλην θέαν καὶ τὴν μεγάλην πάλην. Τοιαύτη θὰ ἦτο, χωρὶς νὰ παραβῶ τὴν δεκάτην 'Εντολήν, ἡ μόνη φιλοκτημοσύνη μου καὶ ἡ μόνη μου πλεονεξία.

Ὁ οἰκίσκος νὰ εἶναι κτισμένος ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ, ἐπὶ τοῦ μόνου ὑψηλοῦ βράχου, τοῦ προσφιλοῦς εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου. Ἐκεῖ ἁπλοῦται ἀτελείωτον τὸ πέλαγος, ἀνὰ τὴν ἀχανῆ ἔκτασιν ἀπὸ ἀκτῆς ἕως ἀκτῆς καὶ ἀπὸ κόλπου ἕως κόλπου, καὶ χαμηλώνει ὁ οὐρανὸς εἰς τὴν μίαν ἄκραν, τὴν ἀπωτέραν, διὰ νὰ περιπτυχθῇ ἐγγύτερον τὴν ἐσχατιὰν τῶν θαλασσῶν, ὁ σάπφειρος φιλῶν τὸν σμάραγδον, τὸ βαθύχλωρον ἀντασπαζόμενον τὸ γλαυκόν. Φυσᾷ ὁ Καικίας, κατερχόμενος ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Θρᾴκης καὶ ὁ βορρᾶς παγερὸς ἀποσπᾶται μυριοπτέρυγος ἀπὸ τὸν νεφελοσκεπῆ καὶ χιονοστέφανον Ἄθω καὶ ὁ 'Αργέστης ριγηλὸς κατεβαίνει ἀπὸ τὸν γεραρὸν Ὄλυμπον· φρίσσει τὸ κῦμα εἰς τὴν ἐπαφὴν τῆς ψυχρᾶς πνοῆς, φρικιᾷ ὁ πορφυροῦς πόντος ἀπὸ τὴν κρα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ταιὰν αὔραν, ρυτιδοῦται ἡ θάλασσα ἀπὸ τὴν ἀλλεπάλληλον ραγδαίαν ριπήν, ἀγριαίνει τὸ πέλαγος, ὠρύεται μανιωδῶς ἡ καταιγίς, ρήγνυται τὸ κῦμα εἰς τοὺς σκληροὺς αἰχμηροὺς βράχους. Συννεφοῦται ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὰς μαύρας κάπας τῶν θυελλῶν τὰς σωρευομένας ἐπάνω του, φαεινὸς στῦλος προκύπτει ἐν ἀκαρεῖ ἐν μέσῳ ἀχανοῦς κυκεῶνος στροβίλων· ἰδού, ἡ ἀκτὶς θὰ διώξῃ τὸ ἔρεβος, ἡ γαλήνη θὰ ἐξώσῃ τὸν τυφῶνα. Ὁ φαεινὸς στῦλος ἦτο σίφων τρομακτικός, σχεδὸν ὑπερφυὲς θέαμα, τὸ ὁποῖον ἐρρίζωσεν ἐν ριπῇ ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκορυφώθη ἕως εἰς τὸν οὐρανόν.

Ὁ σίφων ἐξερράγη, ραγδαῖος ὄμβρος ἔλουσε καταπληκτικῶς τὴν γῆν καὶ τοὺς αἰγιαλούς, ὁ ἄνεμος συνεμαζεύθη εἰς τὰ ἄντρα καὶ τὰς ἀγκάλας, ἡ Σκοτεινὴ Σπηλιὰ ἠχεῖ παρατεταμένως, μυστηριωδῶς ἀπὸ τὴν κοπεῖσαν κολοβὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου, ἀπὸ ἀπειλὴν νέας μανίας λυσσωδεστέρας τῆς πρώτης, ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ἐν τῇ σιωπῇ συνωμοσίας τῶν στοιχείων. Τὰ Κακόρρεμα ἀντηχεῖ διακεκομμένως ἀπὸ τὴν δάνειον ἰαχὴν τῆς λαίλαπος, ἀπὸ τὴν καταρρακτώδη κάθοδον τοῦ χειμάρρου. Ἡ Νηρηὶς ἀνῆλθεν ἀπὸ τὸ ὑποβρύχιον ἄντρον της, ἀνέβη εἰς τὸ ἀπάτητον ὕψος τοῦ αἰχμηροῦ βραχώδους προβλῆτος καὶ ἄτρωτος αὐτὴ ἀπὸ τὸν ὄμβρον καὶ τὸν ἄνεμον θεωρεῖ μειδιῶσα τὴν πάλην τῶν στοιχείων. Ὁ Τρίτων, κολυμβῶν κάτω εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, ἀνίσχει τὴν κεφαλὴν ἔξω τοῦ κύματος. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ μονόκερως, ὁ φιλέρημος καὶ μελαγχολικός, καταβὰς πρὸ μικροῦ διὰ νὰ κάμῃ τὸν συνήθη περίπατόν του κάτω εἰς τὸ βαθὺ ρεῦμα, τὸ κατερχόμενον δι' ἑλιγμῶν καὶ βράχων καὶ καταρρακτῶν εἰς τὸν Μικρὸν Γιαλόν, ἐξέβαλε ἕνα θρηνώδη μυκηθμόν, εἶτα ἔμεινεν ἐξηπλωμένος, ἀπαθής, ἀκίνητος, δεχόμενος ἐπὶ τῶν νώτων ὅλον τὸν κρύον λουτῆρα τῆς καταιγίδος. Ἐὰν ἔβλεπέ τι, ἔβλεπε τὰς ἀσπρομαύρας καλικατζούνας, μεγάλα θαλάσσια ὄρνεα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῶν ἀνεχόντων μέσῳ τοῦ κύματος σκοπέλων, εἰς ἀπόστασιν ὀργυιῶν τινων ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, πολλοὶ ἐξέλαβον μακρόθεν ὡς γυναῖκας ἀνασκουμπωμένας καὶ ἀσπρομαυροβολούσας, αἵτινες ἠσχολοῦντο νὰ βγάλουν πεταλίδας κύπτουσαι ἐπὶ τῶν βράχων. Ἀλλ' ἦτο ἀδιάφορος καὶ πρὸς τὸ θέαμα τοῦτο, ὡς καὶ πρὸς ὅλα τὰ λοιπά.

Δύο γίδες τοῦ Στάθη τοῦ Μπόζα εἶχον λείψει τὴν πρωΐαν ἐκείνην ἀπὸ τὸν μικρὸν αἰπόλον. Εἶχαν ἐκπέσει ἀποπλανηθεῖσαι καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἶχαν βραχωθῆ κάτω εἰς τὴν στενὴν πετρώδη κόγχην, τὴν σχηματιζομένην κατέμπροσθεν καὶ ὑποκάτω ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Βῆμα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης. Ἡ κόγχη ἐκείνη ἦτο καὶ δὲν ἦτο ἐσοχή, ἦτο καὶ δὲν ἦτο σπήλαιον. Σπήλαιον ἀστεγὲς καὶ ἐσοχὴ στεγανή. Ἠωρεῖτο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, ἔχασκεν ἄνωθεν τοῦ πόντου. Κάτω βράχος, χιλίων ἑκατογχείρων ἀγκάλισμα, κρημνὸς μόνον εἰς νυκτερίδας καὶ εἰς γλαῦκας βατός. Εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου τὸ κῦμα, πολλῶν ὀργυιῶν βόλισμα, φωκῶν κολύμβημα καὶ καρχαριῶν. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ βάλῃ τις εἰς τὸν νοῦν του, ὅτι ἠδύνατο ἄνθρωπος νὰ καταβῆ εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην αἰώραν, διὰ νὰ ἀνασύρῃ τὰς ἀποπλανηθείσας.

Αἱ δύο βραχωμέναι αἶγες, συνηθισμέναι ν' ἀναρριχῶνται εἰς ὅλους τοὺς κρημνούς, ν' ἀναπηδῶσιν ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ χαλάσματα, εἰς ὅλους τοὺς ρέποντας καὶ καταρρέοντας τοίχους, δὲν εἶχον ἐννοήσει ὅτι ἔπεσαν εἰς παγίδα, τὴν ὁποίαν ὁ δαίμων τῆς ἀβύσσου εἶχε στήσει δι' αὐτάς. Ἠσθάνοντο καὶ αὐταί, ὡς ἄλογα κτήνη ὁποὺ ἦσαν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γλιτώσουν ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου ἦσαν βραχωμέναι.

Ἀφοῦ ἔφαγαν εἰς μίαν ὥραν ὅλην τὴν κάππαριν καὶ ὅλα τὰ κρίταμα καὶ τὰς ἁρμυρήθρας, ὅσαι ἦσαν φυτρωμέναι ἐκεῖ, ἔβλεπαν καλῶς ὅτι, διὰ νὰ ξαναβοσκήσουν, ἔπρεπε νὰ περιμένουν ἑβδομάδας ἢ μῆνάς τινας, ἑωσοῦ ξαναφυτρώσουν πάλιν ἄλλη κάππαρις καὶ ἄλλα κρίταμα. Τοῦτο τὸ ἔπαθαν, διὰ νὰ ἔχουν τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ ζητοῦν ποτὲ τὴν ἄδειαν τοῦ αἰπόλου εἰς ὅλας τὰς κινήσεις των καὶ τὰ σκιρτήματά των. Καὶ διὰ νὰ μάθουν ἄλλην φοράν, ἂν ἐπιθυμοῦσαν ν' ἁρμυρίσουν, νὰ εὑρίσκουν ἄλλον δρόμον, διὰ νὰ καταβαίνουν κάτω εἰς τὴν ἄμμον τοῦ αἰγιαλοῦ. Ἀλλὰ τώρα ἦτο πολὺ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐγλίτωναν, διὰ νὰ βάλουν γνῶσιν δι' ἄλλοτε.

Ἐπάνω εἰς τὸν βράχον ἦτο κτισμένον τὸ παρεκκλήσιον μαστιζόμενον ἀπὸ θυέλλας καὶ λαίλαπας, λικνιζόμενον ἀπὸ τὸ ἀειτάραχον καὶ πολύρροιβδον κῦμα, ναναριζόμενον ἀπὸ τὰ ᾄσματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνεμος ἔψαλλε δι' αὐτὸ εἰς τοὺς σκληροὺς βράχους καὶ εἰς τὰ ἠχώδη ἄντρα. Οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἵσταντο ἀκόμη ἀρραγεῖς, πετροθεμελιωμένοι, σῴζοντες μικρὸν ἐπίχρισμα ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν, χορταριασμένοι καὶ μαυροπράσινοι περὶ τὴν βορειοανατολικήν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ στέγη φέρουσα ἀκόμα ὀλίγας κεράμους καὶ πλάκας ἐστηρίζετο ἐπὶ δοκοῦ μὲ πολλὰς ἀκτῖνας ἐκ σκληρᾶς καστανέας. Ὁλόγυρα εἰς τοὺς τοίχους, ὑψηλὰ ἄνω τῶν ὑπερθύρων καὶ ὑπὸ τὰ γεῖσα τῆς στέγης, ὡραῖα μικρὰ πινάκια παλαιῶν χρόνων ἦσαν ἐγκολλημένα σχηματίζοντα μέγαν σταυρὸν ἐπὶ τῆς χιβάδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος πρὸς ἀνατολάς, μετὰ ὑποποδίου εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου **T** ἐκ πέντε ἄλλων πινακίων, καὶ ἄλλους δύο σταυροὺς δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ὕπερθεν τῶν δύο παραθύρων τοῦ χοροῦ, καὶ τέταρτον σταυρὸν ἄνωθεν τῆς φλιᾶς τῆς εἰσόδου δυσμόθεν.

Τὰ ὡραῖα παλαιὰ πιατάκια ἦσαν ὅλα χρωματιστά, γαλάζια καὶ ὑποπράσινα καὶ κιτρινωπὰ καὶ λευκά, μὲ κλαδάκια καὶ μὲ λούλουδα καὶ μὲ ἀνθρωπάκια καὶ μὲ πουλιά, φιλοκάλως καὶ κομψῶς διατεθειμένα, στίλβοντα εἰς τὸν ἥλιον, χάρμα τῶν ὀφθαλμῶν, κειμήλια ὑψηλὰ κείμενα, στερεὰ βαλμένα εἰς τὰς κόγχας των, ἀφελῆ ἀναθήματα, λείψανα παλαιῶν χρόνων, περισώσματα ἁρπαγῶν καὶ δῃώσεων παντοίων, ὀλιγώτερον, φεῦ! ἀσφαλῆ ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀρχαιοκαπηλικῆς μανίας. Καὶ ὁ ἁπλοῦς οὗτος στολισμὸς παρεῖχε μεγάλην χάριν, μεμειγμένην μὲ ἄρρητον τρυφερὸν θέλγητρον, εἰς τὸ μικρὸν βραχοφυτευμένον παρεκκλήσιον, ἐμπνέων εἰς τὸν ἐπισκέπτην μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ διασκελίσῃ τὸ κατώφλιον, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πενιχρὸν ναΐσκον, νὰ ἀνάψῃ κηρίον, νὰ κάμῃ τὸν σταυρόν του καὶ ν' ἀσπασθῇ εὐλαβῶς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης, τῆς ζωγραφισμένης παρειὰν μὲ παρειὰν μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπερθέου Βρέφους της.

Καὶ πάλι κίνησα νὰ ρθῶ, Χριστέ μου, στὴν αὐλή σου,
νὰ σκύψω στὰ κατώφλια σου τὰ τρισαγαπημένα,
ὁποὺ μὲ πόθο ἀχόρταγο τὰ λαχταρεῖ ἡ ψυχή μου,

καί, ἂν δὲν ἦτο ἄλλως πολυάσχολος ἀπὸ τὴν βιοτικὴν τύρβην (ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην ἀκτήν, ἔπρεπε νὰ εἶναι ζωέμπορος ταξιδεύων διὰ ν' ἀγοράσῃ ἐρίφια), νὰ σταθῇ ν' ἀκούσῃ τὰς Μεγάλας Ὥρας καὶ τὸν Ἑσπερινὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγένων ψαλλόμενα ἀπὸ τὸν μπάρμπ' Ἀναγνώστην τὸν Παρθένην, τὸν μόνον βοηθὸν τοῦ παπα-Μπεφάνη, εἰς ὅλας τὰς λειτουργίας, ὅσας ἐτέλει ἐκεῖνος τὰς ἡμέρας ταύτας ἐξ εὐχῆς καὶ ταξίματος κατὰ προτίμησιν, εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ σάρκα μου ἀναγάλλιασε σιμά σου κι ἡ καρδιά μου.
Τὸ χελιδόνι ηὗρε φωλιὰ καὶ τὸ τρυγόνι σκέπη
νὰ βάλουν τὰ πουλάκια τους, τὰ δόλια νὰ πλαγιάσουν,
στὸν ἱερό σου τὸ βωμό, ἀθάνατε Χριστέ μου.

Καὶ ὁ εὐσεβὴς προσκυνητὴς θὰ εὕρισκε μεγάλην γλύκαν καὶ παρηγορίαν ἀπὸ τὶς πίκρες τοῦ κόσμου εἰς τὸ νὰ θεωρῇ μόνον τὴν πενιχρὰν κανδήλαν καίουσαν ἐμπρὸς εἰς τὴν ὡραίαν εἰκόνα, τὴν ζωγραφισμένην ἀπὸ τὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον τὸν Κεφαλᾶν, Ἠπειρώτην, ἄνδρα ἀγωνιστήν, εὐπαίδευτον, πολύγλωσσον, ὡρολογοποιὸν καὶ ζωγράφον, ὅστις ὅμως ὅλην τὴν ζωήν του ὑπῆρξε δημοδιδάσκαλος γ΄ τάξεως, καὶ ἀπέθανεν ὑπερενενηκοντούτης μὲ τὴν τριακοντάδραχμον σύνταξίν του.

Ἡ ὡραία μικρὰ εἰκών, μὲ τὸ ὠχρὸν πρόσωπον τῆς Παναγίας, ἑνούμενον κατὰ παρειὰν μὲ τὸ λευκὸν καὶ ἔνθεον πρόσωπον τοῦ λατρευτοῦ Βρέφους της, εἶχεν ἄφατον γλυκύτητα καὶ ἦτο καλλίστη ἔκφρασις τῆς μητρικῆς στοργῆς, τῆς γεννωμένης ὡς ἐκ πικρᾶς ρίζης γλυκέος καρποῦ, εὐθὺς μὲ τὰς ὠδῖνας τοῦ τοκετοῦ, καὶ συναυξανομένης μὲ τῆς ἀνατροφῆς τοὺς κόπους καὶ τὰς μερίμνας.

Καὶ ὁ φιλακόλουθος πιστὸς δὲν θὰ ὑστέρει τῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν εὐσεβῆ προσέλευσιν.

Κάλλιο μιὰ μέρα στὴ δική σ' αὐλή, παρὰ χιλιάδες·
στὸν ἴσκιο ἄς εἶμαι τοῦ ναοῦ σὰν παραπεταμένος
καλύτερα, παρὰ νὰ ζῶ σ' ἁμαρτωλῶν λημέρια.

Δεξιὰ ἐπὶ τοῦ τέμπλου, ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου. Ἀριστερὰ ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα, ἡ προστάτις τῶν μητέρων, καὶ ὁ Ἅγιος Στυλιανός, ὁ φίλος καὶ φρουρὸς τῶν νηπίων.

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου ὑπῆρχον ἀκόμη ὀλίγοι Ἅγιοι ζωγραφισμένοι ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ. Ἄλλων ἦσαν ἐφθαρμένα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ στέρνα, ἄλλων ἀσβεστωμένα τὰ σκέλη καὶ οἱ πόδες, ἀπὸ ἀτελεῖς ἀποπείρας ἐπιχρίσεως ἢ στολισμοῦ ὑπὸ ἀμαθῶν εὐλαβῶν γυναικῶν. Ἦσαν ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, ὁ ἐλευθερωτὴς τῶν ἐγκύων, καὶ ἡ Ἁγία Μαρῖνα, ἡ προστάτις τῶν ὠδινουσῶν. Εἶτα ἦσαν ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος μὲ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ χαντζάρια των, μὲ τὰς ἀσπίδας, τοὺς θώρακάς των καὶ τὴν ἄλλην πανοπλίαν των. Καὶ ἡ Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἡ Ἁγία Κυριακὴ μὲ τοὺς σταυροὺς καὶ μὲ τοὺς κλάδους τῶν φοινίκων εἰς τὰς χεῖρας. Ἦσαν καὶ οἱ Ὅσιοι μὲ τὰ κουκούλια, μὲ τὰς λευκὰς γενειάδας των, μὲ τὰ κομβοσχοίνια καὶ τοὺς ἐρυθροὺς σταυρούς των, ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος καὶ Εὐθύμιος καὶ Σάββας.

Ἦτο ἐκεῖ καὶ ὁ Ὅσιος Ποιμήν, ὁ ἀσκητής, μὲ τὸ λόγιόν του: «Ὁ Ποιμὴν τέκνα οὐκ ἐγέννησε» καὶ μὲ τὴν ἀπάντησίν του εἰς τὸν ἀνθύπατον, προκειμένου περὶ ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ ἀθῴου ἀνεψιοῦ του: «Εἰ μὲν εὕρεις ἔνοχον, κόλασον αὐτόν, εἰ δὲ ἀθῷον, ὡς θέλεις πρᾶξον». Ἦτο καὶ αὐτὸς ἐκεῖ, προστάτης οὐδὲν ἧττον καὶ φρουρὸς τῶν ἀκάκων καὶ τῶν παιδίων. Ἦτο καὶ ὁ Ὅσιος Μωϋσῆς, ὁ Αἰθίοψ, «ἄνθρωπος ὄψιν καὶ θεὸς τὴν καρδίαν». Μωϋσῆς δεύτερος εἶχε χαράξει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὅταν διεκολύμβησε δὶς καὶ χιαστὶ τὸν Νεῖλον κρατῶν ἐπὶ τῶν ὀδόντων τὴν μάχαιραν μὲ σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν ἐχθρόν του, καὶ μὴ ἐπιτυχὼν αὐτὸν ἐπανέπλευσε κρατῶν δύο κριοὺς ζωντανοὺς διὰ τῶν ρωμαλέων βραχιόνων του ὑπεράνω τοῦ ρεύματος. Καὶ ὁ λῄσταρχος ἔγινεν ἅγιος, καὶ ὑπῆγε νὰ εὕρῃ τὸν ἄλλον παλαιὸν ὁμότεχνόν του, ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, εἶχε θηλάσει ποτὲ εἰς τὴν ἔρημον, κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγήν, ἐν καιρῷ τῆς βρεφοκτονίας, ἡ Παναγία.

Δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν θύραν ἵστατο παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου ἡ Ἁγία Ἀναστασία ἡ φαρμακολύτρια κρατοῦσα μὲ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὸ μικρόν της ληκύθιον, τὸ περιέχον τὰ λυτήρια ὅλων τῶν μαγγανειῶν καὶ τῶν ἐπῳδῶν καὶ τῶν φίλτρων, ὡς νὰ προσέφερεν εἰς τὰς εὐσεβεῖς προσκυνητρίας καὶ νὰ ἔλεγεν: «Ἐλᾶτε, ἐγὼ εἶμαι ποὺ χαλνῶ τὰ μάγια». Τὸ παρεκκλήσιον ἑώρταζε, τῇ 26ῃ Δεκεμβρίου, τὴν Σύναξιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἤτοι τὰ Ἐπιλόχια.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνος, ἐπὶ λευκῆς μεταξοΰφους ποδιᾶς, ἐφαίνοντο ἀνηρτημένα παιδάκια, καὶ μόνον παιδάκια, ἀσημένια, ἐξαιρέσει ἑνὸς μόνου ἀργυροῦ τεμαχίου, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ἄλλο σχῆμα, ζῴου, ὁμοίου σχεδὸν μὲ ἄρνα κερασφόρον ἢ μὲ ἔριφον. Ἐπί τινος ἀφράκτου ἑρμαρίου εἰς τὸν ἀριστερὸν τοῖχον ἔβλεπέ τις διάφορα ἀντικείμενα, οἷον στεφάνους ἀνδρογύνων (νεκρῶν ἴσως ἀνδρογύνων) τυλιγμένους ἐντὸς λευκῆς σκέπης, τεμάχια βαπτιστικῶν καὶ κου-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κουλίων ἀπὸ τὸ βάπτισμα βρεφῶν, ὡς καὶ γυμνὰ κόκκαλα, ἀκόμη καὶ τρυφερὰ λευκὰ κρανία μικρῶν παιδίων.

Τὰ παιδάκια τὰ ἀνηρτημένα ἐπὶ τῆς λευκῆς ποδιᾶς ἦσαν ὁμοιώματα μικρῶν παιδίων ταχθέντα ἀπὸ τὰς μητέρας, ὅταν τὰ μικρά των ἦσαν ἄρρωστα, εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν, τὴν μητέρα τοῦ Θείου Βρέφους, καὶ προσφερθέντα εἰς τὸν ναόν της μετὰ τὴν ἴασιν τῶν ἀρρώστων. Τὸ ὁμοίωμα τοῦ μικροῦ ζῴου ἦτο καὶ αὐτὸ βεβαίως ἀπὸ τάξιμον. Καὶ οἱ στέφανοι τῶν ἀνδρογύνων ἦσαν ἀφελῆ ἀποθέματα καὶ μνημόσυνα ἀτυχῶν συνοικεσίων, γενόμενα ὑπὸ τῆς μητρός, ἥτις ἐπέζησεν, ἔρημη καὶ ἄχαρη, εἰς ἀνάμνησιν θυγατρός, ἥτις ἀπέθανεν ἴσως λεχὼ εὐθὺς μετὰ τὸν πρῶτον τοκετόν, ἀφιερώματα καὶ ταῦτα εἰς τὴν προστάτιδα τῶν λεχῶν, τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν. Καὶ τὰ τεμάχια τῶν βαπτιστικῶν καὶ κουκουλίων ἦσαν καὶ ταῦτα ἐνθύμια παιδίων ἀποθανόντων εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ λευκὰ κόκκαλα καὶ τὰ κρανία τὰ τρυφερὰ ἦσαν ἄσπιλα λείψανα παιδίων, τὰ ὁποῖα εἶχεν εὐδοκήσει νὰ καλέσῃ ἐνωρὶς εἰς τὸν Παράδεισον, πλησίον τοῦ Υἱοῦ της εἰπόντος: «Ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά», ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα.

Τὰ στέφανα τοῦ γάμου καὶ τὰ βαπτιστικὰ κουκούλια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ τὰ εἶχε φέρει εἰς τὸν ναΐσκον ἡ θειὰ - Ἀρετώ, ἡ Χρονιάρα, ἡ ἀφιλοκερδὴς νεωκόρος καὶ πρόθυμος διακοσμήτρια ὅλων τῶν ἐξωκκλησίων. Ἤρχετο τακτικά, δύο φορὰς τὴν ἑβδομάδα, ἀπὸ τὸ καλυβάκι της, τὸ ὁποῖον ἀπεῖχεν ἡμισείας ὥρας δρόμον ἀπὸ τὴν ἔρημον ἀκτήν, ἤρχετο διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν καὶ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους καὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ ὅλα τὰ παρεκκλήσια τὰ κτισμένα ἐπάνω εἰς τοὺς ἀγρίους μονήρεις βράχους, διὰ ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια καὶ νὰ προσευχηθῇ εἰς τοὺς Ἁγίους. Ἐκατοικοῦσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της τοῦ συχωρεμένου εἰς τὸν ἐξοχικὸν οἰκίσκον, σιμὰ εἰς τὸ Πυργί, ἐπάνω εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην, ἀνάμεσα εἰς τὸ Κακόρρεμα καὶ εἰς τὸ Μεγάλο Ὀρμάνι. Εἶχε τὴν μικρὰν περιοχήν της μὲ τὸν ἐλαιῶνα, τὴν ἄμπελον, τοὺς μικροὺς κήπους καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ ἀπ' ἐκεῖ οἰκονομοῦσε τὸ καθημερινόν της κι ἐζοῦσε αὐτὴ καὶ τὰ ἐγγόνια της, υἱοὶ τοῦ μεγάλου υἱοῦ της, ὁ πρῶτος εἰκοσαετής, ὁ δεύτερος δεκαεπταετής, καλλιεργοῦντες τὴν γῆν·

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ γονεῖς των εἶχον ἀποθάνει νέοι πρὸ δεκαπενταετίας καὶ πλέον. Ἡ μάμμη των αὐτὴ τοὺς ἀνέθρεψεν, αὐτὴ τοὺς εἶχεν ἀναστήσει, αὐτὴν ἐγνώριζαν μητέρα. Ἡ θειὰ - Ἀρετὼ ἦτο καλὴ χριστιανὴ καὶ δὲν εἶχε κάμει κακὸ εἰς καμμίαν γειτόνισσαν, καὶ ὅμως ὑπέφερε πολλὰς δυστυχίας εἰς τὴν ζωήν της. Ὁ χάρος τὴν εἶχε κατατρέξει καί, ἂν δὲν εἶχε καὶ τὰ δύο ἐγγόνια της, θὰ ἦτον ἔρημη εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὅμως εἰς ὅλα ἔλεγε «Δόξα σοι ὁ Θεός». Εἶχε καὶ μίαν κόρην, τὴν Ἀλεξανδρώ, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπανδρεύσει πρὸ τριῶν ἐτῶν, νέαν εἴκοσιν ἐτῶν, μὲ τὸν Κωνσταντὴ τὸν Ντάναν. Καὶ εἰς αὐτὴν εἶχε δώσει καλὰ μαθήματα καὶ τὴν ἔκαμε νὰ εἶναι ἀπὸ πολλὰς συνομηλίκους της φρονιμωτέρα. Τῆς ἔδιδε συμβουλάς, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ, ἐὰν ἐπέζη ἐκείνη. «Ζήσῃς, χρονίσῃς, θυγατέρα, τῆς ἔλεγε, ποτέ σου νὰ μὴ ζηλέψῃς τὸ ξένο στολίδι, νὰ μὴν πῇς κακὸ γιὰ τὴ γειτόνισσα, νὰ μὴν κοιτάζῃς τί κάνει ἡ πλαγινή σου, νὰ μὴ βάλῃς μαναφούκια, νὰ μὴ ξευχηθῇς, νὰ μὴ βλαστημήσῃς».

Καὶ ἄλλα ἀκόμη τῆς ἔλεγε. Πλὴν ἐκείνη, ἡ πτωχή, δὲν εἶχε τύχην νὰ ζήσῃ, διὰ νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅλας τὰς καλὰς ταύτας συμβουλάς. Προχθὲς ἀκόμη τὸ παρθενικὸν ἄνθος εἶχεν ἀνοίξει ἐρυθρόν. Χθὲς ἔγινε νύμφη, τὴν ἄλλην ἡμέραν μήτηρ, λεχώ, νεκρά... Καὶ ἀφοῦ ἀπέθανεν ἐκείνη, δέκα ἡμερῶν λεχώ, ἀπέθανε καὶ τὸ παιδίον, δώδεκαήμερον. Ἀφοῦ ἐβαπτίσθη, ἡ θειὰ - Ἀρετὼ ἔλαβε τὰ στέφανα τοῦ γάμου, ἔκοψε τὸ μέρος ἀπὸ τοὺς «φωτεινοὺς χιτῶνας» καὶ τὰ «κουκούλια ἀγαλλιάσεως» τοῦ μικροῦ καὶ τὰ ἔφερεν ἀφιέρωμα εἰς τὸν ναΐσκον τῆς Παναγίας. Ἔλαβε καὶ τὴν μεταξωτὴν χρυσοκέντητον νυμφικὴν στολὴν τῆς ἄμοιρης καὶ τὴν προσέφερεν ὅλην εἰς τὸν παπα-Μπεφάνην, τὸν συνήθη ἱερουργὸν τοῦ παρεκκλησίου.

Καὶ τὸ μὲν κόκκινον ἐκ μεταξωτῆς σκέπης ὑποκάμισον μὲ τὴν τραχηλιὰν καὶ τὰ μανίκια κεντητὰ ἐκ χρυσοῦ τὸ ἔκαμε στιχάριον, διὰ νὰ τὸ φορῇ ὁ ἱερεὺς ποδῆρες, ὅταν προσφέρῃ τὰς λογικὰς θυσίας. Τὸ δὲ ποδογύρι τοῦ φουστανίου, ὁλόχρυσον, τρεῖς σπιθαμὰς παρὰ δύο δάκτυλα πλατύ, μὲ ἁδρὰς ἐκ χρυσοῦ κλάρας καὶ μὲ ἄνθη, τὸ ἔκαμεν ἐπιτραχήλιον, διὰ νὰ τὸ φορῇ ὁ λειτουργὸς τὰς καλὰς ἡμέρας. Τὴν δὲ χρυσῆν ζώνην μὲ τὰ ἀργυρᾶ, τορνευτὰ καὶ ἀμυγδαλωτὰ τσαπράκια τὴν ἔκαμε περιζώνιον, διὰ νὰ τὸ ζώνεται ὁ ἱεροφάντης περὶ τὴν ὀσφύν του. Καὶ τὰ χρυσοῦφαντα προμά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νικα, τοῦ βαβουκλιοῦ, τὰ ἀναδιπλωμένα περὶ τὰς ὠλένας τῶν νυμφῶν, τὰ ἔκαμε ἐπιμάνικα, διὰ νὰ συστέλλῃ ὁ θύτης τοὺς καρποὺς τῶν χειρῶν του, ὅταν ἐν φόβῳ ἔμελλε νὰ προσφέρῃ τὰ ἅγια. Καὶ τὸ ὡραῖον πολύπτυχον φόρεμα, τὸ χαρένιο, μὲ τὸ γλυκὺ βυσσινὶ χρῶμα καὶ τὸ ὁποῖον ἔκαμνε νερὰ - νερὰ εἰς τὸ βλέμμα, τὸ ἔκαμε φαιλόνιον, διὰ νὰ σκέπῃ ὁ ἱερεὺς τὰ νῶτα καὶ τὸ στέρνον του, ὅταν ἵσταται ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ θυσιαστηρίου.

Καὶ ὅλην αὐτὴν τὴν ἀλλαξιὰν τῶν ἱερῶν ἀμφίων τὴν εἶχε προσφέρει εἰς τὸν παπα-Μπεφάνην, τὸν συχνὸν λειτουργὸν καὶ σχεδὸν ἐφημέριον τοῦ μικροῦ βορεινοῦ παρεκκλησίου. Καὶ δύο φορὰς τὴν ἑβδομάδα ἔπαιρνε τὸ ραβδάκι της εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ καλαθάκι της εἰς τὸν ἀγκῶνα τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ ὁδηγοῦσα καὶ μίαν ἀμνάδα καὶ μίαν αἶγα, τὰς ὁποίας ἔβοσκεν ἡ ἰδία, κατήρχετο εἰς τὸ Μεγάλο Ὀρμάνι καὶ ἔφθανεν εἰς τὴν κρημνώδη θαλασσόπληκτον ἀκτὴν κι ἐπήγαινε ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης.

Εἶχε σιγήσει ὁ φοβερὸς τυφὼν καὶ εἶχε κοπάσει ἡ λαῖλαψ καὶ ἡ θάλασσα ἔβραζεν ἀκόμη μὲ ὑπόκωφον βοὴν δεχομένη τὰ χωματόχροα καὶ θολὰ ρεύματα τῶν χειμάρρων καὶ ὁ ἄσπιλος πόντος εἶχε μιανθῆ ἀπὸ τῆς γῆς τὰς ὕλας. Ὁ ἥλιος εἶχε φανῆ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σύννεφα εἶχαν συμμαζευθῆ εἰς μίαν ἄλλην γωνίαν. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ φιλέρημος, μὲ τὸ ἓν κέρατον (εἶχε χάσει τὸ ἄλλο πρὸ ἐτῶν, ὅταν ἦτο νέος ἀκόμη, εἰς μάχην μὲ ἄλλον ταῦρον) ἐξηκολούθει νὰ βλέπῃ τὰς καλικατζούνας, αἵτινες εἶχον κατέλθει πρὸ ὀλίγου, τίς οἶδεν ἀπὸ ποίαν ἀνήλιον σπηλιάν, ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν φοβερῶν ἁλιπλήκτων βράχων καὶ ἔκαμναν ὡς νὰ ἐβουτοῦσαν τὰ ράμφη ἐπιπολῆς τοῦ κύματος καὶ ἐτίναζαν τὰ πτερά, διὰ νὰ στεγνώσουν, καὶ πάλιν ἔκαμναν ὡς διὰ νὰ βουτήξουν. Τέλος ἐβούτηξαν ὅλαι ἐν σώματι καὶ ἀνελθοῦσαι εἰς τὸ κῦμα ἤρχισαν νὰ πλέωσι κανονικῶς, ὡς μικρὸς στολίσκος τελείως ὠργανισμένος, ἡγουμένης μιᾶς, εἶτα δευτέρων ἐρχομένων δύο καὶ ἀκολουθουσῶν τῶν λοιπῶν, δέκα ἢ δώδεκα, δύο μόνον οὐραγῶν ἑπομένων. Ὁ ταῦρος ἀφῆκε μακρὸν μυκηθμόν, ἐσηκώθη καὶ αὐτός, ἐτίναξε τὰ μέλη καὶ στραφεὶς ἤρχισε ν' ἀνέρχεται τὸ ρεῦμα ἐπιστρέφων εἰς τὴν στάνην τοῦ Θεοδόση, ὡς ἔκαμνε καθημερινῶς, ὅταν δὲν εἶχεν ἐργασίαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αἱ αἶγες τοῦ Στάθη Μπόζα, αἵτινες εἶχον καταυλισθῆ, ἐνόσῳ διήρκει ἡ καταιγίς, ὑποκάτω εἰς τὸ μέγα Κιόσκι, τὸ σῳζόμενον ἀκόμη, τοῦ παλαιοῦ ἐρήμου χωρίου, ὅπου τὸ πάλαι συνήρχοντο ὅλοι οἱ προεστοὶ καὶ ἐβουλεύοντο περὶ τῶν κοινῶν, ἐξῆλθον καὶ αὐταί, διὰ νὰ βοσκήσωσιν, ἅμα ἡ καταιγὶς ἔπαυσε. Καὶ δύο ἐξ αὐτῶν εἶχον ξεκαμπίσει καὶ εἶχον ἀπομακρυνθῆ καὶ κατέβησαν ἀπὸ ἕνα ὑψηλὸν κυρτὸν βράχον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν μικρὰν κόγχην, κάτωθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης, ὁπόθεν ἀρχίζει ὁ φοβερὸς κάθετος κρημνὸς εἰς τὴν θάλασσαν, διακοσίων ὀργυιῶν ὕψος, κι ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐβόσκησαν ὅλα τὰ κρίταμα ὅσα ηὗραν, ἐβραχώθησαν κι ἔμειναν, μὴ δυνάμεναι πλέον ν' ἀναβῶσιν. Ἐβραχώθησαν καθὼς βραχώνεται ἡ μεγάλη χονδρὴ ἀπετουνιὰ μὲ τὸ μέγα ἄγκιστρον καὶ μὲ τὸ γενναῖον δόλωμα εἰς τὸ θαλάμι, κάτω εἰς τὸν πυθμένα, εἰς τὰ ἀνεξερεύνητα βάθη, ἀνάμεσα εἰς βράχους ριζωμένους καὶ εἰς φύκη καὶ ὄστρακα. Καὶ τὸ μὲν δόλωμα τὸ ἔφαγεν ὁ πελώριος ὀρφὸς ἢ σμέρνα, ἡ παρδαλὴ καὶ μαυρειδερή, ἡ ἀντιπαθὴς καὶ ἄπιαστη, τὸ ἄγκιστρον ἐβραχώθη κάτω εἰς τὸ θαλάμι καὶ δὲν βγαίνει πλέον, ἡ δὲ ἀπετουνιὰ τραβᾶται καὶ τεντώνεται καὶ κόπτεται καὶ ὁ ψαρᾶς μένει μὲ δυὸ πήχεις σπάγγον εἰς τὴν χεῖρα.

Ὁμοίως καὶ ὁ Στάθης ὁ Μπόζας, ὁ βοσκός, ἔμεινε μὲ τὸ μικρὸν κοπάδι του κολοβὸν καὶ ἀκρωτηριασμένον, ἅμα ἔχασε τὰς δύο αἶγας, τὰς ὁποίας ἔβλεπεν, ἱστάμενος ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, κρατῶν τὴν ὑψηλὴν μαγκούραν του, καὶ ὁ ἴσκιος του ἔπιπτε μακρὸς ἐμπρός του καὶ ἡ κεφαλή του ἐφαίνετο πέραν, εἰς μεγάλην ἐξοχὴν τοῦ βράχου, μόλις διακρινομένη καὶ χανομένη, καθόσον ὁ ἥλιος ἐχαμήλωνεν ὁλονὲν εἰς τὴν δύσιν. Τὰς ἔβλεπε φυλακωμένας εἰς τὴν φοβερὰν πτυχὴν τοῦ κρημνοῦ, παρὰ τρίχα εἰς αὐτὸ τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, καὶ τὰς ἐκάλει εἰς μάτην διὰ τῶν καταληπτῶν εἰς ἐκείνας συνθηματικῶν μονοσυλλάβων:

—Ἄι, ἄι! ὄι! Ψαρή! ὤ, χώ, Στέρφα!

Εἰς μάτην, ἡ Ψαρὴ καὶ ἡ Στέρφα εἶχαν καθίσει ἀδρανεῖς, ἀνάλγητοι, ἀναίσθητοι καὶ οὐδ' ἀπήντων διὰ βελασμοῦ εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ βοσκοῦ.

Καὶ ὁ Στάθης ἔκυπτε πρὸς τὴν ἄβυσσον, ἀφειδῶν τῆς ἰδίας ψυχῆς του, περιφρονῶν τὸν ἴλιγγον, προκαλῶν τὴν σκοτοδίνην, διὰ νὰ τὰς ἴδη καλύτερον. Καὶ τὰ δύο ζωντανὰ πράγματα ἵσταντο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ἐκάθηντο καὶ ἔκαμπτον τὰ γόνατα ἐπὶ τῆς στενῆς προβολῆς τοῦ βράχου, καὶ μόνον ἡ μία, ἡ Ψαρή, ἀπήντησε τέλος διὰ παραπονετικοῦ βελάσματος εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ κυρίου της.

Ἡ ἄλλη, ἡ Στέρφα, οὔτε φωνὴν ἐξέβαλεν οὔτε κίνημα ἔκαμεν οὔτε ἐσκέπτετό τι περὶ ὅλης τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων.

— Δὲν μὲ μέλει διὰ τὴ Στέρφα, εἶπε τέλος στενάζων ὁ βοσκός. Τὴν Ψαρὴ ἂς ἠμποροῦσα νὰ γλιτώσω!...

Ὁ μπάρμπ' Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε φθάσει ἀρτίως κι ἐκάθητο ἐπὶ τῆς πεζούλας ἔξωθεν τοῦ ναΐσκου τῆς Παναγίας περιμένων νὰ ἔλθῃ ὁ παπα-Μπεφάνης, διὰ νὰ διαβάσῃ τὸν Ἑσπερινόν — ἦτο δὲ τότε ἡ ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τρίτη ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων — ἐπρότεινε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν λεπτόν, ἀλλὰ γερὸν σχοινί, νὰ κάμουν θηλειὰν τεχνικὰ εἰς τὴν ἄκρην καὶ νὰ τὸ ρίψουν κάτω, διὰ νὰ τραβήξουν τὰς δύο αἶγας. Ἡ θειὰ Ἀρετώ, ἡ Χρονιάρα, εἶπε νὰ κατεβάσουν διὰ σχοινίου μεγάλην ὑπερμεγέθη κοφίναν καὶ νὰ σείσουν τὸ σχοινίον τοιούτῳ τρόπῳ ὥστε νὰ εἶναι ἐλπὶς νὰ ἔμβῃ τέλος ἡ μία γίδα πρῶτον, εἶτα ἡ ἄλλη μέσα εἰς τὴν κοφίναν, καὶ οὕτω νὰ τὰς ἀνασύρουν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ἡ θειὰ Ἀρετὼ διηγεῖτο ὅτι παρόμοιόν τι εἶχε συμβῆ καὶ εἰς τὸν παπποῦν της πρὸ ἑξῆντα χρόνων καὶ ὅτι τὸ μέσον τοῦτο ἐπέτυχε τότε.

Ὁ Κωνσταντὴς ὁ Περηφανάκιας, συνάδελφος τοῦ Στάθη, ἐξέφερε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν μέγα χονδρὸν ἄγκιστρον ὡσὰν ἁρπάγην, νὰ τὸ δέσουν εἰς τὴν ἄκραν τοῦ σχοινίου, καὶ εἰς τὸ ἄγκιστρον ἐπάνω νὰ περάσουν κλαδιὰ καὶ χόρτα καὶ βλαστάρι καὶ διὰ τοῦ δολώματος τούτου νὰ ἐφελκύσουν τὰς δύο αἶγας, ὥστε, ἐνῷ αὗται θὰ ἐμασοῦσαν τὴν ὀρεκτικὴν τρυφερὰν βοσκήν, τὸ ὀξὺ ἀκονημένον ἄγκιστρον θὰ ἦτο πιθανὸν νὰ χωθῇ μέσα εἰς τὸ κατωσάγωνον τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης γίδας καὶ τότε αἱματωμένας μέν, ἀλλὰ σωσμένας θὰ τὰς ἐτραβοῦσαν ἐπάνω.

— Δὲν εἶναι προκοπή, εἶπεν ἀποφασιστικῶς ὁ Στάθης ὁ Μπόζας· ἔλα νὰ μὲ καλουμάρετε κάτω, νὰ ἰδῶ τί θὰ κάμω...

Ἡ θειὰ-Ἀρετὼ ἤρχισε νὰ κάμνῃ πολλοὺς σταυρούς, ἐξισταμένη διὰ τὸν τολμηρὸν λόγον τοῦ βοσκοῦ.

— Ποῦ νὰ σὲ κατεβάσουν, γιέ μ', Στάθη μ', ἔλεγε· πῶς νὰ σὲ κατεβάσουν! Ποῦ θὰ πᾶς; ποῦ θὰ πατήσῃς;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ μπάρμπ' Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης ἐτανύσθη ἀκουμβῶν εἰς τὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίτσας, εἰς τὸ προσήλιον, καὶ ἀφῆκε παρατεταμένον θορυβῶδες χάσμημα, ἡνωμένον μετὰ στεναγμοῦ.

Ὁ Κωνσταντὴς ὁ Περηφανάκιας ἤρχισεν εὐγλώττως νὰ ἀποτρέπῃ τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν.

— Δὲ βολεῖ, νὰ σ' πῶ, Στάθ', ἀπ' λέει οὑ λόους, τάχα, νὰ ποῦμε. Γλέπ'ς κεῖ δὰ κάτ' εἶν' οἱ γίδις στριμουμένες κι οἱ δυό, τοῦ λόου σ' ποῦ θὰ πατήσῃς νὰ τσ' δέσῃς, νὰ τσ' ἀνεβάσῃς ἀπάν';

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔφθασε καὶ ὁ παπα-Μπεφάνης μὲ τὴν λευκήν του γενειάδα, μὲ τὸ κοντὸν τρίχινον ράσον του καὶ μὲ τὸ μαῦρον σάλι του περὶ τὸν λαιμόν. Ἔμαθε τὸ συμβάν, ἤκουσε τὸ σχέδιον τοῦ Στάθη κι ἔσεισε τὴν κεφαλήν.

—Ἀποκοτιά, εἶπε, ἀποκοτιά.

—Ἀποκοτιά, μαθέ, ἐπανέλαβε καὶ ἡ θειὰ τὸ Ἀρετώ. Συγχρόνως δὲ κατέβη εἰς τὸν νοῦν της μία ἰδέα.

—Ἀμὴ σὰν τὸ ἀποφασίσῃς, γιέ μ', κάμε τὸ σταυρό σ' καὶ τάξε τίποτε στὴν Παναγιὰ νὰ σὲ φυλάξῃ.

—Ἔταξα ἐγὼ μέσα μου, εἶπεν ὁ Στάθης· ἔταξα νὰ τῆς τὴν πάγω ἀσημένια τὴ μιὰ γίδα, σὰν τὴ γλιτώσω, τὴν Ψαρή. Τὴν Ψαρὴ ἂς γλίτωνα!

Ὁ ἱερεὺς ἔκαμε διφορούμενον νεῦμα.

— Δὲν εἶναι πρέπον, εἶπε, νὰ παρακινοῦμεν τοὺς ἄλλους νὰ τάζουν... Τὸ τάξιμον εἶναι προαιρετικόν...«Ὅση πέφυκεν ἡ προαίρεσις», ποὺ λέει καὶ τὸ τροπάρι....Μὰ ἂς εἶναι... ἂν ἤθελε νὰ κάμῃ καμιὰ λειτουργία..

Εἶτα ἐπανέλαβε:

— Καὶ τὸ καλύτερο ποὺ ἔχει νὰ τάξῃ κι αὐτὸς κι ὅλοι τους εἶναι νὰ μὴν ἀφήνουν τὰ γίδια τους νὰ μπαίνουν μέσα εἰς τὰ ξωκκλήσια... Νὰ εἶναι προσεκτικώτεροι καὶ νὰ ἔχουν περισσότερον σέβας. Νὰ μὴν πατοῦν τὰ ξένα κτήματα μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ τρώγουν τὶς ἐλιὲς καὶ τὰ θηλιάσματα τῶν χριστιανῶν. Αὐτὰ πρέπει νὰ τάξῃ.

— Τάζω, εἶπεν ὁ Στάθης.

— Καλά, νά 'χῃς τὴν εὐχή... Τώρα, ἂν σὲ καλουμάρουν, ἔχε θάρρος.

—Ἡ εὐχή σ', παπά μ'.

Ἐφαίνετο ἀποφασισμένον, ὅτι ὁ Στάθης θὰ κατεβιβάζετο διὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σχοινίου εἰς τὸν βράχον, διὰ νὰ ζητήσῃ τὰς δύο χαμένας αἶγάς του. Μόνον ὁ Περηφανάκιας ἔλαβε πάλιν τὸν λόγον.

— Νὰ σ' ὁρίσου, ἀπ' λέει οὐ λόους, παπά μ', νὰ σ' πῶ, Στάθη μ', αὐτό, τὶ λογᾶτε, εἶναι, ἀπού 'πε κι ἡ ἁιοσύνη τ', ἀπ' λέει κι ἡ θειὰ τ' 'Αρετώ, μιγάλ' ἀπουκουτιά. Ένα πάτ'μα εἶναι κειδὰ μέσα, ἕν' ἁπλόχερο χοῦμα κι δυὸ δάχτ'λα κουτρόνι, ποῦ θὰ πατήσ', πῶς θὰ πιάσ' τσ' γίδις νὰ τσ' δέσ', ἀπ' λέει οὐ λόους, νὰ σ' ὁρίσου, παπά μ';

—'Εγὼ δὲν τὸν παρακινῶ νὰ κατέβῃ, εἶπεν ὁ ἱερεὺς ... Εἰς πράγματα τόσον λεπτά, ὅπου ἀποβλέπουν τὴν ζωὴν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, κανεὶς δὲν πρέπει ν' ἀναγκάζῃ τὸν ἄλλον. Ὁ ἴδιος θὰ δώσῃ λόγον.

— Κι λές, παπά μ', σὰν πάθω τίποτα, θὰ πάω κολασμένος; ἠρώτησεν ὁ Στάθης.

—Αὐτὸ ὁ Θεὸς τὸ ξέρει, εἶπεν ὁ ἱερεύς. 'Εσεῖς, οἱ πλιότεροι, εἶσθε ἀλιβάνιστοι. Δὲν ζυγώνετε σ' ἐκκλησία!

— Κάθε κακὸ φεύγει· ἐψιθύρισεν ὁ μπάρμπ' — 'Αναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε σηκωθῆ ἀπὸ τὴν πεζούλαν καὶ ἵστατο στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναΐσκου.

— Κανείς σας δὲν ἦρθε νὰ ἐξομολογηθῇ αὐτὲς τὶς ἡμέρες. Ἄχ! οἱ γονεῖς σας δὲν ἦσαν τέτοιοι... Ἄχ! οἱ παλιοί, οἱ παλιοί!

— Οἱ παλιοί, οἱ πρωτινοί, ἦταν ἀνθρῶποι, εἶπεν ἐπιβεβαιωτικῶς ἡ θειὰ τὸ 'Αρετώ.

—'Εγὼ δὲν εἶμαι καὶ τόσον φευγάτος ἀπ' τὰ θεῖα, παπά, εἶπε παραπονετικῶς ὁ Στάθης.

—'Εσὺ ἔχεις κάποια μικρὴ διαφορά... Μὰ ἀκόμα, ἀκόμα...

—Ἔχουμε ταμένα μαζὶ μὲ τὸν Κωνσταντὴ τὸν Ἄγγουρο νὰ ξανακτίσουμε καὶ τὴν ἐκκλησίτσα τ' Ἁι - Παντελεήμονα... Τὴν εἶχε ὀνειρέψει τοῦ Κωνσταντῆ ἡ γυναίκα.

—Ἄμποτε ὁ Θεὸς νὰ σᾶς ἀξιώσῃ, εἶπεν ὁ ἱερεύς.

—Μακάρι, ἄξιος ὁ μισθός σας, εἶπε καὶ ἡ θειὰ τὸ 'Αρετώ.

Ὁ 'Αγκούτσας δὲν ἦτο ἰδιοκτήτης ποιμνίων, οὔτε γεωργός, οὔτε κὰν βοσκός, οὔτε οἰκίαν εἶχεν, οὔτε φαμιλιάν, τίποτε. Ἦτο πλάνης, ἄστεγος. Πότε ἐδούλευε μὲ ἡμεροκάματον σιμὰ εἰς τοὺς κολλήγας, τοὺς καλλιεργητάς, πότε ἔμβαινε παραγιὸς εἰς τοὺς βοσκούς, διὰ νὰ φυλάγῃ τὰς αἶγας. Τὸν περισσότερον καιρὸν ἐγύριζεν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπὸ μάνδραν εἰς μάνδραν, ἀπὸ καλύβι εἰς καλύβι, ἀπὸ κατάμερον εἰς κατάμερον, χωρὶς ἐργασίαν, καὶ τοῦ ἔδιδαν οἱ ποιμένες ξυνόγαλα κι ἔτρωγε.

Κάποτε τοῦ ἔλεγαν:

— Δὲν πᾷς, καημένε Ἀγκούτσα, νὰ βγάλῃς τίποτε πεταλίδες κάτω στὸ γιαλὸ ἢ τίποτε καβουράκια κάτω στὸ ρέμα μέσα;

Τοῦτο ἦτο ἀσφαλὲς σημεῖον ὅτι τὸν ἔδιωχναν. Ὁ Ἀγκούτσας τὸ ἐκαταλάβαινε κι ἔφευγε.

— Καλὰ ποὺ μοῦ τὸ θύμισες, ἔλεγε.

— Κι ἤτανε μεγάλο πρᾶγμα νὰ τὸ θυμηθῇς;

— Ὄχι· μὰ κάνει ζέστη· τόση ζέστη.

Καὶ θὰ ἦτο μόνον Μάρτιος· πλὴν ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἠμποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν ζέστην.

Ἔλεγεν ὅτι τοῦ κάκου, ἀδύνατον ἦτο νὰ κάμῃ τις δουλειὰ τὸ καλοκαίρι. Κι ὅλος ὁ καιρός, ἐκτὸς ὀλίγων ἑβδομάδων μοιρασμένων σποραδικῶς εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας, ἦτον καλοκαίρι.

Ἔφευγε λοιπὸν ἀπὸ κάθε στάνην, ὁπόθεν τὸν ἔστελλαν νὰ βγάλῃ πεταλίδες. Καὶ δὲν ἐπήγαινε μὲν νὰ βγάλῃ πεταλίδες, ἀλλ' ἐπήγαινεν εἰς ἄλλην στάνην, εἰς ἄλλο κατάμερον.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνέβη ὁ Ἀγκούτσας νὰ ἐνθυμηθῇ τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν. Καὶ ἀφοῦ τὸν ἐνθυμήθη, ἦλθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ. Εὗρε δὲ τὴν ὁμάδα τῶν ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἀνθρώπων ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναΐσκου τῆς Παναγίας, ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν ἡ θειὰ τὸ Ἀρετὼ ηὔχετο εἰς τὸν Στάθην νὰ εἶναι ἄξιος ὁ μισθός του.

— Τί τρέχει; ἠρώτησεν ὁ Ἀγκούτσας.

Ὁ Περηφανάκιας, τοῦ ὁποίου ἡ γλῶσσα ἦτο καταληπτὴ εἰς τὸν Ἀγκούτσαν, τοῦ διηγήθη ἐν ὀλίγοις τὰ τρέχοντα.

Ὁ Ἀγκούτσας μὲ τὸ ἡλιοκαὲς καὶ ρικνὸν πρόσωπον, μὲ τὰ πυκνὰ ἀκτένιστα μαλλιά, ἔμεινε σύνοφρυς ἐπὶ ὀλίγα δευτερόλεπτα καὶ εἶτα εἶπε:

— Τί μ' δίνεις, Στάθη, νὰ κατιβῶ ἐγὼ νὰ τσ' ἀνεβάσω;

— Θὰ κατεβῶ ἐγώ, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

— Τοῦ λόου σ', Στάθη, ἔεις γ'ναῖκα καὶ πιδιά... Ἄφσε νὰ κατιβῶ ἐγώ, ἀπ' δὲν ἔχου σ'οὺν ἥλιο μοῖρα.

Ὁ Στάθης ἐσιώπα.

— Νὰ μ' δώσῃς ἐμένα τὴ μιὰ γίδα, τὴν Ψαρή, κι νὰ μὲ καλουμά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρετε κάτ', νὰ κατιβῶ νὰ τσ' ἀνεβάσου.

— Τὴν Ψαρὴ ἐγὼ τὴν ἔταξα στὴν Παναγία, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

Ὁ Ἀγκούτσας ἔδειξεν ὅτι δὲν ἐνόει.

— Τὴν ἔταξα ἀσημένια, ἀπήντησεν ὁ Στάθης. Ἡ Ψαρὴ ἐμένα μ' χρειάζεται.

Ὁ Ἀγκούτσας ἔμεινεν ἐπὶ ὀλίγας στιγμὰς σύννους.

—Ἂς εἶναι, μ' δίνεις τὴ Στέρφα... Καλή 'ναι κι ἡ Στέρφα ... Ἂ δὲ βρῶ νὰ τὴν πουλήσω νὰ κάμω χαρτσ'λίκι, τὴν ξεφαντώνουμε κανένα μεσ'μέρι μὲ τὴν παρέα ἐδῶ.

—Θὰ κατεβῶ ἐγώ, ἀπήντησεν ἰσχυρογνώμων ὁ Στάθης. Ἐλᾶτε, παιδιά, νὰ μὴ χασομεροῦμε.

Ἔφεραν μακρὸν σχοινίον δέκα ὀργυιῶν. Ἔδεσαν τὴν μίαν ἄκρην εἰς μέγαν κορμὸν πελωρίου σχοίνου, θάλλοντος δίπλα εἰς τὸ παρεκκλήσιον. Ὁ Στάθης ἔλαβε τὴν ἄλλην ἄκρην, ἔκαμε θηλειὰν κι ἐδέθη μοναχός του ὑπὸ τὰς μασχάλας.

Τρεῖς ἄνδρες, ὁ Περηφανάκιας, ὁ ἄλλος βοσκός, ὅστις ἦτο ὁ Ντάνας, ὁ συμπέθερος τῆς θειὰ Ἀρετῶς, καὶ ὁ Ἀγκούτσας, ὅστις δὲν ἐμνησικάκει διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς προσφορᾶς του, κρατοῦντες σφιγκτὰ τὸ σχοινίον ἐκαλουμάρισαν σιγά - σιγὰ τὸν Στάθη εἰς τὸ ἰλιγγιῶδες κενόν, εἰς τὸν τρομακτικὸν κρημνόν, εἰς τὴν αἰώραν τῆς ἀβύσσου.

Ὁ Στάθης εἶχεν ὠχριάσει κατ' ἀρχάς. Ἔκαμε τρεῖς σταυροὺς καὶ ἦλθεν εἰς τὴν ὄψιν του. Κατέβαινε κάτω ταλαντευόμενος, προσπαθῶν νὰ ψαύῃ μὲ τὰς χεῖρας καὶ μὲ τοὺς πόδας τὸν βράχον.

Μίαν φορὰν ἐκτύπησε τὸ δεξιὸν πλευρόν, ὄχι πολὺ σφοδρῶς, κατὰ τοῦ βράχου.

—Ἀγάλια - ἀγάλια! μαλακά, παιδιά· ἐκέλευεν ὁ Ἀγκούτσας. Λάσκα, λάσκα, καλούμα!

— Ποῦ ἔμαθες πῶς μιλοῦν οἱ καραβάδες, διαόλ' Ἀγκούτσα; εἶπεν ὁ Περηφανάκιας.

— Σιώπα, μὴ βλαστημᾷς, λάσκα, λάσκα.

Ὁ Στάθης κατέβαινεν εἰς τὸ κενὸν σφίγγων τοὺς ὀδόντας, ἀνοιγοκλείων τὰ ὄμματα, κρατούμενος σφικτὰ ἀπὸ τὸ σχοινίον. Δὲν ἐφαίνετο νὰ ἐδειλίασε.

— Κοίταξέ τονε πῶς κατεβαίνει, εἶπεν ὁ Ντάνας, σὰ νύφη καμα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρωμένη.

Τέλος, ὁ Στάθης ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς ἐσοχῆς τοῦ βράχου.

Ἐκάθισε καλῶς, συνεμαζεύθη μὲ τὰ δύο σκέλη περιβάδην ἐπὶ τῆς Ψαρῆς, ἥτις ἐβέλασεν ἅμα τὸν εἶδεν. Ἔλυσε τὴν θηλειὰν ἀπὸ τὰς μασχάλας του, ἔδεσε καλὰ τὴν Ψαρὴν περὶ τὸ στέρνον καὶ ὑπὸ τοὺς προσθίους πόδας. Ἔκαμε σημεῖον, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἄνωθεν τοῦ βράχου ἤρχισαν νὰ ἀνασύρωσι σιγά - σιγὰ τὴν Ψαρήν.

Μετὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας κατῆλθε πάλιν κενὸν τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης ἔδεσε τὴν Στέρφαν, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἀνέσυραν αὐτήν.

Ἡ Στέρφα τότε μόνον ἐδοκίμασε νὰ ἐκβάλῃ βελασμόν, ὅταν ἤρχισε νὰ ταλαντεύεται εἰς τὸ κενὸν μὲ τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης ἔμεινε μοναχός του ἐπὶ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας, χωρὶς τὴν Ψαρὴν καὶ χωρὶς τὴν Στέρφαν.

Κατὰ τὰ δέκα ταῦτα λεπτὰ ὑπέφερε φοβερῶς. Ὁ ἴλιγγος ἤρχισε νὰ τὸν καταλαμβάνῃ. Ἔκλειε τὰ ὄμματα, διὰ νὰ μὴ ζαλίζεται. Ἔσφιγγε τὰ δόντια. Ἔλεγε τὸ «Πάτερ ἡμῶν», τὸ «Θεοτόκε Παρθένε», καὶ δύο ἀκόμη προσευχάς, ὅσας ἤξευρε.

Ὁ ἄνεμος, ὁ σφοδρὸς ἄνεμος τοῦ μεγάλου κενοῦ καὶ τοῦ πελάγους, ἐφύσα μετὰ βοῆς εἰς τὰ ὦτά του. Ἀνέπνεε δυνατά, ἤσθμαινε, καὶ ἡ καρδία του ἔπαλλε σφοδρῶς.

Τέλος ἐφάνη τὸ σχοινίον.

Ὁ Στάθης τὸ ἔδραξε πεταχτά, ἐδέθη σπασμωδικῶς, ἐσφίχθη. Ἐξέχασε νὰ σείσῃ τὸ σχοινίον, διὰ νὰ δώσῃ σημεῖον εἰς τοὺς ἄνδρας.

Πλὴν ἐκεῖνοι ᾐσθάνθησαν τὸ βάρος καὶ ἤρχισαν νὰ τραβοῦν.

Ὁ Στάθης ἀνέπεμψεν ἔνθερμον, ἐσχάτην προσευχὴν ἀγωνίας, ἐκρατήθη μὲ τρεμούσας χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον καὶ ἀφέθη εἰς τὸ κενόν.

Ἐταλαντεύετο σφοδρῶς. Ὁ ἄνεμος εἶχε δυναμώσει. Ἐκτύπησε δύο ἢ τρεῖς φορὰς τὴν κεφαλήν, τοὺς ὤμους καὶ τοὺς πόδας εἰς τὸν βράχον.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ βράχου, εἶχε ξεπιάσει ἤδη τὰς χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον. Ἦτο λιπόθυμος καὶ μόλις ἀναπνέων.

Οἱ ἄνδρες τὸν ἔλυσαν, τὸν ἐπλάγιασαν ὑπὸ τὸ σχοῖνον, τοῦ ἔδωκαν νὰ πίῃ ρούμι καὶ τὸν ἔβρεξαν μὲ νερό.

Εὐτυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ συνέλθῃ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ Ψαρὴ ἦτο ἐκεῖ καὶ τὸν ἐζέσταινε μὲ τὴν πνοήν της.

Ἡ Στέρφα ἵστατο ὀλίγον παραπέρα καὶ ἐκοίταζεν ἠλιθίως.

Ἡ θειὰ - Ἀρετὼ ἐθαύμαζε καὶ ἔλεγεν ἀκόμη:

— Τί ἀποκοτιά! Τί ἀποκοτιά!

Ὁ ἱερεὺς βοηθούμενος ἀπὸ τὸν μπάρμπ' - Ἀναγνώστη τὸν Παρθένην εἶχε ψάλει τὴν μικρὰν παράκλησιν ἐμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης.

Ὁ Περηφανάκιας ἔλεγε:

— Νὰ σᾶς ὁρίσου, βρὲ πιδιά, πουτέ μ' δὲν εἶδια τέτοιου πρᾶμα, ἀπ' λέει οὔ λόους. Κακὴ δ'λειά, νὰ σᾶς πῶ, βρὲ πιδιά!

Ὁ Ἀγκούτσας ἐκοίταζε μετὰ πόθου τὴν Στέρφαν.

— Ἄξιζεν, ἄξιζεν, εἶπε μέσα του· θὰ τ'νε ξεφαντώναμε μιὰ χαρά!

Ὁ Ντάνας εἶπε:

— Κι εἴδατε πῶς κατέβαινε, σὰν καμαρωμένη νύφη. Κι τώρα ζαλίστηκε τὸ παιδί· δὲν πειράζει, περαστικὰ νά 'ναι.

Ὅταν συνῆλθεν ὁ Στάθης, ἔκαμε τὸν σταυρόν του, ἐστράφη πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ εἶπε:

— Τώρα τὴν Ψαρὴ τὴν ἔταξα ἀσημένια στὴν Παναγία καὶ θὰ τὴν δώσω... Μὰ ὡς τόσο ἕνα κατσικάκι, ποὺ μοῦ βρίσκεται ἀκόμα ἀπ' τὰ πρῶτα γεννητούρια, ἀξίζετε, θὰ σᾶς τὸ θυσιάσω. Ἐλᾶτε, παιδιά, πᾶμε στὸ μαντρὶ νὰ σᾶς φιλέψω.

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

---

2. ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

Εἰς τὸ Μανιάκι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐκ τῶν τριακοσίων μαχητῶν δὲν ἀπέμεινεν οὔτε ἕνας ζωντανός. Ὁ ἥλιος προβάλλων ἀπὸ τὰς χιόνας τῶν βουνῶν τοὺς ἐχαιρέτισεν ὀρθίους ὅλους, ἐφώτισε τὰς λευκὰς φουστανέλλας, ἐχάϊδευε τὰς μαύρας κόμας των ἀπήστραψεν εἰς τοὺς φλογερούς των ὀφθαλμούς, κατωπτρίσθη εἰς τὸν χάλυβα τῶν σπαθιῶν των, ἐχρύσωσε τῶν ἁρμάτων των τὰς λαβάς. Καὶ τώρα δύων ἐκεῖ κάτω, μέσα εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς ἀποχαι-

4

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρετίζει λυπημένος νεκρούς, σκορπισμένους ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα, καὶ χάνεται ἀργά - ἀργά, ὡς μέγα κλειόμενον ἐρυθρὸν ὄμμα, ὅπερ σβῆνον θέλει ἀκόμη νὰ ρίψῃ τελευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἄσιτοι καὶ ἄποτοι ἐπάλαισαν πρὸς τὴν θύελλαν τῶν σφαιρῶν, ἀντέστησαν εἰς τὴν χάλαζαν τῶν βομβῶν, κατῄσχυναν τὴν βροχὴν τῶν μύδρων, ἐχλεύασαν τὴν ὁρμὴν τῆς ρομφαίας καὶ τῆς λόγχης τὴν βίαν. Καὶ ἀφοῦ ἔφαγαν τὴν μπαρούτην μὲ τὴν φούχταν, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔσχατον σπυρὶ της ἐσώθη μέσα εἰς τὶς παλάσκες των, ἀφοῦ ἐρραγίσθη καὶ τοῦ τελευταίου ὅπλου των ἡ κάννη, ἀφοῦ καὶ τὸ ὕστατον γιαταγάνι ἔσπασε μέσα εἰς τὸ χέρι των, ἔπεσαν χαμαί· ἄψυχοι ναί, ἡττημένοι ὄχι. Κι ἐν τῷ μέσῳ των ὁ Παπαφλέσσας, ὁ πρῶτος ἀρχίσας τὴν σφαγὴν καὶ τελευταῖος σταματήσας, πελιδνός, ξαπλωμένος, μὲ πλατεῖαν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στήθους κρατεῖ ἀκόμη τὸ θραυσμένον τμῆμα, αἱμοστάζον, μὲ σφικτὰ δάκτυλα ἐν σπασμῷ.

Καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἀνέρχεται ἐν καλπασμῷ ἵππων καὶ κλαγγῇ ξιφῶν, ἐν ἤχῳ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων βοῇ, ἐνῷ τὰ μπαϊράκια του ἀναπεπταμένα φρίσσουν εἰς τὸν ἄνεμον τῆς ἑσπέρας καὶ τὰ μισοφέγγαρα ἀστράπτουν ἐπὶ τοῦ καθαροῦ ὁρίζοντος τῆς δύσεως. Μυρμηκιᾷ ἀνὰ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ πρανῆ ὁ συρφετὸς καὶ βαρὺ ἀκούεται τὸ βῆμά του. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ἐκ τοῦ λύθρου γῆς οἱ Ἄραβες βαδίζουν ἐπιμόχθως, τῶν ἀλόγων τὰ πέταλα γλιστροῦν. Ἀλλ' ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ νίκῃ εἶναι τόση, τόση εἶναι ἡ μετὰ τὸν φόβον ἡδονή, ὥστε φέρει αὐτοὺς ταχεῖς πρὸς τὸν ἀνήφορον, ταχεῖς φέρει αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ράχιν. Ἤδη ὁ ἀρχηγός των ἔφθασεν εἰς τὴν ὀφρὺν τοῦ λόφου, ἀνέβη κι ἐπ' αὐτῆς ἐστάθη, περιέφερε τὸ βλέμμα, ἐκοίταξε τὸ κοκκινίσαν ἔδαφος, ὅπερ πίνει λαιμάργως τὸ αἷμα τῶν ἀνδρείων, ἐπεσκόπησε τὸν ἀνερχόμενον στρατόν, εἶδε κύκλῳ τοὺς πεσόντας. Καὶ μ' ἀνοικτὸν τὸ ὄμμα, ἔκπληκτος ἀναμετρᾷ τοὺς ὑψηλοὺς κορμούς των, τὰ εὐρέα στέρνα των καὶ τοὺς βραχίονάς των τοὺς νευρώδεις, τὰς ὡραίας των μορφάς, τὰ μέτωπά των τὰ ἀγέρωχα. Καὶ ἐπὶ τὴν τραχεῖαν ὄψιν του, ὡς νέφος τι διέρχεται, τὸ βλέμμα του θολοῦται ἐλαφρῶς, ἀδιόρατος παλμὸς συσπᾷ τὰ χείλη του.

— Κρῖμα νὰ χαθοῦν τέτοιοι λεβέντες.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καὶ βλέπει, βλέπει γύρω, βλέπει θαυμάζων, βλέπει ἀπορῶν, ὡσὰν νὰ μὴ πιστεύῃ πῶς ἐχάθησαν τοιοῦτοι ἄνδρες, ὅτι κείτονται ἀναίσθητοι καὶ δὲν κοιμῶνται μόνον, διὰ νὰ ξυπνήσουν πάλιν φοβερώτεροι, πῶς καὶ ὁ ἴδιος ὁ θάνατος ὑπῆρξεν ἰσχυρότερος αὐτῶν.

— Ποιός εἶναι ὁ Παπαφλέσσας;

Οἱ ὁδηγοί του ἔσπευσαν, προσέδραμον, ἔδειξαν τὸ πτῶμα διάβροχον, περιρρεόμενον ἐκ τοῦ ἱδρῶτος τοῦ ἀγῶνος, κατερρακωμένον τὰ φορέματα, μαῦρον ἀπὸ τοῦ καπνοῦ.

— Σηκῶστέ τον, μωρέ, πάρτε τον... Πάρτε τον ... πλύντε τον.. Πλύντε τὸ παλικάρι ...

Δύο ἄνδρες ἔλαβον αὐτὸν ἀπὸ τῶν μασχαλῶν, τὸν ἤγειραν, τὸν ἔστησαν ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας του κι ἐβάδισαν διευθυνόμενοι πρὸς παραρρέουσαν πηγήν. Ἐκεῖ τοῦ ἔπλυναν τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον, ἐξέτριψαν τὸν πηλὸν καὶ τὸν ἱδρῶτα, τὸν ἐκαθάρισαν ἐκ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῆς ἀσβόλης, τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ ἰχῶρος, τὸν ἐσπόγγισαν, διευθέτησαν τὰ ξεσχισμένα του ἐνδύματα κι ἐγύρισαν ὀπίσω φέροντές τον.

Οἱ ἄνδρες κρατοῦντες ἑκατέρωθεν αὐτὸν ὥδευσαν πρὸς τὸ δειχθὲν δένδρον, τὸν ἀπέθηκαν παρὰ τὴν ρίζαν του, τὸν ὕψωσαν καὶ τὸν ἀκούμβησαν, τὸν ἐστερέωσαν ἐπὶ τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τὸν ἰσορρόπησαν, ὡσανεὶ ζῶντα. Ἔπειτα ἐτραβήχθησαν, ἀπεμακρύνθησαν καὶ τὸν ἀφῆκαν μόνον βασταζόμενον διὰ τῆς ἰδίας του δυνάμεως.

Τὸ πτῶμα ἐναπέμεινεν ἀκίνητον, εὐθύ, στηρίζον ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὴν ράχιν, τὸν θώρακα προτεταμένον καὶ κρεμάμενα τὰ χέρια μὲ ἀναπόσπαστον τὸ τμῆμα τοῦ σπασμένου χατζαριοῦ, τὰ σκέλη διεστῶτα, ὑψηλὰ τὴν κεφαλήν. Τότε ὁ Ἰμπραΐμης πλησιάζει βραδέως πρὸς τὸ δένδρον, ἵσταται καὶ προσβλέπει σιγηλὸς ἐπὶ μακρὸν τὸ ἄπνουν πτῶμα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἥτις ἀνέτελλε τὴν ὥραν ἐκείνην αἱματόχρους, ὡσεὶ βαφεῖσα καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ λύθρου τοῦ χυθέντος κατὰ τὴν μάχην, ὑπὸ τοὺς σειομένους κλάδους, οἵτινες ἀνέφρισσον πενθίμως, φιλεῖ παρατεταμένον φίλημα τὸν ὄρθιον νεκρόν.

«Φιλολογικὰ Ἔργα», τ. Β'. Μιχαὴλ Μητσάκης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. ΝΑΥΑΓΙΑ

Μόλις ἀράξαμε στὴ Στένη, ὁ καπετὰν Ξυρίχης πῆρε τὴ βάρκα κι ἔτρεξε στὸ τηλεγραφεῖο. Δυὸ ἡμέρες τώρα δὲν ἤβρεσκε ἡσυχία. Τριάντα μίλια ἔξω ἀπὸ τὸ Μπουγάζι ἀντάμωσε τὸν «Ἀρχάγγελο», τὸ μπάρκο του, ποὺ ἦταν μέσα κυβερνήτης καὶ γραμματικὸς τὰ δυὸ του ἀδέρφια. Δὲν πρόφτασαν νὰ καλοχαιρετηθοῦν, νὰ εἰποῦν γιὰ τὸ φορτίο καὶ τὸ ναῦλο τους καὶ τοὺς χώρισε ὁ χιονιάς. Κατόρθωσε τέλος νὰ ὀρθοπλωρίση τὸ δικό μας καὶ ὁλάκερο ἡμερονύχτι θαλασσοδαρθήκαμε στ' ἀνοιχτά. Μὰ ὅταν μπῆκε στὸ Βόσπορο, ρώτησε ὅλους τοὺς βαρκάρηδες, τοὺς πιλότους, ἀκόμη τοὺς κουμπάρους καὶ τὶς κουμπάρες· ἀλλὰ τίποτε δὲν ἔμαθε γιὰ τὸν « Ἀρχάγγελο ». Τί νὰ ἔγινε; Φυλάχτηκε πουθενά; Πρόφτασε νὰ ὀρθοπλωρίση κι ἐκεῖνος ἢ ἔπεσε ἀπάνω στοὺς βράχους; Κι ἂν τσακίστηκε τὸ μπάρκο, σώθηκαν τουλάχιστον τ' ἀδέρφια του; Ὅλο τέτοια συλλογίζεται κι ἔχει συγνεφωμένο τὸ μέτωπο, τρέμουλο ἔχει στὴν καρδιά.

Ὅταν ἔφτασε στὸ τηλεγραφεῖο, ξέχασε μιὰ στιγμὴ τὸν πόνο του ἐμπρὸς στὸν πόνο τῶν ἀλλονῶν. Κάτω στὴν αὐλή, ἀπάνω στὶς σαρακωμένες σκάλες καὶ παραπάνω στ' ἀσάρωτα πατώματα κόσμος σὰν αὐτὸν ἀνήσυχος· γυναῖκες, ἄντρες, παιδιὰ πρόσμεναν νὰ μάθουν ἀπὸ τὸ σύρμα τὴν τύχη τῶν δικῶν τους. Κι ἐκεῖνο σώριαζε μὲ τὴν ταρναριστὴ φωνή του ἀκατάπαυστα θλίψη. Ὀνόμαζε πνιγμούς, μετροῦσε θανάτους, ἔλεγε ναυάγια, περιουσίας χαμούς, συνέπαιρνε χαρὲς κι ἐλπίδες σὰν δρόλαπας. Καὶ κάθε λίγο ἀπάνω στὰ πατώματα, στὶς σκάλες κάτω καὶ παρακάτω στὴν αὐλὴ θρῆνοι ἀκούονταν, κορμιὰ ἔπεφταν λιπόθυμα, φωτιὰ κυλοῦσε τὸ δάκρυ.

Ὁ καπετὰν Ξυρίχης δὲ μποροῦσε νὰ ὑποφέρη περισσότερο τὸ βάσανο. Βιαζότανε νὰ μάθη καὶ τὴ δική του μοίρα. Ἔσπρωξε τὸν κόσμο ζερβόδεξα, ἀνέβηκε δυὸ - δυὸ τὰ σκαλιά, ἔφτασε μὲ κόπο στὴ θυρίδα καὶ ρώτησε μὲ ὁλότρεμη φωνή:

— Γιὰ τὸν « Ἀρχάγγελο »... τὸ μπάρκο... μὴν ἀκούσατε τίποτα;

— Τίποτα· τοῦ ἀπαντᾶ ξερὰ ὁ τηλεγραφητής.

— Τίποτα! πῶς εἶναι δυνατό; ξαναρωτάει. « Ἀρχάγγελο » τὸ λέν· ἔχει φιγούρα δέλφινα...ἔχει στὸ μεσανὸ κατάρτι κόφα. Σπετσιώτικο χτίσιμο.

Καὶ κολλάει περίεργα τὰ μάτια στοῦ ὑπαλλήλου τὸ πρόσωπο,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτιάζεται τους κροτους ποὺ βγάζει ξερούς, συγκρατητούς, σὰν δοντοχτύπημα κρυωμένου, ἡ μηχανή. Τὰ σωθικά του λαχταροῦν, φεύγουν τὰ σανίδια ἀπὸ τὰ πόδια του· ἕτοιμος νὰ λιποθυμήση. Μὰ δὲν τὴν παραιτᾶ τὴ θέση του. Τέλος σηκώνει ἐκεῖνος τὰ μάτια, τὸν καλοκοιτάζει μιὰ στιγμὴ καὶ λέει μὲ φωνὴ ἀδιάφορη:

— Ναὶ... « Ἀρχάγγελος ». Χάθηκε στὸ τάδε μέρος τῆς Ρούμελης· κόπηκε στὰ δυό· ἡ πρύμνη του ρίχτηκε στοὺς βράχους μὲ δυὸ παιδιὰ μέσα... Τὰ παιδιὰ εἶναι ζωντανά.

Ζωντανά! Ἀναστυλώνεται ὁ καπετάνιος στὰ πόδια του.

— Τὰ ὀνόματα; λέει μὲ φωνὴ σὰν χάδι· δὲ μποροῦμε τάχα νὰ μάθουμε τὰ ὀνόματα;

— Πέτρος καὶ Γιάννης.

Δόξα σοι ὁ Θεός! Πέτρος καὶ Γιάννης εἶναι τ' ἀδέρφια του. Ζωντανὰ λοιπὸν καὶ τὰ δυό. Ζωντανὰ ἐκεῖνα, θρύμματα τὸ ὁλοκαίνουργο σκαφίδι! Πάλι δόξα σοι ὁ Θεός! Φτιάνουν ἄλλο μεγαλύτερο καὶ ὀμορφότερο. Φιλεύει ἀνοιχτόκαρδος πέντε ποῦρα τὸν ὑπάλληλο· δίνει ἕνα μετζίτι κέρασμα στὸν ὑπηρέτη· παρηγορεῖ γλυκομίλητος τὰ θλιμμένα πρόσωπα: — Δὲν εἶναι τίποτα· ὅλοι καλὰ εἶναι· ὅλα καλά!

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα νὰ εἶναι τὰ παιδιά; ρωτάει πάλι.

Ὁ ὑπάλληλος σκουντουφλιάζει· Μὰ τὸν παρασκότισε! Γύρω ἀκούονται φωνὲς ἀνυπόμονες· σπρώχνει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον· θέλουν νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ θυρίδα. Ἔμαθε πὼς ζοῦν τ' ἀδέρφια του· δὲν τοῦ φτάνει; Εἶναι κι ἄλλοι ποὺ λαχταροῦν γιὰ τοὺς δικούς των. Ἂς μάθουν κι ἐκεῖνοι κατιτί! Μὰ ἐκεῖνος δὲν ἀφήνει τὴ θέση του.

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα; ξαναρωτᾶ.

— Δέκα δώδεκα χρονῶν.

Πάλι ἀπελπισία. Τ' ἀδέρφια του δὲν εἶναι τόσο μικρά. Εἶναι ἀπὸ εἴκοσι πέντε κι ἀπάνω. Σκουντούφλης κατεβαίνει τὶς σκάλες, βγαίνει ἀπὸ τὴν αὐλή, παίρνει τὸ βαποράκι καὶ φτάνει στὰ Θεραπειά. Ἀπὸ κεῖ μ' ἕν' ἄλογο φτάνει στὸν Ἁι - Γιώργη, παίρνει τὴν ἀκρογιαλιά. Τὰ μάτια του ὀμπρίζουν. Ὁ ἥλιος παιγνιδίζει ἀκόμη σὲ ζαφειρένιο οὐρανό. Ἡ θάλασσα λίμνη ἁπλώνεται ὡς τὰ οὐρανοθέμελα. Ἡ γῆ ἀνθοσπαρμένη μοσχοβολᾶ. Μὰ ἡ ἀκρογιαλιὰ μοιάζει μὲ νεκροταφεῖο. Κάθε βράχος καὶ νεκροκρέβατο. Καράβια κομματιασμένα, βαρκοῦλες μισοσπασμένες, σχοινιά, κατάρτια, φιγοῦρες, πανιά, εἰκονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσόξυλα. Καὶ μαζὶ χέρια, πόδια,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κορμιὰ δίχως κεφάλια, κεφάλια δίχως κορμιά, ἄδεια καύκαλα, τρίχες χωμένες στὶς σκισμάδες, μυαλὰ στουπιασμένα στὴν πέτρα. Ἕνα τρεχαντηράκι ὀμορφοφτιασμένο, ἄγγελος, πρόβαινε μὲ πανιὰ καὶ ξάρτια, λὲς κι ἀρμένιζε ἀνάερα. Καὶ ὅμως ἦταν καρφωμένο στὸ βράχο, σφιλιασμένο τόσο καλὰ στὴν πέτρα, ποὺ οὐδὲ νερὸ οὐδ' ἄνεμος μποροῦσε νὰ περάση. Κι ἕνα σκυλὶ στὴν πρύμνη δεμένο γύριζε μάτια φωτιές, δάγκωνε τὴν ἁλυσίδα του καὶ τὸ νερὸ κοιτάζοντας ἀλίχταγε κι ἀλίχταγε, σὰν νὰ τὸ ἔβριζε, ποὺ χάλασε τ' ὀμορφοκάραβο.

Ἔκαμε ἀκόμη μερικὰ βήματα ὁ καπετὰν Ξυρίχης καὶ ἄξαφνα βρέθηκε μπρὸς στὸ μπάρκο του. Ἔπρεπε νὰ εἶναι δικό του ξύλο, γιὰ νὰ τὸ γνωρίση. Οὔτε κατάρτια οὔτε πανιὰ οὔτε σκαφίδι ἀπόμενε πλιά. Μονάχα ἡ πρύμνη του, κι ἐκείνη ξεσκλισμένη, κρατιότανε σὲ δυὸ χάλαρα. Καὶ γύρωθέ της πικρὴ νεκροπομπή, ἄλλα ξύλα σκορπισμένα, κουπιὰ καὶ ἄρμενα· ἄλλες καρίνες φαγωμένες· ἄλλα ποδόσταμα καὶ σωτρόπια καὶ σταύρωσες. Κι ἀκόμη γύρωθέ της ἄλλη πικρότερη συνοδεία! Βλέπει τὸ ναύκληρο νεκρὸ στὸ πλάγι· βλέπει τοὺς ναῦτες πέρα δῶθε σκορπισμένους, ἄλλους κολλιτσίδα ἀπάνω στὰ κοτρόνια, ἄλλους μισοσκεπασμένους μὲ τὸν ἄμμο, ἄλλους παιχνίδι τοῦ νεροῦ, δαρμὸς καὶ φτύμα του. Κι ἀπάνω στὰ τουμπανιασμένα κουφάρια, στὰ πρόσωπα τὰ χασκογέλαστα τὰ ὄρνια καλοκαθισμένα βύθιζαν τὸ ράμφος στὴ νεκρὴ σάρκα καὶ στὸν κρότο του πέταξαν κράζοντας, σὰν νὰ διαμαρτύρονταν ποὺ τὰ ἐνοχλοῦσε στὸ πλούσιο φαγοπότι.

Ἀρχίζει τώρα φριχτότερο τοῦ καπετάνιου τὸ βάσανο. Ἐκεῖνα τὰ κουφάρια δείχνουν πὼς κοντὰ βρίσκονται καὶ τὰ δικά του. Θέλει νὰ δράμη, νὰ ψάξη ὁλοῦθε, μὰ δὲν τολμᾶ. Κάτι μέσα του τὸν κρατεῖ, τὰ πόδια του καρφώνει στ' ἀχνάρια τους. Τέλος πάει καὶ ψαχουλεύει. Βρίσκει ἀσούσουμα καὶ τ' ἀδέρφια του. Τὸ ἕνα κείτεται μὲ τὸ κεφάλι συψαλιασμένο, τὸ ἄλλο ἔχει καὶ τὰ δύο πόδια κομμένα στὰ γόνατα. Ἂν δὲν τοῦ τό 'λεγε ἡ ψυχή, βέβαια δὲ θὰ τὰ γνώριζαν τὰ μάτια του, ὅπως καὶ τὸ μπάρκο. Ἀλλὰ τοῦ τὸ εἶπε καὶ τὰ καλογνώρισε. Καὶ τότε τὰ μάτια του στέρεψαν· οὔτε δάκρυα βγάζουν οὔτε σπαρταροῦν. Τὴ θάλασσα μόνο κοιτάζουν πεισμωμένα. Ἄξαφνα ὁ γρόθος σηκώνεται καὶ πέφτει μὲ ὁρμή, ποὺ λὲς τρόμαξε καὶ πισωπάτησε ἐκείνη φοβισμένη.

Ἔπειτα σκυφτει καὶ γλυκοφιλεῖ τ' ἀδέρφια του. Χαϊδεύει τους τὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χτυπημένα κορμιὰ ἀνάλαφρα, σὰν νὰ φοβᾶται μὴν τὰ ξυπνήση· κάτι τοὺς ψιθυρίζει μυστικὰ στ' αὐτί, θὲς παρηγοριά, θὲς μακρινὴν ὑπόσχεση. Ἔπειτα μὲ τὸ λάζο ἀρχίζει καὶ σκάφτει τὸν τάφο τους. Παιδεύτηκε κάπου μιὰ ὥρα στὸν ἄμμο. Τὸν ἄνοιξε καλά· ἀπίθωσε πρῶτα τ' ἀδέρφια, ἔπειτα τὸ ναύκληρο, κατόπιν τοὺς ναῦτες, κύλησε ἐπάνω πέτρες καὶ χάλαρα. Ἔπειτα ἔπιασε πάλι τὴ στράτα του κι ἔφτασε στὰ Θεραπειά. Βρίσκει τὸ βαπόρι, ἔφτασε πάλι στὸ μπάρκο του.

— Ἕτοιμα; ρωτᾶ τὸ γραμματικό.

— Ἕτοιμα.

— Βίρα ἄγκουρα!

Ὁ καπετὰν Ξυρίχης, ἀμίλητος, ἔπιασε τὴ θέση του στὸ κάσαρο κι ἐξακολουθήσαμε τὸ ταξίδι.

«Λόγια τῆς πλώρης» — Ἀνδρέας Καρκαβίτσας

4. ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

α) Τὸ ἄγαλμα (Ἐλευσὶς)

Ἀναφέρεται σὲ κολοσσιαῖο ἄγαλμα ἀπὸ τὰ Προπύλαια τῆς Ἐλευσῖνος. Κοινῶς λέγεται ἄγαλμα τῆς Δήμητρος, στὴν πραγματικότητα ὅμως πρόκειται γιὰ «κιστοφόρο». Τὸ ἄγαλμα αὐτὸ βρισκόταν σ' ἕνα ἁλώνι κοντὰ στὸ Τελεστήριο καὶ μετακομίστηκε τὸ 1801 στὴν Ἀγγλία, ὅπου ἀπετέθη στὸν πρόδρομο τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Καΐμπριτζ.

Σ' ἕνα ἁλώνι στὴ Λεψίνα, ἦταν ἕνα μαρμαρένιο ἄγαλμα, ποὺ προστάτευε τὸ χωριὸ καὶ μὲ τὴ βοήθεια του πήγαιναν πάντα καλὰ τὰ γεννήματα. Κανεὶς δὲ μποροῦσε νὰ τὸ πάρη, ὅποιος δοκίμαζε νὰ τὸ κουνήση ἀπὸ κεῖ ποὺ ἦταν στημένο, τοῦ κοβότανε τὸ χέρι. Μιὰ φορὰ τὸ πῆραν Φράγκοι καὶ τὸ τράβηξαν ὡς τὸ γιαλὸ καὶ ἤθελαν νὰ τὸ φορτώσουν, ἀλλὰ τὴ νύχτα γύρισε μοναχό του στὴ θέση του.

Ἤξεραν ὅλοι πώς, ἂν τὸ ἔβαναν σὲ καράβι νὰ τὸ πᾶν ἀλλοῦ, τὸ καράβι θὰ βούλιαζε. Ὅμως κατόρθωσαν νὰ τὸ πάρουν οἱ Ἐγγλέζοι στὰ 1801, ἀφοῦ ἔδωκαν πολλὰ χρήματα στοὺς Τούρκους. Τὴν παραμονὴ τῆς ἡμέρας ποὺ ἤθελε νὰ τὸ πάρουν, ἕνα βόιδι ἔκοψε τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ζυγό, ἐχούμησε καταπάνω στὸ μάρμαρο καὶ τὸ χτύπησε μὲ τὰ κέρατά του κι ἀπὸ κεῖ ἀπολύθη μουγκρίζοντας στὸν κάμπο. Οἱ χωριανοὶ κατάλαβαν πὼς θὰ τοὺς ἔβρη μεγάλο κακὸ ἂν τὸ ἀφήσουν, καὶ δὲν ἤθελαν κι ἔλεγαν πὼς θὰ καταστραφοῦν τὰ γεννήματά τους. Ἀλλὰ οἱ Ἐγγλέζοι τοὺς ἔπεισαν πὼς δὲ θὰ πάθουν τίποτα· καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ ἔβαλαν τὸν παπὰ μὲ τὸ πετραχήλι καὶ πρῶτος μὲ τὴν ἀξίνα ἔσκαψε τὸ χῶμα ποὺ ἦταν γύρω στὸ μάρμαρο. Τὸ σήκωσαν λοιπόν, τὸ φόρτωσαν στὸ καράβι τους καὶ τὸ πῆγαν στὴν Ἀγγλία κι ἐκεῖ τό 'βαλαν σ' ἕνα μουσεῖο. Τὸ καράβι ὅμως ποὺ τὸ φόρτωσαν πραγματικῶς ἔπεσε ὄξω κι ἐχάθηκε.

Τὸν ἄλλο χρόνο ἦταν καλὴ σοδειὰ καὶ οἱ χωριάτες ἐπίστεψαν πὼς τὸ ἄγαλμα θὰ γυρίση πάλι. Ὕστερα ἦρθαν δύστυχοι χρόνοι καὶ εἶδαν πὼς αὐτὸ ἦταν, γιατὶ ἄφησαν νὰ τοὺς πάρουν τὸ ἄγαλμα.

β) Τὸ Πετροκάραβο (Πόρος)

Παραδόσεις γιὰ «μαρμαρώματα» ὑπάρχουν πολλές. Δημοτικὰ τραγούδια περιγράφουν ἀγώνα δρόμου τοῦ Ἡλίου καὶ τοῦ ἥρωος Γιάννη, ὅπου ὁ θνητὸς ἡττᾶται. Συγγενὴς φαίνεται καὶ ὁ ἀρχαῖος μύθος γιὰ τὴν κυνηγὸ Ἄργη, ἡ ὁποία κυνηγώντας ἕνα ἐλάφι εἶπε ὅτι θὰ τὸ φτάση, ἀκόμα κι ἂν αὐτὸ τρέξη τόσο γρήγορα ὅσο ὁ Ἥλιος. Ὁ Ἥλιος θύμωσε γι' αὐτὸ καὶ τὴν μεταμόρφωσε σὲ ἐλάφι.

Ἀντίκρυ στὸν κάβο Μπίστη τοῦ Πόρου καὶ στὸν Καβαλάρη τῶν Μεθάνων εἶν' ἕνα ξερονήσι μοναχικὸ καὶ ἔρημο, τὸ Πετροκάραβο. Αὐτὸ ἕναν καιρὸ ἦταν μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες μπρατσέρες τοῦ κόσμου.

Ἦταν ὀγλήγορη καὶ πέρναγε ὅλα τ' ἄλλα καράβια. Καπετάνιο εἶχε μιὰ Νεράιδα, ποὺ τὴν ἔχασε ἡ μεγάλη της περηφάνια. Γιατὶ δὲν τὴν ἔσωνε ποὺ ἦταν ἡ πρώτη στὴν θάλασσα, μόν' ἠθέλησε νὰ γίνη καὶ ἡ πρώτη τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ γι' αὐτὸ βάλθηκε νὰ περάση καὶ τὸ φεγγάρι κι ὁρκίστηκε « ἢ τὸ τὸ φεγγάρι θὰ περάσω ἢ θὰ χαθῶ ».

Καὶ μιὰ βραδιὰ ἡ Νεράιδα, ἀφοῦ ἑτοίμασε τὸ καράβι της, λέει στὸ φεγγάρι: «Ἔλα νὰ ἰδοῦμε σήμερα ποιὸς θὰ γίνη ὁ ἀφέντης τῆς θάλασσας ». Τὸ φεγγάρι τραβοῦσε ἥσυχα τὸ δρόμο του, καὶ ἡ Νεράιδα ἐπάσχιζε νὰ τὸ φτάση. Τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες ἐπάλευε, ὅσο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ποὺ εἶδε τ' ἄσπρα της πανιὰ νὰ γίνουν κουρέλια. Ἀπὸ τὸ θυμὸ καὶ τὴ ντροπή της ἄρχισε νὰ βρίζη καὶ νὰ καταριέται τή μάνα της. Τότε σηκώνεται μεγάλη θαλασσοταραχὴ κι ἕνα ἀστροπελέκι ἐπέτρωσε τὸ καράβι.

Ἂν τύχη καὶ ζυγώση κανεὶς ἐκεῖ καὶ βάλη τ' αὐτί του σὲ μιὰ τρύπα, ποὺ εἶναι στὴ μέση στὸ Πετροκάραβο, ἀκούει κάτι σὰν φωνές, σὰν μοιρολόγια· ἐκεῖ λὲν πὼς ἦταν ἡ κάμερα τῆς Νεράιδας. Καὶ πολλὰ καράβια, ὅταν περάσουν ἀπὸ κεῖ νύχτα καὶ κάνη μεγάλη φουρτούνα, βλέπουν μπροστὰ στὴν πλώρη ἕνα μεγάλο κόκκινο φῶς τρεμουλιαστό· μερικοὶ μάλιστα ἀλαφροΐσκιωτοι βλέπουν καὶ μιὰ γυναίκα μὲ κάτασπρα ντυμένη νὰ κρατῆ αὐτὸ τὸ φῶς στὸ δεξί της χέρι.

γ) Ὁ δράκοντας τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου (Καλάβρυτα)]

Προτοῦ νὰ γίνη τὸ μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἦταν ὁ τόπος ἄγριος, κι ἔβοσκε ἐκεῖ τὰ γίδια του ἕνα κορίτσι ἀπό 'να χωριὸ ἐκεῖ κοντά. Τὸ κορίτσι αὐτὸ ἦταν πολὺ καλὸ καὶ θεοφοβούμενο καὶ μὲ τὴ χάρη τῆς Παναγίας ἅγιασε καὶ τὸ λὲν ἁγία Κόρη. Ἕνα μεσημέρι ποὺ καθότανε ἐκεῖ ποὺ εἶναι ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Πάντων, βλέπει ἕνα ἀπὸ τὰ τραγιά της, καὶ ξεκόπη ἀπὸ τ' ἄλλα καὶ προχώρησε στὸ γκρεμό, κεῖ ποὺ φαινότανε ἡ τρούπα μιᾶς σπηλιᾶς, μπῆκε μέσα, ὕστερα βγῆκε μὲ τὸ γένι του βρεμένο καὶ ἦρθε καὶ στάθη μπροστά της. Δὲν ἔδωσε καμιὰ προσοχή, ἀλλὰ καὶ πάλι τὸ ἄλλο μεσημέρι τὸ τραγὶ ἔκαμε τὸ ἴδιο, καὶ τρίτη φορὰ καὶ πάλι τὸ ἴδιο.

Ἔγινε τότε περίεργη καὶ τὸ ἀκολούθησε. Καὶ μπῆκε μέσα στὴ σπηλιά, ποὺ ἦταν ὅλη κρυμμένη ἀπὸ τὰ βάτα καὶ τοὺς κισσοὺς καὶ τ' ἄλλα φυτά, κι ἐκεῖ βλέπει μιὰ βρύση νὰ βγαίνη ἀπὸ τὸ βράχο καὶ ψηλὰ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, ποὺ τὴν ἔχει ἱστορισμένη μὲ μαστίχα ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς. Καὶ ἄκουσε νὰ τῆς φωνάζη ἡ χάρη της καὶ νὰ τῆς λέη πὼς θὰ 'ρθοῦν δυὸ καλογέροι (καὶ εἶπε τὰ ὀνόματά τους) καὶ νὰ τοὺς δείξη σ' αὐτοὺς τὴν εἰκόνα, νὰ χτίσουν μοναστήρι.

Ἐβγῆκε ἡ ἁγία Κόρη καὶ πραγματικῶς σὲ λίγο εἶδε τοὺς δυὸ καλογέρους, κι ἦσαν οἱ ἅγιοι, πόχτισαν τὸ μοναστήρι, τοὺς εἶπε τί εἶδε καὶ τοὺς ὁδήγησε καὶ πῆγαν καὶ πῆραν τὴν εἰκόνα. Καὶ ἐσκέφτηκαν νὰ βάλουν φωτιὰ νὰ κάψουν αὐτὸν τὸν λόγγο καὶ νὰ καθαρί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σουν τὸ σπήλαιο. Ἀλλὰ μέσα βαθιὰ στὸ σπήλαιο, ἐκεῖ ποὺ εἶναι τώρα τὸ μεγάλο βαγένι τοῦ μοναστηριοῦ, ἦταν ἕνας φοβερὸς δράκοντας. Αὐτός, ὅταν ἄναψε ἡ φωτιά, πῆγε νὰ βγῆ, μόν' ἀπὸ τὴν εἰκόνα, ποὺ τὴν κρατοῦσαν οἱ ἅγιοι, βγῆκε μιὰ ἀστραπὴ καὶ τὸν ἔκαψε καὶ τὸν ἔκαμε στάχτη. Καὶ μόνο λίγα κόκαλά του ἔμειναν καὶ τὰ εἶχαν στὸ μοναστήρι, ὅσο ποὺ ἔγινε ἡ μεγάλη φωτιά, ποὺ ἔκαψε τὸ μοναστήρι, πᾶνε πολλὰ χρόνια τώρα, καὶ τά 'καψε κι αὐτά.

δ) Διονύσιος (Κόκκινον τοῦ Δήμου Ἀκραιφνίου τῶν Θηβῶν)

Ἡ χαριτωμένη αὐτὴ παράδοση εἶναι ἀκραιφνῶς ἑλληνική, ἂν καὶ ἀνάλογες ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλους λαούς· θὰ ἔχουν ὡς κοινὴ πηγὴ κάποιον ἀρχαῖο ἑλληνικὸ μύθο. Ὁ Διονύσιος τῆς παραδόσεως εἶναι ὁ θεὸς τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ κρασιοῦ Διόνυσος, καὶ ἡ Ἀξιά, δηλαδὴ ἡ Νάξος, ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ κέντρα τῆς λατρείας του. Τὴν ἠθικὴ διδασκαλία γιὰ τ' ἀποτελέσματα τοῦ κρασιοῦ ἐπαναλαμβάνουν πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Ὅταν ὁ Διονύσιος ἦταν ἀκόμη μικρός, ἐταξίδευε γιὰ νὰ πάη στὴν Ἀξιά. Ἐπειδὴ ἦταν πολὺς ὁ δρόμος, ἀπόστασε καὶ κάθισε σ' ἕνα κοτρόνι γιὰ νὰ ξεκουραστῆ. Ἐκεῖ ποὺ κοίταζε πέρα δῶθε, βλέπει μπρὸς στὰ πόδια του νὰ φυτρώνη ἕνα βοτάνι, ποὺ τοῦ ἐφάνη τόσο πολὺ ὄμορφο, ὥστε ἀποφάσισε νὰ τὸ πάρη μαζί του καὶ νὰ τὸ ματαφυτέψη. Τὸ ξερίζωσε τὸ λοιπὸν καὶ τὸ κουβαλοῦσε μαζί του. Ἀλλὰ ὁ ἥλιος ἔκαιγε πολὺ καὶ φοβήθη μὴν ξεραθῆ, προτοῦ νὰ φτάση στὴν Ἀξιά. Ἐκεῖ βρῆκε ἕνα κόκαλο πουλιοῦ, τό 'βαλε τὸ βοτάνι μέσα καὶ τράβηξε τὸ δρόμο του. Ἀλλὰ στὰ εὐλογημένα χέρια του τὸ βοτάνι τόσο γρήγορα μεγάλωσε, ποὺ ἔβγαινε κι ἀποπάνω κι ἀποκάτω ἀπὸ τὸ κόκαλο. Ἐφοβήθη πάλι μὴν ξεραθῆ καὶ συλλογιζότανε τί νὰ κάμη. Τότε βρῆκε ἕνα κόκαλο λιονταριοῦ, ποὺ ἦταν χονδρύτερο ἀπὸ τοῦ πουλιοῦ τὸ κόκαλο, καὶ σ' αὐτὸ ἔχωσε τὸ κόκαλο τοῦ πουλιοῦ μὲ τὸ βοτάνι. Σὲ λίγο μεγάλωσε καὶ ἔβγαινε ὄξω καὶ ἀπὸ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκαλο. Βρῆκε μιὰ γαϊδουροκοκάλα, ποὺ ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτό, κι ἔχωσε μέσα τοῦ πουλιοῦ καὶ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκαλο κι ἔτσι ἔφτασε στὴν Ἀξιά.

Ὅταν θέλησε νὰ φυτέψη τὸ βοτάνι, ἐπαρατήρησε πὼς οἱ ρί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ζες του ἦσαν κολλημένες στὰ κόκαλα, καὶ δὲ μποροῦσε νὰ τὸ βγάλη χωρὶς νὰ χαλάση τὶς ρίζες· τὸ ἐφύτεψε λοιπὸν ὅπως ἦταν. Σὲ λίγο φύτρωσε τὸ βοτάνι καὶ πρόκοψε κι ἔγινε ἀμπέλι κι ἔβγαλε σταφύλια. Ἀπ' αὐτὰ ἔφτιασε τὸ πρῶτο κρασὶ καὶ ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους νὰ πιοῦν. Καὶ ὢ τοῦ θαύματος! Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἔπιναν, στὴν ἀρχὴ κελαηδοῦσαν σὰν τὰ πουλιά· ὅταν ἔπιναν περισσότερο, γινόνταν δυνατοὶ σὰ λιοντάρια, κι ὅταν ἀκόμη περισσότερο ἔπιναν, γινόνταν σὰν τὰ γαϊδούρια.

Ν. Γ. Πολίτου, «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις», τόμ. Α'.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ—ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ—ΧΡΟΝΙΚΑ

I. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ἄρτῃ

Τελειώσοντας ὁ πόλεμος,συνάχτηκαν καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν χωριῶν τῆς Ἄρτας καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι καὶ μιλήσανε πῶς θὰ βαστάξουν αὐτὸν τὸν μεγάλον ὀχτρό, ὁποὺ 'ταν πνιμένος ὅλος αὐτὸς ὁ τόπος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, Ἄρτα, Πρέβεζα, Σούλι, ὅλο αὐτὸ τὸ καυκὶ πλῆθος Τουρκιὰ καὶ πασάδες καὶ ὅλο νέοι κουβαλιόνταν ἀπ' οὖλα τὰ μέρη τῆς Τουρκιᾶς καὶ Ἀρβανιτιᾶς ἐξαιτίας τοῦ Ἀλήπασα τὴν πολιορκία. Καὶ ὕστερα γεννήθη καὶ τὸ δικό μας τὸ Ἑλληνικὸν κι ἐμεῖς τὸ πηγαίναμε σκεπασμένο, ὅτι δουλεύομε διὰ τὸν Ἀλήπασα, τὸν ἀφέντη μας, νὰ τὸν σώσωμε, ὅτι ἀδίκως τὸν κατατρέχει ὁ Σουλτάνος Αὐτὰ βγαίναμε νὰ ἑλκύζωμε τοὺς Τούρκους Ἀρβανίτες, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλήπασα, νὰ τοὺς ἔχωμε φίλους αὐτούς, νὰ μᾶς βοηθήσουνε κι αὐτῆνοι, ὅτι ἤμαστε ὀλίγοι καὶ οἱ Τοῦρκοι πλῆθος.

Ἀφοῦ συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι, μιλήσαμε νά εἶναι αὐτὸ τὸ μυστήριον κρυφό, καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλήπασα νὰ τοὺς λέμε συντρόφους διὰ τὸν σωμὸ τοῦ Ἀλήπασα. Ἀφοῦ μιλήσαμε δι' αὐτό, εἴπαμε καὶ μὲ τί μέσα θὰ βαστήσουμεν τὸν πόλεμον. Καὶ δὲν εἴχαμεν οὔτε ὅπλα οἱ περισσότερο: οὔτε τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ὅλοι. Ἀποφάσισαν οἱ νοικοκυραῖγοι ὅτι ἡ τυραγνία τῶν Τούρκων — τὴν δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια, δὲν ὑποφέρνονταν πλέον. Καὶ δι' αὐτήνη τὴν τυραγνία, ὁποὺ δὲν ὁρίζαμεν οὔτε βιὸν οὔτε τιμὴ οὔτε ζωὴ (ξέραμεν κι ὅτ' ἤμασταν ὀλίγοι καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου) ἀποφασίσαμεν νὰ σηκώσωμεν ἅρματα ἀναντίον αὐτῆς τῆς τυραγνίας. Εἴτε θάνατος εἴτε λευτεριά. Τώρα ὁποὺ ἀρχίσαμεν, νὰ τοὺς πολεμήσωμεν καὶ νὰ θυσιάσωμεν καὶ τὸ βιόν μας εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ σ' ἐκείνους ὁποὺ δὲν ἔχουν τὸν τρόπον, νὰ τοὺς ζωοτροφίζωμεν καὶ νὰ κάνουν καὶ ἐκεῖνοι τὰ χρέη τους διὰ τὴν πατρίδα. Τότε σύστησαν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τιμίους καὶ πρόβλεπαν διὰ τ' ἀναγκαῖα καὶ δὲν καρτεροῦσαν οἱ ἄνθρωποι. Ἀπὸ κείνους πάλε ὅποιος εἶχε τὸν τρόπον τοὺς ἔδινε καὶ τὸ δικόν του καὶ πολέμαγε καὶ διὰ τὴν λευτεριάν του· πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἦταν τὸ ἴδιον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καὶ αὐτὸ τὸ σύστημα ἦταν σὲ ὅλη τὴν πατρίδα, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ σύστημα πορέψαμε δυὸ χρόνια. Τηρᾶτε τὸ ἱστορικὸν ἐκείνου τοῦ καιροῦ πόσο προβοδέψαμε, πόση ἁρμονίαν εἴχαμε, πόση ὁμόνοια καὶ ἀδελφοσύνη.

Μάχη τῆς Σφακτηρίας (Ἀπρίλιος 1825)

Σὲ δυὸ μέρες εἴδαμε καρσὶ εἰς τὴν Μοθώνη καὶ Σφαχτηρία ὡς ἑκατὸν τριάντα κομμάτια καράβια τούρκικα τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Μπραΐμη, τῶν Ἀλτζερίνων καὶ τῶν ἀλλουνῶν ὀτζακιῶν. Σὲ δυὸ ἡμέρες ἦρθε κι ὁ Μιαούλης μὲ τὰ ἑλληνικὰ ὡς τριάντα κομμάτια· καὶ ἦταν καρσὶ εἰς τὰ τούρκικα· καὶ φαίνονταν τὰ ἑλληνικὰ σὰν φελοῦκες μπρὸς εἰς τὰ τούρκικα. Τότε σὰν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μπραΐμη, στέλνει ἕναν Τοῦρκο ἀπ' ὄξω τὸ κάστρο νὰ μιλήσουμε. Βγήκαμε ἀπὸ τὸ κάστρο διορισμένοι ὁ Μπεζαντὲς Μαυρομιχάλης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, ὁ Γιατράκος ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους, ἐγὼ ἀπὸ τοὺς Ρουμελιῶτες. Τοῦ λέμε τοῦ Τούρκου: « Τί ὁρίζεις; —Ὁ πασὰς μ' ἔστειλε ν' ἀφήσετε τὸ κάστρο νὰ φύγετε, νὰ μὴ χαθῆτε. — Δὲν πρέπει ὁ πασάς, τοῦ εἴπαμε, νὰ μᾶς λυπᾶται τόσο· ἂς κοπιάση νὰ τὸ πάρη μὲ πόλεμον κι ὅταν μᾶς κυργέψη, φαίνεται ἡ ἐσπλαγχνία του. Καὶ σύρε εἰς τὴν δουλειά σου ».

Ἔφυγε ὁ Τοῦρκος. Βλέπομε ἀπὸ τὰ καράβια ἔρχονται πλῆθος φελοῦκες κι ἔμπαιναν ἀσκέρια καὶ τὰ πήγαιναν εἰς τὰ καράβια. Εἰς τὴν Σφαχτηρία τὸ νησὶ εἴχαμε ἕξι κομμάτια κανόνια καὶ φύλαγαν τὸ στόμιον τοῦ λιμανιοῦ καὶ καμπόσους ἀνθρώπους ἐκεῖ ἀπάνου. Ὅταν οἱ φελοῦκες τελείωσαν τ' ἀσκέρι τὸ τούρκικον, τό 'βαλαν εἰς τὰ καράβια τους. Τότε βλέπομεν τὰ καράβια πλησιάζουν, ὅσα εἶχαν τ' ἀσκέρι, κοντὰ εἰς τὸ νησὶ κι Ἀβαρίνους.

Ὅσοι ἦταν εἰς τὸ νησὶ γυρεύουν δύναμιν — γύρευε ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργὸς νὰ βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τὸ νησί, ὁπού 'ταν κι αὐτός, καὶ νὰ πάρω κι ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους, νὰ πᾶμε ὅλοι στὸ νησὶ νὰ δυναμώσουμε ἐκείνη τὴν θέσιν. Ἀκούγοντας αὐτὸ ὅσ' ἦταν εἰς τὸ κάστρο, πὼς θὰ πάγω μὲ τὸ σῶμα μου εἰς τὸ νησί, δὲν θέλησαν· ἂν βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, βγαίνουν κι ἐκεῖνοι. Καὶ γράφει ὁ φρούραρχος ὅτι ἐμένα δὲν μ' ἀφήνουν ἀπὸ τὸ κάστρο νὰ βγῶ. Τότε βγάλαμεν τὸν Τζόκρη καὶ τὸν Σταῦρο Σαΐνη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μὲ καμπόσους καὶ πῆγαν εἰς τὸ νησί· κι ἔστειλε κι ὁ Χατζηχρῆστος καμπόσους δικούς του ἀπὸ τοὺς 'Αβαρίνους.

Τότε τὰ καράβια τὰ τούρκικα βαροῦγαν ἐκείνους εἰς τὸ νησὶ μὲ τὰ κανόνια· δὲν τοὺς ἔδωσαν καιρὸν νὰ ὀχυρωθοῦνε· καὶ ἦταν εἰς τὸ σιάδι. Οἱ φελοῦκες πλῆθος μὲ τ' ἀσκέρια τὰ τούρκικα κάμανε ντισμπάρκο ἀπάνου εἰς τὸ νησί. Αὐτῆνοι πολλοί, οἱ ἐδικοί μας ἀδύνατοι — καὶ κάτι ὀλίγοι γλίτωσαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατὰ τὸ μέρος τοῦ 'Αβαρίνου. Ρίχνονταν εἰς τὴν θάλασσα κι ὅσοι μέναν χωρὶς νὰ πνιγοῦνε ἐκεῖνοι γλίτωσαν. Χάθηκαν ἐκεῖ κεφαλές, ὁ Τζαμαδός, ὁ 'Αναγνωσταρᾶς, ὁ Σαΐνης, ὁ Σίμος καὶ ἄλλοι πολλοί.

Εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν πῆγε κι ὁ Μπραΐμης μ' ὅλες τὶς δύναμες καὶ πολέμαγε τοὺς 'Αβαρίνους μὲ κανόνια καὶ ντουφέκια καὶ τὰ καράβια του τοῦ πελάγου. Τότε βγήκαμεν κι ἐμεῖς ἀπὸ τὸ κάστρο ἀναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὰ χαρακώματά τους, τοὺς πολεμήσαμεν γενναίως. Βλέποντας αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι τοῦ νησιοῦ, μᾶς βαροῦσαν μὲ τὰ κανόνια τὰ δικά μας, ὁπού 'χαμεν εἰς τὸ νησί· μᾶς βαροῦσαν ἀπὸ τὶς πλάτες κι ἤφεραν κι ἀσκέρια ἀπ' τὸ νησὶ ἀναντίον μας· καὶ δυναμώθηκαν καλὰ οἱ Τοῦρκοι. Σκοτώσαμεν ὀλίγους· κι ἀπὸ μᾶς σκοτώθηκαν καμπόσοι καὶ πληγώθηκαν. Μᾶς ἀφάνισαν τὰ κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εἰς τὸ κάστρο. 'Ο Μπραΐμης πῆρε καὶ τοὺς 'Αβαρίνους μὲ συνθῆκες· κι ἄλλοι φύγαν μὲ γιρούσι, κι ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι σκοτώθηκαν καὶ πληγώθηκαν. Πῆρε καὶ σκλάβους τὸν Χατζηχρῆστον, τὸν δεσπότη Μοθώνης ὁπού 'ταν ἐκεῖ· κι ἐκεῖνον ὁπού 'χα κεφαλὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου τὸν πλήγωσαν καὶ τὸν πιάσανε· καὶ τὸν πῆγαν εἰς τὸ Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια ἐκεῖ κι ὀλίγον καιρὸν ἔχει ὁπού 'ρθε. Τὸν λένε Στάμον Βελέτζα.

Εἰς τὸ νησὶ ἀπάνου ἦταν καὶ ὁ Μαυροκορδάτος· μπῆκε εἰς τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, μπῆκε κι ὁ Σαχτούρης μέσα, ὁ φρούραρχος τοῦ Νιόκαστρου, καὶ πολεμῶντας μ' ὅλα τὰ καράβια τῶν Τούρκων σώθηκαν μὲ μεγάλον κίντυνο καὶ μ' ἀπερίγραφη γενναιότητα ὁπού 'δειξαν αὐτῆνοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ καραβιοῦ. Ἄλλο ἦταν νὰ τὸ βλέπη ὁ ἄνθρωπος κι ἄλλο νὰ τὸ λέγη. Σώθηκαν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ δίνοντάς τους ἀντρεία πολλή.

Αὐτήνη ἡ μέρα, ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες, ἦταν πολὺ φαρμακερὴ διὰ τὴν πατρίδα, ὁπού 'χασε τόσα παλικάρια καὶ σημαντικοὺς ἄν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τρες, στεριανοὺς καὶ θαλασσινούς· διὰ ὅλη τὴν πατρίδα ἦταν φαρμάκι ἐκείνη ἡ μέρα καὶ διὰ μᾶς πεθαμός, ὅτι χάσαμεν τοὺς συντρόφους μας.

Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης (13 Ἰουνίου 1825)

Εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ ἦταν γιομάτο ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια, ὁπού 'χαν πάρει τὰ καράβια μας πρέζες, ὁποὺ τὰ πάγαιναν τοῦ Μπραΐμη, καὶ ἦταν ὅλα ἐκεῖ νὰ χρησιμέψουν διὰ τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Πελοπόννησος, ὁποὺ θὰ πολεμήση τοὺς Τούρκους. Κι οἱ Τοῦρκοι ἔρχονταν εἰς τοὺς Μύλους νὰ πάρουν τοὺς ζαϊρέδες τους καὶ πολεμοφόδια τους, ὀπίσου, ὁποὺ τοὺς πῆραν τὰ καράβια μας.

Τότε ἔπιασα τοὺς Μύλους καὶ ἔφκιασα ταμπούρια κι ἔκλεισα τοὺς Μύλους μέσα. Τὸν τοῖχο τὸν ἔχτισα ὥς μέσα εἰς τὴν θάλασσαν κα τὸν ἀσφάλισα καλὰ ὅλο μὲ μασγάλια. Ἔπιασα καὶ τὴν κούλια ὁπού 'ναι πλησίον στοὺς Μύλους, καὶ τὴν τρύπησα ἀπὸ πάνου εἰς τὸ πάτωμα καὶ εἰς τὸ κατώγι. Ἔκοψα καὶ νερὸ ἀπὸ τὸ μυλαύλακον καὶ τὸ πέρασα εἰς τὴν κούλια κάτου ἀπὸ τὴν γῆ, νά 'χωμεν νερό, ὅτι παλαβώσαμε ἀπὸ νερὸ εἰς τὸ Νιόκαστρον.

Ἀφοῦ ἔφκιασα αὐτά, ἔφκιασα καὶ ταράτζα εἰς τὰ κεραμίδια τῆς κούλιας, καὶ τὴν ἄλλη κούλια τὴν συγύρισα καλὰ νὰ δεχτῶ τὸν ἀφέντη μου τὸν Μπραΐμη, ὁπού 'θελε εἰς τὸ Νιόκαστρο νὰ μὲ πάρη μαζί του. Ὅτι μ' ἦβρε νηστικὸν καὶ διψασμένον. Συγυρίστηκα εἰς τοὺς Μύλους κι ἐφόδιασα τὶς κούλιες ἀπ' οὖλα τ' ἀναγκαῖα, καὶ κρέας καὶ κρασὶ καὶ ρακί, — καὶ τώρα θέλει ἰδεῖ ντουφέκι ἑλληνικόν !

Εἰς τὴν Καλαμάτα ὁ Μπραΐμης ἔσμιξε μὲ τὸν Ντερνύ, τὸν ναύαρχον τῆς Γαλλίας, κι ἔφαγαν εἰς τὴν φρεγάδα του· κι ἕνας τράβηξε τῆς στεριᾶς κι ἄλλος τοῦ πελάου καὶ εἶπαν νὰ σμίξουν εἰς τοὺς Μύλους. Καὶ ἦρθε ὁ ναύαρχος Ντερνὺς πρωτύτερα. Πῆγα καὶ τόκαμα βίζιτα καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω νὰ πολεμήσω τὸν Μπραΐμη. Τοῦ εἶπα : « Τέτοιες συνθῆκες δὲν ἔκαμα ὅταν ἔφυγα ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο· ὅτι δὲν εἶχα ζαϊρὲ ἐκεῖ καὶ θὰ τὸν πολεμήσουμεν ἐδῶ, νά εἶμαστε καὶ τὰ δυὸ μέρη χορτάτα ».

Δυνάμωσα τὴν θέσιν τῶν Μύλων καλά, νὰ πολεμήσουμεν ἐκεῖ ὅσο νὰ λιώσουμε. Ὅτι ἂν μᾶς πάρη αὐτὴν τὴν θέσιν, πάγει καὶ τ' Ἀνάπλι...

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐκεῖ ὁπού 'φκιανα τὶς θέσες εἰς τοὺς Μύλους, ἦρθε ὁ Ντερνὺς νὰ μὲ ἰδῆ. Μοῦ λέγει : « Τί κάνεις αὐτοῦ ; Αὐτὲς οἱ θέσες εἶναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάμετε μὲ τὸν Μπραΐμη αὐτοῦ ; — Τοῦ λέγω, εἶναι ἀδύνατες οἱ θέσες κι ἐμεῖς, ὅμως εἶναι δυνατὸς ὁ Θεός, ὁποὺ μᾶς προστατεύει· καὶ θὰ δείξουμεν τὴν τύχη μας σ' αὐτὲς τὶς θέσες τὶς ἀδύνατες. Κι ἂν εἴμαστε ὀλίγοι εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραΐμη, παρηγοριόμαστε μ' ἕναν τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνες πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦνε· τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· κι ὅταν κάνουν αὐτήνη τὴν ἀπόφασιν, λίγες φορὲς χάνουν καὶ πολλὲς κερδαίνουν. Ἡ θέση, ὁπού είμαστε σήμερα ἐδῶ, εἶναι τοιούτη· καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν τύχη μας οἱ ἀδύνατοι μὲ τοὺς δυνατούς. — Τρὲ μπιὲν » λέγει κι ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος.

Ἀπάντησις τοῦ ἀγωνιστοῦ εἰς τὸν Ἑϊδὲκ

Ὁ Μακρυγιάννης ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Βαυαροὺς διὰ τὸ ζήτημα τῆς βαθμολογίας τῶν ἀγωνιστῶν.

Τότε τοῦ λέγω : « Ἐγὼ κι ἁπλὸ στρατιώτη νὰ μὲ βάλετε στρέγω διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας μου. Ὅμως ἐδῶ δουλεύει ἀδικία· καὶ δὲν εἶναι δικές σας γνῶσες αὐτές, εἶναι ἀλλουνῶν· καὶ δὲν θὰ πᾶμεν καλά ». Ἐγὼ τό εἶπα ἀπαθής. Ὁ φίλος μου ὁ Ἀιντὲκ ἐπειράχτη καὶ μόκρινε μὲ πολὺ φαρμάκι. « Ὅ,τι σᾶς λένε, αὐτὸ θὰ κάμετε, καὶ γνῶμες δὲν μπορεῖτε νὰ δώσετε, ὅτι ὁ Μπαυαρία ἔχει τριάντα χιλιάδες *μπαγενέτα* καὶ φέρνει ἐδῶ καὶ σᾶς ὑποτάζει ». Τότε βρέθηκα εἰς θέση δεινή· νὰ μὴν μιλήσω δὲν μποροῦσα,ὅτι ἀδικιόνταν οἱ ἀγωνισταὶ καὶ βραβεύονταν οἱ κόλακες. Τοῦ λέγω : « Δυστυχία μας τῶν καημένων ! Κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πᾶμεν. Ἐγὼ σοῦ μίλησα ἀλλιῶς κι ἐσὺ μοῦ ἀπαντεῖς διαφορετικὰ μὲ *μπαγενέτα*. Σᾶς λέγω, ὡς φίλος, νὰ πασκίσετε καὶ τὸν Βασιλέα κι ἐσᾶς ν' ἀγαποῦμεν, κι ὄχι νὰ σᾶς φοβόμαστε. Ὅτι τὸν κιοτὴ χίλιες φορὲς νὰ τὸν ἔβρης κιοτὴ καὶ νὰ τὸν χτυπᾶς, πάγει καλά· μιὰ νὰ σὲ χτυπήση, δὲν σὲ φοβᾶται πλέον. Κι αὐτήνη ἡ πατρίδα δὲν λευτερώθη μὲ παραμύθια, λευτερώθη μ' αἵματα καὶ θυσίες· κι ἀπὸ αὐτὰ ἔγινε βασίλειον — κι ὄχι νὰ βραβεύωνται ὁλοένα οἱ κόλακες κι οἱ ἀγωνισταὶ νὰ ἀδικιῶνται. Ὅτι ὅταν σκο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τώνονταν οἱ ἀγωνισταί, αὐτῆνοι κοιμόνταν. Κι ὅσο ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου δὲν ἀγαπῶ ἄλλο τίποτας. Νὰ 'ρθῆ ἕνας νὰ μοῦ εἰπῆ ὅτι θὰ πάγη ὀμπρὸς ἡ πατρίδα, στρέγομαι νὰ μοῦ βγάλη καὶ τὰ δυό μου μάτια. Ὅτι ἂν εἶμαι στραβὸς καὶ ἡ πατρίδα μου εἶναι καλά, μὲ θρέφει· ἂν ἡ πατρίδα μου εἶναι ἀχαμνά, δέκα μάτια νά 'χω, στραβὸς θὰ νά εἶμαι. Ὅτι σ' αὐτήνη θὰ ζήσω, δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ πάγω ἀλλοῦ. — Μοῦ λέγει, τὸν βασιλέα δὲν τὸν ἀγαπᾶς ; — Ὄχι τοῦ λέγω· δὲν ξέρω ψέματα. Ὅταν χαθῆ ἡ πατρίδα μου, οὔτε αὐτὸς μ' ἔχει ὑπήκογόν του, οὔτε ἐγὼ βασιλέα. Καὶ δι' αὐτὸ χρειάζεται δικαιοσύνη ἀπὸ σᾶς κι ὄχι φοβέρες μὲ μπαγενέτες ».

Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη «Ἀπομνημονεύματα»

---

2. ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

(Καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)

α) Ὁ Κολοκοτρώνης ἐναντίον τοῦ Ἰμπραὴμ

Πολλοὶ ἐφώναζαν τότε καὶ ἡ ἰδία ἡ Κυβέρνηση μὲ ἔγραφε νὰ συστήσω γενικὸ στρατόπεδο καὶ νὰ κάμω ἕνα γενικὸ πόλεμο. Αὐτοὶ ὅμως δὲν ἤξευραν τὴν κατάστασή μας, διότι οἱ Τοῦρκοι εἶχαν πιάσει τὸ κέντρο καὶ δὲν μᾶς ἄφηκαν ποτὲ νὰ συγκεντρωθοῦμε δέκα καὶ δεκαπέντε χιλιάδες νὰ ἀντιπαραταχθοῦμε εἰς τὸν ἐχθρό. Κάθε ἐπαρχία ἐφρόντιζε διὰ τὴν ὑπεράσπισή της. Ἔπειτα ὁ τόπος εἶχε ἐρημωθῆ, ὁ πόλεμος δὲν ἄφηνε νὰ καλλεργῆται, ψωμὶ δὲν ἐβρίσκαμε, ἡ Κυβέρνηση ἦτον μόνο διὰ τὸ ὄνομα, διότι δὲν εἶχε καὶ ἐκείνη καὶ δὲν μᾶς ἔστελνε, μόνο μὲ ἀστάχυα, ψάρι καὶ μὲ κρέας ἐζούσαμε εἴκοσι καὶ τριάντα ἡμέρες. Καὶ ἂν ἐκάμναμε καὶ ἕνα γενικὸ πόλεμο καὶ ἐχάνοντο τέσσερες ἢ πέντε χιλιάδες, ἦτο ἀδύνατο νὰ μεταμαζεύσω στράτευμα, ἐνῶ, ἐὰν ἐχάνοντο καὶ δέκα - δεκαπέντε χιλιάδες παλιαραπάδες, ἔφερνεν ἄλλους ὁ Ἰμπραΐμης.

Εἰς αὐτὴ τὴν περίσταση οἱ τσοπάνηδες μᾶς ἐβοήθησαν πολύ, διατὶ ὅλο μὲ τὰ ζωντανὰ τοῦ κόσμου ἐβαστιέτο στρατόπεδο. Εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀκροβολιστικοὺς πολέμους ὅλοι εὐδοκίμησαν, ὅλοι, πλὴν κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἀντωνάκης Κολοκοτρώνης, ὁ Κορέλας ἀπὸ τὸ Ἀρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κουδόρεμα, ὁ παπα-Δημήτρης ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι· ἐσκότωναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα, πενήντα. Εἰς ὅλες τὲς ἐπαρχίες ἀπαντοῦσε ἀντίσταση. Οἱ Ἀρκαδινοὶ καὶ οἱ Κοντοβουνίσιοι κα ὅλοι οἱ Μεσσήνιοι ἐπήγαιναν εἰς τὰ Μοθωκόρωνα καὶ τοὺς ἐκτυποῦσαν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἐσκότωναν καὶ τοὺς ἔπαιρναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα μουλάρια, καὶ ἔτσι ἐζοῦσαν, διατὶ μισθὸν οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἐπῆραν, παρὰ ἀπὸ τὰ τούρκικα λάφυρα ἐζοῦσαν. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐπήγαιναν εἰς ἕνα βουνό, ἐρχόντανε οἱ Τοῦρκοι, ἔφευγαν καὶ ἐπήγαιναν εἰς ἄλλο βουνό· ὅλα αὐτὰ ἐγίνοντο εἰς τὰ 1826.

Ἐπειδὴ τοῦ ἐχάλασα τοὺς μύλους τοῦ Ἰμπραΐμη, δὲν εἶχε πλέον πῶς νὰ ἔχῃ ζωοτροφίες. Ἄνοιξε δρόμο ἀπὸ τὰ Μοθωκόρωνα ἕως τὴν Τριπολιτσά, καὶ ἀπὸ τὴν Μεσσηνία ἔστελνε φορτηγὰ μὲ ζωοτροφίες, ἔπιασε εἰς τοῦ Ἴσαρι καὶ ἔκαμε στρατόπεδο. Ἀφοῦ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἐφοδίασε διὰ κάμποσο καιρὸ τὴν Τριπολιτσὰ καὶ ἄφηκε καὶ πέντε χιλιάδες φρουρά, αὐτὸς ἐσυνάχθηκε εἰς τὰ μεσσηνιακὰ φρούρια.

Ἀφοῦ ἔμαθα ἀπὸ ζωντανοὺς Ἀράπηδες ποὺ ἔπιαναν οἱ Ἕλληνες, ὅτι ὁ Ἰμπραΐμης ἑτοιμάζεται διὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴ Γαστούνη καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Μισολόγγι, ἔγραψα εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ τοὺς ἔδιδα γνώμη μὲ δυὸ γράμματά μου, ὅτι νὰ μοῦ δώσουν τὴν ἄδεια νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Γαστούνην ἢ ἄλλον νὰ στείλουν διὰ νὰ σηκώσουν ὅλες τὲς ζωοτροφίες ὁποὺ εὑρίσκοντο εἰς τὴν Γαστούνη καὶ νὰ τὲς ἐμβάσουν εἰς τὸ Μισολόγγι, καὶ ἂν ἤθελαν μὲ ἀκούσει, ὁ Θεὸς ἠξεύρει πῶς ἤθελε γυρίσουν τὰ πράγματα, διατὶ τὸ Μισολόγγι δὲν ἤθελε πέσει ἔχοντας ζωοτροφίες. Εἶχαν καιρὸν εἴκοσι ἡμέρες· τοὺς ἔδωσα τὴν εἴδηση πρωτύτερα. Ἐφοδίασε τὰ τρία φρούρια μὲ στρατεύματα καὶ ζωοτροφίες, καὶ ἐκίνησε διὰ τὴν Γαστούνη. Οἱ Γαστουναῖοι, ἄλλοι ἐπῆραν τὰ βουνὰ καὶ ἄλλοι ἐκλείσθηκαν εἰς τὸ Χλομούτσι· ἀπὸ τὲς ζωοτροφίες ἄλλες ἔκαψε καὶ ἄλλες ἐβάσταξε καὶ τὲς ἐπῆρε στὸ Μισολόγγι.

β) Ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου

Τὴν ἡμέραν τῶν Βαΐων ἔκαμαν γιουρούσι στὸ Μισολόγγι οἱ ἥρωες τοῦ Μισολογγιοῦ, σὲ τόσες χιλιάδες ἀσκέρι, σὲ τόσα κανόνια, χαντάκια, καβαλαριά· ἐγλίτωσαν δυὸ χιλιάδες καὶ τὸ γυναικόπαιδο ἔγινε θύμα. Μᾶς ἦλθε ἡ εἴδηση Μεγάλη Τετράδη, εἰς τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δειλινό, ποὺ εἶχε παύσει ἡ Συνέλευση καὶ εἴμεθα εἰς κάτι ἴσκιους. Μᾶς ἦλθε εἴδηση, ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη. Ἔτσι ἐβάλαμε τὰ μαῦρα ὅλοι, μισὴ ὥρα ἐστάθη σιωπὴ ποὺ δὲν ἔκρινε κανένας, ἀλλ' ἐμέτραε καθένας μὲ τὸ νοῦ του τὸν ἀφανισμό μας. Βλέποντας ἐγὼ τὴ σιωπὴ ἐσηκώθηκα εἰς τὸ πόδι καὶ τοὺς ὁμίλησα λόγια διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν. Τοὺς εἶπα ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη ἐνδόξως καὶ θὰ μείνη αἰῶνας αἰώνων ἡ ἀνδρεία. Ἐὰν βάλωμε τὰ μαῦρα καὶ ὀκνεύσωμε, θὰ πάρωμε τὸ ἀνάθεμα καὶ θὰ πάρωμε τὸ ἁμάρτημα τῶν ἀδυνάτων ὅλων. Μὲ ἀπεκρίθηκαν : « Τί νὰ κάμωμε τώρα, Κολοκοτρώνη ; ». « Τί νὰ κάμωμε ; » τοὺς λέγω. « Τὴν αὐγὴ νὰ κάμωμε συνέλευση, νὰ ἀποφασίσωμε κυβέρνηση, πέντε, ἕξι, ὀκτὼ ἄτομα διὰ νὰ μᾶς κυβερνήσουν, καὶ νὰ διαλέξωμε καὶ ἄτομα νὰ ἀποφασίσουν νὰ ἀνταποκρίνωνται μὲ τὰ ἐξωτερικὰ (ποὺ τότε ἦτο περασμένος καὶ ὁ μινίστρος Κάνιγγ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη)· ἡ ἐπιτροπὴ τῆς συνελεύσεως διὰ τὰ ἐξωτερικὰ νὰ δίδη λόγο εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ εἰς τὸ λαό, καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ σκορπίσωμε εἰς τὲς ἐπαρχίες καὶ νὰ πιάσωμε γενικῶς τὰ ἄρματα, ὡς τὰ πρωτοπιάσαμε εἰς τὴν Ἐπανάσταση ».

Θ. Κολοκοτρώνη, « Ἀπομνημονεύματα »

---

3. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1826 ἄρχισαν πολλὲς φαμελιὲς νὰ ὑστεροῦνται τὸ ψωμί. Μία Μεσολογγίτισσα, Βαρβάρηνα ὠνομάζετο, ἥτις περιέθαλπεν ἀσθενῆ καὶ τὸν αὐτάδελφόν μου Μῆτρον, ἐτελείωσεν τὴν θροφήν της καὶ μυστικά, μαζὶ μὲ ἄλλες δύο φαμελιὲς Μεσολογγίτικες, ἔσφαξαν ἕνα γαϊδουράκι, πωλάρι, καὶ τὸ ἔφαγαν.

Τὲς ηὗρα ὁποὺ ἔτρωγαν· ἐρώτησα ποῦ ηὗραν τὸ κρέας καὶ τρόμαξεν ἡ ψυχή μου, ὅταν ἄκουσα ὅτι ἦτον γαϊδούρι.

Μία συνδροφιὰ στρατιωτῶν Κραβαριτῶν εἶχεν ἕναν σκύλον καὶ κρυφὰ καὶ αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν καὶ τὸν μαγείρευσαν. Ἐμαθητεύθη καὶ τοῦτο.

Ἡμέραν παρ' ἡμέραν αὐξάνουσα ἡ πείνα, ἔπεσεν καὶ ἡ πρόληψις κι ὅλα τοῦ νὰ τρώγουν ἀκάθαρτα καὶ ἄρχισαν ἀναφανδὸν πλέον νὰ σφάζουν ἄλογα, μουλάρια καὶ γαϊδούρια καὶ ἀκόμη νὰ τὰ πωλοῦν μία λίρα τὴν ὀκὰ οἱ ἰδιοκτῆται των — καὶ ποῦ νὰ προφθάσουν ;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τρεῖς ἡμέρες ἐπέρασαν καὶ ἐτελείωσαν καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα.

Περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου οἱ στρατιῶται εἶχαν ἀπὸ 2 - 3 ὀκ. ἀλεύρι ἕκαστος καὶ ἄλλοι καθόλου.

Ἐδιορίσθη μία Ἐπιτροπὴ νὰ παρατηρήση εἰς ὅλας τὰς οἰκίας, καὶ εἰς τὰ κιβώτια ἀκόμη τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ὅ,τι ἀλεύρι εὑρεθῆ νὰ τὸ συνάξη, διὰ νὰ διανεμηθῆ κατ' ἄνδρα εἰς ὅλους, στρατιώτας καὶ πολίτας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ὥστε νὰ σώσωμεν τὴν τροφὴν ὅλοι ἴσια.

Ἐξετάσασα κατὰ σειρὰν ὅλας τὰς οἰκίας, μόλις ηὗρεν 600 ὀκάδες· καὶ ἕως 600 ἄλλες ὀκάδες, ὁποὺ εἶχαν αἱ εὑρεθεῖσαι σάκκινες, 1200. Τοῦτο τὸ ἀλεύρι ἐμοιράσθη μὲ ἓν φιλτζ'άνι ὡς μέτρον. Ἐμοίρασαν καὶ ἀπὸ ἓν φιλτζιάνι κουκιά. Ἄρχισαν λοιπὸν νὰ σμίγουν ἐτοῦτο τὸ ὀλίγον κουκὶ καὶ ἀλεύρι εἰς τὴν τέντζερην καὶ βάνουν μέσα καὶ καβούρους στουμπίζοντές τους.

Ὁ συνεργάτης τοῦ Κου Γ. Μενεσθέα, τυπογράφου, καθήμενος εἰς τὴν οἰκίαν μας ἔσφαξεν καὶ ἔφαγεν μίαν γάταν καὶ ἔβαλεν τὸν ψυχογιὸν τοῦ Στορνάρη καὶ ἐσκότωσαν ἄλλην μίαν. Τοῦτος ὑπέμνησεν εἰς τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἴδιον καὶ εἰς ὀλίγες ἡμέρες γάτα δὲν ἔμεινεν.

Ὁ Ἁγιομαυρίτης ἰατρὸς Π. Στεφανίτσης ἐμαγείρευσεν τὸν σκύλον του μὲ λάδι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἴχαμεν ἀρκετόν, καὶ ἐπαινοῦσεν τὸ φαγί του ὅτι ἦτον τὸ πλέον νοστιμώτερον.

. . . .

Ἀρχίσαμεν περὶ τὰς 15 Μαρτίου τὲς πικραλῆθρες, χορτάρι τῆς θαλάσσης· τὸ ἐβράζαμεν πέντε φορές, ἕως ὅτου ἔβγαινεν ἡ πικράδα, καὶ τὸ ἐτρώγαμεν μὲ ξίδι καὶ λάδι ὡσὰν σαλάτα, ἀλλὰ καὶ μὲ ζουμὶ ἀπὸ καβούρους ἀνακατωμένον καὶ τοῦτο.

Ἐδόθησαν καὶ εἰς τοὺς ποντικούς, πλὴν ἦτον εὐτυχὴς ὅστις ἐδύνατο νὰ πιάση ἕναν. Βατράχους δὲν εἴχαμεν, κατὰ δυστυχίαν.

Ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς θροφῆς αὔξαναν αἱ ἀσθένειαι, πονόστομος καὶ ἀρθρῖτις.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὑρισκόμασθον, ὅταν μᾶς ἔφθασεν τὸ γράμμα τῶν ἀπεσταλμένων μας εἰς Ναύπλιον, συσταῖνον νὰ βαστάξωμεν 12 ἡμέρες καὶ νὰ φάγωμεν ἐν ἀνάγκῃ ἕνας τὸν ἄλλον.

Μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐπολέμησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς Κλείσοβας 13 ὧρες.

Νικολάου Κασομούλη, «Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά»

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΠΕΝΙΑ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

Ὅ,τι λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς Ἑλλάδος, ἁρμόζει κάλλιστα καὶ ἐπὶ τοῦ Κοραῆ, ὅστις ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἔσχε πάντοτε ἀδιάζευκτον σύντροφον τὴν πενίαν — « θηρίον βαρύτατον » ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Μένανδρος.

Ὀλίγον πρὶν ἀπάρῃ ἐκ Σμύρνης, παρεκάλεσε τὸν Πρωτοψάλτην νὰ πωλήσῃ ἔπιπλά τινα καὶ σκεύη, ἐλπίζων ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως ἀργύριον θὰ ἐπήρκει εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ χρείας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872, μικρὸν μετὰ τὸν κατάπλουν εἰς Λιβόρνον, ἔγραφε κατεπειγόντως πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην :

« Σοῦ ἐνθυμίζω νὰ ἐπιμεληθῇς τὴν πώλησιν ἐκείνων τῶν ὀλίγων πραγμάτων, διὰ νὰ μὲ στείλῃς χωρὶς ἀναβολὴν τὰ ἐξ αὐτῶν συναχθησόμενα ἀργύρια ».

Ὁ Πρωτοψάλτης προσκόπτων εἰς ἐμπόδια, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ ῥᾳδίως τοῦ φίλου τὴν ἐντολήν.

« Πίστευσόν μοι (ἔγραφεν ὁ Κοραῆς) ὅτι, ὅταν ἦλθεν ἡ πόστα καὶ δὲν ἔλαβα τὰ ἐλπιζόμενα, ἠγανάκτησα μεγάλως μάλιστα, διότι ἐπρόσμενον αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἀργύρια, διὰ νὰ ἀγοράσω μερικὰ ἀναγκαιότατα βιβλία, χωρὶς τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάγω ἐμπρός ».

Καὶ πάλιν :

«Ὅσα εἴδη ἰδικά μου ἔμειναν εἰς χεῖράς σου, κάμε τρόπον (νὰ ζῇς) νὰ τὰ πωλήσῃς τὸ γρηγορώτερον· τὸ νὰ προσμένῃς περισσότερον εἶναι ἀνωφελές· εἰπὲ τοῦ ἀδελφοῦ μου νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικὰ ὑποκάμισα παλαιά, διὰ νὰ πωλήσῃς καὶ αὐτά ».

Ἐπὶ πᾶσιν ἐδέετο ὁ Κοραῆς τοῦ Πρωτοψάλτου νὰ πωλήσῃ ὅπερ ἀφῆκεν αὐτῷ ὡρολόγιον, προσέτι δὲ καὶ σιδηροῦν τι κιβώτιον.

«Ἐλπίζω νὰ μὲ γράψῃς μὲ πρῶτον, ὅτι ἐπώλησας τὸ ὡρολόγιον καὶ τὸ σιδηροῦν κιβώτιον· ἂν δὲν τὸ ἔκαμες, μὴ βραδύνῃς νὰ τὸ κάμῃς, διότι εἶμαι γυμνὸς ἀκόμη ἀπὸ βιβλία καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα. Ἂν εἶναι ἀδύνατον νὰ πωλήσῃς εὐθὺς τὸ ὡρολόγιον, παρακάλεσον τὸν ἐξάδελφόν μου Κ. Διαμαντῆν νὰ σὲ δανείσῃ 50 γρόσια, λαβὼν ἐνέχυρον πρὸς ὥραν τὸ ὡρολόγιον, καὶ πέμψον αὐτὰ χωρὶς ἀναβολήν ».

Ὁ ὑπὸ τῆς πενίας πάσχων Κοραῆς, πρὸς ἀποφυγὴν ἐξόδων ἀπέστελλε τὰ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράμματα οὐχὶ διὰ τοῦ τα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χυδρομείου, ἀλλὰ διὰ φίλων· ὁ δὲ Πρωτοψάλτης λαμβάνων τὰς ἐπιστολὰς κατόπιν ἑορτῆς ἤσχαλλε καὶ ἠγωνία ἐπὶ τῇ βραδύτητι, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τοῖς γράμμασι περιεγράφοντο τὰ τότε μεγάλα πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ συμβάντα.

« Νὰ μὴν αἰτιᾶσαι (ἀποκρίνεται ὁ Κοραῆς) μήτε Γάλλους μήτε Μαλτέζους, ἀλλὰ τὴν κατάρατον πενίαν, «ἧς οὐδὲν πέφυκεν ζῷον ἐξωλέστερον ». Παρακαλεῖ δὲ τὸν Πρωτοψάλτην « νὰ γράφῃ εἰς χάρτην τῆς πόστας χάριν οἰκονομίας καὶ ἂν δὲν τὸν ἔχῃ, νὰ τὸν ζητῇ ἀπὸ τὸν Δόμινον (Κεῦνον) ».

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Μομπελλιὲ διατριβῆς του ἠγωνίζετο ὁ Κοραῆς πρὸς τὴν ἔνδειαν.

« Προσπαλαίω μὲ δύο φοβεροὺς καὶ ρωμαλέους ἐχθρούς, τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων· καὶ ποῖος ; ὄχι κανένας Ἡρακλῆς, ἀλλ' ἄνθρωπος λεπτῆς καὶ νοσηρᾶς κράσεως. Σὲ βεβαιώνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσι καὶ ὁ ἐφέτος πυρετός μου δὲν εἶχεν ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριον καὶ τὸν φόβον νὰ μὴ μὲ λείψωσι τὰ ἀναγκαῖα· εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον εὑρέθην μὲ 5 μόνον γρόσια ».

Καὶ αὖθις :

« Εὑρίσκομαι κατὰ τὸ παρὸν καλά, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρίσκεται καλά, ὅστις εὑρίσκεται εἰς ἀναργυρίαν. Μὴν ἐρωτᾷς, ἀδελφέ, πόσην στενοχωρίαν ἐδοκίμασα καὶ δοκιμάζω. Τὸ διὰ τί δὲν ἔγινα σφάγιον τῶν ἀλλεπαλλήλων μου συμφορῶν, εἰς ἄλλο δὲν τὸ ἀποδίδω, πάρεξ εἰς μίαν ἐξαίρετον πρόνοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Θεὸς δι' ἐμέ, δὲν ἠξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν ». Εἶπε καὶ ὁ Σχίλλερος ἢ ὁ Γκαῖτε, δὲν ἐνθυμούμεθα καλῶς ὁπότερος, ὅτι « καὶ ὁ ὑγιὴς ἄνθρωπος, ἀπορῶν χρημάτων, εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἄρρωστος ».

Ἀλλὰ τί ἔγινε τὸ κακόμοιρον τοῦ Κοραῆ ὡρολόγιον ; Ἔτη ἐπὶ ἔτεσι παρῆλθον, ἀλλ' ὅμως ἔμενεν ἄπρατον.

« Εἶδα (ἔγραφε πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην) καὶ τὰ ὅσα ἐδοκίμασας διὰ τὸ ὡρολόγιον, ὅσα εἶπας τὸν μεσίτην, ὅσα σὲ εἶπεν ὁ μεσίτης, τοὺς κόπους τοῦ ὡρολογᾶ, διὰ νὰ τὸ καθαρίσῃ, τοὺς ἰδικούς σου, διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃς ἀπὸ τοῦ ὡρολογᾶ εἰς τὸν μεσίτην καὶ ἀπὸ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν ὡρολογᾶν· βάσανα μεγάλα καὶ φοβερά, διὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν συμπάσχω, μήτε σὲ λυποῦμαι παντάπασιν, ὅτι εἶναι ἑκούσια καὶ δὲν δύνασαι νὰ αἰτιαθῇς, μήτε θεὸν μήτε τύχην. Ἀφοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ ἔλαβες εἰς χεῖρας αὐτὸ τὸ ἀτυχὲς ὡρολόγιον, τὸ ἐνόμισας θησαυρόν, σὲ ἐφάνη, δὲν ἠξεύρω πῶς, πολυτελέστερον λίθων τιμίων, καὶ ἀπεφάσισας νὰ κερδίσῃς ἀπ' αὐτὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ζωοτροφίαν μου. Θαυμάζω ὅτι δὲν εὑρέθη ἀκόμη τις νὰ σὲ δώσῃ τοὐλάχιστον χίλια γρόσια ».

Χαλεπῶς καὶ περιλύπως μνημονεύει ἑκάστοτε τὰ χρέη του ὁ Κοραῆς, λέγων ὅτι « ἑορτὴν ἑορτῶν καὶ πανήγυριν πανηγύρεων θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν θέλει ἀξιώσει αὐτὸν ὁ Θεὸς νὰ πληρώσῃ τὰς ὀφειλάς του ».

Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ ἱκανὴν τῶν βιβλίων του μερίδα, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ ἐκ τῆς πείνης.

«Ἠναγκάσθην (λέγει) νὰ πωλήσω μέρος τῶν βιβλίων μου, διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ. Εἰς αὐτὸν τὸν φρικώδη χειμῶνα (ἐπὶ τοῦ 1796) ἔχασα τὰ δύο τριτημόρια τοῦ αἵματός μου ἀπὸ τὰς αἱμορροΐδας, πολλάκις δὲ ἐλιποθύμησα. Ἐλευθερωθεὶς καὶ ἀπ' αὐτὸ εἶχον χρείαν καὶ περισσοτέρας τροφῆς καὶ περισσοτέρας ἀναπαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου· ἡ τροφή μου ἐστάθη πολλάκις μία οὐγγία ἄρτου καθ' ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἕως εἴκοσι γρόσια ».

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρητὸν « οὐδὲν ἀθλιώτερον ἀπόρου γέροντος »· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῷ γήρᾳ ἐμαστίζετο δεινῶς ὁ Κοραῆς ὑπὸ τοῦ στυγεροῦ τῆς πενίας δαίμονος. Ἐπὶ τοῦ 1824 ἠναγκάσθη πάλιν νὰ ἐκποιήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του, ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλαπλᾶς αὐτοῦ χρείας.

« Μὴν ἀμφιβάλλῃς (ἔγραφε τῇ 7ῃ Νοεμβρίου 1824 πρὸς τὸν φίλον του Ρώταν) ὅτι κανεὶς ἐκ τῶν ἐδῶ ὀλίγων πιστῶν φίλων μου, ἂν ἐγνώριζε τὴν κατάστασίν μου, δὲν ἤθελε μὲ ἀνασύρειν πάραυτα ἀπὸ τὴν ὁποίαν βασανίζομαι γέενναν ἡμέρας καὶ νυκτός. Δὲν σὲ λέγω παραμύθια· ἰδοὺ τί μὲ συνέβη ταύτας τὰς ἡμέρας ! Ἕνας ἀπὸ τοὺς εἰρημένους φίλους μου, ὁ τυπογράφος Διδότος, νέος χαριτωμένος, ἔμαθε, δὲν ἠξεύρω πόθεν, ὅτι πωλῶ μέρος τῆς βιβλιοθήκης μου. Χωρὶς νὰ μὲ φανερώσῃ τίποτε περὶ τούτου, ἤρχισε νὰ μὲ προσφέρῃ δάνεια, ἂν ἔχω χρείαν· βλέπων ὅτι δὲν τὰ ἐδεχόμην, μοῦ ἐπρόβαλε νὰ ἀγοράσῃ τὴν βιβλιοθήκην μου, μὲ συνθήκην νὰ μὴ τὴν παραλάβῃ ἢ μετὰ τὸν θάνατόν μου. Τὸν εὐχαρίστησα ἀπὸ ψυχῆς λέγων ὅτι δὲν κατήντησα ἀκόμη εἰς τόσην ἀνάγκην ».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τοῦ Κοραῆ αἱ ἀνάγκαι ἦσαν ἀληθῶς δεινόταται καὶ κατεπείγουσαι, ὁ μέγας ὅμως ἀνὴρ εἶχεν ἑκάστοτε ἐν διανοίᾳ τὸ παλαιὸν παράγγελμα « σοφοὶ συγκρύπτουσιν οἰκείας βλάβας », τὴν φοβερὰν δὲ χρηματικὴν αὐτοῦ ἀπορίαν ἐφύλαττεν ἑπομένως ἀπόρρητον. Ἦτο δὲ οὐ μόνον ἀξιοπρεπὴς ἐν τῇ πενίᾳ του· θὰ ἔστεργε μᾶλλον νὰ διαφθαρῇ ὑπὸ λιμοῦ ἢ νὰ ἀφαιρεθῇ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ αὐτεξουσιότητα.

« Δὲν λυποῦμαι ὅτι εἶμαι πτωχὸς (ἔλεγε)· σπαράσσει μόνον τὴν καρδίαν μου ὁ φόβος μήπως ἡ πενία ἁρπάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν μου ».

Οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, ἀπεδέχετο συνεισφοράν.

« Εὐεργεσίαν δέχομαι μετ' εὐχαριστίας, ἐπειδὴ εἶμαι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ ἀντευεργετήσω· ἐλεημοσύνην δὲν ἔλαβα ἀκόμη ἀπὸ κανένα. Ἔγραψα ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα ὅτι δὲν δέχομαι τὴν κατ' ἔτος τῶν 500 ταλίρων βοήθειαν ».

Ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Κοντόσταυλος καὶ ὁ Ρώτας προέτρεψαν τοὺς ἄλλους Χίους νὰ προσέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ :

« Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς (ἀνήγγειλε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κοραῆς) νὰ παύσητε νὰ ἐνοχλῆτε τοὺς συμπολίτας δι' ἐμέ ».

Ἐνίοτε φιλότιμοί τινες καὶ φιλοπάτριδες Χῖοι ἀπέστειλαν αὐτομάτως πρὸς τὸν Κοραῆν μικρὰ χρηματικὰ βοηθήματα· οὗτος δέ, ἵνα μὴ λυπήσῃ τοὺς εὐπροαιρέτους καὶ εὐπροθύμους φίλους καὶ συμπολίτας, δὲν ἀπεποιεῖτο μὲν τὰς ἀποστελλομένας χορηγίας, ἀλλ' ἀνταπέστελλε παραχρῆμα πρὸς τοὺς χορηγοὺς βιβλία (ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομένων) ἴσης ἀξίας πρὸς τὴν προσφοράν.

« Οἱ Σεκιάραι καὶ Ἀργένται (ἔγραφε) μ' ἔστειλαν 150 φρ. ὡς ἐτήσιον μὴ ζητοῦντες τίποτε. Ἀλλ' ὅμως ἔκρινα δικαιότερον νὰ τοὺς πληρώσω καὶ αὐτοὺς εἰς τόσους Ξενοκράτας, καὶ τοὺς ἐπλήρωσα. Ἐπιθυμοῦσα νὰ συνεργήσω περισσότερον εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πόρων μὲ ψήνει καὶ μὲ τηγανίζει καὶ ἔχει δεμένας τὰς χεῖράς μου μὲ βαρείας καὶ ὀδυνηρὰς ἁλυσίδας ».

«Ἡ πενία μου, τὴν ὁποίαν βλέπω ὅτι γνωρίζεις, (ἔγραφεν ὀγδοηκοντούτης πρὸς τὸν Καποδίστριαν) δὲν μὲ καταισχύνει, ἐπειδὴ δὲν ἐγεννήθη οὔτ' ἀπ' ἀργίαν οὔτ' ἀπ' ἀσωτίαν, ἀλλ' ἀπὸ περιστάσεις ἀπροσδοκήτους· μὲ θλίβει ὅμως, διότι μ' ἐμποδίζει νὰ συνεισφέρω κι ἐγὼ ὅσον ἐπιθυμῶ εἰς τὰς πολλὰς χρείας τῆς πατρίδος. Μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἔλειψα νὰ πέμψω δῶρα τινὰ εἰς τὴν ἐν Ναυπλίᾳ φιλαν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θρωπον ὀνομαζομένην ἑταιρείαν, ἥτις δὲν μ' ἐφιλανθρωπεύθη οὐδὲ κἂν μὲ μίαν ἀπόκρισιν ».

Ὁπόσον ἐπὶ τέλους συνῃσθάνετο ὁ Κοραῆς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πενίας, γίνεται δῆλον ἐξ ὅσων ἔγραφεν ἐν τοῖς Προλεγομένοις εἰς τὰς Ἐπικτήτου διατριβάς:

«Ἂν ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι ἔχει καὶ ἡ πενία τὴν μεγαλοπρέπειάν της, ἂς ἐρωτήσῃ τὸ λογικόν του, τίνα κρίνει μεγαλοπρεπέστερον τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον πέμποντα δωρεὰν εἰς τὸν Φωκίωνα ἑκατὸν τάλαντα ἢ τον ἀποστρεφόμενον τὴν δωρεὰν ταύτην Φωκίωνα ».

Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1825 μέχρι τῆς τελευτῆς του ὁ Κοραῆς ἐπορίσατο τὸν βίον ἐξ ἐτησίου δανείου ἐπὶ τόκῳ 6 % τεθέντων ἐνεχύρων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐκδόσεών του. Ἐπὶ τῷ εὐφήμῳ ὀνόματι δανείου (ἵνα μὴ προσβληθῇ ἡ φιλοτιμία τοῦ σεβαστοῦ γέροντος) ἐτέλεσαν τὸν ἔρανον τοῦτον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ζαννῆς Βλαστὸς ἀνὰ φράγκα 600 κατ' ἔτος, ὁ Ἰάκωβος Ρώτας ἀνὰ 500, ὁ ἐν Τεργέστῃ Ἀμβρόσιος Στεφάνου Ράλλης ἀνὰ 300, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος ἀνὰ 300 καὶ πέντε ἢ ἓξ ἄλλοι Χῖοι ἀνὰ ὀλιγώτερα ποσά. Ὁ μὲν Κοραῆς ἐνόμιζεν ὅτι ἐλάμβανε τὰ χρήματα ὡς δάνειον ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐκδόσεών του, ἀλλ' οἱ γενναῖοι τῶν χρημάτων δοτῆρες ἐγίγνωσκον ὅτι τιμὴν καὶ δόξαν περιεποίουν πρὸς ἑαυτούς, τιμῶντες οὕτω τῆς Χίου τὸ καύχημα, τὸν μεγαλόφωνον καὶ μεγαλόφρονα κήρυκα καὶ ὑπέρμαχον τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

«Ἀδαμάντιος Κοραῆς» Διονύσιος Θερειανὸς

---

5. Ο ΤΟΡΠΙΛΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ « ΕΛΛΗΣ »

Εἶχε ροδίσει γιὰ καλὰ ἡ αὐγή, ὅταν τὸ ἱερὸ πλοῖο ζύγωνε στὴν Τῆνο γιὰ τὸ μεγάλο γιορτάσι. Ὁ αὐγουστιάτικος ἥλιος, πού 'κανε τ' ὁλόστρωτο Αἰγαῖο ν' ἀντιφέγγῃ τεράστιο πετράδι παραμυθιοῦ, ἔβαφε τριανταφυλλόχρυση τὴ σπαθάτη σιλουέτα του. Ἡ πολιτεία εἶχε ξυπνήσει. Ἀπὸ τὰ μαγαζάκια τῆς προκυμαίας εἶχε σηκωθῆ κιόλας ἡ βουὴ τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρμόσυνα, τὰ περιστέρια πετοῦσαν πάνω ἀπ' τὰ λουλουδισμένα περιβόλια καὶ τὶς στέγες, ἄνθρωποι χαρούμενοι κυκλοφοροῦσαν στοὺς δρόμους.

Τὸ πλοῖο ἔγραφε γοργὰ κομψὸ τόξο καὶ φουντάρησε στὸ λι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μάνι ἀπέξω, πεντακόσια πενήντα μέτρα μακριὰ ἀπὸ τὸ πράσινο φανάρι τῆς μπούκας.

Κάθε καράβι ἔχει τὴ μοίρα του. Ποιὸς θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ βάλη μὲ τὸ νοῦ του πὼς αὐτὸ ἐδῶ, σκαρωμένο στὴν Ἀμερικὴ γιὰ λογαριασμὸ τῶν Κινέζων, ποὺ τό 'θελαν σχολὴ πυροβολικοῦ, θὰ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὰ μακρινὰ νερὰ τοῦ Εἰρηνικοῦ μὲ τὸ ἐξωτικὸ ὄνομα « Φέϊ-Χούνγκ », γιὰ νά 'ρθη μιὰ μέρα νὰ βρῆ τάφο ἱστορικὸ στὸ βυθὸ τοῦ Αἰγαίου, σαβανωμένο μὲ τὴ γαλανόλευκη τῶν Ἑλλήνων, μ' ἕνα μυθολογικό μας ὄνομα στὴν πρύμνη του ; Μὰ καὶ ποιός ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς «Ἕλλης », ποὺ ἦταν ἀραγμένη στὸν Ἀδάμη τῆς Μήλου, θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ φαντασθῆ, ὅταν ὁ στόλαρχος πρόσταξε τὸ καράβι νὰ φύγη αὐτὴ τὴ νύχτα γιὰ τὴν Τῆνο, γιὰ τὸ πανηγύρι, πὼς τὸ ταξίδι αὐτὸ θά 'τανε τὸ τελευταῖο της καί, γιὰ μερικούς, καὶ τὸ δικό τους ;

Εἴχανε βγῆ ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Μήλου στὴ μιὰ μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Ἀπόλυτη μπονάτσα. Ἔπλεαν μὲ εἴκοσι μίλια σὲ θάλασσα γυαλί, ποὺ θὰ μποροῦσες νὰ μετρήσης τ' ἄστρα ποὺ καθρέφτιζε. Καὶ ἦταν ὅλα τόσο ἥσυχα, τόσο γλυκά, ποὺ ὑπαξιωματικοὶ καὶ ναῦτες νὰ ρωτιοῦνται γιατὶ νὰ εἶναι τὸ καράβι σὲ πολεμικὴ ἔγερση. Αὐτὴ δὲν ἤτανε νύχτα γιὰ σκληρὰ ἔργα πολέμου, ἀλλὰ γι' ἀγάπη.

Ἐλαφρὸς λίβας ἄρχισε νὰ φυσάη καὶ νὰ τυλίγη τὶς μορφὲς μὲ χλιαρὸ λάδι, ἅμα φουντάρησαν στὴν Τῆνο. Ἡ ὥρα ἦταν ἕξι καὶ μισή. Ἕνα σάλπισμα εὔθυμο ἀντιλάλησε : Πρόσταγμα νὰ γίνη « ἀνάτασις σημαιῶν ». Τὸ πλοῖο φόρεσε μεμιᾶς τὸ φαιδρὸ τρίγωνο τοῦ μεγάλου σημαιοστολισμοῦ του. Στὰ σκοινιά, ποὺ ἤτανε τὰ σήματα, εἴχανε ράψει καὶ τὶς λεγόμενες « ὁριζόντιες σημαῖες ἀναγνωρίσεως », προορισμένες νὰ δείχνουν ἀπὸ μακριὰ στ' ἀεροπλάνα τὴν ἐθνικότητα τοῦ καραβιοῦ.

Στὴν προκυμαία καὶ γύρω ἀπ' τὸ ναὸ τῆς Μεγαλόχαρης ἡ κίνηση τώρα δυναμώνει. Οἱ ἄπειροι πραματευτάδες ἄρχισαν νὰ ζουζουνίζουν σὰ σφῆκες ἀνάμεσα στοὺς πανηγυριῶτες. Καὶ τί δὲν πουλοῦσαν ! Σταυρούς, κομπολόγια, χαρτοκόφτες, κοντυλοφόρους ἀπὸ τ' Ἁγιονόρος, εἰκονίσματα, φυλαχτά, κανατάκια, ξυλογλυπτική, ξυλολεπτουργική, ντantέλες, βεντάλιες, σουτιέν, νυχτικιές, βραχιόλια, μαντίλια, ὅ,τι μπορεῖ νὰ ζαλίση τὶς γυναικοῦλες τῶν πανηγυριῶν. Κοντὰ στοὺς ἐμποράκηδες, μέσα στὰ πλήθη, ἀπατεῶνες καὶ λωπο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δύτες, ἀρσενικοὶ καὶ θηλυκοί, προσπαθοῦν νὰ πασάρουν τὰ ψεύτικα δαχτυλίδια τους ἢ νὰ σουφρώσουν τὸ πορτοφόλι τῶν πιστῶν.

Ἡ πιὸ γελαστὴ ἀτμόσφαιρα βασίλευε στὴν «Ἕλλη» αὐτὴ τὴ στιγμή. Εἶχε λυθῆ στὸ ταξίδι τὸ πολυθρύλητο ζήτημα ποιοὶ ναῦτες θὰ σχημάτιζαν τὸ τιμητικὸ ἄγημα (ἔπρεπε νὰ εἶναι σαράντα), ποὺ θὰ συνόδευε τὴν καθιερωμένη λιτανεία. Καὶ τώρα εἶχαν κατεβῆ στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα μαζὶ μὲ τοὺς ὀκτὼ εὐσεβεῖς ὑπαξιωματικοὺς ποὺ εἴχανε ζητήσει μόνοι τους ἀπὸ τὸν κυβερνήτη νὰ τοὺς ἐπιτρέψη νὰ κρατοῦν ἐκ περιτροπῆς τὴν εἰκόνα τῆς Παρθένας στὴν περιφορά της. Ξυρίζονταν, πλένονταν, ἄλλαζαν τὶς στολές τους, γυάλιζαν τὰ κουμπιά τους μ' ἀστεῖα πειράγματα καὶ τραγούδια. Κι αὐτὸς ὁ ζῆλος τοὺς γλίτωσε, γιατί, ἂν ἤτανε στὸ κατάστρωμα, μπορεῖ νὰ εἴχανε τύχη διαφορετική. Οἱ ἄλλοι ναῦτες ἔπλεναν καὶ καθάριζαν τὸ καράβι.

Ἦταν ἡ ὥρα ἐφτὰ παρὰ τέταρτο, ποὺ ἀκούστηκε νὰ βουΐζη κινητήρας ἀεροπλάνου στὸν ἀέρα. Μιὰ ἰταλικὴ ἀεράκατος, ποὺ εἴχανε σβήσει τὰ ἐθνικὰ χρώματά της, ζύγωσε τὴν «Ἕλλη». Ἐρχόταν ἀπὸ ἀνατολικὴ διεύθυνση πετώντας σὲ 1000 μέτρα ὕψος. Στὴ στιγμὴ βρέθηκαν στὴ θέση τους οἱ ὁμοχειρίες τῶν πυροβόλων. Ὁ ὑπαξιωματικὸς πυροβολητὴς πῆρε διαταγὴ νὰ παρακολουθῆ τὸ ἀεροσκάφος μὲ τὴν ὁμοχειρία τοῦ πρώτου πυροβόλου «Τέρνυ». Τὴν ἴδια διαταγὴ πῆρε καὶ ὁ ἀρχικελευστὴς πυροβολητὴς μὲ τὴν ὁμοχειρία τῶν πυροβόλων «Σκόντα».

Ἡ ἀεράκατος ἔκαμε δυὸ μεγάλες βόλτες πάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι. Τὰ πλήθη, ποὺ ἑτοιμάζονταν γιὰ τὴ λιτανεία, θαρρώντας πὼς ἦταν ἑλληνικό, χαιρετοῦσαν ἀπὸ τὴν προκυμαία, τὰ δρομάκια, τὰ μπαλκονάκια μὲ καπέλα καὶ μαντίλια. Τὸ ἀεροσκάφος, περνώντας ἀπὸ τὴν «Ἕλλη» σὲ κάποια ἀπόσταση, τράβηξε μὲ κατεύθυνση τὸ Σκίρωνα ἐλαττώνοντας ὁλοένα τὸ ὕψος του.

Κανένας δὲν ἔδωσε σ' αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο τὴ σημασία ποὺ εἶχε. Ἀπὸ κανενὸς τὸ νοῦ δὲν πέρασε, ὅτι ἡ ἀεράκατος ἐρχότανε νὰ κάμη ἀναγνώριση, νὰ δώση στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπικείμενη θανάσιμη ἐπίθεση. Καὶ ἡ προετοιμασία γιὰ τὴ λιτανεία ἐξακολουθοῦσε στὸ καράβι — ἑτοιμασία ἐξόδου καὶ καθαρισμῶν. Οἱ ναῦτες στὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα παραλάβαιναν τώρα τὸν ὁπλισμό τους.

Ἤτανε πιὰ ἡ ὥρα 8 καὶ εἴκοσι πέντε. Στὸ κατάστρωμα βρισκό-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ταν ὁ σημαιοφόρος τῆς βάρδιας (τετραωρίας), ὁ ὑπαξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ « σκοπὸς κλίμακος », ὁ ἀγγελιαφόρος, οἱ ἄντρες τῶν ὁμοχειριῶν, μερικοὶ ἄντρες τοῦ ἀγήματος, ποὺ εἶχαν ἑτοιμαστῆ, καὶ ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος περιστοιχισμένος ἀπὸ ὑπαξιωματικούς.

Τὸν εἶχαν ζυγώσει γιὰ νὰ τὸν ρωτήσουν :

— Θὰ βγῆτε, θὰ πᾶτε στὴ Μεγαλόχαρη ;

— Γιατί ρωτᾶτε ; εἶπεν ὁ ἀξιωματικός.

— Γιὰ νὰ σᾶς δώσουμε ν' ἀνάψετε καὶ γιὰ μᾶς ἕνα κερί, κύριε ἀνθυποπλοίαρχε.

Δὲν εἶχε προλάβει ν' ἀποκριθῆ, ποὺ ἀκούστηκε ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ καραβιοῦ ὅπου στέκονταν οἱ σηματωροί, μιὰ δυνατὴ φωνή :

— Τορπίλη δεξιά !· · ·

Καὶ σύγχρονα τὶς τελευταῖες συλλαβὲς σκέπαζε δαιμονισμένος πάταγος καὶ βουὴ ἀπὸ τρομερὴ ἔκρηξη.

Τράνταγμα φριχτό, σεισμὸς ἀλλόκοτος ἔσεισε τὸ καράβι, ποὺ νόμιζες πὼς θὰ διαλυθῆ, πὼς θὰ ξεκολλήσουν τὰ σίδερά του καὶ τ' ἀτσάλια καὶ θὰ φύγουν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα. Σύγκορμο ἀναπήδησε δυὸ μέτρα ἔξω ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὰν νὰ τὸ σήκωσε γιγάντια δύναμη. Κι ἀπὸ τὰ σπλάχνα του, ἀνοιγμένα μεμιᾶς ἀπὸ τεράστια ὑπερπίεση, τινάχτηκαν μ' ἀπαίσιο οὔρλιασμα, μούγκρισμα καὶ φύσημα λαβωμένου μεγαθήριου, σὲ ὕψος μεγάλο φλόγες, ἀτμοί, σίδερα, σωλῆνες κομματιασμένοι καὶ στριμμένοι, ρουμπινέτα, σύρματα, μπροῦντζοι παραμορφωμένοι καὶ σάρκες ἀνθρώπινες, ξεσκισμένες, καρβουνιασμένες. Καὶ τὸ καράβι κατάπεσε πάλι στὰ νερὰ μὲ καινούριο τράνταγμα κι ἀναπαλμό, ποὺ κράτησε λίγες στιγμές.

Ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος, ποὺ βρισκόταν στὸ ἄλλο πλευρὸ τοῦ καραβιοῦ ἀπ' αὐτὸ πού 'σκασε ἡ τορπίλα, τινάχτηκε ψηλὰ στὸν ἀέρα. Κι ὅταν ἔπεσε πάλι στὸ κατάστρωμα μὲ τὰ σπλάχνα του τρανταγμένα, εἶδε ὅλους τοὺς ὑπαξἰωματικοὺς ποὺ κουβέντιαζε μαζί τους λίγα δευτερόλεπτα πρίν, στρωμένους κάτω νὰ βογγοῦν ματωμένοι.

Μ' ὅλο τὸν πόνο ποὺ νιώθει στὰ σωθικά του, σηκώνεται, ζυγώνει νὰ τοὺς βοηθήση. Βαριὰ πληγωμένοι. Νεκρὸς ὅμως ὁ Παπανικολάου, παραμορφωμένος. Μιὰ σιδερένια πόρτα ὁλάκερη ξεκόλλησε ἡ ἔκρηξη ἀπὸ τὴ θέση της, τὴν εἶχε ρίξει ἀπάνω του μ' ἀφάνταστη ὁρμὴ καὶ τὸν εἶχε συντρίψει.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἄλλοι τρεῖς νεκροὶ κείτονταν στὸ ἀντικρινὸ πλευρὸ τοῦ καραβιοῦ, πού 'σκασε ἡ τορπίλα. Ἀπ' ὅλα τὰ μέρη ἀκούγονταν βογγητὰ καὶ φωνές. Οἱ ὑπαξιωματικοί, ἔξω ἀπὸ τοὺς ἀσυρματιστές, ἦταν ὅλοι λαβωμένοι, καὶ οἱ περισσότεροι σοβαρά. Οἱ ναῦτες ἀπὸ τὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα τρέχανε πάνω κάτω νὰ τοὺς περιμαζέψουν, νὰ τοὺς φροντίσουν. Ἤτανε πάνω ἀπὸ τριάντα. Ὅσοι βρέθηκαν κοντὰ στὴν ἔκρηξη πάθανε τρομερὰ ἐγκαύματα, καψαλίστηκαν, ἀλείφτηκαν πετρέλαια, μοιάζαν μὲ ἀνθρώπους ἄλλης φυλῆς.

Οἱ λίγοι ναῦτες ποὺ εἶχαν ἀνεβῆ ἀπ' τὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα ἕτοιμοι γιὰ τὴ λιτανεία, οἱ σηματωροὶ ἀπὸ τὴ γέφυρα, ὁ ὑπαξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ « σκοπὸς κλίμακος », οἱ ἄνδρες τῶν ὁμοχειριῶν, ὅσοι βρέθηκαν στὸ κατάστρωμα, ἔγιναν ἀνάρπαστοι. Μωλωπισμένοι, λαβωμένοι, ματωμένοι βρέθηκαν στὴ θάλασσα σ' ἀρκετὴ ἀπόσταση γύρω ἀπὸ τὸ καράβι, τραγικοὶ κι ἀπρόοπτοι ναυαγοί, νὰ φωνάζουν βοήθεια. Κι ὅσοι τοὺς ἄκουγαν κι ὅσοι πρόφταιναν κι ὅσοι μποροῦσαν ἔτρεχαν στὰ « ἐνθέμια » κι ἅρπαζαν σωσίβια καὶ τοὺς πετοῦσαν. Γιατὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦτανε καὶ πολλοί, ποὺ κολυμποῦσαν λαβωμένοι, τσουρουφλισμένοι, μὲ πόνους ἀβάσταχτους.

Μέσα στὸ κύτος ἄλλη θύελλα. Στὰ καμαράκια τῶν ἀξιωματικῶν μπροστὰ στὴν πλώρη, γυαλικὰ συντρίβονταν, λάμπες σπάζανε, λαβομάνοι πέφτανε, ντουλάπες ἀναποδογυρίζονταν, τὰ φῶτα σβήνανε, οἱ ἄνθρωποι μένανε στὸ σκοτάδι.

Οὔτε τρία λεπτὰ δὲν εἴχανε περάσει ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκρηξη, ποὺ ἀκούστηκε δεύτερος τρομερὸς κρότος. Κι ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ δυτικοῦ λιμενοβραχίονα, ποὺ σάλεψαν κι ἔφυγαν οἱ μολόπετρές του σὲ φάρδος τριάμισι μέτρα, σηκώθηκε ἀπίστευτη κολόνα, πάνω ἀπὸ ἑβδομήντα μέτρα, σίφουνας θεόρατος ἀπὸ νερά, τσιμέντα, πέτρες, πλάκες, χαλίκια, κομμάτια τοῦ ρημαγμένου μόλου ποὺ τινάχτηκαν μακριὰ κατὰ τὴν πολιτεία κι ἔπεφταν ὁλοῦθε στὸ λιμάνι καὶ στὰ σπίτια καὶ τσάκιζαν κεραμίδια, κάγκελα μπαλκονιῶν καὶ τὶς γλάστρες μὲ τὰ φλογάτα γεράνια ποὺ τὰ στόλιζαν.

Ὁ κυβερνήτης κι οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς « Ἕλλης » φαντάστηκαν πὼς μπομπάρδιζε ἀπὸ πολὺ ψηλὰ ἰταλικὸ ἀεροπλάνο. Ἀπὸ τὶς βάρκες ὅμως ποὺ πήγαιναν μὲ γλήγορο κουπὶ νὰ βοηθήσουν ν' ἀνασυρθοῦν οἱ ναῦτες ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὲ λίγο ἀκούστηκαν φωνές :

— Τορπίλα !... Τορπίλα !...

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἦταν ἡ τρίτη. Κρότος δυνατὸς ἀκούστηκε. Καὶ μιὰ κολόνα νερό, καπνὸς καὶ τρίμματα βράχων, τινάχτηκε πάνω ἀπὸ σαράντα πέντε μέτρα, κοντὰ στὸ πράσινο φανάρι τῆς μπούκας, ἀπὸ μιὰ ὕφαλο. Αὐτὴ ξεσκέπασε τὸ ἱστορικὸ στίγμα τοῦ Μουσσολίνι. Ἔμοιαζε ἡ τρίτη τούτη κολόνα, σὰν νὰ τὴ φύσηξε ἀπὸ τὴ ράχη της ὑπερφυσική, τιτανικὴ φάλαινα. Στριφογύρισε στὸν ἀέρα κι ἔσπασε τέλος καὶ κατάπεσε, σκορπίστηκε ἰριδίζοντας στὸν αὐγουστιάτικον ἥλιο.

Τὰ τζάμια τῶν σπιτιῶν πέφτανε μὲ πάταγο. Τὰ μαγαζιὰ τῆς παραλίας κλείνανε χτυπώντας βιαστικὰ τὶς πόρτες. Μιὰ γυναικούλα μεσόκοπη, καταγωγῆς ἀρμένικης, ποὺ περνοῦσε κοντὰ στὸ δυτικὸ μόλο, σωριάστηκε στὸν τόπο ἀπὸ συγκοπή. Μιὰ βουερή, πάνδημη συναυλία τρομάρας γέμισε τὸν ἀέρα τοῦ νησιοῦ, ὅπου κυριαρχοῦσαν οἱ φάλτσες γυναικεῖες ὀξυφωνίες. Κι ὅλοι φεῦγαν ἀλαφιασμένοι, ξεφρενιασμένοι, κοπάδια, ποὺ τὰ σαλαγοῦσε φοβερὸς καὶ ἄγριος βοσκὸς — ὁ πανικός. Σκαρφάλωναν σὰν κατσίκια στοὺς λόφους ποὺ στεφανώνουν τὴν πολιτεία. Ἄλλοι — κι ἤτανε κάμποσοι — ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά, φτάσανε τρέχοντας σ᾽ ἀπίστευτα λίγη ὥρα ὡς αὐτὴ τὴν πίσω μεριὰ τοῦ νησιοῦ, κατὰ τὸ φράγκικο μοναστήρι.

Οἱ τρομαγμένες γυναικοῦλες ἱστοροῦσαν πὼς ἤτανε τὸ καράβι γεμάτο τορπίλες, ποὺ τρελάθηκαν καὶ φεύγανε μονάχες τους καὶ χτυποῦσαν ὅπου λάχη, γιατί, λέγανε, ἡ ἁμαρτία περίσσεψε κι ἤθελε ἡ Παναγιὰ νὰ μᾶς παιδέψη. Μὰ ὁ μεγάλος, ὁ πραγματικὸς φόβος τῶν ἀνθρώπων πού 'φευγαν ἦταν μὴν ἔπαιρνε φωτιὰ ἡ μπαρουτοθήκη τοῦ καραβιοῦ. « Καὶ τότε — χουχουλίζονταν τὰ φοβισμένα πλήθη — ἄχ, Βαγγελίστρα μου !...».

Σπύρος Μελᾶς

---

6. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1940 - 41

α) Αἱ μεγάλαι δυσχέρειαι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ

Προηγεῖται ἡ ἐξιστόρησις τῶν πολεμικῶν γεγονότων ἀπὸ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς 13ης Νοεμβρίου 1940, ὅτε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχεν ἀπωθήσει τοὺς εἰσβολεῖς μέχρι τῶν συνόρων.

Αἱ ἀνωτέρω ἐπιτυχίαι τῶν ἡμετέρων δυνάμεων εἰς τὴν ὀρεινὴν περιοχὴν Πίνδου εἶναι τοσοῦτο μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι καθ᾽ ὅσον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπρόκειτο περὶ μονάδων μόλις ἐπιστρατευθεισῶν καὶ ριπτομένων εἰς τὸν ἀγῶνα, λόγῳ τοῦ ἐπείγοντος τῆς καταστάσεως, μὲ ἐλλιπῆ μεταγωγικὰ καὶ συνεπῶς μὲ ἀνεπαρκῆ ἐφοδιασμὸν εἰς πυρομαχικὰ καὶ τρόφιμα. Ἐξαιρετικαὶ δυσχέρειαι παρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἐν Πίνδῳ ἐπιχειρήσεις διὰ τὸν εἰς πυρομαχικὰ καὶ τρόφιμα ἀνεφοδιασμὸν τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἑλληνικῶν δυνάμεων. Αὐτοκίνητα διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν ἠδύναντο νὰ προωθηθῶσι μόνον μέχρι Νεστορίου (πρὸς βορρᾶν), μέχρι Δούτσικου (πρὸς ἀνατολάς), μέχρι Μετσόβου (πρὸς νότον), ἀλλὰ αἱ ὁδοὶ πρὸς Νεστόριον καὶ πρὸς Δούτσικον, καρροποίητοι καὶ ἄνευ καταστρώματος, κατέστησαν μὲ τὰς πρώτας βροχὰς τοῦ Νοεμβρίου ἄβατοι εἰς τροχόν.

Ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ ἡ ὀρεινὴ περιοχὴ τῆς Πίνδου εἶναι πτωχὴ εἰς πόρους καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἰταλοὶ εἰσβαλόντες ἐξήντλησαν καὶ τοὺς ὀλίγους διατιθεμένους ἐπιτοπίους πόρους, ἐγεννᾶτο μὲ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ζήτημα ἀνεφοδιασμοῦ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων. Διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν μαχομένων στρατευμάτων ἐχρησιμοποιήθησαν ἔκτακτα μέτρα, ὠργανώθησαν ἐφοδιοπομπαὶ ἐκ χωρικῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς προσερχομένων μετ᾽ ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγένετο ἐπίσης μερική τις χρησιμοποίησις ἀεροπλάνων διὰ τοὺς ἀνεφοδιασμούς, ἥτις ὅμως ὑπῆρξε λίαν περιωρισμένη, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ καταλλήλων ἀεροπλάνων καὶ λόγῳ ἀτμοσφαιρικῶν συνθηκῶν.

β) Ὁ θαυμασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν

Προηγεῖται ἡ ἐξιστόρησις τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ὀχυρώσεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ 6ης μέχρι τῆς 9ης Ἀπριλίου 1941.

Κατὰ τὰς τετραημέρους ταύτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ πρὸς Βουλγαρίαν μέτωπον αἱ ὀλιγάριθμοι ἑλληνικαὶ δυνάμεις, καίτοι στερούμεναι παντελῶς ἀεροπορίας καὶ συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, ἠγωνίσθησαν γενναίως, μετ᾽ ἀφθάστου ἡρωισμοῦ καὶ πρωτοφανοῦς αὐτοθυσίας, ἐναντίον ἐχθροῦ πολλαπλασίως πολυαριθμοτέρου, διαθέτοντος ὅπλα καὶ λοιπὰ πολεμικὰ μέσα ἀσυγκρίτως ἰσχυρώτερα καὶ πολυαριθμότερα, καὶ προεκάλεσαν εἰς αὐτὸν σημαντικωτάτας ἀπωλείας εἰς ἄνδρας καὶ ὑλικόν. Ἐκ πληροφοριῶν Ἑλλήνων ἀξ ω-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ματικῶν αἰχμαλώτων, ὁδηγηθέντων ἐν ἀρχῇ εἰς νότιον Βουλγαρίαν καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν, χωρικῶν παραμεθορίων χωρίων, ὅπου ἐνεταφιάσθησαν φονευθέντες Γερμανοί, ἐξ ἀκριτομυθιῶν διαφόρων Γερμανῶν καὶ ἐκ πληροφοριῶν διαφόρων ξένων ραδιοφωνικῶν σταθμῶν, καθ' ἃς μέγιστος ἀριθμὸς τραυματιῶν μετεφέρθη εἰς νοσοκομεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἄνω τῶν δύο χιλιάδων νεκρῶν ἐνεταφιάσθησαν μόνον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ βουλγαρικοῦ χωρίου Πετριτσίου, δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὡς ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἀπωλειῶν τοῦ ἐχθροῦ εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας θὰ ἀνῆλθεν εἰς δεκαπέντε περίπου χιλιάδας. Παρὰ τὰ ἡμέτερα πενιχρὰ ἀντιαεροπορικὰ μέσα ὁ ἐχθρὸς ἀπώλεσε περὶ τὰ δεκαεπτὰ ἀεροπλάνα. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ καταστραφέντα ἐχθρικὰ ἅρματα, ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπακριβῶς νὰ ὑπολογισθῶσιν. Ἀρκετὰ τούτων ἀνετράπησαν ἐξ ὑπονομεύσεων τοῦ ἐδάφους καὶ πολλὰ ἐβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιαρματικῶν πυροβόλων τῶν πυροβολείων, τῶν ὀχυρῶν καὶ τοῦ λοιποῦ πυροβολικοῦ παντὸς διαμετρήματος. Ὁσάκις παρουσιάσθησαν ἅρματα ἐν προχωρήσει ἔναντι πυροβολείων καὶ ὀχυρῶν, ἐξηναγκάσθησαν εἰς ἀναστροφὴν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἀρκετὰ τούτων κατεστράφησαν.

Τὴν ἀνδρείαν, τὴν μαχητικότητα καὶ τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, ὡς καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἡμετέρας ὀχυρώσεως ἐξετίμησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Γερμανοί. Παραθέτω σχετικάς τινας κρίσεις αὐτῶν: Τὴν 9ην ὥραν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1941 προσῆλθε Γερμανὸς συνταγματάρχης, ἵνα παραλάβῃ τὸ ὀχυρὸν Παλιουριῶνες. Γερμανικὸν τάγμα εἶχε παραταχθῇ πρὸ τοῦ ὀχυροῦ. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης προσεφώνησε διὰ διερμηνέως τὸν διοικητὴν τοῦ ὀχυροῦ καὶ συνεχάρη τὴν φρουρὰν τοῦ ὀχυροῦ ἐκφράσας τὸν θαυμασμὸν του διὰ τὴν ἀντίστασίν της. Προσέθεσεν ὅτι τὰ γερμανικὰ στρατεύματα εἶναι ὑπερήφανα ἔχοντα τοιούτους ἀντιπάλους. Μεθ' ὃ παραλαβὼν τὸν διοικητὴν τοῦ ὀχυροῦ τὸν ὡδήγησε πρὸ τοῦ γερμανικοῦ τάγματος πρὸς ἐπιθεώρησίν του ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπὶ πλέον ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης διέταξεν ὅπως ἡ γερμανικὴ σημαία ἀνυψωθῇ ἐπὶ τοῦ ὀχυροῦ μόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ. Τὴν 10ην Ἀπριλίου 1941 ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικός, ὁ ἐντεταλμένος νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Ροῦπελ, κατόπιν τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως τῶν δυνάμεων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ συνε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χάρη τὸν διοικητὴν τοῦ ὀχυροῦ, διεβίβασεν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ συγχαρητήρια τῆς διοικήσεώς του καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ ὀχυροῦ καὶ ἐτόνισεν ὅτι διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἀποτελεῖ τιμὴν καὶ ὑπερηφάνειαν, ὅτι εἶχον ὡς ἀντίπαλον ἕνα τόσον ἡρωϊκὸν στρατόν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν, ἀνέφερεν ὅτι αὕτη ἐκρίθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀνωτέρα τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μ α ζ ι ν ὸ καὶ ἰσότιμος τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Ζ ί γ κ φ ρ ι δ. Τὰ ἀνωτέρω συγχαρητήρια διὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ Ροῦπελ καὶ ὁ θαυμασμὸς διὰ τὴν ὀχύρωσίν μας διετυπώθησαν βραδύτερον εἰς Σέρρας καὶ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Ροῦπελ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ συνταγματάρχου, τοῦ διοικήσαντος τὰ κατὰ τοῦ Ροῦπελ ἐπιτεθέντα γερμανικὰ στρατεύματα.

Ὁ Γερμανὸς διοικητὴς τῆς 72ας μεραρχίας, ὁμιλῶν μὲ τὸν διοικητὴν τῆς ὁμάδος μεραρχιῶν ἀντιστράτηγον Δέδεν, ἐξέφρασεν ἀνεπιφύλακτον θαυμασμὸν διὰ τὴν μαχητικότητα τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως. Προσέθεσεν ὅτι ἐπολέμησεν εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ὅτι οὐδαμοῦ συνήντησε τόσον ἀποτελεσματικὴν καὶ φθοροποιὸν ἀντίστασιν ὅπως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπεδείχθη προσέτι εἰς τὸ ἀντιστράτηγον Δέδεν ἡ ἔκθεσις τῆς 72ας μεραρχίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνεγράφετο ὅτι ἡ ὠχυρωμένη ἑλληνικὴ τοποθεσία, λόγῳ ἀρίστης χρησιμοποιήσεως τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπιτυχοῦς ἐκτελέσεως, ὑπερεῖχεν εἰς ἀμυντικὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινὸ καὶ ὅτι ἡ κατ' αὐτῆς ἐπίθεσις προσέκρουσεν εἰς πολὺ μεγαλυτέρας δυσκολίας.

Ὁ ἐπιτελάρχης τοῦ 5ου γερμανικοῦ σώματος στρατοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν: «Ἐπολεμήσατε θαυμάσια: τὸ πυροβολικόν σας ἦτο ὑπέροχον, αἱ πλαγιοφυλάξεις ἀποτελεσματικώταται. Μόλις μετεκινεῖτο ἔστω καὶ μία ὁμὰς μάχης, ἐδέχετο ἐπιτυχῆ βολήν. Ἂν τὰ βλήματά σας δὲν εἶχον κατὰ τὰ 3/5 ἀφλογιστίας, οὐδὲν ἀπὸ τὰ μετασχόντα εἰς τὸν ἀγῶνα τμήματά μας θὰ ἐσῴζετο ἀπὸ τὴν κόλασιν ἐκείνην τοῦ πυρός». Ὅταν δὲ ὁ αὐτὸς ἐπιτελάρχης ἐπληροφορήθη πόσον ἀσθενὲς πυροβολικὸν διετίθετο εἰς τὴν γραμμὴν τῶν ὀχυρῶν, ἀπήντησεν: «Εἶσθε ἀξιέπαινοι, διότι ἐπροξενήσατε ἐντύπωσιν μεγάλης ἰσχύος καὶ μεγίστης ἀφθονίας μέσων, ἡ ὁποία ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς γερμανικῆς διοικήσεως».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γερμανὸς ἀξιωματικὸς τῆς ἀεροπορίας ἐδήλωσεν εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι ὁ πρῶτος στρατός, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ ἀεροπλάνα καθέτου ἐφορμήσεως « Στούκας » δὲν ἐνέσπειραν πανικόν. « Οἱ στρατιῶταί σας ἀντὶ νὰ φεύγουν ἀλλόφρονες, ὅπως ἐγένετο εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, μᾶς ἐπυροβόλουν ἀπὸ τὰς θέσεις των », προσέθεσεν ὁ Γερμανὸς ἀεροπόρος.

Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1942 ἀφίκοντο εἰς Ἀθήνας ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Σνάϊντερ καὶ ὁ Γερμανὸς ταγματάρχης Τεοκάρι, βραδύτερον δὲ ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ εἶχον ἀποσταλῆ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν εἰς Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἑλληνικῶν ὀχυρώσεων. Εἰς συνομιλίας, ἃς οὗτοι ἔσχον μετὰ τοῦ ὑποστρατήγου Στρίμπερ, ὑπαρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου ἐν τῷ γενικῷ στρατηγείῳ, ἐξεφράσθησαν λίαν ἐπαινετικῶς τόσον διὰ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν ὅσον καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἀμύνης. Ἐξῆραν ἰδιαιτέρως τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως, τὴν θαυμασίαν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, τὴν ἀρίστην ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν τελείαν, ὡς εἶπον, προσαρμογὴν τῶν ὀχυρώσεων καὶ τῶν πυρῶν εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐχαρακτήρισε τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως ὡς ἀποτελοῦν χρυσοῦν μέσον ὅρον μεταξὺ τοῦ γαλλικοῦ συστήματος καὶ τῶν συστημάτων ἄλλων κρατῶν καὶ ὡς καταλληλότατον δι' ὀρεινὰ ἐδάφη, ὡς τὰ ἡμέτερα. Ἐπεξηγῶν τὰ ἀνωτέρω ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ εἶπεν ὅτι ἡ γαλλικὴ ὀχύρωσις ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ ὑπερβολικῆς καλύψεως, ὑπερβολικῆς φροντίδος διὰ τὴν ἄνεσιν καὶ εὐζωΐαν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ὑπὸ ποσότητος ὁπλισμοῦ δυσαναλόγως μικρᾶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ὑπογείων ἐκσκαφῶν τῶν ὀχυρῶν καὶ τὰ διατεθέντα χρηματικὰ μέσα. Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ ὀχύρωσις τῶν ἄλλων κρατῶν ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ ἀνεπαρκοῦς φροντίδος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐξ ἄλλου ὑπὸ δυσαναλόγως μεγάλης πυκνότητος ὁπλισμοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἔργων. Τὰ ἑλληνικὰ ὀχυρὰ ἐχαρακτήρισεν ὡς παρέχοντα ἐπαρκῆ κάλυψιν, ἐπαρκῆ φροντίδα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ, πυκνότητα δὲ ὁπλισμοῦ ἀνάλογον πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν ἔργων. Προσέθεσε δὲ ὅτι, καίτοι ἡ ἑλληνικὴ ὀχύρωσις εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ ἀποκρούσῃ βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν, ἐν τούτοις ἀπεδείχθη ἰσχυρὰ καὶ διὰ τὰ γερμανικὰ μέσα καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐπί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σκεψιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ ἑλληνικὰ ὀχυρά, παρετήρησεν ὅτι πολλὰ ἔργα εἶχον δεχθῆ πλείστας βόμβας ἀεροπλάνων καὶ βλήματα πυροβολικοῦ μὲ μόνον ἀποτέλεσμα ἀποφλοίωσίν τινα καὶ ἐλαφρὰς ρωγμάς, αἵτινες κατ' οὐδὲν παρημπόδιζον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των. Ἐπίσης ὅτι τὰ ἔργα, ἅτινα εἶχον δεχθῆ ἐκ τοῦ σύνεγγυς βολὴν βαρέων πυροβόλων εὐθυτενοῦς τροχιᾶς, εἶχον ὑποστῆ βεβαίως ζημίας εἰς τὰ φατνώματα, ἀλλὰ κάλλιστα ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἀντικαθισταμένων τῶν ἐκτὸς μάχης ἀνδρῶν καὶ τοῦ βλαβέντος ὁπλισμοῦ. Ὁμόφωνος ὑπῆρξεν ἡ γνώμη πάντων τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐπετύγχανε διάσπασιν τῆς τοποθεσίας.

Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐξῆρεν ἐπίσης τὴν προσαρμογὴν τῆς ὀχυρώσεως πρὸς τὰς νεωτάτας ὀχυρωματικὰς καὶ τακτικὰς ἰδέας καὶ τὸ ἐπιθετικὸν πνεῦμα ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς ἀμύνης, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ παθητικὸν πνεῦμα, ὅπερ διεῖπε τὰς ὀχυρώσεις ἄλλων κρατῶν καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης των. Ἰδιαιτέρως ἐπῄνεσε τὴν ὕπαρξιν εἴς τινα σημεῖα χαρακωμάτων καὶ συγκοινωνιῶν πρὸς αὐτά, καὶ τὴν ὕπαρξιν πλειόνων ἐξόδων, ἐπιτρεπουσῶν τὴν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ εἰς τὸ κατάλληλον σημεῖον ἔξοδον τμημάτων πρὸς ἐνέργειαν ἀντεπιθέσεων ἐναντίον τοῦ ἐπὶ τοῦ ὀχυροῦ ἐπικαθήσαντος ἐχθροῦ ἢ πρὸς συγκράτησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὕπαρξιν ἐφεδρικῶν ὅπλων καὶ τμημάτων διὰ τοὺς ἀνωτέρω σκοπούς. Ταῦτα, ὡς εἶπεν ὁ Γερμανὸς στρατηγός, ἀπετέλεσαν ἔκπληξιν διὰ τοὺς ἐπιτεθέντας. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης Στράϊμπερ ἐδήλωσεν ἐπίσης ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἐνεργείας ὑπῆρξεν ἡ πλέον συγχρονισμένη τακτικὴ ἀντίληψις, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄμυναν τῶν ὀχυρῶν, δι' ἣν ἐξέφρασε τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἔκπληξίν του.

Ἐντύπωσιν ἐπίσης ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς τὸ λίαν περιωρισμένον τῆς δαπάνης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γενομένην ἐργασίαν. Ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ εἶπεν ὅτι δι' αὐτὸν ἀποτελεῖ αἴνιγμα τὸ πῶς μὲ τόσον ὀλίγα μέσα καὶ μὲ τὰς ὑπαρξάσας πάσης φύσεως δυσχερείας ἐπετεύχθη ἐν σχετικῷ βραχεῖ χρόνῳ ἡ γενομένη ὀχύρωσις.

Ἡ τεχνητὴ ἀπόκρυψις, εἰς ὅσα ἔργα εἶχεν αὕτη συντελεσθῆ, ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γερμανῶν, ἐπιτυχεστάτη. Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐδήλωσεν ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα ἐδέησε νὰ φθάσουν οἱ Γερ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μανοὶ στρατιῶται εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόλις δεκάδων μέτρων, διὰ νὰ ἀντιληφθῶσι τὴν ὕπαρξιν θυρίδος βαλλούσης αὐτούς.

Οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνως νὰ πληροφορηθοῦν ἂν τὰ ἑλληνικὰ ὀχυρὰ διέθετον ὅπλα εἰδικοῦ τύπου. Ὅταν ἐπληροφορήθησαν τὸ ἀντίθετον, ἐξεφράσθησαν ἔτι μᾶλλον ἐπαινετῶς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὀχυρώσεως, χρησιμοποιησάσης τὰ συνήθη ὅπλα τοῦ στρατοῦ ἐκστρατείας. Ἐξεπλάγησαν δ' ἔτι περισσότερον, ὅταν ἐπληροφορήθησαν ὅτι τὰ πολυβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν οἱουδήποτε τύπου πυροβόλου ἐκ τῶν ἐν χρήσει εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ὅτι πλεῖστα πυροβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν δύο τύπων πυροβόλων, διαφερόντων πολὺ ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι πεδινοῦ καὶ ὀρειβατικοῦ πυροβόλου.

Τέλος δέ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα διατηρήσεως τῆς μυστικότητος, οἱ Γερμανοὶ ἐδήλωσαν ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον ἐπιτύχει πληροφορίας ἐπὶ τῶν ὀχυρῶν μας.

Ἀλέξανδρος Παπάγος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ᾈΣΜΑΤΩΝ

Τὴν ποίησιν τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἕνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητήν, τὸν ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ἡ δημώδης ποίησις θεωρεῖται ὄχι μόνον κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιούργημα αὐτοῦ· οὕτω δὲ μόνον, ἂν θεωρήσωμεν δηλ. δημιούργημα τοῦ λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὐεξήγητον πῶς ἐν αὐτῇ συναισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλουμένους τοὺς μυχίους πόθους, διατυπούμενον ἀκίβδηλον τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς ἄλλος θὰ εἶχε ποτὲ τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἔθνους σύμπαντος εἰς μίαν ἑστίαν ἀκτινοβολοῦσαν πιστὸν ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεβαίως ἐνίοτε εἷς ἢ καὶ πλείονες δαιμόνιοι ἄνδρες, οἵτινες αἰρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἐξάγγελοι καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ἰδιωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι' ὧν ἐξακολουθοῦν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως πρὸς τὸ ἔθνος των, ἀποβαίνουν σὺν τῷ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ καὶ ἀνασύρουν αὐτοὶ μέχρι τοῦ ὕψους, ἐφ' οὗ ἵστανται, καὶ οὕτω τὸ ἔθνος ἐγκολποῦται τὰ ἰδεώδη τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν ὡς ἰδίων, τότε δ' ἐκεῖνος ἀνακηρύσσεται διερμηνεὺς τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν. Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ηὐμοίρησαν νὰ γεννήσουν τοιούτους μεγαλοφυεῖς ποιητάς! Οὕτως ὁ Ὅμηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓν μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, ὁ ποιητὴς ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν διανόησιν μικρᾶς ἐπιλέκτου μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως τῶν ἀριστέων, ἔγινε σὺν τῷ χρόνῳ, προαγομένου τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ποιητὴς ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι οὗτοι ποιηταί, ὅταν δημιουργοῦν τὸ ἔργον των, ἀσθενεστάτην ἔχουν ἐπαφὴν πρὸς τὸν λαόν, εἶναι σχεδὸν κεχωρισμένοι αὐτοῦ καὶ μόλις διακρίνονται εἰς τοὺς στίχους των ἀμυδρόταται ἀπηχήσεις τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς· μόνον δ' ὅταν προϊόντος τοῦ χρόνου ὀγκωθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑστερωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, ὁ λαὸς δια-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πλάσσεται, οὕτως ὥστε νὰ εἰσδέχεται καὶ διασπείρῃ τὴν ἀνταύγειαν τῆς αἴγλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ ποίησις τοὐναντίον οὔτε προάγει οὔτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἐξυψώνει, δὲν ἐξωραΐζει αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαράμιλλον κατοπτρίζουσα πιστὸν ἴνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς.

Διὰ τίνος θαυμασίας δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτὸν καὶ εἰς τινα πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὴν συντέλειαν ἔργου τόσον μεγάλης ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ἆρά γε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ποιητὴς τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποίησιν αὐτοῦ, ἢ ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἄνθρωποι κοινοὶ καὶ ἄσημοι, οὐδὲν ἔχοντες ἰδιάζον γνώρισμα, τὸ ἐξαῖρον αὐτοὺς ὑπὲρ τοὺς πολλούς, ἀπειργάσθησαν ἰδίᾳ ἕκαστος ἓν ἢ ἔστω καὶ πλείονα τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων, χωρὶς ν' ἀποτυπώσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγῖδα τῆς ἰδίας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ διασπάσουν τὴν ἑνότητα καὶ ὁμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἐν τούτοις μετ' ἴσης ἀριστοτεχνικῆς δεξιότητος διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα των τοὺς χαρακτῆρας, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδώσαντες μορφὴν συγκεκριμένην εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ λαοῦ;

Κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθήσωμεν δηλ. νὰ εὕρωμεν πόθεν ἀναβλύζουν οἱ κρουνοὶ τῆς δημώδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνωμεν ποῦ προπάντων ἔγκειται ἡ ἀρετὴ αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προτέρων δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύνολον, εἶναι ἀνίκανος νὰ συνθέσῃ ποίημα. Ἡ ὁμαδικὴ ποίησις εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Παρουσιάζουν μὲν αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἐθνῶν παράδειγμα ἔργων προελθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἐξαιρέσεις, ἐλέγχουσαι παρέκκλισιν ἀπὸ κανόνων ἀπαραβάτων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἢ περιστάσεων ἀσχέτων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαιοῦνται νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γεννῶνται τὰ δημοτικὰ ᾄσματα; Εἷς τῶν πολλῶν, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχουργικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν αἴσθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπείκων εἰς ἐσωτερικὴν ὤθησιν, ἐν στιγμῇ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐξάρσεως συνθέτει τὸ ᾆσμα, ταυτοχρόνως ἐξευρίσκων τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος ἢ προσαρμόζων εἰς γνωστά. Τὸ ᾆσμα τοῦτο εὐκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῇ εἰς παρομοίαν ψυχικὴν διάθεσιν, διότι διαβλέπει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων του, ἐπιφέρων ἐνίοτε εἰς αὐτὸ ἀσημάντους μεταβολάς, διὰ ν' ἀποκτήσῃ πληρεστέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτῆμα· ἕκαστος τραγουδιστὴς ἰδιοποιεῖται αὐτὸ τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ἰδιοποιεῖται ἁπλούστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καὶ ὅπερ σπουδαιότερον, καθόσον εὑρίσκει ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνώριμα, οὐδὲν δὲ ξένον ἢ ἀνώτερον τῶν ἰδίων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἢ καὶ ἂν εὕρῃ τι τυχὸν ἀλλότριον ἢ ἀπρόσιτον εἰς αὐτόν, τὸ μεταβάλλει ἢ τὸ ἀποβάλλει.

Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγούδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατείχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ἀμοιρῶν φιλολογικῆς φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἠδύνατο, ὡς ὁ τραγουδιστὴς τοῦ Γκαῖτε, νὰ εἴπῃ : « τραγουδῶ καθὼς κελαδεῖ τὸ πουλί, ποὺ φωλιάζει στὰ κλαριά· τὸ τραγούδι, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου, εἶναι πλούσια ἀμοιβή μου ». Ὁ δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ ᾆσμα, ἰδιοποιούμενος αὐτό, κυρίως εἰπεῖν, δὲν σφετερίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον κάμνει χρῆσιν κοινοῦ κτήματος. Διότι ὁ ποιητὴς καὶ τὰ συστατικὰ τοῦ ᾄσματος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν, καὶ συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὑλικά, ἀφομοιῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτὰ δημιουργεῖ, προσθέτων ἀσήμαντά τινα μόρια εἰς τὸν ἐθνικὸν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του διασκευάζῃ ἢ μεταπλάσσῃ τὰ εἰλημμένα ἢ καὶ πλουτίζῃ αὐτά.

Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἴπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ᾆσμα, μέχρις ὅτου λάβῃ τοῦτο τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ, ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν ὁριστικὴν μορφὴν τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων. Ἀλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτῆρα οὐσιωδῶς ἀρνητικόν, συνιστάμεναι εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ ἐναρμογάς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὄχι ὡς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παραγωγὸς δύναμις, ἀλλ' ὡς φθαρτική, πάντοτε εἰσδεχόμενος καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημώδη ποίησιν εἶναι ἡ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ ὁμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγωγὴ εἶναι, κλῆρος τῶν ὀλίγων, οἱ ὁποῖοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαὸν καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς αὐτόν, ἂν καὶ ἐξέρχωνται ἐκ τῶν σπλάγχνων του.

Πολλῷ μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηροῦσα τὸν ἀρνητικὸν χαρακτῆρα αὐτῆς πάντοτε εἰς δύο περιπτώσεις. Πρῶτον μὲν ὅταν παραλαμβάνῃ ἔργα τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἐξερχόμενα τῆς περιοχῆς τῶν συνήθων αὐτῷ παραστάσεων, ᾄσματα ἀνώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τῆς ἀντιλήψεώς του. Ὁ λόγος, δι' ὃν παραλαμβάνει τοιαῦτα ᾄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. Ἑλκυόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ εὔληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, ποὺ μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, ποὺ δὲ ἁπλοποιῶν καὶ ὄχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθείρων οὕτως ὥστε συμβαίνει ἐνίοτε μόνον ὄρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανόητα τερετίσματα.

Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλως, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ᾆσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑστεροῦντος εἰς στιχουργικὴν δεξιότητα καὶ εἰς σαφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ᾆσμα, ὅταν δὲν στερῆται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθώνοντες καὶ περικοσμοῦντες αὐτό. Ἂν δὲ καὶ μεθ' ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπολειφθοῦν πλημμέλειαι, ἔχουν συνείδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ᾄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμολογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Φίλος καθηγητής, ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῳ τοιοῦτον ἄξεστον καὶ ἀκατάσκευον ᾆσμα, ἔλαβε περίεργον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του: « Ἀκόμα δὲν τὸ ταίριασαν οἱ κοπέλλες τὸ τραγούδι· θὰ τὸ ταιριάσουν τὸν ἄλλο χρόνο »· ὅτι δηλαδὴ μόλις τὸ ἑπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγούδι τὴν ὁριστικήν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ᾀσμάτων, ὅσα ὁ λαὸς ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτῆμά

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

του, εἰς τὴν δημώδη ποίησιν καταλέγονται καὶ ᾄσματα εἰς στενωτάτην περιοχὴν κυκλοφοροῦμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰ φρονήματα ἢ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ὁμάδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνους. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ξένον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὧν τὴν πλήρωσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συμμερίζεται τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν, ἀλλ' ὅμως, ὡς οἰκεῖα πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὅρους τῆς δημώδους ποιήσεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ' ἐξοχὴν δημοτικῶν ᾀσμάτων. Τοιαῦτα λ.χ. εἶναι τὰ ἐργατικὰ ᾄσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιβοηθοῦντα εἰς ταχυτέραν συντέλεσιν τῆς ἐργασίας εἴς τινα ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς, τὰ ἐπιχώρια, τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ᾄσματα, εἰς τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ στασιωτικὰ ἢ φατριαστικά, ᾄσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θνησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσῃ ὁ ποιητὴς αὐτῶν, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ὁμάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει...

Διότι τὸ κυριώτερον γνώρισμα τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος εἶναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν. Οὐδὲν πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ὑπερεξέχον τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως, οὐδὲ τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. Ὁ ποιητὴς τοῦ δημοτικοῦ ᾄσματος πρέπει νὰ εἶναι εἷς τῶν πολλῶν, δυσδιακρίτως συγχεόμενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος. Ἀλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἐξηγεῖται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἔργα ἀπαιδεύτων καὶ ἀμορφώτων ἀνομολογοῦνται πολλάκις ὑπέρτερα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς;

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς δημώδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἁπλότητα καὶ ἀλήθειαν. Ἔχει τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀρετήν, ἡ ὁποία ἐν ἄλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ προρραφαηλικῇ, καταθέλγει τοὺς λεπτοὺς τεχνοκρίτας. Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἡ δημώδης ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραιφνεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἁπλῆ, ἀλλ' ἀκριβής, ἡ δὲ ἔκφρασις τῶν παθῶν ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθινή.

Ὅταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δειναὶ συμφοραὶ ἢ ἀπροσδόκητοι εὐτυχίαι γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθη σφοδρά, ὅταν ἐξαιρετική τις περίστασις ἐπιφέρῃ ὑπερεκχείλισιν προσωπικῶν συναισθημάτων, ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἀπέριττος ἐκδήλωσις αὐτῶν συγκινεῖ ἰσχυρῶς. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρώνει τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην· ἡ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδηλώσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἀτελῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ἠμπορεῖ νὰ διαθέσῃ πρωτογενὴς καὶ ἄμορφος τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει νὰ φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὸν *Θρῆνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Γεωργιλᾶν, τὸν ὁποῖον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἁλώσεως λόγιος στιχουργός, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θρήνους τῶν συγχρόνων, τοὺς ὁποίους ἀνεῦρον εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Κρουμπάχερ, ὁ Ροῦσος καὶ ἄλλοι, πολλῷ ἀνώτερον καὶ ἐκφραστικώτερον εἶναι τὸ δημοτικὸν ᾆσμα, τὸ ἀρχόμενον μὲ τὴν ὀδυνηρὰν κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως:

Πῆραν τὴν Πόλη, πῆραν την, πῆραν τὴ Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τὴν Ἁγιὰ Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μὲ τὴν ἐξαγγελίαν τῆς θείας ὑποσχέσεως περὶ πληρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοίρου ἔθνους

Πάλε μὲ χρόνους, μὲ καιρούς, πάλε δικά σας εἶναι.

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιζήσουν τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γενεὰς ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενα νὰ συγκλονοῦν τὰς ψυχάς.

Ὁμοίας συγκινήσεις μόνον μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προκαλέσουν· δυσκόλως δὲ ἡ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέχει ἀποτελέσματα, ὁποῖα δι' ἁπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπιγνώστως ὁ λαϊκὸς ποιητής.

«Λαογραφικὰ Σύμμεικτα» Ν. Γ. Πολίτης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Οὓς νῦν ἡμεῖς ζηλώσαντες καὶ τὸ εὔδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὔψυχον κρίναντες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους.

Θουκυδ. II 43

Ὑπάρχει τάχα κανένας λόγος, γιὰ νὰ μιλήση κανεὶς σήμερα γιὰ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, σὲ στιγμὲς ποὺ αὐτὴ πιὰ δὲν εἶναι μιὰ λαχτάρα καὶ μιὰ νοσταλγία στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, σὲ στιγμὲς που ἡ παρουσία της εἶναι ὁλοφάνερη ἀνάμεσά μας; Σὲ κάθε μας βῆμα τώρα συναντοῦμε τὴν ἐλευθερία, περπατεῖ ἐπάνω στὴν ἀφανισμένη μας γῆ, ἔρχεται πρὸς ἐμᾶς ὁλοζώντανη, χεροπιαστή. Μποροῦμε νὰ βάλωμε τὸ δάχτυλό μας στὸν τύπο τῶν ἥλων τοῦ φριχτοῦ μαρτυρίου της, τὰ μάτια μας τὰ θαμπώνει ἡ ὁλόφεγγη ὄψη της. Τὴν ἀκοή μας τὴν καταπλημμυρίζει ἡ κλαγγὴ τῶν ὅπλων ποὺ κρατοῦν τὰ ὅσα αὐτὴ ἐμψυχώνει ἀντρειωμένα χέρια.

Ὅ,τι ἐζούσαμε ὡς ὅραμα μακρινὸ μέσα ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τῶν σπιτιῶν ποὺ ἐπυρπολοῦσε μέσα στὶς πολιτεῖες ὁ τύραννος, μέσα ἀπὸ τὶς τριζοβολοῦσες πύρινες γλῶσσες ποὺ ἀναδίνονταν ἀπὸ τὴ λεηλατημένη μας ὕπαιθρο, ἐξεπρόβαλε πιὰ σὲ ὁλοζώντανη θεοφάνεια ἐμπρός μας. Μποροῦμε τώρα μαζὶ μὲ τὸν ποιητὴ νὰ τὴ γνωρίσωμε καὶ νὰ τὴν ἀναγνωρίσωμε ἀπὸ τὴν κόψη τοῦ σπαθιοῦ καὶ τὸ βιαστικό της τὸ περπάτημα. Δὲν τὴν ἀντικρίζομε πιὰ ὡσὰν εἰκόνα, ἀλλὰ ὡσὰν σύλληψη τοῦ νοῦ, ἀλλὰ αὐτοπρόσωπη, βγαλμένη μέσα ἀπὸ τὸ μαρτύριο τῶν παιδιῶν της, στολισμένη μὲ αἱματόβρεχτη πορφύρα. Ἀμέτρητοι θάνατοι, ἄλλοι λαμπροπερίχυτοι ἀπὸ τὴ φεγγοβολὴ τῆς δόξας καὶ τῆς νίκης, ἄλλοι ἀργοί, μακρόσυρτοι μέσα στὸν παιδεμὸ τοῦ φριχτοῦ βασανισμοῦ τῆς φυλακῆς, τῆς πείνας, τῆς ἀρρώστιας καὶ τῆς ἐγκατάλειψης, πνιγμένοι μέσα στὴ στυγνὴ σιωπὴ τῆς ἥττας καὶ τοῦ ἐξολοθρεμοῦ, τὴν ξανάστησαν ἀθάνατη καὶ ἀκατάλυτη ἐπάνω στὰ χώματα τῆς ἑλληνικῆς γῆς.

Εἶναι ἡ ἴδια αὐτή, ποὺ ἐχαιρέτισαν οἱ ἀλαλαγμοὶ τῆς νίκης στὴ Σαλαμίνα, στὶς Πλαταιές, στὸ Μεσολόγγι καὶ στὴν Πίνδο, οἱ ἰαχὲς τῶν ἄγνωστων μαχητῶν στὰ βουνὰ καὶ στὰ πέλαγα καὶ στοὺς αἰθέρες, εἶναι ἡ ἴδια αὐτὴ ποὺ ὁραματίστηκαν ὅσοι ὑποχρεώθηκαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ θάνατο στημένοι ἐμπρὸς στοὺς γυμνοὺς τοί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χους ἀβοήθητοι, ἀνυπεράσπιστοι, χωρὶς ἐλπίδα λυτρωμοῦ, χωρὶς τὴ δυνατότητα γιὰ ἀντίσταση.

Καὶ ὅμως σήμερα εἶναι ὁ ἁρμόδιος καιρὸς γιὰ νὰ συγκεντρώσωμε τὸ πνεῦμα μας στὴ θέση της, προσπαθώντας νὰ κερδίσωμε μιὰ γνήσια ἐνατένισή της. Λίγες μέσα στὴν ἱστορία τῶν αἰώνων εἶναι οἱ μεγάλες στιγμές, λίγες φορὲς ἔρχεται ἡ ἐλευθερία σὲ αὐτοπρόσωπη ἐμφάνιση, πολὺ σπάνια γίνεται ἀληθινὸ βίωμα.

Ὑπάρχουν ἐποχὲς ποὺ δὲν εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ τὴν ἰδοῦν κατὰ πρόσωπο, ἄλλες τὴ βλέπουν ἐλλειπτικά, ἄλλες μέσα ἀπὸ τὸ θαμπωμένο κρύσταλλο τοῦ νοῦ, ἄλλες τὴν ξαναφέρνουν στὴν ἐνόραση μὲ τὴν ἱστορικὴ μνήμη κι ἄλλες χρησιμοποιοῦν τὸ δελεασμὸ τῆς φαντασίας καὶ τὴ μαγεία τῆς τέχνης, γιὰ νὰ μᾶς δώσουν κάποιαν ἐξεικονιστική της ἀναπαράσταση. Οὔτε ἡ ἐπάνω στὴν καλλιτεχνικὴ μαγγανεία στηριγμένη ἐνόραση οὔτε ἡ κίνηση τοῦ ἀφαιρετικοῦ στοχασμοῦ μπορεῖ νὰ μᾶς κάμη προσιτὴ τὴν ἐλευθερία.

Ἀλήθεια εἶναι πὼς οἱ φιλόσοφοι ἔβαλαν τὸ νοῦ τους σὲ μεγάλο κόπο καὶ πολλὰ εἶπαν καὶ ἔγραψαν σχετικὰ μὲ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας. Τὸ ἐκπληκτικὸ ὅμως εἶναι πὼς πολλὲς φορὲς προσπαθώντας νὰ ἀποδείξουν τὴν ὕπαρξή της ἐκατάφεραν νὰ ἀποδείξουν τὸ ἀντίθετο. Αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ σκεφτοῦμε πὼς ἡ ἐλευθερία εἶναι μιὰ πραγματικότητα, ποὺ ἢ τὴ ζοῦμε ἢ δὲν τὴ ζοῦμε. Δὲν πρέπει νὰ τὴ λογαριάσωμε ὡσὰν κάτι, ποὺ τὸ εὑρίσκει ὁ ἄνθρωπος ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ὅπως κάθε ἄλλο ἀντικείμενο. Πρέπει νὰ τὴν πάρωμε ὡσὰν κάτι, ποὺ πραγματώνεται μέσα στὸ βαθύτατο τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς στρῶμα. Εἶναι κάτι ποὺ φυτρώνει μέσα στὴ ρίζα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, κάτι ποὺ μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ταυτιστῆ μὲ τὴν εὐψυχία μας.

Ἡ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡσὰν κτῆμα, ποὺ θὰ τὸ συναντήσωμε ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μας· αὐτὴ ἔρχεται ἢ δὲν ἔρχεται σὲ μᾶς ἀνάλογα μὲ τὰ ἔργα μας, γιατὶ εἶναι τρόπος ζωῆς καὶ ἀγώνισμα. Δὲν ἔχει κανένα νόημα νὰ ζητήσωμε ἀπὸ ἕναν ἄλλο ἄνθρωπο νὰ μᾶς δώση τὴν ἐλευθερία μας, ὅπως θὰ τοῦ ἦταν εὔκολο νὰ μᾶς δωρίση ἕνα ἀπὸ τὰ στὴν κατοχή του ὑλικὰ ἀγαθά.

Ἐπάνω στὴ γῆ ἔζησαν ἀπειράριθμοι σκλάβοι, ποὺ πολλὲς φορὲς ἐζήτησαν ἀπὸ τοὺς ἀφέντες τους τὴν ἐλευθερία. Κι ἐπάνω στὴ γῆ ἔζησαν πολλοὶ ἀφέντες, ποὺ στάθηκαν πρόθυμοι νὰ τοὺς κάμουν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτὴ τὴ δωρεά. Παρ' ὅλο τοῦτο ὅμως ἡ δουλεία δὲν καταλύθηκε, γιατὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἐπῆραν τὴν ἐλευθερία, τὴν ἐπῆραν ὡσὰν δωρημένο κτῆμα καὶ ὄχι ὡσὰν ἀγώνισμα. Κι αὐτὸ ἔγινε, γιατί, σχετικὰ μὲ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι κάτι τὸ εἰσερχόμενο, ἀλλὰ κάτι τὸ ἐξερχόμενο. Ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ μορφολογία τοῦ ψυχικοῦ μας εἶναι. Αὐτὸ ἤθελε νὰ εἰπῆ ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζοντας τὸν ἐλεύθερο ὡς εὔψυχο, ἐξαρτημένο δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐσώτατη μορφολογικὴ ὑφὴ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Ἂς μὴ λησμονᾶμε ὅτι ἡ ψυχὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνες δὲν σημαίνει ἕνα κάποιο ἐπένθετο στοιχεῖο, ποὺ ἔρχεται νὰ ἐμψυχώση τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴν ἐντελέχεια ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρώπου θεωρημένου στὴν συνολικότητά του. Γιὰ τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνες ἡ διατήρηση τῆς ἐλευθερίας ἐθεωρήθηκε συνδυασμένη μὲ τὴν προθυμία γιὰ διακινδύνευση καὶ ἀνάληψη πολεμικῆς εὐθύνης καὶ ἡ πιὸ ταιριαστὴ παρακέλευση γιὰ κείνους, ποὺ ἤθελαν νὰ μείνουν ἐλεύθεροι ἦταν: « μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους ».

Ἀληθινὰ ποτὲ δὲν θὰ εἴμαστε δικαιολογημένοι νὰ εἰποῦμε ὅτι αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ περιστατικὸ ἐστάθηκε ἡ αἰτία, γιὰ νὰ πέσωμε στὴ σκλαβιά. Γινόμαστε δοῦλοι ἢ ἐλεύθεροι μόνο ἐξαιτίας μας, καὶ ἂν πρέπει νὰ ζητηθῆ κάποιος ὑπεύθυνος γιὰ τὴ δούλωσή μας, αὐτὸς εἶναι ὁ ἑαυτός μας.

Ἐσυνηθίσαμε νὰ παραδεχόμαστε ὡσὰν αὐτονόητο ἀξίωμα τὴν ἀπόφανση ποὺ λέει ὅτι « ὁ ἄνθρωπος γεννιέται ἐλεύθερος ». Ἂν καλοεξετάσωμε ὅμως τὰ πράγματα, θὰ εὑροῦμε ὅτι ἡ δοξασία αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀναδρομικὴ πρὸς τὰ πίσω τοποθέτηση ἑνὸς ὑστερογέννητου γεγονότος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννιέται, ἀλλὰ γίνεται ὕστερα ἀπὸ ἀδιάκοπο σκληρὸ ἀγώνα ἐλεύθερος. Συμφωνότερο μὲ τὰ πράγματα θὰ ἤτανε ἂν ἐλέγαμε ὅτι « οἱ ἄνθρωποι ἐρχόμενοι στὸν κόσμο μοιάζουν μὲ δεσμῶτες ὁλυσοδεμένους μέσα σὲ σκοτεινὸ σπήλαιο ». Ὁ καθένας μας χρεωστεῖ σπάζοντας τὰ δεσμά του νὰ γίνη ἐλεύθερος, καί, μόνο ἂν συνεχίζη κάθε στιγμὴ αὐτή του τὴν προσπάθεια, θὰ κατορθώση νὰ κρατηθῆ στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας. Σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς του εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὑποκείμενος στὴ δούλωση. Τὸ νὰ γίνη κανεὶς δοῦλος δὲν σημαίνει μόνο νὰ χάση τὴν πολιτικὴ του ἐλευθερία, καὶ δὲν πιστοποιεῖται ἡ δούλωση ἀπὸ τὴν τυπικὴ πράξη τῆς κατάλυσης ἑνὸς ἔθνους ἢ ἑνὸς πολιτικοῦ καθεστῶτος. Ση-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μαίνει πὼς ἐστέρεψαν οἱ πηγὲς τοῦ θάρρους καὶ τῆς ἀγωνιστικότητας, πὼς ἡ ψυχὴ ἔχασε τὴν ἐγρήγορσή της.

Ὁ ἀγώνας εἶναι διαρκής, γιατὶ σὲ κάθε μας βῆμα παραμονεύει τὸ πολύμορφο τέρας τῆς σκλαβιᾶς γιὰ νὰ μᾶς ξαναδουλώση. Καὶ τὶς περισσότερες φορὲς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀντέχει στὸν πειρασμό, χαλαρώνει τὴν ἀγωνιστικότητά του καὶ ζῆ μέσα στὴ φαντασίωση μιᾶς ψευδοελευθερίας.

Τὸν περισσότερο καιρὸ ὁ ἄνθρωπος ὑποκύπτοντας ἀσυνείδητα σὲ κάθε λογῆς δουλεία χάνει τὸ ἀληθινὸ βίωμα τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτὸ μόνο σὲ ἀγωνιστικὲς ἐποχές, ὅπως ἡ τωρινή, γίνεται βολετὸ νὰ ὑψωθοῦν τὰ ἀνθρώπινα μάτια στὴν ἐνατένιση τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας, ὅπως τὴν εἶδε καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ 21 καὶ τὴν ἐτραγούδησε μὲ τὸν μεγαλόστομο Ὕμνο τοῦ Σολωμοῦ. Ὅλες οἱ γενεές, ὅσες ἦρθαν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ γενεὰ τοῦ 21, κάθε φορὰ ποὺ αἰσθάνονταν νὰ ἀδυνατίζη τὸ βίωμα τῆς ἐλευθερίας μέσα τους, ἐξαναγύριζαν στὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Καὶ θὰ ἔρθουν ἔπειτα ἀπὸ ἐμᾶς πολλὲς γενεές, ποὺ θὰ ξαναγυρίσουν, γιὰ νὰ θερμάνουν τὴν ψυχή τους μὲ ὅ,τι ἐμεῖς ζοῦμε στὶς ἡμέρες αὐτές.

. . . .

Τὸ νὰ κρατηθῆ κανεὶς στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἐπίπονο ἀγώνισμα. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐλευθερία μας, ἡ ζωή μας εἶναι πάντοτε πεσμένη σὲ φανερὴ ἢ σὲ λανθάνουσα κρίση καὶ μέσα στὰ βάθη τοῦ εἶναι μας παραμονεύει παίρνοντας χίλιες δυὸ μορφὲς ἡ σκλαβιὰ ἕτοιμη νὰ μᾶς τραβήξη στὸ σκοτεινό της βασίλειο. Ὅταν μᾶς λείψη τὸ θάρρος καὶ ἡ θεληματικότητα, χάνομε τὸ ἀληθινό της βίωμα καὶ ζοῦμε μὲ τὴ φαντασίωσή της πέφτοντας πραγματικὰ στὴν ἀνελευθερία. Μπορεῖ τότε νὰ κραυγάζωμε καὶ νὰ χειρονομοῦμε γιὰ τὴν ἐλευθερία, χωρὶς ὅμως νὰ ζοῦμε τὸ νόημά της. Τότε πιὰ εἶναι ποὺ ἀπὸ ζωντανὸ βίωμα ξεπέφτει σὲ κραυγή, σὲ μορφασμὸ καὶ γίνεται χωρὶς νόημα γλωσσικὴ ἄρθρωση καὶ ἀδειανὸ φώνημα.

Δὲν εἶναι καθόλου περίεργο σὲ μιὰ τέτοια παρακμὴ οἱ πιὸ ἀνελεύθεροι νὰ ξεπροβάλλουν διαλαλητὲς καὶ ἀπολογητές της. Αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ μᾶς ξαφνιάση καθόλου, ἂν σκεφτοῦμε πὼς πίσω ἀπὸ τὸ φῶς ἀκολουθεῖ πάντα ἡ σκιά . . .

Ἡ πραγματικότητα, ὅπως τὴν ἐζήσαμε τὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες, μᾶς ἔδειξε πὼς ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ τρέφουν μέσα στὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ψυχή τους ἀκατασίγαστη νοσταλγία ὄχι γιὰ Ἐλευθερία, ἀλλὰ γιὰ σκλαβιά. Ἡ πιὸ ἔντονη μέριμνά τους εἶναι νὰ εὕρουν κάποιο εἴδωλο, γιὰ νὰ τὸ προσκυνήσουν, ἕναν ἀφέντη, γιὰ νὰ τὸν στήσουν ἐπάνω στὸ κεφάλι τους. Διαλέγουν πάντοτε τὸν πιὸ ἀνελεύθερο μεταξύ τους, ἕναν ἄνθρωπο, ποὺ ἡ ψυχή του εἶναι γεμάτη ἀπὸ φόβους, ἀπὸ σφαδασμοὺς καὶ ἀπὸ ὀδύνες, καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του περνᾶ ἀπὸ τὸν τράχηλό τους τὰ δεσμὰ τῆς πιὸ φριχτῆς καὶ σκοτεινῆς σκλαβιᾶς. Ἄλλοι πάλι ἄνθρωποι δὲν ἔχουν καμιὰ δυσκολία νὰ θεωρήσουν ἀντάλλαγμα ἰσάξιο μὲ τὴν Ἐλευθερία τους τὴν ὑλική τους εὐδαιμονία.

Μιὰ τέτοια νοοτροπία ἀντιμετωπίζοντας ὁ ἱστορικὸς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν διεκήρυξε πὼς γιὰ ἀληθινὴ εὐδαιμονία ἀξίζει νὰ λογαριαστῆ μόνο ἡ Ἐλευθερία. Προϋπόθεση γιὰ τὴν Ἐλευθερία δὲν εἶναι ὁ ὑλικὸς εὐδαιμονισμός, ἀλλὰ στὴν ἀληθινὴ εὐδαιμονία μονάχα ἡ Ἐλευθερία μπορεῖ νὰ μᾶς ὁδηγήση. Αὐτὴ φτερουγίζει πιὸ ἐπάνω ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ὑλικοῦ χορτασμοῦ καὶ ἡ οὐσία της στέκει στὸ ὅτι οὔτε δεσμεύεται οὔτε κιβδηλεύεται. Μένει ἐλευθερία καθαρή, χωρὶς νὰ ἐπιδέχεται κανέναν ἄλλο προσδιορισμό, χωρὶς νὰ ὑποτάσσεται στὴν ἐξυπηρέτηση καμιᾶς ἄλλης σκοπιμότητας. Οὔτε στὴ γνώση οὔτε στὴν ἐπιστήμη ἐμπρὸς χάνει τὸ κυριαρχικό της ἀξίωμα.

Τὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν στὰ τελευταῖα χρόνια παρουσίασαν τὴν τεχνικοποιημένη γνώση καὶ ἐπιστήμη ὡσὰν ὄργανα ποὺ ἐρχόντανε νὰ ἐξυπηρετήσουν τὶς πιὸ βάρβαρες καὶ ἀντιανθρώπινες ἐπιδιώξεις. Ἡ δουλεία στὸν παλαιὸ κόσμο ἦταν σὲ θέση νὰ σκοτώνη μόνο τὸ σῶμα· ἡ μὲ ἐπιστημονικὸ ἐξοπλισμὸ ἁρματωμένη ἀνελευθερία τῆς πρόσφατης ἐποχῆς εἶχε προχωρήσει τόσο πολύ, ὥστε ἐστάθηκε ἱκανὴ νὰ διαφθείρη τὶς ψυχὲς καὶ νὰ σκοτώνη τὸ πνεῦμα. Αὐτὴ ἦταν, ποὺ ἔκαμε νὰ ξεπέση ὁ ἄνθρωπος σὲ αὐτόματη μηχανὴ χωρὶς πρωτοβουλία, χωρὶς ἀτομικὴ σκέψη, ἐπαναλαμβάνοντας τὰ ὅσα ἔλεγαν οἱ ἐξουσιαστές του σὰν πλάκα γραμμοφώνου.

Κάτω ἀπὸ τὸν ἐπηρεασμό της ἡ ἀνθρώπινη πολιτεία, ποὺ ὁ λόγος τῆς ὕπαρξής της εἶναι ἡ διασφάλιση τῆς ἐλευθερίας τῶν μελῶν της, μεταμορφώθηκε σὲ σατανικὴ μηχανὴ καταδούλωσης.

Ἐνάντια στὸ ἀκαταμέτρητο ἐκεῖνο κύμα τῆς ἀνελευθερίας, ποὺ εἶχε δαμάσει ἑκατομμύρια ἀνθρώπινες ψυχές, ὀρθώθηκε ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἔδωκε τὴ μάχη του. Ὅταν ἐπῆρε τὴν ἀπόφαση νὰ μπῆ στὸν ἀγώνα, δὲν εἶχε πίσω του οὔτε τοὺς ἀτέρμονες ὠκεανοὺς ἑνὸς ὁλόκλη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρου γήινου ἡμισφαιρίου, ὅπως οἱ Ἀγγλοσάξονες, οὔτε τὴν ἀνθρωποπλημμύρα καὶ τὴν ἀπεραντοσύνη τῆς ρωσικῆς γῆς, οὔτε τὴν τεχνοκρατικὴ ὀργάνωση τῶν ἀντιπάλων του.

Σύμφωνα μὲ τὴν παρακέλευση τῶν προγόνων του εἶδε τὴν εὐδαιμονία του στὴν ἐλευθερία του, καὶ αὐτὴν πάλι τὴν ἐστήριξε στὴν εὐψυχία του. Ἀνέλαβε τὸν πολεμικὸ κίνδυνο ἀπὸ δική του πρωτοβουλία, ἀντιστάθηκε ἐπάνω στὴ στενὴ λωρίδα τῆς πατρικῆς γῆς, ἀγωνίστηκε μὲ ἀπέραντη καρτερία καὶ ἀναδείχτηκε, πρῶτος αὐτός, νικητής, δείχνοντας καὶ στοὺς ἄλλους σύμμαχους λαοὺς ὅτι τὰ πόδια τοῦ σιδερόφραχτου γιγάντιου ἀντιπάλου ἦταν φτιασμένα ἀπὸ ἄργιλο. Γι᾽ αὐτὸ ἀξίζει στὸ λαὸ τῶν Ἑλλήνων ὁ πρῶτος νικητήριος στέφανος.

Περ. «Νέα Ἑστία» 1945 Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

3. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ποῖον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας «πνευματικὴ ζωή;» Κατὰ τὴν γνώμην μου, πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τὸ ἴδιον ἀκριβῶς πρᾶγμα, ὅ,τι ὀνομάζομεν πολιτισμόν, ἐφ᾽ ὅσον οὗτος θεωρεῖται ὄχι καθ᾽ ἑαυτὸν καὶ ἀντικειμενικῶς, ἀλλ᾽ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖον εἶναι φορεὺς καὶ ἐργάτης τοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ ταῦτα, ἂν πολιτισμὸς εἶναι τὸ σύνολον τῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰς τὰ ὁποῖα πραγματοποιοῦνται καὶ λαμβάνουν μορφὴν διάφοροι ἀξίαι, ἀξίαι ἠθικαὶ π.χ. θρησκευτικαί, αἰσθητικαί, γνωστικαί, οἰκονομικαί, δυναστικαὶ κλπ., πνευματικὴ ζωὴ εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ δημιουργία καὶ πραγματοποίησις τῶν ἀξιῶν ἐντὸς τοῦ ὑποκειμένου καὶ διὰ μέσου τοῦ ὑποκειμένου.

Πολιτισμὸς εἶναι τὸ προϊόν, ὁ σκοπὸς τῆς πνευματικῆς τῆς ζωῆς, πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα γεννᾶται καὶ ἀποκρυσταλλοῦται ὁ πολιτισμός.

Ὁ πολιτισμὸς δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ἕνα συγκρότημα ἀντικειμενικόν, ἀνεξάρτητον τοῦ ἀτόμου, ἀποτετελεσμένον εἰς ὡρισμένην στιγμὴν ὄχι τόσον ὡς περιεχόμενον (ἀφοῦ τὸ περιεχόμενόν του μεταβάλλεται διαρκῶς), ἀλλ᾽ ὡς μορφὴ καὶ ὡς ἰδέα· εἶναι ἄλλως τε προϊὸν λογικῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τὴν ἄμεσον πραγματικότητα. Τοὐναντίον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν νοεῖται χωρὶς τὸ ὑποκείμενον ποὺ τὴν ζῇ, εἶναι κάτι, ποὺ εὑρίσκεται εἰς διαρκῆ κίνησιν, ροήν, μεταβολήν, ἐξέλιξιν· εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ πραγματικότης, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς αὐτοπαρατηρησίας.

Σαφέστερος γίνομαι, ἄν, ἀντὶ τῆς καθολικῆς ἐννοίας «πολιτισμός», φέρω ὡς παράδειγμα ἕνα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοῦ στοιχείων. Εἰς τὴν θρησκείαν π.χ. ἔχομεν ἕνα σύνολον πεποιθήσεων, γνώσεων, παραδόσεων, τύπων, ἠθικῶν κανόνων, ἐξωτερικῶν συμβόλων κ.τ.τ. Θρησκευτικὴ ζωὴ ὅμως εἶναι ὅλος ὁ κόσμος τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀτόμου, ποὺ ἀναδημιουργεῖ μέσα του τὰς πεποιθήσεις καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ σύμβολα καὶ συλλαμβάνει ἐσωτερικῶς τὸ νόημά των. Τὴν αὐτὴν διαφορὰν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μεταξὺ πολιτείας καὶ πολιτικῆς ζωῆς, τέχνης καὶ ζωῆς καλλιτεχνικῆς κ.ο.κ.

Ὡς ἄμεσος πραγματικότης ἡ πνευματικὴ ζωὴ νοεῖται, κυρίως εἰπεῖν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, τοῦ παρόντος. Ἡ ζωή, εἴτε φυσιολογικὴ εἴτε πνευματικὴ εἶναι, ὑπάρχει πάντοτε εἰς ἕνα συγκεκριμένον ὀργανισμόν, ὁ ὁποῖος ζῇ, ἐφ' ὅσον χρόνον αὐτὸς ζῇ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὡς ζωὴ τοῦ πνεύματος, ὡς ζωὴ δηλαδὴ ἀξιῶν, ἔχει χαρακτῆρα ἐξόχως κοινωνικὸν καὶ ὑπερπηδῶντα τὰ ὅρια τοῦ παρόντος. Διότι τὸ ἄτομον, καθ' ἑαυτὸ λαμβανόμενον, δὲν ἔχει μέσα του ἐξ ἀρχῆς ἀξίας πνευματικάς, ἀλλὰ τάσεις καὶ ροπὰς πρὸς ἀξίας· δὲν ἔχει π.χ. θρησκευτικὰς ἀξίας, ἀλλὰ θρησκευτικὸν αἴσθημα, δὲν ἔχει αἰσθητικὰς ἀξίας, ἀλλὰ καλαισθησίαν κ.τ.τ. Τὸ ἄτομον, ὡς φορεὺς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι μία σύνθεσις ἀπὸ δύο διαφορετικῆς προελεύσεως στοιχεῖα: ἀπὸ τὸ περιβάλλον μὲ τὸ πλῆθος τῶν περιεχομένων καὶ ἀξιῶν τῆς κοινωνίας, ἀξιῶν θεωρητικῶν, πρακτικῶν, αἰσθητικῶν, θρησκευτικῶν κ.τ.λ., καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοφυΐαν του τὴν ψυχικὴν — τὸ πνευματικόν του ἐγὼ — σύνθεσις ὄχι σταθερὰ καὶ παραμόνιμος, ἀλλὰ διαρκῶς ἀλλοιουμένη καὶ ἀνανεουμένη εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, ὅπως καὶ εἰς τὰς γενικάς της κατευθύνσεις καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς πραγματοποιήσεώς της. Καὶ ἀκριβῶς ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ καὶ σύνθεσις τῆς ἰδίας πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἀτομικῶν ροπῶν καὶ τάσεων πρὸς τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας ἀπαρτίζει τὴν πνευματικὴν ζωήν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι διαφορωτάτης φύσεως· νὰ εἶναι παθητικὴ ἀφομοίωσις τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν ἢ συνδυαστικὴ διαφόρων τάσεων ἐνέργεια ἢ ἐκλεκτικὴ μεταξὺ τῶν ποικιλιῶν αὐτῶν, δυνατὸν ὅμως καὶ νὰ εἶναι ἐχθρική, νὰ καταλήξῃ εἰς πάλην, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον ἀποδεχόμενον πολλὰς ἢ ὀλίγας ἀπὸ τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας, τὰς τροποποιεῖ ἢ δημιουργεῖ τελείως νέας, τὰς ὁποίας κατορθώνει βαθμηδὸν νὰ ἐπιβάλῃ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς ἐξαιρετικὰς προσωπικότητας τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πνεύματος. Οἱαδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐπαφὴ αὕτη διὰ τὸ ἄτομον, θὰ ὁδηγήσῃ πάντοτε εἰς νέαν δημιουργίαν ἀξιῶν, νέαν ἀκόμη καὶ εἰς περίπτωσιν παθητικῆς ἀποδοχῆς τῶν παραδεδομένων. Διότι καὶ τότε γίνεται ἀνάπλασις τῶν ἀξιῶν τῆς κοινωνίας καὶ προσαρμογὴ τούτων πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας καὶ ἱκανότητας τοῦ ἀτόμου· μόνον κατόπιν τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῆς γίνονται αὗται κτῆμα τοῦ ἀτόμου καὶ μέρος τῆς ζωῆς του.

Ἂς ἀναφέρω καὶ ἐδῶ συγκεκριμένον παράδειγμα. Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμήν, ποὺ τὸ ἔμφυτον θρησκευτικὸν αἴσθημα ἀποκτᾷ συνείδησιν ἑαυτοῦ ἐρχόμενον εἰς ἐπαφὴν πρὸς ὡρισμένας θρησκευτικὰς ἀξίας τοῦ περιβάλλοντός του, π.χ. πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ συνηθείας τῶν γονέων του. Ἀναλόγως τῶν ἀτομικῶν του ῥοπῶν, ἀναγκῶν καὶ ἱκανοτήτων θὰ ἀφομοιώσῃ ἐξ αὐτῶν περισσότερα ἢ ὀλιγώτερα, ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, θὰ προσθέσῃ ἢ θὰ ἀφαιρέσῃ ἄλλα, θὰ ἐπιφέρῃ μεταβολάς, θὰ ἐπιβάλῃ εἰς ἄλλα τὸν χαρακτῆρα, ποὺ ἔχουν αἱ ἀτομικαὶ θρησκευτικαὶ ἀνάγκαι (πανθεϊστικὸν π.χ. ἢ μυστικοπαθῆ ἢ αἰσθητικὸν ἢ ἠθικὸν ἢ τελετόφιλον καὶ φιλακόλουθον κλπ.), ὥστε ν' ἀποτελέσῃ τὴν προσωπικήν του θρησκευτικὴν ζωήν, ἡ ὁποία θὰ εἶναι προσωπικοῦ αὐστηρῶς χαρακτῆρος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν περιέχῃ κανένα πρωτότυπον, κυρίως εἰπεῖν, στοιχεῖον. Μεταξὺ τῶν ἑκατομμυρίων χριστιανῶν ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ ἔχουν νὰ παρουσιάσουν πρωτοτύπους ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ αἰσθήματα, ἀλλά, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς κάθε χριστιανὸν ἀντιστοιχεῖ καὶ μία ἰδιαιτέρα μορφὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ προϊόντα τῆς συνθέσεως αὐτῆς εἰς κάθε ἄτομον, δι' ἡμᾶς εἶναι ἀρκετὴ ἡ διαπίστωσις, ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ σήμερον προϋποθέτει ἀπαραιτήτως ἀξίας ἔξω τοῦ ἀτόμου κει-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μένας, ἀξίας, ποὺ εἰσδέχεται τὸ ἄτομον ἀπὸ τὸ κοινωνικόν του περιβάλλον. Αἱ ἀξίαι δ' αὐταὶ δὲν προσφέρουν μόνον κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν ἀτόμων τὸ περιεχόμενον τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς των ζωῆς, ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν των ροπῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν τῶν πόθων αὐτῶν καὶ τὴν κατεύθυνσιν ἐπηρεάζουν — καὶ τὸ σπουδαιότερον, μόνον διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὰς ἔξω τοῦ ἀτόμου πνευματικὰς ἀξίας λαμβάνει τὸ ἄτομον ἐπίγνωσιν καὶ συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πνευματικῶν του ἀναγκῶν. Τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα π.χ. εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν πεποίθησίν μου· ἀλλὰ ζήτημα εἶναι, ἄν, χωρὶς τὴν ἐπαφὴν πρὸς ὡρισμένας ἀντικειμενικὰς (ἀντικειμενικὰς μὲ τὴν ἔννοιαν ἔξω τοῦ ἀτόμου κειμένας) θρησκευτικὰς ἀξίας, θὰ ἐλάμβανε τὸ ἄτομον συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ θρησκευτικοῦ του αἰσθήματος.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ὁμιλοῦμεν περὶ πνευματικῆς ζωῆς ὄχι μόνον ἑνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ ἑνὸς ἔθνους, μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως, μιᾶς ἐποχῆς κλπ. — καὶ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄτομον προσπαθοῦμεν νὰ συλλάβωμεν ἐντὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς φυλῆς καὶ τῶν χρόνων του. Γίνεται δὲ τοῦτο, διότι μεταξὺ τῶν ἀτόμων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς ἑνότητος, ἑνότητος φυλετικῆς ἢ ταξικῆς ἢ χρονικῆς, παρατηροῦνται ἀναλογίαι καταπληκτικαὶ καὶ κοινὰ χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν πνευματικήν των ζωήν, ὀφειλόμενα εἰς τὸ ὅτι κοινὰ εἶναι καὶ τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἕνα ἕκαστον ἄτομον ἤντλησεν ἀπὸ τὸ περιβάλλον του διὰ τὴν πνευματικήν του ζωήν, ὅμοιαι δὲ καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς ὑπάρξεως, ποὺ ἐπηρεάζουν τὰς πνευματικὰς τῶν ἀτόμων ροπάς. Πνευματικὴ δὲ ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς δὲν σημαίνει τὸ ἄθροισμα τῶν πνευματικῶν ζωῶν τῶν ἀτόμων ὅλων, ποὺ ζοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν· εἶναι τὰ κοινὰ χαρακτηριστικά, τὰ κοινὰ περιεχόμενα, αἱ κοιναὶ κατευθύνσεις, ὁ κοινὸς ρ υ θ μ ό ς, ποὺ παρατηροῦνται εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς μεγίστης πλειονότητος τῶν ἀτόμων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Ἀλλὰ δὲν ἔχει μόνον κ ο ι ν ω ν ι κ ὰ ς προϋποθέσεις ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἂν καὶ κατ' οὐσίαν εἶναι φαινόμενον σύγχρονον, ἔχει χαρακτῆρα ἱ σ τ ο ρ ι κ ό ν. Διότι αἱ ἀξίαι, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν τὸ ἄτομον, διὰ νὰ ζήσῃ τὴν πνευματικήν του ζωήν, εἶναι καρπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἄλλων ἀτόμων ἢ ὁμάδων

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

προϋπαρξάντων ἢ συγχρόνων μὲν—ἀλλὰ καρπὸς προγενέστερος. Αἱ ἀξίαι ἄλλωστε τοῦ πολιτισμοῦ μας παρουσιάζονται εἰς τὴν πραγματικότητα πάντοτε ὡς περιεχόμενα ὡρισμένου ἱστορικοῦ περιβλήματος, συνυφασμέναι δηλαδὴ μὲ ὡρισμένας τοπικὰς καὶ χρονικὰς συνθήκας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ τὰς ἐδημιούργησαν. Καθ' ἑαυτὰς οὐδέποτε τὰς συναντῶμεν, πλὴν μόνον εἰς τὴν λογικὴν ἀφαίρεσιν. Κατὰ ταῦτα πνευματικὴ ζωὴ δὲν εἶναι νοητή, παρὰ μόνον ὡς ἐπαφὴ πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος — τοῦ μακρινοῦ ἢ τοῦ ἀμέσου παρελθόντος, ἀδιάφορον· πάντως τοῦ παρελθόντος — καὶ ἔχει βαθεῖαν ἔννοιαν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι « πολιτισμὸς σημαίνει συναναστροφὴν μὲ τοὺς νεκρούς ».

Ἡ ἐπαφὴ αὕτη πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος, ἡ ὁποία, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ὡς ζωῆς, ἔχει πάντοτε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἐπικαίρου, εἶναι δυνατή, μόνον ἐφ' ὅσον αἱ ἀξίαι, τὰς ὁποίας πραγματοποιοῦν δι' ἑαυτοὺς τὸ ἄτομον ἢ ἡ κοινωνία τοῦ παρελθόντος, ἐξωτερικεύονται εἰς ὡρισμένα ὑλικὰ ἀντικείμενα ἢ αἰσθητὰ φαινόμενα, ἐφ' ὅσον λαμβάνουν ὡρισμένην ἀντικειμενικῶς αἰσθητὴν μορφήν.

Αἱ μορφαὶ ἀποτελοῦν τὸ ὑλικόν, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διενεργεῖται καὶ δρᾷ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἡ γνῶσις τούτων προκαλεῖ καὶ εἰς τὸ ἄτομον, ποὺ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν παρῳχημένων γενεῶν, τὰ αὐτὰ ψυχικὰ φαινόμενα (ἢ περίπου τὰ αὐτά), ποὺ ἐπροκάλεσαν τότε τὴν γένεσιν καὶ δημιουργίαν τῶν μορφῶν. Ἕνας καλλιεργημένος ἀγρὸς π.χ. ἢ ἕνα ἄγαλμα εἶναι ἀντικείμενα ὑλικά, ἀλλ' ἡ αἴσθησις τούτων ἐπιτρέπει εἰς τὴν ψυχήν μου ν' ἀναπλάσῃ τὰς αὐτὰς ψυχικὰς λειτουργίας, ποὺ ὡδήγησαν τὸν γεωργὸν εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ ἢ τὸν καλλιτέχνην εἰς τὴν πλάσιν τοῦ ἀγάλματος, καὶ νὰ ζήσῃ ἐκ νέου τὰς ἀξίας τῆς ὠφελιμότητος ἢ ὡραιότητος, ποὺ ἐξεφράσθησαν διὰ τοῦ λίθου ἢ τῆς γῆς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καὶ ὁ καλλιεργημένος ἀγρὸς καὶ τὸ ἄγαλμα ἀποτελοῦν μορφάς.

«Φιλολογία καὶ Ζωή», 1931 — Ἰωάννης Συκουτρῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἀνήκει σὲ μιὰ εὐρύτερη μελέτη τοῦ Δραγούμη γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμό, γραμμένη τὸ 1913, μετὰ τὸ τέλος τῶν δύο Βαλκανικῶν πολέμων.

ξεσκέπασε τὴ δημοτικὴ παράδοση καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο θὰ ἀντικρίσης γυμνὴ τὴν ψυχή σου.

Ἔπειτα, καλλιεργώντας τὴν παράδοση αὐτὴ καὶ ἀνεβαίνοντας κατὰ τὶς ρίζες καὶ προσέχοντας καὶ τὴ γύρω σου φύση, θὰ προβλέψης τοὺς νέους δρόμους ποὺ δύνασαι νὰ ἀνοίξης, τὸν πολιτισμὸ ποὺ μπορεῖς μὲ τὸ ἔθνος σου νὰ δημιουργήσης.

Τὸ χωριὸ καὶ οἱ γυναῖκες πρῶτα - πρῶτα μποροῦν νὰ σοῦ δείξουν καθαρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ μονοπάτι, γιὰ νὰ ἀνηφορίσης κατὰ τὶς ρίζες του. Στὸ χωριὸ βρίσκεις τὴ βάση τοῦ ἀνθρώπου τῆς φυλῆς σου, γιατὶ εἶναι κάτι πλατύτερο ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ὄχι ἀκόμα ἐθνικὴ κοινωνία, μολονότι ἀρχὴ ταύτης.

Καὶ στὶς πολιτεῖες, στὸ λαὸ μπορεῖς νὰ μελετήσης τὴ ζωὴ τῆς φυλῆς σου, γιατὶ δὲ μολεύτηκε ὁλότελα ἀπὸ ξενισμοὺς καὶ σχολαστικισμούς. Ὅσο γιὰ τὶς ὅποιες γυναῖκες, καὶ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς πολιτείας, αὐτὲς παντοῦ, μὲ τὸ νὰ μένουν πιότερο στὸ σπίτι παρὰ στὴν ἀγορὰ καὶ νὰ μὴ διαβάζουν ἐφημερίδες καὶ γιὰ νὰ εἶναι πιὸ ἐσωτερικές, αἰσθαντικές, θρησκευτικὲς ἀπὸ τὸν ἄντρα, φυλάγουν πιστότερα τὴν παράδοση ἀπὸ τοὺς ἄντρες, ποὺ τὴν παραμορφώνουν ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπιρροὲς καὶ ἀπὸ λογική.

Χνάρια τῆς παράδοσης θὰ σοῦ δώσουν τὰ νησιώτικα καὶ τὰ ἄλλα κεντήματα καὶ ὑφάσματα, τὰ τραγούδια καὶ οἱ χοροί, οἱ παροιμίες, ποὺ καθρεφτίζουν τὴν πεῖρα καὶ τὴ σοφία τοῦ λαοῦ, τὰ παραμύθια, ὡς καὶ οἱ προλήψεις, οἱ ἱστορικές, προφορικὲς παραδόσεις, τὰ συνήθια, τὸ σπίτι μὲ ὅ,τι βρίσκεται μέσα.

Ὅλα αὐτὰ σοῦ φανερώνονται μὲ τὴ λαϊκὴ γλώσσα, καὶ χωρὶς αὐτὴν εἶναι σὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν, γιατὶ μόνο μὲ δαύτη μποροῦν καὶ μεταδίδονται πιστὰ ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιά. Καὶ ὁ χορὸς δίχως τραγούδι δὲ στέκεται, καὶ τὸ τραγούδι δίχως ποίημα καὶ τὸ ποίημα χωρὶς γλώσσα, καὶ τὸ φάσιμο ἡ μάνα μὲ παράδειγμα, ἀλλὰ καὶ μὲ λόγια θὰ τὸ διδάξη τῆς κόρης της, καὶ κάθε ὄργανο γιὰ τὸ φάσιμο καὶ τὸ κέντημα καὶ ὅλα τὰ σκεύη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ νοικοκυριοῦ καὶ ὅ,τι περιτριγυρίζει τὸν ἄνθρωπο στὴν καθημερινή του ζωὴ ἔχει ὄνομα. Ξερίζωσε τὴ λαϊκή σου γλώσσα καὶ θὰ χάσης τὴν ψυχή σου. Μονάχα κάτι κληρονομίες ἀσύνειδες θὰ ἀπομένουν μέσα σου, ποὺ θὰ ξεπροβάλλουν ἄξαφνα, γιὰ νὰ δείχνουν στοὺς ξένους πὼς δὲν εἶσαι ὁλότελα δικός τους, καὶ θὰ εἶσαι χωρὶς πατρίδα, ὥσπου μὲ τὴν ἐπιγαμία τὰ παιδιά σου καὶ τὰ ἐγγόνια σου νὰ ριζώσουν σ' ἄλλη πατρίδα καὶ νὰ ἐξωτερικεύσουν τὴν ψυχή τους σ' ἄλλη γλώσσα. Μὲ τὸ νὰ μὴ γίνεται νὰ ξεφορτωθοῦμε ὁλότελα τὴ γλώσσα μας τὴ λαϊκή, ὅσο τουλάχιστο ζοῦμε στὸν τόπο μας, συνεχίζομε τὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους μας σ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ ποὺ φορτωνόμαστε.

Πήγαινε λοιπὸν στὰ δημοτικὰ τραγούδια, στὴ δημοτικὴ τέχνη καὶ στὴ χωριάτικη καὶ τὴ λαϊκὴ ζωή, γιὰ νά 'βρης τὴ γλώσσα σου καὶ τὴν ψυχή σου, καὶ μ' αὐτὰ τὰ ἐφόδια, ἂν ἔχης ὁρμὴ μέσα σου καὶ φύσημα, θὰ πλάσης ὅ,τι θέλεις, παράδοση καὶ πολιτισμὸ καὶ ἀλήθεια καὶ φιλοσοφία.

'Απὸ τοὺς σκοποὺς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ μπορεῖς νὰ προβλέψης πῶς θὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μουσική. 'Απὸ τὶς ἐκκλησίες, τὰ ἀρχοντόσπιτα καὶ τὰ χωριάτικα σπίτια θὰ προμαντέψης τὴν ἀρχιτεκτονική. 'Απὸ τὶς εἰκόνες καὶ τὶς τοιχογραφίες καὶ τὰ μωσαϊκὰ τὴ ζωγραφική. 'Απὸ τὰ κεντήματα τῶν χωριῶν τὴν ποικιλτική. 'Απὸ τοὺς στίχους τῶν τραγουδιῶν, ἀπὸ τὰ παραμύθια καὶ τὶς παροιμίες καὶ τὶς ὁμιλίες θὰ μαντέψης τὴ γλώσσα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴ λογοτεχνία. "Ετσι καὶ τὰ ἄλλα. Καὶ ἅμα γνωριστῆς μ' αὐτά, ποὺ πάσκισαν αἰῶνες τώρα οἱ γραμματισμένοι σου πατριῶτες νὰ σ' ἀποξενώσουν, τότε προσέχοντας καὶ τὴ φύση θὰ ὡριμάσης, γιὰ νὰ πλάσης κι ἐσὺ κάτι πρωτότυπο καί, ἂν ἔχης πνοὴ — ὅπως ἔχεις —, θὰ δημιουργήσης τὸν πολιτισμό σου. Θὰ προσέξης καὶ τὴ γύρω σου πλάση, γιατὶ ἔτσι ὄχι μόνο θὰ νιώσης καλύτερα τὶς ρίζες τῆς ζωῆς σου, τὴ φύτρα σου, μὰ καὶ θὰ ἑνωθῆς μαζί της, γιὰ νὰ γεννήσης τελειότερα πράγματα.

"Εχεις χρέος νὰ τὰ μελετήσης αὐτά, γιατὶ εἶναι ὅλα δικά σου καὶ ἀρκετὰ πιὰ τὰ περιφρόνησες ὡς τώρα μὲ τὸ νὰ ἔχουν κοντέψει νὰ σὲ πείσουν πὼς εἶναι ἄσχημα, κατώτερα καὶ γιὰ πέταμα. 'Απὸ τὸν ἑαυτό σου θὰ ἀρχίζης πάντα, δὲν ἔχεις καὶ τίποτε ἄλλο δικό σου καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τόσο πολύτιμο. Μαθαίνοντας ποῦθε ἔρχεσαι, ξέρεις καὶ ποῦ εἶναι ὁ δρόμος νὰ πᾶς. Καὶ σὰν τὰ μάθης αὐτά, θὰ εἶσαι ἄνθρωπος.

Οὔτε σὰν τὸν ἀρχαῖο οὔτε σὰν τὸν πιὸ ἀρχαῖο οὔτε σὰν τὸ βυζαντινὸ οὔτε καὶ σὰν τὸν εὐρωπαϊκό, τὸ συγκαιρινό, θὰ εἶναι ὁ νέος ἑλληνικὸς πολιτισμός. Κάτι ἄλλο θὰ εἶναι, ποὺ θὰ κλῆ καὶ πολλὰ ἀνατολίτικα στοιχεῖα. Καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς πατρίδας, τῆς φυλῆς, ἀνάμεσα σ' Ἀνατολὴ καὶ σὲ Δύση, τὸ λέει πὼς ὁ πολιτισμός, ποὺ θὰ γεννηθῆ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, θὰ γίνη ἀναγκαστικὰ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ δυτικό, καὶ μ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ στοιχεῖα, ποὺ θά' χη πάρει, θὰ εἶναι ἑλληνικότατος.

Καὶ ἴσως ἡ μόνη δυνατή του πίστη θὰ εἶναι ἡ ἐθνική. Ἀπ' αὐτὴν συνεπαρμένο τὸ ἔθνος θὰ ἀνθίση.

Εἶναι ὁ καιρός της τώρα, καὶ τὸ ἔχουν νιώσει πάλι πρῶτοι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους λαοὺς καὶ συνειδητότερα οἱ Ἕλληνες. Καὶ τὸ ἄνθος τοῦ ἔθνους, τὸ ὡραῖο, θὰ εἶναι ἔργο ἀνθρώπινο καὶ ἀνθρωπιστικό. Δὲ γύρεψε τὸ ἔθνος, ἀπὸ τότε ποὺ παρουσιάστηκε στὸν κόσμο, πολιτικὲς καταχτήσεις· οἱ πολεμικές του προσπάθειες ἦταν σχεδὸν πάντα ταιριασμένες μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς του ἀνεξαρτησίας, ἐπάσκισε ὅμως μὲ τὴν ὑπεροχή του τὴν ψυχικὴ νὰ ἐξανθρωπίση τοὺς ἀνθρώπους. Ἴσως καὶ νὰ μὴν ἐπάσκισε κιόλα, ἀλλ' ἁπλὰ τὸ ἔκανε. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων ἐσκλάβωσε τὸν κόσμο. Σὰν ἀνθρώπινο γέννημα ὁ πολιτισμὸς ἔχει μέσα καὶ τὴν πατρίδα κοντὰ στὰ ἄλλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, τὸν ἔρωτα, τὴν ἀγάπη, τὸ θάνατο, τὴ φύση, μὰ ὑψώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ πάνω ἀπ' τὶς ὅποιες πατρίδες. Τοῦ πολιτισμοῦ τὰ κύρια παρακλάδια λογαριάζονται οἱ τέχνες, οἱ ἐπιστῆμες, οἱ φιλοσοφίες, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἠθική. Καὶ ὅλα αὐτὰ μαζὶ ἢ τὸ καθένα ξέχωρα ὑψώνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὶς πατρίδες, ὅσο καὶ νὰ βρίσκωνται θεμελιωμένα ὅλα σὲ κάποια πατρίδα, σὰν παρακλάδια τοῦ κάθε πολιτισμοῦ, ποὺ καὶ αὐτὸς ἔχει πατρίδα. Γιὰ νὰ γεννηθῆ πολιτισμὸς χρειάζεται τόπος, χρόνος καὶ ἄνθρωποι μαζωμένοι καὶ συνθεμένοι σὲ ἔθνος. Οἱ πολιτισμοὶ γεννιοῦνται ὁ καθένας σὲ κάποια πατρίδα, σὲ κάποια ἐποχὴ καὶ σὲ κάποιο ἔθνος. Ἔξω ἀπ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ πολιτισμός. Ὅσο γιὰ τὸν κοσμοπολιτισμὸ εἶναι τὸ ἀποσταμένο ἀποσπόρι τοῦ κάθε πολιτισμοῦ. Τὴ θρησκεία τὴ δική του, τὴν πρωτινή, δὲν μπόρεσε τὸ ἔθνος νὰ μὴ γενικέψη στοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀνθρώπους, ἐπῆγε ἀρκετὰ μακριά, μὰ ὄχι παντοῦ, ἀλλά, ὅταν προσέχοντας κάθε ψυχικὴ ἐκδήλωση παρατήρησε στὴν Ἰουδαία μιὰ θρησκεία ἀνθρώπινη, τὴν πῆρε, τὴ μεταμόρφωσε καὶ τὴν ἔκανε δεχτὴ στὸν κόσμο, γιατὶ τῆς ἔδωσε τὴν ἔκφραση. Αὐτὴ ἦταν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ ἰδιοφυΐα ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, νὰ μπορῇ νὰ ἐκφράζῃ ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι μισοένιωθαν, νὰ ἀνθρωπίζῃ, νὰ δίνῃ μορφὴ στὰ ἀσύνειδα, νὰ τραβᾷ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὰ πλούτη τοῦ ἀσύνειδου καὶ νὰ φέρνῃ στὸ φῶς ὅσα μποροῦσε περισσότερα, κάνοντάς τα συνειδητὰ ἢ δίνοντάς τους νοητὴ μορφή. Ἡ ἀξιοσύνη του ἦταν καὶ εἶναι νὰ βοηθῇ τὴν ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ ἐκφρασθῇ. Ἂν ἡ νέα θρησκεία εἶναι τὸ ἔθνος, τὴν ἔκφραση της, τὴ μορφή της πάλι οἱ Ἕλληνες θὰ τὴ βροῦνε καὶ θὰ φανερώσουν ἔτσι στὸν κόσμο τὴν ἀληθινὴ ἐθνολατρεία, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὁλοκληρωτικὴ καλλιέργεια τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνο κοινότητα σκέψης, αἴσθησης καὶ θέλησης, παρὰ καὶ βάση, γιὰ νὰ ὑψωθῇ ἐπάνω τὸ ἀνώτερο εἶδος τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἐξαιρετικοὶ ἀνθοί, οἱ μεγάλοι ἄντρες σὲ κάθε λογῆς ἀνθρώπινη ἱκανότητα. Ἔχει τὴν ἀξιοσύνη ὁ πολιτισμὸς νὰ πλάσῃ τοὺς ἐξαιρετικοὺς ἀνθρώπους, ποὺ περιέχουν καὶ ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τὶς ἰδιότητες καὶ ἱκανότητες τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἔθνους ποὺ τοὺς γέννησε.

«Ἑλληνικὸς πολιτισμός» — Ἴων. Δραγούμης

5. ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Ἐν Παρισίοις, 5 Σεπτεμβρίου 1821

Φίλοι ὁμογενεῖς,

Ἡ δικαιοτάτη κατὰ τοῦ τυράννου μας ἐπανάστασις καὶ οἱ κατ' αὐτοῦ ἕως τὴν ὥραν ταύτην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνες σας ἔδειξαν εἰς τοὺς φωτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ πολυχρόνιος τυραννία δὲν ἴσχυσε νὰ ἐξαλείψῃ ὁλότελα ἀπὸ τὰς ψυχάς μας τὰ προγονικὰ γενναῖα φρονήματα, ὡς ἀδίκως τινὲς ἐξ αὐτῶν μᾶς ὠνείδιζαν καὶ δὲν ἔπαυσαν ἀκόμη νὰ μᾶς ὀνειδίζωσι. Μὴν ἔχοντες πλέον νὰ κατηγοροῶσι ὡς ἀνάνδρους τοὺς Γραικούς, τοὺς κακολογοῦν τώρα ὡς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀποστάτας καὶ βόσκονται μὲ τὴν ἀπάνθρωπον ἐλπίδα νὰ μᾶς ἴδωσιν ἢ πάλιν ἐξαναδεμένους εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου ἢ ἀπωλεσμένους ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τὴν ἀδυναμίαν πῶς νὰ κυβερνηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους αὐτόνομοι. Τὸ πρῶτον εἶναι ματαία καὶ ἀνόητος ἐλπίς, ἐπειδὴ ἀπεφασίσατε γενναίως νὰ μὴ παραδώσετε πλέον παρὰ νεκρὰ τὰ σώματά σας εἰς τοὺς τυράννους. Σᾶς ἔμεινε τώρα νὰ ματαιώσετε καὶ τὴν δευτέραν ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν· τὸ ὁποῖον δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλετε κατορθώσειν, ἂν καὶ πολλὰ δυσκολώτερον τοῦ πρώτου.

Τὴν δυσκολίαν ταύτην συγχωρήσατέ με, φίλοι ὁμογενεῖς, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος νὰ σᾶς παραστήσω χωρὶς περιπλοκάς, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ μέσα ἱκανὰ νὰ τὴν νικήσωμεν. Χωρὶς τῆς νίκης ταύτης, αἱ πρότεραι νῖκαι ἀντὶ δόξης θέλουν μᾶς προξενήσειν καταισχύνην. Πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐπολεμήσατε τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοι ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν ἀρχύτερά σας. Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι βέβαια μέγα καὶ ἀξιέπαινον ἔργον· δὲν εἶναι ὅμως σπάνιον. Ἡ φυλακή της εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπανιώτατον κατόρθωμα, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἀρκεῖ ὁ πρόσκαιρος κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πολεμῇ τις ἀκαταπαύστως τὰ πολὺ τυραννικώτερα πάθη τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ τὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸν ἅγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν. Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκε ἀρκετά, ὅτι εἰς κανὲν ἔθνος δὲν ἔλειψαν ποτὲ Μιλτιάδαι, Θεμιστοκλεῖς καὶ Λεωνίδαι, τῶν ὁποίων τὰ ἡρωϊκὰ ἔργα ἀνενεώσατε πρὸ μικροῦ· ἐξεναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ Ἀριστεῖδαι καὶ Φωκίωνες ἐφάνησαν σπανιώτατοι. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ ἔθνη ἴσχυσαν ν' ἀποκτήσωσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς δὲν χρειάζεται πολλάκις πλὴν μόνην ἀνδρείαν· καὶ ὁ ἐνθουσιασμός της εὔκολα ἀνάπτεται εἰς καθενὸς τὴν ψυχήν, ἂν ἡ φύσις, πάλιν τὸ λέγω, δὲν τὸν ἔπλασεν ὁλότελα ἀνδράποδον· ἀλλ' ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ἔχει χρείαν φρονήσεως συνωδευμένης μὲ τὰς ἄλλας ὅλας ἀρετάς, καὶ ἐξαιρέτως τὴν βασίλισσαν αὐτῶν δικαιοσύνην.

Ἴδετε, φίλοι ὁμογενεῖς, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν προγόνων μας καὶ τοὺς ἐμιμήθητε τόσον λαμπρά, ὥστε μὲ δίκαιον ἠμπορεῖ καθεὶς ἀπὸ τοὺς νέους ἀγωνιστὰς τῆς Ἑλλάδος νὰ καυχᾶται τοῦ λοιποῦ φωνάζων :

«Ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὔχομαι εἶναι».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

'Αλλ' ἴδετε καὶ τὰς διχονοίας των, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἴσχυσαν νὰ φυλάξωσι μέχρι τέλους τὴν ἐλευθερίαν. Ἂν ἀληθῶς τὴν ἀγαπᾶτε προθυμήθητε, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ ! νὰ μὴ τὰς μιμηθῆτε, ἀλλὰ νὰ συνδεθῆτε σφιγκτὰ μὲ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ καυχᾶσθε καὶ τὸ πολὺ ἐνδοξότερον καύχημα τοῦτο :

«Ἡμεῖς τε πατέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι».

Ναί ! φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς ὑπόσχομαι χωρὶς φόβον νὰ ψευσθῶ ὅτι ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς καταστήσειν ἀληθῶς « μέγ' ἀμείνονας» καὶ πολὺ εὐδαιμονεστέρους τῶν προγόνων μας.

Πραγματικὴ ἐλευθερία

Ἡ ἐλευθερία, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ἡ ἐλευθερία, λέγω, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ πράσσῃ ἀνεμποδίστως ὄχι ὅ,τι θέλει, ἀλλ' ὅ,τι συγχωροῦν οἱ νόμοι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς οἱ πρόγονοί μας δὲν ἤρκεσαν νὰ τὴν φυλάξωσι πολὺν καιρόν, ἀφοῦ μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας των ὀλίγοι αὐτοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐδίωξαν πολλὰς βαρβάρων μυριάδας, οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν νὰ τοὺς δουλώσωσι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς δὲν ἐδυνήθησαν οὔτε πόλις μὲ πόλιν οὔτε πολίτης μὲ πολίτην νὰ συνδεθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμόνοιαν, ἥτις τοὺς ἔκαμε νὰ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Μόλις ἐδίωξαν τὸν ὑπερήφανον δεσπότην τῆς 'Ασίας κι ἐζήτησαν νὰ δεσπόσωσιν αὐτοὶ πολῖται συμπολίτας, πόλεις ἄλλας ὁμογενεῖς πόλεις. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς αἱ δύο τάξεις τῶν πολιτῶν, οἱ ἐπίσημοι καὶ οἱ δημοτικοί, δὲν ἠθέλησαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἡ φυλακὴ δὲν εἶναι ἀσφαλής, ἂν δὲν φυλάσσεται ἐντάμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Οἱ ἐπίσημοι ἤθελαν μόνοι αὐτοὶ νὰ δεσπόζωσιν ὀλιγαρχικῶς τὴν πολιτείαν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔφθασαν εἰς τόσην πλεονεξίαν, ὥστε ἐμβαίνοντες εἰς πολιτικὰ ἀξιώματα ἐτόλμων νὰ ὀμνύωσι τὸν ἄνομον καὶ ἀναίσχυντον ὅρκον, νὰ μεταχειρίζωνται ὡς ἐχθρούς, ποίους ; ὄχι τοὺς βαρβάρους τυράννους τῆς 'Ασίας, ὡς ἤθελε φυσικὰ τὸ συλλογισθῆ πᾶς ἕνας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικούς, ἤγουν τοὺς συμπολίτας, τοὺς ἀδελφούς των. Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅταν ὑπερίσχυαν εἰς τὴν πολιτείαν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔπιναν τὸ γλυκύτατον τῆς ἐλευθερίας ποτήριον· ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, τὴν ἔπιναν ἄκρατον, ἔχοντες κακοὺς κεραστάς, τοὺς καταράτους δημαγωγούς, ἕως ἐμεθύοντο κι ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ τῆς πατρίδος των τύραννοι, πράσσοντες τὰς αὐτὰς πλεονεξίας, τὰς αὐτὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἐκατηγόρουν τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμενεν ἕως αὐτοῦ· ἡ ἄκρατος ἐλευθερία ἔφθειρεν ὅλων τῶν πολιτῶν τὰ ἤθη, διότι μὲ πρόφασιν αὐτῆς οὔτε γυνή, λέγει ὁ Πλάτων, ἐσεβάζετο τὸν ἄνδρα οὔτε τέκνα τοὺς γονεῖς οὔτε μαθηταὶ τοὺς διδασκάλους οὔτε νέοι τοὺς γέροντας οὔτε αὐτὰ πλέον τὰ κτήνη (προσθέτει) ἐφοβοῦντο τοὺς ἀνθρώπους.

Ἀπὸ τοιαύτην ἄνομον ἐλευθερίαν, ὅταν μεθυσθῇ ἡ πόλις, δὲν εἶναι πλέον πολιτικὴ κοινωνία, ἀλλὰ γίνεται κοινωνία λῃστῶν ἢ μᾶλλον ἀγρίων θηρίων, τὰ ὁποῖα χωρὶς αἴσθησιν ἀμοιβαίας ἀγάπης, χωρὶς φροντίδα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος δαγκάνονται, σπαράσσονται, τρώγονται ἀμοιβαίως, ἕως νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ὁλότελα.

Ἐξεναντίας ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τότε μόνον ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν τὴν μεταχειρίζεται μὲ τρόπον, ὥστε νὰ μὴν ἐμποδίζῃ ἄλλου συμπολίτου κανενὸς ἐλευθερίαν· καὶ τότε μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅταν σεβάζεται καὶ τοὺς συμπολίτας του ὡς ἐλευθέρους. Ἡ ἄκρατος ἐλευθερία εὑρίσκεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως· καὶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοὺς καθημερινοὺς πολέμους καὶ τὰς εἰς ἀλλήλους ἀδικίας, ὅσας ἡ τοιαύτη ἐλευθερία γεννᾷ, ἑνώθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς πολιτικὰς κοινωνίας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ θυσιάσῃ μικρὸν καθένας μέρος τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ ὑπόλοιπον μὲ εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν προσφυέστατα τὴν δικαιοσύνην θυγατέρα τῆς ἀνάγκης καὶ μητέρα τῆς εἰρήνης.

Καθήκοντα τῆς μέσης τάξεως τῶν πολιτῶν

Ὦ νέοι τοῦ Γένους, τοὺς ὁποίους ἐπαράβαλαν μὲ τὴν ἐαρινὴν ὥραν τοῦ ἔτους, διότι καὶ ἀληθῶς τῆς ἡλικίας σας τὸ ἄνθος ὁμοιάζει τὸ ἀνθηρὸν ἔαρ. Ἀλλὰ τὰ ἄνθη ὑπόσχονται καὶ καρπούς, καὶ τούτους ἀπαιτεῖ, τούτους ἐλπίζει ἀπὸ σᾶς ἡ ἐρημωθεῖσα ἀπὸ τὸν ἄγριον τύραννον πατρίς σας. Μὴ ματαιώσετε λοιπὸν τὴν ἐλπίδα της.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

«Ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῴων ἕδη,
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγών».

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς νέους, ὅσοι ἕως τώρα ἐδράμετε εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, οὐδ' ἐφοβήθητε νὰ κενώσετε τὰς φλέβας σας ἀπὸ τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐκδικήσετε ὅσα αἵματα ἀθῴων ἔχυσε καὶ χύνει καθ' ἡμέραν ὁ παράνομος καὶ ἄνανδρος τύραννος τῆς Ἑλλάδος! Τιμὴν καὶ δόξαν ἔχετε νὰ λάβετε καὶ σεῖς, ὦ νέοι, οἱ σήμερον μιμούμενοι καὶ ὅσοι μέλλετε νὰ μιμηθῆτε τὰ ἡρωϊκὰ ἀνδραγαθήματα τῶν εὐγενῶν ὁμηλίκων σας, τόσον ἐνδοξότερα τῶν Μαραθωνίων καὶ Σαλαμινίων ἀνδραγαθημάτων, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ἐδίωκαν ἀπὸ ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἔξωθεν ἐρχομένους δεσπότας νὰ τὴν δουλώσωσιν, ἐσεῖς δὲ ἀγωνίζεσθε νὰ διώξετε βαρβάρους ριζωμένους πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς αὐτὴν καὶ κατατρώγοντας τὰ σπλάγχνα της. Οἱ ἕως τῆς ὥρας ταύτης ἀγῶνες σας εἶναι λαμπροί· τὸ ἐλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐγεύθη τοὺς ἐλπιζομένους ἀπὸ τὴν ἡλικίαν σας γλυκεῖς καρποὺς καὶ καυχᾶται ἡ πατρίς σας καὶ μητρὶς εἰς τὴν γέννησιν τοιούτων τέκνων.

Ἀλλὰ σᾶς μένουν ἄλλοι ἀσυγκρίτως ἐνδοξότεροι τούτων ἀγῶνες, ὦ γενναῖα τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῶν παρόντων ἠλευθερώσατε τὴν Ἑλλάδα· τῶν δὲ νέων ἀγώνων σκοπὸν πρέπει νὰ προβάλετε τὴν φυλακὴν τῆς ἐλευθερίας, φυλακὴν δύσκολον καὶ διὰ τοῦτο προσοχῆς πολλῆς ἀξίαν. Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τυράννου· σᾶς μένει τώρα ὁ μέγας ἀγὼν νὰ τὴν καθαρίσετε καὶ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς ἀδικίας του, βάλλοντες εἰς τόπον αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην, τὴν μητέρα τῆς εἰρήνης, ἂν ἀγαπᾶτε νὰ φυλάξετε τὴν πατρίδα σας ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πολὺ πλέον ἐναντίους τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοὺς ἐξωτερικούς. « Χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν ».

Ὅσοι μάλιστα ἀπὸ σᾶς ἐγνωρίσατε τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, ἐποτίσθητε μὲ τῆς φιλοσοφίας της τὰ μαθήματα καὶ ἴδετε ὅσα ἀγαθὰ ἀπολαύουν οἱ εὐνομούμενοι αὐτῆς λαοὶ καὶ ὅσα ἐλπίζουν ἀκόμη ν' ἀπολαύσωσι διὰ τὴν καθ' ἡμέραν τελειοποίησιν τῆς Πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν κυριωτάτην ταύτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στήμην τοῦ Σωκράτους, χρεωστεῖτε σήμερον νὰ καταγίνεσθε· αὐτῆς τὰ περὶ δικαιοσύνης μαθήματα νὰ διδάσκετε καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν πολιτῶν ἀναστροφὰς καὶ συνελεύσεις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, ἐάν τινες ἀπὸ σᾶς ἔχετε διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ὅλους τοὺς πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος πολίτας πρέπει νὰ πληροφορήσετε, ὅτι ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ συζῇ εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως μὲ τοὺς ὁμοίους του χωρὶς δικαιοσύνην, ἐπιθυμεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς πρέπει νὰ φυτεύσετε τὸ μῖσος τῆς ἀδικίας...

Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, ὦ φίλη μου πατρίς, μ' ἐμποδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχήν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χεῖρα μου παραλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου σκοτίζει μὲ τὰ δάκρυα. Ἐξωρίσθην ἑκούσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου, μὴν ὑποφέρων νὰ σὲ βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι ἐξήνθησε καὶ πάλιν ἡ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαραμένη σου ἐλευθερία. Μὴ δυνάμενος ν' ἀκούσω ἢ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς της διὰ τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν ἐξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον, τοὺς εὔχομαι πολλοὺς καὶ καλοὺς εἰς ὅλα σου τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου ! Χαῖρε, φίλη μου πατρίς !

«Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη» τ. ΙΓ', 1821. — Ἀδαμάντιος Κοραῆς

6. Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΟΥ 1821 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη κατεβλήθη ἰδιαιτέρα προσπάθεια, ἵνα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θεωρηθῇ ὡς τὸ ἔργον οὐχὶ ὁλοκλήρου τοῦ κακοπαθοῦντος ἔθνους, ἀλλὰ τῶν προκρίτων μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς κράτος ἀνεξάρτητον ἐπεδίωξαν νὰ διατηρήσουν καὶ ἑδραιώσουν τὴν ἀρχήν των.

Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε προϊὸν τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλλήνων, τοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου, ὡς διεκήρυξε τοῦτο ἡ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκπροσωποῦσα τὴν θέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λησιν αὐτοῦ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου διὰ τῆς ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 προκηρύξεώς της:

«Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχάς τινας δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιωφελεῖς μέρους τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἐθνικός, πόλεμος ἱερός, τοῦ ὁποίου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὁποῖα τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσι».

Δὲν εἶναι τὸ ἔπαθλον μέρος τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ τὸ τίμημα τῶν θυσιῶν μερίδος τῶν Ἑλλήνων ἡ κτηθεῖσα ἐλευθερία. Ἀλλὰ ἑνιαῖος ἦτο ὁ πόθος, ἑνιαία ἡ ἐλπίς, ἑνιαῖος ὁ ἀγὼν τοῦ ἔθνους, ὅπως εἶναι ἑνιαία καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ὑπόστασις. Ἡ φυλὴ ὁλόκληρος εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐξεγέρσεως, ἡ φυλὴ ὁλόκληρος ἠγωνίσθη μὲ τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς ὀδόντας διὰ τὴν πατρίδα καὶ τῆς φυλῆς ὁλοκλήρου τὸ ψυχικὸν σθένος καὶ αἱ θυσίαι ἐξησφάλισαν τὸ πρῶτον σκήνωμα τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ ἐδάφους ἑλληνικοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν διασπορᾷ εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ τῆς Συρίας μέχρι τῆς Βενετίας καὶ τῆς Τεργέστης, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ τῶν Παραδουναβίων ἡγεμονιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου, εἶναι οἱ αὐτουργοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς τῶν χωρίων, μοναχοὶ τῶν μονῶν, ἀγρόται δουλοπάροικοι δι' ἐπαχθοῦς ἐργασίας καὶ τοῦ ἱδρῶτος τοῦ προσώπου κερδίζοντες τὸν ἄρτον των, ναυτιλλόμενοι διὰ τῆς πάλης πρὸς τὴν ἀγριότητα τῆς θαλάσσης πλουτήσαντες, ἔμποροι ἀνταλλάξαντες τὸ εὐκραὲς κλῖμα τῆς πατρίδος πρὸς τὸ τραχὺ καὶ ἄξενον κλῖμα ξένων χωρῶν, ἵνα δώσουν διέξοδον εἰς τὴν περισσεύουσαν δραστηριότητά των, ταπεινοὶ τοῦ γένους διδάσκαλοι, οἱ φρουροὶ τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ ἀσφαλείας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἁρματολοί, οἱ κλέφται τῶν ὀρέων καὶ οἱ πειραταὶ τῆς θαλάσσης: ὅλοι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωτεργάται τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἡ καταπληκτικὴ διάδοσις τοῦ μυστηρίου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, τῆς ὁποίας πυκνοὶ οἱ πλόκαμοι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ἔνθα ὁμαδικῶς ἢ διεσπαρμένοι ἔζων Ἕλληνες, ἀπὸ τῶν πατριαρχῶν τῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τῶν μοναχῶν τῶν μονῶν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀπὸ τῶν ἐμπόρων τῆς Ρωσίας, τῆς Βεσσαραβίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἁρματολῶν τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπὸ τῶν ἀγροτῶν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Ὕδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

«Ἡγεμόνες καὶ πατριάρχαι — παρατηρεῖ ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως καὶ ἐκ τῶν αὐθεντικωτέρων ἱστορικῶν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀμβρόσιος Φραντζῆς — μητροπολῖται καὶ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ ἡγούμενοι μοναστηρίων καὶ ἱερομόναχοι καὶ πρεσβύτεροι καὶ μοναχοὶ καὶ ἁπλοῖ δόκιμοι, ἄρχοντες, προεστῶτες, ἔμποροι, τεχνῖται, βιομήχανοι μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμενικοῦ ὑπηρέτου ἐπερίμεναν τὴν στιγμὴν τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὅλων τῶν Τούρκων...».

Μαρτυροῦν περὶ τούτου ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ αἱ ἀνήκουστοι θυσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη κατὰ τὴν διάρκειάν του τὸ ἔθνος ὁλόκληρον, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ κοινωνικῆς τάξεως, πρὸς ἐξαγορὰν τῆς ἐλευθερίας του.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἕνεκα ἀντιξόων περιστάσεων δὲν ἐπεξετάθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, κατὰ τὰ ἐσχεδιασμένα, πανταχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἀλλὰ παρέμεινε μέχρι τέλους ἐντοπισμένη εἰς μικρὸν μόνον τμῆμα αὐτῆς. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος, τὸ ἓν τέταρτον μόνον τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ τρία τέταρτα ἔμειναν μέχρι τέλους ἀμέτοχα αὐτοῦ. Ἡ συνωμοσία ὅμως τοῦ ἔθνους ὑπῆρξε γενικὴ καὶ ὄχι μερική. Ἐνέχονται εἰς αὐτὴν οἱ Ἀσιᾶται καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι Ἕλληνες, οἱ ἐξεγερθέντες καὶ οἱ μὴ ἐξεγερθέντες· ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς προσφέρουν τὰ ὁλοκαυτώματά των εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος: ἡ Θρᾴκη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν· ἡ Μακεδονία τὴν Νάουσαν, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ Μαδεμοχώρια· ἡ Ἤπειρος τὸ Σούλι, τὸ Συράκον καὶ τοὺς Καλαρρύτας· ἡ Θεσσαλία τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ τὴν Μαγνησίαν· ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς τὸ Μεσολόγγι, τὴν Ἀλαμάναν καὶ τὴν Γραβιάν· ἡ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πελοπόννησος τὸ Μανιάκι, τὸ Βαλτέτσι, τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὰ Δερβενάκια· ἡ Μ. Ἀσία τὰς Κυδωνίας, τὰ Μοσχονήσια καὶ τὴν Σμύρνην· τὸ Αἰγαῖον πέλαγος τὴν Χίον, τὰ Ψαρὰ καὶ τὴν Κάσον· ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην.

Ἐγκαταμειγνύουν τὸ αἷμα των μετὰ τοῦ αἵματος τῶν μαχητῶν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος οἱ πρόσφυγες τοῦ Σουλίου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν καὶ οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑπτανήσιοι εἰς τὸ Πέτα, τὰς Ἀθήνας, τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰς Πάτρας. Ἀνθαμιλλῶνται εἰς ἀγριότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς παρομαρτούσης δυστυχίας αἱ σφαγαὶ καὶ δῃώσεις τῆς Ναούσης, τῆς Χίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰς σφαγὰς καὶ τὰς δῃώσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κύπρου.

Συναντῶνται εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ αἰχμάλωτοι τῆς ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους Ἑλλάδος καὶ συνενώνουν τὰ δάκρυα τοῦ κοινοῦ πόνου καὶ τῆς κοινῆς νοσταλγίας, ὅπως ἄλλοτε οἱ αἰχμάλωτοι υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν τῆς Βαβυλῶνος.

Εἰς τὰς κοινὰς δὲ θυσίας εἰς αἷμα προστίθενται καὶ αἱ κοιναὶ θυσίαι εἰς χρῆμα τοῦ ἐπαναστατημένου, τοῦ ἐμπορευομένου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ τοῦ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἕλληνος.

Ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι ἡ Ἐκκλησία μαζὶ μὲ τοὺς πολυαρίθμους μάρτυράς της προσφέρει 800 ὀκάδας ἀργύρου ἐκ τῶν ἱερῶν σκευῶν τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν· οἱ πρόκριτοι τῆς Ὕδρας τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν διαθέτουν ἐξ ἰδίων διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων των 20 ἑκατομμύρια περίπου παλαιῶν δραχμῶν κατὰ τὴν γενομένην ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν των μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος, ἐκτὸς τῶν πληρωθέντων ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως· οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων διατρέφουν ἐξ ἰδίων κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀγῶνος τοὺς μαχητὰς καὶ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῶν προαιρετικῶν εἰσφορῶν καὶ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς ἀναγκαστικὰ δάνεια· οἱ χειρώνακτες καὶ οἱ ἀγρόται, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὀρφανὰ μετέχουν τῶν ἀναγκαστικῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

συνεισφορῶν τοῦ ἑνὸς γροσίου κατ' ἄτομον. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακρὰν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος Ἕλληνες δὲν ὑστεροῦν εἰς θυσίας: Οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑπτανήσιοι διαθέτουν γενναῖα ποσὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος, αἱ δὲ θυσίαι των πρὸς ἀνεφοδιασμὸν τῆς λιμωττούσης φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ὁπλῆς φιλανθρωπίας· οἱ δὲ ὁμογενεῖς τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, οἱ ἔμποροι τῆς Χίου — πρόσφυγες τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῶν Ψαρῶν — δὲν παύουν νὰ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀποστολῆς τροφίμων, ἐνδυμάτων, φαρμάκων, διὰ τῆς ἀγορᾶς πυρπολικῶν καὶ τῆς ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἔναρξιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος συνδέεται πρὸς εὐάριθμα καὶ ὡρισμένα μόνον πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, καθ' ἑαυτὸ δὲν ἔχει ἀξίαν. Κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔθνη, παρὰ τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀγνώστους μάζας, καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται καὶ αἱ ἀφανεῖς μᾶζαι εἶναι προϊὸν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Οἱ πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ ἔθνους, εἴτε ἐκ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ κύρους των εἴτε ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν περιστάσεων καὶ τῆς τύχης ἀντλοῦντες τὴν ἰδιότητα ταύτην, εἶναι πλῶς ἐκπρόσωποι καὶ σημαιοφόροι ὡρισμένων διαθέσεων καὶ τάσεων, τῶν ὁποίων φορεὺς εἶναι ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Ἡ δὲ ἀποστολή των συνίσταται εἰς τὸ νὰ συγκεντρώνουν, ὀργανώνουν καὶ κατευθύνουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς τοὺς ἀσυστηματοποιήτους παράγοντας τοῦ ἔθνους, ἀφυπνίζουν καὶ ἐμψυχώνουν τὰς διαχύτους καὶ λανθανούσας δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἡ δύναμις δέ, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνας διὰ δεσμῶν ἀλύτων, παρώθησεν εἰς τὴν ἀπόφασιν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, ὥπλισε τοὺς φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς ἐργάτας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν προθυμίαν εἰς θυσίας καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν ἐν ταῖς δοκιμασίαις καὶ ταῖς συμφοραῖς, ὑπῆρξε τ ὸ φ ρ ό ν η μ α τ ὸ ἐ θ ν ι κ ό ν. Ἡ ὀ ρ θ ό δ ο ξ ο ς δ η λ. δ ι δ α σ κ α λ ί α, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν καὶ τὸ κάλλιστον τῶν φωνημάτων, ἡ ἑ λ λ η ν ι κ ὴ γ λ ῶ σ σ α, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος, πρὸ παντὸς δὲ ἡ σ υ ν ε ί δ η σ ι ς τ ο ῦ ἐ θ ν ι κ ο ῦ π ρ ο ο ρ ι σ μ ο ῦ, ἡ ὁποία δὲν ἐξέλιπε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ' ἐπέζησε καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν δουλείαν ὡς ἀνάμνησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ὡς ἐλπὶς περὶ ταχείας πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους.

Ἡ δύναμις, κατὰ ταῦτα, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἐξεγερθέντας κατὰ τὸ 1821 Ἕλληνας, δὲν ὑπῆρξεν ὑλικῆς φύσεως, τ.ἔ. τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἡ ἐκ τούτων προερχομένη καὶ διατηρουμένη ἀντίθεσις πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν κυρίαρχον δύναμιν, ἀλλὰ ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, τ. ἔ. ἰδέα. Ἡ συνεκτικὴ δὲ δύναμις τῶν ἰδεῶν εἶναι περισσότερον ἰσχυρὰ καὶ ἀδιάλυτος παρὰ ἡ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων. Διότι ἐνῷ αἱ ἰδέαι εἶναι κοινὸν κτῆμα πάντων εἰς κοινὴν ἐνέργειαν καὶ δρᾶσιν ὀτρύνουσαι καὶ ἐμψυχοῦσαι, τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ τοὐναντίον εἶναι ἀνίσως διανεμημένα καὶ οὐχὶ σπανίως προκαλοῦν ἔριδα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀφορμῆς τῆς κτήσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει, ὅτι λαοὶ καὶ κράτη, παρὰ τοῖς ὁποίοις κοινὰ ἰδεώδη συνέχουν τοὺς ἀπαρτίζοντας αὐτὰ πολίτας, προάγονται ταχέως εἰς εὐρωστίαν ἠθικὴν καὶ ἀκμὴν ὑλικὴν καὶ ἐξυψοῦνται εἰς σημασίαν παγκόσμιον ὑπὲρ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῆς προαγωγῆς τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ δύναμιν ἐργαζόμενα. Τοὐναντίον δὲ λαοὶ καὶ κράτη, τὰ ὁποῖα ὑφίστανται χάριν τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἐλλείπει δὲ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καὶ τῆς αὐταπανήσεως ἀπὸ τῶν ὑπηκόων των, φέρουν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως...

Προσεπικυροῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἡ ταχεῖα παρακμὴ τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνος, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὑπῆρξε θρησκεία πτωχὴ εἰς ἰδεώδη καὶ στοιχεῖα ἠθικὰ καὶ ἡ ἔλλειψις αὐταπαρνήσεως καὶ πνευματικῆς ὑπεροχῆς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις της καὶ ἡ διάλυσις ἢ ἀπορρόφησις ὑπὸ τοῦ κράτους τῶν συσταθεισῶν κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀποικιῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ἑταιρειῶν, ἐν ταῖς ὁποίαις οὐδὲν ὑψηλότερον ἰδεῶδες συνεῖχε τοὺς ἑταίρους παρὰ τὸ ὑλικὸν συμφέρον καὶ ἡ πλεονεξία.

Περιοδ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», 1948. Νικόλαος Βλάχος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

7. ΤΟ ΠΑΣΧΑ

«Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ λαμπρυνθῶμεν... Πάσχα τὸ τερπνόν· Πάσχα Κυρίου· Πάσχα πανσεβάσμιον ἡμῖν ἀνέτειλε· Πάσχα, ἐν χαρᾷ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα. Ὦ Πάσχα, λύτρον λύπης! Πάσχα ἄμωμον· Πάσχα μέγα· Πάσχα, τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοῖξαν· Πάσχα πάντας ἁγιάζον πιστούς...».

Διὰ τοιούτων στιχηρῶν, ἐξ ὧν ἀναπέμπεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις ἀνεκλάλητος, ἡ Ἐκκλησία ὑμνεῖ καὶ πανηγυρίζει τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ λέξις «Πάσχα» ἐπενεργεῖ μαγικώτατα ἐπὶ τῶν ὁσίων ὑμνογράφων καὶ λησμονοῦσιν ἐπὶ βραχὺ τὸ αὐστηρὸν καὶ μελαγχολικὸν κάλλος, ὅπερ χαρακτηρίζει τὰς ἐμπνεύσεις των πρὸ τῆς ἁπαλῆς καὶ λυρικῆς, ὡς εἰπεῖν, ἁρμονίας, ἥτις αὐτόματος διαχέεται ἀπὸ τῶν ἱερῶν αὐτῶν φορμίγγων ἐπὶ τῷ τρισμεγίστῳ ἀγγέλματι. Ἡ Ἐκκλησία ἀποβάλλουσα τὴν πένθιμον περιβολὴν ἐνδύεται λευκὴν καὶ φεγγοβόλον στολήν, ὡς ἂν ἀντανακλᾷ ἐπ' αὐτῆς ἡ λευκότης καὶ ἡ λάμψις τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἀποκυλίσαντος τὸν λίθον τοῦ μνημείου.

Τὰ ἀνήλια βάθη, οἱ ζοφεροὶ θόλοι τῶν χριστιανικῶν ναῶν διαυγάζονται ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἀνεσπέρου φωτός, καὶ τὰ ἄνθη τὰ εὔοσμα καὶ δροσόεντα, ἅτινα ἀπὸ τῶν λειμώνων καὶ τῶν κήπων μετηνέχθησαν, ὅπως στολίσωσι τὴν ἐπιτάφιον σινδόνα τοῦ Σωτῆρος, τηροῦσιν ἔτι τῆς ραδινῆς των χάριτος, τῶν κοσμικῶν των θελγήτρων τὰ ἴχνη ἐν τῇ τεθολωμένῃ ὑπὸ τοῦ λιβάνου ἀτμοσφαίρᾳ τῶν ναῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία καταπέμπει τὴν εὐχὴν αὐτῆς τὴν ἀναστάσιμον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν γλώσσῃ ἀλλοίᾳ ἢ τῇ συνήθει· ἐν γλώσσῃ πλήρει παιδικῶν, θὰ ἐλέγομεν, σκιρτημάτων καὶ παιδικῆς συγκαταβάσεως. Εἰς τὴν μεγάλην εὐωχίαν τῆς Ἀναστάσεως προσκαλεῖ πάντας, παρόντας καὶ ἀπόντας, νηστεύσαντας καὶ μὴ νηστεύσαντας, πιστοὺς καὶ ἀπίστους καὶ τοὺς φέροντας ἔνδυμα γάμου καὶ τοὺς ἀγοραῖον περιβαλλομένους ἱμάτιον. Ὦ, μέθη τῆς Νύμφης ἐπὶ τῇ ἀνακτήσει τοῦ Νυμφίου ! Ὦ, μέθη τρισαγία καὶ ἀνερμήνευτος !

Τὴν ὑψηλὴν ταύτην μέθην συναισθάνεται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὡς οὐδεὶς ἄλλος λαός. Οὐδεμία ἄλλη χριστιανικὴ ἑορτὴ κατέχει παρ' αὐτῷ τὴν θέσιν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Οἱ Δυτι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κοὶ ἔχουσι τὰ Χριστούγεννα. Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν Ἀνάστασιν. Αὕτη ἰναι ἡ βασίλισσα τῶν ἑορτῶν, ἡ πανήγυρις τῶν πανηγύρεων ἡμῶν. Οἱ Δυτικοὶ ἑορτάζουσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἐν πλούτῳ τρυφερῶν καὶ ὡραίων ἐθίμων, ἐν οἰκογενειακῇ συνενώσει καὶ τέρψει ἀνθρώπων ἀπὸ καιροῦ συνῳκειωμένων πρὸς τὸν πολιτισμόν.

Ἀλλὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἡ Λαμπρὴ ἀνατέλλει καὶ δύει ἐν θορυβώδει διαχύσει καὶ ὑπερτάτῃ ἀγαλλιάσει ἀνθρώπων, οἵτινες εἰς τὰς φλέβας των τηροῦσιν ἔτι ρανίδας τινὰς τοῦ αἵματος τῶν ἀγρίων καὶ ἀτιθάσων καὶ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας βαυκαλωμένων πατέρων μας. Ἀρματολικαὶ συνήθειαι, ἀγρία ποίησις πληροῦσιν ἐκείνην. Βαρὺς χειμὼν ἐπικάθηται τῆς φύσεως, γογγύζει ὁ βορρᾶς καὶ πίπτουσιν αἱ χιόνες καὶ τὰ καλὰ Χριστούγεννα συσπειροῦνται πέριξ τῆς σπινθηροβολούσης ἑστίας.

Ἀλλὰ πόσον διάφορον εἰκόνα παριστᾷ ἡ φύσις παρ' ἡμῖν, ὅταν οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐξαγγέλλουσι χαρμοσύνως τὴν Ἀνάστασιν! Τὸ ἔαρ συνεορτάζει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ φύσις συναγάλλεται μετὰ τῆς πίστεως. Οἱ θύμοι τῶν ὀρέων μοσχοβολοῦσιν, ὁ σμαράγδινος μανδύας τῶν πεδιάδων ἀνακινεῖται ἠρέμα ὑπὸ τῆς ζεφυρίτιδος αὔρας καὶ στίλβει διακέντητος ἐκ λευκανθέμων, αἱ εὐωδίαι τῶν ἑσπεριδοειδῶν βυθίζουσι τὰς ψυχὰς εἰς μυστικὰς ἐκστάσεις, τὰ ρόδα τὰ ἐφήμερα, τὰ αἰώνια ρόδα, ξανθά, λευκά, ὠχρά, πορφυρᾶ, διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἄνοιξις, ὡς ἄλλη μυροφόρος, ὡς τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας ἀδελφή, κηρύσσει διὰ μυρίων στομάτων ὅτι «ἑώρακε τὸν Κύριον». Δεῦτε, ἐξέλθωμεν τῶν σκοτεινῶν θόλων τῶν ναῶν, οἵτινες δὲν ἀφήνουσι τὴν χαράν μας νὰ ἐκραγῇ ἀκράτητος. Δεῦτε, ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον ὑπὸ τὸν σαπφείρινον καὶ ἀστερόεντα θόλον τοῦ οὐρανοῦ καὶ λάβωμεν τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον καὶ ἀναμείνωμεν τὰ πρῶτα μειδιάματα τῆς κροκοπέπλου Ἠοῦς.

Τοιαύτην ὥραν ὁ Κύριος ἀνέστη «ζωὴν τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι χαρισάμενος». Εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ βίῳ, ἂς χαρίσῃ ζωὴν ζωῆς! Χριστὸς Ἀνέστη! Συναθροισθῶμεν πέριξ τοῦ ὀβελισθέντος ἀμνοῦ καὶ συνοδεύσωμεν τὴν ὄπτησιν αὐτοῦ, ἐντέχνως στρεφομένου ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς, διὰ τοῦ κρότου τῶν πυροβόλων.

Ἡ πυρῖτις ἔστω τὸ σύμβολον τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸ φίλημα ἔστω τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης. Δὲν ἐννοοῦμεν τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λάμψιν τῆς Ἀναστάσεως ἄνευ τῆς γλώσσης τοῦ τρομπονίου· καὶ ἡ ἀγάπη χωρὶς φιλήματος εἶναι τὸ ἄνθος ἄνευ ἀρώματος.

Οὕτως ὑποδέχεται καὶ οὕτως ἀντιλαμβάνεται τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα, δι' ὧν ἐκδηλοῦται τὸ Πάσχα, χρησιμεύουσιν, ὅπως ἐμπνέωσιν εἰς αὐτὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐξαίρωσιν εἰς κόσμους ὀνείρων, ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἑορτῇ.

Ὅταν λέγῃ «Ἀνάστασις» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, κρυφία τις χορδὴ ἀναπαλλομένη εἰς μυχιαίτατα τῆς καρδίας του ὑπενθυμίζει εἰς αὐτὸν καὶ τοῦ γένους τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ πατρὶς συναντῶνται ἐν αὐτῷ ἰσοπαθεῖς καὶ ἰσόθεοι. Καὶ ὅταν λέγῃ «ἀγάπη» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐκφωνεῖ τὴν γλυκυτάτην τῶν λέξεων, ἥτις κατ' ἐξοχὴν τονιζομένη ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἀνακηρυσσομένη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀποστόλου Παύλου παρέμεινεν ἐν τῇ γλώσσῃ του κατ' ἐξοχὴν περιπαθὲς καὶ ἐγκάρδιον ρῆμα, δι' οὗ ἐκφράζει πᾶσαν στοργὴν καὶ πάντα ἔρωτα καὶ πᾶσαν ἀφοσίωσιν.

Καὶ νομίζει τις ὅτι ὁ ἡμέτερος λαὸς κατ' ἐξοχὴν ᾐσθάνθη καὶ ἀπεδέχθη καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ὡς φέρεται ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου: *«Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέργει, πάντα ἐλπίζει, πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει».*

Εὐνόητον δὲ ὅτι, ὅπως λάβῃ τις ἁγνὴν ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν προσδεχόμεθα, κατανοοῦμεν καὶ ἑορτάζομεν τὴν Ἀνάστασιν, δέον νὰ εὑρεθῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς σήμερον μακρὰν τῆς πρωτευούσης, ἔνθα, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὁ βίος δὲν δύναται νὰ παράσχῃ τοιαύτας ἀπολαύσεις. Ἀληθὴς καὶ ἀνόθευτος Λαμπρὴ ἀνατέλλει διὰ τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων, τῶν χωρίων, ὅσον διασῴζονται καθαρώτερον καὶ ἐκδηλοῦνται ἐμφανέστερον τοῦ ἐθνικοῦ βίου τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα.

Ἐκεῖ γλυκύταται παραδόσεις, ἐκεῖ αἱ ἑλληνικώταται συνήθειαι, ἡ χριστιανικωτέρα πίστις καὶ ἡ εὐαγγελικωτέρα χαρὰ συνενοῦνται καὶ ἀναφαίνονται ἐπὶ πάντων καὶ ὑπὸ πάντων ἀκολουθοῦνται ἀπροσποιήτως καὶ ἀπερίττως. Ἐκεῖ καὶ ἄκων τις καθίσταται χριστιανὸς καὶ ἑορτάζει τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀγάπην.

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

8. ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην μάχην ποὺ ἄρχισε, μάχην ἡ ὁποία μᾶς ἐπεβλήθη, ἔχει σπουδαίαν ἀποστολὴν ἡ γυναίκα, ἡ Ἑλληνίς. Ἐνῷ πολεμοῦν οἱ ἄνδρες ἐπάνω εἰς τὰ βουνὰ - ὅσοι ἄνδρες ἔχουν τὴν τύχην νὰ φέρουν ὅπλα - καὶ στέλλουν ἐδῶ ἀνδραγαθήματα καὶ προελάσεις καὶ νίκας, αἱ γυναῖκες μποροῦν ἀπ' ἐδῶ μὲ τὴν ψυχραιμίαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοήν των νὰ κρατοῦν τὸν ἀγῶνα. Χθὲς ἀκόμη αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου ἔδωσαν κάτι περισσότερον ἀπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοήν. Ἔδωσαν τὴν ζωὴν καὶ τὰ χέρια των.

Ὅταν ἡ 8η μεραρχία διετάχθη νὰ προελάσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ ὡρισμένας διαβάσεις «ἔστω καὶ χωρὶς ἐφοδιοπομπάς», μαζὶ μὲ τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιὰ ἐβγῆκαν ἀπὸ τὰ σπίτια των αἱ γυναῖκες καὶ ἔφεραν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά, τὰς ὀβίδας.

Ἐν ὥρᾳ μάχης. Γυναῖκες τῆς Πίνδου πρέπει νὰ γίνουν τώρα ὅλαι αἱ Ἑλληνίδες. Δὲν θὰ χρειασθῇ νὰ μεταφέρουν κανόνια καὶ δὲν θὰ κληθοῦν νὰ ἀνεβοῦν εἰς τὰ βουνά. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριὰ καὶ τὰ σπίτια των ἀκόμη αἱ Ἑλληνίδες διαχειρίζονται τόσον μέγα μέρος τῆς μάχης, ὥστε αὐταὶ μόναι ἠμποροῦν νὰ μᾶς δώσουν τὴν νίκην. Διότι μὲ τὸ θάρρος των ἀγωνίζεται καὶ ὁ σύζυγος καὶ τὸ παιδί. Μὲ τὸ θάρρος των κρατιέται τὸ σπίτι. Μὲ τὸ θάρρος των στέκει ἡ κοινωνία. Κληρονόμοι μεγάλων παραδόσεων καὶ μεγάλων παραδειγμάτων, αἱ Ἑλληνίδες καλοῦνται τὴν στιγμὴν αὐτήν, τὴν σημαντικωτέραν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, νὰ γράψουν μαζὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων μας τὰ ἰδικά των.

Καλοῦνται νὰ ἐνθυμηθοῦν τὴν Ἑλλάδα καὶ τόσες γυναῖκες, ποὺ ἐγαλούχησαν τὴν αἰωνίαν της δόξαν. Τὶς γυναῖκες τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ ἔδιναν μὲ τὸ «τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς» — αὐτὴν ἢ ἐπ' αὐτῆς — τὴν ἀσπίδα εἰς τὰ παιδιά των. Τὴν Τελέσιλλαν, ποὺ ἐφόρεσεν εἰς τὸ Ἄργος τὸ κράνος καὶ ἐπολέμησεν ὡς ἄνδρας. Τὰς ἑλληνίδας τῶν Συρακουσῶν, ποὺ προσέφεραν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα των ὅλα των τὰ κοσμήματα καὶ ὅλα των τὰ κειμήλια διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων πολέμου.

Νὰ ἐνθυμηθοῦν ἔπειτα τὶς ἡρωΐδες τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας: τὴν Μαρούλαν τῆς Λήμνου, ἡ ὁποία, ἅμα εἶδε νεκρὸν τὸν πατέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρα της, ἐπῆρε τὸ σπαθί του καὶ ὡδήγησε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν νίκην. Τὴν Μαρίαν τὴν Συγκλητικὴν ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἡ ὁποία, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Λευκωσίας ὁδηγουμένη μὲ ἄλλας παρθένους εἰς τὴν δουλείαν, ἔβαλεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην φωτιὰ καὶ ἐτίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὸ πλοῖον. Τὶς Σουλιώτισσες, ποὺ ἐτραγούδησαν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Ζαλόγγου τὸ κύκνειον ᾆσμα των καὶ ἔπεσαν μαζὶ μὲ τὰ παιδιά των εἰς τοὺς κρημνούς. Τὴν Μόσχω Τζαβέλλα, ἡ ὁποία, ὅταν ὁ Ἀλῆ πασᾶς τὴν ἠπείλησε πώς, ἂν δὲν ἀλλαξοπιστήσῃ, θὰ ψήσῃ τὸ παιδί της, τὸν Φῶτον, τοῦ ἀπήντησε: «Νὰ μοῦ στείλῃς κι ἐμένα ἕνα κομμάτι νὰ φάω. Ἐγὼ εἶμαι νέα καὶ θὰ κάνω κι ἄλλα παιδιά».

Γυναῖκες τῆς ἀρχαιότητος, τῆς Σπάρτης, τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἄργους, γυναῖκες τῆς νέας Ἑλλάδος, τοῦ Σουλίου, τῆς Πάργας καὶ τοῦ Ζαλόγγου, γυναῖκες σημεριναί, αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου, ὅλες μαζί, πνοὴ καὶ χάρις καὶ δύναμις καὶ ψυχὴ τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος, ἂς παρασύρουν τώρα εἰς μίαν πελωρίαν διαδήλωσιν διὰ τὴν πατρίδα ὅλες τὶς Ἑλληνίδες. Ἂς ἐννοήσουν ὅλαι ὅτι ἐκλήθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας, ὅτι εἶναι ἐπιστρατευμένη ἡ ψυχή των, ἡ καρτερία των, τὰ χέρια των, τὸ μειδίαμά των. Ὅτι καὶ αὐτὸ ἀκόμη ἀποτελεῖ πυρομαχικόν. Ὅτι καὶ αὐτὸ κρατεῖ ἕνα σπίτι! Εἶναι τὸ παιδὶ εἰς τὸ μέτωπον; Θὰ γυρίσῃ μὲ τὸ καλό. Περνοῦν οἱ δολοφόνοι ἀπὸ ψηλά; Ἡ Παναγία θὰ μᾶς φυλάῃ. Καὶ θάρρος καὶ ὑψηλὰ τὰ μέτωπα καὶ ἴσια τὰ κορμιά. Καὶ δουλειά. Νοσοκομεῖα, πρῶται βοήθειαι, συσσίτια, πλέξιμο, οὔτε μιὰ ὥρα χαμένη οὔτε μιὰ στιγμὴ οὔτε μιὰ σκέψις, ποὺ νὰ μὴν εἶναι Ἑ λ λ η ν ι κ ή. Ἔτσι, ὅταν οἱ ἄνδρες νικοῦν εἰς τὰ σύνορα καὶ ἐντεῦθεν τῶν συνόρων νικοῦν οἱ γυναῖκες, ἡ Ἑ λ λ ὰ ς θ ὰ ν ι κ ή σ ῃ.

Ἄ ρ θ ρ α τ ο ῦ π ο λ έ μ ο υ 1940-41. Γεώργιος Α. Βλάχος

9. Η ΤΕΛΕΤΗ

Ἐφέτος δὲν θὰ παραταχθῇ ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς Μητροπόλεως ὁ στρατός· δὲν θὰ ἔχῃ τὸ γενικὸν πρόσταγμα λάμπων εἰς χρυσὸν καὶ παράσημα ὁ ἔφιππος στρατηγός. Δὲν θὰ ἐκχυθῇ ὁ λαὸς εἰς τοὺς δρόμους, δὲν θὰ ἀκουσθοῦν ἑορταστικοὶ οἱ κώδωνες

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ ναοῦ, δὲν θὰ ἀντηχήσουν τὰ πυροβόλα. Ἐφέτος θὰ γίνῃ στὰ χιόνια ἡ τελετή. Ἐκεῖ, εἰς τὰς κορυφάς, τὰ ὑψώματα, εἰς τοὺς παγωμένους κρημνούς, ἔχει ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα παραταχθῆ ὁ στρατός. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς ἔχει σταθῆ, ἐκεῖ ἔχει στηθῆ βαρύ, σκυθρωπὸν τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν τὸ χαρμόσυνον πυροβόλον. Ἐκεῖ θὰ κατεβοῦν ἀπὸ τοὺς θόλους τοῦ οὐρανοῦ μὲ τῶν ἁγίων τὰ ὡσαννὰ καὶ τῶν ἀγγέλων τὰ φτερουγίσματα αἱ εὐχαὶ τοῦ Ὑψίστου. Ἐκεῖ ἔχει ἐκχυθῆ ὁ λαός. Ὅπου κορυφή, ὅπου δρόμος, ὅπου στενωπός, ὅπου πλαγιὰ στέκει ὄρθια μία σύζυγος, μία ἀδελφή, μία μητέρα. Σκιαὶ κρατοῦν γύρω τὰ ἑξαπτέρυγα, ὀπτασίαι καίουν λιβανωτόν, τὰ ἄστρα ἔχουν κατεβῆ χαμηλά, διὰ νὰ γίνουν κανδῆλαι, καὶ πλῆθος λάμπουν μέσα εἰς τὶς πέτρες, στοὺς βράχους, στὰ παγωμένα κλαδιὰ τῶν ἐλάτων τὰ ὁλόχρυσα εἰκονίσματα. Ψάλται τῶν βουνῶν ὁ ἀντίλαλος, χορὸς ἡ χιονοθύελλα, τῆς Παρθένου τὰ δάκρυα σταλακτῖται. Ἐκεῖ θὰ γίνῃ ἡ τελετή.

Μία ἴλη ἱππικοῦ, ὅπως εἰς τὴν ἄσφαλτον ἄλλοτε, θὰ καλπάσῃ τώρα διὰ μέσου τῶν χαραδρῶν, διὰ νὰ φέρῃ εἰς τὸν ναὸν τοὺς νεκροὺς τῶν πολέμων. Θὰ κατέβουν ἀπὸ τ' ἄλογά των οἱ ἀρχαῖοι ἱππεῖς μὲ τὰς ἀσπίδας καὶ μὲ τὰ δόρατα οἱ Μακεδόνες, σταυροφόροι οἱ Βυζαντινοὶ μὲ τὰ λάβαρά των, μὲ τὶς μπάλες, τὰ καριοφίλια καὶ τοὺς δαυλοὺς οἱ ἀγωνισταί, μὲ αἱματωμένα ἀκόμη τὰ στήθη των οἱ χθεσινοί μας νεκροί. Καὶ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων θερμή, εὐλαβής, τρομακτική, μυριόστομος θὰ ὑψωθῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἡ εὐχή:

«Θεέ, Σύ, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησες τὸν κόσμον αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἐχάραξες τῶν ἡλίων τοὺς κύκλους καὶ τῶν ἄστρων τὰς τροχιὰς καὶ κρατεῖς εἰς τὴν παλάμην Σου χρυσῆν κόνιν τὸν Γαλαξίαν, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ πρόσταγμα αἱ ὑφήλιοι ὑπακούουν, τοῦ ὁποίου τὸ μειδίαμα εἶναι γαλήνη τῶν θαλασσῶν, πλοῦτος τῆς γῆς καὶ σεισμὸς ἡ ὀργή

»Θεέ, Σύ, τὸν ὁποῖον, διὰ νὰ συλλάβουν ἐν νῷ, διεμοίρασαν εἰς χιλίους θεοὺς οἱ ἀρχαῖοι, πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ ὁποίου ἐγονυπετήσαμεν ἡμεῖς πρῶτοι καὶ ὑψώσαμεν εἰς τὴν δόξαν Σου τοὺς πρώτους ναούς· Σύ, ὁ ὁποῖος ὁρίζεις τὸν βίον τῶν πλανητῶν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐντόμων, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖς τοὺς χειμῶνας καὶ τὰς ἀνοίξεις, τὰς ἡλιολούστους ἡμέρας καὶ τοὺς βαρεῖς κεραυνούς, ὁ ὁποῖος μεταβάλλεις τὰ ὄρη εἰς ἄμμους, εἰς πεδιάδας τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν καὶ ἀνοίγεις μὲ τὴν πνοήν Σου τῶν ἀνθέων τὰ πέταλα καὶ ἐξυπνᾷς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ πτηνὰ καὶ ἀποκοιμίζεις τὰ βρέφη· Σύ, ὁ ἔξω περάτων καὶ χρόνου καὶ λογισμοῦ, στρέψε πρὸς ἡμᾶς τὴν θέλησίν Σου προστάτιδα· εὐλόγησον τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ δικαίου· χαλύβδωσον τὰς ψυχὰς καὶ τὰς λόγχας των· ὁδήγησον τοὺς στρατούς των διὰ μέσου πετρῶν καὶ κρημνῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς δάφνης.

» Γωνία γῆς, δρὰξ ἀνθρώπων, δανεισθέντες ἕνα σπινθῆρα τοῦ θείου φωτός Σου, διὰ νὰ διαλύσωμεν τὰς νύκτας τοῦ σκότους καὶ νὰ φωτίσωμεν τοὺς ἀνθρώπους, μεταδώσαντες εἰς τὸν κόσμον ὅ,τι ἐκ Σοῦ ἐκπορεύεται, λάμψιν, γράμματα, τέχνας, σοφίαν καὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου τὰς ἐντολάς, ζῶμεν ἐδῶ μηδένα ὑποβλέποντες, κατ' οὐδενὸς στρατευόμενοι, οὐδένα ὀχλοῦντες.

»Καὶ μᾶς ἐξύπνησαν οἱ σταυρωταὶ τοῦ Υἱοῦ Σου, οἱ προχθὲς σπιλώσαντες δι' αἱμάτων τὴν φάτνην Του, οἱ ὑβρισταὶ τῆς Παρθένου, μὲ δολοφόνον ἐγχειρίδιον εἰς τὰ χέρια, λησταὶ τῆς πατρίδος μας, κλέπται τῆς τιμῆς μας, ὑβρισταὶ τῶν ὁσίων μας, καὶ μᾶς ἔφεραν ὑπερασπιστὰς τοῦ μόνου πλούτου μας, τῶν Ἰ δ ε ῶ ν, ἐδῶ εἰς τὰ χιόνια. Κάμε λοιπόν, Θεέ, νὰ νικήσωμεν. Δῶσε ἐντολὴν εἰς τὴν αὔριον, τὴν ὁποίαν Σὺ θὰ ἀνατείλῃς, νὰ νικήσῃ ἡ Ἑλλὰς καὶ νὰ κατατροπώσῃ τοὺς στρατοὺς τῶν κακούργων καὶ νὰ στήσῃ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν καὶ αὐτῆς τὴν θέλησίν Σου, τεῖχος ἀσάλευτον...»

Τότε μητέρες, σύζυγοι, ἀδελφαί, ὀπτασίαι, σκιαί, ἱππεῖς ἀρχαῖοι, Μακεδόνες, Βυζαντινοί, ἀγωνισταί, λάβαρα καὶ ἀσπίδες, αἱματωμένα σπαθιὰ καὶ ξεσχισμέναι σημαῖαι θὰ γονυπετήσουν εὐλαβῶς καὶ θὰ κλίνουν ἐπάνω στὸ χιόνι. Καὶ ὀπίσω ἀπὸ κάποιο ὕψωμα θὰ ἀνατείλῃ ὠχρὰ ἡ αὐγή, καὶ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐνῷ ἡ τελετὴ θὰ διαλύεται καὶ θὰ γίνωνται τὰ ὅπλα ἀτμοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι ὄνειρα, θὰ ἀκουσθῇ, διὰ νὰ ἀντιλαλήσῃ ἀπὸ βουνὸν εἰς βουνὸν καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν ἠχώ της εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ Ἕλληνος στρατιώτου τοῦ 1941 :

«Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος, πρὸς τὴν Δόξαν, Ἐμπρός !».

Καὶ χιλιάδων ναῶν οἱ κώδωνες κρυμμένοι ὀπίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα θ' ἀπαντήσουν.

Ἄρθρα τοῦ πολέμου 1940-41. Γεώργιος Α. Βλάχος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

10. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ μακεδονομάχου Παύλου Μελᾶ πρὸς τὴν γυναῖκα του κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος.

Γαβρέσι, 6 Μαρτίου 1904

Τὸ ἀπόγευμα περὶ τὰς 5 μ.μ. κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Κώτα συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ δωμάτιόν μας 12 προύχοντες. Εἰς αὐτοὺς ζωηρότατα, εὐγλωττότατα καὶ πειστικώτατα—μετέφραζεν ὁ Πύρζας—ὡμίλησε μακεδονικὰ ὁ Κώτας. Τοὺς εἶπε πολλά, ἀλλὰ περιορίζομαι νὰ σοῦ εἰπῶ ὅτι ἦσαν ὅλα σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας μας, ὁ δὲ τόνος τῆς φωνῆς του καὶ τὸ ὕφος του ἐδείκνυον ὅτι τὰ ἔλεγεν εἰλικρινῶς. Ὅλοι οἱ προύχοντες ἐνθουσιάσθησαν καὶ συνεφώνησαν μὲ τὸν Κώταν. Μετὰ τὸν Κώταν τοὺς ὡμίλησεν ὁ Ἀλέκος (Κοντούλης) μὲ τὴν συνήθη βαθεῖαν του λογικὴν καὶ φρόνησιν, ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλοι τοὺς ὡμίλησαν πολὺ ὡραῖα εἰς τρόπον, ὥστε ν' αὐξήσουν τὸν ἐνθουσιασμόν των.

Ἐγωϊστικῶς φερόμενος θὰ σοῦ κάμω μίαν μικρὰν περίληψιν τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησα πρὸ τῆς μακεδονικῆς αὐτῆς βουλῆς, διὰ νὰ γνωρίζῃς ὑπὸ ποῖον πνεῦμα ὁμιλῶ εἰς τοὺς ἀδελφούς μας:

«Ἀδελφοί, ἡμεῖς ποὺ ἤλθαμεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ σᾶς βοηθήσωμεν, ἐφέραμεν μαζί μας μόνον ἀγάπην, πατριωτισμὸν καὶ παλικαριά· μὲ αὐτὰ μόνον καὶ μὲ τὰ ὅπλα, ποὺ θὰ σᾶς φέρωμεν, ἂν τὰ θελήσετε, θὰ σᾶς βοηθήσωμεν νὰ ὑπερασπισθῆτε κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Βουλγάρων, καὶ ἂν εἶναι ἀνάγκη, καὶ κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Τούρκων.

»Ἡμεῖς δὲν θὰ βιάσωμεν νὰ μᾶς ἀκολουθήσετε, ὅπως σᾶς ἔκαμαν οἱ Βούλγαροι. Αὐτοὶ σᾶς ἀνάγκαζαν νὰ πωλῆτε καὶ τὰ βόδια σας, γιὰ νὰ τοὺς δώσετε χρήματα δι' ὅπλα. Ἀλλὰ ἀφοῦ ἔπαιρναν τὰ χρήματά σας, ὄχι μόνον ὅπλα δὲν σᾶς ἔδιδαν, ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι διὰ τῆς βίας σᾶς ἐσήκωσαν μόνον καὶ μόνον, διὰ νὰ δείξουν εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι βουλγαρικὴ καὶ ὁλόκληρος ἐπανεστάτησε· καί, ἀφοῦ ἔκαμαν ἔτσι τὸ κέφι τους, ἄφησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἔκαψαν τὰ χωριά σας.

»Ἡμεῖς ὅπλα θὰ δώσωμεν δωρεὰν εἰς ὅσους μᾶς ζητήσουν. Ἀλλὰ καὶ ἐκείνους, ποὺ δὲν θὰ μᾶς ζητήσουν, θὰ τοὺς ἀγαπῶμεν καὶ θὰ τοὺς προστατεύωμεν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

»Ἡμεῖς δὲν θὰ βγάλωμεν μάτια οὔτε αὐτιὰ θὰ κόψωμεν οὔτε θὰ κρεμάσωμεν κανένα· ἀλλά, ἕνας ἰδικός μας ἅμα δολοφονῆται, ἀμέσως θὰ σκοτώνωμεν ἕνα ἔνοχον ἐχθρόν. Δὲν θὰ κρυπτώμεθα ὅπως οἱ ἄτιμοι Σαράφωφ, Τσακαλάρωφ, καὶ λοιποί. Ἀλλὰ θὰ πολεμοῦμε στῆθος μὲ στῆθος, καὶ πρῶτα θὰ πέφτωμεν ἡμεῖς καὶ ἔπειτα σεῖς.

»Ἡ πολιτική μας ἐφέτος εἶναι ἡ ἑξῆς: Πρέπει νὰ ἐμποδίσωμεν τοὺς Βουλγάρους νὰ κάμουν πάλιν κακουργήματα καὶ τὴν ἰδίαν περσινὴν ψευδοεπανάστασιν. Διότι ὁ κόσμος ὅλος κοντεύει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐδῶ μέσα μόνον Βούλγαροι εἶναι. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ ἐφέτος, καὶ τοῦ χρόνου ἐργαζόμεθα διὰ τὴν ἐλευθερίαν κλπ. κλπ.».

Βεβαίως αὐτὸς ὁ πολιτικὸς λόγος δὲν εἶχεν ἀξιώσεις· ἀλλὰ λεγόμενος μὲ τόνον καὶ εἰλικρίνειαν δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ τοὺς ἔκαμεν ἐντύπωσιν. Ἡ συνάθροισις διελύθη καὶ ἀπεκομίσαμεν ἀμφοτέρωθεν λαμπρὰς ἐντυπώσεις. Σὲ βεβαιῶ ὅτι θὰ ἤθελα νὰ παρευρίσκεσο εἰς τὴν συνάθροισιν αὐτήν.

Ὅλοι οἱ προύχοντες (ὁμιλοῦν ὅλοι κάλλιστα τὰ ἑλληνικὰ) ἐκάθοντο κάτω σταυροπόδι ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τοῦ δωματίου· ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡμεῖς ἐπίσης σταυροπόδι. Ὁ Κώτας μὲ τὴν φανταστικὴν στολήν του, γονατιστὸς ἐνώπιόν των τοὺς ὡμιλοῦσε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμὸν καὶ πολλὴν διπλωματίαν διὰ τὰ διάφορα ζητήματά μας. Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας, τοὺς ἔκαμε τὴν ἑξῆς εὐφυεστάτην παραβολήν:

«Ἡμεῖς οἱ Μακεδόνες, διὰ ν' ἀποκτήσωμεν ἐλευθερίαν, ἔχομεν δύο δρόμους ν' ἀκολουθήσωμεν· ἐκλέξατε σεῖς ποῖον θέλετε· ὁ ἕνας πηγαίνει εἰς τὴν Βουλγαρίαν· εἶναι δρόμος ποὺ βαστᾷ 30 ἡμέρας καὶ εἶναι γεμάτος ἀγκάθια, ποὺ θὰ μᾶς γδάρουν ὥσπου νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ. Ὁ ἄλλος πηγαίνει εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς 3 ἡμέρας καὶ εἶναι ὡραῖος καὶ καθαρός».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητοῦ ἀνέλαβαν νὰ τακτοποιήσουν τὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφά του καὶ νὰ ἐκδώσουν τὰ «Ἅπαντά» του οἱ φίλοι καὶ μαθηταί του Κάρολος Μάνεσις, Γεράσιμος Μαρκορᾶς, Πέτρος Κουαρτάνος καὶ Ἰάκωβος Πολυλᾶς. Ὁ τελευταῖος ἔγραψε τὰ περίφημα «Προλεγόμενα», τὴν καλύτερη ἕως σήμερα κριτικὴ μελέτη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.

Παραθέτομε τὰ κεφάλαια 14 καὶ 15, στὰ ὁποῖα ἀναλύεται τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ ποιητικὴ μορφὴ τῶν «Ἐλεύθερων Πολιορκημένων».

14.

Ὅσο ἀνέβαινε εἰς τὸ φῶς τῆς ἰδέας, τόσο σοβαρότερα αἰσθάνετο τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς τέχνης του· ὅθεν ὁ Σολωμὸς θὰ συναριθμῆται μὲ τοὺς ὀλίγους ποιητάδες, οἱ ὁποῖοι εἶδαν ὅτι ὑψηλοτάτην ἐντολὴν ἔχει ἡ ποιητικὴ καὶ ἠθέλησαν νὰ τὴν ἐκπληρώσουν· τὸ ἠθέλησαν ἐξόχως ὁ Δάντης καὶ ὁ Σχίλλερ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἰς τὸ σοβαρὸ περιεχόμενο κάποτε ἐθυσίασαν τὸ καθαρὸ κάλλος τῆς πλαστικῆς μορφῆς. Ἀπὸ παρόμοιαν ὑψηλὴν ἰδέα τῆς τέχνης ἀναχωροῦσε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ποιητικότατος τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὅταν ἐξόριζε ἀπὸ τὴν Πολιτεία του τοὺς ποιητάδες, ἐνόσω ἡ τέχνη του ἔτεινε νὰ ὑποδουλώση τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ πάθη, ἀντὶ νὰ τὸν ἐλευθερώση.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσία τοῦ ποιητικοῦ ἔργου ὁ Σολωμὸς ἔβλεπε καθαρὰ καὶ ἀσάλευτα ἐπίστευε ὅτι ψυχὴ τοῦ ἀληθινοῦ ποιήματος πρέπει νὰ εἶναι ἡ νίκη τοῦ λόγου ἀπάνου εἰς τὴ δύναμη τῶν αἰσθήσεων· θρίαμβος ἀληθινός, διότι οὔτε θὰ στηρίζεται εἰς τὴν στωικὴν ἀπάθειαν, οὔτε θὰ ἀναπαύεται (μολονότι ὄχι ριζικῶς ἀντίθετο) εἰς τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν θείαν θέληση, ἀλλὰ θὰ πηγάζη εἰς τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἔβγη νικητὴς μέσ' ἀπὸ τοὺς πλέον γλυκοὺς πειρασμοὺς τῆς καρδίας, ἀπὸ τὸν πλέον τρομερὸν ἀγώνα μὲ τὴν τυφλὴν ὀργὴ τῶν ἀνελευθέρων ἐχθρῶν τοῦ φωτός.

«Ἡ ψυχή, λέγει ὁ Σχίλλερ, τόσο περισσότερο ἐκτείνεται μέσα της, ὅσο περισσότερους περιορισμοὺς εὑρίσκει ἔξω της. Διωγμένοι ἀπὸ ὅλα τὰ ὀχυρώματα, ὅσα δύνανται νὰ δώσουν μίαν φυσικὴν προστασία τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου, προσφεύγομε εἰς τὸν ἀκαταμάχητο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πύργο τῆς ἠθικῆς μας ἐλευθερίας, καὶ ἀποχτοῦμε μίαν ἀπόλυτη καὶ ἄπειρη ἀσφάλεια, ἐνῶ ἀφήνουμε ἕνα ἁπλῶς σχετικὸ καὶ προσωρινὸ ὑπεράσπισμα μέσα εἰς τὸ πεδίον τῶν φαινομένων. Ἀλλὰ μάλιστα γιὰ τοῦτο, ὅτι πρέπει νὰ μᾶς πλακώση τούτη ἡ φυσικὴ βία, ὅπως ἀναγκασθοῦμε νὰ ζητήσουμε βοήθεια εἰς τὴν ἠθική μας φύση, δὲν ἠμποροῦμε νὰ φθάσουμε εἰς τούτη τὴν ὑψηλὴ συναίσθηση τῆς ἐλευθερίας μὲ ἄλλο παρὰ μὲ τὸ πάθος. Ἡ κοινὴ ψυχὴ μένει ἁπλῶς εἰς τοῦτο τὸ πάθος· καὶ μέσα εἰς τὸ ὕψος τοῦ πάθους ποτὲ δὲν αἰσθάνεται ἄλλο τι παρὰ τὸν τρόμο· μία αὐτόνομη ψυχὴ ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος σπρώχνεται νὰ μεταβῆ εἰς τὴ συναίσθηση τῆς ἄκρας ἐνεργείας, καὶ ἀπὸ κάθε φοβερὸ ἀντικείμενο ἠξεύρει νὰ γεννήση ἕνα ὑψηλό».

Τέτοια ἦταν ἡ θέση, εἰς τὴν ὁποίαν ἔσταινε ὁ Σολωμὸς τοὺς *Ἐλεύθερους πολιορκημένους*, ποίημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φανῆ ἀκέραιος ὁ ἄνθρωπος· τὸ ὕψος τῆς ψυχῆς καὶ ἐνταυτῷ τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἰς ὅλη τους τὴ σφοδρότητα. Αὐτὸ τὸ σέβας πρὸς ὅλα τὰ ἰδιώματα τοῦ θείου πλάσματος ἀνάγκαζε τὸν ποιητὴ νὰ μὴ θυσιάζη κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ νὰ θέση ὅλα εἰς μίαν ἁρμονικὴν ἰσοζυγία· νὰ παραστήση πλαστικῶς τὰ παντοειδῆ ἀνθρώπινα ὁρμήματα, αἰσθήματα, φρονήματα καὶ πάθη· τὸν ἔρωτα, τὴν μητρικὴν ἀγάπη, τὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς δόξας, τὴν φιλοζωία, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσης, τὴν ὥρα ὁποὺ θανάτου σκιὰ τὰ σκεπάζει τῶν ἀγωνιζομένων· καὶ σύγχρονα νὰ δείξη τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ὀμπροστὰ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐνάντια.

Αὐτὴ ἡ αὐτονομία ἔπρεπε νὰ φανῆ ὅμοια, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή, εἰς τὸν ἀνδρικὸν καὶ εἰς τὸν γυναίκειον χαραχτήρα· καὶ ὡς κορυφὴ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου ἐφαίνετο εἰς τὸ ποίημα μία τῶν γυναικῶν, τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς ἔδινε ἕνα πνεῦμα φιλέρευνο, διψασμένο νὰ ἐννοήση τι ἀπὸ τὰ μυστήρια τοῦ παντός. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ μυστικὴ διάθεση τῆς γυναικὸς πιάνεται ὁ Πειρασμὸς ὅπως τὴν κάμη νὰ ξεκλίνη ἀπὸ τὴ θέση, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὴ ὑψώθηκε καὶ βαστιέται μὲ τοὺς ἄλλους ἀγωνιστάδες. Ἐνῶ, εἰς τὲς ὑστερινὲς ὧρες, οἱ γυναῖκες κάθονται περίλυπες καὶ σιωπηλές, ξάφνου ἡ Μάρθα σκάει τὰ γέλια. Τότε μιὰ ἄλλη τῆς λέει: «Τί κάνεις, ὦ καρδιογνώστρα; ἐσύ, ὁποὺ δὲν σὲ εἴδαμε νὰ καλοκαρδίζεται οὔτε εἰς τὸν καιρὸ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δόξας, τώρα γελᾶς, ἐνῶ ἐχάσαμε τὰ πάντα;» Καὶ ἡ Μάρθα:

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

«Εἰς ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἐπαρουσιάσθηκε εἰς τὸ πνεῦμα μου ὁ Πειρασμὸς καὶ μοῦ ἔταξε νὰ μοῦ ξεσκεπάση τὰ ἄπειρα μυστήρια τῆς πλάσης, ἂν ἐγὼ ἔστεργα ν' ἀφήσω τοῦτο τὸ χῶμα. Τοῦτο ἔκανε ὁ Πειρασμός, κι ἐγὼ ἐκδίκηση τοῦ πῆρα».

Ὡς ἀντίθετον εἰς τὴν οὐρανικὴ γαλήνη, ὅπου ὕψωσε τοὺς Πολιορκημένους, ὥστε ὅλα τους τὰ ἔργα, τὰ λόγια, οἱ στοχασμοὶ παρομοιάζονται μὲ τὸ ὡραιότερο καὶ τερπνότερο γέννημα τῆς φύσης (Σχεδ. Γ', Ἀποσπ. 2, 1—3), φαίνεται ἡ χαρὰ τοῦ δυνατοῦ βαρβάρου, ὁποὺ μὲ ἄπονη σκληρότητα περιπαίζει τὴν ἀδυναμία τῶν Πολιορκημένων (Σχεδ. Β', Ἀπόσπ. 3) καὶ μὲ τὸ πολεμικὸν ὄργανον ἀναγαλλιάζει ἡ ψυχή του εἰς τὸν τερπνότατον ἀέρα, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιος ὅτι γλήγορα θὰ κάμη δική του τὴν χαριτωμένη ἐκείνη γῆ· ἔπειτα (Σχεδ. Γ', Ἀπόσπ. 5) καταφρονεῖ τόσον τὴν ἀντίστασή τους, ὥστε δὲν εὑρίσκει εἰς τὴν ἄγρια φαντασία του ἄλλα παραδείγματα νὰ τὴν εἰκονίση, παρὰ τὰ πλέον οὐτιδανὰ ἐνεργήματα τοῦ ζωικοῦ κόσμου· ἀλλὰ τέλος ταπεινωμένος ἀδημονεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ καταβάλη τὴν ἀνδρεία τους, καὶ τοιουτοτρόπως οἱ Ἐλεύθεροι θριαμβεύουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐχθρῶν τους.

15.

Μὲ τὸ ἀρχέτυπο νόημα τοῦ ποιήματος ἐπλάσθηκε καὶ ἀνάλογη μορφή, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Σολωμὸς ἐδείχνετο διαφορετικός, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ὅπως εἶχε φανῆ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του. Ὀμπρὸς εἰς τόσο ὕψος θεωρούμενα αὐτὰ ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ ἁπλὰ δοκίμια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγυμνάσθηκαν οἱ πολλὲς ποιητικὲς δύναμές του, ὅπως καθεμία φθάση εἰς τὸ ἄκρο τῆς τελειότητος.

Ὁ λυρικὸς ἐνθουσιασμὸς τῶν δύο *Ὕμνων*, ἡ πολύμορφη καὶ σφοδρὴ ἔκφραση τοῦ πάθους εἰς τὸν *Λάμπρο*, ἡ πρὸς τὸ μυστηριῶδες κλίση εἰς τὴ *Μοναχή*, ἡ ρομαντικὴ καὶ ἀνατολικὴ ζωηρότης, μὲ τὴν ὁποίαν θεοποιεῖται εἰς τὸν *Κρητικὸν* τὸ αἴσθημα τῆς ἀγάπης, ἡ φανταστικότατη πικρὴ εἰρωνία εἰς τὲς *Σάτιρες* καὶ εἰς τὰ *Ἐπιγράμματα*, ἦταν ὄργανα ποιητικά, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ξαναφανοῦν σεμνοπρεπέστατα εἰς τὸ ποίημα, καὶ ὡσὰν πνευματοποιημένα νὰ συμπνέουν ὅλα εἰς τὴ μόρφωση του. Καὶ τοῦτο φαίνεται ἴσως ἀρκετὰ ε ς τὰ εὑρισκόμενα ἀποσπάσματα τοῦ ποιήματος· καὶ εἰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ ἄλλα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς· καθὼς εἶναι βέβαιον ὅτι χάρις εἰς τὴ φύση τῆς γλώσσας ὁ ποιητὴς ἐδυνήθηκε νὰ ἐντύση μὲ ὁμηρικό, δηλαδὴ ἁπλούστατο καὶ φυσικὸ ὕφος, ἐλεύθερο ἀπὸ τοὺς περιεργασμένους τύπους, τὴν πνευματικότατην οὐσία. Εἰς αὐτὸ εὕρηκεν ἁρμόδιον καὶ τὸν στίχο ἡ ρυθμική του δύναμη, ἡ ὁποία καὶ αὐτή, ἀντηχητικὴ εἰς τοὺς δύο *Ὕμνους*, ἐνεργητικὴ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν *Λάμπρο*, μελωδικὴ καὶ σχεδὸν μουσικοειδὴς εἰς τὸν *Κρητικό*, ἔφθασε τὸ ἄκρο τῆς ἁρμονίας εἰς αὐτὰ τὰ ὕστερα ποιήματά του.

Εἶχε δείξει τὴν ἐπιδεξιότητά του εἰς τὰ διάφορα ὁμοιοκατάληχτα μέτρα καὶ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο ἑνδεκασύλλαβο· μέτρα τὰ ὁποῖα, ἂν δὲν τὰ εἶχε εὕρει εἰς τὴν ἰταλικὴ στιχουργία, ἤθελε βέβαια τὰ ἐφεύρει· τόσο τὰ θέλει ἡ φύση τῆς γλώσσας μας καὶ τόσο φαίνεται πρωτότυπος εἰς αὐτὰ ὁ ἑλληνικὸς ρυθμός, μάλιστα εἰς τὸν *Λάμπρο*, ὅπου τὸ ὀχτάστιχο ἀποχτᾶ ἕνα βάρος, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ποιητάδες, ἐπειδὴ ὁ χαραχτήρας αὐτῆς τῆς στροφῆς γενικῶς εἶναι μία ἐλαφρὴ τερπνότης, καθὼς ἡ χαρμόσυνη ἁρμονία εἰς τὰ τρία ὀχτάστιχα τοῦ *Λάμπρου* (Ἀπόσπ. 21). Εἰς τὸν *Κρητικὸ* καὶ εἰς τὸ Β' Σχεδίασμα τῶν *Ἐλεύθερων Πολιορκημένων* ἐμεταχειρίστηκε τὸν ὁμοιοκατάληχτον δεκαπεντασύλλαβον στίχον εἰς τρόπον ὥστε αὐτὰ τὰ ἀτελῆ δοκίμια θέλει μείνουν εἰς τὴ γλώσσα ὡς ἀξιόλογο παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ μέτρου. Καὶ ἐνῶ (τὸ ἔτος 1844) ἦταν ἤδη ἀρκετὰ προχωρημένος εἰς τοὺς *Ἐλεύθερους Πολιορκημένους*, ἀποφάσισε νὰ μεταβάλη τὸ ποίημα εἰς ἀνομοιοκατάληχτους στίχους, μέτρο τὸ ὁποῖο εἶχε ἕως τότε διστάσει νὰ παραδεχθῆ, φοβούμενος μὴ καταντήση μονότονο εἰς διεξοδικὸ ποίημα. Καὶ τωόντι ἡ ὁμοιοκαταληξία, ἀντὶ νὰ εἶναι μία δυσκολία γιὰ τὸν ποιητή, μὲ τὴν πολυμορφία της μάλιστα τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ αὐξήση μέσα εἰς τὸ στίχο τὴν ἁρμονία, ὥστε αὐτὴ νὰ βαστιέται μοναχή της, δίχως τὸ βοήθημα αὐτοῦ τοῦ ἤχου, τὸν ὁποῖον ὁ Μίλτων ὀνόμασε «κουδούνισμα», ὡς ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς στιχουργίας.

Μὲ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο μέτρο ἐπιχείρησε ὁ Σολωμὸς καὶ μίαν ἀναμόρφωση τῆς προσωδίας του. Εἰς ὅλα τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του καὶ εἰς τὰ δύο πρῶτα σχεδιάσματα τῶν *Ἐλεύθερων Πολιορκημένων* ἐμεταχειρίσθηκε συχνὰ τὴ συναίρεση τῶν διφθόγγων τῆς ὁμιλουμένης (ια, εει, αει, κλπ.) καὶ τὴ συνεκφώνηση τῶν συναπαντουμένων φωνηέντων· χρήση κανονικότατη, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ στιχουργὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δύναται νὰ ἐκτείνη τὸν περιορισμένον ἦχο, μάλιστα εἰς τὰ ὀλιγοσύλλαβα μέτρα· ὄχι ἰταλισμός, ὡς ἄλλοι εἶπαν· διότι ἡ συναίρεση τῶν διφθόγγων μας δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται βιασμένη, εἰμὴ ἐὰν τῆς ἐφαρμόσουμε, ἀντὶ τῆς σημερινῆς προφορᾶς, τὴν ἀρχαία, δηλαδὴ τὴν πατροπαράδοτη εἰς τὰ σχολεῖα· καὶ ἡ συνεκφώνηση ἢ συνίζηση εἶναι σύμφωνη καὶ αὐτὴ μὲ τοὺς νόμους τῆς προφορᾶς καὶ τῆς ἀκουστικῆς, γνωστὴ εἰς τοὺς παλαιούς, εἰς τὴ δημοτικὴ ποίηση τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τοὺς αὐτοδίδαχτους στιχουργοὺς τῶν ἐθνικῶν ᾀσμάτων.

Παρατηροῦμεν ὁμοίως ὅτι ὁ Σολωμὸς ἀπόφυγε τὴ διαίρεση καὶ τὴ χασμωδία, δύο ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα παραλύουν τὸν ρυθμὸ τοῦ στίχου, καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνος μεταξὺ τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητάδων ἐφυλάχθηκε ὁ Βηλαρᾶς, ἐξόχως εἰς τὸ καλύτερό του στιχούργημα, τὴ μετάφραση τῆς Βατραχομυιομαχίας. Μολονότι, ὡς ἐσημείωσα, ἡ προσωδία τοῦ Σολωμοῦ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του εἶναι κανονικότατη, ὅμως αὐτὸς αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκη νὰ τεντώση ἐντελέστατα τὴ ρυθμικὴ χορδή, ὥστε καθαρότατος νὰ ἔβγη ὁ ἦχος, καὶ σύμφωνος μὲ τὸ ἀποσταλαγμένο ὕφος τοῦ λόγου, ὑποτάχθηκε αὐτοθέλητα εἰς αὐστηρότατον κανόνα, νὰ ἀποφύγη δηλαδή, ὅσο τὸ δυνατόν, τὴ συναίρεση καὶ μάλιστα τὴ συνεκφώνηση δίχως νὰ προσφύγη εἰς τὴ διαίρεση καὶ εἰς χασμωδία. Καὶ βέβαια εἰς τέτοιαν ἐντέλεια τῆς στιγουρχικῆς δὲν θὰ δυνηθῆ νὰ τὸν ἀκολουθήση, εἰμὴ ὅποιος λάβη ἀπὸ τὴ φύση τὸ δῶρον αὐτὸ τῆς ἁρμονίας (οὐσιαστικὸ μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ) καὶ γυμνάση τὴ δύναμη του ἐμψυχωμένος ἀπὸ τὸν ἄκρον ζῆλον τῆς τέχνης.

Εἰς τὰ ὀλίγα εὑρισκόμενα ἀνομοιοκατάληχτα ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων, ὅπου ὁ Σολωμὸς ἐφάρμοσε τὸ νέο προσωδιακὸ σύστημά του, φαίνεται πῶς ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πλοκὴ τῶν συμφώνων καὶ τῶν φωνηέντων, πῶς ἀπὸ τὲς διαφορετικὲς φωνὲς καὶ τόνους μέσα εἰς κάθε στίχο, καὶ ἀπὸ τοὺς διαφορετικοὺς ρυθμοὺς τοῦ κάθε στίχου, μορφώνεται ἡ ἁρμονία τῆς κάθε σειρᾶς, σύμφωνα μὲ τὴ φύση τοῦ ποιητικοῦ νοήματος εἰς ὅλους τοὺς βαθμούς, ἀπὸ τὴ σοβαρότερη ἕως τὴν τρυφερώτερη διάθεση τῆς ψυχῆς. Ἐνῶ εἰς αὐτὰ ὅλα φαίνεται λαμπρὰ ὁ πλαστικὸς νοῦς καὶ ἡ πλούσια φαντασία τοῦ Σολωμοῦ, φαίνεται ἄλλο τόσο ἡ ἐλαστικότης τῆς ἁπλῆς, ἡ ὁποία εἶναι δεχτικὴ τέτοιας ἁρμονίας, ἂν ὀρθὰ ἐννοηθοῦν καὶ πιστὰ τηρηθοῦν οἱ νόμοι της εἰς τοὺς γραμματικοὺς καὶ προφορικοὺς τύπους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλλὰ ἐὰν εἰς τὸ ἔργο του τὸν ἐβοηθοῦσε τὸ πνεῦμα τῆς ὁμιλουμένης, τὸν ἐδυσκόλευε ὅμως ἡ λεκτικὴ ὕλη, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε ὅλην πρόχειρην, οὔτε ἦταν δυνατὸν νὰ τὴν ἔχῃ· ὅ,τι ἀπάνθισε ἀπὸ ἐθνικὰ τραγούδια καὶ παροιμίες δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀρκέσῃ εἰς τὰ πολυειδῆ λεπτὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα καθημερινῶς τοῦ ἐπαρουσίαζε ἡ ἄκρα καλαισθησία του. Τὸ πλοῦτος μίας γλώσσας φαίνεται, ὅταν τὸ ξεσκεπάσῃ τὸ φωτισμένο μάτι τῶν συγγραφέων καὶ τὸ θέσῃ εἰς τὸ ἀληθινό του φῶς· ὅθεν μακαριστὸς θὲ νὰ εἶναι, ἂν γεννηθῆ εἰς τὸ ἔθνος ἕνας ἄλλος Σολωμός, ὅταν οἱ λόγιοι, σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴ γλώσσα, ἀρχίσουν νὰ ξεθάψουν τοὺς ἀμελημένους θησαυρούς της.

Ἰάκωβος Πολυλᾶς

2. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιά μου, κολληθείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μή σου μνησθῶ...

Νοσταλγία τῆς ἤρεμης χαρᾶς τῶν ξέγνοιαστων παιδικῶν χρόνων, ποὺ ἐπέρασαν καὶ ἔσβησαν εἰς ἕνα ὡραῖο ἑλληνικὸ νησί, φωτίζει τὸν λογοτεχνικόν του δρόμον. Ὁ Παπαδιαμάντης ὑπῆρξε θρῆσκος, ὑπῆρξεν ἄνθρωπος μὲ γνῶσιν καὶ μὲ κρίσιν καὶ μὲ παίδευσιν πολλήν, ὑπῆρξε δεινὸς τεχνίτης τοῦ λόγου. Εἶχε τὸ χάρισμα ἔμφυτον νὰ διηγῆται τερπνά. Εἶχε καὶ φαντασίαν καὶ δύναμιν ἐκφράσεως παραστατικῆς. Ἦτο συγγραφεύς. Ἀλλ' ἦτο πρὸ παντὸς βαθύς, βασανισμένος νοσταλγός.

Ὀδυσσεύς, πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ θεοὶ ἠρνήθησαν καλοὺς ἀνέμους. Ὁ καπνὸς ὁ ἀναθρώσκων ἀπὸ πάτριον στέγην δὲν θ' ἀπαλύνῃ ποτὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐρήμου ναύτου. Καὶ ποτὲ τὰ γαλανὰ ἐδάφη δὲν θὰ ὑψώσουν τοὺς φιλικοὺς κώνους των ἐμπρὸς εἰς τὰ ὑγρά του μάτια. Ὑπάρχει εἰς τὰ ἔργα του ἕνα νησί. Ἡ Σκίαθος. Ἀλλὰ τὸ νησί του, τὴν Σκίαθον τὴν ἰδικήν του, δὲν τὴν λείχουν τὰ κύματα τοῦ ἁλμυροῦ πόντου. Θάλασσα ἄλλη, ἀσύλληπτος, φανταστική, περιβάλλει τὴν θερμήν του γῆν, ὅπου τὸ χῶμα γελᾷ, τὰ δένδρα ὁμιλοῦν, οἱ σπηλιὲς μύρονται, τὰ λουλούδια ἀστράφτουν καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Θεοῦ γνήσια τέκνα. Ὁ τόπος του εἶναι ὁ πρωτόπλαστος κόσμος, ὅπου ἕνα παιδὶ ἄνοιξε φαιδρὰ τὰ μάτια του πρὸς τὴν ζωὴν καὶ ἐχάρη, ὅπου ἀνέπνευσεν ἡδονικὰ τὸν δροσερὸν ἀέρα, ἐθώπευσε μὲ τὸ βλέμμα του τὰ ἔμψυχα καὶ τὰ ἄψυχα καὶ εὐλόγησεν Ἐκεῖνον, ποὺ τοῦ ἐχάρισε τὴν ὕπαρξιν.

Νέος ἔφυγεν ἀπὸ τὸ νησί του. Τὸν ἔσυρεν ἡ ἀγάπη τῆς σπουδῆς πρὸς ἄλλα ἐδάφη. Ἐμελέτησεν. Εἰργάσθη. Ἐξετιμήθη. Τοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ἔμφυτα προσόντα του. Καὶ ἐγνώρισε τὴν πλῆξιν τῆς ἀναληθοῦς δημιουργίας, ὅταν ἡ φαντασία εὑρίσκῃ πάντοτε τρόπον νὰ οὐριοδρομῇ εἰς τὸ κενόν. Ἔγραψε τοὺς «Ἐμπόρους τῶν Ἐθνῶν», μυθιστόρημα μὲ ὀλίγην Βενετίαν καὶ ὀλιγωτέραν Ἑλλάδα, μὲ στιλέτα, πνιγμούς, καταποντισμούς, ἔρωτας, μίση καὶ πελάγη. Ἀλλ᾽ αὐτὸ ἦταν ἕνα ξέσπασμα — μιὰ κραυγή. Καὶ ἀμέσως ὁ τόνος καταπίπτει. Ὑπῆρχεν ἁγνότης εἰς τοῦ νέου τὴν ψυχήν, ὑπῆρχαν πόθοι, πόνοι. Ἀσυνειδήτως ἀκόμη, ἀσυναίσθητα, ὁ καλὸς ἀέρας τῆς πατρίδος του ἀρχίζει νὰ ἐπιδρᾷ ἐπάνω του. Ἐννοεῖ τὸ ἀνωφελὲς τῆς ἀκρίτου συγγραφῆς, τὸ ἄσκοπον τῆς διαγραφῆς μιᾶς οἱασδήποτε ὑποθέσεως μὲ ἀρχὴν καὶ τέλος, κοινῆς ἢ παράξενης. Νιώθει ὅτι ζῇ εἰς ἕνα τόπον, ὡς μέλος ὡρισμένου ἔθνους, ὡρισμένης κοινωνίας. Κρίνει, σκέπτεται, μορφώνει ἀντιλήψεις, βλέπει ἱστορίαν. Αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει ἡ πρᾶξις, καὶ ὅτι, φυσικά, εἰς αὐτὸν ἀπόκειται νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἔδαφος τῆς δράσεως.

Καὶ συγγράφει τὴν «Γυφτοπούλαν». Πλέγμα συμβόλου καὶ ὁράματος ζωντανοῦ. Ὁ μυθιστοριογράφος παλαίει πρὸς τὸν ὠμὸν κριτὴν τῶν πραγμάτων. Τὸ ἔργον γεννᾶται ὡς σύμβολον, ἐκτυλίσσεται ὁ μῦθος καὶ κλείνει ἀπότομα μὲ τὴν σφραγῖδα ἀλληγορίας ψυχρᾶς. Ὑπάρχουν στιγμὲς ποὺ ἡ φαντασία, ὁρμητική, θραύει τὰ δεσμά της. Ὁ μῦθος τότε κυριαρχεῖ, τὸ σύμβολον χάνεται. Ἀλλ᾽ ὁ ποιητὴς παλαίει. Ἀγωνίζεται ἀγῶνα σκληρὸν πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτόν του. Ἀσκεῖ ὠμὴν αὐτοκριτικήν. Τὸ ἔργον, καθὼς διασῴζεται, ὅπως ἐγράφη, εἰς σειρὰν ἐπιφυλλίδων ἡμερησίας ἐφημερίδος, χωρὶς συνολικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ περατωθέντος δημιουργήματος νὰ ἐναρμονίσῃ τὸ ὕφος καὶ νὰ ρυθμίσῃ ἐπιμελέστερα τὴν ὕλην, ἐμφανίζεται ὡς μαρτύριον ἀψευδὲς τῶν ἐσωτερικῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ ποιητοῦ, τοῦ δεινοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἀγῶνος.

Πρὸς τὴν Πόλιν τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων ἀποβλέπει διὰ τῆς συγ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γραφῆς του ὁ λογοτέχνης. Θέλει νὰ θερμάνῃ τὸ ἰδεῶδες, ποὺ ἀρχίζει νὰ ξεψυχᾷ εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν συγχρόνων του, τῶν ὁποίων οἱ ἄριστοι τρέπονται πρὸς ἄκαιρον λατρείαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θαύματος. Καὶ προσωποποιεῖ τὴν ἀφῃρημένην σκέψιν του εἰς δύο συμβολικὰ πλάσματα, ἀλλὰ καὶ ζωντανὰ ὄντα: τὸν Γεμιστὸν καὶ τὴν 'Αιμό, τὴν γυφτοπούλαν. Δευτερεύοντα σύμβολα ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ πρόσωπα ἄλλα. Πότε ὁ μῦθος χωρεῖ ἀβίαστα, πότε τὸ σύμβολον νικᾷ. Ἡ «Γυφτοπούλα» εἶναι ἡ δοκιμασία ἡ σκληρὰ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀλλ' ἡ δοκιμασία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκθύμως καὶ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ὑποβάλλεται ὁ ἄνθρωπος, εἶναι καὶ ἡ ἐγγύησις τῆς ὁριστικῆς του νίκης. Μετὰ τὴν «Γυφτοπούλαν» ὁ Παπαδιαμάντης ἀλλάζει. Νέοι ὁρίζοντες ἀνοίγονται εἰς τὰ ὁλοκάθαρα μάτια του. Ἀρχίζει ὁ μακρὺς τώρα καὶ στρωτὸς δρόμος, ὁ δρόμος ὁ καλός, ποὺ τὸ τέρμα του χάνεται εἰς τοὺς ἀπεράντους κόλπους τοῦ οὐρανοῦ. Χρυσίζει ἐκεῖ ἡ ἀλήθεια, αὐγὴ γλυκιὰ νέας ἀνύχτωτης ἡμέρας.

Ἁπλὸς πέφτει στὴν ψυχήν του ὁ λόγος ὁ λυτρωτικός. Ὄχι ἀπὸ τὰ σύμβολα εἰς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀπὸ τὰ πράγματα πρὸς τὰς ἰδέας. Καὶ ἡ μνήμη του φέγγει. Ἡ ἤρεμη ζωὴ εἰρηνικοῦ χωριοῦ, κουρνιασμένου θερμὰ στὴν στοργικὴ ἀγκαλιὰ νησιοῦ χαρούμενου, ἡ ζωὴ ἡ λουσμένη ἀπὸ τὸ φῶς ἁγνῆς παιδιάτικης καρδιᾶς λαμπυρίζει ἀδιάκοπα μπροστὰ εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του. Ἐκεῖνο ποὺ ποθεῖς ὑπάρχει πάντα. Γίνε μόνον ἄξιος νὰ τὸ ψάξῃς καὶ νὰ τὸ βρῇς.

Ματαία ἡ ψυχρὰ προσπάθεια νὰ γίνῃ τὸ σύμβολον πραγματικότης. Ὁ Παπαδιαμάντης λυτρώνεται, ὅταν κατανοῇ ὅτι ἡ πραγματικότης δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀξίαν συμβόλου. Δὲν μᾶς ἐπέταξεν ἄκριτον σπορέως χέρι εἰς ἐρήμους αὐχμηράς. Ἠμποροῦμε νὰ βλαστήσουμε καὶ νὰ προσφέρουμε καρποὺς ἐκεῖ ποὺ σπαρθήκαμε.

Μουχρώνει ἀτμόσφαιρα νοσταλγικὴ τὶς γαληνὲς κοιλάδες. Καὶ ὁ ποιητὴς αἰσθάνεται νὰ ὑψώνεται μέσα ἀπ' τὰ στήθη του βαθιὰ ἡ εὐχαριστία. Δὲν ὑπῆρξεν ἀπόκληρος αὐτός, ὅπως δὲν εἶναι ἀπόπαιδο κανείς. Κάποτε εἶχεν ἀνοίξει μάτια ἁγνὰ πρὸς ἀνέφελους κόσμους. Ἂς κοιτάξῃ τοὺς κόσμους αὐτοὺς σταθερώτερα καὶ μὲ πρόθεσιν πάναγνον, καὶ ἰδοὺ ὁ λυτρωμός του.

Καὶ ἀρχίζει τὴν σειρὰν τῶν ἠθογραφικῶν διηγημάτων του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἠθογραφίες ; Πλάνη ! Εἶναι διηγήσεις μελῳδικαί, ποὺ ἱστοροῦν γιὰ μιὰ ζωή, ποὺ ὑπάρχει καὶ ὅμως μένει ἀσύλληπτη, γιὰ μιὰ ζωή, ποὺ τέρμα καὶ ὅρια δὲν ἔχει, ὅπως ὁ ἄπειρος κόσμος ὁ ἠθικός. Ἡ ἐνατένισις τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ὁράματος εἶναι ἡ μεγαλυτέρα εὐτυχία. Πῶς νὰ τὸ συλλάβῃ, πῶς νὰ τὸ ἀποκρυσταλλώσῃ, πῶς νὰ τὸ διηγηθῇ ; Αἰσθάνεται ἐμπρὸς εἰς τὸ ὅραμα αὐτὸ νὰ γίνεται καλύτερος. Ἀλλὰ τρυγᾷ καὶ τὴν πικρίαν τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας καὶ τῶν φυσικῶν δεσμῶν τὸν πόνον. Ὁ πόνος εἶναι ἰσχυρός, ἐπίμονος. Βασανίζει τὸν ἔρημον ὀνειροπόλον. Ἐμπρὸς εἰς τὸ ἄφθαστον, ἀσύλληπτον ὄνειρόν του, ἡ ἰδία του ἀδυναμία, ἀδυναμία κάθε ἀνθρώπου γίνεται οἰκτρῶς αἰσθητή. Νιώθει πολλὲς φορὲς νὰ κατατρύχεται ἀπὸ πυρίνην δίψαν, ἡ ὁποία φλέγει καὶ σπαράσσει τὸ εἶναι του ὁλόκληρον. Καὶ τότε βλασφημεῖ ὡς πένθιμος ὁδοιπόρος, χαμένος εἰς ἐρήμους σιωπηλὰς («Ἡ Φόνισσα»). Ἡ δυστυχία τοῦ ἀνθρωπίνου σαρκίου πνίγει τὴν θεϊκήν του συνείδησιν.

Ἀλλ' ὁ συλλογισμὸς τὸν ἐπαναφέρει εἰς τὸ ἔργον του : «Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνόσῳ ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράφω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἔθη. *Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιά μου, κολληθείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μή σου μνησθῶ»*. («Λαμπριάτικος Ψάλτης»).

Καὶ προσπαθεῖ νὰ ζήσῃ, μέσα εἰς τὰ ἔργα του, τὸ ὄνειρον κόσμου ἀγαθοῦ. Συνήντησεν ἀνθρώπους καὶ εἶδε πάθη καὶ πόνους καὶ κακίας καὶ μίση. Ἀλλ' ὅσο ζυγώνει μὲ ἁγνὴν ψυχὴν καὶ ἤρεμον σκέψιν τὸν πλησίον του, ἡ κακὴ ὄψις τῆς ζωῆς χάνεται καὶ προβάλλει ἐνώπιόν του ὁ ἄνθρωπος ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀγαθὰ τὰ πρόσωπα τῶν ἔργων του, καθ' ὅσον ἡ ἐνατένισις τῆς ζωῆς γίνεται ἰσχυροτέρα, τὰ πάθη σβήνουν τὰ μίση διαλύονται. Ἡ νοσταλγία φωτεινῶν ἡμερῶν τυλίγει μὲ τὴν γαλανήν της ἀτμόσφαιραν τὰ ἐπίγεια πλάσματα. Οἱ γειτόνισσες, καὶ ὅταν κουτσομπολεύουν, ἔχουν προθέσεις ἀγαθάς. Ὑπερβολὴ εἶναι ὁ λόγος των, ποτὲ κακία. Οἱ ἱερεῖς εἶναι σεβάσμιοι γέροντες καὶ τρυφεροὶ οἰκογενειάρχαι, ἄνθρωποι θρῆσκοι ἑρμηνεύοντες μὲ ὕφος ἁπλοῦν τὰ ῥήματα τῆς θεϊκῆς σοφίας. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας τοὺς καταλαμβάνῃ («Ἐξοχικὴ Λαμπρή»), γοργὰ πάλιν ἀποκτοῦν συνείδησιν τῶν πρά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ξεών των καὶ ὑφίστανται τὸν δι' αὐτοθυσίας καθαρμόν. Καὶ εἶναι οἱ γυναικες τίμιες καὶ καλὲς καὶ οἱ ἔρωτες ἁγνοί, μεγάλοι.

Ἂν ἡ νοσταλγία του δὲν ἀπέβλεπε ρητῶς πρὸς ὡρισμένην ζωὴν ὡρισμένου νησιοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἡ ζωὴ αὐτὴ ἐκτείνεται καὶ ἁπλώνει, ἂν ἡ νοσταλγία του ἦτο δυνατὸν νὰ μετατραπῇ εἰς πόθον, πόθον ὁράματος θεϊκοῦ, ὁ ὁποῖος ν' ἀγκαλιάσῃ μὲ δύναμιν καὶ τὰ τωρινά, ὅπως καὶ τὰ περασμένα, καὶ τοὺς ἐγγύς τόπους, ὅπως καὶ τ' ἀπόμακρα νησιά, τότε ὁ Παπαδιαμάντης θὰ ἔδιδε μὲ τὸ ἔργον του δεῖγμα καὶ σύμβολον ποιήσεως ὑψηλῆς. Ἀλλ' ἡ ὠμὴ πραγματικότης τῆς καθημερινῆς ζωῆς τὸν νικᾷ. Ἡ ποιητική του δύναμις εἶναι ἀπέναντί της ἀνίσχυρος.

Οἱ τύποι τῶν ἀθηναϊκῶν του διηγημάτων εἶναι τόσον ξένοι πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ πράσινου νησιοῦ ! Τοὺς ἀντικρίζει μὲ βλέμμα σκώπτου καὶ εἴρωνος, χωρὶς συγκατάβασιν, κάποτε ὡς σατιρικὸς παρὰ ὡς διηγηματογράφος. Ἀδυνατεῖ νὰ τοὺς ζυγώσῃ μὲ ἀπόλυτον καλοσύνην καὶ νὰ τοὺς κοιτάξῃ ὡς ὄντα ἀνθρώπινα, μὲ ἀδυναμίας καὶ πάθη, ἀλλὰ καὶ μὲ σφραγῖδα θεϊκῆς καταγωγῆς εἰς τὰ μέτωπα. Τοὺς ἰδίους τύπους, ἂν τοὺς εἶχεν ἰδεῖ ἐκεῖ ὅπου ἐχάρη τὸ φῶς τοῦ κόσμου, θὰ τοὺς περιέβαλλε μὲ ἐνδύματα φωτεινά, θὰ τοὺς ἐθώπευε μὲ τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶον βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μὲ ἥσυχον καρδίαν συγχωρεῖ, διότι ἀνεγνώρισεν εἰς τὸ κακὸν πρόσκαιρον ἁπλῶς τῶν ἀνθρώπων πλάνην.

Ἀλλ' εἶναι ἀνόμοιος, διότι εἶναι μόνον νοσταλγός.

Νοσταλγὸς ἀκόμη καὶ εἰς τὸ θρησκευτικόν του αἴσθημα. Εἶναι πράγματι θρῆσκος. Δὲν εἶναι ὅμως ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐκ βάθους συνειδήσεως ἀναζητεῖ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα καὶ πιστεύει. Εἶναι ὁ νοσταλγὸς τῶν ἐρημοκλησιῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ὁλονυκτιῶν σὲ ταπεινὰ ἐξωκλήσια, ὁ πιστὸς τῶν ἐξωτερικῶν συμβόλων τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς. Ποτὲ δὲν θὰ ἐγίνετο διὰ λογικῆς σκέψεως κῆρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐξόχου κοινωνιολογικῆς ὑποθήκης ὅπως ὁ Τολστόι. Ἀλλὰ καὶ ποτὲ δὲν θὰ κατώρθωνε νὰ καταλήξῃ εἰς κελεύσματα ἐνθουσιώδους πίστεως, ὡς ὁ Δοστογιέφσκυ, ὁ ἀποδεχόμενος ἀπολύτως ὅτι θὰ ἐκινούσαμε καὶ τὰ βουνὰ ἀκόμα ἂν μᾶς ἔφλεγε πίστις τελεία.

Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ταράσσεται ἀπὸ τέτοιες σκέψεις. Ζῇ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μὲ τοὺς μύθους μόνον τοὺς θρησκευτικούς, ζῇ μὲ τὰς ἁπλᾶς τῶν ὀρθοδόξων τελετὰς καὶ ἀναζητεῖ γαλήνην εἰς τὴν ἀφελῆ πίστιν τῶν ἀνθρώπων. Δὲν βλέπει παντοῦ τόπους προσευχῆς. Ἀναζητεῖ καὶ μέσα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκκλησάκια ἐρημικὰ καὶ παρακολουθεῖ τὰς ὁλονυκτίας τοῦ παρὰ τὸν Παλαιὸν Στρατῶνα ναΐσκου τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου καὶ ψάλλει ὡς ψάλτης. Ἡ νοσταλγία ἡ ἰσχυρὰ θολώνει τὴν σκέψιν του. Τέρπεται τόσον ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς τῶν ταπεινῶν δοξασίας καὶ τόσον τὸν πειράζει ὁ «παράσιτος νεωτερισμός», ὥστε δὲν προσέχει οὔτε ἂν αἱ ἀντιλήψεις του συμφωνοῦν μὲ τὰ δόγματα τῆς θρησκείας ποὺ λατρεύει. «Παντοῦ παρουσιάζονται Ρωμιοὶ διὰ συζήτησιν περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχουν στοιχειά. Ἐγὼ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἂν εἶχα ἐξουσίαν, θὰ ἔθετα φίμωτρον» («Ἡ Πεποικιλμένη»).

Ἔτσι, ὅπως εἶναι, εἰργάσθη μὲ αἴσθημα ἑλληνικὸν καὶ μὲ ἐθνικὴν πεποίθησιν. Ἕλλην γνήσιος καὶ συγγραφεὺς ἰσχυρός, ἐχάρισε σελίδας ἐξόχου ἁγνότητος καὶ ἠθικῆς ρώμης, ἐνῷ ὁ ἴδιος ἐτήκετο ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν ἀπόκοσμου νησιοῦ, λουσμένου σὲ γαλάζιο φῶς, ὅπου οἱ κάμποι ὁμιλοῦν καὶ οἱ σπηλιὲς μοιρολογοῦνε, ὅπου τὰ λουλούδια, τὰ δένδρα, τὰ πουλιὰ σκορποῦν τὴν εὐφροσύνην καὶ ὅπου οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοῦ Θεοῦ τὰ γνήσια τέκνα.

«Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του» Φῶτος Πολίτης

---

3. ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Καὶ πρῶτον ἡ φυσιογνωμία τοῦ ποιητοῦ. Μία μορφή, ὡς ν' ἀνέθορεν ἀπὸ κάποιον πίνακα τοῦ Γκρέκο. Μορφὴ ἰσχνή, ἀσκητική, χαρακτηριστικὴ τοῦ παθητικοῦ «ἠθικοῦ», τῆς μυστικοπαθείας, τῆς βαθείας ἰδανικότητος, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ διακριτικὸν τῆς σχολῆς τῆς Σεβίλλης. Θὰ ἔλεγα ὁ καρδινάλιος Gaspar de Guiroga τοῦ Δομενίκου Θεοτοκοπούλου χωρὶς τὴν μακρὰν γενειάδα. Τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον σκεπάζει ἡ πυκνὴ δασύτης, ποὺ τὴν λευκαίνουν τώρα πυκνὰ ἀργυρᾶ νήματα, φωτίζουν δύο κατάμαυροι πυρώδεις ὀφθαλμοί, ἐκλάμποντες τὴν νόησιν καὶ τὴν ἔμπνευσιν, ὡς ἀπὸ τὰ βάθη μιᾶς πολυήχου ψυχῆς, ἑνὸς θαυμαστοῦ ἐσωτέρου ἀντικα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοπτρισμοῦ αἰγλήεντος καὶ ἀστραπτεροῦ. Θὰ ἔλεγα αὐτὸς ὁ Δομένικος Θεοτοκόπουλος εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν κοινῶς θεωρουμένην ὡς τὴν αὐτοπροσωπογραφίαν του.

Καὶ ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία σύμφωνος καὶ ἐναρμονισμένη πρὸς τὴν φυσικὴν ἐμφάνισιν. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐχαρακτήρισε τὸ ἔργον του τὸ πολύμορφον, τὸ πολυστόχαστον, τὸ παθητικόν, τὸ πολύηχον, τὸ ἄπειρον εἰς τοὺς στίχους τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς»:

Στὸ δάσος ἔστησα τοῦ πόθου ὅλα τὰ ξόβεργα
κι ἔπιασα τὰ πιὸ γνώριμα πουλιὰ καὶ τὰ πιὸ ξένα,
κι ἐκεῖνα, ποὺ ὅλο κελαηδοῦν, καὶ τὰ βουβὰ
καὶ τ' ἄσπρα καὶ τὰ κίτρινα καὶ τὰ σμαλτοχυμένα,
κι ὅσα πικροδαγκώνουν καὶ τὰ πιὸ ἁπαλά,
καὶ τὰ πουλιά, ποὺ σέρνονται σὰ λαβωμένα χάμου,
καὶ τ' ἄλλα μὲ τ' ἀνήσυχα πλατιὰ φτερά.
Καὶ σ' ἄλλο δάσος τ' ἄφησα, μὲς στὴν καρδιά μου.

Ποῦ νὰ εὕρῃ τις λέξεις καὶ εἰκόνας περισσότερον ὑποβλητικάς, διὰ νὰ προσθέσῃ τι τὸ χαρακτηριστικώτερον; Θὰ εἴπω ὅτι παραβάλλω τὸν Παλαμᾶν πρὸς λυρικόν τινα Κύκλωπα σωρεύοντα, διὰ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀρχιτεκτόνημά του, ὀγκολίθους, τοὺς ὁποίους πολλάκις δὲν εὗρε καιρὸν νὰ λαξεύσῃ ἢ νὰ λειάνῃ, ἀλλὰ καὶ πέτρας στιλπνὰ ἐπεξειργασμένας ὡς πολυτίμους λίθους, μάρμαρα λεῖα ὡς ἀρχαίου ναοῦ, μετόπας, ὅπου ἡ δύναμις τῆς ἐμπνεύσεως ἁμιλλᾶται πρὸς τὴν ἁρμονίαν τῆς ἐκτελέσεως, κάτι τὸ μεγαλοπρεπές, κάτι τὸ ἐπιβλητικόν, ποὺ γεννᾷ συγχρόνως τὴν συγκίνησιν τῆς τρυφερότητος, τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ θαυμαστοῦ.

Τὸν συγκρίνω ἀκόμη πρὸς ὑπέροχον σαλπιστήν, τοῦ ὁποίου ἡ πολύηχος πνοὴ τονίζει ρυθμούς, τώρα γλυκυτάτης μελῳδίας, τώρα προφητικῆς δυνάμεως βαρυβρόμου, τώρα νοητικῆς μυστικοπαθείας, ποὺ ὁ ἀκούων χρειάζεται νὰ βυθισθῇ εἰς βαθεῖαν ἔρευναν, διὰ νὰ τὴν συλλάβῃ, τώρα ἐξάρσεως ἀετείου μέχρι τοῦ νὰ χάνωνται οἱ ρυθμοὶ μέσα εἰς τὴν θύελλαν τῶν νεφῶν. Τὸν παραβάλλω ἀκόμη πρὸς ζωγράφον, ὅστις θὰ ἐξέφραζε μὲ τὰς ποικιλωτέρας τῶν ἀποχρώσεων τὸν ψυχικὸν ὁραματισμόν, τὴν ἐσωτερικὴν φαντασίωσιν, τὸ καταῖθον αὐτὸν πῦρ τῆς χλιδῆς τῶν νοητικῶν χρωμάτων.

Ἥρως τῆς σκέψεως. Ἀθλητὴς τῆς νοήσεως. Ἔχων κάτι φυσι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κῆς δυνάμεως. Κυβερνήτης τῶν ρυθμῶν. Κατ' ἐξοχὴν Ἕλλην ποιητὴς καὶ ὅμως κοσμοπολίτης. Ζητήσας καὶ εὑρὼν νέαν ἔκφρασιν εἰς τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν νόησιν ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἀποτελεῖ ἀληθινὴν δόξαν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι εἷς ἐκ τῶν ἐκπροσωπευτικῶν ἐκείνων τύπων, οἱ ὁποῖοι πλουτίζουν τὴν ἠθικὴν κληρονομίαν ἑνὸς ἔθνους. Ἴσως κανεὶς ἄλλος σύγχρονος Ἕλλην, ἀφότου ἡ Ἑλλὰς ἀνέστη εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας, δὲν ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τὸν ὁρισμὸν τοῦ Ἔμερσον: «Ἐκεῖνος εἶναι μεγάλος, ὁ ὁποῖος εἶναι φυσικὸς καὶ ποτὲ δὲν ἐνθυμίζει τοὺς ἄλλους», καὶ ἐνσαρκώνει τὸ βαθύτατον ἐκεῖνο τοῦ ἰδίου: «Ὑπάρχουν προσωπικότητες ποὺ μὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις των (θὰ προσέθετα μὲ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἔμπνευσίν των) ἀπαντοῦν εἰς ἐρωτήματα, ποὺ δὲν ἔχει δύναμιν νὰ τοῖς ἀπευθύνῃ κανείς».

Ὁ ποιητὴς ἐπλάτυνε πράγματι τὴν νεοελληνικὴν νόησιν. Ἀνενέωσε τοὺς χρυσοῦς δεσμούς, οἱ ὁποῖοι μᾶς συνδέουν πρὸς τὴν ἔμπνευσιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὕψωσε τὴν αἰωνίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι τοῦ ἀπείρου καὶ τὴν ἀνεβάπτισεν εἰς τὰ γάργαρα νερὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας. Ὑπῆρξεν ὑπέρτερος ὄχι μόνον τῆς γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐποχῆς του, καὶ θὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀπωτέρου μέλλοντος, τὸ ὁποῖον θὰ ἀκροασθῇ μὲ ἐντονωτέραν τὴν χαρὰν καὶ διαυγεστέραν τὴν ἀπόλαυσιν τὸ γλυκὺ ἢ βαθύηχον μέλος τῶν ρυθμῶν του. Ἡρμήνευσε τὴν νεοελληνικὴν ψυχὴν ὄχι ὡς νησῖδά τινα τῆς διανοητικῆς θαλάσσης, ἀλλ' ὡς ἓν κῦμα βαθυτάραχον καὶ μυριόχρωμον τοῦ ὠκεανοῦ τῆς παγκοσμίου διανοήσεως.

Θαυμαστὴς εἰλικρινὴς φέρω πρὸς τὸν ποιητὴν τὸν χαιρετισμόν κάποιου, ὅστις εἶδε τὴν αὐγὴν τῆς δόξης του καὶ πανηγυρίζει μὲ συγκίνησιν τὸ μεσουράνισμα τοῦ ἡλίου της.

«Δώδεκα ἄρθρα γιὰ τὸν Παλαμᾶ». Δημήτριος Κακλαμᾶνος

---

4. ΤΟ ΧΡΥΣΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΝ

Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς περιγραφὰς συγγραφέων, ἰδίως τοῦ Παυσανίου,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ἀπὸ νομίσματα τῶν Ἠλείων, τὰ ὁποῖα εἰκονίζουν ἢ τὸ ὅλον ἢ τὴν κεφαλήν του μόνον. Ἐπίδρασις αὐτοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ καὶ εἰς ὀλίγα ἄλλα ἔργα, ἐσχάτως δ' ἀνεκοινώθη ὅτι ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Κυρήνην πραγματικὸν μαρμάρινον ἀντίγραφον. Ἡ σχέσις ὅμως τούτου μὲ τὸ πρωτότυπον τοῦ Φειδίου ἀκόμη δὲν ἐξηκριβώθη ἐπαρκῶς.

Ὁ θεὸς ἐκάθητο εἰς θρόνον καὶ ἐβάσταζεν, ὅπως ἡ Παρθένος, εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν Νίκην, τὴν ἄλλην δ' ἐστήριζεν εἰς ἀετοφόρον σκῆπτρον· τὸ χρυσοῦν ἱμάτιόν του, τὸ ὁποῖον ἄφηνε γυμνὸν μέγα μέρος τοῦ ἄνω σώματος, ἐποικίλλετο μὲ ζῴδια καὶ κρίνους, ἡ κόμη καὶ τὰ πέδιλα ἦσαν ἐπίσης χρυσᾶ, τὸ δὲ σκῆπτρον συνέκειτο ἀπὸ διάφορα μέταλλα. Ἡ νίκη ἦτο φυσικὰ πάλιν χρυσελεφαντίνη, ὁ δὲ θρόνος ἀπὸ χρυσόν, ἐλέφαντα, ἔβενον καὶ πολυτίμους λίθους κι ἐκοσμεῖτο μὲ πολυαρίθμους γλυπτὰς ἢ γραπτὰς μορφὰς καὶ παραστάσεις. Αἱ ζωγραφίαι εὑρίσκοντο εἰς πίνακας, οἱ ὁποῖοι ἔκλειον τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου κενὰ καὶ ἦσαν ἔργα τοῦ Παναίνου, παρίστανον δὲ τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἄτλαντα, τὸν Θησέα καὶ τὸν Πειρίθουν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σαλαμῖνα κρατοῦσαν εἰς τὴν χεῖρα ἀκροστόλιον πλοίου, τὸν Λοκρὸν Αἴαντα καὶ τὴν Κασσάνδραν, τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν δεσμώτην Προμηθέα, τὸν Ἀχιλλέα ὑποστηρίζοντα τὴν ἀποθνήσκουσαν Πενθεσίλειαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἐπλήγωσεν κ.ἄ.

Γλυπταὶ ἦσαν πλὴν πολλῶν Νικῶν, Χαρίτων, Ὡρῶν, Σφιγγῶν κ.ἄ. αἱ παραστάσεις τοῦ φόνου τῶν τέκνων τῆς Νιόβης ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν Ἀμαζονομαχιῶν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως καὶ τῆς ἀναδυομένης ἀπὸ τὴν θάλασσαν Ἀφροδίτης, τὴν ὁποίαν ὑπεδέχοντο οἱ Ὀλύμπιοι θεοί· ἡ τελευταία παράστασις εὑρίσκετο εἰς τὸ βάθρον τοῦ θρόνου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπὸ μελανὸν ἐλευσινιακὸν μάρμαρον, αἱ μορφαὶ ὅμως ἦσαν χρυσαῖ καὶ προσηλωμέναι εἰς τὸν λίθον, εἰς τὰ ἄκρα δὲ τῆς παραστάσεως εἰκονίζοντο πάλιν — ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν τοῦ βάθρου τῆς Παρθένου—ὁ Ἥλιος ἐπὶ ἅρματος καὶ ἡ Σελήνη ἐπὶ ἵππου.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ὑπολογίζεται ὅμως ὅτι ὁμοῦ μὲ τὴν βάσιν ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν Παρθένον κατὰ ἓν ἢ δύο μέτρα καὶ ὅτι κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος τῆς μεσαίας ὑποστάσεως τοῦ σηκοῦ, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας ἦτο ἱδρυμένον· διὰ τοῦτο ἐγεννᾶτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἐὰν ἀνηγείρετο ὁ καθήμενος θεός, ἡ κεφαλή του θὰ ἀπεστέγαζε τὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ναόν, καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέτυχεν ὡς πρὸς τὰ μέτρα τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα παρεδέχθη πιθανώτατα κατ᾽ ἀπαίτησιν τῶν Ἠλείων, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦσαν, φαίνεται, νὰ ὑπερβάλουν καθ᾽ ὅλα τὴν Παρθένον τῆς Ἀκροπόλεως, ἂν καὶ ὁ ναὸς δὲν ἦτο προωρισμένος διὰ κολοσσὸν τοιούτων διαστάσεων.

Ὅπως εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἐχώρισεν ὁ Φειδίας μὲ φράγματα καὶ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἕνα τετράγωνον χῶρον πρὸ τοῦ ἀγάλματος καὶ ἔστρωσεν αὐτὸν μὲ τὸν ἴδιον μελανὸν ἐλευσινιακὸν λίθον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἦτο καὶ τὸ βάθρον, ὁμοίως δ᾽ ἔφραξε καὶ τὰ εἰς τὰ πλάγια τοῦ βάθρου μετακιόνια· οἱ ἐπισκέπται ὅμως ἠδύναντο νὰ παρατηρήσουν τὸ ἄγαλμα ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ τμῆμα τῆς μεσαίας ὑποστάσεως, τὸ ὁποῖον ἔμενεν ἐλεύθερον μεταξὺ τῆς εἰσόδου καὶ τοῦ περιφράκτου τετραγώνου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄνω πάτωμα τῶν πλαγίων στοῶν, αἱ ὁποῖαι εἴπομεν ὅτι ἦσαν διώροφοι, ἔφερον δ᾽ εἰς τὸν δεύτερον ὄροφον κλίμακες εὑρισκόμεναι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδον.

Ὡς πρὸς τὴν ὄψιν τοῦ Διός, διηγεῖται ὁ Στράβων, ὅτι ἐρωτηθεὶς ὁ Φειδίας ὑπὸ τοῦ Παναίνου κατὰ ποῖον παράδειγμα ἐσκέπτετο νὰ πλάσῃ τὸν Θεόν, ἀνέφερε τοὺς περιφήμους στίχους τῆς Ἰλιάδος :

ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ᾽ ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ᾽ ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ᾽ ἀθανάτοιο· μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν Ὄλυμπον.

Ἄλλος συγγραφεύς, ὁ Δίων Χρυσόστομος, ἐξαίρει τὸ ἥρεμον καὶ πρᾶον καὶ σεμνὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας· ὅσον δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ κρίνωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ μνημεῖα, ὅπως τὰ νομίσματα, πραγματικῶς συνεδυάζετο εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην τὸ ἄπειρον μεγαλεῖον τοῦ βασιλέως τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον τόσον παραστατικὰ ἐκφράζουν οἱ ὁμηρικοὶ στίχοι, μὲ τὴν ἀγαθότητα καὶ μειλιχιότητα τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ τὴν ὑπερτάτην εὐγένειαν, ἡ ὁποία δύναται νὰ κοσμήσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἔργου ἦτο τεραστία. Ἐφαίνετο ὡς ἀληθινὴ ἀποκάλυψις τῆς μορφῆς τοῦ ὑπάτου θεοῦ — μορφῆς πολὺ καθαρωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας, παρ᾽ ὅσον ἐνεδείκνυον αὐτὴν οἱ παλαιοὶ μῦθοι, ἀνυψώνετο δ᾽ οὕτω καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα τοῦ θεατοῦ καὶ ἐγίνετο καθαρώτερον. Ὁ αὐτὸς Δίων Χρυσόστομος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λέγει ὅτι οἱ ἰδόντες τὸ ἄγαλμα τῆς Ὀλυμπίας δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ φαντασθοῦν τὸν θεὸν κατ' ἄλλον τρόπον, τὴν ἰδέαν δὲ τῆς ἀποκαλύψεως διετύπωσεν ὁ Θεσσαλονικεὺς ποιητὴς Φίλιππος εἰς τὸ ἐπίγραμμα:

Ἦ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δείξων,
Φειδία, ἢ σύ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀψόμενος.

Ὁμοίως καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία ἀρχαίων ῥητόρων, ἱστορικῶν κ. ἄ. μαρτυροῦν περὶ τῶν συναισθημάτων θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως, ἀλλὰ καὶ εὐφροσύνης, τὰ ὁποῖα διήγειρεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεωμένων αὐτὸν ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου.

Τὸ ἄγαλμα ἦτο προδήλως τὸ ὡριμώτατον καὶ τελειότατον δημιούργημα τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ εἰς αὐτὸ ἐπραγματοποιήθησαν ὅλαι αἱ προσπάθειαι, τὰς ὁποίας ἡ τέχνη εἶχε κάμει ἕως τότε, διὰ ν' ἀποδώσῃ τὸ ἀπόλυτον ἀξίωμα τῶν οὐρανίων θεῶν. Μετὰ τὸν Φειδίαν ὁ τύπος τοῦ Διὸς μετεβλήθη, ἀλλ' ἡ ἀρχαιότης ποτέ, ὡς φαίνεται, δὲν ἐγνώρισεν ἄλλην εἰκόνα θεοῦ, ἡ ὁποία ν' ἀνυψώνῃ τόσον τὸν θεατὴν καὶ νὰ καταλαμβάνῃ καὶ γεμίζῃ τόσον ὁλοκληρωτικὰ τὴν ψυχήν του. Οἱ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦν περὶ αὐτοῦ μὲ τόσον ἐνθουσιασμόν, εἶναι ὅλοι μεταγενέστεροι καὶ ἔγραφον εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἔβαινε πλέον πρὸς τὴν δύσιν της, ἑπομένως ἐγνώριζον ἐξ ὄψεως ἢ ἐξ ἀκοῆς ὅλα τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα αὐτῆς· ἀλλ' εἰς κανὲν δὲν ἀποδίδουν τὴν βαθεῖαν καὶ ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Παρθενῶνος, ἡ ὁποία ἦτο ἄλλως ἐφάμιλλος τοῦ Διὸς καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν λαμπρότητα, ἦτο φαίνεται κατωτέρα ἀπ' αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῆς θειότητος.

Χρῖστος Τσούντας

«Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης»

---

5. Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΓΚΡΕΚΟ

Ὁ Γκρέκο εἶναι παροξυστής. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν καλλιτεχνῶν ποὺ δὲν ἐνεργοῦν παρὰ μόνο στὸν πυρετὸ καὶ δὲν δημιουργοῦν παρὰ μόνο ἂν χαλάσουν. Ἕλληνας στὴν Ἀναγέννηση μὲ μεσαιωνικὴ ψυχολογία ἔσπασε τὴν κλασσικὴ παράδοση ποὺ συνταυτίζει τὴν ἠρεμία μὲ τὸ ὡραῖο. Χωρὶς τὴν κίνηση, χωρὶς τὴ δύναμη ποὺ μετατοπίζει, ποὺ καταστρέφει καὶ πλάττει, τὸ ὡραῖο γι'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτὸν εἶναι ἀνύπαρκτο. Ὡραῖο θεωρεῖ τὸ γίγνεσθαι. Τὸ θεῖο γιὰ τὸν Γκρέκο εἶναι δράμα σχημάτων καὶ χρωμάτων. Οἱ οὐρανοί του εἶναι συννεφιασμένοι. Οἱ ἄγγελοί του παίρνουν γωνιώδεις καὶ συστροφικὲς κινήσεις. Τὰ φτερὰ καὶ τὰ φορέματά τους δέρνουν τὸν αἰθέρα καὶ τὸν ἀγέρα. Τὰ σύννεφά του δὲν ταξιδεύουν. Στέκουν. Χάνουν τὴν εὐτυχία τους στὸ διάστημα, τὴ συγγένειά τους μὲ τὸν ἀχνὸ καὶ τὸν καπνό. Ὁ Γκρέκο δὲν τὰ ἀνέχεται παρὰ στερεοποιημένα σὲ κάτι σὰν ὕφασμα καὶ σὰν μέταλλο, ὄγκους ποὺ κρύβουν τὸ γαλάζιο αἰθέρα ἢ ἀπότομα σχίζονται, γιὰ ν' ἀφήσουν διέξοδο σὲ οὐράνια πρόσωπα.

Καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἔργου ἀκολουθεῖ κι αὐτὸ τὴν ὅραση τοῦ ζωγράφου. Ἡ ὄρθια στενόμακρη ὀθόνη εἶναι ἐκείνη ποὺ προτίμησεν ὁ μυστικιστής, γιὰ ν' ἀναπτύξη τὴ σύνθεσή του σύμφωνα μὲ τὴν κάθετο, τὴν ἀγαπητή του γραμμή, καὶ μὲ τὸ θρησκευτικό της νόημα. Ἡ Πεντηκοστή, ἡ Σταύρωση, τὸ Βάπτισμα, ἡ Ἀνάσταση τοῦ Μουσείου τοῦ Πράντο, ἡ Ἀνάληψη τοῦ Τολέδο, καὶ τὰ πέντε αὐτὰ ἔργα του, συνθεμένα στὸ ὄρθιο σχῆμα, ἔγιναν στὸ νόημα τῆς καθέτου. Ἀνεβαίνουν. Στὴν Ἀνάσταση ἡ κάθετος γίνεται πραγματικὰ ὄργανο τοῦ θριάμβου. Νά τον ποὺ ἀνεβαίνει στὸν ἀέρα ὁ θριαμβευτὴς μὲ τὸ γυμνό του ὑψωμένο σὲ ἄψογη κατακόρυφο, ἐνῶ ἀπὸ κάτω ἄλλη ἀντίθετη γραμμὴ γκρεμίζει στὴν ἄβυσσο τὸ ἀναποδογυρισμένο σῶμα τοῦ Ρωμαίου φρουροῦ. Οἱ ἴδιες θρησκευτικὲς ἰδέες δὲ θὰ μποροῦσαν νὰ ἐκφρασθοῦν ἀπὸ τὸν Τιτσιάνο παρὰ στὴ διάσταση τοῦ πλάτους.

Δύο εἶναι οἱ κόσμοι τῆς ζωγραφικῆς : ἡ Φλωρεντία κι ἡ Βενετία. Ἡ μιὰ βλέπει τὸν κόσμο σὲ περιγράμματα, ἡ ἄλλη σὲ χρωματισμένες ἐπιφάνειες. Ὁ Γκρέκο ἀνήκει στὸ δεύτερο κόσμο. Ἂν δὲν ὑπῆρχε, θὰ τὸν ἔφτιανε. Θὰ ἦταν λάθος νὰ τὸν κρίνουμε μὲ τὰ μέτρα ποὺ ἐφαρμόζουμε σὲ ὅσους ὁραματίστηκαν καὶ σχεδίασαν κατ' εὐθείαν μὲ τὴ γραμμή, στοὺς μεγάλους διανοητικοὺς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης. Τὸ πνεῦμα του τὸν ἐβίαζε νὰ διαλύση τὶς μορφὲς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης, ἀκόμη καὶ τὶς χρωματικὲς ἀξίες τῶν δασκάλων του Βενετσιάνων καὶ νὰ παρουσιάση κι αὐτὴν ἀκόμα τὴ ζωγραφικὴ τοῦ Τιτσιάνο, σὰν κάτι σταματημένο, δημιουργώντας ἀπέναντί της τὸ γίγνεσθαι τῆς ζωγραφικῆς του, τὴ δυναμικὴ καὶ θερμὴ τέχνη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Γκρέκο ἀνήκει κατ' ἐξοχὴν στὴν κατηγορία τῶν ζωγράφων ποὺ σχεδιάζουν μὲ τὸ χρῶμα, ἐπειδὴ ἡ ὅρασή τους προσλαμβάνει πρῶτα αὐτό, πρὶν ἰδῆ τὸ σχέδιο. Τὴν ὁμολογία τοῦ κολορίστα τὴν ἔκαμε ἀπαντώντας στὴν ἐρώτηση τοῦ Παχέκο, ἂν τὸ κύριο στὴ ζωγραφικὴ εἶναι τὸ χρῶμα ἢ τὸ σχέδιο ! «Τὸ κύριο εἶναι τὸ χρῶμα », ἀπάντησε.

Τὴν ἀρχή του τὴ βλέπουμε πράγματι στὰ ἔργα του. Γιὰ νὰ ζωγραφίση τὸ «Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου» στὸ Ἐσπόλιο τοῦ Τολέδο, συνέλαβεν ἀμέσως τὸ θέμα σὲ χρῶμα, στὴ μεγάλη κηλίδα τῆς βύσσινης πορφύρας τοῦ Χριστοῦ. Σ' αὐτὴ τὴ χρωματιστὴ ἰδέα ὁραματίστηκε τὸ «Μαρτύριο», καὶ σὰ συνέπειές της σχεδίασε τὶς μορφές. Μὰ κι ὅταν βρεθοῦμε μπροστὰ στὴν «Ταφὴ τοῦ κόμητος τοῦ Ὀργκάζ», ποὺ εἶναι καθαυτὸ ἕνας ἄθλος τῆς γραμμῆς, πάλι τὸ χρῶμα εἶν' ἐκεῖνο ποὺ μᾶς κρατεῖ πρῶτα ἀπ' ὅλα προσηλωμένους.

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο μᾶς ἐμφανίζεται ἀμέσως μὲ τοὺς ἐξαίσιους τεφροὺς τόνους τῆς ἐνδυμασίας τοῦ καλόγερου ἀριστερὰ καὶ τοῦ ἐφημέριου δεξιά, σὰ δυὸ γεροὺς χρωματικοὺς στύλους, ποὺ στηρίζουν τὴ σύνθεση ὁλόκληρη. Εἶναι οἱ τεφροὶ τόνοι τοῦ Γκρέκο. Κανένας δὲν τοὺς ἔφτασε. Βγῆκαν ἀκηλίδωτοι ἀπὸ τὴ μυστηριώδη παλέτα του καὶ λάμπουν σὰν τὸν ὁλάργυρον ἀφρὸ τῆς στάχτης ποὺ κάθεται στὸ κάρβουνο, ὅταν δὲν τὸν τάραξε κανένα φύσημα καὶ ἀκινητεῖ ὥρα πολλὴ ἀπάνω ἀπὸ τὴ σβησμένη φωτιά.

Τὸ γνήσια ζωγραφικὸ ποὺ κυριαρχεῖ στὴ μεγάλη συμφωνία τοῦ Ὀργκάζ, εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λαμπρότατα καὶ πρωτόφαντα μαῦρα τῆς ἐνδυμασίας τῶν Τολεδάνων, οἱ μελωδίες τῶν τεφρῶν τόνων. Ξεκινοῦν ἀπὸ τὶς δυὸ μορφὲς τῶν ἱερωμένων κι ἀνεβαίνουν στὰ σύννεφα τὰ κρεμάμενα ἀπάνω ἀπὸ τὶς εἰκοσιτέσσερες κεφαλὲς τῶν ἐκστατικῶν ἰδαλγῶν, ὥσπου γίνονται χιόνι, μόλις φτάσουν ψηλὰ στὸ κορυφαῖο σημεῖο τῆς γκλόριας, στὸ Χριστό, στὴν πηγὴ τοῦ φωτός. Μ' αὐτὰ τὰ λόγια προσπαθῶ νὰ δώσω μιὰ ἰδέα τῆς συμφωνίας τῆς «Ταφῆς τοῦ Ὀργκὰζ» καὶ νὰ δείξω πὼς τὸ ἔργο, τὸ δίκαια ξακουσμένο γιὰ τὰ σχήματά του, εἶναι κυρίως μιὰ μεγάλη συμφωνία τῶν φαιῶν, τῶν ἀργυροκύανων τόνων τοῦ Γκρέκο. Ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη κανένας ἀπ' τοὺς δασκάλους του Βενετσάνους δὲν εἶχε βγάλει ἀπ' τὸ στοιχεῖο τοῦ χρώματος τέτοιες δυνατότητες.

Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1938. Ζαχαρίας Παπαντωνίου

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

IV. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. ΚΑΤΑΚΟΜΒΑΙ

Ἡ μουσικὴ γεννᾷ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀγροικίας τοῦ κόσμου τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. Ἀνάλογον ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν ψυχὴν ἡ ἐπίσκεψις τῶν κατακομβῶν. Ἡ κάθοδος εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς τῆς λατρείας τῶν πρώτων Χριστιανῶν εἶναι δι' ἐμὲ σὰν μία κατάβασις εἰς τὸν καταποντισμένον κόσμον τῶν ὀνείρων, τῶν προαισθήσεων καὶ τῶν νοσταλγιῶν τῆς ἐφηβικῆς μου ἡλικίας. Ἡ ἐκκλησία τῶν κατακομβῶν ἐγείρεται διὰ μιᾶς ἀπὸ τὸν τάφον τῶν αἰώνων, ἡ ἐκκλησία τῆς στρατείας καὶ τῶν διωγμῶν, οἱ αἰῶνες τῆς κλασσικῆς θρησκευτικότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Νεκρικὴ σιγὴ βασιλεύει μέσα εἰς τὰ ὑπόγεια σκότη. Ἀπὸ τὴν σιγὴν αὐτὴν ἐξώρμησεν ἡ νέα θρησκεία, διὰ νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον. Πρὸ τῆς ὁρμῆς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πνεύματος κατέρρευσαν ναοὶ καὶ ἀνάκτορα καὶ ἡγεμόνες. Σπανίως ἡ ψυχὴ ἐθριάμβευσε τόσον ἐμφανῶς κατὰ τὸν ἄνισον αὐτὸν ἀγῶνα μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρίας. Διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὄχι αἱ ἀποδείξεις τῆς λογικῆς, ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς τῆς πίστεως φέρει τὴν νίκην.

Αἱ κατακόμβαι, αἱ ὑπόγειοι αὐταὶ στοαὶ τῶν τριάντα χιλιομέτρων, ὅπου αἰσθάνεται κανεὶς τὴν πνοὴν τόσων ἀθῴων νεκρῶν, εἶναι κλασσικὴ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς ἰδέας ἐπὶ τῆς ὑλικῆς βίας.

Περιφέρομαι μὲ συγκίνησιν ἀνὰ τοὺς πολυδαιδάλους διαδρόμους τῶν λαβυρίνθων αὐτῶν. Οἱ τοῖχοι των ἀποτελοῦνται ἀπὸ τάφους μαρτύρων. Ἡ λακωνικὴ συντομία τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν χαρίζει πτερὰ εἰς τὴν φαντασίαν καὶ αἱ παραστάσεις, ποὺ κοσμοῦν τοὺς τάφους αὐτοὺς καὶ τοὺς μυστικοὺς βωμούς, συμβολίζουν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς νέας ψυχῆς καὶ ἔγιναν ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς νέας τέχνης. Τὸ ἅ γ ι ο ν πλανᾶται μέσα εἰς τὴν σιγὴν αὐτήν, τὴν ὁποίαν φωτίζουν δειλὰ τὰ εὐλαβικὰ κηρία τῶν ἐπισκεπτῶν. Διότι ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὰς κατακόμβας εἶναι πολὺ βαθυτέρα ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, ποὺ γεννᾷ τὸ ὕψος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν μεγάλων ναῶν τῆς Χριστιανοσύνης, διὰ τῶν ὁποίων ἠθέλησαν νὰ ἐκφράσουν οἱ δημιουργοί των τὸ βίωμα τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς θεότητος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

'Εδῶ συναρπάζει τὴν ψυχὴν ἡ αἴσθησις μιᾶς ἄλλης πραγματικότητος, ποὺ κρύπτεται ὄπισθεν τῆς αἰσθητῆς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος μετατίθεται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ὅπου τὸ ὑπεραισθητὸν ἀναμειγνύεται μὲ τὰ ὑλικὰ ἀντικείμενα καὶ ὅπου δεσπόζει τὸ βίωμα τῶν δύο κόσμων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκομεν.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς εἰδωλολατρικῆς Ρώμης, ἡ ἀσημότης τῶν στοῶν τῶν κατακομβῶν συγκεντρώνει τὴν ψυχὴν εἰς τὴν βαθυτέραν της φύσιν, εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεώς της.

Όταν δὲν ἔχωμεν νὰ ἀντιτάξωμεν τίποτε εἰς τὸν χρόνον, ὁ ἄνθρωπος γίνεται διαιτητὴς μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων ἐντυπώσεων, ποὺ ρέουν μαζὶ μὲ τὸν χρόνον. Ἡ ζωὴ μεταβάλλεται εἰς ἁπλῆν ροὴν τῶν φαινομένων καὶ ἡ πραγματικότης προσλαμβάνει κάτι τὸ φανταστικόν, διότι κινεῖται ἁπλῶς μεταξὺ ὑπάρξεως καὶ ἀνυπαρξίας. Ὅ,τι χθὲς ἐθεωρεῖτο καινοφανὲς ὑπερνικᾶται τὴν ἑπομένην, ὁ χρόνος διαλύεται εἰς καθ' ἕκαστον ἀσυναρτήτους στιγμάς, ἡ ἀλήθεια καταπίπτει εἰς φευγαλέας δοξασίας τῆς στιγμῆς. Ἡ ἀληθινή, ἡ οὐσιώδης ζωὴ ἐξαφανίζεται καὶ ὅ,τι ὑπολείπεται εἶναι ἡ θέλησις πρὸς τὴν ζωήν, πόθος, ποὺ παραμένει διαρκῶς ἀνικανοποίητος. Ὅλα μεταβάλλονται εἰς σκιάς, ποὺ καταδιώκουν ἡ μία τὴν ἄλλην. Διότι σκοποί, ποὺ δὲν καθαγιάζονται ἀπὸ τὴν αἴγλην τοῦ αἰωνίου, δὲν εἶναι ἐν τέλει παρὰ μόνον μέσα. Καὶ χρόνοι, τῶν ὁποίων καθεδρικὸς ναὸς εἶναι τὸ κατάστημα τῶν νεωτερισμῶν, ἔχασαν τὸν καθαγιασμόν, ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Διότι δεικνύουν ὅτι ἔσβησε μέσα των ἡ νοσταλγία πρὸς τὸ ἀπόλυτον ἀφοῦ ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῶν σχετικῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἐξουσιάζει τὸν ἑαυτόν του καὶ τὴν ζωήν, ἐφόσον τὸ κέντρον τῆς βαρύτητός του κεῖται μέσα εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, τὸν πνευματικόν. Τότε ἀποκτᾷ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν ἑαυτόν του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὁ πόθος ἐκεῖνος πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ ὁ σεβασμὸς αὐτὸς ηὗραν τὴν κλασσικήν των ἔκφρασιν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῶν κατακομβῶν.

«Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις». Νικόλαος Λούβαρης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝΤΑ ΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΥΣ

Οἱ σεισμοὶ ἐξαγγέλλονται συνήθως δι' ὑπογείων βρόμων ἀκουομένων μικρόν τινα χρόνον πρὸ αὐτῶν ἢ συγχρόνως ἢ μετ' αὐτούς. Διάφορος δὲ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀκούονται· καὶ ὁτὲ μὲν ὁμοιάζουσι πρὸς ψόφους τρικυμιώδους ἀνέμου, ὁτὲ πρὸς ἦχον ταρασσομένων ἁλύσεων ἢ πρὸς ταραχὴν ὁμαξῶν φορτηγῶν συρομένων ἐπὶ λιθοστρώτου, ὁτὲ δὲ πρὸς τὸν ἦχον πολλῶν τυμπάνων ἢ συνεχῶν βροντῶν. Ἄλλοτε πάλιν οἱ ὑπόγειοι βρόμοι ἀκούονται, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν γῆν συντρίβηται πλῆθος ὑαλίνων ἀγγείων ἢ ὡς ἂν ἐκκενῶνται διὰ μιᾶς πολλὰ τηλεβόλα ἢ νὰ κτυπᾷ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ μέγα τι πτηνὸν ἢ νὰ ἀκούηται ὁ ψόφος πυρκαϊᾶς τινος ἢ ὁ συριγμὸς σιδηροδρομικῆς ἀτμομηχανῆς. Ζητεῖ λοιπὸν ἡ φύσις νὰ ἐξαγγείλῃ τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς δι' ὅλων τῶν γνωστῶν αὐτῷ ἤχων.

Πάντες δὲ οἱ παντοειδεῖς οὗτοι βρόμοι ἀρκούντως ἐξηγοῦσι τὴν φρίκην τὴν καταλαμβάνουσαν τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ κίνδυνος ἐκ τοῦ σεισμοῦ.

Ὅτι δὲ κυρίως καταφοβίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν, εἶναι ὅτι αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὡς μὴ ἐν ἀσφαλείᾳ εὑρισκόμενον, διότι τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔδαφος, ὅπερ θεωρεῖ στερεὸν καὶ ἀκίνητον, βλέπει αὐτὸ μεταβεβλημένον εἰς εὐκίνητον μᾶζαν ὁμοίαν πρὸς τὸ ὕδωρ, εἰς ἕκαστον δ' αὐτοῦ βῆμα φοβεῖται μήπως διαρραγῇ τὸ ἔδαφος καὶ καταπίῃ αὐτόν. Ἂν δὲ τυγχάνῃ ἀμαθής, ἀποδίδει πάντα ταῦτα εἰς ἐκδίκησιν τῆς Θείας Προνοίας.

Οἱ βρόμοι οὗτοι ἀκούονται ἐκ μεγάλων ἀποστάσεων. Γιγνώσκουσι δ' ἐκ πείρας οἱ κάτοικοι τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, ὅτι ἰσχυρότερον οἱ βρόμοι ἀκούονται ἐκ τῶν βαθέων φρεάτων, μεταδίδονται δὲ ταχύτατα καὶ ἀπώτατα οὗτοι, διότι ταχύτατοι εἶναι οἱ κραδασμοὶ τοῦ ἐδάφους καὶ διότι τάχιον τὰ στερεὰ σώματα μεταφέρουσι τοὺς ἤχους ἢ ὁ ἀήρ. Αἰτία δὲ τῶν βρόμων τούτων εἶναι, πολὺ πιθανόν, ὅτι μέρη τοῦ στερεοῦ τῆς γῆς φλοιοῦ διαρρήγνυνται ἢ προστρίβονται ἢ κάμπτονται.

Πλὴν τῶν ὑπογείωνν βρόμων, παρακολουθούντων πάντοτε τοὺς σεισμούς, γίνονται ἐνίοτε συγχρόνως καὶ ὁμίχλαι τινὲς καὶ σφοδροὶ ἄνεμοι καὶ ἀστραπαὶ καὶ βρονταί. Ἀλλαχοῦ παρετηρήθη πάλιν νηνεμία μεγίστη καὶ μολυβδόχρους οὐρανός.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ φαινόμενα ὅμως ταῦτα δὲν ἐπιβεβαιοῦνται ἐπιστημονικῶς, ἂν ἔχωσι σχέσιν πρὸς τοὺς σεισμούς, καὶ ἑπομένως εἰκασίαι περὶ τῆς συνεργείας τούτων ὑπάρχουσιν, ὡς κατωτέρω θέλομεν καταδείξει. Τοὐναντίον πείθεταί τις, ὅτι ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσιν, διότι σεισμοὶ ἐγένοντο ὑπὸ καταιγίδων συνοδευόμενοι, ἄλλοι δὲ ἐν καιρῷ εὐδίῳ καὶ ἐν ἠρέμῳ ἀτμοσφαίρᾳ.

Κατὰ σεισμὸν τῆς Χίου τῆς 22ας Μαρτίου 1881 ὁ οὐρανὸς ἦτο πλήρης νεφῶν ὑπὸ ἀστραπῶν διασχιζομένων, ἔπνεε δὲ ἄνεμος νότιος καὶ τὸ θερμόμετρον ἐδείκνυε θερμοκρασίαν 20 βαθμῶν. Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1783 σεισμὸς μὲν μέγας κατέστρεψε τὴν Καλαβρίαν, τὸ δὲ ἐν Ἰσλανδίᾳ ἡφαίστειον δεινὴν ἔπαθεν ἔκρηξιν κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ ἔτους τούτου, ὁμίχλη παχυτάτη ἐκάλυψε σχεδὸν ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην, τὴν Β. Ἀφρικὴν καὶ μικρὸν μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανὸν μέχρι τῆς Β. Ἀμερικῆς. Πρὸ πάντων δὲ ἡ ὁμίχλη αὕτη ἦτο πυκνοτάτη ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσσῃ, καὶ ἰδίως μεταξὺ Ἱσπανίας καὶ Ἰταλίας, ἔνθα φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ὕψος μέγιστον, διότι εἶχε καλύψει καὶ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τῶν Ἄλπεων. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρετηρήθη καὶ κατὰ τὸ 1831, ὅτε ἐγεννήθη ἡ νῆσος Ἰουλία πλησίον τῆς Σικελίας. Κατὰ τὸν μνησθέντα σεισμὸν τῆς Καλαβρίας ὁ ἥλιος ἀνέτειλε τεθολωμένος.

Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ σεισμοῦ τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1893 ὁ καιρὸς ἦτο ὡραῖος, αὔρα θαλασσία ἡσύχως ἔπνεε καὶ ἡ σελήνη λάμπουσα ἀνέτειλε. Μόνον αἱ συχναὶ τῶν ἀλεκτόρων φωναί, αἱ ἀσυνήθεις τῶν κυνῶν ὑλακαὶ καὶ δύο μικροὶ συντιναγμοὶ ἔφερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου εἰς ἀπόγνωσιν, ὑποπτευθέντας ὅτι ἐπίκειται μεγάλη καταστροφή.

Μόνα δὲ τὰ ἐπὶ σεισμῶν γινόμενα ἑκάστοτε ἀναφυσήματα ἀέρων καὶ ἀτμῶν, βορβόρων καὶ ὑδάτων εὑρίσκονται ἐν αἰτιώδει λόγῳ πρὸς τοὺς σεισμούς, διότι διαρρηγνυμένου τοῦ ἐδάφους ἀνοίγεται συγκοινωνία μεταξὺ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλανήτου καὶ τῶν βαθυτέρων αὐτοῦ μερῶν.

Πολλοὶ διηγοῦνται, ὅτι εἴς τινας σεισμούς, ὡς π.χ. εἰς τὸν τῆς Μεσσηνίας τοῦ 1886, παρετηρήθησαν καὶ φλόγες ἀναφυσώμεναι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἄλλοι δὲ ἀναφέρουσιν, ὅτι εἶδον κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ συγκλονισμοῦ ἀναλάμψεις ὁμοίας πρὸς ἀστραπάς. Περὶ τῶν φαινομένων τούτων πολλοὶ ἀμφιβάλλουσι, διότι ἐν τῇ παρα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χῇ ἐκλαμβάνουσί τινες ἄλλα φαινόμενα ὡς φλόγας. Δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀπίθανον, ὅτι φλόγες δυνατὸν νὰ ἀναφυσῶνται οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἡφαιστειογενεῖς σεισμούς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς τεκτονικούς, διότι ρήγματα σχηματίζονται εἰς μέγα διήκοντα βάθος, ἐν ᾧ ἀέρια συμπεπυκνωμένα ἐγκλείονται.

Κατά τινας παρατηρήσεις, οὐχὶ ὅμως καὶ λίαν ἀξιοπίστους, λέγεται, ὅτι καὶ τὰ ζῷα πρὸ τοῦ σεισμοῦ καταλαμβάνονται ὑπὸ ζωηρᾶς τινος ἀνησυχίας. Εἴς τινας δὲ χώρας, ἐν αἷς οἱ σεισμοὶ εἶναι ἀσυνήθεις, δίδουσιν οἱ κάτοικοι μεγάλην προσοχὴν εἰς τὰς κινήσεις τῶν κατοικιδίων ζῴων, ὅπως προφυλάσσωνται ὑπὸ μελλόντων νὰ ἐπέλθωσι κραδασμῶν τοῦ ἐδάφους.

Παρ' ἡμῖν σύνηθες φαινόμενον κατὰ τοὺς σεισμοὺς εἶναι οἱ ὠρυγμοὶ τῶν κυνῶν. Πολὺ πρὸ τοῦ σεισμοῦ τῆς Καλαβρίας (1783) κύνες καὶ ὄνοι ἐγένοντο περίφοβοι, περιτρέχοντες ὠρυόμενοι καὶ ὀγκώμενοι. Ἵπποι, βόες καὶ ἡμίονοι ἔτρεμον τύπτοντες διὰ τῶν ποδῶν τὴν γῆν καὶ ὑψοῦντες τὰ ὦτα, ὡς νὰ ἤκουον μακρόθεν ἔκτακτόν τι. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὅλως ἀπίθανον, ὅτι τῶν ἰσχυρῶν τοῦ ἐδάφους κραδασμῶν προηγοῦνται τρόμοι τινὲς ἀσθενεῖς, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οὗτοι γίνονται αἰσθητοὶ ὑπὸ τῆς λεπτῆς ζῴων τινῶν αἰσθήσεως, ἥτις προκαλεῖ ἐν αὐτοῖς τὴν παρατηρηθεῖσαν ἀνησυχίαν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὰ ζῷα καταλαμβάνονται ὑπὸ φόβου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς καταστροφῆς, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι.

Λέγεται ὅτι οἱ σεισμοὶ ἐπιδρῶσιν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν λαῶν χαρακτῆρος, π.χ. τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Ἱσπανῶν, ὧν αἱ χῶραι εἰς διηνεκῆ εὑρίσκονται χορόν. Ἴσως εἰς τὸν ὑποχθόνιον τοῦτον χορὸν καὶ εἰς τὸ γλυκὺ κλῖμα καὶ τὴν θαυμασίαν φύσιν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὸν εὔθυμον τῶν Ζακυνθίων χαρακτῆρα, οἵτινες, ἂν καὶ ἡ ἀγαπητὴ αὐτῶν πόλις εἶχε μεταβληθῆ τὸ 1893 εἰς ἐρείπια, δὲν ἐλησμόνουν καὶ τὰς εὐφυολογίας αὐτῶν καὶ ἀστειότητας.

«Γεωλογία» Κωνσταντῖνος Μητσόπουλος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

Ἡ Ἀττικὴ κειμένη περὶ τὸν 38ον παράλληλον, ἐπὶ τῆς βορείου εὐκράτου ζώνης, μετέχει πολλῶν ἐκ τῶν κλιματολογικῶν πλεονεκτημάτων, δι' ὧν ἐπροικίσθησαν αἱ γλαυκαὶ ὅσον καὶ χαρίεσσαι τῆς Μεσογείου ἀκταί· περιβαλλομένη ὑπὸ καθαρᾶς καὶ διαυγοῦς ἀτμοσφαίρας, τὴν ὁποίαν περιλούει ἡ βαλσαμώδης τῆς θάλασσης αὔρα καὶ ἀρωματίζει τῶν ἀνθοσπάρτων βουνῶν ἡ εὐώδης ἀναπνοή, ἀκτινοβολεῖ αἰωνίως τῆς μεσημβρινῆς καλλονῆς τὴν θέλγουσαν χάριν. Ἡ φιλομειδὴς καὶ γελόεσσα φύσις αὐτῆς ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν χαρὰν καὶ ὠθεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ζωηρότητα, ἣν γεννᾷ τῆς φυσικῆς φαιδρότητος ἡ ἐπίδρασις.

Ἡ Ἀττικὴ εἶναι ἡ χώρα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἡλίου, ὁ τόπος τῆς αἰθρίας καὶ τοῦ αἰθέρος. Ἐναγκαλιζομένη ὑπὸ τῶν θερμῶν ἀκτίνων περιφλεγοῦς ἡλίου, κολυμβῶσα ἐντὸς πλημμύρας διαχύτου φωτὸς ἀπαστράπτει ἐντὸς τοῦ ἐκπάγλου κάλλους φωταυγοῦς αἰθέρος· ὑπὸ τὸ αἰώνιον μειδίαμα γλυκείας καὶ ἐπεράστου φύσεως ἐξωραΐζεται ἐξαισίως, ἐμφανιζομένη πάντοτε ἐν τῇ αἴγλῃ ἑορτασίμου στολῆς, ὡσεὶ ἕτοιμος διὰ πανήγυριν !...

Ἡ διαύγεια τοῦ ἀέρος, ἡ πλημμύρα τοῦ φωτός, ἡ αἰθρία τοῦ οὐρανοῦ, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν χρωμάτων, ἡ εὐκρίνεια καὶ ἡ λεπτότης τῶν γραμμῶν, ἡ ζωηρὰ ἀλλ' ἁρμονικὴ ἀντίθεσις τῶν σκιῶν πρὸς τὸ φῶς προσδίδουσιν εἰς τὰ τοπία αὐτῆς λαμπρότητα, ζωὴν καὶ χάριν σπανίας ὡραιότητος. Τὰ πάντα ἐν αὐτῇ εἶναι φωτεινά, διαφανῆ, ἐλαφρά, εὐκρινῆ, αἰθέρια· τίποτε τὸ σκοτεινόν, τὸ θολόν, τὸ βαρύ, τὸ συγκεχυμένον. Ἀπὸ τοῦ Σουνίου ἐφαίνετο ἡ Ἀθηνᾶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἀπόστασιν δὲ ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐξερχόμενοι, ἐντὸς μιᾶς τὸ πολὺ ὥρας, νομίζομεν ὅτι θὰ ἀνέλθωμεν ἐπὶ τῆς Πάρνηθος !

Πάντα τὰ διαγράμματα παρουσιάζονται εἰς εὐκρινεῖς καὶ ὡρισμένας γραμμάς, οὕτως ὥστε αἱ μορφαὶ τῶν τοπίων νὰ ὑποπίπτωσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ παρατηρητοῦ, οὐχὶ διὰ συγκεχυμένων καμπύλων, ὡς συμβαίνει ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ἐν ὀξυτάτῃ διαυγείᾳ. Ἕνεκα τούτου πάντα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται μετατοπιζόμενα πολὺ πλησίον· ὁ Ὑμηττὸς φαίνεται τόσον ἐγγύς, ὥστε οἱ ξένοι, οἱ μὴ συνειθισμένοι εἰς τὴν ὀπτικὴν ταύτην ἀπάτην, νομίζουσιν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅτι δύνανται νὰ ἀνέλθωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ διὰ πρωϊνοῦ περιπάτου. Τὰ χρώματα ἐν Ἀθήναις δὲν τρέπονται ἕνεκα τῆς ὑγρότητος τοῦ ἀέρος πρὸς τὸ φαιὸν κυανοῦν, ἀλλ' ἐμφανίζονται ἐν τελείᾳ καθαρότητι. Ἰδιαιτέραν ὅλως ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ ὡραιότης καὶ ἡ λαμπηδὼν τῶν κυανῶν τοῦ οὐρανοῦ χρωμάτων, ἅτινα εἰσδύουσι βαθέως μέχρι τοῦ ὁρίζοντος, χωρὶς νὰ μεταβάλλωνται πλησίον αὐτοῦ, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, εἰς τὸ λευκοειδὲς φαιόν.

Τοῦτο εἶναι αἰτία μεγάλως συντελοῦσα εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς πολυτελείας τῶν χρωμάτων τῶν ἑλληνικῶν τοπίων· διότι ὅλα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται ὡραιότατα, συνεπείᾳ τῆς βαθύτητος τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ περιβάλλοντος. Ἐφ' ὅσον τὸ λαμπρὸν τοῦτο κυανοῦν στίλβει μεταξὺ τῶν στύλων ἑλληνικοῦ ναοῦ ἢ διὰ μέσου τῶν αἰωρουμένων κορυφῶν τῶν φοινίκων, αἰσθάνεταί τις ἑαυτὸν μεταφερόμενον εἰς τὸν μαγευτικὸν τῆς Ἀνατολῆς κόσμον καὶ λησμονεῖ ὑπὸ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτὴν τοῦ φωτὸς καὶ τὸν πλοῦτον τῶν χρωμάτων ὅτι ἡ χώρα αὕτη στερεῖται ἀκριβῶς ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῇ νεφελώδει ἀτμοσφαίρᾳ τῆς Γερμανίας συντηρεῖ τὸ κυριώτερον αὐτῆς κόσμημα, τὴν πλουσίαν καὶ μεγαλοπρεπῆ βλάστησιν (Νάουμαν Πάρτς).

Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁ Φίλιπσον γράφων περὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῶν χρωμάτων τῆς Ἑλλάδος λέγει : «Ὑπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἡλίου τὰ χρώματα τῆς χώρας περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους λάμπουσι μετὰ τόσης μεγαλοπρεπείας, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ τὰ παραστήσω, ἰδίως κατὰ τὰς πρωϊνὰς καὶ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας, ἐνῷ κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ἡ ἀτμόσφαιρα θολοῦται ὑπὸ τῆς ἀχλύος καὶ καθίσταται ἀδιαφανής. Ἰδίως περὶ τὴν ἑσπέραν πᾶσα γραμμὴ τῶν τοπίων φαίνεται ἐξ ἀπωτάτης ἀποστάσεως ἐν τοιαύτῃ ὀξύτητι, ὡς νὰ ἔχῃ κοπῆ διὰ μαχαίρας, καὶ πᾶσα ἀπόχρωσις ἢ παραλλαγὴ τοῦ ἐδάφους φαίνεται ὑπέρλαμπρος, εἶναι εἰκὼν ἀσυλλήπτου φανταστικότητος, ποικιλίας χρωματισμοῦ καὶ ὀξύτητος. Εἰς τοῦτο συντελεῖ ὅτι κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὸ παίγνιον τῶν χρωμάτων παραλλάσσει διαρκῶς».

Ἀλλ' ἐν Ἀττικῇ καὶ αὐταὶ αἱ φαλακραὶ πέτραι τῶν ἀφύτων ὀρέων περιβάλλονται διὰ χρωμάτων καταπληκτικῆς πολυτελείας. Τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος πεφημισμένην ὄψιν τοῦ Ὑμηττοῦ κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ Βούρσιαν τάσσει μεταξὺ τῶν ὡραιοτέρων φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα δύναταί τις νὰ ἴδῃ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁλόκληρα τὰ περὶ τὰς Ἀθήνας ὄρη, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ δύῃ ὁ ἥλιος, περιβάλλονται δι' ὡραιοτάτου ἐρυθρορροδίνου χρώματος, ὅπερ βαθμηδὸν μεταπίπτει διὰ ποικιλωτάτων ἀποχρώσεων εἰς τὸ βαθύτατον ἰῶδες· μόνον ὁ τὸ θέαμα τοῦτο ἀπολαύσας ἐννοεῖ ἐντελῶς τὸ τοῦ Ὀβιδίου : περὶ τῶν πορφυροχρόων κλιτύων τοῦ πάντοτε ἀνθηροῦ Ὑμηττοῦ.

Καλλιτεχνικὴ καὶ εὔπλαστος, πολυποίκιλος καὶ ἁρμονικὴ ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν καὶ εἶναι πάντοτε καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς διευθύνσεις ἡ Ἀττική. Ἕκαστος λόφος της ἀνοίγει περικαλλεῖς ὁρίζοντας· ἑκάστη πτυχὴ τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους ἀποκαλύπτει ποικίλας μαγευτικὰς εἰκόνας· ἕκαστον βῆμα ἐπ' αὐτῆς φέρει εἰς νέα θελκτικὰ πανοράματα.

Πρὸς μεσημβρίαν βλέπομεν ὑπὸ μορφὴν μεγαλοπρεποῦς ποταμοῦ μαρμαίρουσαν τὴν γλαυκὴν ταινίαν τοῦ Σαρωνικοῦ, πλαισιοῦσαν ὡς κρυστάλλινον ἑνετικὸν πλαίσιον τὰς ἀκτὰς τοῦ Φαλήρου καὶ τοῦ Πειραιῶς · ἐντὸς δὲ τῶν κυανολεύκων τοῦ κόλπου κυμάτων φαίνονται κολυμβῶσαι ἡ Σαλαμὶς καὶ ἡ Αἴγινα, ἐνῷ περαιτέρω ἐκ τῶν γαλανῶν τοῦ πελάγους κυμάτων ἀναδύονται ἀμυδρῶς πολλαὶ ἄλλαι ποικίλαι τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ τὴν χροιὰν περικαλλεῖς νῆσοι τοῦ Αἰγαίου.

Εἰς τὸ βάθος ὑψοῦνται ἀποτόμως ὑπὲρ τὴν θάλασσαν κοσμοῦντα τὸν ὁρίζοντα τὰ κυανοβαφῆ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου· κλείουσι καλλιτεχνικῶς εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀπόστασιν τὸ διάστημα, καὶ ἀναπαύουσιν εὐαρέστως τοῦ θεατοῦ τὸ βλέμμα, ὅπως μὴ χάνηται βυθιζόμενον εἰς τὸ ἄπειρον.

Ὑπὸ τὰς καλλιτεχνικὰς κορυφογραμμὰς καὶ τὰς ἁρμονικὰς μορφὰς τῆς Πάρνηθος, τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ, ὑπὸ τὰς ποῦ μὲν δασοσκεπεῖς καὶ θαλεράς, ποῦ δὲ γυμνὰς καὶ ἰοχρόους κλιτύας τῶν ὡραίων τούτων ὀρέων, ὡς παρὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς πλαίσιον κολοσσιαίας περικαλλοῦς εἰκονογραφίας, φαίνονται διεσπαρμένα τὰ θαλερὰ τῆς Κηφισιᾶς, τοῦ Ἀμαρουσίου, τοῦ Χαλανδρίου, τῶν Ἀχαρνῶν καὶ ἄλλα χωρία· ὄπισθεν δὲ καὶ ὑπεράνω τῶν χαμηλῶν ὀροσειρῶν τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ ὀρθοῦται ὑπερήφανος φέρων τὴν χιονόλευκον χειμερινὴν αὐτοῦ περιβολὴν ὁ Κιθαιρών· στίλβει ζωηρῶς ὑπὸ τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς τῆς φευγούσης αὐγῆς, ἀκτινοβολεῖ ροδοδάκτυλος καὶ κροκόπεπλος, ὡς ἡ Ἠώς, ὑπὸ τὰς θωπείας τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλλὰ τὸ ἔμφυτον τῶν ἀττικῶν τοπίων γόητρον ἐξωραΐζουσι μετ' ἀπεριγράπτου χάριτος οἱ ποικιλόχροες τῆς ἀτμοσφαίρας φωτισμοί, ἡ λαμπηδὼν τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ἡ φωταύγεια τῶν πολυχρόων τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας δύσεων, καὶ μάλιστα ἡ γοητεύουσα τῶν ἀστροχιτώνων καὶ σεληνοφεγγῶν νυκτῶν καλλονή. Ὑπὸ τὴν χρυσαυγῆ ἡλιακὴν ἀκτινοβολίαν καὶ τὸ βαθυκύανον τοῦ βελουδίνου οὐρανοῦ χρῶμα, τὰ ἤρεμα τοῦ Σαρωνικοῦ νερὰ ποικίλλουσι καὶ χαράσσουσι, ὡς παμμέγιστον τοπογραφικὸν χάρτην ἀπειράριθμοι μικροὶ ρύακες, ποῦ μὲν γλαυκοὶ ἢ πράσινοι, ποῦ δὲ λευκοὶ ἢ κίτρινοι· ἀνήκουσιν εἰς ὅλας τὰ βαθμίδας τῆς θαλασσίας χρωστικῆς κλίμακος καὶ φέρουσιν ὅλους τοὺς τόνους αὐτῆς· παράλληλοι καὶ κάθετοι, εὐθύγραμμοι καὶ καμπύλοι, διαρκῶς μεταμορφούμενοι καὶ βαθμηδὸν μεταχρωματιζόμενοι προσδίδουσιν εἰς τὸ αἰώνιον τῆς θαλάσσης μειδίαμα τὴν καλλιτεχνικὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σχημάτων τὸ θέλγητρον.

Ὑπὸ τὸ νυκτερινὸν τῆς ἀνατελλούσης σελήνης φέγγος τὰ ἐλαφρὰ τοῦ Σαρωνικοῦ κύματα στίλβουσιν, ὡς ἀπέραντον μωσαϊκὸν ἐκ πολυχρόων πολυτίμων λίθων· ἀπειράριθμοι σάπφειροι, σμάραγδοι, ἀμέθυστοι καὶ λαμπαδάμαντες ἀκτινοβολοῦσι, κυμαινόμενοι ἐπὶ τῆς ψηφιδωτῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· ὁλόκληρος δὲ ὁ Σαρωνικὸς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου λαμβάνων βαθμηδὸν τὰς διαφόρους ἀποχρώσεις τῆς ἐρυθρᾶς κλίμακος παρουσιάζει ὄψιν φλεγομένης θαλάσσης, περιφλεγοῦς ὠκεανοῦ.

Καὶ ὅταν αἱ τελευταῖαι τοῦ φεύγοντος ἄστρου τῆς ἡμέρας ἀκτῖνες ἐκλείψωσι, καὶ ὅταν καὶ αὐτὸ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ λυκόφωτος γλυκὺ φέγγος σβεσθῇ, ἡ ἄπειρος τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ φωταψία, ὅστις κατάσπαρτος ἐξ ἀπείρων ἡλιακῶν κόσμων ἐκπέμπει ποικιλοχρόους σπινθηρισμούς, μαγεύει τὸ ὄμμα· πρὸ τῆς θέας τοιούτου οὐρανοῦ, ὑπὸ τὰς ἁβρὰς θωπείας δροσερᾶς αὔρας ἢ τὴν εὐχάριστον θερμοκρασίαν ξηρᾶς καὶ νηνέμου ἀτμοσφαίρας, αἱ ἀττικαὶ νύκτες προσλαμβάνουσιν ἔκτακτον γοητείαν καὶ ἀπερίγραπτον μεγαλεῖον· τὸ μαγευτικὸν θέλγητρον τῶν τοιούτων νυκτῶν, πανταχόθεν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰσδῦον, θέλγει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἥτις μεθύσκουσα ἐξ ἡδονῆς πτερυγίζει θριαμβευτικῶς πρὸς τὰ ἰδεώδη ὕψη καὶ φέρεται μετέωρος ἐν ἐνθουσιασμῷ πρὸς ἄλλους κόσμους ! Οὐδὲν μεγαλοπρεπέστερον μιᾶς θερινῆς ἀττικῆς νυκτός, ὅταν ὁ τοπικὸς ἄνεμος ἐλαφρὰ πνέων φέρῃ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βαλσαμώδη αὔραν, οἱ δὲ ἀστέρες ἐκπέμπωσι φῶς, ὅπερ σπανίως φαίνεται εἰς ἄλλα κλίματα.

Καὶ ἡ τοιαύτη χώρα δικαίως ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀκτινοβόλου παρθένου, τῆς προσωποποιούσης τὴν διαύγειαν τοῦ αἰθρίου ἀέρος, τῆς γλαυκώπιδος τοῦ Διὸς κόρης, τῆς θεᾶς τοῦ φωτὸς καὶ τῆς λάμψεως, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δρόσου, τῆς σκέψεως καὶ τῶν τεχνῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἄγραυλος καὶ Πάνδροσος Ἀθηνᾶ, ἧς τὸ ἀστραπηβόλον βλέμμα ὑπῆρξε τόσον ἐξαιρετικῶς εὐμενὲς καὶ τὸ φαιδρὸν μειδίαμα τόσον ἐκτάτως γλυκὺ πρὸς τὴν Ἀττικήν, ἐγένετο τὸ εἴδωλον τῆς ἀθηναϊκῆς λατρείας, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς δεσποζούσης ἐν Ἀττικῇ φυλῆς, συμβολίζουσα τὴν φύσιν, εἰκονίζουσα τὸ κλῖμα καὶ παριστῶσα αὐτὸ τοῦτο τὸ δαιμόνιον καὶ τὴν δημιουργὸν δύναμιν τοῦ τόπου· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, ἐν τῷ μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, χρυσῆς βροχῆς καὶ φωτεινῶν ἀκτίνων ἐξελθοῦσα σεμνὴ καὶ φωτοβόλος θεότης, ἡ ὑπενθυμίζουσα τὴν ἀναλαμπὴν καὶ τὸν κατοπτρισμὸν τῶν χρυσῶν τοῦ Σαρωνικοῦ κυμάτων Τριτογένεια, ἡ ἐν τῇ πυρακτούσῃ τῶν γλαυκῶν ὀφθαλμῶν της ἀκτινοβολίᾳ ἐκδηλοῦσα τὴν τραχύτητα τοῦ θερινοῦ τῆς Ἀττικῆς καύσωνος καὶ τὴν φωτοβόλον λαμπρότητα τοῦ γλαυκοῦ τῆς Ἀττικῆς οὐρανοῦ, ἐπολιτογραφήθη ἐν Ἀττικῇ γενομένη Ἀθηναία ἢ Ἀθηνᾶ.

Ἤρκει νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει παντοδυνάμου ἐγχωρίου θεότητος πρὸς τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς πατρίδος των, διὰ νὰ ἀνακαλύψωσιν εἰς τὰς ζωτικὰς δυνάμεις καὶ τὰ προτερήματα ταύτης τὰς ἰδιότητας καὶ τὰς ἀρετὰς ἐκείνης· ἤρκει νὰ ἀτενίσωσι τὴν Ἀττικήν, εἰς τὴν φύσιν τῆς ὁποίας ἀπέδιδον τὴν ζωηρότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν τῆς φυλῆς των, διὰ νὰ αἰσθανθῶσι τὴν Παλλάδα πανταχοῦ παροῦσαν, ἐν τῇ λάμψει τοῦ φωτός, ἐν τῇ διαυγείᾳ τοῦ ἀέρος, ἐν τῇ στίλβῃ τοῦ γλαυκοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ εὐκρινείᾳ καὶ τῇ λεπτότητι τῶν γραμμῶν τοῦ ὁρίζοντος, ἐν τῇ δροσερότητι καὶ τῇ καλλονῇ τῆς ὅλης φύσεως τῆς χώρας των.

«Τὸ κλῖμα τῆς Ἑλλάδος», τ. Β' — Δημήτριος Αἰγινήτης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Α' — Τὰ δημόσια ἔργα

α') Ἡ περὶ τῶν δημοσίων ἔργων ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Σήμερον ὁμιλοῦντες περὶ δημοσίων ἔργων πόλεώς τινος ἀποβλέπομεν πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου ρυμοτομίαν, εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὁδῶν, τὴν ὕδρευσιν, τὴν ἐγκατάστασιν δικτύου ὀχετῶν, τὸν φωτισμὸν κλπ. Τοιαύτη ἦτο περίπου ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις, μέχρι δέ τινος ἀκόμη καὶ ἡ τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ἡ τῶν κλασσικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἀπέβλεπον πρὸ παντὸς εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, ἰδίᾳ διὰ ναῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων. Ἐντεῦθεν δύο τινά:

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐστερεῖτο σχεδίου καὶ ρυμοτομίας· ὑπὲρ στρώσεως καὶ φωτισμοῦ τῶν ὁδῶν ἐλάχιστα ἐδαπάνα· αὐτὴ ἡ ὕδρευσις ἦτο ἀνεπαρκής· πολλοὺς δ' αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἡ cloaca maxima ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ρώμην προγόνων ἡμῶν. Ταῦτα ἐξηγοῦσιν ἐν μέρει τὰς φοβερὰς φθοράς, ἃς ἐπήνεγκον οἱ λοιμοὶ ἐπὶ πληθυσμοῦ ἄγοντος κατὰ τ' ἄλλα λίαν ὑγιεινὴν δίαιταν.

Τοὐναντίον τὰ εἰς θρησκευτικοδιακοσμητικὰ μνημεῖα δαπανηθέντα — ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ σύνολον τῶν προσόδων — ὑπερηκόντισαν πάσας τοιαύτης φύσεως νεωτέρας δαπάνας συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος Γ' χάριν τῶν Παρισίων.

β') Ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους. Αἱ δαπάναι αὗται συνδυάζονται δικαίως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, διότι καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἀνήκει εἰς αὐτὸν καὶ ἡ πραγματοποίησίς της ἐν τοῖς κυριωτέροις σημείοις εἰς αὐτὸν ὀφείλεται· ἀπὸ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ ρήτορος Λυκούργου, ἐξαιρέσει τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ Ἐρεχθείου, ὧν ἡ ἀνέγερσις ἀποτελεῖ ἄμεσον συνέχισιν τῆς πολιτικῆς του, ὀλίγα μεγάλα ἔργα συνετελέσθησαν.

Αἱ σποραδικαὶ καὶ τμηματικαὶ πληροφορίαι, ἃς δίδουσιν αἱ ἐπιγραφαί, δὲν ἐπιτρέπουσι ν' ἀποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας περὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ συνόλου τῶν ὑπὸ τοῦ Περικλέους δαπανηθέντων. Ταῦτα ὑπολογίζονται κοινῶς μεταξὺ 6–8 χιλιάδων ταλάντων.

Ἀλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν τὸν πρῶτον ἀριθμόν, πάλιν εὑρισκόμεθα πρὸ δαπάνης, ἥτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς 200 - 300 ἑκατομμύρια προπολεμικῶν δραχμῶν καὶ ἥτις φαίνεται ἔτι μᾶλλον ὑπέρογκος, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὰ τακτικὰ ἐνιαύσια ἔσοδα τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς αὐξήσεως τοῦ φόρου τῶν συμμάχων περιεστρέφοντο περὶ τὰ χίλια τάλαντα.

γ') Κρίσεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους. Τοιαῦται δαπάναι, μὴ ἀμέσως παραγωγικαὶ καὶ ὑπερβαίνουσαι τὸ ἑξαπλάσιον τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ, μόνον ἐν ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιῶνται ἄνευ ἀντιδράσεως. Ὄντως δ' ἀπετέλεσαν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οἱ διαδεχθέντες τὸν Κίμωνα ὀλιγαρχικοὶ ἐξέλεξαν, ὅπως πολεμήσωσι τὸν Περικλέα. Περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα τὰς περιπετείας πάλης βιαιοτάτης, ἧς θύματα ἔπεσαν καί τινες τῶν περὶ τὸν Περικλέα νικητῶν καὶ ἧς αἱ λεπτομέρειαι εὕρηνται ἐν πάσῃ, ὁπωσδήποτε πλήρει, ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ. Ἀπὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως δύο τινὰ κυρίως προσάπτονται εἰς τὸν Περικλέα: α) ὅτι χρήματα καταβαλλόμενα ὑπὸ τῶν συμμάχων πρὸς ἐθνικοὺς ἀγῶνας κατηνάλισκεν εἰς δαπάνας πολυτελείας καὶ εἰς τὸ καλλωπίζειν τὸ Ἄστυ «ὥσπερ ἀλαζόνα γυναῖκα», β) ὅτι ὑπῆρξεν εἰσηγητὴς τοῦ πολιτειακοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπιχειρῶν ἔργα οὐχὶ διότι ἔκρινε ταῦτα χρήσιμα, ἀλλ' ὅπως παράσχῃ ἐργασίαν εἰς πολίτας, ὧν ἄλλοι μὲν ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγρούς, ἄλλοι δὲ κακῶς ἐθισθέντες ἔπαυσαν ὄντες «σώφρονες καὶ αὐτουργοὶ» καὶ ἠξίωσαν τοῦ λοιποῦ νὰ ζῶσιν εἰς βάρος τῆς πολιτείας.

Ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου σημείου παρατηροῦμεν ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐκ τῶν ἀγρῶν μετανάστευσιν, ὅτι αὕτη ὠφείλετο ἐν μέρει τοὐλάχιστον εἰς ἄλλους, γενικωτέρους, πλουτολογικοὺς λόγους, ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει θῆτας, τοὺς προλεταρίους τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅτι ἡ περὶ συντηρήσεως αὐτῶν μέριμνα ἐπεβάλλετο, διότι ἡ τάξις αὕτη εἶχεν ἀπὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης ἐπιδοθῆ εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἐτρέφετο ἀπὸ τῶν πολέμων· ὅθεν κλειομένης ὁριστικῆς εἰρήνης τῇ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξεύρῃ μόνη καὶ ἀμέσως τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἀφ' ἑτέρου, ἂν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ φιλόπονοι καὶ ὑπερήφανοι Σαλαμινο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μάχοι μετεβλήθησαν εἰς ὄχλον πολυπράγμονα καὶ ἀργόν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς μισθοφορίας καὶ τὰς διανομάς, αἵτινες εἴθισαν αὐτοὺς νὰ ζῶσιν ἐν ἀργίᾳ· τὰ δημόσια ἔργα τοὐναντίον ἔτρεπον τὸν λαὸν πρὸς τὴν ἐργασίαν, καθιστῶντα μάλιστα αὐτὸν εἰδικὸν εἰς τέχνας, αἵτινες ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι βραδύτερον. Τὸ μόνον, λοιπόν, ὑπολειπόμενον ἐκ τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι ὅτι ἡ ἐγκαινιασθεῖσα πολιτικὴ ἐξῳκείωσε τοὺς Ἀθηναίους πρὸς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ πολιτεία ὤφειλε νὰ μὴ ἀφήσῃ αὐτοὺς νὰ λιμώττωσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται χρονολογουμένη ἀπὸ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, οὖσα δὲ συμφυὴς πρὸς τὴν κρατοῦσαν δόξαν περὶ τῶν καθηκόντων τῆς πολιτείας, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιστάθμισμα τῶν ὑπερόγκων ταύτης δικαιωμάτων.

Ἡ πρώτη κατηγορία εἶναι σοβαρωτέρα· παρ' ὅσα ἔλεγεν ὁ Περικλῆς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξασφαλίζοντες τοὺς συμμάχους ἀπὸ τῶν κινδύνων, δι' οὓς οὗτοι κατέβαλλον τοὺς φόρους, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτωσι τὰ καταβαλλόμενα χρήματα κατὰ τὸ δοκοῦν, παραμένει ἀληθὲς ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν χρημάτων διάθεσις καθιστῶσα ἁπτότερον τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ σύμμαχοι εἶχον κατ' οὐσίαν μεταтραπῆ εἰς ὑποτελεῖς, ἐψύχρανε τούτους καὶ ὑπῆρξεν ἓν τῶν αἰτίων τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῶν. Προσθετέον δ' ὅμως, ὅτι μικρὰ σχετικῶς ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ· πολλῷ μᾶλλον πιεστικὴ ἐφάνη εἰς τοὺς συμμάχους ἡ ὑποχρέωσις νὰ δικάζωνται ἐν Ἀθήναις, καὶ ἰδίᾳ ἡ αὔξησις τῆς φορολογίας ἐπὶ Κλέωνος· ὀρθῶς δ' ὁ Στήβενσον παρατηρεῖ ὅτι ὁ Περικλῆς ἐξηγόρασε τὴν πρὸς τὰ δημόσια ἔργα ἄκραν αὐτοῦ ἐλευθεριότητα διὰ τῆς συνέσεως, ἥτις ἐκράτησεν ἐν τῇ λοιπῇ αὐτοῦ διοικήσει καὶ ἥτις τῷ ἐπέτρεψε, καίτοι ἀνεσχημάτισε τὸν θησαυρόν, νὰ μὴ προβῇ εἰς αὐξήσεις τοῦ φόρου, πιθανῶς δὲ καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τοῦτον.

Ἀλλὰ τέλος καὶ ἂν δεχθῇ τις ὅτι ἐκ τῶν κτισμάτων τοῦ Περικλέους ἐπῆλθε πολιτική τις ζημία, πάντως αὕτη δὲν ἰσοφαρίζει τὴν ὠφέλειαν, ἥτις προέκυψε κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, αἰῶνας δ' ὕστερον ὑπὲρ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐκ μνημείων, ἅτινα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ Παλλάδιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Περικλῆς ἀνεδείχθη καλὸς προφήτης, ὅτε ἔλεγεν ὅτι « δόξα ἀΐδιος » θὰ προκύψῃ ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων διὰ τὴν πόλιν.

Πρὸς τούτοις ἐκ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων ἐπήγασαν ἀμεσώ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τερα ὠφελήματα. Πολὺ ταχέως ἡ ἐπίσκεψις τῶν Ἀθηνῶν ἐθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητος εἰς πάντα μεμορφωμένον Ἕλληνα, ἐκ δὲ τῆς συρροῆς τόσων ξένων ἐν τῷ Ἄστει ἐπορίζοντο πλεῖστα κέρδη καὶ δημόσιον καὶ ἰδιῶται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τὰ δημόσια ἔργα διχογνωμίαν, κλίνομεν μᾶλλον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Περικλέους. Ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἔχομεν καὶ δι' ἄλλον λόγον: Φρονοῦμεν πράγματι ὅτι, ὅπως κρίνῃ τις περὶ ὡρισμένης πολιτικῆς, πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ ταύτην μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τούτου τεθέντος εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ὁσάκις ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας συγχέεται πρὸς τὴν τῆς πόλεως (τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τὴν Ἀναγέννησιν), ἡ τοπικιστικὴ χροιά, ἣν λαμβάνει ὁ πατριωτισμός, προσδίδει εἰς τὰς δαπάνας τὰς τεινούσας πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ἀνάδειξιν τῆς πόλεως χαρακτῆρα πατριωτικοῦ καθήκοντος, ὃν δὲν ἔχουσι σήμερον αὗται.

Διὰ τὸν Ἀθηναῖον, ὅπως μετέπειτα διὰ τὸν Φλωρεντῖνον καὶ τὸν Βενετόν, τὸ νὰ εἶναι ἡ πόλις του «καλὴ καὶ μεγάλη» ἦτο ζήτημα ἐθνικῆς φιλοτιμίας· ὁ δὲ θρησκευτικὸς χαρακτήρ, ὃν κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱ οἰκοδομαί, συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ χαλαρῶνται καὶ αἱ ἀντιρρήσεις τῶν συντηρητικωτέρων.

Β' — Τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου

α') Ἐξέλιξις τῶν λαυρεωτικῶν προσόδων. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι πλὴν τῶν Ἀθηνῶν, μόναι δύο ἄλλαι Ἑλληνίδες πόλεις ἐκαρπώθησαν σπουδαῖα ἔσοδα ἐκ τοῦ ὑπεδάφους αὐτῶν, ἡ Σίφνος δηλαδὴ καὶ ἡ Θάσος, καὶ ὅτι δι' ἀμφοτέρας ἡ πηγὴ αὕτη πλούτου ὑπῆρξε παροδική. Τοὐναντίον κατὰ τοὺς ἀπασχολοῦντας ἡμᾶς Ε' καὶ Δ' αἰῶνας τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου διεδραμάτισαν μονιμώτερόν πως παράγοντα τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ σημασία ὑπέστη πολλὰς διακυμάνσεις.

Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, τὸ Λαύριον ἔλαβε σπουδαιότητα μόνον ἀπὸ τοῦ 483, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτάτων μεταλλείων ἐν Μαρωνείᾳ. Ἡ περίνοια τοῦ Θεμιστοκλέους, πείσαντος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ διανέμωνται αἱ πρόσοδοι μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ νὰ διατίθενται ὑπὲρ τοῦ στόλου, συνετέλεσεν ὥστε ἡ ἀνακάλυψις αὕτη νὰ ἔχῃ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἱ πρῶται μετὰ τὸ 483 ἀποδόσεις, ἀναμφισβήτως μεγάλαι, δὲν εἶναι γνωσταὶ μετ᾽ ἀκριβείας.

Ὑπελογίσθη ὅτι τὸ δημόσιον ἐκαρποῦτο 100 ἕως 50 τάλαντα κατ᾽ ἔτος· πιθανὸν τὸ ἔσοδον νὰ διεκυμάνθη μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποσῶν μὲ τάσιν πρὸς ἐλάττωσιν. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ Ε′ αἰῶνος παρετηρήθη πράγματι χαλάρωσίς τις τῆς παραγωγῆς· ἀλλ᾽ αὕτη φαίνεταί τι μικρὸν ἀπέναντι τῆς συμφορᾶς, ἥτις παρ᾽ ἁπάσας τὰς ὀχυρώσεις ἐν Σουνίῳ, Θορικῷ καὶ Ἀναφλύστῳ προέκυψεν ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἡ ἐκμετάλλλευσις τῶν ἀργυρείων ἐγένετο διὰ κατωτέρου ποιοῦ ἀνδραπόδων, ἅτινα ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις δούλους ἔπασχον πολλά· διὰ τοῦτο δέ, εὐθὺς ὡς ἐγκατέστη ὁ ἐχθρὸς ἐν Δεκελείᾳ, κατέφυγον ἰλαδὸν πρὸς τοὺς συμμάχους· ἡ δ᾽ ἀπορία ἀργύρου, εἰς ἣν περιῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι, δύναται νὰ κριθῇ ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ μὲν τὸ 407 ἔκοψαν χρυσᾶ, κατὰ δὲ τὸ 406 ὑπόχαλκα νομίσματα.

Ὁ μαρασμὸς οὗτος παρετάθη πέρα τῶν προκαλεσάντων αὐτὸν αἰτίων· ὅτε δὲ τὸ 355 ὁ Ξενοφῶν προσεπάθει ἐν εἰδικῇ συγγραφῇ νὰ ἐξεύρῃ νέας διὰ τὴν πατρίδα του προσόδους, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη πρὸς τὸν «θησαυρὸν χθονός», ὃν εἶχεν ὑμνήσει ὁ Αἰσχύλος, καὶ ἐκ τούτου κυρίως ἤλπισε τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πατρίδος. Ὡς ἀναπτύσσεται ἐν ἐπιμέτρῳ Γ′, ἐν ᾧ τὰ ἐν τοῖς «Πόροις» προτεινόμενα ἐκτίθενται καὶ συζητοῦνται ἐν πλάτει, αἱ ἐλπίδες αὗται ἦσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο παντελῶς βάσεως. Πράγματι τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, ἂν δὲν ἦσαν ἀνεξάντλητα, ὡς ἐφρόνει ὁ Ξενοφῶν, ἦσαν ὅμως ἐπιδεκτικὰ πλουσίας ἀποδόσεως· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ἡ μετ᾽ ὀλίγον ἐκδηλωθεῖσα ἀναβίωσις τῆς παραγωγῆς, ἡ πιστοποιουμένη ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων «μεταλλικῶν λόγων» τῶν ἐτῶν 345 - 323 καὶ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν σχηματισθεισῶν μεγάλων περιουσιῶν ὑπ᾽ ἀνδρῶν συνδεομένων πρὸς τὸ Λαύριον· ὁ Ἀρνταγιὸν ὑποθέτει μάλιστα ὅτι ἡ ἐπὶ Λυκούργου αὔξησις τῶν δημοσίων προσόδων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεθοδικωτέρας ταύτης τοῦ Λαυρίου ἐκμεταλλεύσεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

β΄) Βεβαίωσις τῆς ἐκ τοῦ Λαυρίου προσόδου. Ὁ Μπέκκ, καὶ μετ᾽ αὐτὸν πολλοὶ συγγραφεῖς, βασιζόμενοι εἰς χωρίον τι περισωθὲν ὑπὸ τοῦ Σουΐδα, εἰκάζουσιν ὅτι, ὅπως βραδύτερον ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ κράτος εἰσέπραττεν ὡρισμένον ποσὸν τοῦ ἐξαγομένου μετάλλου.

Ὁ Ἀρνταγιὸν ὅμως δὲν παραδέχεται τὴν γνώμην ταύτην, διότι α΄) πάντα τὰ ἄλλα κείμενα δεικνύουσιν ὅτι ἐγίνετο ἐκχώρησις ἀντὶ ὡρισμένου τιμήματος, β΄) ἡ θεωρία αὕτη ὑποθέτει ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς, ἀρχὴ δὲ παραπλησία πρὸς τοὺς Ρωμαίους procuratores τῶν μεταλλείων δὲν ἀπαντᾷ ἐν Ἀθήναις, γ΄) τὸ ποσοστὸν 1/24, καθ᾽ ἑαυτὸ πολὺ εὐτελές, δὲν ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ Λαυρίου· πράγματι ἐπὶ τῇ βάσει τούτου, ὅπως εἰσπραχθῶσιν 100 τάλαντα ἐντὸς ἔτους, θὰ ἀπῃτεῖτο παραγωγὴ 2.400 ταλάντων, ἤτοι 62.000 χιλιογράμμων ἀργύρου. Τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ταύτην ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης ἐνίσχυσε μεγάλως παρατηρήσας: «Ὅτι ὁ μισθωτὴς ἐτέλει τὴν εἰκοστὴν τετάρτην, ὡς παραδέχεται ὁ Γίλβερτ, μοὶ φαίνεται ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν ἐμισθοῦντο τὰ μέταλλα ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οἱ πωληταὶ ἐπώλουν τὰ μέταλλα μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ κατεκυροῦντο, ὡς εἰκός, εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα.

Ὅθεν δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ ὁρισμὸς ἐκ τῶν προτέρων τοῦ αὐτοῦ τιμήματος, τῆς εἰκοστῆς τετάρτης, ὡς κανονικοῦ μισθώματος, διότι τοῦτο ἀναγκαίως ἦτο διάφορον κατὰ λόγον τοῦ εἰς ἄργυρον πλούτου τοῦ μισθουμένου χωρίου. Ἀλλὰ τὸ τέλος ἐτάσσετο εἰς τὰς καινοτομίας ὧν ἄδηλος ἐκ τῶν προτέρων ἡ παραγωγή, σαφῶς δέ, νομίζω, δηλοῦται τὸ πρᾶγμα παρὰ Σουΐδᾳ· αὗται δ᾽ αἱ καινοτομίαι εἶναι πιθανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενα συγκεχωρημένα μέταλλα».

Ὁ Μπόστφορντ διατυποῖ γνώμην, ἥτις συμβιβάζει τὰς δύο θεωρίας, καθ᾽ ὅσον δέχεται ὅτι οἱ μισθωταὶ ἐκτὸς καθωρισμένου ἐνιαυσίως ποσοῦ κατέβαλλον καὶ φόρον κυμαινόμενον ἀναλόγως τῆς παραγωγῆς. Τὸ πρᾶγμα θεωρητικῶς δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ προκειμένου περὶ Ἀττικῆς ἡ θεωρία χρῄζει κρεισσόνων ἀποδείξεων. Δυνατὸν πρὸς τούτοις τὸ χωρίον τοῦ Σουΐδα νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἄλλως. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Μπὲκκ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον ὀλίγα ἀληθῶς μεταλλεῖα ἀνήκοντα εἰς ἰδιώτας, διὰ ταῦτα δ᾽ ἐνδε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χόμενον νὰ ἐκράτει φορολογίαν ἐπὶ τοῦ παραγομένου μεταλλεύματος, ὁπότε καὶ δυνατὸν αὕτη ν' ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσοστόν, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ ἡμέτερος λεξικογράφος, ἤτοι εἴς τι πλέον τῶν 4 %.

γ') Ἡ κεφαλαιώδης σημασία τοῦ μεταλλικοῦ παράγοντος. Ὑπεμνήσθη ἀνωτέρω ὅτι χάρις εἰς τὰ μεταλλεῖα τῆς Μαρωνείας οἱ Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν νὰ ναυπηγήσωσι τὸν στόλον, ὅστις ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ὑπεδείχθη ὅτι ἡ περὶ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ Δ' αἰῶνος δημοσιονομικὴ αὐτῶν ἀνάρρωσις ἀποδίδεται ὑπό τινων ἐν μέρει εἰς ἀναβίωσιν τῆς λαυρεωτικῆς βιομηχανίας, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ξενοφῶντος, περὶ ὧν ἐπίσης ὡμιλήσαμεν. Δυστυχῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρὶν ἢ τὰ σχέδια τῶν «Πόρων» ἐφαρμοσθῶσιν ἐν Ἀττικῇ, ἐπραγματοποίει ταῦτα ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους οὐχὶ βραδέως καὶ μερικῶς, ἀλλ' ἀμέσως καὶ εἰς εὐρεῖαν κλίμακα ὁ μέγας αὐτῶν ἀντίπαλος.

Ἡ Μακεδονία ἀνέκαθεν εἶχε μεταλλεῖα. Ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Ἀλέξανδρος Α' (498—458 π.Χ.) φέρεται ὡς ἀπολαμβάνων ἐκ τῶν περὶ τὴν Πρασιάδα μεταλλείων ἓν τάλαντον ἀργύρου καθ' ἡμέραν. Ἡ δὲ φήμη τῶν πλουσίων χρυσωρυχείων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας παρέσυρε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα δεκακισχιλίους Ἀθηναίους εἰς περιπετείας, ὧν εἶναι γνωστὸν τὸ οἰκτρὸν τέλος. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὸν Φίλιππον, εἴτε ἰδίᾳ πρωτοβουλίᾳ εἴτε κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἀναδιοργανώσαντος τὰ οἰκονομικὰ τῆς Μακεδονίας Ἀθηναίου Καλλιστράτου, νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν καὶ νὰ πορισθῇ ἐξ αὐτῆς τὰ διὰ τὰ μεγαλεπήβολα αὐτοῦ σχέδια ἀναγκαῖα μέσα. Ἰδοὺ πῶς συνοψίζει τὰ πράγματα ὁ Διόδωρος : «Παρελθὼν ἐπὶ πόλιν Κρηνίδας, ταύτην μὲν ἐπαυξήσας οἰκητόρων πλήθει μετωνόμασε Φιλίππους, τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξησεν, ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσοδον πλεῖον ἢ ταλάντων χιλίων. Ἐκ δὲ τούτων ταχὺ σωρεύσας πλοῦτον αἰεὶ μᾶλλον διὰ τὴν εὐπορίαν τῶν χρημάτων εἰς ὑπεροχὴν μεγάλην ἤγαγε τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν· νόμισμα γὰρ χρυσοῦν κόψας, τὸ προσαγορευθὲν ἀπ' ἐκείνου Φιλίππειον, μισθοφόρων τε δύναμιν ἀξιόλογον συνεστήσατο καὶ τῶν Ἑλλήνων πολλοὺς διὰ τούτου προετρέψατο προδότας γενέσθαι τῶν πατρίων ».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οὕτω, ἐνῷ τὰ λαυρεωτικὰ μεταλλεῖα τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, τὰ Μακεδονικὰ καθίστανται εἷς τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς ὁριστικῆς αὐτῆς καταρρεύσεως. Ἐξ ἴσου ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἤσκησεν ὁ ἐκ τῶν μετάλλων πλοῦτος καὶ ἐν τῷ μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων ἀγῶνι. Κατὰ νεώτερον ἱστορικόν, τὸν Οὔρλιχ Κάρστεντ, ἡ φοινικικὴ μεγαλόπολις ἤντλει τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν προσόδων αὐτῆς ἐκ τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ μεταλλείων καὶ δι' αὐτῶν κυρίως ἠδυνήθη νὰ διεξαγάγῃ τὸν Β' Καρχηδονιακὸν πόλεμον· διὸ καί, μόλις ὁ Σκιπίων κατέκτησε τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ἡ πολιτικὴ τῶν Βαρκιδῶν κατεδικάσθη εἰς ἀποτυχίαν.

Ἡ ἐξαιρετικὴ σημασία, ἣν οὕτως ἀναφαίνεται ἔχων ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ μεταλλειακὸς παράγων, ἐξηγεῖται εὐκόλως, ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ κινητὸς πλοῦτος ἦτο τότε σπάνιος καί, ἐλλειπόντων ἐν ὥρᾳ εἰρήνης τῶν ἀμέσων φόρων, ἡ φορολογία ἑτεροσκελής. Ὅθεν τὰ μεταλλεῖα καὶ οἱ ἐκ τῶν κατακτηθέντων λαῶν φόροι ἐτύγχανον αἱ μόναι πηγαὶ ἀφθόνων τακτικῶν ἐσόδων· συνάμα δὲ ἦσαν καὶ τὰ μόνα μέσα πρὸς κάλυψιν μεγάλων ἐκτάκτων δαπανῶν, ἀφ' οὗ ἐλλειπόντων τῶν δημοσίων δανείων αὗται δὲν ἠδύναντο νὰ καλυφθῶσιν ἢ διὰ θησαυροῦ, ὅστις πάλιν δὲν ἠδύνατο νὰ καταρτισθῇ εἰμὴ διὰ μιᾶς τῶν δύο ἐκείνων προσόδων.

Πρὸς τούτοις, εἰδικῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ μὴ λησμονηθῇ καὶ ἕτερόν τι : Ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἐπεδείκνυε διὰ ποικίλους λόγους τὴν διεθνῆ ἐπικράτησιν τοῦ ἰδίου αὐτῆς νομίσματος· προφανῶς δ' ἡ τοιαύτη πολιτικὴ διηυκολύνετο μεγάλως, ἐφ' ὅσον ἠδύνατο νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἐδάφους τὰ πρὸς κοπὴν ἀφθόνων γλαυκῶν ἀναγκαῖα μέταλλα.

«Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Δημοσίας Οἰκονομίας» Ἀνδρέας Μ. Ἀνδρεάδης

---

5. Η ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονόμου ἠθικῆς συνειδήσεως διίστανται αἱ γνῶμαι. Κατά τινας ὑπάρχει αὕτη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν προτέρων, εἶναι ἔμφυτος. Κατ' ἄλλους εἶναι τῆς ἐμπειρίας μόνης προϊόν. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται ὀρθολογικὴ θεωρία (rationalismus)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ προτεροδοξία (apriorismus) καὶ τοῦ ἐμφύτου θεωρία (nativismus) καὶ τῆς διαισθήσεως ἢ τῆς ἀμέσου ἐποπτείας (intuitionismus) ἡ δὲ ἄλλη καλεῖται ἐμπειρικὴ θεωρία (empirismus), ἔτι δὲ τῆς ἀνελίξεως (evolutionismus), ἐπειδὴ πρεσβεύει ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι ἀναπτύσσονται κατὰ μικρόν.

Κατὰ τὴν ὀρθολογικὴν θεωρίαν ἡ ἠθικὴ συνείδησις εἶναι στοιχεῖον ἀρχέγονον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἕκαστος ἔχει ἀρχῆθεν ἐσωτερικήν τινα αἴσθησιν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις, δι' ἧς ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἐμπειρία οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα συντελεῖ· ὁ λόγος γίνεται πηγὴ τῆς ἠθικῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἠθικῶν κρίσεων καὶ οὕτως ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ καθῆκον. Ἐκφέρει δὲ ὁ λόγος τὰς ἠθικὰς ταύτας κρίσεις μετ' ἀπολύτου κύρους, διὸ ἡ θεωρία αὕτη ἐκλήθη καὶ ἀπολυτοδοξία (absolutismus).

Ὅλως τὰ ἐναντία διδάσκει ἡ ἐμπειρικὴ θεωρία, ἥτις ἀμφισβητεῖ τὴν ὕπαρξιν ἐμφύτων ἠθικῶν ἀρχῶν. Ἠθικὴ συνείδησις δὲν ὑφίσταται ἐξ ὑπαρχῆς, ἀλλὰ γίνεται προϊὸν τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἐν τῷ βίῳ ἐξέτασις ἠθικῶν πράξεων καθιστᾷ ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ ἐκφέρωμεν ἠθικὰς κρίσεις καὶ δι' ἀφαιρέσεως ἔπειτα νὰ ὑποτυπῶμεν ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ κανόνας.

Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὰ διδάγματα τῆς ὀρθολογικῆς καὶ ἐμπειρικῆς σχολῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ μεσεύουσα γνώμη εἶναι ἡ ὀρθοτέρα. Ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἔμφυτοι ἠθικαὶ ἔννοιαι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποτετελεσμέναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς διδάσκουσιν οἱ ἄκροι ὀρθολογικοί, ἐλέγχει ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν πραγμάτων. Ἐὰν ὑπῆρχε σύμφυτος ἠθικὴ συνείδησις, πάντες ἐπὶ ἠθικῶν ζητημάτων κατὰ τὸν αὐτὸν θὰ ἔκρινον τρόπον. Καὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν λαῶν ἑκάστων δὲν θὰ εὑρίσκομεν διαφορὰν ἀντιλήψεως προκειμένου περὶ ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ ἀρχῶν. Ἀλλ' ἡ πεῖρα μαρτυρεῖ τὸ ἐναντίον. Ἡ ἐξέλιξις τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν εἶναι περιφανής. Ἄλλας περὶ ἠθικῆς γνώμας ἔχουσιν οἱ κατὰ φύσιν ζῶντες λαοί, ἄλλας δὲ οἱ προαγόμενοι εἰς τὸν πολιτισμόν. Διδάσκουσιν οὐ μόνον ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ρώμη, ἀλλὰ καὶ οἱ μέσοι αἰῶνες καὶ οἱ νεώτεροι χρόνοι. Τὸ τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῆς λῃστείας λεγόμενον : «δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐρωτῶντες εἰ λῃσταί εἰσιν, ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι οὐκ ὀνειδιζόντων» καὶ ἄλλα πολλὰ μαρτυροῦσι περὶ τούτου. Καὶ νῦν δ' ἔτι πολλοὶ λαοὶ τὴν λῃστείαν καὶ τὸν φόνον θεωροῦσιν ὡς πράξεις φερούσας τιμὴν καὶ δόξαν. Ἄλλοι πάλιν τὴν ἐκδίκησιν, καὶ ἐν τῇ ἀγριωτάτῃ μορφῇ, θεωροῦσιν ὡς ἱερὸν καθῆκον καὶ μεγίστην ἀρετήν. Ἔπειτα οἱ καννίβαλοι τρώγουσι σάρκας ἀνθρώπων, ἐνῷ θεωροῦσιν ἀσέβειαν τὸ πατεῖν εἰς ἔδαφος ἀφιερωμένον εἰς θεούς!

Ἀλλὰ δὲν εἶναι πάλιν ὀρθὸν νὰ μὴ δεχώμεθα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει στοιχεῖόν τι ἐκ τῶν προτέρων ὑπάρχον, ἐξ οὗ ἡ ἠθικότης ἀναπτύσσεται. Ἐὰν μὴ ὑπάρχωσιν ἠθικαὶ ἔννοιαι ἀποτετελεσμέναι, ὑπάρχει ὅμως προδιάθεσίς τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ ἧς ἐκφύεται ἡ ἀρετὴ ἢ τρέφεται ἡ κακία.

Καὶ λέγομεν προδιάθεσιν ὅ,τι πάλαι οἱ Ἕλληνες εἶπον «φύσιν», ὅ,τι δηλαδὴ ἀρχῆθεν ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν ἡ προδιάθεσις αὕτη ἔχῃ ὑπερβατικὴν ἢ ἐμπειρικὴν τὴν ἀρχήν, εἶναι ζήτημα, πάντως ὅμως ἰσχύει καὶ ἐν αὐτῇ τῆς κληρονομικότητος ὁ νόμος. Γνωριμώτατον εἶναι ὅτι ἡ ψυχὴ συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα καὶ αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι, αἵ τε διανοητικαὶ καὶ αἱ ἠθικαί, εἶναι ἐξηρτημέναι ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, πρώτιστα μὲν ἀπὸ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῆς ἰδιαζούσης κατασκευῆς καὶ λειτουργίας, τῆς ἰδιοσυστασίας καὶ ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ, αἵτινες οὐχὶ ὀλίγην ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον ῥοπήν. Ἡ δύναμις τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως, τὸ εὐόργητον καὶ ἡ δυστροπία τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀπὸ τῆς κληρονομικότητος ἔχουσι τὴν ἀρχήν. Αὕτη ἡ προδιάθεσις γίνεται ἀφετηρία τῶν ὁρμῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, ἅτινα μετὰ τῆς γνώσεως συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι, ὅπως πᾶσα προδιάθεσις, εἶναι καὶ ἡ ἠθικὴ παρ' ἄλλοις τῶν ἀνθρώπων ἄλλη, ἰσχυροτέρα δῆλον ὅτι ἢ ἀσθενεστέρα.

Ἀλλὰ ἡ ἠθικότης δὲν εἶναι μόνης τῆς κληρονομικότητος προϊόν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, ἥτις ἀσκεῖται ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας.

Οὐχὶ ἐλαχίστη εἶναι ἡ ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν ροπὴ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πολιτεία, ὁ οἶκος, τὸ σχολεῖον, ἡ κοινωνία καθόλου εἶναι ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐν ᾗ ἕκαστος ζῇ δι' ὅλου τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τούτου διὰ μιμήσεως μάλιστα καὶ ὑποβολῆς ἀρύεται ὁ ἄνθρωπος τὸ πλεῖστον τῶν γνώσεων, τὴν γλῶσσαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς ἰδέας καὶ καθόλου τὰ κοινωνικὰ κληρονομήματα, ἅτινα οὕτως ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον καὶ ἀπὸ γενεᾶς μεταδίδονται εἰς γενεάν.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὸ συναίσθημα μορφοῦται καὶ ἡ βούλησις δι' ἀγαθῆς ἀγωγῆς ρυθμίζεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν καὶ κατὰ μικρὸν πλάσσεται ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ, ἐνῷ τὰ φαῦλα παραδείγματα γίνονται παράγοντες τῆς διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν. Τὸ φιλάλληλον καὶ φιλόπολι καὶ μεγαλόφρον, τὸ μεγαλεπήβολον καὶ μεγαλόπραγμον καὶ μεγαλουργόν, τὸ θαρραλέον καὶ τὸ μετριόφρον καὶ τὸ πρᾷον, τὸ συμπαθὲς καὶ σύγγνωμον καὶ ἐλεητικόν, πᾶσαι συλλήβδην αἱ ἀρεταί, ὅσαι τῶν ἀνθρώπων ἀγλαΐζουσι τὸν βίον, δὲν μεταδίδονται ἀποτετελεσμέναι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ' ἐκ διδασκαλίας καὶ διὰ παραδειγμάτων ὁ ἔμφυτος πυρὴν τῶν ἀρετῶν αὐξάνεται, ἐκ τοῦ φυσικοῦ δὲ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ ἀναπτύσσεται, καὶ ὁ κακὸς τρέφει τὴν ἔμφυτον φαυλότητα καὶ διὰ μιμήσεως ρυθμίζει τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν μοχθηρὰν ὁρμήν.

Ἐθίζεται δὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ πράττειν οὕτως ἢ ἄλλως διὰ τῆς ἐπαναλήψεως μάλιστα ὁμοίων ἐνεργειῶν κατὰ τὴν νεαρὰν ἰδίᾳ ἡλικίαν, ὅτε ὑγρότερον καὶ εὐπλαστότερον εἶναι τὸ σῶμα, καὶ δὴ τὸ σύστημα τὸ νευρικόν. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην αἱ ἀγαθαὶ κληρονομικαὶ προδιαθέσεις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐνισχύονται ἢ ἐκκρούονται ὑπὸ κακῶν ἕξεων, αἱ δὲ κακαὶ ἐπιδίδουσιν ἢ ἀποβαίνουσιν ἀσθενέστεραι.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὰ ἄγρια ζῷα βαθμηδὸν τιθασεύονται καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς πρώτης ἀγριότητος ἀπαλλασσόμενοι, ἐν ᾗ προέχει ἡ φιλαυτία καὶ τὰ παρομαρτοῦντα κακά, ἄγονται εἰς τὸ φιλάλληλον καὶ φιλειρηνικόν. Θαυμασίως δ' ἔχει καὶ τοῦ Πλάτωνος: «ἄνθρωπος παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς θειότατον ἡμερώτατόν τε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ζῷον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφὲν ἀγριώτατον ὁπόσα φύει γῆ».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως συντελεῖται μάλιστα διὰ τοῦ ἐθισμοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἤτοι τῆς διδασκαλίας. Ἡ παιδικὴ ἡλικία, ἥτις κατὰ φύσιν ἐπιδιώκει τὸ ἡδὺ καὶ ἀποστρέφεται τὸ λυπηρόν, πράττει κατ' ἀρχὰς πᾶν ὅ,τι εἶναι εἰς αὐτὴν εὐάρεστον. Οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν ἀνατροφὴν αὐτῆς, οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, ἄλλοι, παρακολουθοῦσι τὰς πράξεις καὶ ἐπαινοῦσι μὲν τὰς ἀγαθάς, τὰς δὲ κακὰς ψέγουσιν. Καὶ ἐπαναλαμβάνονται μὲν ἔπειτα αἱ ἀγαθαὶ πράξεις διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπαίνου, ἀποφεύγονται δ' αἱ κακαὶ διὰ τὸν ψόγον καὶ τὴν τιμωρίαν. Καὶ οὐ μόνον παρακολουθοῦσιν οὕτω τὰς πράξεις οἱ παιδευταί, ἀλλὰ καὶ ὑποδεικνύουσιν ἐνεργείας ἄλλας καὶ παρακινοῦσιν εἰς τὸ ἐκτελεῖν ταύτας· οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν συντελεῖται ὁ ἐθισμὸς εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν.

Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐθίζεται εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν οὐχὶ μόνον διὰ τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ψόγων καὶ τῶν ποινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους καθόλου καὶ ἐξ αἰδοῦς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ἐκ μιμήσεως παντὸς ὑπερέχοντος. Κορυφοῦται δὲ ἡ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως ἀνάπτυξις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος προαχθῇ εἰς τὴν ἠθικὴν τελείωσιν, ὅτε πλέον αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀφῃρημένην τινὰ ὑποχρέωσιν εἰς τὸ πράττειν κατὰ τοὺς κανόνας, οὓς ἔχει ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐνταῦθα δὲ λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκούει τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος. Καὶ ἀληθῶς ἀκούει φωνήν τινα ἐν ἑαυτῷ ὁ παιδαγωγηθεὶς κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Ἀκούει τὰ ἐπιτάγματα τῶν παραγγελμάτων, ὡς διετυπώθησαν καὶ κατετέθησαν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας.

Ἡ ἠθικὴ συνείδησις εἶναι ἄθροισμα προστακτικῶν. Οὕτως ἤκουεν ὁ Σωκράτης τοῦ δαιμονίου τὴν φωνὴν καὶ ὁ Κάντιος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὡμίλησε περὶ κατηγορικῆς προστακτικῆς ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀπορρεούσης. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὕτως ἡρμήνευσαν τὴν γένεσιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς οὓς ἠκολούθησαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν σοφῶν τῶν νεωτέρων χρόνων.

«Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν». Θεόφιλος Βορέας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

6. Ο ΠΛΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

«Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖον γένος ἀνδρὸς»

Πλάτωνος, Πολιτεία, 868α

Μέσα στὴν περιοχὴ τοῦ πνεύματος τίποτε δὲν πεθαίνει. Ἐκεῖνο ποὺ πεθαίνει εἶναι τὸ σωματικὸ ἄτομο, τὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχη καὶ νὰ ἐνεργῆ. Ὅσο μεγαλύτερη ἡ δυναμικότητά του, τόσο αἰσθητότερη καὶ ἡ ἐνέργειά του. Ἕνα ἀπὸ τὰ πνεύματα ποὺ ζοῦν, καθοδηγοῦν καὶ ἐνεργοῦν, εἶναι ὁ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος.

Μέσα στὸν πνευματικὸ κόσμο εἶναι πάντοτε αἰσθητὴ ἡ παρουσία του. Εἴτε τὸ θέλεις εἴτε δὲν τὸ θέλεις, ἀναγκασμένος εἶσαι ν' ἀνοίξης συζήτηση μαζί του, ἂν ποθῆς νὰ προχωρήσης ἐπάνω στὸ δρόμο ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀλήθεια. Κάποτε οἱ ἐποχὲς νομίζουν ὅτι ἀφήνουν τὸν γίγαντα αὐτὸν τοῦ πνεύματος πίσω τους, γιὰ νὰ δειχτῆ σὲ λίγο ὅτι αὐτὸς στέκεται πάντοτε ἐμπρός. Τὸ βαθύ του βλέμμα εἶναι τόσο διαπεραστικό, ὥστε τοῦ ἔδωκε μιὰ φορὰ γιὰ πάντα τὴν ἀπόλυτη πρωτοπορία.

Ἔχει ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς ὑπέροχης δραματικότητας ἡ συνάντηση ὑπερόχων πνευμάτων μὲ τὸν Πλάτωνα. Κανένας φιλόσοφος τῆς νεώτερης ἐποχῆς δὲν κατόρθωσε νὰ ἀποφύγη αὐτὴ τὴ συνάντηση. Ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς νεώτερης φιλοσοφίας Ἐμμ. Κὰντ «ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενος», ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀποφύγη αὐτὴν τὴν ἀντιμετώπιση. Ὁ Κάντ ἀνῆκε σ' ἕναν αἰώνα ποὺ δὲν εἶχε καθόλου τὴν ἱκανότητα οὔτε καὶ τὴ διάθεση, γιὰ νὰ κατανοῆ ἱστορικὰ τὸ πνεῦμα. Ὁ φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης ἀποτελεῖ τυπικὸ παράδειγμα φιλοσόφου, ποὺ ἀποφεύγει κάθε ἱστορικὴ ἀναδρομή. Ἡ σκέψη του εἶναι καθαρὰ συστηματική. Ἡ φιλοδοξία του εἶναι νὰ ἐργασθῆ ἀρχιτεκτονικὰ δουλεύοντας ἐπάνω στὰ προβλήματα.

Καὶ ὅμως ἔπειτα ἀπὸ σκέψη πολλῶν ἐτῶν ἐπάνω στὰ θέματα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας αἰσθάνθηκε τὸν ἀναγκασμὸ νὰ συνάψη διάλογο μὲ τοὺς δυὸ μεγάλους σοφοὺς τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ἐξετάζοντας τὴν ἀνθρώπινη νόηση δὲν ἠμπόρεσε νὰ μὴ λογαριαστῆ μὲ τὴ θεωρία περὶ κατηγοριῶν, ποὺ εἶχεν ἱδρύσει ὁ Ἀριστοτέλης. Προσπαθώντας νὰ διευκρινήση τὸ περιεχόμενο ποὺ ἔπρεπε νὰ δώση στὸν καθαρὸ λόγο, ἀναγκάζεται νὰ ἀντιμετωπίση τὴν περὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἰδεῶν διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος. Μνημειῶδες τεκμήριο τῆς συναντήσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων πνευμάτων εἶναι τὸ πολυθρύλητο κεφάλαιο «Περὶ τῶν ἰδεῶν γενικά», ποὺ κατέχει κεντρικὴ θέση μέσα στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου».

[Ἀκολουθεῖ ἀναλυτικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Πλάτωνος στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, καὶ γενικότερα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας στὴ νεωτέρα φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη].

Ὁ λόγος δὲν ἔχει γιὰ τὸν Πλάτωνα σημασία μόνο γνωσιολογική. Ὡς γνωσιολογικὸ στοιχεῖο μᾶς χαρίζει τὴν ἀπόλυτη ἐνάργεια, τὴν evidentia, ποὺ τόσον ἐπιζητοῦσεν ὁ Καρτέσιος. Σύγχρονα εἶναι στοιχεῖο ποὺ καθορίζει ὀντολογικὰ τὴν κοσμολογικὴ καὶ κοινωνικὴ τάξη.

Ὅπως εἴδαμε στὸ χωρίο τοῦ «Γοργία», ἡ κοσμολογική, ἡ θεϊκὴ καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα, θεμελιώνεται ἐπάνω στὴ θέληση γιὰ ἐναρμόνιση μέσα στὰ πλαίσια ποὺ διαγράφει ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία. «Καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν» ἔλεγαν οἱ σοφοί. Ὁ λόγος ἀποτελεῖ τὴ συνδετικὴ δύναμη, ποὺ ἑνοποιεῖ ὅλες τὶς περιοχὲς τοῦ σύμπαντος. Στὴν ἑνοποιητικὴ δύναμη τοῦ λόγου ἀποβλέποντας ὁ Πλάτων ὕψωσε κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς φιλοσοφίας του τὸ «ἓν» σὲ ὕψιστη ὀντολογικὴ ἀρχή. Ἡ κατάληξή του σ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη ἦταν κάτι, ποὺ ἦρθε νὰ ἀποκορυφώση προσπάθειες, ποὺ εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ πρῶτο του ξεκίνημα.

Ἡ ἑνοποίηση τοῦ σύμπαντος μὲ τὸ λόγο δὲν εἶναι κάτι ποὺ ἐπιτελεῖται χωρὶς ἀγώνα. Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἀγαθόν», ἀποτελεῖ πηγὴ ζωῆς καὶ ἐνέργειας, ποὺ θριαμβεύει κατανικώντας ἕνα δεύτερο ὀντολογικὸ στοιχεῖο. Ἡ πλατωνικὴ λογοκρατία δὲν ἐμφανίζει τὴν εἰδυλλιακὴ ἀφέλεια τοῦ νεώτερου ρασιοναλισμοῦ. Μέσα στὸ σύμπαν διαπιστώνει ὁ Πλάτων ὅτι ὑπάρχει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον». Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἓν» καὶ τὸ «ἀγαθόν», ἀκτινοβολώντας ζωτικὴ ἐνέργεια ἀναγκάζει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον» νὰ ἐπενδυθῆ μορφὴ καὶ νὰ ὑποταχθῆ στὸ ζυγὸ τοῦ λόγου.

Μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες φροντίδες τοῦ φιλοσόφου μας ἦταν νὰ παρουσιάση ἔμπρακτα κατὰ ποιὸν τρόπο τὸ ἀντιλογικὸ στοιχεῖο ὑποκύπτει στὸν ἀναγκασμὸ τοῦ λόγου. Στὴ συγκεκριμένη γλώσσα τῶν μαθηματικῶν τῆς ἐποχῆς του μιὰ τέτοια φροντίδα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐσήμαινε νὰ λυθῆ τὸ πρόβλημα τῶν ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν, ποὺ ἐφαίνονταν ὅτι δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ταξιθετηθοῦν στὰ πλαίσια τῶν γνωστῶν τότε ἀναλογιῶν. Μέσα στὴν Ἀκαδημία ὁ Πλάτων διετύπωσε τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ μὲ τὴν καθοδήγησή του οἱ μεγαλοφυεῖς μαθηματικοὶ Θεαίτητος καὶ Εὔδοξος ἐβρῆκαν τὴ λύση του.

Ἡ μελέτη τῶν πλατωνικῶν συγγραμμάτων γύρω στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας ἔδειξε ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε διαισθανθῆ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα εἴδη ἀριθμῶν πέρα ἀπὸ τοὺς ἀκεραίους. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει τὸ περίφημο χωρίο τῆς Ἐπινομίδος, 990, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐξομοίωση ἀριθμῶν, ποὺ κατὰ τὴ φύση τους εἶναι ἀνόμοιοι «τῶν οὐκ ὄντων δ' ὁμοίων ἀλλήλοις φύσει ἀριθμῶν ὁμοίωσις πρὸς τὴν τῶν ἐπιπέδων μοῖραν». (Τῶν ἀριθμῶν, ποὺ ἀπὸ τὸ φυσικό τους δὲν εἶναι ὅμοιοι, ἐξομοίωση ποὺ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ συσχέτισή τους πρὸς τὰ γεωμετρικὰ μεγέθη).

Ὁ Ἀριστοτέλης κρίνοντας τὶς ἀριθμολογικὲς θεωρίες τοῦ διδασκάλου του εἶχε κάμει λόγο γιὰ ἀριθμοὺς ἀπαρτιζόμενους ἀπὸ ἀσύμβλητες μονάδες, ἀπὸ μονάδες δηλαδὴ ἐπάνω στὶς ὁποῖες δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐκτελεσθοῦν οἱ συνηθισμένες λογιστικὲς πράξεις.

Οἱ τελευταῖες ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι στὸ βάθος ὅλων αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν ὑπάρχει θαυμαστὴ μαθηματικὴ σοφία, ποὺ εἶχε προϊδεαστῆ γιὰ ἀνακαλύψεις ποὺ ἔγιναν μόλις κατὰ τὸν τελευταῖο αἰώνα. Ἡ νεώτερη ἔρευνα, ἡ ἀναφερόμενη στὸν καταρτισμὸ τῆς θεωρίας τῶν συνόλων καὶ στὶς μελέτες τὶς σχετικὲς μὲ τοὺς κατ' ἐνέργειαν ἄπειρους ἀριθμούς, ἀνεγνώρισε πανηγυρικὰ ὡς πρόδρομο τῶν ἐρευνῶν της τὸν Πλάτωνα.

Μὲ ὅλα, ὅσα ἐκθέσαμε, γίνεται ἀναμφισβήτητα φανερὸ ὅτι οἱ σχετικὲς μὲ τὴν πλατωνικὴ ἀριθμολογία κρίσεις ποὺ ἐξέφραζεν ὁ Κὰντ στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου» κατὰ τὸ 1781, ὕστερα ἀπὸ 100 χρόνια εἶχαν πιὰ ξεπεραστῆ. Ἐνῷ ὁ μεγάλος φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης εἶχε δηλώσει ἀδυναμία νὰ παρακολουθήση τὴν πτήση τοῦ Πλάτωνος, ἡ μεταγενέστερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἔπειτα ἀπὸ μεγάλο μόχθο, ἄνοιξε δρόμο καὶ ἀντίκρισε καινούριους ὁρίζοντες. Ἕως τὶς ἀρχὲς τῆς περασμένης ἑκατονταετίας ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα ἐθαύμαζε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ τὸν ἀριστοτέχνη τοῦ λόγου, τὸ δεξιοτέχνη διαλεκτικό, τὸν πολιτικὸ ὁδηγητὴ καὶ τὸν ἠθικὸ φρονηματιστή. Δὲν εἶχεν ὑποψιαστῆ ὅτι ἡ συμβολή του γιὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴ θεμελίωση τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἦταν στὸν ἴδιο βαθμὸ σημαντική. Ἐχρειάστηκεν ἡ ἐργασία ὁλόκληρης ἑκατονταετίας, γιὰ νὰ διαπιστωθῆ ὅτι ἐκεῖνος ποὺ εἶχε μεριμνήσει, γιὰ νὰ στηριχθῆ σὲ ἀπαρασάλευτη βάση ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη, ἦταν ὁ Πλάτων.

Ἂν ὁ νεώτερος κόσμος ἔφτασε νὰ κυριαρχήση ἐπάνω στὴ φύση, αὐτὸ ἔγινε, γιατὶ ἐχρησιμοποίησε στὶς ἔρευνές του τοὺς μαθηματικοὺς τύπους. Ἐκεῖνο ποὺ μένει σταθερὸ μέσα στὶς ἀπειροπληθεῖς ἐπαναλήψεις τῶν ὁμοειδῶν φαινομένων εἶναι, εἶπεν ὁ Γαλιλέι, ὁ μαθηματικὸς τύπος, ποὺ ἐκφράζει τὴ νομοτέλειά τους. Ἡ κάτω ἀπὸ μαθηματικὴ προοπτικὴ ἐξέταση ὄχι μόνο τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀλλὰ καὶ τοῦ σύμπαντος ὁλοκλήρου εἶναι μιὰ ἀντίληψη, ποὺ ἐξέφρασε μὲ σαφήνεια καὶ ὁριστικότητα ὁ Ἀθηναῖος σοφός. Γιὰ νὰ βεβαιωθοῦμε ἀρκεῖ μόνο μιὰ γρήγορη ματιὰ στὸν «Τίμαιο».

Ὅταν οἱ νεοπλατωνικοὶ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως μὲ ἀρχηγέτη τὸ Γεώργιο Γεμιστὸ κατὰ τὸν 15ον αἰώνα ἐπέβαλαν στὴ Δύση τὸν πλατωνισμό, ἄρχισε πιὰ καὶ ἡ Ἑσπεριακὴ σκέψη νὰ ἐξετάζη τὰ φυσικὰ φαινόμενα κάτω ἀπὸ μαθηματικὴ προοπτική. Ἡ πολυθρύλητη ἀπόφανση τοῦ Λεονάρντο ντὰ Βίντσι ὅτι ἡ φυσικὴ εἶναι βέβαιη, μόνον ὅταν ἐκφράζη τὰ συμπεράσματά της μὲ μαθηματικοὺς τύπους, ἔχει τὴν προέλευσή της σὲ πλατωνικὲς πηγές. Ὁ «Τίμαιος», ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἀπόπειρα νὰ ἑρμηνευθῆ τὸ σύμπαν μὲ τὴ βοήθεια μαθηματικῶν τύπων, ἦταν τὸ προσφιλέστερο ἀνάγνωσμα τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὅλοι τους εἶχαν τὴν συναίσθηση ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἐστέκονταν πίσω τους. Ἔβλεπαν σ' αὐτὸν τὸν προδρομικὸ ὁδηγό, ποὺ ἄνοιγε καινούριους δρόμους.

Στὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια ἐσημειώθηκε σὲ ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου ἄνθηση τῶν πλατωνικῶν σπουδῶν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ καὶ οἱ σχετιζόμενες μὲ αὐτὰ ἱστορικὲς εἰδήσεις ἐξετάστηκαν ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ τὰ εὑρήματα ὑπῆρξαν ἀπὸ κάθε ἄποψη πλούσια. Προσπαθοῦμε νὰ πλησιάσωμε, ὅσο γίνεται, κοντὰ στὸ πλατωνικὸ πνεῦμα καὶ κάποτε νομίζομε ὅτι τὸ κατορθώνομε. Σὲ λίγο ἀνακαλύπτομε ὅτι ἀνοίγεται μέσα στὶς ἔρευνές μας νέα προοπτική. Πάντοτε διαισθανόμαστε ὅτι μᾶς ξεφεύγει ἡ τελευταία λέξη. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων μᾶς ἔχει πληροφορήσει ὅτι σχετικὰ μὲ τὴν πρώτη ἀρχὴ δὲν ἔχει γράψει τίποτε στὰ συγγράμματά του: «Οὔκουν ἐμόν γε περὶ αὐτῶν ἔστω σύγγραμμα οὐδὲ μή ποτε γένη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ται· ῥητὸν γὰρ οὐδαμῶς ἐστιν ὡς ἄλλα μαθήματα» (Πλατ. 7η ἐπιστολ. 341 c). (Δὲν ὑπάρχει κανένα δικό μου σύγγραμμα οὔτε θὰ ὑπάρξη, ποὺ νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα, γιατὶ αὐτὸ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀνακοινωθῆ μὲ λεκτικὴ διατύπωση, ὅπως τὰ ἄλλα μαθήματα).

Μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι τὸ ὕψιστο πρόβλημα δὲν διαφωτίζεται μὲ τὴ διανοητικὴ συλλογιστικὴ σκέψη. Μόνο ἡ ἀναστροφὴ μὲ τὸ ἴδιο πράγμα ἠμπορεῖ νὰ μᾶς χαρίση μιὰ ξαφνικὴ διαφωτιστικὴ ματιά. «Ἀλλ' ἐκ τῆς πολλῆς συνουσίας γιγνομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἐξαίφνης, οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος ἐξαφθὲν φῶς, ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον αὐτὸ ἑαυτὸ ἤδη τρέφει». (Ἀλλὰ ἔπειτα ἀπὸ μακροχρόνια ἀναστροφὴ ποὺ γίνεται γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ πράγμα, καὶ ἔπειτα ἀπὸ γνήσιο βίωμα ξαφνικά, ὡσὰν φῶς, ποὺ ἀνάβει ἀπὸ κάποια σπίθα φωτιᾶς ποὺ ξεπετιέται, παρουσιάζεται μέσα στὴν ψυχὴ καὶ τρέφει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του).

Μὲ ὅλα αὐτὰ μᾶς λέει ὅτι ὁ δρόμος ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία προϋποθέτει τὸ ἀληθινὸ ἀντίκρισμα, τὸ βίωμα, ἕνα «συζῆν» μὲ τὰ προβλήματα.

Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν ποτὲ διδασκαλικὴ ἀνακοίνωση, ἀλλὰ πάντοτε πάλη μὲ τὰ προβλήματα. Στὴν ἀντίληψή του αὐτὴ εἶναι σύμφωνος καὶ ὁ Κὰντ λέγοντας ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ διδαχτῆ κανεὶς τὴ φιλοσοφία, διδακτὸ εἶναι μόνο τὸ φιλοσοφεῖν. Τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ πνεύματα δὲν ἠμποροῦμε νὰ τὰ πλησιάσωμε μὲ ἀκροαματικὴ διάθεση, ἀλλὰ μόνο μὲ ἐρευνητική. Μόνο ἂν εἴμαστε σὲ πραγματικὴ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων, θὰ φτάσωμε στὴ γνήσια κατανόηση. Ἂν προχωρήσωμε ὅμως κινημένοι ἀπὸ συναίσθημα ἐρασιτεχνικῆς περιεργείας, θὰ πάθωμε ὅ,τι ἔπαθε τὸ ἀκροατήριο ποὺ ἄκουσε τὴν τελευταία διάλεξη τοῦ ἀθανάτου σοφοῦ. Λίγους μῆνες πρὶν πεθάνη ὁ Πλάτων, ἀπεφάσισε νὰ κάμη στὴν Ἀκαδημία τὴν περίφημη διάλεξή του «Περὶ ἀγαθοῦ». Ἕνα πλῆθος ἀνθρώπων ἔτρεξε νὰ ἀκούση τὶς ἀνακοινώσεις του. Οἱ ἀκροατές του ἐφαντάζονταν ὅτι ὁ φιλόσοφος θὰ μιλοῦσε γιὰ τὸ ἀγαθὸ ποὺ φέρνει στὸν ἄνθρωπο τὴν εὐδαιμονία. Διαψεύδοντας τὶς προσδοκίες τους ὅμως ὁ φιλόσοφος τοὺς παρουσίασε μιὰ σειρὰ μαθηματικῶν ἐξισώσεων, ποὺ ἑνοποιοῦσε τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς κλάδους τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀριστόξενος (Ἁρμονικά, 30) μᾶς παρέχει τὴν ἀκόλουθη μαρτυρία : «Ὅτε δὲ φανείησαν οἱ λόγοι περὶ μαθημάτων καὶ ἀριθμῶν καὶ γεωμετρίας καὶ ἀστρολογίας καὶ τὸ πέρας ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ἕν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παντελῶς παράδοξον ἐφαίνετο αὐτοῖς». (Ὅταν πιὰ τὸ περιεχόμενον τῆς διαλέξεως παρουσίασε προτάσεις ποὺ ἀναφέρονταν στὰ μαθηματικά, στοὺς ἀριθμούς, στὴ γεωμετρία καὶ ἀστρονομία, ὑποστηρίζοντας γενικὰ ὅτι τὸ ἀγαθὸν ταυτίζεται μὲ τὸ ἕν, ἐφαίνονταν ὅλα αὐτὰ στὸ ἀκροατήριο σὲ ὁλοκληρωτικὸ βαθμὸ παράδοξα).

Ὁ Πλάτων εἶχε ξεπεράσει αἰῶνες ὁλόκληρους τοὺς συγχρόνους του καὶ αὐτοὶ δὲν ἠμποροῦσαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν.

Ἐθεωροῦσαν τὶς διδασκαλίες του παραδοξότητα. Δὲν εἶχαν κατανοήσει ὅτι ἡ ἐπιδίωξη τῆς ζωῆς του ἦταν νὰ προσεγγίση στὴν πρώτη ἐνεργειακὴ πηγὴ τῆς ὑπάρξεως, στὸ «ἀγαθόν», ὅπως ἐσυνήθιζε νὰ λέη. Ἀπ᾽ αὐτὸ ἐνόμιζεν ὅτι πηγάζει ἡ ὕπαρξη καὶ ἡ ἐναρμόνιση τοῦ μακροκόσμου καὶ μικροκόσμου. «Ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα, ᾗ δίκαια καὶ τἆλλα προσχρησάμενα χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα γίγνεται (Πλ. Πολιτ. 505 Α). (Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι μέγιστον μάθημα καὶ ὅταν σχετισθοῦν μὲ αὐτὴν ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ ἄλλες ἀρετές, γίνονται ὠφέλιμες καὶ χρήσιμες).

Δὲν εἶναι ὁ ἀπόκοσμος ἐρευνητής, ποὺ θέλει νὰ ἀποφύγη τὸν αἰσθητὸ κόσμο. Ἡ πρόθεσή του εἶναι μὲ τὴ συνοπτικὴ ματιὰ τῆς θεωρίας νὰ ὑψώση σὲ εὐκρινῆ ἑνότητα τὴν ποικιλία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, νὰ δείξη ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι μέτοχος τοῦ ἀιδίου κάλλους τῶν ἰδεῶν. Τὸ «ἀγαθὸν» δὲν εἶναι ἡ ἀποχρωματισμένη ἠθικολογικὴ ἔννοια τῆς ἐποχῆς μας. Ἀποτελεῖ τὴν κρυφὴ πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀναβλύζοντας ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρεία ἐδίδαξε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ἀντιμετωπίζη καὶ νὰ κατανικᾶ, ὅπως εἶπε χρόνια τώρα ὁ Valery, τὰ τέρατα τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος. Τὴν ἐνατένιση πρὸς μιὰ τέτοια θείαν ἀρχὴ ὁ Πλάτων τὴν ἐθεωροῦσε ὡς κάτι ποὺ τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἡ θεϊκὴ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας του. Ἦταν υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος μαζὶ μὲ τὸν Γλαύκωνα καὶ τὸν Ἀδείμαντο καὶ στὴν ἀδελφική τους τριάδα τὸν καλύτερο ἔπαινο ἀποτελεῖ ὁ στίχος ποὺ παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στὴν «Πολιτεία» του : «Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖον γένος ἀνδρός».

Περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», 1950 — Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τὴν ἑλληνικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀ ν θ ρ ώ π ο υ θὰ ἀναζητήσωμεν μὲ τὴν ὁδηγίαν τῶν Ἑλλήνων πνευματικῶν ἡγετῶν, δηλαδὴ τῶν κλασσικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἰδίως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐν πρώτοις τὸν «ἄνθρωπον» τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μὲ τὸ «ἄτομον» τῶν νέων ἀτομοκρατῶν. Ἄλλο ἄτομον καὶ ἄλλο ἄνθρωπος. Τὸ ἄτομον δὲν συναισθάνεται ἑαυτὸ ὡς ὀργανικὸν μέλος ἑνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ ἄτομον ἐμφορεῖται ἀπὸ ποταπὸν ἐγωϊσμὸν μὴ ἐπιτρέποντα εἰς αὐτὸ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικότητος.

Ἔπειτα ὁ «ἄνθρωπος» τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὸν «ἄπολιν» ἄνθρωπον ἢ τὸν «κοσμοπολίτην». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κοσμοπολιτικὰς τάσεις εὑρίσκομεν εἰς μερικοὺς σοφιστάς, τοὺς Κυνικοὺς καὶ τοὺς Στωϊκούς. Ἀλλ' αἱ τάσεις αὐταὶ ἀποτελοῦν μικράν, ἀσήμαντον ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἑλληνικῆς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεως.

Κατὰ ταύτην «ἄνθρωπος» εἶναι τὸ μέλος τῆς πολιτικῆς κοινότητος, τῆς «πόλεως», ὁ π ο λ ί τ η ς - ἄ ν θ ρ ω π ο ς. Ἄνθρωπος ἔξω τόπου καὶ συνανθρώπων ἀποτελούντων τὸ πολιτικοκοινωνικὸν πλαίσιον καὶ τὴν προέκτασιν τῆς ζωῆς του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ κατὰ τοὺς Ἕλληνας. Διότι φυσικοὶ - ὑλικοὶ καὶ πνευματικοὶ - ψυχικοὶ δεσμοὶ ἀκατάλυτοι συνδέουν τὸν ἄνθρωπον τόσον μὲ τὸ ἔδαφος καὶ τὴν φύσιν τῆς πατρίδος του, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰς τὸ ἴδιον ἔδαφος καὶ εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ καθήλωσις τοῦ Ἕλληνος εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν νοσταλγίαν τοῦ Ὀδυσσέως, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν εἰς τὰ ξένα ἄλλον πόθον, παρὰ νὰ ἴδῃ «καπνὸν ἀποθρώσκοντα» ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἑστίαν. Ἡ ἑλληνικὴ γῆ εἶναι, κατὰ τὸν Αἰσχύλον, ἡ «Γῆ μήτηρ, φιλτάτη τροφός», ἡ «Κουροτρόφος γῆ», τῆς ὁποίας καὶ ἱερὸν ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὑπὲρ αὐτῆς τῆς γῆς καὶ τῶν βωμῶν καὶ ἑστιῶν της ἠγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν οἱ πολυύμνητοι Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι.

Τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ἡ ἑλληνικὴ φύσις δὲν ἦσαν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἔννοιαι στενῶς γεωγραφικαί. Ἦσαν ἔννοιαι μὲ πλούσιον πνευ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ματικὸν καὶ ψυχικὸν περιεχόμενον. Διότι εἰς τὸ κοινὸν ἔδαφος καὶ τὴν κοινὴν φύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζων ὅμαιμοι, ὁμόφυλοι καὶ ὁμόγλωσσοι, ἐδημιουργεῖτο κοινὴ ζωὴ καὶ συνείδησις μὲ τὰ κοινὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, τὰς κοινὰς παραδόσεις, τὴν ἰδίαν θρησκείαν καὶ λατρείαν, τὸ ἴδιον δίκαιον, τὰς κοινὰς εὐτυχίας καὶ ἀτυχίας, μὲ τὰ κοινὰ βιώματα, πεπρωμένα καὶ ἰδανικά. Ὅλα αὐτὰ ἐκτρέφουν καὶ καλλιεργοῦν μίαν ἑνιαίαν ψυχοκοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν, δημιουργοῦν τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα ἢ κοινότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑποχωρεῖ καὶ ἀφανίζεται τὸ ἐγωϊστικὸν ἄτομον καὶ ἀντ' αὐτοῦ διαμορφώνεται ὁ κοινωνικὸς ἢ ἀκριβέστερα ὁ π ο λ ι τ ι κ ὸ ς ἄ ν θ ρ ω π ο ς, διότι ἡ «πόλις», τὸ ἀρχαῖον κράτος, ἦτο ἡ κοιτὶς τῶν ὁμαδικῶν αὐτῶν σχέσεων, ψυχικῶν συναντήσεων καὶ κοινωνικῶν διαμορφώσεων καὶ ἡ «πόλις» ἦτο ἡ ἐγγύησις διὰ τὴν συνέχειαν τῆς κοινῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον ἐντὸς τῆς κοίτης τῆς πόλεως αἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας γενεαὶ παρελάμβανον τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ὁμαδικὴν πολιτικὴν καὶ πολιτιστικὴν κληρονομίαν τῶν προγενεστέρων.

Μέσα λοιπὸν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πόλεως ἕκαστος πολίτης - ἄνθρωπος ἦτο ὁ κόμβος ποικίλων δεσμῶν καὶ σχέσεων: ὑλικῶν, πνευματικῶν, πολιτικῶν, ἠθικῶν, τόσον μὲ τὴν πόλιν, τὸ κράτος, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, τοὺς συμπολίτας του. Μέσα εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτικὴν κοινότητα τῶν κλασσικῶν χρόνων ἦτο ἀδύνατον νὰ διακρίνῃς τὸν πολίτην ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἡ νεωτέρα δὲ λέξις «πολιτισμὸς» ἀπὸ τὴν λέξιν «πολίτης» ἔχει τὴν ἐτυμολογικὴν ἀρχήν της. Ἡ ἐτυμολογικὴ δὲ αὐτὴ σχέσις, χωρὶς νὰ εἶναι παλαιά, ἐκφράζει κατὰ εὔστοχον σύμπτωσιν τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν συμβίωσιν, συνεργασίαν καὶ ἀμοιβαίαν παιδείαν τῶν πολιτῶν.

Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅπως τὸν εἶδον οἱ Ἕλληνες τῶν κλασσικῶν χρόνων καὶ ὅπως ἐξιδανίκευσεν ὁ φιλόσοφος ἑλληνικὸς νοῦς· ὄχι τὸ ἐγωϊστικόν, ἀνεξάρτητον καὶ ἀσύδοτον ἄτομον, ὄχι ὁ ἔξω τόπου «ἄπολις» ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ ἔχων πολιτικὴν συνείδησιν «πολίτης - ἄνθρωπος».

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ πολιτικὴ ἰδιότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκείνη ἡ ἰδιότης, ποὺ κάμνει τὸν ἄνθρωπον ὄντως ἄ ν θ ρ ω π ο ν: «καὶ πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία ἢ ἕκαστος ἡμῶν ἐστι· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους». (Προϋπόθεσις τῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὑπάρξεως ἀνθρώπου, τῷ ὄντι ἀνθρώπου, δημιουργοῦ ἀνωτέρων ἀξιῶν τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι διακρίνουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ κτήνους, εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνική του συμβίωσις, τὸ πολιτικὸν σύνολον, ἡ «πόλις»).

Κατὰ ταῦτα ἡ «πόλις» εἶναι π ρ ό τ ε ρ ο ν, προηγεῖται ἑκάστου πολίτου, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος παρὰ ὡς πολιτικὸν ζῷον, ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Καὶ τῆς πλατωνικῆς παιδείας κεντρικὸν νόημα εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ πολίτου - ἀνθρώπου, ὅπως δεικνύουν ὄχι μόνον ἡ «Πολιτεία» καὶ οἱ «Νόμοι» τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ φιλοσόφου τούτου. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀνωτέρω κεντρικοῦ νοήματος ἕνας ὁρισμὸς τῆς παιδείας εἰς τοὺς «Νόμους», εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει ἡ διαλογικὴ συζήτησις τοῦ θέματος τῆς παιδείας μετά τινας προηγουμένας ἀτελεῖς ἢ ἀνακριβεῖς ἀποπείρας πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας της: «. . . τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παίδων παιδείαν, ποιοῦσαν ἐπιθυμητήν τε καὶ ἐραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλεον, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταύτην τὴν τροφὴν ἀφορισάμενος ὁ λόγος οὗτος, ὡς ἐμοὶ φαίνεται, νῦν βούλοιτ' ἂν μόνην παιδείαν προσαγορεύειν, τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν ἤ τινα πρὸς ἰσχὺν ἢ καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ σοφίαν ἄνευ νοῦ καὶ δίκης, βάναυσόν τ' εἶναι καὶ ἀνελεύθερον καὶ οὐκ ἀξίαν τὸ παράπαν παιδείαν καλεῖσθαι». (Κατὰ τὴν νέαν μας ἄποψιν παιδεία ἀληθινὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἄλλη: ἡ ἀνατροφή, ποὺ κατευθύνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ παιδικά του χρόνια πρὸς τὴν ἀρετήν, ἡ ἀγωγή, ἡ ὁποία τοῦ ἐμβάλλει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν ἔρωτα νὰ γίνῃ τέλειος πολίτης, γνωρίζων νὰ ἄρχῃ καὶ νὰ ἄρχεται σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιον. Αὐτὴν τὴν ἀγωγήν, μοῦ φαίνεται, ξεχωρίζει ἡ νέα στροφὴ τοῦ διαλόγου μας καὶ εἰς αὐτὴν μόνον δέχεται νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τῆς παιδείας. Κάθε ἄλλη ἀγωγὴ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκτησιν εἴτε χρημάτων εἴτε ἰσχύος τινὸς εἴτε καὶ ἄλλων γνώσεων χωρὶς φρόνησιν καὶ χωρὶς δικαιοσύνην εἶναι καὶ βάναυσος καὶ ἀνελευθέρα καὶ ἐντελῶς ἀναξία τοῦ ὀνόματος τῆς παιδείας).

Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος εἶναι κόσμος ἐμφορούμενος ἀπὸ αἰσιόδοξον ἀντίληψιν τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰν τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ μορφώσεως. Κεντρικὴ μορφή του εἶναι ὁ πολίτης - ἄνθρωπος, ὁ ἐπιτυγχάνων τὴν αὐθυπόστατον ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικῆς του ὀντότητος καὶ τὴν πνευματικοπολιτικήν του τελείωσιν μόνον ἐν τῷ πλαισίῳ ἐλευθέρας, δικαιοκρατουμένης καὶ ὀργανικῶς συντεταγμένης πολιτικῆς κοινωνίας.

Θεμελιώδεις ἀξίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήχθη ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λόγος, εἶναι τὸ ἀ λ η θ ὲ ς, τὸ ἀ γ α θ ό ν, τὸ κ α λ ό ν, τὸ ἐ λ ε ύ θ ε ρ ο ν, τὸ μ έ τ ρ ο ν.

Ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἐπιβολὴ τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς καλοκαγαθίας ὑπὲρ τὴν ὑλιστικὴν σκοπιμότητα καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ τάσις πρὸς ταύτισιν βίου καὶ λόγου καὶ πρὸς ἄρσιν καὶ ἀνάτασιν τῆς πραγματικότητος εἰς τὸ ὕψος τῆς ἰδέας εἶναι τὰ γνωρίσματα τῆς ἐξιδανικευμένης θεωρητικῆς εἰκόνος τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, τὴν ὁποίαν ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ κόσμου ἐκείνου κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν κλασσικῶν ἔργων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης.

Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἥ λ ι ο ς». Κωνσταντῖνος Βουρβέρης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

VII· ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Κατὰ τὸ πρῶτον τῆς Ἐπαναστάσεως ἔτος ναύαρχος τῶν Ὑδραίων προεχειρίσθη ὁ Ἰάκωβος Νικολάου Τομπάζης, ἔτι διαρκούσης τῆς δικτατορίας τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου.

Ὁ Ἰάκωβος Τομπάζης ἦτο ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ συνετός, ναυτικὸς δὲ ἔμπειρος ἔχων μάλιστα καὶ θεωρητικάς τινας περὶ τὴν ναυπηγικὴν γνώσεις. Ἀλλ' ἐστερεῖτο τοῦ ἀρχικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἀπητεῖτο εἰς τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας περιστάσεις καὶ εἶχε τὴν μετριοφροσύνην νὰ ἀνομολογῇ τοῦτο. Τότε ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης ἐμάντευσε τίς ἐκ τῆς πολυαρίθμου πλειάδος τῶν ἀ ρ ε ι ο τ ό λ μ ω ν τῆς Ὕδρας πλοιάρχων ἔφερεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ τὴν πεπρωμένην τῆς ἡγεμονίας σφραγῖδα. Δὲν ἦτο δὲ εὔκολος ἡ διάκρισις, διότι ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἶχε δεινά τινα ἐλαττώματα. Τὰς σκιὰς ταύτας τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἐπιφανεστάτου στρατηλάτου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος δὲν θέλω διστάσει νὰ καταδείξω, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ χαρακτῆρός του πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἠφανίσθησαν εἴτε ἀφ' ἧς ἀνέλαβε τὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν εἴτε καὶ πρότερον. Ἵνα δὲ μὴ ἀπατηθῶ καὶ μὴ ἀπατήσω, τὰ μὲν ἐλαττώματα τοῦ ἀνδρὸς θέλω παραστήσει ὅπως ἐξήγαγον αὐτὰ ἐκ τῶν ὁμιλιῶν μου μετὰ φιλτάτων αὐτῷ, τὰ δὲ προτερήματα ὅπως ἀνομολογοῦνται ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων.

Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης ἦτο ἐκ νεότητος οἰνοπότης μέχρι τῆς ἐσχάτης μέθης· καὶ τοῦτο μὲν τὸ πάθος ἀπέβαλεν ἅμα ἐνυμφεύθη τὴν σύντροφον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι τὰ μικρὰ τῆς Ἑλλάδος πλοῖα καὶ τὰ ἀτίθασα αὐτῶν πληρώματα καὶ οἱ ὀλίγοι χρηματικοὶ πόροι θέλουσι δυνηθῆ νὰ κατισχύσωσι τῶν πελωρίων τοῦ πολεμίου δυνάμεων.

Ἀλλ' ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης δὲν ἀπηλπίσθη· καὶ ἀφοῦ πολλάκις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχήν, ἔλαβε τελευταίαν τινὰ μακροτάτην μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν. Τί ἐρρήθη τότε μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν οὐδέποτε ἐγνώσθη. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μιαούλης ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μεγάρου τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου ναύαρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χος τῶν Ὑδραίων καὶ ἐπεδόθη πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ἡμῶν δυνάμεως μετὰ καρτερίας, ἥτις οὐδέποτε ἔπαυσε καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνεσπέρου τῆς Ἑλλάδος ἀστέρος.

Ὁ Μιαούλης ἦτο ἀτρομητότατος τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτείνων τὴν ἀρετὴν ταύτην μέχρι τῶν ἐσχάτων μεθορίων τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀφροσύνης. Ἐν τῇ νεότητι ἔχων ἰδιόκτητον μέγα καὶ ὡραῖον πλοῖον ἐλοξοδρόμει ποτὲ διὰ τὸν ἐναντίον ἄνεμον ἐντὸς τοῦ πορθμοῦ τῶν Γαδείρων. Γέρων συμπλωτὴρ παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι ὑπάρχει περὶ τὴν Ταρίφην ὕφαλος εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπόστασιν. Τί πειράζει, ἀπήντησεν ὁ Μιαούλης, καί, εἴτε μὴ πιστεύων τὸν γέροντα εἴτε πεποιθὼς ὅτι θέλει κάμψει τὸν κίνδυνον, ἐξηκολούθησε πλέων εἰς τὸ ὑποδειχθὲν ὕπουλον μέρος, μέχρις οὗ συνετρίβη αἴφνης ἡ ναῦς καὶ δεινὴν ὑπέστη ὁ ἀνὴρ ζημίαν, ἧς ἄνευ ἤθελεν ἀποβῆ ὁ πλουσιώτατος τῶν πλοιάρχων τῆς Ὕδρας.

Ἀλλ' ὁ ἄκαμπτος αὐτὸς χαρακτὴρ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα καταπλήξῃ καὶ δαμάσῃ τὰ δυσήνια ναυτικὰ πλήθη, ὧν ἔμελλε νὰ ἄρξῃ. Ἀρχὴν εἶχεν ὅτι ὁ πλοίαρχος δὲν πρέπει νὰ ἀναποδίσῃ ποτέ, ὁσονδήποτε σφοδρὸς καὶ ἂν εἶναι ὁ ἐναντίος ἄνεμος, καὶ πλειστάκις ἔκαμψε τὸν Καφηρέα ἐπικρατοῦντος καταιγιδώδους βορρᾶ, ἐνῷ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ κατέφευγον εἰς τοὺς παρακειμένους λιμένας.

Ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς τὴν δειλίαν μὴ φειδόμενος οὐδὲ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις συνέπεσε νὰ μὴ διακρίνεται ἐπ' ἀνδρείᾳ.

Ἀπαράμιλλος ἦτο ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀναφωνεῖ ὁ δίκαιος Σπετσιώτης Ἀνάργυρος Ἀνδρέου Χ'' Ἀναργύρου. Ἐπὶ τοῦ πολέμου συνελάμβανεν ἓν σχέδιον καὶ ἀμέσως τὸ ἔθετεν εἰς ἐνέργειαν· ἠδιαφόρει δὲ ἂν τὸν παρηκολούθουν οἱ ἄλλοι.

Ἐπὶ τέλους ἦτο εἷς τῶν ἐκτάκτων ἀνδρῶν, οἵτινες τῶν διαπραττομένων τὴν εὐθύνην εἰς μόνον ἑαυτοὺς ἀναθέτουσι. «Τοιοῦτος δὲ ὢν ἐν τοῖς κινδύνοις ἦτο ἐκτὸς αὐτῶν ὁ μετριοφρονέστερος τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιτυγχάνων εἰς τοὺς ἐναλίους ἀγῶνας ποτὲ δὲν ἐσεμνύνετο, ἄφηνε τοὺς ἄλλους νὰ λέγουν· ἀποτυγχάνων δὲ πρὸς οὐδὲν ἐμέτρει τὰς ἐναντιότητας. Διὰ ταῦτα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι μήτε τὸν ἠχθαίροντο μήτε τὸν ἐφθόνουν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ».

«Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. Ο ΑΘΩΝΑΣ

Ὅταν ποτὲ περιηγούμενος τὸ Ἅγιον Ὄρος διέβαινον ταπεινὸς προσκυνητὴς ἀπὸ μοναστηρίου εἰς μοναστήριον, συχνὰ ὁ ἄνεμος τῆς Χερσονήσου, ὁ ἡγιασμένος ἀπὸ τὰ τόσα καιόμενα θυμιάματα τῶν προσευχῶν, διανοίγων τῶν πυκνοφύλλων καστανεῶν τοὺς κλάδους, μοῦ ἀπεκάλυπτε μίαν τριγωνικὴν κορυφήν, ὡς ἀσκητοῦ πολιοῦ κεφαλὴν προσευχομένου ἐγγὺς τῶν νεφῶν, ἕνα κῶνον πέτρινον, ὅστις σὰν νὰ μ' ἐκοίταζε καὶ σὰν νὰ μὲ συνώδευε πανταχοῦ παρὼν μὲ τὸ τεφρὸν ἐκεῖνο μέτωπόν του.

Κατ' ἀρχὰς ᾐσθανόμην ἀναφρικίασιν φόβου καὶ περιδεὴς ἀπέστρεφον ἀλλαχοῦ τὸ βλέμμα, κλίνων τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὰ μαῦρα ἔλατα τοῦ Ξηροποταμινοῦ δάσους. Ἀλλ' ἐν τῇ παρακμῇ τῆς ὁδοῦ, πάλιν ἰδοὺ ἐνώπιόν μου ὁ πέτρινος ἀσκητὴς μὲ τὴν μολυβδίνην ἐκείνην ὄψιν του ἱλαρῶς προσμειδιῶν μοι ἀπὸ τοῦ κρημνώδους του ὕψους. Ἄλλοτε ὡς νεφέλη καὶ ἄλλοτε ὡς πέτρα αἰωρουμένη. Κι ἔκυπτον τὴν κεφαλὴν ἀναμένων κάτι τι νὰ πέσῃ ἐπ' ἐμοῦ. Ἀλλ' ἔπειτα τόσον τὸν ἐσυνήθισα, ὥστε τὸν ἐθεώρουν πλέον συμπροσκυνητήν μου.

Ὅπου καὶ ἂν ἤμουν, ὁ φαλακρὸς γέρων πάντοτε ἐμπρός μου. Ἐν ὁδῷ βαδίζοντα μὲ παρηκολούθει. Εἰς τὰς ξυλίνας ἁπλωταριὰς τῶν μονῶν καθήμενον μ' ἐσυντρόφευεν. Ἐν θαλάσσῃ παραπλέοντα τὴν ἀπότομον ἀκτὴν μὲ κατευώδωνεν. Εἰς τὸν ὕπνον μου μ' ἐσκέπαζε. Καὶ ὅταν ἀφυπνιζόμενος ἐπήγαινον νὰ νιφθῶ εἰς τὴν βρύσιν τὴν κρύαν, τὸν ἔβλεπον πρῶτον - πρῶτον ὡς ἄγγελον νεφελοσκέπαστον τὸν πέτρινον σύντροφόν μου. Ἐπρόβαινον εἶτα ἀπὸ τὸν λεμονεῶνα τῶν Ἰβήρων εἰς τοὺς ἀμπελῶνας, πέραν εἰς τοὺς Πέντε Μάρτυρας, νά ὁ ἐρημίτης ἐνώπιόν μου μὲ τὸ συννεφένιον του κουκούλιον. Ἀνηρχόμην ἀπὸ τὰ Παντοκρατορινὰ κελλία πρὸς τὰς Καρυάς, μοῦ ἐθώπευε τὸ βλέμμα ἡ στακτερὰ ὄψις του. Ἐξετρύπωνον ἀπὸ καμμίαν χαράδραν, πέραν ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου Νήφωνος, ὅπου κρημνώδης ἡ ἀτραπὸς παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ βράχου, ἰδοὺ πάλιν μ' ἐχειραγώγει ὁ σύντροφός μου ἀπὸ τὰ οὐράνια ὕψη του.

Μίαν ἡμέραν ὅμως, ἡμέραν συννεφώδη καὶ βροχεράν, τὸν ἔχασα τὸν προσφιλῆ συμπροσκυνητήν μου, ἀφανισθέντα μέσα εἰς τὰ πυκνωθέντα νέφη, τὴν ἀγαπημένην του συντροφιάν. Ὁ οὐρανὸς μ' ἐφάνη ὅτι κατῆλθε μολύβδινος καὶ βαρὺς πρὸς τὰ κάτω κι ἔλειψαν ἐν τῷ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἅμα καὶ λόφοι καὶ κράσπεδα τῶν κορυφῶν. Ἐνόμισα πρὸς στιγμήν, ὅτι εὑρισκόμην εἰς τὸ ὑψηλότερον τῆς χερσονήσου μέρος. Ἀλλ' αἴφνης μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τῆς τρικυμίας διελύθησαν διωχθέντα ἐδῶ κι ἐκεῖ τὰ νέφη καὶ ἀνέκυψε πάλιν ἡ ἱερὰ τοῦ Ἄθωνος κορυφή, ὡσὰν μία βυζαντινοῦ Παντοκράτορος εἰκών, ἐζωσμένη γύρω - γύρω τοῦ ἁγίου στήθους του ἀπὸ φαιὰ νεφελώματα ὡς πυκνωμένου ἐκεῖ λιβανοκαπνοῦ.

Ὁ Ἄθωνας εἶναι αὐτός !

Ὁ Ἄθωνας, τὸν ὁποῖον ὁ ἀρχαῖος γλύπτης ἐσχεδίασέ ποτε νὰ μεταμορφώσῃ εἰς ἀνδριάντα τοῦ μεγάλου Μακεδόνος βαστάζοντα δύο πόλεις εἰς τὰς δύο τεταμένας χεῖρας του, ἡ δὲ ὀρθοδοξία μετέβαλεν αὐτὸν χαριέστερον εἰς «Περιβόλι τῆς Παναγίας» καλλίδενδρον καὶ εὐανθές. Ἀπὸ τούτου ἀναρίθμητοι προσευχαὶ καθ' ἑκάστην ἀναπέμπονται πρὸς τὸν Θεόν, συνοδευόμεναι ἀπὸ τὰ εὐωδέστερα ἄνθη, τὰ θυμιάματα τῶν ἀσκητῶν ἐν ἁρμονίᾳ γοητευτικῇ καλλικελάδων ἐρημικῶν πτηνῶν, τῶν ὀξυφώνων τῶν μονῶν σημάντρων ἀπὸ μέσα ἀπὸ ἀνθοβολοῦντας θάμνους, τ' ἀναρίθμητα μαρτυρικὰ καὶ ὁσιακὰ λείψανα τ' ἀποκείμενα εἰς τοὺς θησαυροὺς ἑκάστου μοναστηρίου.

Καὶ ὅσοι ἀναβοῦν, μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν, πάλιν μετανοοῦν.

Οὕτω ζωηρῶς χρωματίζει τὸ κοινὸν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει λόγιον τὸ μεγαλεῖον τῆς κορυφῆς τοῦ Ἄθωνος, ὅστις κυρίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλεῖται Ἄθωνας.

Δύο χιλιάδων περίπου μέτρων τὸ ὕψος του.

Ἡ ἀνάβασις εἰς αὐτὴν γίνεται ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, διότι τὸ βόρειον μέρος, πρὸς τὴν μονὴν στοῦ Ἁγίου Παύλου, τὸ μέγα βουνὸν κατέρχεται καθέτως διὰ βαθυτάτων χαραδρῶν, αἵτινες καθ' ὅλον τὸ ἔτος εἶναι σκεπασμέναι ἀπὸ κρυσταλλωμένας χιόνας.

Πρέπει ἀφ' ἑσπέρας νὰ ἔχῃ βρέξει καὶ τότε λίαν πρωῒ ἐπιτυγχάνει ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν θαυμαστὴν κορυφήν, ὅτε ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι διαυγὴς καὶ καθαρά, ἀμειβομένων ἀπεριγράπτως τῶν κόπων τοῦ προσκυνητοῦ διὰ τοῦ ἐξελισσομένου ἐκεῖθεν μεγαλοπρεποῦς πανοράματος.

Συνήθως ὅμως γίνεται ἡ ἀνάβασις τῇ 6ῃ Αὐγούστου, ὅτε πανηγυρίζει τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ναΐσκος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τότε ἀφ' ἑσπέρας, ἀφ' ὅλης τῆς χερσονήσου μοναχοὶ ἀνέρχονται βαστάζοντες εἰς χεῖρας ἀντὶ ράβδου ἀπὸ ἓν χονδρὸν ξύλον, ἵνα τὴν νύκτα ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ ἀνάψωσι φωτιὰν καὶ θερμανθῶσι διὰ τὸ ψῦχος, τὸ ὁποῖον ἐκεῖ εἶναι λίαν ἐπαισθητόν, ἰδίως ἐν αἰφνιδίᾳ μεταβολῇ τοῦ καιροῦ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ Αὐγούστου.

Φθάσαντες εἰς τὴν Κερασιάν, τὴν ὑδατόρρυτον καὶ χλοερὰν ἐκείνην κοιλάδα, ἀρχίζομεν ἐντεῦθεν δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ πότε πλαγίως καὶ πότε δι' ἑλιγμῶν διὰ μέσου ὡραιοτάτου δάσους ἐλατῶν καὶ πευκῶν, τῶν ὁποίων πολλοὶ κορμοὶ κατάξηροι ὑψοῦνται κεραυνόπληκτοι, ὡς σκελετοὶ παλαιῶν τιτάνων.

Οὕτω μετὰ τρίωρον πορείαν φθάνομεν εἰς τὴν Παναγίτσαν, μικρὸν ναΐσκον, ὅπου σταθμεύουν συνήθως οἱ προσκυνηταὶ οἱ ἀναμένοντες τὴν ε ὐ δ ί α ν τοῦ ὄρθρου διὰ τὴν ἀνάβασιν. Ὁ ναΐσκος οὗτος ὡς μία ἀετοφωλιὰ διακρινόμενος ἀπὸ τὸ πέλαγος μὲ τὸν χαμηλὸν σφαιρικὸν θόλον του, τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους εἶναι ἀόρατος, σαβανωμένος ὑπὸ τὰς χιόνας, μὲ τὸ μικρὸν παράρτημά του, ὅπου ἀναπαύονται οἱ Λαυριῶται πατέρες μὲ τοὺς ἡμιόνους των, οἱ ἀποστελλόμενοι ἀπὸ τὴν Λαύραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ κορυφή, διὰ τὴν ἐτήσιον τῆς Μεταμορφώσεως πανήγυριν, δειπνοῦντες ἐδῶ ἀφ' ἑσπέρας καὶ τὴν ἐπαύριον μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐν τῇ μεταβάσει παραθέτοντες γεῦμα εἰς τοὺς προσκυνητάς.

Ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν ἡ ὁδὸς πλέον εἶναι ἄβατος ἐπὶ τοῦ βράχου δι' ἀτραπῶν ἀποκρήμνων. Καὶ ἐδαπάνησε μὲν ἱκανὰς λίρας ἐξ ἰδίων του ὁ Πατριάρχης Ἰωακεὶμ ὁ Γ', ἵνα καταστήσῃ βατὴν εἰς τοὺς ἡμιόνους τὴν ἐπὶ τοῦ βράχου δυσχωρίαν, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι ἐπικίνδυνος ἡ μέχρι τῆς κορυφῆς δι' ἡμιόνου ἀνάβασις, διότι τὸ μέρος εἶναι ὅλως ἄδενδρον, ὀλισθηρὸν καὶ πετρῶδες.

Εἶναι αὐτὴ ἡ φαλακρὰ κορυφὴ πλέον, ἡ πανταχόθεν τῆς χερσονήσου θεωρουμένη μὲ τὸ μολύβδινόν της κουκούλιον. Εἰς ἓν διάστημα ἡ ὁδὸς εἶναι σκαλιστὴ ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ εἰς ἓν αὐτῆς μέρος, ἀπόστασιν ἕως πέντε βημάτων, ἕνας-ἕνας διέρχονται οἱ προσκυνηταί, ἔντρομοι θεωροῦντες τὴν ἄβυσσον, τὴν χαίνουσαν κάτω μὲ τοὺς δυσαναβάτους κρημνούς της.

Μετὰ ἡμίσειαν ἀκριβῶς ὥραν ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν εὑρισκόμεθα ἐπὶ τῆς κορυφῆς.

Οὐδεὶς ποιητής, οὐδεὶς ζωγράφος, κανὲν χρῶμα καὶ καμμία φαν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τασία, καμμία πτερωτὴ λογογράφου γραφὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ παραστήσῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ θεάματος, τὸ ὁποῖον πληροῖ θάμβους βαθυτάτου τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅλη ἡ χερσόνησος μὲ τὰ βουνά της καὶ μὲ τοὺς λόφους της, τὰ ἀκρωτήριά της καὶ τοὺς ὅρμους της, ὅλη εὑρίσκεται, θαρρεῖς, γύρω γύρω εἰς τὴν εὐρεῖαν τοῦ Ἄθωνος ποδιάν. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς καὶ πολυώροφοι μοναί, ἄλλαι μὲν ὡς καλυβάκια ἐν τῷ δάσει, ἄλλαι δὲ ὡς πεταλίδες ἐπὶ τῶν σκοπέλων. Ἔνθεν ἡ Χαλκιδικὴ ὅλη καὶ ὁ Θερμαϊκὸς λάμπων ὡς καθρέφτης ἀπὸ ἄργυρον. Ὁ Ὄλυμπος καὶ τὰ βουνὰ τῆς Θεσσαλίας. Ἐκεῖθεν τὸ Θρᾳκικὸν πέλαγος μὲ τὰς νήσους του ὡς κύκνους κολυμβῶντας πρὸς τὰ Δαρδανέλλια. Κάτω τὸ Αἰγαῖον μὲ τὰ κύματα τὰ κάτασπρα καὶ τὰ ἐρημονήσια, ὡς κήτη φουρτουνιασμένα καὶ συμμαζευμένα ὡς πρὸς σωτηρίαν ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ μεγαλοπρεποῦς βουνοῦ. Ὄπισθεν τῶν βουνῶν ἰδοὺ οἱ κάμποι τῆς Μακεδονίας μὲ τοὺς ποταμούς της ὡς ὄφεις ἀσημένιους διολισθαίνοντας μὲ γυαλιστεροὺς ἑλιγμοὺς ὑπὸ τὴν ἀνταύγειαν τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων. Ὅσοι δὲ τῶν προσκυνητῶν εἶναι καλῶς ἑτοιμασμένοι μὲ ἰσχυρὰς διόπτρας βλέπουν καὶ τὴν Προποντίδα ὡς ὁμίχλην ἁπλουμένην καὶ τὸ ὀγκῶδες Ἑπταπύργιον, τὴν περίφημον τοῦ Βυζαντίου Ἀκρόπολιν, ὡς μίαν μαυρίλαν μὲ ἑπτὰ στεφανωμένην κορυφάς, τοὺς ἑπτὰ πύργους της.

Ἔχουν δίκαιον λοιπὸν οἱ μοναχοὶ νὰ λέγουν, ὅτι καὶ ὅσοι ἀναβοῦν εἰς τὸν Ἄθωνα μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν πάλιν μετανοοῦν. Μετανοοῦν οἱ πρῶτοι, διότι καταβαίνοντες χάνουν μίαν τοιαύτην μυθικοῦ μεγαλείου εἰκόνα. Μετανοοῦν καὶ οἱ δεύτεροι, διότι ἀπὸ τὴν ὀλιγοψυχίαν των δὲν ἠξιώθησαν νὰ ἀπολαύσουν μίαν ἀλησμόνητον ἡδονὴν ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας σπανίως χαρίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ θεία Δημιουργία.

Ὁ ναΐσκος τῆς Μεταμορφώσεως μόλις δύναται νὰ περιλάβῃ ἕως ὀκτὼ μοναχούς, ὡς λευκὴ κολονίτσα φαινόμενος ἐπὶ τῆς βραχώδους αἰχμῆς ἀκριβῶς ἐκτισμένος. Ἔξω ὅμως αὐτοῦ ὑπάρχει μικρὸν ὑπόστεγον καὶ μία ἰσοπέδωσις πελεκητή, ὅπου ἠμποροῦν νὰ σταθοῦν ἕως διακόσιοι ἄνθρωποι. Ἡ ἀγρυπνία τελεῖται ταχέως καὶ τροχάδην μετὰ τῆς λειτουργίας, διότι, ἂν αἴφνης μεταβληθῇ ὁ καιρὸς καὶ ψῦχος ἐπιπνεύσῃ, οἱ ὀδόντες πάραυτα ἀρχίζουν νὰ τρίζουν καὶ κτυποῦν, αἱ χεῖρες παγώνουν, τὰ γόνατα ξυλιάζουν. Ὅταν δὲ τὰ νέφη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

συμπυκνωθοῦν, τότε — δεινόν ! — οἱ κεραυνοὶ ἐκρήγνυνται. Καὶ τελεῖται ἐπάνω εἰς τὴν πετρίνην κορυφὴν φοβερὰ πάλη τῶν στοιχείων ἐν μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν. Χαλασμὸς κόσμου, εἰκὼν ὑπερνεφοῦς τιτανομαχίας, ἐν ᾗ συντίβονται αἱ ἀπορρῶγες πέτραι τῆς φαλακρᾶς ἐκείνης κορυφῆς μετὰ σπαρακτικῶν τριγμῶν καὶ ἐνίοτε φεῦ ! καὶ ἄνθρωποι παραπεσόντες ἀπροσδοκήτως ἐν μέσῳ τῆς κραταιᾶς τῶν στοιχείων πάλης.

Ὁ τρόμος αὐτὸς ἀπὸ τῶν φημιζομένων σπαρακτικῶν ἐπεισοδίων παρακολουθεῖ τὸν προσκυνητὴν καθ' ὅλην τὴν ἀγρυπνίαν, ὅστις τότε μόνον καταπαύει, ὅταν αἰσίως καταβαίνοντες οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι μοναχοὶ ἀναπνεύσωσι κάτω εἰς τὴν Παναγίτσαν. Τότε παρελθόντος πλέον τοῦ κινδύνου αἰσθάνονται τὴν χαρὰν ἀπὸ τῆς ἀναπολήσεως τοῦ μεγαλοπρεποῦς πανοράματος, τὸ ὁποῖον μένει ἀλησμόνητον πλέον εἰς ὅλην των τὴν ζωήν.

«Μὲ τοῦ βοριᾶ τὰ κύματα» Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης

---

3. Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΟΡΓΟΝΑ

Ἡ «Παναγιὰ ἡ Γοργόνα» εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἀρτιότερα νεοελληνικὰ μυθιστορήματα. Ὑπόθεσή της εἶναι ἡ ἐγκατάσταση Μικρασιατῶν προσφύγων, ναυτικῶν, σὲ μιὰ παραλία τῆς Λέσβου, ὅπου σιγὰ-σιγὰ χάρη στὴν ἐργατικότητά τους δημιούργησαν ἕναν ἀξιόλογο συνοικισμὸ ψαράδων.

Ὁ τίτλος τοῦ μυθιστορήματος ὀφείλεται στὸ μικρὸ ἐξωκλήσι τῆς «Παναγιᾶς τῆς Γοργόνας», ποὺ εἶχε χτιστῆ σ' αὐτὴ τὴν παραλία, ἐπάνω σ' ἕναν βράχο, μὲ τὴν παράξενη εἰκόνα ἑνὸς ἄγνωστου ζωγράφου, ποῦ παρίστανε τὴν Παναγιὰ μὲ σῶμα Γοργόνας (μισὴ γυναίκα, μισὸ ψάρι).

Οἱ χαρὲς κι οἱ λύπες, οἱ ἀγῶνες, οἱ ἐλπίδες κι οἱ ἀπογοητεύσεις τῶν κατοίκων τοῦ νέου συνοικισμοῦ, μὲ κύριο πρόσωπο τὴ Σμαραγδή, μιὰ κόρη ὄμορφη καὶ γεμάτη καλοσύνη, ποὺ τῆς ἀρέσει ἐξαιρετικὰ ἡ θάλασσα, προβάλλουν μέσα ἀπὸ τὰ διάφορα γεγονότα τοῦ μυθιστορήματος. Ἡ Σμαραγδὴ ἔπειτα ἀπὸ διάφορα ἀτυχήματα γίνεται καλογριὰ στὸ ἐξωκλήσι τῆς «Παναγιᾶς τῆς Γοργόνας».

Παραθέτομε τὴν περιγραφὴ τοῦ μέρους τῆς Λέσβου, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ πρόσφυγες.

Ἡ ὀμορφιά, ποὺ 'χει ἀπὸ φυσικό του ὁ τόπος ἐδῶ γύρω, εἶναι νὰ τὴ βλέπης καὶ νὰ σαστίζης μὲ τὴν πλούσια καρδιὰ τοῦ Θεοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τούτη ἡ αἰολικὴ ἀκρογιαλιὰ δὲ λέει νὰ χάση τὴ χαρὰ καὶ τὴ χάρη της, θέλεις ὁ Αὔγουστος καίγει τὸν κόσμο, θέλεις ὁ χειμώνας τὸν βαρᾶ. Γιατὶ οἱ γραμμὲς ἀπ' τὰ βουνὰ κατεβαίνουν χορευτικὰ ὡς τὸ γιαλό, ἡ στεριὰ κυματίζεται σερπετὴ σὰν τὸ πέλαγο κι ἀπὸ παντοῦ κατηφορίζουν τὰ δέντρα, οἱ πολύχρωμοι βράχοι, καὶ τὰ νερὰ φουρφουρίζουνε βιαστικὰ ὡς τ' ἀκρογιάλι.

Ὁ ἐλιώνας σκεπάζει τὰ βουνά, φυλλουρίζει χειμώνα καλοκαίρι κι ἀναδεύεται μὲ ἀσημιὲς ἀντιφεγγιές. Ἡ σκληρὴ φυλλωσιὰ ἔχει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἕνα χρῶμα μαργαριταρί, σὰ νὰ μουσκεύτηκε γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ φεγγαρόφωτο μιᾶς αὐγουστιανῆς νύχτας.

Οἱ λαγκαδιὲς εἶναι στολισμένες μὲ ὁλόισες λεῦκες, ποὺ ἀνεβαίνουν λαμπαδάτες τὸν ἀνήφορο, ἀπὸ τὴ Σκάλα ὡς τὸ χωριὸ τῆς Μουριᾶς, ἀράδα ἡ μιὰ πίσ' ἀπὸ τὴν ἄλλη. Εἶναι τρυφερές, τρεμουλιάζουν ἀδιάκοπα μὲ ὅλα τὰ φύλλα τους, ἀκόμα καὶ σὰ δὲ φυσᾶ. Καὶ σὰν πάρη νὰ τὶς κιτρινοφυλλιάση τὸ φθινόπωρο, μοιάζουν σὰ νὰ πῆραν φωτιὰ οἱ ἀσημένιοι κορμοί τους καὶ τινάζουν χρυσὲς φλόγες.

Πάνω σὲ τοῦτο τὸ νησί, βλέπεις, ἡ Ἑλλάδα κι ἡ 'Ανατολὴ σμίγουν τὶς νοστιμάδες καὶ συνταιριάζουν τὴ χάρη καὶ τὸ νόημα τῆς γῆς τους. Ὁ οὐρανὸς εἶναι κρουστός, νὰ τόνε πιῆς στὸ ποτήρι, κι ἡ θάλασσα, ποὺ μπαίνει καὶ βγαίνει παντοῦ, ἀστράφτει ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ δέντρα. Σκύβεις ἀπάνω της καὶ μυρίζει ἡ ἁγνὴ ἀνάσα της. Εἶναι παστρικὰ τὰ νερὰ σὰν ἁγίασμα καὶ στὸν πλουμιστὸ πάτο δείχνει ἕνα - ἕνα ὅλα τὰ χρωματιστά της πετράδια, τὰ κοχύλια καὶ τ' ἀνθάκια τοῦ βυθοῦ.

'Ανεβαίνεις στὰ ράχτα, γυρίζεις μιὰ βόλτα τὴ ματιὰ ἕνα γύρω στεριᾶς καὶ πελάγου, καὶ δακρύζει τὸ μάτι σου. Ἕνα ἀναγάλλιασμα στάζει ἀπὸ τὰ δέντρα, ἀναβρύζει ἀπὸ τὰ καστανὰ καὶ κόκκινα χώματα, ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ τὰ νερά. Ὁ ἐλιώνας ἀργοσαλεύει τὰ κλωνιὰ σὰν βάγια. 'Απὸ παντοῦ ἀνεβαίνει ἡ δόξα τῆς γῆς. Τοῦτες τὶς ὧρες τρέμει ἡ καρδιὰ τ' ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ γλυκασμὸ τῆς ζωῆς, κι ἀναρωτιέσαι πῶς γίνεται καὶ κρύβεται ἡ κακία, τόση κακία, σὰν τὸ σκουλήκι τ' ἀκοίμητο, μέσα στὸ ρόδο τοῦ Θεοῦ.

Τὸ χωριὸ τῆς Μουριᾶς εἶναι ψηλά, στὴ ράχη τοῦ βουνοῦ. Τ' ἀσπρισμένα σπίτια στριμώχνουνται ἄταχτα, μιὰ κουβάρα, ἀνάμεσα στὶς ἐλιὲς καὶ στὶς μυγδαλιές, σὰν ἕνα κοπάδι ἀρνιά, ποὺ σκόρπισαν ἀλλοπαρμένα ἀπὸ τρομάρα. Τὸ κατέβασμα ἀπὸ κεῖ γιὰ τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λιμάνι εἶναι βολικό. Κατρακυλᾶ κανεὶς σὲ μιὰν ὥρα. Ὅμως ἂν πῆς ν' ἀνεβῆς τὸν ὄρθιο μουλαρόδρομο ἀπὸ τὴ Σκάλα τῆς Γοργόνας πρὸς τὴ Μουριά, θὰ κάνης τρίδιπλο κόπο. Τόσο κακοτράχαλη σηκώνεται ἡ ἀνηφόρα.

Οἱ χωριανοὶ ἔχουν κάνει πεζοῦλες ἀπὸ ξερολιθιὰ κοντὰ σὲ κάθε ἀνάβρα ποὺ ἀνταμώνεις στ' ἀνέβασμα. « Καθίστρες » τὶς λένε κι ἐκεῖ σταματοῦν οἱ στρατοκόποι νὰ πάρουν τὴν ἀνάσα τους. Οἱ ἀγωγιάτες κι οἱ νοικοκυραῖοι, ποὺ ἀνεβάζουν πράμα μὲ τὰ ζά τους, χαλαρώνουν τὸ καπίστρι τοῦ μουλαριοῦ καὶ σφυρίζουν νὰ πιῆ τὸ φορτωμένο ζωντανό, νὰ ξαποστάση.

Κάτω στὸ λιμάνι ἀπομένουν τὴ νύχτα μόνο οἱ ψαράδες, οἱ μικροκαπεταναῖοι ποὺ κοιμοῦνται στὰ καΐκια τους, κάτι λίγοι μαγαζατόροι ποὺ ἔχουν ἐκεῖ καφενέδες κι ἀργαστήρια. Αὐτοὶ πηγαίνουν στὸ χωριὸ μονάχα τὶς γιορτάδες. Φοραίνουν τὰ καλά τους, ξουρίζονται, βάζουν καὶ κάλτσες καὶ παπούτσια κι ἀνεβαίνουν τὶς Κυριακάδες γιὰ καμιὰ κοινοτικὴ σύναξη τοῦ συνεταιρισμοῦ «Ἡ Ἀθηνᾶ ».

Τὸ ἐργοστάσιο εἶναι στὴ Σκάλα. Ἕνας μεγάλος ἐλιόμυλος μὲ τέσσερεις πρέσες. Στὰ ἐλιομαζώματα ἀνεβοκατεβαίνει ὁ κόσμος, ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἐποχὴ γιὰ τὸν τόπο. Οἱ μαζῶχτρες ξεχύνονται παρέες παρέες, φοροῦν χρωματιστὰ σαλβάρια, κλαδωτὲς μπόλιες, κουνοῦν τὸ καλαμένιο καλάθι μὲ τὶς γαλάζιες χάντρες στὸ μπράτσο. Κατεβαίνουν στολισμένες καὶ κουδουνίζουν τὰ γαλάζια καὶ βυσσινιὰ βραχιόλια τους ἀπὸ γυαλί. Τὰ χωράφια κι οἱ δρόμοι εἶναι γεμάτα ραβδιστάδες κι ἐργάτες ἀπ' τὸ λιοτριβειό.

Ὅλο τὸ χειμώνα, ὅσο δουλεύει ἡ ἐλιά, οἱ χωριανοὶ ἔχουν γιὰ ξυπνητήρι τὴ μπουροὺ τοῦ ἐλιόμυλου. Εἶναι μιὰ δυνατὴ σφυρίχτρα, ποὺ ὀργιάζει μέσα ἀπὸ τὴ μαύρη νύχτα. Ἡ φωνή της γεμίζει ἀντίλαλο τὰ ράχτα καὶ τὶς λαγκαδιές, ἀνεβαίνει ὡς τὸ χωριὸ καὶ τὸ ξεσηκώνει στὸ πόδι.

Μεμιᾶς τὰ καλντερίμια ἀντιχτυποῦν ἀπὸ χοντροπάπουτσα μὲ πλατιὰ σιδερένια καρφιὰ κι ἀπὸ τὰ πέταλα τῶν μουλαριῶν. Οἱ πόρτες χτυποῦν μὲ θόρυβο, τρίζουν οἱ ρεζέδες, οἱ κοπέλες κατεβαίνουν μὲ χαρούμενες φλυαρίες καὶ πονηρὰ γέλια. Οἱ ραβδιστάδες μὲ τὰ ἴσια μακριὰ ραβδιὰ στὴ ράχη, « τέμπλες » τὰ λένε, τραγουδοῦν ἀμανέδες. Κόβουν τὸ τραγούδι καὶ προγκᾶνε τὰ ζά, τὸ ἴδιο τραγουδιστά :

—Ντὲ μπρέε, ντέ !

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἶναι ἡ μεγάλη ἐποχή, τῆς ἐλιᾶς ἡ ἐποχή.

Τὴν περιμένουν ὅλο τὸ χρόνο τὰ ἐνενήντα ὀχτὼ χωριὰ τοῦ νησιοῦ. Ὅλος ὁ κόσμος, ἕνα ψυχομέτρι ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες φτωχόκοσμο καὶ νοικοκυραῖοι, ἀπ' αὐτοῦ κρέμουνται. Ἀπὸ τὸ λιανὸ κλωνὶ τῆς ἐλιᾶς ζυγιάζεται ἡ ζήση τους.

Οἱ ψαράδες κάτω τὰ περνᾶνε πιὸ φτωχικά, ὅμως πιὸ σίγουρα. Ἡ θάλασσα, ὅσο νὰ τὴν τρυγήσης, δὲ στερεύει. Δὲν ξέρει κι ἄλλο ὄργωμα ἀπὸ τ' ὄργωμα τῆς καρίνας. Βέβαια ἔρχεται ὁ χειμώνας, τὸ πέλαγο μελανιάζει σὰν τὸ ξίδι. Πολλὲς βάρκες ἀποτραβιοῦνται στὴ στεριά. Τὶς κουρνιάζουν ἀπάγγιο πάνω σὲ χοντρὰ μαδέρια, ὡς νὰ μερέψουν τὰ νερά. Γιατὶ ὁ βοριὰς τὸ πιάνει πολὺ τοῦτο τὸ λιμάνι καὶ παιδεύεται πολὺ ὁ ψαραδόκοσμος.

Εἶναι ὅμως μεγάλο πράμα νὰ δῆς τὰ ράχτα τῆς Παναγιᾶς νὰ κεφαλώνουν τὴ φουρτούνα, σὰν ξεμπουκάρη ἡ φρέσκια τραμουντάνα ἀπὸ τὸν κόρφο τ' Ἀδραμυτιοῦ καὶ ταράξη τὸ ντουνιά. Εἶναι κι ὁ καβο-Μπαμπὰς ἀντίκρυ, κατεβάζει κι αὐτὸς τὰ ρέματα τῆς Πόλης ἀπὸ τὸ μπουγάζι καὶ στρίβει κατὰ δῶ τὶς θάλασσες ἀπὸ τ' Ἁγιονόρος.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα καρτεροῦν ἀτάραγα τὴ φουρτούνα ποὺ σιμώνει ὁλοένα μελανιάζοντας τὴ θάλασσα. Πολὺ γρήγορα ἡ σκοτεινὴ γραμμή της κοντεύει τὸ λιμάνι. Μιλιούνια καμουτσιὰ σκίζουν τὸν ἀγέρα ποὺ τρέμει, κάνουν τὰ θεριεμένα κύματα νὰ σηκώνουνται ὁλόρθα στὰ καπούλια. Εἶναι τότες νὰ θωρῆς καὶ νὰ σαστίζης, σὰν ἀντρειέψουν ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῆς μάχης κι ἀρχίσουν ν' ἀντιχτυπιοῦνται μὲ μάνητα τὰ δυὸ στοιχειά. Ἡ πέτρα καὶ τὸ νερό.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα βαστοῦν τὴ μάχη, ἀφόντας στάθηκε ὁ κόσμος. Εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὶς παλιὲς λαβωματιές, εἶναι σημαδεμένα ἀπὸ τὶς χτυπιές. Ἡ πέτρα σφουγγάριασε ἀπὸ τὴν ἅρμη, ὁ παραδαρμὸς τοῦ νεροῦ γούφιασε τὰ βασανισμένα στέρνα της.

Τὰ κύματα βγαίνουν ἀπὸ τὴ θολούρα τῆς καταχνιᾶς μουλωχτά, πυργώνουν ψηλὰ σὰ δράκοι, κατεβαίνουν μὲ φοβερὴ τάξη τὰ πολεμικά τους φουσάτα. Ὅσο σιμώνουν τεντώνουν μπροστὰ φουσκωμένα στέρνα, παρδαλὰ σὰν τῆς τίγρισσας. Πίσω ἀνεμίζουν στὸν ἀγέρα ἀφρισμένη χήτη. Φρουμάζουν κι ἔρχουνται ψυχωμένα ἀπὸ τιτανικὴν ὀργή. Στὸ τέλος παίρνουν φόρα, ἀναπηδοῦν γουχιάζοντας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πέφτουν κατάστηθα πάνω στὸ βράχο τῆς Παναγιᾶς. Πελώριες μάζες νερὸ χτυπιοῦνται, τρίζουν τὰ δόντια καὶ βρουχιοῦνται. Καὶ καλὰ νὰ τὰ ξεθεμελιώσουν τὰ ράχτα, νὰ τὰ ψιχουλιάσουν, νὰ τὰ καταπιοῦν.

Φτάνουν ὥς ἀπάνω, καβαλικεύουν τὸν ψηλὸ βράχο, βρέχουν μὲ τοὺς ἀφροὺς τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ δρασκελᾶνε τὴν καστρόπετρα. Χύνουνται τότες ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ λιμανιοῦ, τὰ βλέπεις καὶ κατηφορίζουν ἀπὸ τὴν πετρόσκαλα τῆς Παναγιᾶς, ἕνα δεμάτι ἄσπρα φίδια, ποὺ σπαρταροῦν καὶ τρέχουν. Γίνεται μεγάλη χλαπαταγή.

Ὅλη τὴν ὥρα ποὺ βαστᾶ ἡ μπαλαισιά, τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα τρέμουν συθέμελα ὥς τὶς σκοτεινὲς ρίζες τους. Μυστικὲς χορδὲς ἀπὸ σκληρὸ μέταλλο δονιοῦνται καὶ ἠχοῦν μέσα τους. Ὅμως δὲν πισωπλατίζουν πατημασιά. Ὁ βράχος στυλώνει μέσα στὰ μαῦρα βάθη τὰ πετρένια πόδια του, καπνίζει σύγκορμος ἀπὸ θυμό. Ὁ ἀγώνας τὸν γεμίζει ψυχὴ καὶ δύναμη, ὅπως ἕνα θεριό. Βογγᾶ καὶ τραντάζεται κάτω ἀπὸ τὴ νεροποντή, φτύνει μὲ τὶς ξεδοντιασμένες μασέλες τοὺς ἀφροὺς τῆς λύσσας του κατάμουτρα στὴ θάλασσα. Ὅσο πιὸ βαριὰ τὸν δέρνει ἡ ἀνεμική, τόσο πιὸ θεριακωμένα πυργώνει τὰ στέρνα του καταπάνω της. Ξέρει πὼς πίσω ἀπὸ τὶς φαρδιὲς πλάτες του διαφεντέυει τοῦ κόσμου τὰ ψαροκάικα, τὶς τράτες καὶ τὰ λαφριὰ τρεχαντήρια. Κι αὐτὰ ξιπάζουνται πάνω στὰ διπλά τους σίδερα, τεντώνουν τὴ γούμενα. Νὰ σπάσουν τὶς πρυμάτσες, νὰ φύγουν κατὰ τὴ στεριά, νὰ γλιτώσουν ἀλαλιασμένα ἀπὸ τὴν τρομάρα. Κάνουν σὰν τὰ ζὰ τ' ἀγαθὰ καὶ δυνατά, ποὺ τὰ συνεπῆρε ὁ πανικὸς καὶ τὰ βρίσκει δεμένα ἀπὸ τὸ χαλινάρι.

Τὸ μεγάλο τὸ κακὸ γίνεται τὶς Γεναριάτικες νύχτες, σὰ λυσσάξουν οἱ μπουράσκες, ποὺ 'ρχονται καταδῶ ἀπὸ τ' ἀκρογιάλια τῆς ἀρχαίας Τρωάδας. Τότε τὸ σκοτάδι ποὺ σκεπάζει τὰ σύμπαντα κάνει πιὸ τρομαχτικὴ τὴ νύχτα. Ὁ ἄνεμος παίρνει τὰ κεραμίδια ἀπὸ τὶς σκεπές, τὰ τινάζει στοὺς τσίγκους, πετροβολᾶ τὶς μανταλωμένες πόρτες καὶ τσακίζει τὶς τρυφερὲς λεῦκες. Ὁ σκοτεινὸς ἀγέρας εἶναι γεμάτος ἀπὸ κρότους ἀξήγητους, ἀπὸ οὐρλιαχτὰ καὶ θλιβεροὺς ἤχους. Τὰ τεντωμένα συρματόσκοινα κλαΐνε, ἀναστενάζουν τὰ δέντρα καὶ τὰ κατάρτια.

Τὸ δαιμόνιο τῆς φουρτούνας ξαπολυέται ξεχαλίνωτο μέσα στὴ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νύχτα, σφυρίζει μὲ τὰ δάχτυλα ἀπὸ κάθε μεριά, πάνω στὰ ἄλμπουρα, μέσα στὶς καμινάδες. Καβαλικεύει καὶ τὴ σιδερένια καμάρα ποὺ κρατᾶ τὸ καμπανάκι τῆς Παναγιᾶς, κρεμιέται ἀπὸ τὸ σιδερένιο γλωσσίδι κι ἀρχίζει νὰ χτυπᾶ ἄταχτα, νὰ χτυπᾶ ξεφρενιασμένα.

Ἀκοῦν οἱ ψαράδες τ' ἄγριο καμπάνισμα μέσα στὸν ὕπνο τους, τ' ἀκοῦν ὡς ἐκεῖ πάνω στὸ βουνὸ κι οἱ Μουριανοί. Ἀνοίγουν οἱ ναυτικοὶ κάτ' ἀπὸ τὸ πάπλωμα ἀνήσυχο μάτι. Οἱ γυναῖκες ἀφουγκράζουνται, σηκώνουνται χωρὶς θόρυβο ἀπὸ τὸ στρῶμα. Τυλίγουνται, θυμιάζουν τὰ κονίσματα καὶ σταυροκοπιοῦνται.

—Ἡ Παναγιὰ ἡ Γοργόνα ν' ἀποσκεπάζη τὸν κόσμο.

Τὸ λένε γιὰ τὰ καράβια ποὺ ξώμειναν, γιὰ τὰ καΐκια ποὺ λείπουν σὲ ταξίδια. Λὲν ἕνα «πατερημὸ» γιὰ τοὺς ἄγνωστους θαλασσινούς, ποὺ βολοδέρνουνται τούτη τὴν πίσημη καὶ τρομαχτικὴν ὥρα στ' ἀνοιχτά, ἀφημένοι στὰ χέρια Θεοῦ καὶ τῆς μοίρας, πάν' ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ ἄβυσσο τοῦ πικροῦ νεροῦ ποὺ τοὺς κυκλώνει.

Σὰ φωτίση ὁ οὐρανὸς πάνω στὴ φουρτούνα, βλέπεις κάθε φύλλο τοῦ ἀγέρα ποὺ ἔρχεται, νὰ σαρώνη πάνω ἀπὸ τὶς κορφὲς τῶν κυμάτων τὰ ψιχουλιασμένα νερά, νὰ τ' ἀνεμίζη μεσούρανα. Ἡ ἁλισάχνη σηκώνεται ἄσπρος μπουχός, πετᾶ σύννεφο. Ἡ τραμουντάνα τὴν πασπαλίζει στὶς σκεπές. Ἀσπρίζουν τότες τὰ κεραμίδια ἀπὸ τ' ἁλάτι. Ὅμως στὸ τέλος ἡ κούραση βαραίνει τὰ στοιχειὰ τοῦ νεροῦ, δαμάζει ἡ θάλασσα, μερεύουν τὰ κύματα κι ἀποτραβιοῦνται.

Τότε προβάλλει θάμαξη ὁ ἥλιος τοῦ Θεοῦ πάνω ἀπὸ τὴ ράχη τῆς Βίγλας καὶ στάζουν εἰρήνη τὰ λιόδεντρα. Βλέπεις πιὰ τὸ βράχο νὰ στέκεται γελαστὸς μέσα στὸ χρυσὸ φῶς. Εἶναι ἀκόμα βρεγμένος καὶ χτυπημένος, ἀχνίζει κουρασμένος καὶ στάζει διαμαντόπετρες μέσα στὴ λιακάδα, ὅμως στέκεται δυνατὸς καὶ ἥσυχος. Φορᾶ στὴν κορφή του, μετερίζι μάχης, τὸ κλησάκι τῆς Παναγιᾶς, φορᾶ τὸ καμπανάκι καὶ τὸ σκεβρωμένο κατάρτι, ποὺ δὲν ἔχει σημαία. Φορᾶ καὶ μιὰ τούφα ἀγριοσυκιά, ποὺ ἔχει πιεῖ ὅλες τὶς ἅρμες τοῦ πελάγου καὶ δὲ μαράθηκε. Ἔχει μιὰ παλικαρίσιαν ὀμορφιὰ τέτοιες ὧρες ὁ βράχος.

Πάλι σὰν ξανοίξη ὁ καιρὸς καὶ πάρη νὰ μυρίζη ἡ ἄνοιξη, τίποτα δὲν εἶναι πιὸ ἥμερο ἀπὸ τὰ ράχτα τῆς Γοργόνας. Ἡ πέτρα ροδίζει στὸν ἥλιο. Ξαπλώνεις ἀπάνω μπρούμυτα καὶ νιώθεις τὴ ζωή της ν' ἀντιχτυπᾶ σὰ φλέβα. Οἱ μικρὲς ἀγριοσυκιὲς θρασομανοῦν ἀνάμεσ' ἀπὸ τὶς χαραμίδες πάνω στὶς ψηλὲς κρέμασες. Βουτᾶνε πεινασμένες

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρίζες ὡς μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ βράχου, νὰ βυζάξουν ἀπὸ κεῖ τὸ πικρὸ καὶ ἁρμυρὸ γάλα ποὺ τὶς θρέφει. Χαράζεις μὲ τὸ σουγιὰ τὸ κοκκινωπὸ βλαστάρι καὶ ὁ ἄσπρος χυμὸς πήζει πάνω στὸ λεπίδι.

Κάτου στὰ ριζοθέμελα τοῦ βράχου κουνιοῦνται μὲ τὸ μυστικὸ ρυθμὸ τοῦ βυθοῦ στεφάνια ἀπὸ χλωρὰ φύκια. Κρεμάζουν μικροὺς καρπούς, σὰν μαργαριτάρια περασμένα σὲ κόκκινη μεταξωτὴ κλωνιά, ἁπλώνουν πρὸς τ' ἀπάνω τσαμπιὰ ἀπὸ κοκκινωποὺς κόμπους, χοντροὺς σὰν ἀγριοκέρασα. Πάνω στὶς στρογγυλὲς πέτρες ποὺ ἀσπρουλιάζουν ἀπὸ μαλακὸ χνούδι, σαλεύουνται τοῦφες ἀπὸ φύκια τρυφερὰ σὰν προφαντὰ μαρούλια. Στὶς κουφάλες μὲ κλαψιάρικες φωνὲς οἱ γλάροι, ἀδιάκοπα πεινασμένοι καὶ καυγατζῆδες, κι ἀνάμεσα στὰ παχιὰ οὔβρια κυνηγιοῦνται οἱ γύλοι, οἱ πέρκες, οἱ λαπένες, ὅλα τὰ πετρόψαρα μὲ τὰ χαρωπὰ καὶ ζωηρὰ χρώματα. Στὸν ἀφρὸ γυρίζουν μεγάλα κοπάδια ἀπὸ μικρὰ κεφαλόπουλα. Προσπαίζουν στὸ φῶς ποὺ τὰ μαγεύει καὶ κάθε ποὺ γυρίζει τὸ σμάρι ν' ἀλλάξῃ δρόμο, οἱ κοιλιές τους ἀσημίζουν στὸν ἥλιο.

Οἱ ψαράδες γυρνώντας ἀπὸ τὰ καλάρισμα ἀνεβαίνουν καὶ κρεμάζουν στοὺς τοίχους τῆς Παναγιᾶς τὰ βρεγμένα δίχτυα. Ἀπὸ τὰ ὄρθια σταυρωτὰ κουπιὰ τὰ κρεμοῦν, ἀπὸ τὸ ἄλμπουρο τῆς σημαίας κι ἀπὸ τὸ σίδερο τοῦ καμπαναριοῦ. Ὁ ἀγέρας τ' ἀνεμίζει σὰν πέπλα. Εἶναι βαμμένα σὲ βραστὸ πευκόφλουδο κι ἔχουν τὸ χρῶμα τοῦ σκουριασμένου σίδερου. Πολλὲς φορὲς εἶναι τόσα, ποὺ ζώνεται μέσα ὁλάκερο τὸ ξωκλήσι. Καμιὰ ἄλλη Παναγιὰ μέσα στὸν κόσμο τῆς Χριστιανοσύνης δὲ φορεῖ ποτὲ τέτοια πέπλα ἐξὸν ἡ Παναγιὰ ἡ Γοργόνα.

Ἔχει κι ἕνα ἴσωμα πάνω στὰ ράχτα. Ἐκεῖ, ἀνάμεσα οὐρανοῦ καὶ πελάγου, ἔρχουνται καὶ καθίζουν ἄντρες καὶ γυναῖκες. Μπαλώνουν τὰ χαλασμένα δίχτυα, ματίζουν τὰ σκοινιά, μερεμετίζουν τὰ σκισμένα πανιά. Κάθουνται σταυροπόδι ἕνα γύρο καὶ δουλεύουν. Φοροῦν στό 'να χέρι γάντι ἀπὸ κάλτσα. Πολεμοῦν μὲ κάτι χοντρὲς σακοράφες, περνοῦν τὶς καινούριες θελιὲς μὲ μικρὲς ξυλένιες σαΐτες. Λίγα εἶναι τὰ λόγια τους τὴν ὥρα τῆς δουλειᾶς. Ποῦ καὶ ποῦ κανένας ν' ἀνοίξῃ τὸ στόμα νὰ πῇ ἕνα λόγο, νὰ χωρατέψῃ ἕνα χωρατό.

«Ἡ Παναγιὰ ἡ Γοργόνα» Στράτης Μυριβήλης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. ΠΡΟΣ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Τὴ στιγμὴ ποὺ ξεκινᾶ κανεὶς γιὰ τὸ ταξίδι τῆς Μακεδονίας, ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Ἱστορία ἐξουσιάζουν τὸ πνεῦμα του. Ἔχει μπροστά του μεγάλα ποτάμια, ψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα βουνά, πανάρχαια δάση, νερὰ ποὺ πέφτουν ἀπὸ τεράστιους βράχους, καταπράσινους κάμπους καὶ γραφικὲς κοιλάδες, δύσκολες κλεισοῦρες καὶ φιλόπονες ἀκροθαλασσιές, λίμνες καὶ βάλτους, πόλεις καὶ χωριά, ποὺ ἔγραψαν μὲ τὴν πνευματική, τὴν ἐμπορική, τὴ βιομηχανική τους δραστηριότητα λαμπρότατες σελίδες στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς προκοπῆς του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἀτελεύτητα ἱστορικὰ περιστατικά, καὶ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικὰ καὶ νεώτερα, ἀγῶνες καὶ κατορθώματα, αἵματα καὶ στεναγμούς, αὐτοθυσίες καὶ ἡρωισμούς, θαυμαστὰ φανερώματα μιᾶς ψυχῆς, ποὺ εἶναι πλασμένη ἀπὸ ἁγνὸ καὶ στέρεο μέταλλο, τῆς προαιώνιας ψυχῆς τῆς Μακεδονίας.

Κι εἶναι πολὺ φυσικὸς ὁ πόθος, ποὺ γεννιέται μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ ταξιδιώτη, νὰ σταθῆ σὲ κάθε πέτρα καὶ σὲ κάθε πλαγιά, νὰ ἀγγίξη ἀπὸ κοντά, μὲ τὸ δάχτυλο, κάθε ἱστορικὸ τοπωνύμιο, νὰ περάση καὶ νὰ ξαναπεράση ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς πολιτείας, γιὰ νὰ αἰσθανθῆ ζωντανὴ καὶ ὁλόθερμη καὶ τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴ σημερινὴ πραγματικότητα τοῦ τόπου.

Ἡ παλιὰ καὶ ἡ ζωντανὴ Θεσσαλονίκη

Ἡ μεγάλη μακεδονικὴ πρωτεύουσα, ποὺ κατηφορίζει μαλακὰ ἀπὸ τὶς πλαγιὲς τοῦ Χορτιάτη στὴ φεγγόβολη ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ, εἶναι ἡ πολιτεία μὲ τὴν πολλαπλὴ ψυχή, ὅπως εἶναι ὅλες οἱ αἰωνόβιες πανάρχαιες πολιτεῖες. Μὰ ὑπάρχει μιὰ ἔντονη ἰδιοτυπία στὴ φυσιογνωμία της, ἕνα χρῶμα καθαρὰ μεσαιωνικό, ποὺ δυσκολεύεται κανεὶς νὰ συναντήση σὲ τόση ἔκταση καὶ μὲ τόση ἀφθονία χυμένο ἀλλοῦ.

Σήμερα ἀποτελεῖ σημαντικότατο κέντρο τῆς Βαλκανικῆς, τεράστια κυψέλη, ὅπου παρδαλὸ πλῆθος ἀναδίνει τὸν ἀέναο βόμβο του. Μὰ σὲ πολὺ μακρινοὺς καιροὺς δὲν κατόρθωσε νὰ παίξη ἀνάλογο ρόλο. Καὶ μολονότι ἱδρύθηκε τρεῖς χιλιάδες ἢ κάπως λιγότερα χρόνια πρὸ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς Πρωτοέλληνες καὶ Θεσσαλούς, μολονότι ἔφτασε σὲ κάποια ἀκμὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς βορινῆς Ἑλλάδος, μολονότι πῆρε καὶ τ' ὄνομά της ἀκόμη ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, τὴν κόρη Φιλίππου τοῦ Β' καὶ ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ τὴν εἶχε γυναίκα του ὁ Κάσσανδρος, ἡ φήμη της ἔμεινε περιορισμένη ἴσαμε τὴ Ρωμαϊκὴ κατάκτηση.

Δυὸ κέντρα παλιότερα τοῦ μακεδονικοῦ βίου, σημαντικὰ καὶ σεβάσμια, ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ Πέλλα, ἔστεκαν αἰῶνες ὁλόκληρους ἀντίμαχά της καὶ συγκρατοῦσαν σὲ χρυσὴ μετριότητα τὴν προοδευτική της ἀνάπτυξη. Μὰ οἱ Ρωμαῖοι κατάλαβαν τὴ σημασία τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως, τὶς πολύτιμες ὑπηρεσίες ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ προσφέρη στὴν ὀργάνωση τῶν μακρινῶν των κατακτήσεων καὶ στὴν κίνηση τοῦ ἐμπορίου των.

Γι' αὐτὸ ἡ κλασσικὴ ἀρχαιολογία τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι κυριότατα ἀρχαιολογία τῶν Ρωμαϊκῶν ἤ, ἂν προτιμᾶτε, τῶν Ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων. Κι ἔτσι παρουσιάζεται στὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θὰ κάμη τὸ σύντομο γύρο τοῦ ἀρχαιολογικοῦ της Μουσείου ἢ θὰ σταθῆ κοντὰ στὴ σημερινὴ « Καμάρα », τὴν ἁψίδα τοῦ Γαλερίου, μὲ τὰ φθαρμένα ἀνάγλυφα, καὶ θὰ συλλογιστῆ πὼς χιλιάδες χρόνια πρωτύτερα κάτω ἀπὸ τὴν ἁψίδα αὐτὴ δὲν περνοῦσε τὸ ράθυμο τρὰμ μὲ τὰ ἐκνευριστικά του κουδουνίσματα καὶ τὸ πολυποίκιλο πλῆθος τοῦ αἰώνα μας, μὰ οἱ ἀδιάκοποι ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες μὲ τὸ βαρύβροντο βῆμα, ποὺ ξεκινοῦσαν μέσα στὴ σκόνη καὶ τὸ σάλαγο τῆς Ἀππίας ὁδοῦ καὶ ξαναβρίσκανε τὸ δρόμο τῆς στεριᾶς στὸ Ἰλλυρικὸ λιμάνι τοῦ Δυρραχίου, γιὰ νὰ πάρουν τὴν Ἐγνατία, αὐτὴ τὴν ἴδια ὁδό, ποὺ στεφανώνεται ἀπὸ τὴν ἁψίδα, καὶ νὰ καταλήξουν στοὺς μακρινοὺς ἀκραίους σταθμοὺς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀνατολῆς. Ὑπάρχουν πέτρες, ποὺ ξυπνοῦν τὴν ἀνάμνηση ἀπειράριθμων περιπετειῶν, μιὰν ὁλόκληρη ἱστορία γραμμένη μὲ κλαγγὴ σπαθιῶν καὶ μὲ πάταγο πολεμικῶν ἀλόγων.

Τέτοια πέτρα εἶναι ἡ Καμάρα τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ. Ἅμα τὴν προσπερνᾶ κανεὶς κάθε ὥρα καὶ κάθε στιγμὴ πηγαίνοντας στὴν καθημερινή του ἀπασχόληση, λησμονεῖ καὶ τὸ ὕφος της καὶ τὸ νόημά της. Μὰ σὰν τὴν ξαναβλέπη ὕστερα ἀπὸ ἀπουσία μακρόχρονη, δὲν μπορεῖ νὰ ξεκολλήση ἀπὸ τὴ φαντασία του τὴν ἀντίληψη, πὼς πέρα μακριά, στὰ βάθη τοῦ ἀτέλειωτου δρόμου, θ' ἀστράψουν χάλκινες περικεφαλαῖες καὶ θὰ φεγγοβολήσουν καλογυαλισμένοι θώρακες καὶ θὰ ρίξουν περίγυρα φλογισμένες δέσμες ἀντανακλάσεων

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀσπίδες καὶ λόγχες. Εἶναι ἡ ψευδαίσθηση τῆς ἱστορίας, ποὺ ἐξουσιάζει τὸ στοχασμὸ καὶ τὸν προσηλώνει μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν πολύτιμο καὶ πολυκύμαντο πίνακα τῆς Μεσογείου, ὅπου ἀστράφτει σὰ χρυσὸ καρφὶ τεχνουργημένο μὲ τὸν κόπο καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῶν αἰώνων ἡ βασιλικὴ πολιτεία τοῦ Θερμαϊκοῦ, ἡ πολιτεία ποὺ γνώρισε ὅσο ἐλάχιστες ἄλλες τὴν ἀκμὴ καὶ τὴ δόξα καὶ τὴν ἀγωνία πικρῶν ἁλώσεων ἀπὸ τοὺς Σαρακηνούς, ἀπὸ τοὺς Νορμανδούς, ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἡ πολιτεία ποὺ ὑπῆρξε τὸ κέντρο τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου στὴ Μακεδονία, ποὺ εἶδε μὲ φρίκη τὸ αἷμα νὰ πλημμυρίζη τὸν ἱππόδρομό της στὶς μέρες τοῦ ἐκδικητοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ποὺ αἰσθάνθηκε νὰ τὴ διαπερνᾶ σὰ θανάσιμο ρίγος ἡ βουλιμία καὶ ἡ ζηλοτυπία τῶν γειτόνων της.

Ἅμα σκαρφαλώνη κανείς, περνώντας ἀνάμεσα στὰ στενὰ δρομάκια τῆς παλιᾶς Θεσσαλονίκης μὲ τὸ ζωηρὸ ἀνατολίτικο χρῶμα, στὰ ὕψη τοῦ Ἑπταπυργίου, ποὺ μοιάζει μὲ καστροθεμελιωμένη καὶ καστροζυρισμένη πολιτεία, καὶ κοιτάζη κάτω, στὰ πόδια του, τὴ θάλασσα τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ τὰ πυκνὰ ἀθροίσματα τῶν παλιῶν καὶ τῶν νέων κτισμάτων, βλέπει ν' ἀνεβαίνουν ἀνάερα καμπαναριὰ καὶ μιναρέδες, λυγεροὶ βυζαντινοὶ τροῦλοι καὶ πλαδαροὶ μουσουλμανικοὶ θόλοι κι' αἰσθάνεται βαθύτερα τὸ νόημα καὶ τὰ πεπρωμένα τῆς πολιτείας. Καὶ διαπιστώνει χωρὶς ἀμφιβολία πὼς ἂν ἡ τουρκοκρατία μέρα μὲ τὴ μέρα ἐξαφανίζεται μπροστὰ στ' ὁρμητικὸ ἄνθισμα τῆς σημερινῆς ζωντανῆς καὶ δραστήριας Θεσσαλονίκης, τὸ βυζαντινὸ ὕφος μένει πάντα τὸ κύριο καὶ οὐσιῶδες ὕφος τῆς πόλεως.

Ὁλόκληρη ἡ Θεσσαλονίκη δὲν εἶναι παρὰ ἕνα ἀπέραντο βυζαντινὸ μουσεῖο, ὅπου ὁ λαίμαργος ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ χορτάση τὴν αἰσθητική, τὴν ἱστοριοδιφικὴ καὶ τὴν ἀρχαιολογική του πείνα, νὰ παρακολουθήση ὅλες τὶς ἐξελίξεις καὶ τὶς μετατροπὲς τῶν ρυθμῶν τῆς τέχνης τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, νὰ ὀνειρευτῆ κάτω ἀπὸ ζωγραφισμένους θόλους, ἀπὸ κομψὰ κιονόκρανα, ἀπὸ ψηφιδωτὰ καὶ τοιχογραφίες, νὰ περπατήση ἀνάμεσα σὲ θαυμάσιες κιονοστοιχίες, σὲ νάρθηκες καὶ παρεκκλήσια, νὰ προσευχηθῆ σὲ μεγαλοπρεπεῖς βασιλικὲς ἢ θολωτὲς ἐκκλησίες, νὰ εὐφρανθῆ μὲ τὴ γραφικὴ ἁρμονία τῶν κομψοτεχνημάτων ποὺ δημιούργησαν οἱ βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τῶν μακεδονικῶν χρόνων.

Καὶ θὰ ἰδῆ ἀπάνω ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν πολυσήμαντη θάλασσα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν μνημείων καὶ τῶν κτισμάτων ν' ἀνεβαίνη πλαγιασμένος σὲ μαλακὸν ἀνήφορο, ἀσυμπλήρωτος ἀκόμα ὁ μεγάλος ναὸς τοῦ πολιούχου, ἡ ἀρχαία βασιλικὴ Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἡ ἐκκλησιὰ μὲ τὴ μακραίωνη καὶ γεμάτη συνταραχτικὲς περιπέτειες ἱστορία, ἡ χαλασμένη καὶ ξανανιωμένη, ἡ βεβηλωμένη καὶ δῃωμένη, ποὺ πολυάριθμα τώρα χρόνια ξαναχτίζεται ἀπάνω στὰ σχέδια τῆς παλιᾶς ὀμορφιᾶς της καὶ καρτερεῖ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ γιορτάση ἄλλη μιὰ φορὰ τὰ ἐγκαίνιά της, ξαναζώντας θριαμβευτικὰ στοὺς ἀμφίλογους καὶ παράδοξους καιροὺς τοῦ αἰώνα μας.

Ξαναπῆρα ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια τὸ δρόμο τῶν φημισμένων εὐκτηρίων. Ὕστερα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Δημήτριο στάθηκα στὴ μοναδικὴ «ροτόντα», ποὺ μεταβάλλεται σήμερα σὲ μουσεῖο τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ καμάρωνα τὴν πολλαπλὴ ἀντήχηση τῆς φωνῆς μου κάτω ἀπὸ τὸν ἀέρινο θόλο τοῦ Παντοκράτορος. Πῆγα στὴν Ἁγια-Σοφιὰ ξανανιωμένη, γεμάτη ἀστραφτερὴ φεγγοβολιά, στὴν Ἁγια-Παρασκευὴ ἢ τὴν Ἀχειροποίητο Θεομήτορα, βασιλικὴ τολμηροῦ καὶ γοητευτικοῦ σχεδίου, μὲ εἴκοσι τέσσερεις κολόνες, στὴν Παναγία τῶν Χαλκέων περιποιημένη μὲ στοργικὴ φροντίδα, ὥστε νὰ δείχνη ζωηρότερα τὴν κομψότητα, τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ὀμορφιά της, στὸν Ἅγιο Παντελεήμονα καὶ στὴν Ἁγια—Κυριακή.

Ὕστερα πῆρα πάλι τὸ δρόμο τοῦ Κάστρου κι ἔφερα τὰ βήματά μου στὸ σεβάσμιο μοναστήρι τῶν Βλατάδων καὶ στὸ μικρὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, ὅπου ἔκανε τὴν πρώτη του προσευχὴ μετὰ τὴν ἅλωση τοῦ 1430 ὁ κατακτητὴς Μουράτ. Αἰσθάνθηκα ὅλη τὴν εὐφροσύνη τῆς περιπλανήσεως ἀνάμεσα στοὺς τόπους, ποὺ ἅγιασε καὶ ὡράισεν ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ τέχνη. Καὶ σταμάτησα τελειωτικὰ στὸ θαῦμα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸν φημισμένο γιὰ τὴ σπάταλη ἁρμονία τῆς κεραμοπλαστικῆς του διακοσμήσεως καὶ γιὰ τὴ φτερωτὴ σύλληψη τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ του σχεδίου, τοῦ ἀπαράμιλλου σὲ κομψότητα.

Μὰ παράλληλα στὴ μεσαιωνική, τὴ βυζαντινὴ αὐτὴ Θεσσαλονίκη, ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ὁλωσδιόλου διαφορετική, ἡ Θεσσαλονίκη τῆς Τουρκοκρατίας, τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως. Εἶναι αὐτή, ποὺ ἑνώνει τὸ Ἑπταπύργιο μὲ τὴ νεώτερη πόλη τῆς ἀκροθαλασσιᾶς· εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη τῆς κατακτήσεως. Στὶς παλιὲς γειτονιές της

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δὲ βρῆκα παρὰ ἐλάχιστη γραφικότητα καὶ τούτη χωρὶς στέρεο ὕφος καὶ χωρὶς ρυθμό. Δὲν κατόρθωσα νὰ εὐφρανθῶ ὅπως στὴν Καστοριὰ ἢ ὅπως στὴ Νάουσα, ὅπου ὑπάρχει εὐγένεια, πάστρα καὶ ἀρχοντιά. Ἐδῶ οἱ ἄρχοντες κατέβηκαν στὴν παραλία καὶ κοιτάζουν ἀπὸ τὰ κυβικά τους οἰκοδομικὰ μεγαθήρια τὴ θάλασσα· ἀπάνω ἀπόμεινε τὸ « πλῆθος», ποὺ περνάει τὴ δύσκολη καὶ τὴν πληχτική του μέρα ἀνάμεσα σ' ἕνα μαραζωμένο δέντρο καὶ σ' ἕνα φαγωμένο λιθόστρωτο.

Πλάι στὴν παλιὰ Θεσσαλονίκη, τὴ Θεσσαλονίκη τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, ζῆ καὶ ἀναπτύσσεται ἡ σημερινὴ ζωντανὴ πολιτεία, κέντρο καὶ κίνητρο μιᾶς ἀέναης παλίρροιας, ὅπου τεράστια συμφέροντα, τεράστιοι οἰκονομικοὶ παράγοντες καὶ συνδυασμοὶ παίζουν τὸν πρῶτο καὶ κύριο ρόλο. Πρέπει νὰ τὴ δῆ, νὰ τὴν αἰσθανθῆ καὶ νὰ τὴν ἀγαπήση κανεὶς αὐτὴ τὴν ὁλοζώντανη Θεσσαλονίκη, ποὺ εἶναι ἡ μεγάλη καρδιὰ τῆς Μακεδονίας, ρυθμίστρια κάθε εἴδους κυκλοφορίας.

Τὸ ταξίδι μου τοῦτο μ' ἔφερε στὶς πιὸ μακρινὲς περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, σὲ πολιτεῖες ἀκριτικὲς καὶ σὲ χωριὰ χαμένα σὲ κάμπους καὶ βουνά, μακριὰ ἀπὸ τὴ ζωηρὴ κίνηση τῆς θάλασσας καὶ τῶν πολυσύχναστων δρόμων. Καὶ παντοῦ μὲ ρώτησαν ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Δὲ μὲ ρώτησαν ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἡ Ἀθήνα εἶναι πολὺ μακρινή, πολὺ ἐπίσημη καὶ πολὺ ἀπίθανη. Γιὰ τὸν ἀγρότη τῆς Μακεδονίας μοιάζει μὲ χώρα τοῦ παραμυθιοῦ, ποὺ δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ποθήση, ποὺ δὲν τὴν ἔχει γνωρίσει οὔτε μὲ τὴν ὁποιαδήποτε, τὴν ἄνεργη καὶ τὴ δυσκίνητη φαντασία του. Ἡ Θεσσαλονίκη ὁλωσδιόλου ἀντίθετα εἶν' ἕνας κόσμος πιὸ κοντινός, γεμάτος γοητεία καὶ ἕλξη. Εἶναι ἡ ἀκροθαλασσιά, τὸ καράβι ποὺ φεύγει φορτωμένο καρποὺς καὶ γυρίζει φορτωμένο χρῆμα, τὸ τραῖνο ποὺ ξεκινάει πρὸς κάθε κατεύθυνση καὶ ξανάρχεται ὅλο σάλαγο καὶ καπνὸ ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῶν ὁριζόντων, τὸ πολύχρωμο πλῆθος, ποὺ κερδίζει τὸ ἄφθονο χρῆμα καὶ τὸ ξοδεύει, καθὼς τὸ κερδίζει, μὲ ἀπερισκεψία καὶ ἁπλοχεριά.

Ὁ χωριάτης, ποὺ βασανίζεται ὅλο τὸ χρόνο σκυμμένος στὸ χωράφι του, θὰ στείλῃ τὴ συγκομιδή του στὴ Θεσσαλονίκη· ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἐσωτερικοῦ, ποὺ θέλει νὰ ταξιδέψη ταξίδι μακρινὸ καὶ πολυήμερο, θὰ κατέβη καὶ θὰ σταματήση στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νὰ πάρη ἐκεῖ τὴν ἀνάσα του καὶ νὰ σχεδιάση τὴν παραπέρα πορεία του· ὁ ἄρρωστος θὰ κοιταχθῆ ἀπὸ καλύτερο γιατρὸ στὴ Θεσσαλονίκη· τὸ παιδὶ τοῦ εὔπορου σπιτιοῦ θὰ σπουδάση στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μακεδονίας· ἡ κόρη τοῦ ἄρχοντα θὰ ράψη τὸ φόρεμά της, θ' ἀγοράση τὰ προικιά της, θὰ κάμη τὸ ταξίδι τοῦ γάμου της στὴν ἴδια φημισμένη πολιτεία τῆς πολυτάραχης ἀκροθαλασσιᾶς. Ἔτσι ἡ Θεσσαλονίκη μεταβάλλεται σ' ἕνα τεράστιο χωνευτήρι, ὅπου ντόπιοι καὶ ξένοι, μόνιμοι καὶ περαστικοὶ βρίσκονται σὲ ἀδιάκοπη κίνηση καὶ συναλλαγή, φλογίζονται ἀπὸ τὴν ἴδια δίψα τοῦ κέρδους, ἀπὸ τὸν ἴδιο πυρετὸ τῆς δραστηριότητας, ἀπὸ τὴν ἴδια προσπάθεια τῆς δημιουργίας.

Κάθομαι καὶ βλέπω ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ξενοδοχείου μου, χτισμένο ἀντίκρυ σὲ πολυσύχναστο τρίστρατο, τὸν κόσμο ποὺ περνᾶ, τὸν κόσμο ποὺ στέκεται στὶς προθῆκες τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τὸν κόσμο ποὺ προσπαθεῖ νὰ κερδίση τὴν ὥρα του τρέχοντας σὰ νὰ κυνηγιέται. Εἶναι ἡ ὥρα βραδινή· οἱ πρῶτες σκιὲς τῆς νύχτας σουρώνουν καὶ κατακάθονται στὴν πολιτεία, ποὺ ἀνάβει τὰ φῶτα της. Ἕνας σύσμιχτος σάλαγος ἀναδίνεται καὶ γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα, ἕνας σάλαγος ἀπὸ γέλια, κουβέντες, ξεφωνητά, κουδουνίσματα, τροχοὺς καὶ βήματα. Γυναῖκες γεμάτες ἀνοιχτοκαρδιὰ πᾶνε κι ἔρχονται, σταματοῦν καὶ ξανακινοῦν. Ἄνθρωποι τῆς δουλειᾶς ἀναπαύουν τὸν κάματό τους στὸ θέαμα τοῦ εὐκίνητου πλήθους. Ἄνθρωποι τῶν ὑποθέσεων περιφέρουν τὴ βιαστική τους ἐμβρίθεια στὴ φλογισμένη ἄσφαλτο. Ὑπάλληλοι μπαίνουν καὶ βγαίνουν στὶς φωτισμένες πόρτες γεμάτοι σπουδή.

Ὅλο αὐτὸ τὸ πλῆθος τὸ παρδαλό, τὸ ἀκαταστάλαχτο, τὸ πολυποίκιλο μοῦ θυμίζει τὴν ἄλλη πρωτεύουσα, τὴν Ἀθήνα. Μὰ ἡ Ἀθήνα, σὲ ὁρισμένες της τουλάχιστον περιοχές, ἔχει κάποιο ἄλλο ὕφος, κάποιον ἄλλο ἀέρα, ἔχει τὴν παλιὰ εὐγένεια, τὴ στέρεα οἰκοδομημένη ἀρχοντιά, τὴν ἀριστοκρατία τῆς καταγωγῆς, τὴν κομψότητα καὶ τὴν πνευματικότητα. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶν' ἕνας κόσμος ποὺ τώρα δημιουργεῖται, ποὺ τώρα προσπαθεῖ νὰ ἀποκτήση μιὰ ἔκφραση, νὰ πλάση μιὰ προσωπικότητα μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀντιφάσεων.

Πέρασαν εἴκοσι ἑφτὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, εἴκοσι δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917, ποὺ ἔδωσε στὴν πολιτεία τὴ δυνατότητα νὰ ξαναπλάση τὸν ἑαυτό της, δέκα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

έφτὰ χρόνια ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφή, ποὺ τῆς πρόσφερε ἕνα πλῆθος ἐργατικῶν καὶ εὐκίνητων κατοίκων. Καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ Θεσσαλονίκη ξαναχτίστηκε, ὀργανώθηκε, ἔγινε μιὰ νέα πόλη μὲ ἀνοιχτοὺς καλοστρωμένους δρόμους, μὲ δροσεροὺς κατάφυτους κήπους, μὲ οἰκοδομικὰ μεγαθήρια. Ὅλη ἡ ἀκροθαλασσιὰ ζώστηκε ἀπὸ μιὰ τεράστια οἰκοδομικὴ χλωρίδα, κύβους ἀπάνω σὲ κύβους, ἀμφίβολα κατορθώματα τῆς σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς.

Καμαρώνω τὴ μέριμνα, ποὺ ἐσχεδίασε τοὺς μεγάλους καὶ εὐρύχωρους δρόμους τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ ἄνοιξεν εὐχάριστες πλατεῖες, ποὺ δημιούργησε κήπους, καὶ ἀνάδειξε μερικὰ ἀπὸ τὰ ὡραιότερα μεσαιωνικὰ μνημεῖα καὶ κτίσματα. Ἡ παραλιακὴ λεωφόρος, ἡ λεωφόρος τῆς Νίκης, μένει πάντα ἕνας καλὸς δρόμος. Εἶναι ὁ πιὸ ἀγαπημένος περίπατος τῶν κατοίκων, ποὺ μαζεύονται κάθε βραδάκι, τὶς Κυριακὲς περισσότερο, γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ παραλιακὰ κέντρα, γιὰ νὰ ρεμβάσουν καὶ νὰ φλυαρήσουν ὁλόγυρα στὸ Λευκὸ Πύργο, γιὰ ν' ἀκούσουν μουσική, νὰ ἰδοῦν κινηματογράφο, νὰ πᾶνε μὲ τὴ βάρκα νὰ ξενυχτήσουν καὶ νὰ γυρίσουν κατάκοποι, ξεθεωμένοι καὶ πολὺ φτωχότεροι στὰ σπίτια τους.

Στὴ λεωφόρο τῆς Νίκης παίζεται θαυμάσια κάθε Κυριακὴ τὸ γνωστὸ ἱλαροτραγικὸ δράμα τοῦ πλήθους, ποὺ ξεχύνεται ἀπὸ τὶς πολυθόρυβες πολυκατοικίες, ἀπὸ τὰ παλαιϊκὰ σπίτια τοῦ Ἑπταπυργίου, ἀπὸ τοὺς στρατῶνες καὶ τοὺς συνοικισμούς, γιὰ νὰ διασκεδάση τὴν πλήξη του· εἶναι τὸ δράμα τοῦ κυριακάτικου Ζαππείου, ποὺ τὸ ξέρουν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ πεῖρα ἢ παρατήρηση, σκηνὴ πρὸς σκηνή.

Μὰ ὅποιος θὰ ἤθελε νὰ συλλάβη τὸ ρυθμὸ τῆς μεγάλης αὐτῆς πολιτείας κοιτάζοντας τὸ ἀμέριμνο Κυριακάτικο πλῆθος θὰ κινδύνευε νὰ πέση σὲ ἀνεπανόρθωτο σφάλμα. Ὁ δρόμος τῆς ἀλήθειας εἶναι διαφορετικός. Ἡ πραγματικὴ Θεσσαλονίκη, ἡ Θεσσαλονίκη τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τῶν μεγάλων ξενοδοχείων, ὅπου κατασταλάζουν οἱ λογῆς - λογῆς παραγγελιοδόχοι, τῶν ἐργοστασίων, τῶν γραφείων, τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας, ποὺ τὴ χρησιμοποιοῦν σὰν κυψέλη πληθωρικῆς δραστηριότητος, τῶν Ἑλλήνων τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, ποὺ ἔρχονται δῶ νὰ βροῦν καλύτερη τύχη, τῶν Ἑβραίων, ποὺ θεραπεύουν μὲ πολύχρονη πεῖρα τὸ θεὸ τοῦ ἐμπορίου, τῶν προσφύγων, ποὺ ἀφομοιώθηκαν πιὰ μὲ τὸ ντόπιο πλῆθος καὶ σφηνώθηκαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παντοῦ, τῶν ἐμπόρων, τῶν βιομηχάνων, τῶν μεταπρατῶν, ποὺ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν ἄλλη Εὐρώπη, γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα πατρίδα στὴ φημισμένη αὐτὴ ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἀναδίνει τὴ βοὴ καὶ τὸν πάταγο τῆς ἀπεριόριστης ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς δραστηριότητας.

«Ἑλληνικοὶ Ὁρίζοντες» Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ—ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ—ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Η ΖΩΗ

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια κατεβαίνουν νὰ πιοῦν στὴν κελαηδούσα ρεματιά.

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια σταθῆκαν ἄξαφνα στὸν κατήφορο μὲ τὰ κέρατα σὰν κλάδους, καὶ τὰ κεχριμπαρένια τους μάτια μὲ κοιτάζουν.

Μέσ' ἀπὸ τὸ λόγγο, μέσ' ἀπὸ τὰ σγουρὰ πεῦκα ἕνα κοτσύφι σφυρίζει σὰν τσοπανόπουλο.

Ἄ! ζωή, τρελὴ ποὺ εἶσαι! Ἄ! ζωή!

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ σὰν καλοσύνη ποὺ κρύβεται, εἶν' ἕνα ἐκκλησάκι.

Χρόνια διακόσια κοιμᾶται ἀπέξω ὁ καλόγερος ποὺ τὸ ἐζωγράφισε, χρόνια διακόσια σωπαίνουν τὰ τρία του κυπαρίσσια.

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ εἶν' ἕνα κάτασπρο ἐκκλησάκι.

Ἄ! ζωή, ὡραία ποὺ εἶσαι! Ἄ! ζωή!

Ἀπάνω στὶς μολόχες, ἀπάνω στὸ νέο θυμάρι, πουλάκια δίχως ὄνομα, στιγμὲς πουλάκια ἦρθαν, ἔφυγαν.

Οἱ γαλανὲς σκιὲς τῶν φύλλων τρέχουν στὸ μαντίλι τῆς χωριατοπούλας, ποὺ διαβαίνει κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο.

Στὸν ἴσκιο του ὁ γεροπεῦκος ἐκοίμισεν ἕνα κοπάδι.

Στὸ λαμπρὸ γαλάζιο τ' οὐρανοῦ ἄσπρα σύννεφα σβήνουν ἀπὸ εὐχαρίστηση . . .

Ἄ! ζωή, εὐτυχισμένη ποὺ εἶσαι! Ἄ! ζωή!

Κι ὅμως τὴν ὥρα τοῦ δειλινοῦ δὲν ξέρω τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλλου κόσμου καὶ χύνεται στὰ πεῦκα, τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλλου κόσμου . . .

Κι ὅμως τώρα ποὺ βράδιασε, δὲν ξέρω γιατὶ ὅλα στὸν κόσμο συλλογίζονται τὴν αἰτία τους, γιατὶ τὸ σκοτάδι ἁπλώνεται σὰν ἕνα μεγάλο νόημα. . .

Κι ὅμως τώρα ποὺ σκοτείνιασε, τὰ πλάσματα συλλογίζονται

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ νόημα τοῦτο ποὺ τὸ εἶχανε ξεχάσει τὸ πρωὶ σήμερα μὲ τὸν ἥλιο καὶ πάλι θὰ τὸ ξεχάσουν αὔριο μὲ τὸν ἥλιο, αὔριο μὲ τὶς χαρές...

Ἄ! ζωή, ἀσυλλόγιστη ποὺ εἶσαι! Ἄ! ζωή!

«Πεζοὶ Ρυθμοὶ» Ζαχαρίας Παπαντωνίου

---

2. ΑΧΩΡΙΣΤΟΙ

Στοὺς σοφούς, ποὺ χάνονται ζητῶντας τὴν ἀλήθεια, θὰ μαρτυρήσω ἕνα γνωστό τους μυστικό.

Ἀπὸ τῆς μάνας τὴν ἀγάπη πρωτοβγῆκε στὸν κόσμο τὸ τραγούδι.

Μικρὸ τὸ πλασματάκι αὐτὸ ἀγρυπνοῦσε στὸν ὕπνο τοῦ παιδιοῦ. Καὶ πλάγιαζε στὴν κούνια του ἀγκαλιὰ μὲ τὸ παιδάκι.

Ξυπνοῦσε θυμωμένο, λυπημένο τὸ παιδί ; Ὁ συνομήλικος ὁ σύντροφός του τὸ καλόπιανε, τὸ χάιδευε, τό ᾽κανε νὰ λησμονήση κάθε φόβο, κάθε φάντασμα λυπητερό, γέννημα τοῦ ὕπνου.

Ὅλη τὴν ἡμέρα δὲν τ᾽ ἄφηνε ἀπὸ κοντά του τὸ παιδάκι. Τὴ νύχτα, σὰν ξυπνοῦσε, προσπαθοῦσε νὰ τοῦ ξαναφέρη τὸν ὕπνο του γλυκό. Καὶ τὴν αὐγὴ παράστεκε στὸ ξύπνημά του πρόσχαρο. Κατὰ τὴν ὥρα καὶ τὴν ὄρεξή του ἄλλαζε σκοπὸ κι ἐκεῖνο. Γινόταν κελάδισμα πουλιοῦ—ἄλλο ἀγάπης γέννημα—γινόταν χαμόγελο καὶ χάδι, γινόταν φιλί. Γινόταν κραυγὴ τοῦ πόνου, σπαραγμὸς καὶ θρῆνος τέλος.

Ἔτσι μεγάλωνε τὸ τραγούδι μαζὶ μὲ τὸ παιδί. Τά ᾽τρεφε καὶ τὰ δυὸ τῆς μάνας ἡ ἀγάπη μὲ τὸ φιλὶ καὶ μὲ τὸ γάλα της.

Ἀφοῦ παράτησε τὴν κούνια τὸ παιδί, ἀκολούθησε καὶ τὸ τραγούδι πιστὸ τὰ βήματά του. Ἄτολμοι στὴν ἀρχὴ ἐγνωρίζονταν μὲ τὸν καιρὸ καλύτερα οἱ δυὸ σύντροφοι. Κι ὅσο τὸ παιδὶ μεγάλωνε, τόσο μεγάλωνε καὶ τὸ τραγούδι. Κι ἔπαιρνε ἀπὸ τὶς χάρες τοῦ παιδιοῦ· κι ἔπαιρνε ἀπὸ τοὺς πόνους του καὶ τὶς πληγές του. Καὶ τὶς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔκανε δικές του. Καὶ βότανα τὶς ἔκανε καὶ φίλτρα στὸ γλυκό του σύντροφο. Τόσες αὐτὸ τοῦ 'βρισκε παρηγοριές, ὅσες ἐκεῖνος εἶχε πίκρες. Τοῦ 'λεγε ἀκόμα τὸν κρυφὸ καημό του, ποὺ κι ὁ ἴδιος δὲν τὸν ἤξερε. Καὶ μ' αὐτὸ μονάχα τοῦ 'χυνε τὸ βάλσαμο μὲς στὴν καρδιά. Μαντευε τοῦ νοῦ του τὶς λαχτάρες, πρὶν ὁ ἴδιος τὶς νοιασθῆ, σὰν μάντις, σὰν προφήτης. Κι ἔκανε σοφὸ τὸ σύντροφό του μὲ τὰ κρυφὰ ποὺ τοῦ φανέρωνε. Καὶ γινόταν κι αὐτὸ σοφώτερο μὲ τὸν καιρό.

Περιπλεγμένοι οἱ δυὸ σύντροφοι ἀκολούθησαν τὸ ταξίδι τους.

«Λόγοι κι 'Αντίλογοι» Γιάννης Βλαχογιάννης

---

3. ΣΚΕΨΕΙΣ

Ὁ ἀληθὴς ποιητὴς πρέπει νὰ ὁμοιάζῃ τὴν δρῦν, ἥτις ὅσον ὑψηλότερα αἴρει τὴν κεφαλήν της πρὸς τὸν οὐρανόν, τόσον βαθύτερον βυθίζει τὴν ρίζαν εἰς τὴν γῆν.

Ἂν δὲν ὑπῆρχαν δύται, οὐδὲ μαργαρῖται ἤθελον ὑπάρχει.

Τὸ νὰ μείνῃ τις ἄγνωστος ἐν Ἑλλάδι εἶναι σχεδὸν κατόρθωμα.

Εἶχε πρὸ αὐτοῦ χάρτην, κάλαμον, μελανοδοχεῖον καὶ πᾶν ὅ,τι χρειάζεται πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ἀμαθείας του.

Λέγεται ὅτι ὁ Τάσος, πρὶν ἢ ποιήσῃ τὴν ἐν τῇ ἐποποιΐᾳ του ἀμίμητον ἐκείνην περιγραφὴν τῆς ἀνδρείας, τῶν βασάνων, τῆς δίψης καὶ τῶν ὀπτασιῶν διαυγῶν βρύσεων καὶ καταλειβομένου χειμάρρου, ὑφ' ὧν κατείχοντο ἐν μέσῳ τῆς αὐχμηρᾶς φλεγούσης ἐρήμου οἱ Σταυροφόροι, ἀπεῖχεν ὕδατος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διὰ τὸν αὐτὸν ἴσως λόγον ἐπέτυχε ν' ἀπεικονίσῃ οὕτω θαυμασίως ὁ τυφλὸς Μίλτων τὰς σκηνογραφίας, ὧν τὸ κάλλος διέβλεπε διὰ μόνου τοῦ μαγικοῦ πρίσματος τῶν ἀναμνήσεων αὐτοῦ.

Μόνη ἡ στέρησις ἀγαθοῦ τινος διδάσκει ἡμᾶς νὰ ἐκτιμῶμεν αὐτὸ κατ' ἀξίαν ἢ καὶ ἄνευ τῆς ἀξίας του.

«Ἔργα», τ. Ζ΄ Ἐμμανουὴλ Ροΐδης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Τὸ νὰ κλειοῦμε τὰ μάτια μας σ' ἐκείνους, ὁποὺ μᾶς ὑβρίζουνε, εἶναι συχνὰ γενναιότητα. Τὸ νὰ τὰ ἀνοίγωμε καλὰ σ' ἐκείνους, ὁποὺ μᾶς ἐπαινοῦνε, εἶναι πάντοτε φρονιμάδα.

Δὲν δικάει ν' ἀποχτοῦμε καὶ νὰ ἔχουμε ἰδέες. Χρειάζεται διὰ τὴ στερέωσή τους εἰς τὸ πνεῦμα μας καὶ νὰ τὲς διατυπώνωμε μὲ φράσεις ρητὲς καὶ γραπτές. Ἐπειδὴ μόνον εἰς τὴν διατύπωσή τους ξεκαθαρίζουνται καλύτερα, γένουνται φανερώτερες, ἀκριβέστερες· κι ἐμεῖς γενόμαστε περισσότερο κύριοι αὐτῶν.

Ὁ φιλάργυρος, μὴν ἠξέροντας νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ μέσα τῆς ζωῆς, τὰ χρήματα, κατὰ τὴν ἀληθινή τους ἀξίαν, ζῇ πάμπτωχος μεταξὺ σωρευμένου πλούτου.

Ἀπ' ὅσους σὲ γνωρίζουνε, ὁ λιγώτερος, ποὺ σὲ γνωρίζει, εἶσαι σύ.

«Στοχασμοὶ» Ἀνδρέας Λασκαρᾶτος

5. ΘΡΥΨΑΛΑ

Ὁ ἐγωιστὴς ἄνθρωπος, ὅταν περιπατῇ, κοιτάζει ἢ ψηλὰ ἢ χαμηλά. Ἴσως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κοιτάξῃ. Ἂς προσέξουν οἱ ἄλλοι νὰ μὴν πέσῃ ἀπάνω τους.

Διὰ νὰ αἰσθανθῇ κανεὶς τὴν ἰδική του εὐτυχία, πρέπει νὰ παύσῃ ἐνοχλούμενος ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων.

«Βοήθησέ με, λέει τὸ ἐρημοκλήσι στὸ Χρόνο· πύκνωσέ μου τὶς μυρτιὲς ποὺ μὲ ἀγκαλιάζουν, θέριεψέ μου τὴ βελανιδιὰ ποὺ μοῦ κρατεῖ συντροφιά, τὸν πεῦκο, ποὺ μουρμουρίζει τὸ τροπάρι μου, τὸν πλάτανο, ποὺ μὲ δροσίζει. Προφύλαξέ μου ἀπὸ τὸν κεραυνὸ τὸ ψηλὸ κυπαρίσσι, ποὺ μέσα στὰ πυκνόκλαδά του κρύβεται τὸ στοιχειό μου — στὸ κυπαρίσσι αὐτὸ εἶναι κρεμασμένο καὶ τὸ σήμαντρό μου . . .

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἔτσι θὰ ἔρθη κανένας διαβάτης νὰ ξεκουραστῆ καὶ ἴσως νὰ μπῆ καὶ μέσα νὰ προσκυνήση. Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ περισσότερο σὲ παρακαλῶ, Χρόνε, εἶναι νὰ χρυσώσης τοὺς τοίχους μου μὲ τὸ χνούδι σου, νὰ παλιώσης καὶ τὶς εἰκόνες μου· ἔτσι θά ᾿ρθη καὶ καμιὰ καλλιτεχνικὴ ψυχή, ἀπ᾿ αὐτὲς ποὺ γνωρίζουν νὰ προσεύχωνται.

«Θρύψαλα» Δημήτριος Καμπούρογλους

6. ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

Ἡ ἀγάπη πύργους καταλεῖ καὶ κάστρα ρίχνει κάτου.

Ὅποιος ἀγοράζει τὰ περιττά, πουλεῖ τὰ ἀναγκαῖα.

Τ᾿ ἀδέλφια ὅντας σμίγουνε, τριαντάφυλλα ἀνοιγμένα.

Ἀδικιᾶς σπυρὶ σπαρμένο κι ἂν φυτρώση δὲ σταχυάζει.

Ὁ ἀκαμάτης δὲν τρώει τὰ μύγδαλα, γιὰ νὰ μὴν τὰ σπάση.

Ἀκούμπα, ἂν θέλης νὰ βαστιέσαι.

Τοῦ γεωργοῦ ἡ δουλειὰ στ᾿ ἁλώνι φαίνεται.

Ν. Γ. Πολίτου «Παροιμίαι»

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ο ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ

Ἤμεθα τότε μιὰ εὔθυμη συντροφιὰ νέων εἰς τὰ Χανιά, ποὺ εἴχαμε κοινὴν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἱππασίαν. Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἕνας Τοῦρκος, ὁ Τζανερίκος, ἔδιδεν ἄλογα μὲ νοίκι. Ἐπαίρναμε ἀπὸ ἕνα κι ἐτραβούσαμε στὰ περίχωρα. Τί ὑπέφεραν ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ἀπὸ τὴ νεανική μας τρέλα δὲν περιγράφεται. Ἐτρέχαμε σὰ δαιμονισμένοι καὶ τ' ἀναγκάζαμε νὰ ὑπερπηδοῦν κάθε ἐμπόδιο, ποὺ συναντούσαμε, εἴτε τοῖχος ἦτο εἴτε χαντάκι. Καὶ καμιὰ φορά, ὅπως ἦσαν ἀφρισμένα τ' ἄλογα, τ' ἀναγκάζαμε νὰ προχωρήσουν στὴ θάλασσα καὶ ἐκάναμε τὰ λουτρὰ τῶν Κενταύρων, ὅπως ἐλέγαμε τὸ ἔφιππον ἐκεῖνο κολύμπημα. Ἔπειτα, μουσκεμένοι καθὼς ἤμεθα, ἐγυρίζαμε στὰ Χανιὰ καὶ παραδίδαμε στὸ Καλὲ - Καπισὶ ξεθεωμένα τὰ ἄλογα.

Ὅσες φορὲς στὶς ἐκδρομὲς ἐκεῖνες ἐπερνούσαμε ἀπὸ ἕνα χωριὸ τοῦ κάμπου, μᾶς ἔπαιρνε στὸ σπίτι του ὁ γερο - Καμαριανός. Μᾶς ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποφύγωμε. Ἤμεθα φίλοι καὶ συνομήλικοι τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος ἐσπούδαζεν ἰατρικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας· καὶ ὁ γερο - Καμαριανὸς μᾶς ἔλεγεν ὅτι δὲν μπορούσαμε ν' ἀρνηθοῦμε στὸν πατέρα τοῦ φίλου μας, ὁ ὁποῖος κάθε ποὺ μᾶς ἔβλεπε νόμιζε πὼς ἔβλεπε καὶ τὸ γιό του μαζί. Θὰ τὸ θεωροῦσε προσβολὴ καὶ θὰ τοῦ 'κανε μεγάλη λύπη. Ἀλλ' ἦτο καὶ καλὸς καὶ εὔθυμος ἄνθρωπος, μ' ὅλα του τὰ ἑξήντα χρόνια, κι εἶχε ἐξαίρετο κρασί. Μπορούσαμε λοιπὸν νὰ τοῦ ἀρνηθοῦμε ;

Ἀλλ' ἐνῶ ἦτο εὐχάριστος ἄνθρωπος, εἶχε καὶ μιὰ δυσάρεστη συνήθεια, τὴν ὁποίαν ἐφοβούμεθα. Ἅμα ἔπινε κι ἔφθανε στὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς μέθης, ἐκατάφερνε γροθιὲς στὰ μαλλιαρά του στήθη, ποὺ τά 'χε ἀνοικτά, ὅπως τά 'χαν ἀκόμη τότε οἱ γεροντότεροι χωρικοὶ τῆς Κρήτης. Κι ὅταν παραενθουσιάζετο, δὲν περιωρίζετο νὰ κτυπιέται, ἀλλ' ἀφοῦ ἔδιδε μιὰ στὸ στῆθος του, ἔδινε καὶ ἄλλη μιὰ στὸ στῆθος τοῦ διπλανοῦ του κι ἐφώναζε : «στῆθος μάρμαρο». Ἀλλὰ τὰ στήθια τὰ δικά μας δὲν ἦταν ἀπὸ μάρμαρο κι ἐπιανόταν ἡ ἀναπνοή μας. Ἐκινδυνεύαμε νὰ πάθουμε αἱμοπτυσία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μιὰ μέρα ἔρχεται ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Καμαριανὸς ἀπέθανε ξαφνικά. Μαζευόμαστε ὅλοι οἱ φίλοι του Κένταυροι καὶ ἀποφασίζομε νὰ πᾶμε στὴν κηδεία του. Τὸ χωριὸ δὲν ἦτο μακριὰ κι ἐξεκινήσαμεν πεζοί· Μαζί μας ἦρθε κι ὁ φαρμακοποιὸς Ζαμαλής. Ὁ Ζαμαλὴς θὰ ἦταν ἑξηντάρης, ἀλλ' εἴχαμε μαζί του θάρρος σὰν νά 'τονε τῆς ἡλικίας μας, γιατὶ ἀπὸ τὰ μαλλιὰ καὶ τὰ μουστάκια του, ποὺ διετηροῦντο κατάξανθα, τὸν ἐπαίρναμε γιὰ νεώτερο ἀπ' ὅ,τι ἦτο.

Στὸ δρόμο δὲν ξέρω σὲ ποιὸν ἦρθεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον νὰ βγάλωμε λόγο τοῦ μακαρίτη τοῦ φίλου μας. Καὶ ὅλοι ἐσυμφωνήσαν ὅτι ὁ καταλληλότερος διὰ νὰ αὐτοσχεδιάσω καὶ ἐκφωνήσω τὸν ἐπικήδειον ἤμουν ἐγώ. Τοῦ κάκου ἐπροσπάθησα ν' ἀποφύγω αὐτὴν τὴν προτίμησιν.

—Μὰ πῶς εἶμαι ὁ καταλληλότερος, ἔλεγα, ἀφοῦ δὲν ἐξεφώνησα ποτέ μου λόγο ;

—Μήπως ἐμεῖς ἐξεφωνήσαμε ;

—Μὰ τί νὰ τοῦ πῶ ; Ἦταν ἕνας γεωργὸς ἀγράμματος, ποὺ δὲν μπορεῖς νὰ τοῦ πῆς παρὰ μόνο πὼς ἦτο καλὸς ἄνθρωπος.

—Αὐτὰ νὰ τοῦ πῆς, εἶπεν ὁ Ζαμαλής.

—Μὰ αὐτὰ δὲ φτάνουνε γιὰ νὰ γεμίσουν ἕνα ἐπικήδειο. Ἂν ἤξερα τουλάχιστον πὼς ἐπολέμησε . . .

—Θά 'χη πολεμήσει· ἀμφιβάλλεις; εἶπεν ἕνας ἀπ' τοὺς φίλους μου. Λὲς πὼς ἐπολέμησε στὰ 66 ἢ ὅτι ἀνδραγάθησε στὴν ἐπανάσταση τοῦ Μαυρογένη.

—Δηλαδὴ τότε ποὺ δὲν ἔγινε τίποτε, εἶπε κι ἐγέλα ὁ Ζαμαλής. Δὲν τὸ ξέρετε πὼς ἡ ἐπανάσταση τοῦ Μαυρογένη ἐπέρασε χωρὶς ν' ἀνοίξη μύτη ;

—Τέλος πάντων, ἂς πῆ πὼς ἐπολέμησε στὰ 66 καὶ φτάνει. Καὶ θά 'χη πολεμήσει· δὲν μπορεῖ. Ἐμεῖς στὸν Πειραιὰ ἐβγάλαμε ἀγωνιστὴ τοῦ 21 ἕνα γέρο, ποὺ δὲν ἤξερε πῶς πιάνουν τὸ τουφέκι.

Ὁ νέος ἐκεῖνος εἶχε κάμει τὸ γυμνάσιον στὸν Πειραιά. Καὶ μᾶς διηγήθη ὅτι, ὅταν ἀπέθανε ὁ γέρος ἐπιστάτης τοῦ γυμνασίου, τὸ βρῆκαν πρόφαση, γιὰ νὰ μὴν κάμουν μάθημα. Εἶπαν λοιπὸν στοὺς καθηγητὰς ὅτι ἤθελαν ν' ἀκολουθήσουν τὴν κηδεία τοῦ καημένου τοῦ μπαρμπα - Τάσου. Ὁ γυμνασιάρχης ἔδωκε τὴν ἄδειαν, ἕνας δὲ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἀνέλαβε νὰ ἐκφωνήση ποίημα· καί, γιὰ νὰ ἔχη τί νὰ πῆ, ἐχειροτόνησε τὸν ἐπιστάτην λείψανον τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καὶ ἔλεγε τὸ ποίημα :

'Ιδοὺ καὶ ἄλλο λείψανο τοῦ ἱεροῦ 'Αγώνα,
ὁποὺ εἰς Τούρκων καύκαλα τὸ ξίφος του ἀκόνα.

Καὶ τὸ μόνον ὅπλον, ποὺ εἶχε ἴσως πιάσει στὰ χέρια του ὁ καημένος ὁ μπαρμπα - Τάσος, εἶπεν ὁ διηγούμενος, θὰ ἦτο τὸ σκουπόξυλο.

῾Η ὁμιλία ἐκείνη καὶ τὸ ἀνέκδοτο τοῦ γερο - Τάσου μᾶς ἐκίνησε τόσην εὐθυμίαν καὶ τόσα γέλια ἐκάμαμε, ὥστε ὁ Ζαμαλὴς μᾶς εἶπε :

— Μὰ σὲ κηδεία πᾶτε, μωρὲ παιδιά, ἢ σὲ γάμο ;

— Τί θέλεις, νὰ κλαῖμε ἀπὸ τώρα ; τοῦ εἶπεν ἕνας ἀπὸ τοὺς φίλους μου. ῎Εχομε καιρὸ νὰ κλάψωμε, ὅταν θ' ἀκούσωμε τὸν ρήτορα νὰ ἐξυμνῆ τὰ πολεμικὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καπετὰν Καμαριανοῦ.

'Εγέλασε τότε μαζί μας κι ὁ Ζαμαλὴς διὰ τὸν τίτλον τοῦ καπετάνιου.

῞Οταν ἐφθάσαμε στὸ χωριό, ἔβγαζαν ἀπὸ τὸ σπίτι τὸν νεκρόν. 'Ακολουθοῦσαν οἱ δικοί του μὲ κλάματα καὶ οἱ χωριανοί. 'Ακολουθήσαμε κι ἐμεῖς. 'Αλλ' εἴχαμε κάμει τόσο κέφι στὸ δρόμο, ποὺ ἔπρεπε νὰ βάλωμε προσπάθεια, γιὰ νὰ πάρωμε τὸ σοβαρὸ καὶ λυπητερὸ ὕφος ποὺ ταίριαζε στὴν περίσταση. 'Εγὼ εἶχα ἀρχίσει νὰ σκέπτωμαι τὸ λόγο καὶ νὰ φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ τὰ κατάφερνα. ῎Εστιβα τὸ μυαλό μου, ἀναζητοῦσα στὴ μνήμη μου φράσεις ἕτοιμες ἀπὸ τοὺς ἐπικηδείους ποὺ εἶχα ἀκούσει, ἀλλὰ δὲν ἔβρισκα παρὰ μικρὰ πράγματα, ποὺ δὲν ἀρκοῦσαν, γιὰ νὰ γίνῃ ἕνας λόγος δέκα λεπτῶν.

'Αλλ' ἐκεῖνο ποὺ φοβόμουν περισσότερον, ἦτο ἄλλο. Αἰσθανόμουν ὅτι ἡ εὔθυμη διάθεσις, ποὺ εἶχα πιέσει μέσα μου, δὲν εἶχε πνιγῆ ὁλότελα. Καὶ ὅσο ἤθελα νὰ φαίνωμαι λυπημένος, τόσο μοῦ φαινόνταν ὅλα ἀστεῖα, ἀκόμη καὶ τὰ θρηνολογήματα τῆς χήρας καὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν τοῦ νεκροῦ. Δὲν ἔφευγεν ἀπὸ τὸν νοῦ μου ὁ ἐπιστάτης, ποὺ ἀκονοῦσε τὸ ξίφος του εἰς τῶν Τούρκων τὰ καύκαλα, καὶ ὁ τίτλος τοῦ καπετάνιου, ποὺ ἐδόθη εἰς τὸν Καμαριανόν. Καὶ ὡς νὰ μ' ἐγαργαλοῦσαν, ἔπρεπε νὰ σφίγγωμαι καὶ νὰ προσέχω ὅλη τὴν ὥρα, γιὰ νὰ μὴ μοῦ φύγῃ κανένα γέλιο.

— Δὲ θὰ βγάλω ἐγὼ λόγο, εἶπα σιγὰ στοὺς φίλους, ποὺ πήγαιναν μαζί μου. Δὲν μπορῶ. ῎Ας μιλήσῃ κανεὶς ἄλλος ἢ ἂς μὴ μιλήσῃ κανείς.

— Τώρα ποὺ τό 'παμε στὴν οἰκογένεια ;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

— Εἴπατε στὴν οἰκογένεια πὼς θὰ βγάλω λόγο ἐγώ ; εἶπα μὲ ἀπελπισίαν. Ἂς εἶναι, μ' ἐπήρατε στὸ λαιμό σας.

—Μὰ γιατί ; Εἶσαι ἀνόητος. Μήπως πρόκειται νὰ βγάλης λόγο στὰ Χανιά ; Σ' ἕνα χωριὸ θὰ μιλήσης καὶ θὰ σ' ἀκούσουν χωριάτες ἀγράμματοι. Δὲ λὲς ὅ,τι θές ; Ποιός θὰ καταλάβη ; Λόγια μόνο ν' ἀραδιάσης, καὶ σὰ βαρεθῆς λὲς ἕνα «αἰωνία του ἡ μνήμη» καὶ τελειώνεις.

— Καλὰ λοιπόν. Ἀλλ' ἀφῆστε με νὰ συγκεντρώσω τὶς ἰδέες μου.

Ἡ ἐκκλησία, ὅπου ἐψάλη ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, ἦτο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Δὲν παρετήρησα, ἀλλ' ἴσως θὰ ἦτο ἡ ἐκκλησία τοῦ νεκροταφείου. Ἦτο δὲ τόσον μικρή, ὥστε ἐσφιχτήκαμε σὰ σαρδέλες γύρω στὸν πεθαμένο. Μὲ δυσκολία ἔκαμαν θέση στὸ ρήτορα νὰ πλησιάση. Οἱ χωρικοὶ εἶχαν μάθει ὅτι θὰ βγάλω λόγο καὶ μὲ παρατηροῦσαν μὲ περιέργεια καὶ θαυμασμό. Πρώτη φορὰ θὰ ἀκουότανε λόγος στὸ χωριό τους. Ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ, χωρικὸς καὶ αὐτὸς μὲ βράκες, ἔψαλλε καὶ μὲ κοίταζε μὲ φθόνο. Καὶ ἡ μεγάλη σημασία, ποὺ ἐφαίνοντο ὅτι ἔδιδαν οἱ χωρικοὶ εἰς τὸ πρωτάκουστον γεγονός, ποὺ ἐπεριμένετο, μ' ἔκαμε νὰ αἰσθάνωμαι βαρυτέραν τὴν εὐθύνην, ποὺ ἀνέλαβα.

Ὁ νεκρὸς ἦτο μπροστά μου καὶ τὸν παρετήρουν. Ἦτο σὰν ζωντανός. Ὅπως τοῦ 'ρθε ξαφνικὸς ὁ θάνατος, δὲν τὸν εἶχε σχεδὸν ἀλλάξει. Ἀλλ' ἐνῶ τὸν ἔβλεπα, ἄρχισε πάλι ὁ σατανὰς νὰ μὲ γαργαλᾷ. Καὶ μοῦ ἐψιθύρισε :

—Γιά φαντάσου, ἔτσι πού 'χει τὰ χέρια σταυρωμένα, ἂν ἔξαφνα ἀρχίση νὰ κτυπᾷ γροθιὲς στὸ στῆθος του καὶ νὰ φωνάζη «στῆθος μάρμαρο!». Γιά φαντάσου!

Κύμα ἀπὸ γέλιο ἐσηκώθη μέσα μου καὶ μὲ δυσκολία τὸ κράτησα.

Ἔστρεψα ἀλλοῦ τὸ βλέμμα μου κι ἐσυνάντησα τὰ πρόσωπα δύο φίλων μου καὶ δὲν ξέρω γιατὶ καὶ αὐτὰ ἔδωκαν ἄλλο ἀνατίναγμα εἰς τὸ γέλιο, ποὺ μὲ δυσκολία τόση ἐσυγκρατοῦσα.

Μοῦ ἐφάνηκε ὅτι τὰ μάτια των γελοῦσαν, ὅτι ἔκαναν τὴν ἴδια σκέψη γιὰ τὸν πεθαμένο καὶ ὅτι, ὅπως ἐγώ, κρατοῦσαν μὲ τὰ δόντια τὴ σοβαρότητά των. Ἐδάγκωσα τὰ χείλη μου. Ἤθελα νὰ τὰ ματώσω, νὰ πονέσω, γιὰ ν' ἀπομακρύνω τὴν προσοχή μου ἀπὸ τὸν πειρασμό, ποὺ γελοῦσε στὴ φαντασία μου.

Ἐπάνω σ' αὐτὰ ἤκουσα νὰ μοῦ λέγουν : Ὁρίστε. Ἦτο καιρὸς ν'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀρχίσω. Εἶχα κάτι φράσεις συναθροίσει στὸ μυαλό μου, ἀλλ' ὅταν μοῦ 'παν ν' ἀρχίσω, σκορπίσθηκαν διὰ μιᾶς κι ἔμεινε ἀδειανὸ τὸ κεφάλι μου, δὲν ἔμεινε παρὰ μόνο σκοτάδι. 'Ακόμη καὶ τὰ μάτια μου εἶχαν θολώσει καὶ δὲν καλόβλεπα. "Εμεινα ἄφωνος κάμποσα λεπτά, ποὺ μοῦ φάνηκαν αἰῶνες. Καί, ὡς μοῦ 'παν ἔπειτα οἱ ἄλλοι, μιὰ στιγμὴ ἅπλωσα τὰ χέρια μου σὰν ἄνθρωπος ποὺ πνίγεται καὶ θέλει ἀπὸ κάπου νὰ πιαστῆ.

'Επιτέλους κάτι βρῆκα. "Αρπαξα μιὰ φράση ἕτοιμη κι ἐπῆρα κατήφορο: «Θλιβερὸν καθῆκον μᾶς συνεκέντρωσεν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον τοῦ Θεοῦ . . .».

— 'Αλλὰ εἶναι πολὺ στενόχωρος καὶ θὰ σκάσωμε, ἐμουρμούρισε δίπλα μου ἕνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους μου.

'Η διακοπὴ ἐκείνη ὄχι μόνον μοῦ 'κοψε τὸ νῆμα, ἀλλὰ κι ἔδωκε νέαν εὐκαιρίαν εἰς τὸν πειρασμόν, ποὺ ἤθελε καὶ καλὰ νὰ μὲ καταστρέψη. 'Εδάγκασα καὶ πάλιν τὰ χείλη μου. "Επειτα ἄρχισα νὰ ξεροβήχω καὶ ν' ἀναζητῶ συγχρόνως τὸ νῆμα πού 'χασα. Καί, ἀφοῦ πέρασα ἄλλην ἀγωνίαν, ἐξηκολούθησα:

— 'Ο προκείμενος νεκρὸς ὑπῆρξεν ἀνδρεῖος διὰ τὴν πατρίδα του, φιλόστοργος διὰ τὴν οἰκογένειάν του, εὐγενὴς καὶ ἀγαθὸς διὰ τοὺς φίλους του. Τὰ ὄρη, τὰ ὁποῖα ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰς κεφαλάς μας, τὰ Λευκὰ ὄρη, λέγω, διηγοῦνται τὰς ἡρωικὰς αὐτοῦ πράξεις κατὰ τὸν τριετῆ κρητικὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν, ἥτις ἠνάγκασε τὸν σουλτάνον νὰ συνθηκολογήση μὲ τὴν μικράν, ἀλλὰ μεγαλόψυχον Κρήτην. 'Ανήκεις εἰς γενεὰν γιγάντων καὶ ἡμιθέων. Τὸ ὄνομά σου ὑπῆρξε τόσον σεβαστὸν καὶ τιμημένον μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν σου, ὅσον ὑπῆρξε φοβερὸν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Οἱ Τοῦρκοι σ' ἔτρεμαν. . .

'Εδῶ ἄλλη διακοπή.

— Τὰ παραφουσκώνεις, μοῦ ἐψιθύρισεν ἡ φωνὴ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς φίλους μου, ὁ ὁποῖος ἐστέκετο δίπλα μου.

Παρὰ τρίχα νὰ τοῦ φωνάξω· «σκασμὸς» ἢ κάτι τέτοιο. 'Επήγαινα τόσο ὡραῖα. Εἶχα πάρει τὸν ἀέρα τοῦ. . ., ἂς ποῦμε, τοῦ βήματος, καὶ οἱ ἀκροαταί μου, χωρὶς νὰ νιώθουν μεγάλα πράγματα ἀπ' ὅσα ἔλεγα, ἐκρέμοντο ἀπὸ τὰ χείλη μου. Καὶ ἤμουν ἱκανὸς νὰ τραβήξω μακριὰ στὸ δρόμο πού 'χα πάρει, ἀλλ' ἡ κακόβουλη ἐκείνη διακοπὴ μοῦ τὰ χάλασε πάλι. Πῶς νὰ ξαναγυρίσω εἰς τὸ ἐγκώμιο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν ἡρωισμῶν τοῦ μακαρίτη ; Ἔπρεπε νὰ περάσω εἰς ἄλλα προτερήματά του. Ἀλλὰ μὲ τὴν ταραχή, ποὺ μοῦ 'φερεν ἡ διακοπή, ἡ στροφὴ δὲν ἦτο εὔκολη. Ξεροβήχοντας ἔλεγα καὶ ξανάλεγα. «Ὁ προκείμενος νεκρός...» Ἔπειτα μοῦ 'ρθε μιὰ ἰδέα, ποὺ νὰ μὴ μοῦ 'ρχότανε· νὰ μιλήσω γιὰ τὸ γιό του τὸν Ἀλέξανδρο. Καὶ ἤρχισα νὰ πλέκω τὸ ἐγκώμιο τοῦ φίλου μας. Ἔπειτα εἶπα :

« Ποία ὀδύνη θὰ διαπεράσῃ ὡς φάσγανον τὴν καρδίαν τοῦ προσφιλεστάτου υἱοῦ σου Ἀλεξάνδρου, ὅταν μακράν σου εὑρισκόμενος θὰ μάθῃ τὸν θάνατόν σου! Διατί νὰ μὴ εὑρίσκεται πλησίον σου, νὰ γλυκάνῃ τὰς τελευταίας σου στιγμάς ; Ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐπιστήμη του ὁμοῦ μὲ τὴν θερμότητα τῆς υἱικῆς του ἀγάπης θὰ κατώρθωναν νὰ σὲ ἀποσπάσουν ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἀδυσωπήτου θανάτου ...».

Τότε ἕνας χωρικός, συγγενής, φαίνεται, τῆς οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος ἔστεκε πίσω μου, ἔριξε στὸ σβέρκο μου μιὰ φράση :

— Πὲ πράμα καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιά.

Πῶς δὲν τρελάθηκα, Θεέ μου, κείνη τὴ στιγμή ! Ἀλλὰ κατάφερα νὰ γυρίσω πίσω τὸ γέλιο, ποὺ μ' ἀνέβηκε σὰ λόξυγγας στὸ λαιμό. Ἀπὸ τὴν ἀγωνία καὶ τὴ ζέστη ἔτρεχεν ὁ ἱδρώτας ποτάμι ἀπὸ τὸ μέτωπό μου. Ἐσώπασα πάλι καὶ ξεροκατάπινα. Νὰ πῶ καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιά ; Ἀλλὰ τί νὰ πῶ, δι' ὄνομα Θεοῦ ! Μήπως τά 'ξερα καλὰ-καλά ; Στρέφομαι λιγάκι καὶ λέγω χαμηλόφωνα στὸ χωρικό :

— Πῶς τὰ λένε ;

— Ὁ Ἀνδρουλιός...

— Ὁ Ἀνδρουλιός, ἐξηκολούθησα, ὁ φημισμένος σκοπευτής, ὁ ὁποῖος ἀνυπομονεῖ νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἡρωικοὺς ἄθλους τοῦ γενναίου πατρός του ...

— Ἡ Μαρία, μοῦ ψιθύρισε ὁ ὑποβολεύς.

— Ἡ Μαρία, τὸ κόσμημα τοῦ οἴκου σου, ἡ σεμνὴ καὶ ἐνάρετος Μαρία...

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ ὀνόματός της ἡ Μαρία ἔβαλε φωνὴ μεγάλη : «Μπαμπά μου, καὶ πῶς θὰ μπαίνω στὸ ἔρμο τὸ σπίτι νὰ μὴ σὲ θωρῶ μπλιό ! »

Αἰσθανόμουν ὅτι δὲν ἀντεῖχα πιά, ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεώς μου ἦτο στὸ τέλος της. Τί μαρτύριον ἦτο αὐτό, νὰ ἔχω μιὰ τόσο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀκράτητη ὁρμὴ νὰ γελάσω, νὰ ξεκαρδιστῶ στὰ γέλια καὶ νὰ μὲ πνίγη ἀγωνία! Καὶ ὁ ὑποβολεὺς τὸ σκοπό του:

— Ὁ Νικόλας... ἡ Γαρουφαλιά...

Τὸ βλέμμα μου ἔπεσε πάλι γιὰ μιὰ στιγμὴ στὸν πεθαμένο· καὶ μοῦ φάνηκε πιὸ ἀξιοθρήνητος καὶ ἀπ' αὐτόν.

— Καὶ τί νὰ εἴπω διὰ τὸν Νικόλαον...

Δὲν εἶχα τίποτα νὰ εἴπω διὰ τὸν Νικόλαον, ἀλλ' οὔτε καὶ μ' ἀφῆκαν. Ἀπὸ τὸ ἀπέναντι μέρος, ὅπου ἐστέκοντο δύο φίλοι μου, ἦλθε ἕνα φύσημα μύτης, ἕνα γέλιο ποὺ ξέφυγε ἀπὸ τὴ μύτη, γιατὶ τὸ στόμα ἦτο φραγμένο μὲ μαντίλι. Τὸ φύσημα ἐκεῖνο καὶ τὸ μαντίλι ποὺ εἶδα στὸ στόμα κάτω ἀπὸ ἕνα μέτωπο χαμηλωμένο, μὲ ἀποτελείωσε. Θύελλα ἀπὸ γέλια ξέσπασε ἀπὸ τὸ στῆθος μου. Καὶ σὰν ἄρχισα, ἦτο ἀδύνατο πιὰ νὰ κρατηθῶ. Ἤθελα νὰ πῶ: «Γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν», ἀλλὰ μόνον ἡ πρώτη συλλαβὴ ἔβγαινε ἀπὸ τὸ στόμα μου κι ἐτελείωσε μὲ σπασμὸ γέλιου.

Στρέφομαι γύρω μὲ ἀπελπισία καὶ ζητῶ μία πρόφαση γιὰ νὰ δικαιολογήσω τὴν ἀσεβῆ παραφροσύνη μου. Ἄλλοι μὲ κοιτάζουν μὲ ἀπορία καὶ ἄλλοι μὲ θυμό· καὶ μόνο οἱ φίλοι μου δὲν μὲ κοιτάζουν, γιατ' εἶχαν κρυφτῆ. Τὸ βλέμμα μου φτάνει στὸ φαρμακοποιό, καὶ στὰ μοῦτρα του βρίσκω τὴν πρόφαση ποὺ ζητοῦσα. Ὁ Ζαμαλὴς βαφότανε κι ἀπὸ τὴ ζέστη ἡ βαφὴ εἶχεν ἀναλιγώσει καὶ μὲ τὸν ἱδρώτα σχημάτιζε κιτρινωπὰ ρυάκια στὸ πρόσωπό του.

— Μωρὲ βάφεσαι; τοῦ λέω, γιὰ νὰ δείξω τάχα ὅτι γι αὐτὴ τὴν ἀνακάλυψη γελοῦσα!

— Δὲ μοῦ λὲς πῶς εἶσαι γιὰ δέσιμο; ἀποκρίνεται ὁ Ζαμαλὴς καὶ σκουπίζεται μὲ μεγάλο χρωματιστὸ μαντίλι.

Γιὰ νὰ σκεπάση τὸ σκάνδαλο ὁ παπάς, ἄρχισε νὰ ψάλλη. Τὴν ἴδια στιγμὴ δυὸ χέρια μ' ἔσπρωξαν πρὸς τὰ ἔξω· ἦταν ὁ χωρικός, ποὺ μοῦ 'λεγε τὰ ὀνόματα. Καὶ στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς μοῦ λέγει:

— Τὸ καλὸ ποὺ σοῦ θέλω, φύγε, φύγε γλήγορα!

«Ὅταν ἤμουν δάσκαλος» — Ἰωάννης Κονδυλάκης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ εἰσπράκτωρ: Κύριε, γιατί καπνίζετε; δεν βλέπετε την πινακίδα;
Ὁ ἐπιβάτης: Τί λέει;
Ὁ εἰσπράκτωρ: "Καπνιζορώνεται τό ἀπαγορευμένον".
Ὁ ἐπιβάτης, ὁμιλεῖ εἰς τόν ὁδηγόν, παραπονούμενος.
Ὁ ὁδηγός: Κύριε, ἡ πινακίδα λέει: "Μή ὁδηγεῖτε εἰς τόν ὅμιλο; ἦταν τό μήνυμα ευρίσκεται ἐν ἰσχύει"

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

"Η παντοτεινή αγάπη"

Μές στήν καρδιά μου φύτρωσε,
ένας φανσές ωραίος,
ένα παιδί μελαχροινό,
ένας ωραίος νέος.

Οι φίλοι του εβάλθηκαν
νά μού τόν ξεριζώσουν,
νά τόνε πάρουν από μέ
κι άλλου νά τόνε δώσουν.

Μά ο φανσές απάντησε,
είμαι βαθειά χωμένος,
έχω στή ρίζα χώματα,
είμαι ΕΡΩΤΕΥΜΕΝΟΣ

Μιά τέτοια αγάπη
σού εύχομαι,
αδερφή μου νά γνωρίσεις

"Μαντώ"

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α' – ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. ΤΗΣ ΛΕΝΩΣ ΤΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Σουλίου διὰ τῆς συνθήκης τῆς 12 Δεκεμβρίου 1803, δι' ἧς ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μεταβῶσιν ἔνοπλοι ὅπου ἤθελον, ὁ 'Αλὴ πασὰς παρασπονδήσας ἐπεχείρησε νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἐπιζήσαντας. Τούτων ὁ Κίτσος Βότσαρης φεύγων τὴν δίωξιν ἦλθεν εἰς Βουλγαρέλι τῶν Τσουμέρκων, ἀλλὰ βλέπων ὅτι καὶ ἐκεῖ διέτρεχε κίνδυνον νὰ κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν 'Αλβανῶν, παρέλαβε πάντας τοὺς ἐκεῖ Σουλιώτας, ἀνερχομένους εἰς 1148, καὶ κατέφυγε τὴν 22 Δεκεμβρίου εἰς τὰ ῎Αγραφα, εἰς μονήν τινα ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου. Πολιορκηθεὶς ἐν αὐτῇ ὑπὸ ἰσχυρᾶς δυνάμεως τοῦ 'Αλῆ, ἀντέστη ἐπὶ τέσσαρας μῆνας, ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ 'Απριλίου 1804 οἱ 'Αλβανοὶ κατέλαβον διὰ προδοσίας τὴν μονὴν καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐν αὐτῇ, πλὴν 80 περίπου ἀνδρῶν καὶ δύο γυναικῶν, διαφυγόντων μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ.

῾Η Λένω, εἰς ἣν ἀναφέρεται τὸ τραγούδι, δεκαπενταέτις θυγάτηρ τοῦ Κίτσου Βότσαρη ἐκ πρώτου γάμου, ἐπολέμει εἰς τὴν μονὴν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀδελφοῦ της Γιαννάκη· φονευθέντος δὲ τούτου, μετέβη πλησίον τοῦ θείου της Νίκζα, πολεμοῦντος παρὰ τὸν 'Αχελῷον, καὶ ἐφόνευσε πολλοὺς Τούρκους. 'Αλλὰ περικυκλωθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὅπως μὴ συλληφθῇ, ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐπνίγη.

Ν. Γ. Πολίτης

῞Ολες οἱ καπετάνισσες ἀπὸ τὸ Κακοσούλι,
ὅλες τὴν ῎Αρτα πέρασαν, στὰ Γιάννινα τὶς πᾶνε,
σκλαβώθηκαν οἱ ὀρφανές, σκλαβώθηκαν οἱ μαῦρες,
κι ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε, δὲν τὴν ἐπῆραν σκλάβα.
Μόν' πῆρε δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια,
σέρνει τουφέκι σισανὲ κι ἐγγλέζικα κουμπούρια,
ἔχει καὶ στὴ μεσούλα της σπαθὶ μαλαματένιο.
Πέντε Τοῦρκοι τὴν κυνηγοῦν, πέντε τζοχανταραῖοι.
– Τοῦρκοι, γιά μὴν παιδεύεστε, μὴν ἔρχεστε σιμά μου,
σέρνω φουσέκια στὴν ποδιὰ καὶ βόλια στὶς μπαλάσκες.
– Κόρη, γιά ρίξε τ' ἄρματα, γλίτωσε τὴ ζωή σου.
– Τί λέτε, μώρ' παλιότουρκοι καὶ σεῖς παλιοζαγάρια;
'Εγώ εἶμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδερφὴ τοῦ Γιάννη,
καὶ ζωντανὴ δὲν πιάνουμαι εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΤΗΣ ΔΕΣΠΩΣ

Κατὰ τὴν δίωξιν τῶν Σουλιωτῶν, περὶ ἧς ἔγινε λόγος ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει, μικρὸν ἀπόσπασμα ἐξ 78 ψυχῶν κατέφυγεν εἰς τὸν χωρίον Ρινιάσαν (μεταξὺ Πρεβέζης καὶ Ἄρτης), ὅπου παρέμενον καὶ ἄλλαι τινὲς Σουλιώτικαι οἰκογένειαι. Ἀλλὰ στίφος Ἀλβανῶν καταφθάσαν εἰς τὸ χωρίον τὴν 23 Δεκεμβρίου 1803, κατέλαβεν ἐξ ἀπροόπτου τοὺς κατοίκους, καὶ ἄλλους μὲν κατέσφαξεν, ἄλλους δὲ ἠχμαλώτισε.

Μεταξὺ τῶν κατοίκων ἦτο καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Γεωργάκη Μπότση, τοῦ ὁποίου ἀπόντος ἡ ἡρωϊκὴ σύζυγος Δέσπω ἀντέταξε σθεναρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν σφαγέων. Κλεισθεῖσα εἰς πύργον, τὴν λεγομένην Κούλαν τοῦ Δημουλᾶ, μετὰ δέκα ἄλλων, θυγατέρων, νυμφῶν, ἐγγονῶν καὶ ἐγγόνων της, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, ὅτε εἶδεν ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ἦτο ματαία, ἠρώτησε τὰ τέκνα της ἂν δὲν προτιμοῦν ἀπὸ τὴν σκλαβιὰν τὸν θάνατον. Πάντες ἐζήτησαν τὸν θάνατον, τότε δὲ συσσωρεύσασα εἰς τὸ μέσον ὅσην πυρίτιδα εἶχεν, ἔθεσε πῦρ εἰς αὐτὴν καὶ ἐκάησαν.

Ν. Γ. Πολίτης

Ἀχὸς βαρὺς ἀκούεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.
Μήνα σὲ γάμο ρίχνονται, μήνα σὲ χαροκόπι ;
Οὐδὲ σὲ γάμο ρίχνονται, οὐδὲ σὲ χαροκόπι,
ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφες καὶ μ' ἀγγόνια.
Ἀρβανιτιὰ τὴν πλάκωσε στοῦ Δημουλᾶ τὸν πύργο.
— Γιώργαινα, ρίξε τ' ἅρματα, δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Σούλι.
Ἐδῶ εἶσαι σκλάβα τοῦ πασᾶ, σκλάβα τῶν Ἀρβανίτων.
— Τὸ Σούλι κι ἂν προσκύνησε, κι ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,
ἡ Δέσπω ἀφέντες Λιάπηδες δὲν ἔκαμε, δὲν κάνει.—
Δαυλὶ στὸ χέριν ἅρπαξε, κόρες καὶ νύφες κράζει.
«Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε, παιδιά μ', μαζί μου ἐλᾶτε».
Καὶ τὰ φυσέκια ἀνάψανε κι ὅλοι φωτιὰ γενῆκαν.

3. ΜΙΣΟΛΟΓΓΙ

Νά 'μουν πουλὶ νὰ πέταγα, νὰ πήγαινα τοῦ ψήλου,
ν' ἀγνάντευα τὴ Ρούμελη, τὸ ἔρμο Μισολόγγι
πῶς πολεμάει μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσερους πασάδες.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πέφτουν κανόνια στὴ στεριὰ καὶ μπόμπες τοῦ πελάγου,
πέφτουν τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος, σὰ χαλάζι.
Καὶ ὁ Μακρὴς τοὺς φώναξε καὶ ὁ Μακρὴς φωνάζει:
— Παιδιά, βαστᾶτε τ' ἄρματα καὶ τὰ βαριὰ τουφέκια,
καὶ τὸ μιντάτ' μᾶς ἔρχεται στεριὰ καὶ τοῦ πελάγου,
ὁ Καραϊσκάκης τῆς στεριᾶς κι οἱ Ὑδραῖοι τοῦ πελάγου.
Μήτε μιντάτι ἔφτασε, μήτε βοήθεια φτάνει,
καὶ οἱ κλεισμένοι ξόρμησαν μὲ τὰ σπαθιὰ στὰ χέρια,
κι οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐσταύρωσαν καὶ τοὺς διαμοιράζουν.
Πῆραν κεφάλια ἀμέτρητα καὶ ζωντανοὺς ἀμέτρους
καὶ λίγοι ξεγλιτώσανε πλέοντας μὲς στὸ αἷμα.

Β' — ΠΑΡΑΛΟΓΕΣ

ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ

Τὸ ᾆσμα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις ἀποθανὼν ἐγείρεται τοῦ τάφου πρὸς ἐκτέλεσιν ἱερᾶς ὑποσχέσεως καὶ φέρει εἰς τὴν ἀπορφανισθεῖσαν μητέρα τὸ μόνον ἐπιζῆσαν τέκνον της, τὴν εἰς τὰ ξένα ὑπανδρευμένην ἀδελφήν του, κοινότατον εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, εἶναι ἐπίσης διαδεδομένον εἰς πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, οἵτινες τὸ πρότυπον παρέλαβον ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ν. Γ. Πολίτης

Μάνα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιοὺς καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη,
τὴν κόρη τὴ μονάκριβη, τὴν πολυαγαπημένη,
τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶ κι ἥλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε!
Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζε, στ' ἄφεγγα τὴν χτενίζει,
στ' ἄστρι καὶ στὸν αὐγερινὸ ἔπλεκε τὰ μαλλιά της.
Προξενητάδες ἤρθανε ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα,
νὰ πάρουνε τὴν Ἀρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
Οἱ ὀχτὼ ἀδερφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
«Μάνα μου, κι ἂς τὴ δώσωμε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα·
στὰ ξένα κεῖ ποὺ περπατῶ, στὰ ξένα ποὺ πηγαίνω,
νά 'χω κι ἐγὼ παρηγοριά, νά 'χω κι ἐγὼ κονάκι.
— Φρόνιμος εἶσαι, Κωσταντή, μ' ἄσκημα ἀπιλογήθης.
Κι ἂ μόρθη, γιέ μου, θάνατος, κι ἂ μόρθη, γιέ μου, ἀρρώστια,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κι ἂν τύχη πίκρα γὴ χαρά, ποιός πάει νὰ μοῦ τὴ φέρη ;
— Τὸ Θεὸ σοῦ βάλλω ἐγγυητὴ καὶ τοὺς ἁγιοὺς μαρτύρους,
ἂν τύχη κι ἔρθη θάνατος, ἂν τύχη κι ἔρθη ἀρρώστια,
ἂν τύχη πίκρα γὴ χαρά, ἐγὼ νὰ σοῦ τὴ φέρω».

Καὶ σὰν τὴν ἐπαντρέψανε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα
κι ἐμπῆκε χρόνος δίσεχτος καὶ μῆνες ὀργισμένοι
κι ἔπεσε τὸ θανατικό, κι οἱ ἐννιὰ ἀδερφοὶ πεθάναν,
βρέθηκε ἡ μάνα μοναχὴ σὰν καλαμιὰ στὸν κάμπο.
Σ' ὅλα τὰ μνήματά ἔκλαιγε, σ' ὅλα μοιρολογιόταν,
στοῦ Κωσταντίνου τὸ μνημειὸ ἀνέσπα τὰ μαλλιά της.
—Ἀνάθεμά σε, Κωσταντή, καὶ μυριανάθεμά σε,
ὁποὺ μοῦ τὴν ἐξόρισες τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα!
Τὸ τάξιμο ποὺ μοῦ 'ταξες, πότε θὰ μοῦ τὸ κάμης ;
Τὸ Θεὸ μοῦ 'βαλες ἐγγυητὴ καὶ τοὺς ἁγιοὺς μαρτύρους,
ἂν τύχη πίκρα γὴ χαρά, νὰ πᾶς νὰ μοῦ τὴ φέρης».

Ἀπὸ τὸ μυριανάθεμα καὶ τὴ βαριὰ κατάρα
ἡ γῆς ἀναταράχτηκε κι ὁ Κωσταντὴς ἐβγῆκε.
Κάνει τὸ σύγνεφο ἄλογο καὶ τ' ἄστρο χαλινάρι,
καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιὰ καὶ πάει νὰ τῆς τὴ φέρη.
Παίρνει τὰ ὄρη πίσω του καὶ τὰ βουνὰ μπροστά του.
Βρίσκει την κι ἐχτενίζουνταν ὄξου στὸ φεγγαράκι.
Ἀπὸ μακριὰ τὴ χαιρετᾶ κι ἀπὸ κοντὰ τῆς λέγει.
— «Ἄιντε, ἀδερφή, νὰ φύγωμε, στὴ μάνα μας νὰ πᾶμε.
—Ἀλίμονο, ἀδερφάκι μου, καὶ τί εἶναι τούτη ἡ ὥρα ;
—Ἂν ἴσως κι εἶναι γιὰ χαρά, νὰ στολιστῶ καὶ 'ρθω
κι ἂν εἶναι πίκρα, πές μου το, νὰ βάλω μαῦρα νά 'ρθω.
—Ἔλα, Ἀρετή, στὸ σπίτι μας, κι ἂς εἶσαι ὅπως κι ἂν εἶσαι.
Κοντολυγίζει τ' ἄλογο καὶ πίσω τὴν καθίζει.

Στὴ στράτα ποὺ διαβαίνανε, πουλάκια κιλαηδοῦσαν,
δὲν κιλαηδοῦσαν σὰν πουλιά, μήτε σὰ χελιδόνια,
μόν' κιλαηδοῦσαν κι ἔλεγαν ἀνθρωπινὴ ὁμιλία.
«Ποιός εἶδε κόρην ὄμορφη νὰ σέρνη ὁ πεθαμένος !
—Ἄκουσες, Κωσταντῖνε μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;
— Πουλάκια εἶναι κι ἂς κιλαηδοῦν, πουλάκια εἶναι κι ἂς λένε ».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καὶ παρεκεῖ ποὺ πάγαιναν κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε:
« Δὲν εἶναι κρίμα κι ἄδικο, παράξενο, μεγάλο,
νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους ! ».
—Ἄκουσες, Κωσταντῖνε μου, τί λένε τὰ πουλάκια
πῶς περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους !
—Ἀπρίλης εἶναι καὶ λαλοῦν καὶ Μάης καὶ φωλεύουν.
— Φοβοῦμαι σ', ἀδερφάκι μου, καὶ λιβανιὲς μυρίζεις.
—Ἐχτὲς βραδὺς ἐπήγαμε πέρα στὸν Ἁι - Γιάννη
κι ἐθύμιασέ μας ὁ παπὰς μὲ περισσὸ λιβάνι».
Καὶ παρεμπρὸς ποὺ πήγανε, κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε:
« Γιὰ δὲς θάμα κι ἀντίθαμα ποὺ γίνεται στὸν κόσμο,
τέτοια πανώρια λυγερὴ νὰ σέρνη ὁ πεθαμένος !».
Τ' ἄκουσε πάλι ἡ Ἀρετὴ κι ἐράγισε ἡ καρδιά της.
« Ἄκουσες Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;
—Ἄφησ', Ἀρέτω, τὰ Πουλιὰ κι ὅ,τι κι ἂ θέλ' ἂς λέγουν.
— Πές μου, ποῦ εἶναι τὰ κάλλη σου καὶ ποῦ εἶν' ἡ λεβεντιά σου
καὶ τὰ ξανθά σου τὰ μαλλιὰ καὶ τ' ὄμορφο μουστάκι ;
—Ἔχω καιρό, π' ἀρρώστησα καὶ πέσαν τὰ μαλλιά μου».

Αὐτοῦ σιμά, αὐτοῦ κοντὰ στὴν ἐκκλησιὰ προφτάνουν.
Βαριὰ χτυπᾶ τ' ἀλόγου του κι ἀπ' ἐμπροστά της χάθη.
Κι ἀκούει τὴν πλάκα καὶ βροντᾶ, τὸ χῶμα καὶ βοΐζει.
Κινάει καὶ πάει ἡ Ἀρετὴ στὸ σπίτι μοναχή της.
Βλέπει τοὺς κήπους της γυμνούς, τὰ δέντρα μαραμένα,
βλέπει τὸν μπάλσαμο ξερό, τὸ καρυοφύλλι μαῦρο,
βλέπει μπροστὰ στὴν πόρτα της χορτάρια φυτρωμένα.
Βρίσκει τὴν πόρτα σφαλιστὴ καὶ τὰ κλειδιὰ παρμένα,
καὶ τὰ σπιτοπαράθυρα σφιχτὰ μανταλωμένα.
Χτυπᾶ τὴν πόρτα δυνατά, τὰ παραθύρια τρίζουν.
«Ἂν εἶσαι φίλος, διάβαινε, κι ἂν εἶσαι ἐχτρός μου, φύγε,
κι ἂν εἶσαι ὁ Πικροχάροντας, ἄλλα παιδιὰ δὲν ἔχω,
κι ἡ δόλια ἡ Ἀρετούλα μου λείπει μακριὰ στὰ ξένα.
— Σήκω, μανούλα μου, ἄνοιξε, σήκω, γλυκιά μου μάνα !
— Ποιός εἶν' αὐτὸς ποὺ μοῦ χτυπάει καὶ μὲ φωνάζει μάνα ;
— Ἄνοιξε, μάνα μου, ἄνοιξε, κι ἐγώ εἶμαι ἡ Ἀρετή σου».
Κατέβηκε, ἀγκαλιάστηκαν κι ἀπέθαναν κι οἱ δύο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γ′ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Τὰ μοιρολόγια τῶν γυναικῶν μας, θαυμαστὰ ἐλεγειογραφίας ἀριστουργήματα, αὐτόφυτα τῆς ἑλληνικῆς εὐαισθησίας προϊόντα, κινοῦσι τὸν θαυμασμὸν τῶν ποιητῶν καὶ ἐφελκύουσι τῶν γραμματολόγων τὴν προσοχὴν ὅσον οὐδὲν ἄλλο, ἔστω καὶ τὸ ἐντεχνότερον, τῶν λοιπῶν ἐξηυγενισμένων καὶ τετορνευμένων ἡμῶν στιχουργημάτων.

Σπ. Ζαμπέλιος

1

[Η ΜΑΝΑ ΤΟΥ ΧΑΡΟΥ]

Ποιός ἔχει πέτρινη καρδιά, θέλω νὰ μὴ ραΐση,
νὰ εἰπῶ τραγούδι χλιβερὸ καὶ παραπονεμένο·
μήδ' ἀπὸ χῆρες τ' ἄκουσα μήδ' ἀπὸ παντρεμένες,
τοῦ Χάρου ἡ μάνα τό 'λεγε, τό 'σουρνε μοιρολόγι.

«Πόχουν παιδιά, ἂς τὰ κρύψουνε, κι ἀδέρφια, ἂς τὰ φυλάξουν,
γυναῖκες τῶν καλῶν ἀντρῶ, νὰ κρύψουνε τοὺς ἄντρες,
γιατὶ ἔχω γιὸ κυνηγητή, γιατὶ ἔχω γιὸ κουρσάρο·
οὖλο τὶς νύχτες περπατεῖ καὶ τὶς αὐγὲς κουρσεύει,
κι ὁπόβρη τρεῖς παίρνει τοὺς δυό, κι ὁπόβρη δυὸ τὸν ἕνα
κι ὁπόβρη κι ἕνα μοναχό, κεῖνον τὸν ξεκληρίζει ».

Μὰ νά τον καὶ κατέβαινε στοὺς κάμπους καβελάρης.
Μαῦρος ἦταν, μαῦρα φορεῖ, μαῦρο καὶ τ' ἄλογό του,
σέρνει στελέτα δίκοπα, σπαθιὰ ξεγυμνωμένα,
στελέτα τά 'χει γιὰ καρδιές, σπαθιὰ γιὰ τὰ κεφάλια.

2

—Ἥλιε μου καὶ τρισήλιε μου καὶ κοσμογυριστή μου,
ψὲς ἔχασα μιὰ λυγερή, μιὰ ἀκριβοθυγατέρα·
νὰ μὴν τὴν εἶδες πουθενά, νὰ μὴ τὴν ἀπαντῆσες ;

—Ἐψὲς προχτὲς τὴν εἴδηκα στοῦ Χάρου τὸ σαράι.
Ὁ Χάρος ἔτρωγε ψωμὶ κι ἡ κόρη τὸν κερνοῦσε,
κι ἐτρέχαν τὰ ματάκια της σὰ μαρμαρένια βρύση
κι ἔτρεμε κι ἡ καρδούλα της σὰ μῆλο μαραμένο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κι ἀπὸ τὸ συχνοκέρασμα τῆς πέφτει τὸ ποτήρι,
μάιτε σὲ πέτρα βάρεσε, μάιτε σὲ καλντιρίμι,
μέσα στοῦ Χάρου τὴν ποδιὰ ἔπεσε κι ἐραΐστη.
Τοῦ Χάρου κακοφάνηκε, γυρίζει καὶ τῆς λέει :
«Τί ἔχεις, κόρη, ποὺ χλίβεσαι καὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα
καὶ τρέχουν καὶ τὰ μάτια σου σὰ μαρμαρένια βρύση ;
Μὴ σὲ πονεῖ ὀχ τὴ μάνα σου, νὰ στείλω νὰν τὴ φέρω ;
— Δὲ μὲ πονεῖ ὀχ τὴ μάνα μου, μὴ στέλνης νὰν τὴ φέρης.
— Μὴ σὲ πονεῖ ὀχ τ' ἀδέρφια σου, νὰ στείλω νὰν τὰ φέρω ;
— Δὲ μὲ πονεῖ ὀχ τ' ἀδέρφια μου, μὴ στέλνης νὰν τὰ φέρης,
μόν' μὲ πονεῖ ὀχ τὸ σπίτι μου κι ὀχ τὸν Ἀπάνω κόσμο.
— Ἂ σὲ πονῆ ὀχ τὸ σπίτι σου, πλιὰ δὲν τὸ ματαβλέπεις ».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. – ΕΠΙΚΑ – ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

1. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

1

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη,
ποὺ μὲ βία μετράει τὴ γῆ.

2

'Απ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὢ χαῖρε, 'Ελευθεριά !

3

'Εκεῖ μέσα ἐκατοικοῦσες
πικραμένη, ἐντροπαλή ,
κι ἕνα στόμα ἀκαρτεροῦσες
«Ἔλα πάλι » νὰ σοῦ πῆ.

4

Ἄργειε νά 'λθη ἐκείνη ἡ μέρα
κι ἦταν ὅλα σιωπηλά,
γιατὶ τά 'σκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά.

5

Δυστυχής! Παρηγορία
μόνη σοῦ ἔμενε νὰ λὲς
περασμένα μεγαλεῖα
καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς.

6

Καὶ ἀκαρτέρει καὶ ἀκαρτέρει
φιλελεύθερη λαλιά,
ἕνα ἐκτύπαε τ' ἄλλο χέρι
ἀπὸ τὴν ἀπελπισιά,

7

κι ἔλεες «πότε, ἄ! πότε βγάνω
τὸ κεφάλι ἀπὸ τς ἐρμιές ; »
καὶ ἀποκρίνοντο ἀπὸ πάνω
κλάψες, ἅλυσες, φωνές.

8

Τότε ἐσήκωνες τὸ βλέμμα
μὲς στὰ κλάιματα θολό,
καὶ εἰς τὸ ροῦχο σου ἔσταζ' αἷμα
πλῆθος αἷμα ἑλληνικό.

9

Μὲ τὰ ροῦχα αἱματωμένα
ξέρω ὅτι ἔβγαινες κρυφὰ
νὰ γυρεύης εἰς τὰ ξένα
ἄλλα χέρια δυνατά.

10

Μοναχὴ τὸ δρόμο ἐπῆρες,
ἐξανάλθες μοναχή·
δὲν εἶν' εὔκολες οἱ θύρες,
ἐὰν ἡ χρεία τὲς κουρταλῆ.

11

Ἄλλος σοῦ ἔκλαψε εἰς τὰ στήθια
ἀλλ' ἀνάσασιν καμιά·
ἄλλος σοῦ ἔταξε βοήθεια
καὶ σὲ γέλασε φρικτά.

12

Ἄλλοι, οἰμέ ! στὴ συμφορά σου,
ὁποὺ ἐχαίροντο πολύ,
«σύρε νά 'βρης τὰ παιδιά σου,
σύρε», ἐλέγαν οἱ σκληροί.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

13
Φεύγει ὀπίσω τὸ ποδάρι
καὶ ὀλογλήγορο πατεῖ
ἢ τὴν πέτρα ἢ τὸ χορτάρι
ποὺ τὴ δόξα σοῦ ἐνθυμεῖ.

14
Ταπεινότατη σοῦ γέρνει
ἡ τρισάθλια κεφαλή,
σὰν πτωχοῦ ποὺ θυροδέρνει
κι εἶναι βάρος του ἡ ζωή.

15
Ναί· ἀλλὰ τώρα ἀντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου μὲ ὁρμή,
ποὺ ἀκατάπαυστα γυρεύει
ἢ τὴ νίκη ἢ τὴ θανή!

16
Ἀπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

17
Μόλις εἶδε τὴν ὁρμή σου
ὁ οὐρανός, ποὺ γιὰ τς ἐχθροὺς
εἰς τὴ γῆ τὴ μητρική σου
ἔτρεφ' ἄνθια καὶ καρπούς,

18
ἐγαλήνευσε· καὶ ἐχύθη
καταχθόνια μιὰ βοὴ
καὶ τοῦ Ρήγα σου ἀπεκρίθη
πολεμόκραχτη ἡ φωνή·

19
ὅλοι οἱ τόποι σου σ' ἐκράξαν
χαιρετώντας σε θερμά,
καὶ τὰ στόματα ἐφωνάξαν.
ὅσα αἰσθάνετο ἡ καρδιά.

20
Ἐφωνάξαν ὡς τ' ἀστέρια
τοῦ Ἰονίου καὶ τὰ νησιά,
καὶ ἐσηκώσανε τὰ χέρια,
γιὰ νὰ δείξουνε χαρά,

21
μ' ὅλον πού 'ναι ἁλυσωμένο
τὸ καθένα τεχνικὰ
καὶ εἰς τὸ μέτωπο γραμμένο
ἔχει: ψ ε ύ τ ρ α Ἐ λ ε υ θ ε ρ ι ά

22
Γκαρδιακὰ χαροποιήθη
καὶ τοῦ Βάσιγκτων ἡ γῆ
καὶ τὰ σίδερα ἐνθυμήθη
ποὺ τὴν ἔδεναν κι αὐτή.

23
Ἀπ' τὸν πύργο του φωνάζει,
σὰ νὰ λέη «σὲ χαιρετῶ»,
καὶ τὴ χήτη του τινάζει
τὸ λιοντάρι τὸ Ἱσπανό.

24
Ἐλαφιάσθη τῆς Ἀγγλίας
τὸ θηρίο, καὶ σέρνει εὐθὺς
κατὰ τ' ἄκρα τῆς Ρουσίας
τὰ μουγκρίσματα τς ὀργῆς.

25
Εἰς τὸ κίνημά του δείχνει
πὼς τὰ μέλη εἶν' δυνατά.
καὶ στοῦ Αἰγαίου τὸ κύμα ρίχνει
μιὰ σπιθόβολη ματιά.

26
Σὲ ξανοίγει ἀπὸ τὰ νέφη
καὶ τὸ μάτι τοῦ Ἀετοῦ,
ποὺ φτερὰ καὶ νύχια θρέφει
μὲ τὰ σπλάχνα τοῦ Ἰταλοῦ·

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

27

καὶ σ' ἐσὲ καταγυρμένος,
γιατὶ πάντα σὲ μισεῖ,
ἔκρωζ', ἔκρωζε ὁ σκασμένος,
νὰ σὲ βλάψη, ἂν ἠμπορῆ.

28

Ἄλλο ἐσὺ δὲ συλλογιέσαι
πάρεξ ποῦ θὰ πρωτοπᾶς·
δὲν μιλεῖς καὶ δὲν κουνιέσαι
στὲς βρισίες ὁποὺ ἀγρικᾶς·

29

σὰν τὸ βράχον ὁποὺ ἀφήνει
κάθε ἀκάθαρτο νερὸ
εἰς τὰ πόδια του νὰ χύνη
εὐκολόσβηστον ἀφρό,

30

ὁποὺ ἀφήνει ἀνεμοζάλη
καὶ χαλάζι καὶ βροχὴ
νὰ τοῦ δέρνουν τὴ μεγάλη,
τὴν αἰώνια κορυφή.

31

Δυστυχιά του, ὤ δυστυχιά του,
ὁποιανοῦ θέλει βρεθῆ
στὸ μαχαίρι σου ἀποκάτου
καὶ σ' ἐκεῖνο ἀντισταθῆ.

32

Τὸ θηρίο, π' ἀνανογιέται
πῶς τοῦ λείπουν τὰ μικρά,
περιορίζεται, πετιέται,
αἷμα ἀνθρώπινο διψᾶ·

33

τρέχει, τρέχει ὅλα τὰ δάση,
τὰ λαγκάδια, τὰ βουνά,
καὶ ὅπου φθάση, ὅπου περάση
φρίκη, θάνατος, ἐρμιά·

34

ἐρμιά, θάνατος καὶ φρίκη,
ὅπου ἐπέρασες κι ἐσύ·
ξίφος ἔξω ἀπὸ τὴν θήκη
πλέον ἀνδρείαν σοῦ προξενεῖ.

35

Ἰδοὺ ἐμπρός σου ὁ τοῖχος στέκει
τῆς ἀθλίας Τριπολιτσᾶς·
τώρα τρόμου ἀστροπελέκι
νὰ τῆς ρίψης πιθυμᾶς.

36

Μεγαλόψυχο τὸ μάτι
δείχνει πάντα ὁπῶς νικεῖ,
καὶ ἂς εἶναι ἅρματα γεμάτη
καὶ πολέμιαν χλαλοή.

37

Σοῦ προβαίνουνε καὶ τρίζουν
γιὰ νὰ ἰδῆς πῶς εἶν' πολλά·
δὲν ἀκοῦς ποὺ φοβερίζουν
ἄνδρες μύριοι καὶ παιδιά;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
θὰ σᾶς μείνουνε ἀνοιχτά,
γιὰ νὰ κλαύσετε τὰ σώματα,
ποὺ θὲ νά 'βρη ἡ συμφορά.

39

Κατεβαίνουνε, καὶ ἀνάφτει
τοῦ πολέμου ἀναλαμπή·
τὸ τουφέκι ἀνάβει, ἀστράφτει,
λάμπει, κόφτει τὸ σπαθί.

40

Γιατί ἡ μάχη ἐστάθη ὀλίγη ;
Λίγα τὰ αἵματα γιατί ;
Τὸν ἐχθρὸν θωρῶ νὰ φύγη
καὶ στὸ κάστρο ν' ἀνεβῆ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

41

Μέτρα...εἶν' ἄπειροι οἱ φευγάτοι,
ὁπού φεύγοντας δειλιοῦν·
τὰ λαβώματα στὴν πλάτη
δέχοντ', ὥστε ν' ἀνεβοῦν.

42

Ἐκεῖ μέσα ἀκαρτερεῖτε
τὴν ἀφεύγατη φθορά·
νά, σᾶς φθάνει· ἀποκριθῆτε
στῆς νυκτὸς τὴ σκοτεινιά.

43

Ἀποκρίνονται, καὶ ἡ μάχη
ἔτσι ἀρχίζει, ὁπού μακριὰ
ἀπὸ ράχη ἐκεῖ σὲ ράχη
ἀντιβούιζε φοβερά.

44

Ἀκούω κούφια τὰ τουφέκια,
ἀκούω σμίξιμο σπαθιῶν,
ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
ἀκούω τρίξιμο δοντιῶν.

45

Ἄ ! τί νύκτα ἦταν ἐκείνη
ποὺ τὴν τρέμει ὁ λογισμός;
Ἄλλος ὕπνος δὲν ἐγίνη
πάρεξ θάνατου πικρός.

. . . .

58

Τότε αὐξαίνει τοῦ πολέμου
ὁ χορὸς τρομακτικά,
σὰν τὸ σκόρπισμα τοῦ ἀνέμου
στοῦ πελάου τὴ μοναξιά.

59

Κτυποῦν ὅλοι ἀπάνου κάτου·
κάθε κτύπημα ποὺ ἐβγῆ
εἶναι κτύπημα θανάτου,
χωρὶς νὰ δευτερωθῆ.

60

Κάθε σῶμα ἱδρώνει, ρέει·
λὲς καὶ ἐκεῖθεν ἡ ψυχὴ
ἀπ' τὸ μίσος ποὺ τὴν καίει
πολεμάει νὰ πεταχθῆ.

61

Τῆς καρδίας κτυπίες βροντᾶνε
μὲς στὰ στήθια τους ἀργά,
καὶ τὰ χέρια ὁπού χουμᾶνε
περισσότερο εἶν' γοργά.

62

Οὐρανὸς γι' αὐτοὺς δὲν εἶναι,
οὐδὲ πέλαο, οὐδὲ γῆ·
γι' αὐτοὺς ὅλους τὸ πᾶν εἶναι
μαζωμένο ἀντάμα ἐκεῖ.

63

Τόση ἡ μάνιτα καὶ ἡ ζάλη,
ποὺ στοχάζεσαι, μὴ πὼς
ἀπὸ μία μεριὰ καὶ ἀπ' ἄλλη
δὲν μείνη ἕνας ζωντανός.

64

Κοίτα χέρια ἀπελπισμένα
πῶς θερίζουνε ζωές !
Χάμου πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές,

65

καὶ παλάσκες καὶ σπαθία
μὲ ὁλοσκόρπιστα μυαλά,
καὶ μὲ ὁλόσχιστα κρανία
σωθικὰ λαχταριστά.

66

Προσοχὴ καμία δὲν κάνει
κανείς, ὄχι, εἰς τὴ σφαγή·
πᾶνε πάντα ἐμπρός. Ὦ ! φθάνει,
φθάνει· ἕως πότε οἱ σκοτωμοί;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

67
Ποῖος ἀφήνει ἐκεῖ τὸν τόπο,
πάρεξ ὅταν ξαπλωθῆ ;
Δὲν αἰσθάνονται τὸν κόπο
καὶ λὲς κι εἶναι εἰς τὴν ἀρχή.

. . . .

74
᾿Απ᾿ τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν ῾Ελλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, ᾿Ελευθεριά !

75
Τῆς Κορίνθου ἰδοὺ καὶ οἱ κάμποι·
δὲν λάμπ᾿ ἥλιος μοναχὰ
εἰς τοὺς πλάτανους, δὲν λάμπει
εἰς τ᾿ ἀμπέλια, εἰς τὰ νερά·

76
εἰς τὸν ἥσυχον αἰθέρα
τώρα ἀθῶα δὲν ἀντηχεῖ
τὰ λαλήματα ἡ φλογέρα,
τὰ βελάσματα τὸ ἀρνί·

77
τρέχουν ἅρματα χιλιάδες
σὰν τὸ κύμα εἰς τὸ γιαλό·
ἀλλ᾿ οἱ ἀνδρεῖοι παλικαράδες
δὲν ψηφοῦν τὸν ἀριθμό.

78
Ὦ τρακόσιοι ! σηκωθῆτε
καὶ ξανάλθετε σ᾿ ἐμᾶς·
τὰ παιδιά σας θέλ᾿ ἰδῆτε
πόσο μοιάζουνε μὲ σᾶς.

79
Ὅλοι ἐκεῖνοι τὰ φοβοῦνται,
καὶ μὲ πάτημα τυφλὸ
εἰς τὴν Κόρινθο ἀποκλειοῦνται
κι ὅλοι χάνονται ἀπ᾿ ἐδῶ.

80
Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὀλέθρου
Πείνα καὶ Θανατικό,
ποὺ σὲ σχῆμα ἑνὸς σκελέθρου
περπατοῦν ἀντάμα οἱ δυό.

81
Καὶ πεσμένα εἰς τὰ χορτάρια
ἀπεθαίνανε παντοῦ
τὰ θλιμμένα ἀπομεινάρια
τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ.

82
Καὶ ἐσὺ ἀθάνατη, ἐσὺ θεία,
ποὺ ὅ,τι θέλεις ἠμπορεῖς,
εἰς τὸν κάμπο, ᾿Ελευθερία,
ματωμένη περπατεῖς.

83
Στὴ σκιὰ χεροπιασμένες,
στὴ σκιὰ βλέπω κι ἐγὼ
κρινοδάκτυλες παρθένες,
ὁποὺ κάνουνε χορό·

84
στὸ χορὸ γλυκογυρίζουν
ὡραῖα μάτια ἐρωτικά,
καὶ εἰς τὴν αὔρα κυματίζουν
μαῦρα, ὁλόχρυσα μαλλιά.

85
῾Η ψυχή μου ἀναγαλλιάζει
πὼς ὁ κόρφος καθεμιᾶς
γλυκοβύζαστο ἑτοιμάζει
γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθεριᾶς.

86
Μὲς στὰ χόρτα, τὰ λουλούδια,
τὸ ποτήρι δὲν βαστῶ·
φιλελεύθερα τραγούδια
σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

87

Ἀπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὢ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

88

Πῆγες εἰς τὸ Μεσολόγγι
τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ,
μέσα ποὺ ἄνθισαν οἱ λόγγοι
γιὰ τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ.

89

Σοῦ 'λθε ἐμπρὸς λαμποκοπώντας
ἡ Θρησκεία μ' ἕνα σταυρὸ
καὶ τὸ δάκτυλο κινώντας
ὁποὺ ἀνεῖ τὸν οὐρανό,

90

«σ' αὐτό», ἐφώναξε, «τὸ χῶμα
στάσου ὁλόρθη, Ἐλευθεριά»·
καὶ φιλώντας σου τὸ στόμα
μπαίνει μὲς στὴν ἐκκλησιά.

91

Εἰς τὴν τράπεζα σιμώνει,
καὶ τὸ σύγνεφο τὸ ἀχνὸ
γύρω - γύρω της πυκνώνει
ποὺ σκορπάει τὸ θυμιατό.

92

Ἀγρικάει τὴν ψαλμωδία
ὁποὺ ἐδίδαξεν αὐτή·
βλέπει τὴ φωταγωγία
στοὺς ἁγίους ἐμπρὸς χυτή.

92

Ποιοί εἶν' αὐτοὶ ποὺ πλησιάζουν
μὲ πολλὴ ποδοβολή,
κι ἅρματ', ἅρματα ταράζουν ;
Ἐπετάχτηκες Ἐσύ.

94

Ἄ! τὸ φῶς, ποὺ σὲ στολίζει
σὰν ἡλίου φεγγοβολὴ
καὶ μακρόθεν σπινθηρίζει,
δὲν εἶναι, ὄχι, ἀπὸ τὴ γῆ·

95

λάμψιν ἔχει ὅλη φλογώδη
χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός·
φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι,
κι ὅλα γύρω σου εἶναι φῶς.

96

Τὸ σπαθί σου ἀντισηκώνεις,
τρία πατήματα πατᾶς,
σὰν τὸν πύργο μεγαλώνεις,
καὶ εἰς τὸ τέταρτο κτυπᾶς.

. . . .

98

Αὐτὸς λέγει... Ἀφοκρασθῆτε·
«Ἐγὼ εἶμ' Ἄλφα, Ὠμέγα ἐγὼ
πέστε, ποῦ θ' ἀποκρυφθῆτε
ἐσεῖς ὅλοι, ἂν ὀργισθῶ ;

99

Φλόγα ἀκοίμητην σᾶς βρέχω,
ποὺ μ' αὐτὴν ἂν συγκριθῆ
κείνη ἡ κάτω ὁποὺ σᾶς ἔχω
σὰν δροσιὰ θέλει βρεθῆ.

100

Κατατρώγει, ὡσὰν τὴ σχίζα,
τόπους ἄμετρα ὑψηλούς,
χῶρες, ὄρη ἀπὸ τὴ ρίζα,
ζῶα καὶ δένδρα καὶ θνητούς,

101

καὶ τὸ πᾶν τὸ κατακαίει,
καὶ δὲν σώζεται πνοή,
πάρεξ τοῦ ἄνεμου ποὺ πνέει
μὲς στὴ στάχτη τὴ λεπτή».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

102

Κάποιος ἤθελε ἐρωτήσει :
τοῦ θυμοῦ του εἶσαι ἀδελφή;
Ποῖος εἶν' ἄξιος νὰ νικήση
ἢ μὲ σὲ νὰ μετρηθῆ;

. . . .

105

Κακορίζικοι, ποὺ πᾶτε
τοῦ 'Αχελώου μὲς στὴ ροὴ
καὶ πιδέξια πολεμᾶτε
ἀπὸ τὴν καταδρομὴ

106

ν' ἀποφύγετε! τὸ κύμα
ἔγινε ὅλο φουσκωτό·
ἐκεῖ εὑρήκατε τὸ μνῆμα
πρὶν νὰ εὑρῆτε ἀφανισμό.

107

Βλασφημάει, σκούζει, μουγκρίζει
κάθε λάρυγγας ἐχθροῦ,
καὶ τὸ ρεῦμα γαργαρίζει
τὲς βλασφήμιες τοῦ θυμοῦ.

108

Σφαλερὰ τετραποδίζουν
πλῆθος ἄλογα, καὶ ὀρθὰ
τρομασμένα χλιμιτρίζουν
καὶ πατοῦν εἰς τὰ κορμιά.

109

Ποῖος στὸν σύντροφον ἁπλώνει
χέρι, ὡσὰν νὰ βοηθηθῆ·
ποῖος τὴ σάρκα του δαγκώνει,
ὅσο ὁποὺ νὰ νεκρωθῆ·

110

κεφαλὲς ἀπελπισμένες
μὲ τὰ μάτια πεταχτά,
κατὰ τ' ἄστρα σηκωμένες
γιὰ τὴν ὕστερη φορά.

111

Σβηέται — αὐξαίνοντας ἡ πρώτη
τοῦ 'Αχελώου νεροσυρμὴ —
τὸ χλιμίτρισμα καὶ οἱ κρότοι
καὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ γογγυσμοί.

. . . .

122

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη,
ποὺ μὲ βία μετράει τὴ γῆ.

123

Εἰς αὐτήν, εἶν' ξακουσμένο,
δὲν νικιέσαι ἐσὺ ποτέ·
ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν' ξένο
καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

124

Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ ξαπλώνει
κύματ' ἄπειρα εἰς τὴ γῆ,
μὲ τὰ ὁποῖα τὴν περιζώνει
κι εἶναι εἰκόνα σου λαμπρή.

125

Μὲ βρυχίσματα σαλεύει,
ποὺ τρομάζει ἡ ἀκοή·
κάθε ξύλο κινδυνεύει
καὶ λιμιώνα ἀναζητεῖ·

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

126

φαίνετ' ἔπειτα ἡ γαλήνη
καὶ τὸ λάμψιμο τοῦ ἥλιοῦ,
καὶ τὰ χρώματα ἀναδίνει
τοῦ γλαυκότατου οὐρανοῦ.

127

Δὲν νικιέσαι, εἶν' ξακουσμένο,
στὴν ξηρὰν ἐσὺ ποτέ·
ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν' ξένο
καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

128

Περνοῦν ἄπειρα τὰ ξάρτια,
καὶ σὰν λόγγος στριμωχτὰ
τὰ τρεχούμενα κατάρτια,
τὰ ὁλοφούσκωτα πανιά.

129

Σὺ τὲς δύναμές σου σπρώχνεις,
καὶ ἀγκαλὰ δὲν εἶν' πολλές,
πολεμώντας, ἄλλα διώχνεις,
ἄλλα παίρνεις, ἄλλα καῖς.

130

Μὲ ἐπιθύμια νὰ τηράζης
δυὸ μεγάλα σὲ θωρῶ,
καὶ θανάσιμον τινάζεις
ἐναντίον τους κεραυνό.

131

Πιάνει, αὐξαίνει, κοκκινίζει
καὶ σηκώνει μιὰ βροντή,
καὶ τὸ πέλαο χρωματίζει
μὲ αἱματόχροη βαφή.

132

Πνίγονται ὅλοι οἱ πολεμάρχοι
καὶ δὲν μνέσκει ἕνα κορμί·
χάρου, σκιὰ τοῦ Πατριάρχη,
ποὺ σ' ἐπέταξαν ἐκεῖ.

133

Ἐκρυφόσμιγαν οἱ φίλοι
μὲ τς ἐχθρούς τους τὴ Λαμπρή,
καὶ τοὺς ἔτρεμαν τὰ χείλη
δίνοντάς τα εἰς τὸ φιλί.

134

Κειὲς τὲς δάφνες ποὺ ἐσκορπίστε
τώρα πλέον δὲν τὲς πατεῖ,
καὶ τὸ χέρι ὁποὺ ἐφιλῆστε
πλέον, ἅ ! πλέον δὲν εὐλογεῖ.

135

Ὅλοι κλαῦστε· ἀποθαμένος
ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησιᾶς·
κλαῦστε, κλαῦστε· κρεμασμένος
ὡσὰν νά 'τανε φονιάς.

136

Ἔχει ὁλάνοιχτο τὸ στόμα
π' ὥρες πρῶτα εἶχε γευθῆ
τ' ἅγιον Αἷμα, τ' ἅγιο Σῶμα·
λὲς πὼς θὲ νὰ ξαναβγῆ

137

ἡ κατάρα ποὺ εἶχε ἀφήσει
λίγο πρὶν νὰ ἀδικηθῆ
εἰς ὁποῖον δὲν πολεμήση
καὶ ἠμπορεῖ νὰ πολεμῆ.

138

Τὴν ἀκούω, βροντάει, δὲν παύει
εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τὴ γῆ,
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει
τὴν αἰώνιαν ἀστραπή.

139

Ἡ καρδιὰ συχνοσπαράζει...
Πλὴν τί βλέπω; Σοβαρὰ
νὰ σωπάσω μὲ προστάζει
μὲ τὸ δάκτυλο ἡ θεά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

140

Κοιτάει γύρω εἰς τὴν Εὐρώπη
τρεῖς φορὲς μ' ἀνησυχιά·
προσηλώνεται κατόπι
στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀρχινᾶ :

141

«Παλικάρια μου! οἱ πολέμοι
γιὰ σᾶς ὅλοι εἶναι χαρά,
καὶ τὸ γόνα σας δὲν τρέμει
στοὺς κινδύνους ἐμπροστά.

142

Ἀπ' ἐσᾶς ἀπομακραίνει
κάθε δύναμη ἐχθρική·
ἀλλὰ ἀνίκητη μιὰ μένει
ποὺ τὲς δάφνες σᾶς μαδεῖ·

143

μία, ποὺ ὅταν ὡσὰν λύκοι
ξαναρχόστενε ζεστοί,
κουρασμένοι ἀπὸ τὴ νίκη,
ἄχ ! τὸν νοῦν σᾶς τυραννεῖ.

144

Ἡ Διχόνοια, ποὺ βαστάει
ἕνα σκῆπτρο ἡ δολερή·
καθενὸς χαμογελάει,
«πάρ' το», λέγοντας, «καὶ σύ».

145

Κειὸ τὸ σκῆπτρο ποὺ σᾶς δείχνει,
ἔχει ἀλήθεια ὡραία θωριά·
μὴν τὸ πιάστε, γιατὶ ρίχνει
εἰσὲ δάκρυα θλιβερά.

146

Ἀπὸ στόμα ὁποὺ φθονάει,
παλικάρια, ἄς μὴν 'πωθῆ,
πὼς τὸ χέρι σας κτυπάει
τοῦ ἀδελφοῦ τὴν κεφαλή.

147

Μὴν εἰποῦν στὸ στοχασμό τους
τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά :
«Ἐὰν μισοῦνται ἀνάμεσό τους,
δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθεριά».

148

Τέτοια ἀφήστενε φροντίδα·
ὅλο τὸ αἷμα ὁποὺ χυθῆ
γιὰ θρησκεία καὶ γιὰ πατρίδα,
ὅμοιαν ἔχει τὴν τιμή.

149

Στὸ αἷμα αὐτό, ποὺ δὲν πονεῖτε,
γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ θρησκειά,
σᾶς ὁρκίζω, ἀγκαλιασθῆτε
σὰν ἀδέλφια γκαρδιακά.

150

Πόσον λείπει, στοχασθῆτε,
πόσο ἀκόμα νὰ παρθῆ·
πάντα ἡ νίκη, ἂν ἑνωθῆτε,
πάντα ἐσᾶς θ' ἀκολουθῆ.

151

Ὦ ἀκουσμένοι εἰς τὴν ἀνδρεία!...
Καταστῆστε ἕνα σταυρὸ
καὶ φωνάξετε μὲ μία :
«Βασιλεῖς, κοιτάξτ' ἐδῶ.

152

Τὸ σημεῖο ποὺ προσκυνᾶτε
εἶναι τοῦτο, καὶ γι' αὐτὸ
ματωμένους μᾶς κοιτᾶτε
στὸν ἀγώνα τὸν σκληρό.

. . . .

154

Ἐξ αἰτιᾶς του ἐσπάρθη, ἐχάθη
αἷμα ἀθῶο, χριστιανικό,
ποὺ φωνάζει ἀπὸ τὰ βάθη
τῆς νυκτός : Νὰ 'κδικηθῶ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

155

Δὲν ἀκοῦτε ἐσεῖς εἰκόνες
τοῦ Θεοῦ, τέτοια φωνή;
Τώρα ἐπέρασαν αἰῶνες
καὶ δὲν ἔπαυσε στιγμή.

156

Δὲν ἀκοῦτε; εἰς κάθε μέρος
σὰν τοῦ Ἀβὲλ καταβοᾶ·
δὲν εἶν' φύσημα τοῦ ἀέρος
ποὺ σφυρίζει εἰς τὰ μαλλιά.

157

Τί θὰ κάμετε ; θ' ἀφῆστε
νὰ ἀποκτήσωμεν ἐμεῖς
λευθερίαν, ἢ θὰ τὴν λύστε
ἐξ αἰτίας Πολιτικῆς ;

158

Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,
ἰδοὺ ἐμπρός σας τὸν Σταυρό.
Βασιλεῖς ! ἐλᾶτε, ἐλᾶτε,
καὶ κτυπήσετε κι ἐδῶ ».

Διονύσιος Σολωμός

ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

Ὡς εἰσαγωγὴ παραθέτομε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν κριτικὴ μελέτη τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη «Ἡ ποίηση στὴ ζωή μας».

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι τὸ ἔργο ποὺ τὸ μελέτησε καὶ τὸ δούλεψε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ὁ Σολωμός. Τὸν εἴδαμε νὰ τὸ ἀρχίζη μαζὶ μὲ τὸ πέσιμο τοῦ Μεσολογγιοῦ (1826) καὶ τὸν βρίσκουμε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια (1844), ἐνῶ ἦταν ἀρκετὰ προχωρημένος στὴ σύνθεση του, νὰ τὸ ξαναχύνη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ καινούριο μέτρο.

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» μποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν τὸ καθαυτὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ, ὄχι μόνο γιατὶ τὸ δούλεψε χρόνια καὶ χρόνια, παρὰ καὶ γιατὶ ζήτησε σ' αὐτὸ μέσα νὰ κλείση ὅ,τι ἀνώτερο ἔφτασε ὁ ἴδιος νὰ ἀντικρίση στὴ ζωή του. Ὅλη ἡ ἐμπειρία, ὅλο τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦταν βαλμένα ἐκεῖ μέσα. «Σκέψου βαθιά», λέει στὸν ἑαυτό του ὁ ποιητής, «καὶ σταθερὰ (μιὰ φορὰ γιὰ πάντα) τὴ φύση τῆς Ἰδέας, πρὶν πραγματοποιήσης τὸ ποίημα. Εἰς αὐτὸ θὰ ἐνσαρκωθῆ τὸ οὐσιαστικότερο καὶ ὑψηλότερο περιεχόμενο τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἡ πατρίδα καὶ ἡ πίστις».

Ἂν ὁ Σολωμὸς ἔφτανε νὰ τελειώση τὸ ἔργο καταπῶς τὸν βλέπουμε νὰ τὸ σχεδιάζη, θὰ ἔδινε στὸν κόσμο τὴ σπάνια χαρὰ νὰ γνωρίση ἀνθρώπους μὲ πλούσια ζωή. Ὅπως στὰ μεγάλα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, ἔτσι καὶ στοὺς «Ἐλεύθερους πολιορκημένους» ξάστερο ἀνοίγεται ὅλο τὸ βάθος τῆς ζωῆς κι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄξιοι νὰ τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀντικρίσουν καὶ νὰ τὸ μετρήσουν. Τὸ ἔργο αὐτό, ἔτσι ἀτελείωτο καθὼς εἶναι, σὲ σαστίζει μὲ τὴ βαθιὰ καὶ πλατιὰ σύλληψή του, καὶ τὸ σπουδαιότερο, τὰ ἴδια τὰ πράματα νιώθεις νὰ ορίζουν τὴ σύλληψη καὶ δὲν εἶναι ἡ παρατεντωμένη προσπάθεια ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ ἀτόμου. Ἡ ὑπεράνθρωπη ἀντίσταση καὶ ἡ ἡρωικὴ ἔξοδος τῶν πολιορκημένων τοῦ Μεσολογγιοῦ κάνουν τὴν ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ δοξολογία ὅλου τοῦ ἀγώνα τῶν πατέρων μας γιὰ τὴ λευτεριά. Σ' αὐτὸ μοιάζει μὲ τὸν Ὕμνο. Ὅμως πόση διαφορὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο τραγούδι στὸ τελευταῖο...

Εἶχε ὁ Σολωμὸς ἀρκετὰ πονέσει μαζὶ μὲ τοὺς ἀγωνιστές, εἶχε ἀρκετὰ στὴ ζωή του λαχταρήσει τὴ λευτεριά, εἶχε ἀρκετὰ συλλογιστῆ, ποὺ νὰ μὴ μποροῦν νὰ τὸν παρασύρουν ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς.

Ἡ ἀξίωση τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριὰ εἶχε ψηλώσει, δὲν ἦταν ἡ ἴδια ὅπως ὅταν συνέθετε τὸ Ὕμνο. Γι' αὐτὸ οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι», ἐνῶ μοιάζουν νὰ ἀκουμποῦν σ' ἕνα ἐξωτερικὸ περιστατικό, στὸ βάθος δείχνουνται ὑπέρτατη ἔκφραση τοῦ πόθου τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριὰ καί, γιὰ νὰ μὴν ἀλλάξουμε τὰ λόγια μας, οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ἡ μορφὴ τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς τὴ γέννησε ἡ λαχτάρα τοῦ Σολωμοῦ νὰ πλησιάση τοὺς ἡρωικοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ νὰ γίνη ἕνα μαζί τους...

Ὅπως οἱ μεγάλοι ἀγωνιστὲς ἔβαζαν ὅλη τὴ ζωή τους κάτω καὶ δημιουργοῦσαν ἕνα σύνολο, τὸ ἴδιο κι ὁ Σολωμὸς στὸ εἶδος του δημιουργοῦσε ἀκούγοντας στὸ ἐσωτερικό του ἕναν ὁλάκερο κόσμο νὰ βουΐζη ἁρμονικά. Ἔτσι κάνουν ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ ποιητές. Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ὁ ὑψηλὸς ὕμνος στὸ ἀνεχτίμητο καλὸ τοῦ ἀνθρώπου, στὴ θ έ λ η σ η.

Ἐκεῖ μέσα ὁ Σολωμὸς μᾶς φανερώνει τὸ τρομερὸ μυστικό της: θ έ λ η σ η σημαίνει χ ρ έ ς· θέλει μόνο ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ποὺ εἶναι πρόθυμος νὰ πάθη. Τὴ στιγμὴ ποὺ ἐλαττωθῆ ἡ προθυμία του, ἀδυνατίζει κι ἡ θέλησή του.

Ὁ Σολωμὸς μὲ τὸ τραγούδι αὐτὸ ἅγιασε τοὺς ἀγωνιστὲς στὴν ψυχή μας. Τώρα μπορεῖ ὁ Ἕλληνας νὰ περηφανεύεται, γιατὶ ἔχει κάτι ἅγιο μέσα ἡ ζωή του, γιατὶ μπορεῖ στὴ γλώσσα του νὰ κάμη τὸν ὅρκο «Μὰ τὶς ψυχές, ποὺ χάθηκαν πολεμώντας», ὅρκο ποὺ θὰ τὸν φυλάξη, ἐπειδὴ ὁ Σολωμὸς μὲ τὴν ποιητική του μεγαλοφυΐα μᾶς δείχνει πὼς οἱ ψυχὲς ἐκεῖνες ἦταν ἀληθινὰ ἅγιες.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὅσο κομματιασμένο κι ἂν εἶναι τὸ τραγούδι τῶν «Ἐλευθέρων πολιορκημένων», τὸ νόημά του δὲν θόλωσε καθόλου. Ἀστράφτει, κι ἀπὸ τὰ συντρίμμια του ἀκούγεται ἡ καθαρὴ ἀπόκριση ποὺ ἔδωσε ὁ ποιητὴς στὸ ἐρώτημα ποὺ τοῦ ἔβαζε ἡ ἴδια ἡ ζωή: ἂν ἔχη δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κάτι δικό του. Ἔχει, μᾶς λέει ὁ Σολωμός, κάτι, ποὺ ὁ θάνατος δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ πάρη —κι αὐτὸ εἶναι ἡ *θέλησή* του.

Ὅμως ἐκεῖνος *θέλει*, ποὺ εἶναι πρόθυμος νὰ *πάθη*. Θέληση σημαίνει χρέος. Ἀπόδειξη οἱ πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγιοῦ. *Θέλησαν* νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι καὶ *ἀληθινὰ* ζήσανε, γιατὶ φάνηκαν *πρόθυμοι* νὰ πάθουν. Στὸ βάθος εἶναι ἡ ἴδια ἀπόκριση, ποὺ ἔδωσαν ὅλοι οἱ μεγάλοι σὲ διάφορες ἐποχές: «ἀξίζει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος, γιατὶ ἀξίζει νὰ μαθαίνη». Μᾶς τὴ δίνει κι ὁ Σολωμὸς μὲ τὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς του καὶ γιὰ κεῖνο εἶναι μεγάλοι κι αὐτὸς καὶ ἡ ἐποχή του.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β'

1

Ἄκρα τοῦ τάφου σιωπὴ στὸν κάμπο βασιλεύει·
λαλεῖ πουλί, παίρνει σπυρί, κι ἡ μάνα τὸ ζηλεύει.
Τὰ μάτια ἡ πείνα ἐμαύρισε· στὰ μάτια ἡ μάνα μνέει·
στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει:
«Ἔρμο τουφέκι σκοτεινό, τί σ' ἔχω 'γὼ στὸ χέρι;
ὁποὺ σὺ μοῦ 'γινες βαρὺ κι ὁ Ἀγαρηνὸς τὸ ξέρει».

2

Ἡ ζωὴ ποὺ ἀνασταίνεται μὲ ὅλες της τὲς χαρές, ἀναβρύζοντας ὁλοῦθε, νέα, λαχταριστή, περιχυνόμενη εἰς ὅλα τὰ ὄντα· ἡ ζωὴ ἀκέραιη, ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τὰ μέρη, θέλει νὰ καταβάλη τὴν ἀνθρώπινη ψυχή· θάλασσα, γῆ, οὐρανός, συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καὶ βάθος συγχωνευμένα, τὰ ὁποῖα πάλι πολιορκοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύση στὴν ἐπιφάνεια καὶ εἰς τὸ βάθος της.

Ἡ ὡραιότης τῆς φύσης, ποὺ τοὺς περιτριγυρίζει, αὐξαίνει εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ἀνυπομονησία νὰ πάρουν τὴ χαριτωμένη γῆ, καὶ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὸν πόνο ὅτι θὰ τὴ χάσουν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Ἀπρίλης μὲ τὸν Ἔρωτα χορεύουν καὶ γελοῦνε,
κι ὅσ' ἄνθια βγαίνουν καὶ καρποὶ τόσ' ἅρματα σὲ κλειοῦνε.

Λευκὸ βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
καὶ μὲς στὴ θάλασσα βαθιὰ ξαναπετιέται πάλι,
κι ὁλόλευκο ἐσύσμιξε μὲ τ' οὐρανοῦ τὰ κάλλη.
Καὶ μὲς στῆς λίμνης τὰ νερά, ὅπ' ἔφθασε μ' ἀσπούδα,
ἔπαιξε μὲ τὸν ἴσκιο της γαλάζια πεταλούδα,
ποὺ εὐώδιασε τὸν ὕπνο της μέσα στὸν ἄγριο κρίνο·
τὸ σκουληκάκι βρίσκεται σ' ὥρα γλυκιὰ κι ἐκεῖνο.
Μάγεμα ἡ φύσις κι ὄνειρο στὴν ὀμορφιὰ καὶ χάρη,
ἡ μαύρη πέτρα ὁλόχρυση καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι·
μὲ χίλιες βρύσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κρένει·
ὅποιος πεθάνη σήμερα χίλιες φορὲς πεθαίνει.

Τρέμ' ἡ ψυχὴ καὶ ξαστοχᾶ γλυκὰ τὸν ἑαυτό της.

3

Ἐνῶ ἀκούεται τὸ μαγευτικὸ τραγούδι τῆς ἄνοιξης, ὁποὺ κινδυνεύει νὰ ξυπνήση εἰς τοὺς πολιορκημένους τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς τόσον, ὥστε νὰ ὀλιγοστέψη ἡ ἀντρεία τους, ἕνας τῶν Ἑλλήνων πολεμάρχων σαλπίζει κράζοντας τοὺς ἄλλους εἰς συμβούλιο, καὶ ἡ σβησμένη κλαγγή, ὁποὺ βγαίνει μέσ' ἀπὸ τὸ ἀδυνατισμένο στῆθος του, φθάνοντας εἰς τὸ ἐχθρικὸ στρατόπεδο παρακινεῖ ἕνα Ἀράπη νὰ κάμη ὅ,τι περιγράφουν οἱ στίχοι 4—12.

«Σάλπιγγα κόψ' τοῦ τραγουδιοῦ τὰ μάγϊα μὲ βία,
γυναικός, γέροντος, παιδιοῦ μὴ κόψουν τὴν ἀντρεία».

Χαμένη, ἀλίμονον! κι ὀκνὴ τὴ σάλπιγγα γρικάει·
ἀλλὰ πῶς φθάνει στὸν ἐχθρὸ καὶ κάθ' ἠχὼ ξυπνάει;
Γέλιο στὸ σκόρπιο στράτευμα σφοδρὸ γεννοβολιέται
κι ἡ περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανὶς πετιέται·
καὶ μὲ χαρούμενη πνοὴ τὸ στῆθος τὸ χορτάτο,
τ' ἀράθυμο, τὸ δυνατὸ κι ὅλο ψυχὲς γιομάτο,
βαρώντας γύρου ὁλόγυρα, ὁλόγυρα καὶ πέρα,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν ὄμορφο τρικύμισε καὶ ξάστερον ἀέρα·
τέλος μακριὰ σέρνει λαλιά, σὰν τὸ πεσούμεν' ἄστρο,
τρανὴ λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητὴ κατὰ τὸ κάστρο

17

Κι ἄνθιζε μέσα μου ἡ ζωὴ μ' ὅλα τὰ πλούτια πόχει.

51

Ἡ δύναμή σου πέλαγο κι ἡ θέλησή μου βράχος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ'

4

Ἀπὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι ἀπὸ τὴ μαύση πίσσα.
. . . .
Αλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος
ὁ στύλος φανερώνεται, μὲ κάτου μαζωμένα
τὰ παλικάρια τὰ καλά, μ' ἀπάνου τὴ σημαία
ποὺ μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸ Σταυρὸν ἁπλώνει
παντόγυρα στὸν ὄμορφον ἀέρα τῆς ἀντρείας,
κι ὁ οὐρανὸς καμάρωνε κι ἡ γῆ χεροκροτοῦσε·
κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε,
κι ἐσκόρπα τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης:
«Ὄμορφη, πλούσια, κι ἄπαρτη, καὶ σεβαστή, κι ἁγία!»

Ὁ Πειρασμὸς

Ἔστησ' ὁ Ἔρωτας χορὸ μὲ τὸν ξανθὸν Ἀπρίλη,
κι ἡ φύσις ηὗρε τὴν καλὴ καὶ τὴ γλυκιά της ὥρα,
καὶ μὲς στὴ σκιὰ ποὺ φούντωσε καὶ κλεῖ δροσιὲς καὶ μόσχους
ἀνάκουστος κιλαηδισμὸς καὶ λιποθυμισμένος.
Νερὰ καθάρια καὶ γλυκά, νερὰ χαριτωμένα,
χύνονται μὲς στὴν ἄβυσσο τὴ μοσχοβολισμένη,
καὶ παίρνουνε τὸ μόσχο της, κι ἀφήνουν τὴ δροσιά τους,
κι οὖλα στὸν ἥλιο δείχνοντας τὰ πλούτια τῆς πηγῆς τους,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τρέχουν ἐδῶ, τρέχουν ἐκεῖ, καὶ κάνουν σὰν ἀηδόνια.
Ἔξ' ἀναβρύζει κι ἡ ζωή, σ' γῆ, σ' οὐρανό, σὲ κύμα.
'Αλλὰ στῆς λίμνης τὸ νερό, π' ἀκίνητό 'ναι κι ἄσπρο.
ἀκίνητ' ὅπου κι ἂν ἰδῆς, καὶ κάτασπρ' ὡς τὸν πάτο.
μὲ μικρὸν ἴσκιον ἄγνωρον ἔπαιξ' ἡ πεταλούδα,
πού 'χε εὐωδίσει τς ὕπνους της μέσα στὸν ἄγριο κρίνο.
'Αλαφροΐσκιωτε καλέ, γιά πὲς ἀπόψε τί 'δες·
Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια !
Χωρὶς ποσῶς γῆς, οὐρανὸς καὶ θάλασσα νὰ πνένε,
οὐδ' ὅσο κάν' ἡ μέλισσα κοντὰ στὸ λουλουδάκι,
γύρου σὲ κάτι ἀτάραχο π' ἀσπρίζει μὲς στὴ λίμνη,
μονάχο ἀνακατώθηκε τὸ στρογγυλὸ φεγγάρι,
κι ὄμορφη βγαίνει κορασιὰ ντυμένη μὲ τὸ φῶς του.

Διονύσιος Σολωμὸς

3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΛΟΧΟΝ

1

[Ἂς μὴ βρέξῃ ποτὲ
τὸ σύννεφον, καὶ ὁ ἄνεμος
σκληρὸς ἂς μὴ σκορπίσῃ
τὸ χῶμα τὸ μακάριον
ποὺ σᾶς σκεπάζει.

2

Ἂς τὸ δροσίσῃ πάντοτε
μὲ τ' ἀργυρᾶ της δάκρυα
ἡ ροδόπεπλος κόρη·
καὶ αὐτοῦ ἂς ξεφυτρώνουν
αἰώνια τ' ἄνθη.

3

Ὦ γνήσια τῆς 'Ελλάδος
τέκνα· ψυχαὶ ποὺ ἐπέσατε
εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρείως,
τάγμα ἐκλεκτῶν ἡρώων,
καύχημα νέον·

4

σᾶς ἅρπαξεν ἡ τύχη
τὴν νικητήριον δάφνην,
καὶ ἀπὸ τὴν μυρτιὰν σᾶς ἔπλεξε
καὶ πένθιμον κυπάρισσον
στέφανον ἄλλον.

5

'Αλλ' ἂν τις ἀπεθάνῃ
διὰ τὴν πατρίδα, ἡ μύρτος
εἶναι φύλλον ἀτίμητον,
καὶ καλὰ τὰ κλαδιὰ
τῆς κυπαρίσσου.]

6

{'Αφ' οὗ εἰς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου
τοὺς ὀφθαλμούς, ἡ πρόνοος
φύσις τὸν φόβον ἔχυσε,
καὶ τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας
καὶ τὴν ἡμέραν·

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπὶ τὸ μέγα πρόσωπον
τῆς γῆς πολυβοτάνου
εὐθὺς τὸ οὐράνιον βλέμμα
βαθυσκαφῆ ἐφανέρωσε
μνήματα μύρια.

Πολλὰ μὲν σκοτεινά·
φέγγει ἐπ' ὀλίγα τ' ἄστρον
τὸ τῆς ἀθανασίας·
τὴν ἐκλογὴν ἐλεύθερον
δίδει τὸ θεῖον.

Ἕλληνες, τῆς πατρίδος
καὶ τῶν προγόνων ἄξιοι·
Ἕλληνες, σεῖς, πῶς ἤθελεν
ἀπὸ σᾶς προκριθεῖν
ἄδοξος τάφος;

Ὁ Γέρων φθονερὸς
καὶ τῶν ἔργων ἐχθρὸς
καὶ πάσης μνήμης ἔρχεται·
περιτρέχει τὴν θάλασσαν
καὶ τὴν γῆν ὅλην.

Ἀπὸ τὴν στάμναν χύνει
τὰ ρεύματα τῆς λήθης
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει.
Χάνονται οἱ πόλεις, χάνονται
βασίλεια κι ἔθνη.

Ἀλλ' ὅτε πλησιάσῃ
τὴν γῆν ὁποὺ σᾶς ἔχει,
θέλει ἀλλάξειν τὸν δρόμον του
ὁ Χρόνος, τὸ θαυμάσιον
χῶμα σεβάζων.

Αὐτοῦ, ἀφ' οὗ τὴν ἀρχαίαν
πορφυρίδα καὶ σκῆπτρον
δώσωμεν τῆς Ἑλλάδος,
θέλει φέρειν τὰ τέκνα της
πᾶσα μητέρα.

Καὶ δακρυχέουσα θέλει
τὴν ἱερὰν φιλήσειν
κόνιν καὶ εἰπεῖν: Τὸν ἔνδοξον
λόχον, τέκνα, μιμήσατε,
λόχον ἡρώων.

«Ἡ Λύρα»

Ἀνδρέας Κάλβος

4. Ο ΩΚΕΑΝΟΣ

Γῆ, τῶν θεῶν φροντίδα,
Ἑλλάς, ἡρώων μητέρα,
φίλη, γλυκεῖα πατρίδα μου,
νύκτα δουλείας σ' ἐσκέπασε,
νύκτα αἰώνων.

Οὕτω εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον
τῶν οὐρανίων ἐρήμων
νυκτερινὸς ἐξάπλωσεν
ἔρεβος τὰ πλατέα
πένθιμα ἐμβόλια.

Καὶ εἰς τὴν σκοτιὰν βαθεῖαν,
εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα,
τὰ φῶτα σιγαλέα
κινῶνται τῶν ἀστέρων
λελυπημένα.

Ἐχάθηκαν οἱ πόλεις,
ἐχάθηκαν τὰ δάση
κι ἡ θάλασσα κοιμᾶται
καὶ τὰ βουνά· καὶ ὁ θόρυβος
παύει τῶν ζώντων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰς τὰ φρικτὰ βασίλεια
ὁμοιάζει τοῦ θανάτου
ἡ φύσις ὅλη· ἐκεῖθεν
ἦχος ποτὲ δὲν ἔρχεται
ὕμνων ἢ θρήνων.

Ἀλλὰ τῶν μακαρίων
στάβλων ἰδοὺ τὰ ἠῷα
κάγκελλα οἱ Ὧραι ἀνοίγουσιν,
ἰδοὺ τὰ ἀκάμαντα ἄλογα
τοῦ Ἡλίου ἐκβαίνουν.

Χρυσᾶ, φλογώδη, καίουσι
τοὺς δρόμους τοῦ ἀέρος
τὰ ἁμιλλητήρια πέταλα·
τοὺς οὐρανοὺς φωτίζουσι
λάμπουσαι οἱ χαῖται.

Τώρα ἐξανοίγει τ' ἄνθη
εἰς τὸν δροσώδη κόλπον
τῆς γῆς ἡ αὐγή· καὶ φαίνονται
τώρα τῶν φιλοπόνων
ἀνδρῶν τὰ ἔργα.

Τὰ μυρισμένα χείλη
τῆς ἡμέρας φιλοῦσι
τὸ ἀναπαυμένον μέτωπον
τῆς οἰκουμένης· φεύγουσιν
ὄνειρα, σκότος,

ὕπνος, σιγή· καὶ πάλιν
τὰ χωράφια, τὴν θάλασσαν,
τὸν ἀέρα γεμίζουσι
καὶ τὰς πόλεις μὲ κρότον
ποίμνια καὶ λύραι.

Εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ στόμα
ἰδοὺ προβαίνει ὁ μέγας
λέων, τὸν φοβερὸν
λαιμὸν τετριχωμένον
βρέμων τινάζει.

Ὁ ἀετὸς ἀφήνει
τοὺς κρημνοὺς ὑψηλούς·
κτυπάουσιν οἱ πτέρυγες
τὰ νέφη, καὶ τὸν Ὄλυμπον
ἡ κλαγγὴ σχίζει.

Ἔθλιψε τὴν Ἑλλάδα
νύκτα πολλῶν αἰώνων,
νύκτα μακρᾶς δουλείας,
αἰσχύνη ἀνδρῶν ἢ θέλημα
τῶν ἀθανάτων.

Ἡ χώρα τότε ἐφαίνετο
ναὸς ἠρειπωμένος,
ὅπου οἱ ψαλμοὶ σιγάουσι
καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρέμητα
φύλλα κοιμῶνται.

Ὡσὰν ἐπὶ τὴν ἄπειρον
θάλασσαν τῶν ὀνείρων,
ὀλίγαι, ἀπηλπισμέναι
ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουσι
μὲ δίχως βίαν·

οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος
τὰ δένδρα ἕως τοὺς βράχους
τῆς Κυθήρας κυλίουσα
τὴν ἅμαξαν βραδεῖαν,
οὐρανοδρόμον·

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ τρίμορφος Ἑκάτη
ἐθεώρει τὰ πλοῖα,
εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους
λάμνοντα ἀδόξως, φεύγοντα
διασκορπισμένα.—

Σὺ τότε, ὦ λαμπροτάτη
κόρη Διός, τοῦ κόσμου
μόνη παρηγορία,
τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες,
ὦ Ἐλευθερία.

Ἦλθ' ἡ θεά· κατέβη
εἰς τὰ παραθαλάσσια
κλειτὰ τῆς Χίου· τὰς χεῖρας
ἅπλωσ' ὀρθή, καὶ κλαίουσα
λέγει τοιάδε :

«Ὠκεανέ, πατέρα
τῶν χορῶν ἀθανάτων,
ἄκουσον τὴν φωνήν μου
καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλεσον
τὸν μέγαν πόθον.

Ἔνδοξον θρόνον εἶχον
εἰς τὴν Ἑλλάδα· τύραννοι
πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι,
σήμερον σὺ βοήθησον,
δός μου τὸν θρόνον.

Ὅταν τοὺς ἀνοήτους
φεύγω θνητούς, μὲ δέχονται
οἱ πατρικαί σου ἀγκάλαι·
ἡ ἐλπίς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου
στηρίζεται ὅλη ».

Εἶπε· καὶ εὐθὺς ἐπάνω
εἰς τὰς ροὰς ἐχύθη
τοῦ Ὠκεανοῦ, φωτίζουσα
τὰ νῶτα ὑγρὰ καὶ θεῖα,
πρόφαντος λάμψις.

Ἀστράπτουσι τὰ κύματα
ὡς οἱ οὐρανοί, καὶ ἀνέφελος,
ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος
καὶ τὰ πολλὰ νησία
δείχνει τοῦ Αἰγαίου.

Πρόσεχε τώρα· ὡς ἄνεμος
σφοδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση
ὁ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται·
ἄκουε τῶν πλεόντων
τὰ «ἔια μάλα».

Σχισμένη ὑπὸ μυρίας
πρῴρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα,
τὰ πτερωμένα ἀδράχτια
ἐλεύθερα ἐξαπλώνονται
εἰς τὸν ἀέρα.

Ἐπὶ τὴν λίμνην οὕτως
αὐγερινὰ πετάουσι
τὰ πλήθη τῶν μελίσσων
ὅταν γλυκὺ τοῦ ἔαρος
φυσάῃ τὸ πνεῦμα·

ἐπὶ τὴν ἄμμον οὕτω
περιπατοῦν οἱ λέοντες
ζητοῦντες τὰ κοπάδια,
τὴν θέρμην τῶν ὀνύχων
ἐὰν αἰσθανθῶσιν·

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

οὕτως, ἐὰν τὴν δύναμιν
ἀκούσουν τῶν πτερύγων
οἱ ἀετοί, τὸ κτύπημα
τῶν βροντῶν ὑπερήφανοι
καταφρονοῦσι.—

Πεφιλημένα θρέμματα
Ὠκεανοῦ, γενναῖα,
καὶ τῆς Ἑλλάδος γνήσια
τέκνα καὶ πρωτοστάται
ἐλευθερίας·

χαίρετε σεῖς καυχήματα
τῶν θαυμασίων (Σπετζίας,
Ὕδρας, Ψαρῶν) σκοπέλων,
ὅπου ποτὲ δὲν ἄραξε
φόβος κινδύνου.

Κατευοδοῖτε ! —Ὁρμήσατε,
τὰ συναγμένα πλοῖα,
ὦ ἀνδρεῖοι· σκορπίσατε,
τὸν στόλον, κατακαύσατε
στόλον βαρβάρων.

Τὰ δειλὰ τῶν ἐχθρῶν σας
πλήθη καταφρονήσατε·
τὴν κόμην πάντα ὁ θρίαμβος
στέφει τῶν ὑπὲρ πάτρης
κινδυνευόντων.

Ὦ ἐπουράνιος χεῖρα !
Σὲ βλέπω κυβερνοῦσαν
τὰ τρομερὰ πηδάλια,
καὶ τῶν ἡρώων οἱ πρῷραι
ἰδοὺ πετάουν.

Ἰδοὺ κροτοῦν, συντρίβουσι
τοὺς πύργους θαλασσίους
ἐχθρῶν ἀπείρων· σκάφη,
ναύτας, ἱστία, κατάρτια
ἡ φλόγα τρώγει·

καὶ καταπίνει ἡ θάλασσα
τὰ λείψανα· τὴν νίκην
ὕψωσ', ὦ λύρα· ἂν ἥρωες
δοξάζωνται, τὸ θεῖον
φιλεῖ τοὺς ὕμνους.—

Ὀθωμανὲ ὑπερήφανε,
ποῦ εἶσαι; νέον στόλον
φέρε, ὦ μωρέ, καὶ σύναξε·
νέαν δάφνην οἱ Ἕλληνες
θέλουν ἁρπάξειν.

«Ἡ Λύρα» — Ἀνδρέας Κάλβος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΠΛΟΥΣ

Κατά τινα μῦθον ὁ Διόνυσος ἀπήγαγεν ἀπὸ τὴν παρὰ τὴν Κρήτην νῆσον Δίαν τὴν ὡραίαν κόρην τοῦ Μίνωος καὶ τῆς Πασιφάης Ἀριάδνην. Ἐνῷ δὲ ἔπλεε πρὸς τὴν Νάξον, Τυρρηνοὶ πειραταὶ αἰχμαλωτίζουν τὸ πλοῖον, τὸ ὁποῖον τοὺς μετέφερε, καὶ θέλουν ν' ἁρπάξουν τὴν κόρην. Ὁ Διόνυσος τότε ἐγείρει ἀγρίαν λαίλαπα, ἥτις καταπονεῖ καὶ ἐξαντλεῖ τοὺς πειρατάς, τοὺς ὁποίους τέλος ὁ θεὸς μεταβάλλει εἰς δελφῖνας, ἐνῷ ἡ Ἀριάδνη ἐνθρονίζεται εἰς τὸν Ὄλυμπον ὡς νέα θεά.

Ἡ πλαστικότης καὶ μουσικότης τοῦ στίχου, ἡ πλοκὴ τοῦ μύθου καὶ ἡ πληθὺς τῶν ὡραίων εἰκόνων καθιστοῦν τὸ ποίημα ἓν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἡ ἔκτασις τοῦ ἀχανοῦς
Αἰγαίου ἐκοιμᾶτο
κι ἔβλεπες δύο οὐρανοὺς
ὁ εἷς ἦν ἄνω κυανοῦς,
γλαυκὸς ὁ ἄλλος κάτω.

Αἱ διαλείπουσαι πνοαὶ
τοῦ ἔαρος ἐφύσων
ἀμφίβολοι καὶ ἀραιαί·
μακρὰν δ' ἐφαίνοντ' ὡς σκιαὶ
αἱ κορυφαὶ τῶν νήσων.

Ἡ δύσις, πύλη φλογερά,
λαμπρὰς ἀντανακλάσεις
ἠκόντιζεν εἰς τὰ νερά,
ὡς ἂν ἐνέμοντο πυρὰ
τὴν πλάκα τῆς θαλάσσης.

Ἀλλ' ὅπου νότος εἰς γλαυκὰς
ταινίας τὴν ἐρρίκνου,
τί ἦτον ; ὄρνις ἢ ὁλκάς,
ἥτις ἐτάνυε λευκὰς
τὰς πτέρυγας ὡς κύκνου ;

Ἦτον ὁλκάς, οὐχὶ πτηνόν·
ὡς δ' ἔφθασε πλησίον,
μέλαν ἐφαίνετο βουνόν,
καὶ τὸν ἱστόν του Τυρρηνῶν
ἐκόσμει ἐπισείων.

. . . .

Ἦν τὸ κατάστρωμα εὐρύ,
πλήρης ἀνδρῶν ἡ πρύμνη·
ῥῆμα τὴν ἔκρουε βαρύ·
ἀντήχουν ἄγριοι χοροὶ
καὶ ἐναλίων ὕμνοι.

Εἰς δὲ τὴν πρῷραν ἁπαλῶς
εἰς δέρματα πανθήρων
νέος κατέκειτο καλός,
εἰς τὸν βραχίον' ἀμελῶς
τὸ σῶμα ὑπεγείρων.

. . . .

Σπανία ἦν ἡ καλλονὴ
αὐτοῦ τοῦ νεανίου.
Μᾶλλον ἐφαίνετο γυνή,
ἔχουσα ὄψιν εὐγενῆ
καὶ πλήρη μεγαλείου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χρυσοῦν ἐκράτει ἀφ' ἑνὸς
περίγλυφον κρατῆρα,
καὶ μὲ θωπεύματα κυνὸς
ὡραία τίγρις ταπεινῶς
τῷ ἔλειχε τὴν χεῖρα.

Ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ χειρὸς
προσέκλινεν ἠρέμα
νεᾶνις, κρίνος ἀνθηρός,
καὶ εἰς τὸ βλέμμα της πυρὸς
αὐτὸς προσήλου βλέμμα.

Ποία ἐντέλεια! Εἰκὼν
ἐφαίνετο μαρμάρου,
θαῦμα τῆς τέχνης γλυπτικόν·
ἀλλ' ὡς αὐτὴ δὲν ἦν λευκὸν
τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου.

. . . .

Τότε δ', ὡς ἔκειτο ἐκεῖ,
διέστειλε τὰ χείλη
κι ἐξῆλθον τόνοι μουσικοί,
καὶ μειδιάσασα γλυκὺ
ἡ νεανὶς ὡμίλει:

«Ὅταν σὲ βλέπω, δειλιῶν
τὸ σῶμα μου πῶς τρέμει;
Εἶναι ἀνώτερόν τι ὄν;
Ἂν ἄνθρωπον ἢ ἂν Θεὸν
ἀκολουθῶ, εἰπέ μοι».

. . . .

Κι ἐκεῖνος εἶπε μειδιῶν:
«Θεώρει με, ὦ κόρη,
θεὸν πλησίον σου, θεόν,
καὶ πρώτην τῶν εὐτυχιῶν
τὴν μετὰ σοῦ θεώρει».

«Θεὸν μὴ λέγῃς· οἱ θεοὶ
τὸν Ὄλυμπον οἰκοῦσι.
Καὶ ἂν μοὶ φύγῃ ἡ ζωὴ
εἰς στεναγμὸν διακαῆ,
τίς θέλει τὸν ἀκούσει;

Θεὸς ἂν εἶσαι, θὰ ζητῇς
καπνὸν εὐώδους κνίσσης
καὶ ἑκατόμβας τελετῆς,
ἄλλ' ὄχι ἔρωτα θνητῆς,
κι ἐμὲ θὰ λησμονήσῃς».

Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι τρυφερῶς
τοιαῦτα συνωμίλουν,
τῶν ναυτῶν ἔστη ὁ χορὸς
κι ἐπὶ τὸ ζεῦγος βλοσυρῶς
τὰ βλέμματα προσήλουν.

Καὶ διὰ λόγων ἀναιδῶν
ὁ εἷς τὸν ἄλλον πείθων,
λείας ὠρέγετο, ἰδὼν
τὸν πλοῦτον τῶν πολυειδῶν
καὶ πολυτίμων λίθων.

. . . .

Ἥρπασαν ὅπλα παρευθὺς
ἀπὸ τῶν προσπιπτόντων,
λίθους τινὲς χειροπληθεῖς,
καὶ ὅ,τι εὕρισκε καθείς,
τὶς κώπην καὶ τὶς κόντον.

. . . .

Εἶδε τὴν πρᾶξιν τῶν ναυτῶν
ὁ ξένος νεανίας·
τὸν νοῦν ἐνόησεν αὐτῶν,
ἀλλ' ἔμεινεν ἀκινητῶν
μεθ' ὑπερηφανείας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

. . . .

«Τί θέλετε» ; τοὺς ἐρωτᾷ·
καὶ εἷς προπέτης ναύτης
τῷ λέγει : «Θέλομεν αὐτὰ
τὰ ψέλια τὰ τορευτὰ
μετὰ τῆς κόρης ταύτης.

»Σὲ δέ, τὸν νέον τὸν καλόν,
ταλάντου θὰ πωλήσω
εἰς τὰς φυλὰς τῶν Σικελῶν».
Ὁ δ' ἀπεκρίθη ἀπειλῶν :
«Παράφρονες, ὀπίσω !

Ληστῶν ἀγέλη εἶσθε σεῖς ».
Κι ἐκάγχασαν ἐκεῖνοι,
κι ἐχώρει ἕκαστος θρασύς,
κι ἐπὶ τὴν κόρην τοὺς δασεῖς
βραχίονας ἐκίνει.

. . . .

Κτυπᾷ τὸν πόδα του βοῶν,
καὶ δι' ἁρμῶν καὶ κάλων
τρύζει τὸ πλοῖον φρικιῶν
ἀπὸ τῶν ἄκρων κεραιῶν
ὡς ἄκρων τῶν ὑφάλων.

Ἰδού, ἐξ ἔω καὶ δυσμῶν —
ὢ θαῦμα καὶ ὢ φρίκη —
ὡς εἰς δεινὸν κατακλυσμὸν
τὰ κύματα μετὰ βρασμῶν
ὁρμοῦν οὐρανομήκη.

Νὺξ ἦλθε μέλαινα. Περᾷ
ἡ ἀστραπὴ τὸ σκότος,
κι εἰς τὰ πυργούμενα νερὰ
κατὰ λυσσῶντος τοῦ βορρᾶ
λυσσῶν παλαίει νότος.

. . . .

Ὡς λίκνον βρέφους σαλευτὸν
ἡ λαῖλαψ τὸ κυλίει.
Σφάλλουν οἱ πόδες τῶν ναυτῶν
καὶ πᾶσαν δύναμιν αὐτῶν
σκοτιδινία λύει.

Πίπτουσιν ὕπτιοι, πρηνεῖς
καὶ ἐξησθενημένοι·
πνοῆς στεροῦνται καὶ φωνῆς,
καὶ ὁ βραχίων ἀδρανὴς
ὁ σιδηροῦς των μένει.

Ἀλλ' ἐμαράνθη κι ἡ καλὴ
παρθένος ὡς τὸ ἴον.
Κλίν' ἡ χρυσῆ της κεφαλή,
καὶ εἰς βοήθειαν καλεῖ
ὁ ὀφθαλμός της δύων.

Τὰς ἀνθηράς της παρειὰς
ὁ νέος ἐλυπήθη
νὰ τὰς ἰδῇ χωρὶς χροιᾶς.
«Μή, φίλη», εἶπεν, «ὠχριᾷς,
ἀνάβλεψον καὶ ζῆθι».

Κι ἤνοιξ' ἐκείνη ἀσθενῶς
τοὺς γαλανοὺς ἀστέρας,
κι ἐγέλασεν ὁ οὐρανὸς
κι ἔλαμψε πάλιν φωτεινὸς
ὁ δίσκος τῆς ἡμέρας.

. . . .

Ἡ λαῖλαψ παύει νὰ λυσσᾷ,
τὸ πέλαγος ν' ἀφρίζῃ.
Πάλιν ὁ ζέφυρος φυσᾷ,
πάλιν ἡ θάλασσα χρυσᾶ
τὰ κύματα κοιμίζει.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ φλοῖσβος μουσικοὺς λαλεῖ
περὶ τὴν τρόπιν ἤχους.
Γελᾷ γαλήνη, καὶ δειλὴ
ἡ αὖρα παίζουσα, φιλεῖ
τῆς κόρης τοὺς βοστρύχους.

Ἀὴρ καὶ θάλασσα ζωὴν
καινὴν ἠκτινοβόλει
ὑπὸ τοῦ θέρους τὴν πνοήν.
Τὸ πᾶν ἦν κίνησις, καὶ ἦν
χαρὰ ἡ φύσις ὅλη.

Αἴφνης ὠγκώθη, ὡς μεστὸς
ἐαρινῆς ἰκμάδος,
κι ἐρράγη τρύζων ὁ ἱστός,
κι ἐξέφυ εὔρωστος βλαστός,
κομῶν ἀμπέλου κλάδος.

Στεφάνας πλέκουσα πολλάς,
ἠρτήθ' εἰς τὰς κεραίας
κι εἰς πυκνὸν θόλον ἡ φυλλὰς
ἐκάμπτετο, καὶ σταφυλὰς
ἐβλάστησε γενναίας.

Βριθύς τοὺς κλάδους περικλῶν
καρπὸς τὸ βλέμμα τέρπει.
Εἰς κλῶνα πλέκεται ὁ κλών·
καὶ τὸν ἱστὸν περικυκλῶν,
χλωρὸς κισσὸς ἀνέρπει.

. . . .

Ἐξαίφνης ῥέει ἐκραγεὶς
ἐκ τῶν ἀκροκεραίων
εὐώδης ρύαξ διαυγής.
Δὲν ἦτον ὕδωρ ἐκ πηγῆς,
ἀλλ' ἀνθοσμίας ρέων.

Οἱ πειραταὶ καταλαμβάνονται ἀπὸ φόβον. Ἐν τῷ μεταξὺ προσορμίζονται ὑπὸ θριαμβευτικὴν συνοδείαν ὅλου τοῦ ἐναλίου κόσμου, ὅστις περιχαρὴς καὶ ἐνθουσιῶν συνοδεύει τὸν Διόνυσον, ἐνῷ Ναϊάδες καὶ Νηρηΐδες φωνάζουν «εὐοῖ, εὐάν». Μόλις προσορμίζονται εἰς τὴν ἀκτὴν οἱ πειραταί, τρέπονται εἰς φυγήν, διωκόμενοι ὑπὸ τῶν συντρόφων τοῦ Διονύσου, ὅστις βλέπων τὴν Ἀριάδνην «πρὸς ξένους πόνους νὰ πονῇ» ἐκ τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα ὑφίσταντο οἱ πειραταί, μεταμορφώνει αὐτοὺς εἰς δελφῖνας καὶ

σῴζεται ἕκαστος πηδῶν
εἰς τὸ παφλάζον κῦμα.

Ἡ Ἀριάδνη ἰδοῦσα τὰς μεταμορφώσεις αὐτὰς καὶ τὰ ἄλλα θαύματα τοῦ συντρόφου της ἀντιλαμβάνεται ὅτι πρόκειται περὶ θεοῦ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὴν ἀπολιθώσῃ, ἵνα μὴ μείνῃ μόνη. Ἐκεῖνος ὅμως τῆς λέγει ὅτι ταυτίζει μετ' αὐτῆς τὴν τύχην του :

«Ἢ θὲ ν' ἀνέλθῃς μετ' ἐμοῦ
πλησίον τῶν μακάρων,
ἢ εἰς τοῦ μαύρου ποταμοῦ
τὸ ρεῦμα πλέοντας ὁμοῦ
θὰ μᾶς δεχθῇ ὁ Χάρων.

Πλὴν θάρρει. Μετὰ τῶν θεῶν,
ὅπου τὸ θάλλον θέρος,
ὅπου ὁ ἄδυτος αἰών,
καὶ ὅπου φῶς χωρὶς σκιῶν,
χωρὶς δακρύων ἔρως,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐκεῖ τὸ κάλλος σου θ' ἀνθῇ
μετὰ τῶν λαμπροτέρων·
κι ἡ κόμη αὔτη ἡ ξανθὴ
εἰς τοὺς αἰθέρας θ' ἀπλωθῇ
ὡς πλόκαμος ἀστέρων».

Ἡ νέα κόρ' ἰλιγγιᾷ,
τῆς γῆς ἐκλείπ' ἡ θέα·
Τὴν περιέβαλε σκιά,
καὶ εἰς τὸν Ὄλυμπον θεὰ
ἐνεθρονίσθη νέα.

(1864)

Ἀλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς

6. Η ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

Ὑπόθεση τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ θριαμβευτικὴ πορεία τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ὅπου κατασυνέτριψε τοὺς Βουλγάρους, ἕως τὰς Ἀθήνας, γιὰ νὰ προσκυνήσῃ στὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας, ὅπως εἶχε τότε μετονομασθῆ ὁ Παρθενών.

Ὁ ποιητὴς βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ μᾶς δώσῃ θαυμάσιες ποιητικὲς περιγραφὲς τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν τόπων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους περνάει ὁ Βουλγαροκτόνος μὲ τὸ στρατό του.

Παραθέτομε ἀπόσπασμα ἀπὸ τὶς σημειώσεις τοῦ ποιητῆ, διαφωτιστικὲς γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ποιήματος:

Σύμφωνα μὲ τὰ παραδομένα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους, τὸν καιρὸ τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅταν πολιορκοῦσε τὴ φραγκοκρατούμενη Πόλη, ἀξιωματικοὶ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ διασκεδάζουν σ' ἕνα ἐρειπωμένο μοναστήρι ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλη. Βλέπουν ἐκεῖ ἕνα μνῆμα ὁλάνοιχτο καὶ στὸ πλάι του ἀκουμπισμένο ἕνα σκελετὸ ἀνθρώπου μὲ μιὰ φλογέρα στὸ στόμα.

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ τάφου κινημένοι μαντεύουν, πὼς τὸ σκέλεθρο μὲ τὴ φλογέρα εἶναι ὁ νεκρὸς τοῦ κραταιοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ποὺ ἑκατὸ χρόνια πρὶν εἶναι πεθαμένος. Οἱ ἀξιωματικοὶ προσκυνοῦν τὸ λείψανο καὶ στέλνουν ἀγγελιαφόρο γιὰ νὰ φέρῃ στὸν Παλαιολόγο τὸ μήνυμα.

Θέλουν νὰ βγάλουν τὴ φλογέρα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λειψάνου, γιὰ περίπαιγμα πιθανότατα βαλμένη ἐκεῖ. Ἡ φλογέρα, ἡ περιπαίχτρα, γίνεται φλογέρα συμβολική, μυστηριακή, ἐπική. Μιλᾶ, τραγουδᾶ, ψάλλει. Κρατᾶ δεμένους μὲ τὴν ἔκσταση τοὺς ξεφαντωτές. Στὸ ἑξῆς τὸ ποίημα ἀκολουθεῖ καὶ τελειώνει ἀχώριστο ἀπὸ τὸ τραγούδι τῆς φλογέρας μαζὶ ἐπικό, λυρικό, ἱστορικό, φιλοσοφικό, μυστικό, προφητικό. Ἡ πνοὴ τοῦ ποιητῆ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ βασιλιᾶ δεμένες ἀκατάλυτα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ὀνείρου ὁραματικοῦ, ποὺ τὴν ἀποτελοῦν μαζὶ θετικὰ καὶ μεταφυσικὰ στοιχεῖα. Στὸ σύνολό του τὸ ποίημα εἶναι ἐπικολυρικὸ ἢ καθαρότερα ἕνας ἐπικὸς ὕμνος σὰν τοὺς ὁμηρικοὺς ὕμνους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Στὸν τρίτο λόγο γίνεται ἀπαρίθμηση τοῦ τροπαιοφόρου δρόμου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ κάστρα κι ἀπ' τοὺς κάμπους καὶ τὶς λίμνες τῆς Μακεδονίας. Συντρίβει τὸ Βούλγαρο, ὅπου σταθῆ κι ὅπου περάση. 'Αποφασίζει τέλος νὰ προσκυνήση τὴν Παναγία, ποὺ ἦταν στὴ χάρη της ταμένος καὶ νὰ ψάλη τὰ νικητήρια στὴν ὑπέρμαχη Στρατήγισσα. Δὲ στέκεται στὶς μεγάλες μακεδονικὲς πολιτεῖες μήτε στὴν 'Εφτάλοφη. Ἴσα τραβᾶ πρὸς τὴν 'Αθήνα, ποὺ φορεῖ κορόνα της τὸ Βράχο. Λυρικὴ ἀποθέωση τοῦ Παρθενώνα.

Ὁ θεῖος Βράχος

'Εσύ 'σαι, ποὺ κορόνα σου φορεῖς τὸ Βράχο ; 'Εσύ 'σαι,
Βράχε, ποὺ τὸ ναὸ κρατᾶς, κορόνα τῆς κορόνας·
Ναέ, καὶ ποιός νὰ σ' ἔχτισε μὲς στοὺς ὡραίους ὡραῖο
γιὰ τὴν αἰωνιότητα, μὲ κάθε χάρη 'Εσένα ;
Σ' ἐσὲ ἀποκάλυψη ὁ ρυθμός, κάθε γραμμὴ καὶ Μούσα·
λόγος τὸ μάρμαρο ἔγινε κι ἡ ἰδέα τέχνη, καὶ ἦρθες
στὴ χώρα τὴ θαυματουργή, ποὺ τὰ στοχάζεται ὅλα
μὲ τὴ βοήθεια τῶν 'Ωρῶν τῶν καλομετρημένων,
ἦρθες ἀπάνου ἀπ' τοὺς λαοὺς κι ἀπάνου ἀπ' τὶς θρησκεῖες,
κυκλώπειε, λυγερόκορμε καὶ σὰ ζωγραφισμένε.
Ὅμοια τὰ πολυτίμητα παντοτινὰ μαγνάδια,
ἴδια στὴ στέγνια, στὴ νοτιά, στὸ φῶς καὶ στὸ σκοτάδι,
ποὺ χέρι δὲν ξεϋφαίνει τα καὶ χρόνια δὲν τὰ φτείρουν
καὶ μάτι δὲν μπορεῖ νὰ βρῆ πῶς ἀπ' ἀρχῆς πλεχτῆκαν,
κι ἀνήμπορ' εἶναι ἡ μαστοριὰ νὰ τὰ ξαναρχινήση,
στοιχειά, γιατὶ τ' ἀργάστηκαν ἀπὸ δροσοσταλίδες
καὶ νέραϊδοι μὲ τοὺς ἀφροὺς καὶ ἀγγέλισσες μὲ ἀχτίδες.
Ἔτσι κι ἐσύ. Οὔτε δύνοσουν ἀλλοῦ, Ναέ, νὰ ζήσης,
παρὰ ὅπου πρωτοφύτρωσες. 'Ανθός, κι ἡ 'Αθήνα γλάστρα.
'Εδῶ τοῦ ἀθάνατου ἡ πηγή, τῆς ἐρμιᾶς τώρα ἡ κλάψα.
Στὴν ἴδια γῆ, στῶν ἴδιων σου θεῶν τὸ κατατόπι
καθὼς φυτρῶναν ἀπὸ τῶν ἀθάνατων τὰ δάκρυα
καὶ ἀπὸ μακάρων αἵματα, ποὺ στάζαν ἐδῶ κάτω
καὶ βόηθαγαν τὴ γέννα τους, φύτρωσες, ὡς φυτρῶναν
οἱ νάρκισσοι κι οἱ ὑάκινθοι καὶ οἱ δάφνες κι οἱ ἀνεμῶνες
κι ὅσα ἀπ' τ' ἀνθρώπου τὸ κορμὶ στοῦ λουλουδιοῦ περνοῦσαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κι ὅπου σοῦ πήρανε βλαστὸ καὶ σπόρο ὅπου σοῦ κλέψαν,
τὸ ξαναφύτρωμα ἄμοιαστο, γιά πάει τοῦ κάκου ὁ σπόρος.
Ναέ, τὰ θέμελά σου ἐσὲ δὲν εἶναι ριζωμένα,
σὰ νὰ τὴ γγίξαν τρίσβαθα τὴν τέλειωση τοῦ κόσμου,
μηδὲ τὸ μέτωπό σου ἐσὲ πάει πέρα ἀπὸ τὰ γνέφια,
σὰν πυραμίδας κολοσσὸς ἀπάνου σ' ἐρμοτόπι
τῆς Ἀφρικῆς. Ἀνάλαφρα κρατᾶν ἐσὲ στοῦ ἀέρα
τὴ διαφανάδα τὴ γλαυκὴ τῶν Ὀλυμπίων τὰ χέρια.
Κι ἡ ἀρχοντικὴ κορφή σου ἐσὲ δίχως θρασὰ νὰ πάη
γιὰ νὰ χαθῆ στὰ ἀπέραντα, ποὺ μάτι δὲν τὴ φτάνει,
τὸ Πνεῦμα πρὸς τ' ἀπέραντα ξέρει ἁπαλὸ καὶ φέρνει.
Ἐσένα δὲ σὲ χτίσανε τυραγνισμένων ὄχλοι,
καματερὰ ἀνθρωπόμορφα σπρωμένα ἀπ' τὴ βουκέντρα
φαρμακερὰ καὶ ἀλύπητα δυνάστη αἱματοπότη.
Ἐσένα μὲ τὸ λογισμὸ κι ἐσὲ μὲ τὸ τραγούδι
σὲ ὑψῶσαν τῶν ἐλεύθερων οἱ λογισμοὶ ἐκεῖ ὅπου
καὶ ὁ Νόμος σὰν πρωτόγινε τῆς Πολιτείας προστάτης,
μὲ τὸ ρυθμὸ πρωτόγινε, κι ἦταν κι αὐτὸς τραγούδι·
καὶ ὁ δαμαστής σου, μάρμαρο, Ναέ, καὶ ὁ πλαστουργός σου,
δίχως νὰ ἱδρώση νικητής, δίχως ἀγώνα πλάστης.
Κι ἀκοῦστε! Πρέπει κι ὁ ἄνθρωπος, κάθε φορά, ποὺ θέλει
νὰ ξαναβρῆ τὰ νιάτα του, νά 'ρχεται στὸ ποτάμι
τῆς Ὀμορφιᾶς νὰ λούζεται. Σ' ὅλα μπροστὰ τὰ ὡραῖα
νὰ στέκεται ἀδιαφόρευτα καὶ γκαρδιακὰ νὰ σκύβη
προσκυνητής, ἐρωτευτής, τραγουδιστής, διαβάτης.
Κι ἀφοῦ ὅλων πάη ταξίματα καὶ μεταλάβη ἀπ' ὅλα,
πάλι καὶ πάντα νὰ γυρνᾶ σ' ἐσένα μ' ἕναν ὕμνο.
Μ' ἐσένα τὸ ξανάνιωμα τοῦ κόσμου ν' ἀρχινάη
τοῦ κόσμου τὸ ξανάνιωμα μ' ἐσὲ νὰ παίρνη τέλος.
Ποῦ νὰ τὴ βρῶ, καὶ σὰν τὴ βρῶ, ποῦ νὰ τὴν καταλάβω
τῆς καλλονῆς σου τὴν ψυχή, Ναέ, καὶ τῆς ψυχῆς σου
τὸ μυστικὸ πῶς νὰ τὸ πῶ, τί δάχτυλα, ποιά χέρια
θὰ μοῦ τὸ παίξουνε, καὶ ποιά πνοὴ θὰ μοῦ κυλήση
τὸ μυστικό σου μέσα μου σὰ ροδοκόκκινο αἷμα,
γιὰ νὰ τὸ κάμω λάλημα, ποὺ νὰ τ' ἀξίζη ἐσένα ;

Κωστῆς Παλαμᾶς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

7. Ο ΟΡΚΟΣ

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐπικολυρικοῦ ποιήματος, διακρινομένου διὰ τὴν δραματικήν του πλοκὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν πνοήν του, εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς μεγάλης Κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866, ἥτις ἀποτυχοῦσα εἶχεν ὡς θλιβερὸν ἐπίλογον τὴν ἀνατίναξιν τῆς μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Γαβριήλ.

Ὁ ἀγωνιστὴς Μάνθος πείθει τὴν μνηστήν του Κρητικοπούλαν Εὐδοκίαν νὰ φύγῃ ἐκ Κρήτης, ἵνα σωθῇ, ἀφοῦ τῆς δίδει τὴν ἔνορκον ὑπόσχεσιν (ὅρκος) ὅτι μίαν ἡμέραν ἀφεύκτως θὰ συναντηθοῦν πάλιν καὶ θὰ τελέσουν τοὺς γάμους των.

Ὁ Μάνθος φονεύεται κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ἀρκαδίου.

Ἡ Εὐδοκία μετὰ τριετῆ προσφυγικὴν ζωὴν ἐπιστρέψασα εἰς τὴν πάλιν ὑπόδουλον Κρήτην ἐπισκέπτεται ἀλλόφρων ἐκ θλίψεως τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς, ὅπου τῆς φανερώνεται τὸ φάντασμα τοῦ ἀγαπημένου της, τὸ ὁποῖον τῆς ἀφηγεῖται τὰ τῆς δραματικῆς ἀνατινάξεως.

Ἡ Εὐδοκία ἀποθνήσκει ἐκ θλίψεως καὶ οὕτω τηρεῖται ὁ δοθεὶς ὅρκος περὶ συναντήσεως, ἀλλ᾽ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

Ἐκεῖ, ποὺ κάθε σύνεργο ξολοθρεμοῦ κινοῦσε
κι ἡ γῆ ὀχ τὸ βάρος ἔτρεμε κι ἀπὸ βαθιὰ βογγοῦσε,
ἀζάλιστος ὁ Γαβριὴλ στὴ ζάλη τέτοιου κρότου
μαζώνει αὐτοὺς ποὺ γνώριζαν τὸ μέγα τὸ μυστικό του,
καὶ σὰν μᾶς εἶδε ἀνάμερα, στοὺς ἄλλους, ποὺ συφταίνει
καὶ κράζει ὁλοῦθε γύρω του, τὰ λόγια τοῦτα κρένει :
—«Σκορπίστε, ἀδέλφια στὰ κελιά ! Παιδιά, γυναῖκες, γέροι,
ἐκεῖ βοήθεια καρτεροῦν ἀπ᾽ τὸ γενναῖο σας χέρι·
πλήν, ὅσο ἐμεῖς τὸ χείμαρρο τοῦ ἐχθροῦ θὲ νὰ βαστοῦμε,
ξεμακρεσμένον ἀπὸ σᾶς, κι ἐδῶ θὰ πολεμοῦμε,
μὴ τὴ φωνὴ κανένας σας ἀκούση τῆς ψυχῆς του
καὶ ρίξη βόλι ἀπὸ ψηλά, γιὰ τ᾽ ὄνομα τοῦ Ὑψίστου!
Ἀλλὰ νὰ φύγη κάμετε κρυφὰ ὀχ τ᾽ ὀπίσω μέρος
κάθε γυναίκα καὶ παιδὶ κι ἀσθενισμένος γέρος,
καὶ βγῆτε σύγκαιρα κι ἐσεῖς γιὰ μάχη ἑτοιμασμένοι,
ἂν τὴ ψυχή σας βλέποντας, χουμήσουν οἱ ὀργισμένοι ! ».

Τοῦ κάκου αὐτοὶ παρακαλοῦν, τοῦ κάκου γονατίζουν,
θαρρεῖς ποὺ τὸν ἀπόκρυφο σκοπό του ξεχωρίζουν·
κι οἱ μεγαλόψυχοι γι᾽ αὐτὸ σὰ διακονιὰ γυρεύουν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν ἴδια τύχη νά 'βρουνε, ποὺ κάπως προμαντεύουν.
Τοῦ κάκου κλαῖνε· ἀσάλευτος ὁ Εὐλογημένος μνήσκει
καὶ τόση δύναμη φωνῆς καὶ τέτοια λόγια βρίσκει,
ποὺ ἐδῶθε φεύγουν ὅλοι τους θλιμμένοι ἀγάλι' ἀγάλια,
μὲ ταπεινὰ ματόφυλλα καὶ μὲ σκυφτὰ κεφάλια.
Ποτὲ σ' ἀνθρώπου μέτωπο μὲ δάφνη στολισμένο
τῆς Δόξας δὲν ἐφάνηκε τὸ φῶς περιχυμένο,
σὰν εἰς αὐτά, ποὺ γέρνανε τοῦ πόνου ἀπὸ τὸ βάρος,
γιατὶ δὲν τὰ στεφάνωνε μιὰν ὥρα πρῶτα ὁ Χάρος!
Μόλις ἡ ἠγούμενος μακριὰ τοὺς εἶχε προβοδήσει:
«Τρεχᾶτε» φώναξε· κι ἐδῶ, χωρὶς ν' ἀργοπορήση,
κοντὰ - κοντὰ μᾶς ἔστησε στ' ἀθάνατο κελί του,
τοῦ Τούρκου ν' ἀποκρούσωμε τὴν πρώτη ὁρμὴ μαζί του.

. . . .

Σὲ τόση ἀντράλα ταραχῆς ἀκούω σὰν τ' ὄνομα μου·
στρωνάω, καταπὼς ἤμουνα γονατισμένος χάμου,
καὶ τὸν ἡγούμενο θωρῶ. Δαυλὶ ἀναμμένο ἐκράτει,
ποὺ τόσο δὲν ξεσπίθιζε, σὰν τοῦ γενναίου τὸ μάτι,
γιατὶ τὸν εὕρηκε πικρὸ φαρμακεμένο βόλι
καὶ ἀπὸ τὴν ὄψη του ἡ ζωὴ σ' ἐκεῖνο ἐπῆγεν ὅλη.
Χλωμός, χλωμὸς ἐτρέκλιζε κι ἤθελε πέσει κάτου,
ἀνίσως καὶ δὲν ἔτρεχα σὰν ἀστραπὴ κοντά του.
Τὸν ἐνασήκωσα, κι εὐθὺς τὸν ὦμο αὐτὸς μοῦ ἀδράχτει
καὶ δείχνοντας τὸν ἀνοιχτὸ τοῦ πάτου καταρράχτη:
«Προτοῦ», μοῦ λέει, «στὸ σῶμα μου ν' ἀδειάση κάθε φλέβα,
βόηθα τ' ἀδύνατο πλευρό, μαζί μου ἐκεῖ κατέβα».

Μὲς στὸ χαμώι σὰν ἔφτασα καὶ ὡς μοῦ 'χε παραγγείλει,
τ' ἅγιο κορμί του ἀπόθωκα σὲ μαρμαρένια στήλη,
ἔμεινα ἀκίνητος, βουβός· μὲ μιὰ μεγάλη φρίκη
ἀργὰ τὰ μάτια ἐγύρισα στὴν μαύρην ἀποθήκη·
Ἄχ! μ' ἐπλακώνανε βαριὰ τοῦ τόπου τὰ σκοτάδια,
κι ὁ νοῦς μου ἀποχαιρέτουνε πέλαο, βουνά, λαγκάδια,
ὅλα τὰ ἐλεύθερα πουλιὰ στ' ἀέρι σκορπισμένα,
τὲς αὖρες ὅλες τ' οὐρανοῦ, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου κι ἐσένα·

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γιὰ μιὰ στιγμή, ποὺ διάβηκε σὰν ἀστραπῆς ἀχτίδα,
τὰ χρυσωμένα ὀνείρατα τῆς εὐτυχιᾶς μας εἶδα,
καὶ νὰ προφέρω ἤμουν σιμά, στοῦ νοῦ μου τὴν ἀντάρα
γι' αὐτοὺς ποὺ μοῦ τὰ σβήσανε, μιὰ τρομερὴ κατάρα.
Πλήν, στὸν ἡγούμενο μεμιᾶς γυρίζοντας τὸ βλέμμα,
ἐκεῖ ποὺ ὀρθὸς βαστιότουνε κι ἦταν γιομάτος αἷμα,
ἐκεῖ ποὺ ὡς μάρτυρας ψηλὰ κατὰ τὰ θεῖα λημέρια
τὸ λογισμό του ἀσήκωνε, τὰ μάτια καὶ τὰ χέρια,
τὴ γῆ ξαστόχησα γοργὰ καὶ κάθε της ἀγώνα,
μὲ συντριβὴ λυγίζοντας, ὁ ἁμαρτωλός, τὸ γόνα.
Στὸ θεῖο χλωμό του πρόσωπο δίχως νὰ πνέω τηροῦσα
κι ἐνῶ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τὸν οὐρανὸ ἀγρικοῦσα,
χουμοῦν ἀπάνου οἱ δαίμονες· τὰ πάντα πλημμυρίζουν·
σφαγὴ ἀρχινοῦν ἀλύπητη καὶ σὰ θεριὰ μουγκρίζουν.
Ὤ ! δὲν τοὺς ἄκουσα πολύ ! —Τὸ εὐλογημένο χέρι
στὴν κεφαλή μου ὁ σεβαστὸς δὲν ἄργησε νὰ φέρη,
καὶ σὰν μ' εὐχήθη, τ' ἄλλο του, ποὺ τὸ δαυλὶ φουχτώνει,
στὴ μαύρη εὐθὺς κατέβηκε θανατηφόρα σκόνη.
Σύγνεφο μέγα, φλογερὸ κι ἀπὸ βροντὴ γιομάτο
σὲ ἀνοιγοσφάλισμα ὀφθαλμοῦ μᾶς ἅρπαξε ἀπὸ κάτω
κι ἐδῶ γοργὰ ξανάπεσε κάθε ζεστὸ λιθάρι,
ὅπου μ' ἐμᾶς τὸ σκάσιμο τοῦ λαγουμιοῦ εἶχε πάρει.
Ἀλλὰ βαθιά, πολὺ βαθιά, μὲ τὴν ὁρμὴ τὴν ἴδια,
μαῦρες τῶν Τούρκων οἱ ψυχές, ὡσὰν τ' ἀποκαΐδια,
σ' ἄγριο σκοτάδι ἀκούσαμε νὰ βυθιστοῦν, καὶ ἀκόμα
θυμοῦ βλαστήμιες εἴχανε στὸ κολασμένο στόμα.
Σὰν ἡ φωτιά, ποὺ μέσα της μᾶς εἶχε ξάφνου ἁρπάξει,
γύρω ἐλαγάρισε ἀπ' αὐτούς, τ' ἀψήλου ἐπῆε ν' ἀράξη,
κι ἐκεῖ, καταπῶς ἄνοιξαν ὅλα τὰ οὐράνια βάθη,
μὲ βία στὴ μάνα τοῦ φωτὸς μᾶς ἔριξε κι ἐχάθη.

Γεράσιμος Μαρκορᾶς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ο ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΗΣ

Ὅταν στὰ βάθη τῆς νυκτὸς μὲ περιζώνη
ἄκρα θαλάσσης, οὐρανοῦ καὶ γῆς εἰρήνη,
τὸ πνεῦμα, ὁποὺ στὴν ταραχὴν τοῦ κόσμου σβήνει,
σιγὰ τὴν μυστικὴν ζωήν του ἀνανεώνει·

τῶν πόθων ὅλων καὶ παθῶν ἀγάλι' οἱ πόνοι
παύουν, καθὼς στὸν νοῦν ἁπλώνετ' εὐφροσύνη,
ὁ αἰθέρας, ὁποὺ ἀρχῆθεν ἡ ψυχή μου κλίνει·
ἥσυχη ὁρμὴ πρὸς κόσμον ἄλλον μὲ φτερώνει.

Καὶ ὅσα πνεύματα ἐδῶ στὰ πλάσματά τους εἶδα,
ἀκαθρέφτιστα ἐκεῖ θωρεῖ τα ἡ φαντασία,
καὶ ὅταν θαρρῶ πὼς τὴν χρυσὴν πατῶ βαθμίδα,

ὅπου ἀντηχεῖ ψηλάθε ἀπέραντη ἁρμονία,
θαμπὴ στιγμὴ τὴν ἱλαρὴ μοῦ παίρνει ἐλπίδα,
μὲ οὐράνιο λάλημα νὰ εἰπῶ τραγούδια θεῖα.

Ἰάκωβος Πολυλᾶς

---

2. ΚΑΡΔΑΚΙ

Τ' ἄγνωρα ρεποθέμελα τοῦ ἀρχαίου
ναοῦ στὸ ἔρμο ἀκροθαλάσσιο πλάι
χορταριασμένα κείτονται. Γελάει
γύρου ὀμορφάδα κόσμου πάντα νέου,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καὶ λέω ποὺ ἀκόμα ἀπ' τὴν κορφὴ τοῦ ὡραίου
βουνοῦ στ' ἄσπρα ντυμένη ροβολάει
ἡ ἀρχαία ζωή, κι αὐτοῦ φεγγοβολάει
λαμπρὸς ναὸς τεχνίτη Κερκυραίου.

Χρυσόνειρο, σὲ βλέπω, γιατὶ μ' ἔχει
μαγέψει τὸ νερὸ στὴν κρύα βρύση,
ποὺ μέσαθε ἀπὸ τ' ἅγιο χῶμα τρέχει.

Ἔτσι κάποιος θεὸς θὰ τό 'χη ὁρίσει·
κι ὅποιος ξένος·ἐκεῖ τὸ χείλι βρέχει,
στὸ γονικά του πλιὰ δὲ θὰ γυρίση.

Λορέντζος Μαβίλης

---

3. ΠΑΤΡΙΔΑ

Πάλε ξυπνάει τῆς ἄνοιξης τ' ἀγέρι
στὴν πλάση μυστικῆς ἀγάπης γλύκα,
σὰ νύφ' ἡ γῆ, πόχει ἄμετρα ἄνθη προίκα,
λάμπει, ἐνῶ σβηέται τῆς αὐγῆς τ' ἀστέρι.

Πεταλοῦδες πετοῦν ταίρι μὲ ταίρι,
ἐδῶ βουΐζει μέλισσα, ἐκεῖ σφήκα·
τὴ φύση στὴν καλή της ὥρα ἐβρῆκα,
λαχταρίζει ἡ ζωὴ σ' ὅλα τὰ μέρη.

Κάθε μοσκοβολιὰ καὶ κάθε χρῶμα,
κάθε πουλιοῦ κελάηδημα ξυπνάει
πόθο στὰ φυλλοκάρδια μου κι ἐλπίδα

νὰ σοῦ ξαναφιλήσω τ' ἅγιο χῶμα,
νὰ ξαναϊδῶ καὶ τὸ δικό σου Μάη,
ὄμορφή μου, καλή, γλυκιὰ πατρίδα.

Μόναχο, 5 Ἰουνίου 1888

Λορέντσος Μαβίλης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. ΤΡΕΛΗ ΧΑΡΑ

Μὲ γυμνὸ πόδι στὰ πλούσια λουλούδια,
μὲ ξέπλεγα στὶς αὖρες τὰ μαλλιά της
πετᾶ ἡ τρελὴ Χαρὰ μὲ τὰ τραγούδια,
παιδούλα δροσερὴ σὰ μοσχομπάτης.

Σὰν πεταλούδα βελουδένια χνούδια
τινάζει ἀπ' τὰ πολύχρωμα φτερά της,
καὶ στὰ τετράξανθά της τὰ πλεξούδια
κάτι ἀντιφέγγει σὰ μεσημεριάτης.

Καὶ τὴ χαρά της δὲν κρατάει στὰ στήθια,
μὰ ἐκεῖ, ποὺ τρελὰ κράζει : «τί μοῦ λείπει ;»,
νά σου πετιέται ἀπὸ τὰ κουφολίθια

ἡ γριὰ ἡ Ἠχὼ καὶ τῆς φωνάζει : «ἡ λύπη !
Εἶμαι γριὰ καὶ ξέρω· μόνο ἂν πάθης,
μπορεῖς καὶ τί 'ναι ἡ χαρὰ νὰ μάθης».

«Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακόττες» Ἰωάννης Γρυπάρης

5. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Θεέ, ὑμνεῖ τὴν δόξαν σου ἡ νὺξ καὶ ἡ ἡμέρα·
μὲ ἄνθη ἔστρωσας τὴν γῆν, μὲ ἄστρα τὸν αἰθέρα.
Ἀσύμφωνοι τόσοι λαοὶ αἰνοῦσι Σε συμφώνως,
ποικίλαι γλῶσσαι χίλιαι ὑμνοῦσι Σε συγχρόνως.
Τὸ πᾶν ἀμέτρητος μετρᾷς, ἀόριστος ὁρίζεις.
Τὸ φῶς εἶναι τὸ σῶμα σου, ὁ κεραυνὸς φωνή σου,
τὸ ἄπειρον διάστημα
τὸ μέγα σου ἀνάστημα
καὶ ὁ αἰὼν στιγμή σου.
Δύναται ὁ δάκτυλός σου ὡς μοχλὸς τὴν γῆν νὰ σείσῃ
καὶ τὸ κοῖλον τῆς χειρός σου τοὺς ὠκεανοὺς νὰ κλείσῃ.
Μὲ πνοήν σου μίαν σβήνεις τῶν ἀστέρων τοὺς φανοὺς
καὶ μ' ἓν μόνον νεῦμα κλίνεις πρὸς τὴν γῆν τοὺς οὐρανούς.

«Ὁ Ὁδοιπόρος» Παναγιώτης Σοῦτσος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

6. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Χώρα μεγαλοφυΐας !... εἰς τοὺς κόλπους σου τὸ πάλαι,
ὦ πατρίς μου, αἱ ἰδέαι ἀνεβλάστανον μεγάλαι,
καὶ τυραννοκτόνον ξίφος κρύπτοντες εἰς τὰς μυρσίνας
οἱ Ἁρμόδιοι ἠνώρθουν ἰσονόμους τὰς Ἀθήνας.
Ἄλλοτε θεοὶ ἐπάτουν τὰ ἐδάφη σου καὶ θείαν
ἕως σήμερον ἡ γῆ σου ἀναδίδει εὐωδίαν,
καὶ ἡ αὔρα τοῦ Ζεφύρου
ψιθυρίζει τὴν ἀρχαίαν μελῳδίαν τοῦ Ὁμήρου.

Δύο ἔφερε μοχθοῦσα γίγαντας τῆς γῆς ἡ σφαῖρα
καὶ τῶν δύο οἱ αἰῶνες Σὲ κηρύττουσι μητέρα.
Στρατηλάτης τῶν Ἑλλήνων ἐκδικῶν τὸν Μαραθῶνα,
ὁ Ἀλέξανδρος εἰσῆλθε νικητὴς εἰς Βαβυλῶνα.
Διετήρει αἵματός σου εἰς τὰς φλέβας του ρανίδα
ὁ Κορσικανός, ὁ ἔχων τὸν Ταΰγετον πατρίδα
καὶ εἰς μίαν μόνην ὥραν
τὴν γῆν παίξας, τὴν γῆν χάσας εἰς τοῦ Βατερλὼ τὴν χώραν.

Ἀλλ' ὁ πρῶτος ἀγαπῶν σε καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἑλλήνων
πέραν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Γάγγου μέχρι Τροπικοῦ ἐκτείνων,
ἀπεβίωσε μονάρχης καὶ ὡς τοῦ πολέμου λείαν
μίαν ἔδωκεν εἰς πάντα στρατηγόν του βασιλείαν·
ὁ δὲ δεύτερος μισῶν σε καὶ τὸν ἄδοξον Σουλτάνον
ἐπιστήθιόν του φίλον ἀντὶ σοῦ παραλαμβάνων,
δέσμιος εἰς νῆσον ξένην
δέσμιος εἰς τὴν Ἁγίαν ἐτελεύτησεν Ἑλένην.

« Περιπλανώμενος »

Ἀλέξανδρος Σοῦτσος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

7. ΕΙΣ ΕΝ ΑΣΤΡΟΝ

Ὦ σύ, ποὺ εἰς αἰθέρος τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις
δι' ἀμυδροῦ ὁρᾶσαι φωτὸς καὶ ἀβεβαίου,
ὡς ὄστρακον λευκάζον εἰς τὸν βυθὸν θαλάσσης,
χανόμενον καὶ πάλιν φαινόμενον ἐκ νέου.

Ἐὰν ὁ μέγας οὗτος σωρὸς τῶν ἀδαμάντων
τὸ ἄκρον τῆς ἐσθῆτος ἀποτελῇ τοῦ Πλάστου,
σὺ τοῦ κρασπέδου εἶσαι τοῦ Ποιητοῦ τῶν πάντων
μικρὸς ἀδάμας στίλβων εἰς τὰς πυκνὰς πτυχάς του.

Ἢ ἂν δὲν εἶν' ἐσθής του, ἀλλὰ βωμὸς προχέων
ἀείροον φῶς λύχνων χιλίων καὶ χιλίων,
λαμπὰς μικρὰ σὺ εἶσαι εἰς πεῖσμα τῶν βορέων,
ἄσβεστον συντηροῦσα τὸ φέγγος σου τὸ θεῖον.

Ἢ ἂν ὁ θόλος οὗτος τοῦ στερεώματός του
κατάστιλπνος ἐκ λίθων σμαράγδου καὶ σαπφείρου,
δὲν εἶναι οὔτ' ἐσθής του χρυσῆ οὔτε βωμός του,
ἀλλὰ σωρεία κόσμων ἐκτάσεως ἀπείρου,

σὺ τότε ζωογόνος πηγὴ φωτὸς καὶ κάλλους,
ἥλιος εἶσαι φέρων πλανήτας κινουμένους
καὶ πᾶς σου δὲ πλανήτης ὑπὸ πλανήτας ἄλλους,
ὡς πρὸς μητέρα ὄρνεις μικροὺς συσσωρευμένους.

Καὶ φέρεις λοιπόν, γίγα, ἐπὶ εὐρέων νώτων
καὶ γαίας καὶ θαλάσσας καὶ λόφους καὶ πεδία
καὶ μυριάδας ἴσως ἄστεων πολυκρότων·
πλὴν ποία των ἡ τύχη καὶ τίς ἡ ἱστορία ;

Καὶ τὰ ἐν σοί, ὦ κόσμε, ὡς τὰ ἐνθάδε ῥέουν ;
γεννῶνται μυριάδες καὶ θνήσκουν μυριάδες·
καὶ μυριάδες χαίρουν καὶ μυριάδες κλαίουν,
καὶ νυμφικαὶ μαρμαίρουν καὶ νεκρικαὶ λαμπάδες ;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τίς νόμος τῶν υἱῶν σου τὰ δίκαια εὐθύνει ;
Ἁγνὴ ἐλευθερία εἰς τὰς βουλάς των ἄρχει
ἢ ὁ λαός σου γόνυ πρὸ τῶν τυράννων κλίνει
καὶ θῦμα τοῦ κρατοῦντος ὁ ἀσθενὴς ὑπάρχει ;

Κι ἐνῷ ὁ ὀφθαλμός μου, ὦ ἄστρον, σ' ἀτενίζει,
σὲ διαπρήσσουν ἴσως στρατεύματα καὶ στόλοι·
ὑπὸ τὰ βήματά των τὸ ἔδαφός σου τρίζει
καὶ μάχαι συγκροτοῦνται καὶ πίπτουν στρατοὶ ὅλοι.

Καὶ ὅμως τόσα ὄντα, βοὴ καὶ τύρβη τόση,
ἐντὸς στενῶν τὰ πάντα ἐγκλείονται ὁρίων,
πέραν δὲ τούτων μένουν νεκρὰ καὶ σιωπῶσι
κι εἰς ἓν σμικρὸν τὰ πάντα συγχέονται σημεῖον·

καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο, ποὺ στίλβει εἰς τὰ ὕψη
καὶ πώποτε ἢ θέσιν ἢ ὥραν δὲν ἀλλάσσει,
ἂν ἔλθῃ νὺξ κι ἐκεῖνο δὲν ἔλθῃ, τί θὰ λείψῃ ;
εἷς κόκκος εἰς τὴν ἄμμον, ἓν φύλλον εἰς τὰ δάση.

Ὦ ἄστρον, ἀνατέλλεις αἰώνια καὶ δύεις
κι εἰς τὴν πληθὺν τῶν ἄστρων ἡμεῖς σὲ παρορῶμεν,
πιστῶς τὴν ὡρισμένην ὁδόν σου διανύεις
καὶ εἶσαι ἢ δὲν εἶσαι ποτὲ δὲν ἐρωτῶμεν.

Ἡ νὺξ ὅταν ἐπέλθῃ, ὡσὰν δειλή τις κόρη,
ἔσχατον σὺ τῶν ἄστρων μὲ συστολὴν προκύπτεις
γλυκοχαράζει μόλις κι ὀπίσω εἰς τὰ ὄρη
σὺ πρῶτον ἀπὸ ὅλα τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις.

Ἀνώνυμον σ' ἀφῆκεν ὁ Ἄργος ἀστρονόμος,
πλὴν σὺ ἐπανατέλλεις ἀείποτε ὡραῖον
κι εἰς τὸν γλαυκὸν αἰθέρα μαρμαίρεις, ἄστρον· ὅμως
θὰ ἔλθῃ νύξ, ὁπόταν δὲν θ' ἀνατείλῃς πλέον!

«Ἑωθιναὶ μελῳδίαι» — Ἰωάννης Καρασούτσας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

8. ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΛΙΟΝ

Ὁ Ἥλιος ἐκ τῆς θαλάσσης
ὑγρὸς ἀκόμη ἀνατέλλει
κι εἰς τὰς ἀπέναντι ἐκτάσεις
ὡς ρόδων φαίνεται νεφέλη.

Ἡ λάμψις του, δειλὴ εἰσέτι,
τὰς ἄκρας λείχει τῶν ὀρέων·
ζωὴν εἰς τὴν ζωὴν πρcσθέτει
καὶ ἀνελίσσει κόσμον νέον.

—Ἡ φύσις ἐκοιμᾶτο πᾶσα—
ἐγείρει ὄρη καὶ κοιλάδας
καὶ καταβᾶσα, καταβᾶσα
ζωογονεῖ τὰς πεδιάδας.

Ὦ ἔφορε τῆς οἰκουμένης,
λαμπρὸς καὶ διὰ τοῦτο μόνος
ἀνὰ τὸ ἄπειρον προβαίνεις;
Βαδίζων ἄνω τοῦ αἰῶνος!

. . . .

Ναί, Ἥλιε, γελᾷς, δὲν κλαίεις·
εἰς ὄμμα χαῖρον ἢ δακρῦον
ὁμοίαν λάμψιν διαχέεις,
φωτίζων θάνατον καὶ βίον.

Τοῦ οὐρανοῦ εἶν' αἰωνίως
γλαυκὸν καὶ διαυγὲς τὸ ὄμμα·
ὁ ἄπειρος τοῦ πλάστου βίος
εἰς τὸ γλαυκὸν δηλοῦται χρῶμα.

Καὶ ἂν ἐνίοτε κοσμῆται
μὲ νέφη καὶ μὲ τρικυμίαν,
ἡ γῆ τὰ νέφη τῷ δωρεῖται,
φορεῖ τῆς γῆς τὴν βλασφημίαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τί ἡ ἀκτίς σου κατοπτεύει
εἰς τῶν Θερμοπυλῶν τὸ χῶμα;
Τὸν Λεωνίδαν ἀνιχνεύει;
ζητεῖ τοὺς μαχητὰς ἀκόμα;

᾿Αλλ᾿ ἔκρυψε μετὰ πικρίας
καὶ τὸ στενὸν ὁ ροῦς τῶν χρόνων·
μὲ τὴν σιγὴν τῆς ἐρημίας
ἑνοῦται ἡ ἀκτίς σου μόνον.

«῎Απαντα» — Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

9. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΗ

Σὺ ποὺ πνέεις, σὺ ποὺ λάμπεις
στὴν ἀνατολὴ τοῦ κόσμου
καὶ μαγεύεις τὰ ὄνειρά μου,
σύ, ποὺ σὲ μαντεύω ἐμπρός μου
στὰ γαλάζια τοῦ οὐρανοῦ μας
καὶ τῆς θάλασσάς μας πλάτη,
στοιχειωμένη μὲς στ᾿ ἀρχαῖο
μισογκρέμνιστο παλάτι,
Ἑλληνικὴ ψυχή,

κόσμος ὀμορφιᾶς κι ἀλήθειας
στὴν πνοή σου ἐγεννήθη,
ὀμορφιὰ κι ἀλήθεια κρύβουν
ὡς κι οἱ θαυμαστοί σου μῦθοι.
Στῆς ζωῆς τὸ βῆμα στρώνεις
τ᾿ ἄνθη τῆς χαρᾶς τὰ θεῖα
καὶ χαρίζεις στοὺς θεούς σου
τὴ δική σου ἀθανασία,
Ἑλληνικὴ ψυχή.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Δίνεις τὴν παντοτεινή σου
τὴν νεότητα στὴν Ἥβη,
στὸν Ἀπόλλωνα τὸ φῶς σου
καὶ στὸν Ἄρη τὴν ὁρμή σου.
Καὶ τὴν αἰθερία σου αἴγλη —
τὸ παντέλειο τοῦ τεχνίτη
ὄνειρο — στὴν οὐρανία
ἐνσαρκώνεις Ἀφροδίτη,
Ἑ λ λ η ν ι κ ὴ ψ υ χ ή .

Μὲ λαχτάρα σὲ θωπεύω
στὸ μαρμάρινό σου πλάσμα,
ποὺ κλεισμένη ζῇς καὶ πάλλεις
σὰν κρουσταλλογέννητο ᾆσμα.
Καὶ σὲ ἀκούω μὲς στοῦ Ὁμήρου
τὴν ἀθάνατη ἁρμονία,
μὲς στὸ πύρινο τὸ κλάμα
τῆς Σαπφῶς, ὦ αἰωνία
Ἑ λ λ η ν ι κ ὴ ψ υ χ ή.

Ὅταν μέσα σὲ ἄγρια χρόνια
ψηλαφοῦσε ἡ ἀνθρωπότης
κι ἵδρωνεν ἀπὸ ἀγωνία
τὸ θρασὺ τὸ μέτωπό της,
σὲ καὶ πάλιν ἐκαλοῦσε
μὲς στὰ βάρβαρά της σκότη,
σέ, τὴν βρύση τῆς σοφίας,
σέ, τὸν νοῦν τὸν φωτοδότη,
Ἑ λ λ η ν ι κ ὴ ψ υ χ ή.

Καὶ φιλάνθρωπη κατέβης
ἀπ᾿ τὸ ὀλύμπιό σου δῶμα,
τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ φιλήσης
τὸ θεόπνευστο τὸ στόμα.
Κι ἀπὸ κεῖ μὲ νέαν ὄψη
κι ἀπὸ κεῖ μὲ λάμψη νέα

ἀναφέρονται στὴ δράση τοῦ Ἑλλ. πνεύματος κατὰ τοὺς πρώτους Χριστ. χρόνους

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νὰ χυθῆς στὴν οἰκουμένη
ὅσο ἁγία, τόσο ὡραία,
Ἑλληνικὴ ψυχή.

Ἔσπειρες στῆς γῆς τὰ ἔθνη
τὰ θαυματουργά σου δῶρα,
ἔγινες ψυχὴ τοῦ κόσμου.
Κι ἦλθε μέρα κι ἦλθεν ὥρα,
ἄχ, ποὺ πέταξες κι ἀφῆκες
τὴν πατρίδα σου τὴν πρώτη.
Κι ἐνῶ φώτιζες τὰ ξένα,
τὴν ἐσκέπαζαν τὰ σκότη,
Ἑλληνικὴ ψυχή.

Ἔφυγες, ἀλλ᾽ ἔχει μείνει
ὁ ζωοποιός σου σπόρος
καὶ στὰ βάθη ἀνατριχιάζει,
γιὰ ν᾽ ἀνθίση νικηφόρος.
Ἔφυγες. Μ᾽ ἂν τ᾽ ἄρωμά σου
τὸ σκορπᾶς στὴν οἰκουμένη,
ὅμως ἡ βαθιά σου ρίζα
ἐδῶ βόσκει ἀντρειωμένη,
Ἑλληνικὴ ψυχή.

Κι ὅλη ἡ ὀμορφιά σου ἐχύθη
μές στοῦ γένους τὸ τραγούδι,
τῶν αἰώνων μας τῶν στείρων
ὁλοπάρθενο λουλούδι.
Κι ὅλη ἐκείν᾽ ἡ περηφάνια
κι ἡ παλιά σου δόξα πάλι
μὲς στῆς λευτεριᾶς ἐφάνη
τ᾽ ἀστραπόβολα τὰ κάλλη,
Ἑλληνικὴ ψυχή.

«Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα» — Ἀριστομένης Προβελέγγιος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

10. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Κι ἔγειρ' Ἐκεῖνος τὸ ἄχραντο κεφάλι καὶ ξεψύχησε
στὸ μαῦρο τὸ κορμί μου ἀπάνου·
ἄστρα γινῆκαν τὰ καρφιὰ τοῦ μαρτυρίου Του, ἄστραψα
κι ἀπὸ τὰ χιόνια πιὸ λευκὸς τὰ αἰώνια τοῦ Λιβάνου.

Οἱ καταφρονεμένοι μ' ἀγκαλιάσανε,
καὶ σὰ βουνὰ καὶ σὰ Θαβὼρ ὑψώθηκαν ἐμπρός μου·
οἱ δυνατοὶ τοῦ κόσμου μὲ κατάτρεξαν·
γονάτισα στὸν ἴσκιο μου τοὺς δυνατοὺς τοῦ κόσμου.

Τὸν κόσμο ἂν ἐμαρμάρωσα, τὸν κόσμο τὸν ἀνάστησα,
στὰ πόδια μου ἄγγελοι οἱ Καιροί, γύρω μου σκλάβες οἱ Ὧρες,
δείχνω μιὰ μυστικὴ Χαναὰν στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
μὰ ἐδῶ πατρίδες πάναγνες εἶσαστ' ἐσεῖς, τρεῖς χῶρες!

Ὦ πρώτη ἐσύ, Ἱερουσαλήμ! τοῦ βασιλιᾶ προφήτη σου
μικρὴ εἶν' ἡ ἅρπα, γιὰ νὰ εἰπῆ τὴ νέα μεγαλοσύνη·
τοῦ Σολομώντα σου ὁ ναὸς μὲ ἀντίκρισε καὶ ράγισε·
καινούρια δόξα ντύθηκαν τῆς Ἰουδαίας οἱ κρίνοι.

Κι ὕστερα ὑψώθηκα σ' ἐσένα, ὦ Πόλη, ἑφτάλοφο ὅραμα
κι ἔγινα φῶς τῶν οὐρανῶν, τὸ θάμα τοῦ Ἰορδάνη,
τοὺς Κωνσταντίνους φώτισα καὶ τοὺς Ἡράκλειους δόξασα,
καὶ τρικυμίες δὲν ἔσβησαν ἐμέ, μηδὲ σουλτάνοι.

Κι ὕστερα ἐγὼ ταξιδευτὴς ἦρθα σ' ἐσένα, ἀσύγκριτη
Ἀθήνα, τῶν ὡραίων πηγή, τῶν ἐθνικῶν κορόνα,
τὸν ἄγνωστο ἔφερα Θεὸ καὶ ἀπόκοτος, ἀψήφησα
τὴν πολεμόχαρη Παλλάδα μὲς στὸν Παρθενώνα.

Καὶ γνώρισα τοὺς ἱλαροὺς θεούς, καὶ στεφανώθηκα
τὴν ἀγριλιὰ τῆς Ἀττικῆς, τὴ δάφνη ἀπ' τὴν Ἑλλάδα,
καί, ὢ λόγος πρωτογρίκητος! τοῦ Γολγοθᾶ τὸ σύγνεφο
πῆρε τὴν ἄσπρη ὁμηρικὴ τοῦ Ὀλύμπου λαμπεράδα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ εἴδωλα τ' ἀφρόντιστα καὶ τὰ πασίχαρα ἔφυγαν,
ἄλλ' οὔτε πιὰ μεθάει τὴ γῆ τὸ ἀσκητικὸ μεθύσι,
ἂς λάμπη ἡ μυστικὴ χαρὰ στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
εἶν' ἐδῶ κάτου μιὰ ζωὴ καὶ εἶν' ἄξια γιὰ νὰ ζήση.

Μὲ τὰ κλαδιὰ τῆς φοινικιᾶς νέα ὡσανὰ λαχτάρισα
σ' ἐσένα, ὦ Γῆ πανάγια καὶ ὦ πρώτη μου πατρίδα·
σ' ἐσὲ γυρνῶ, Ἱερουσαλήμ, κι ἕνα τραγούδι φέρνω σου·
εἶναι πλασμένο ἀπὸ ψυχὴ καὶ ἀπὸ φωνὴ ἑλληνίδα!

«Ἀσάλευτη ζωή» Κωστῆς Παλαμᾶς

11. ΚΥΠΡΟΣ

Καλῶς μᾶς ἤρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,
στὴ μακαρία τὴ γῆ,
στάζει τὸ μέλι διαλεχτὸ σὰν πρῶτα; Ἀκόμα γίνεται
τ' ὁλόγλυκο κρασί;

Ἡ χαρουπιὰ ἡ ὁλόχλωρη λέει τὰ παλιὰ καὶ τ' ἄξια
τῆς ἀργυρῆς ἐλιᾶς;
Καὶ τ' ἀηδονάκι τραγουδεῖ στὴν εὐωδιὰ τοῦ λάδανου
τὰ πάθη τῆς καρδιᾶς;

Κι οἱ ἀκρογιαλιὲς λαχταριστές, τ' ἀραξοβόλια ὁλόβαθα
καὶ τ' ἀκροτόπια ὀρθά,
τὸ καρτεροῦνε τῆς θεᾶς τὸ ὑπέρκαλο ξαγνάντεμα
καὶ δεύτερη φορά;

Καλῶς μᾶς ἤρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν πολύχαλκη,
στὴν καρποφόρα γῆ,
ἀκόμα ἡ μοίρα τῆς ὀργῆς, ἡ μοίρα ὅλων τῶν ὄμορφων
ξεσπάει καὶ καταλεῖ;

. . . .

Καλῶς μᾶς ἤρθατε, παιδιά! καὶ φέρτε, κελαηδῆστε μας
τὸ εὐγενικὸ νησί.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μὲς στὴ βαθιά της ἀγκαλιὰ μητέρα ἡ Ἄσπρη θάλασσα
νὰ κρύψη ἐσὲ ζητεῖ.

Τοῦ κάκου· στεριές, πέλαγα, λαοὶ τριγύρω σου, ἥμεροι
καὶ βάρβαροι λαοί,
σ' εἴδανε, σ' ὀρεχτήκανε, καὶ κατὰ σὲ χυθήκανε
καὶ Ἀσία καὶ Ἀφρική.

Ρωμαίους καὶ Σαρακηνούς, Τούρκους καὶ Φράγκους γνώρισες.
Ὦ Ροδαφνούσα ἐσύ,
ἀπὸ τὴ Δύση ὁ βασιλιὰς κι ὁ ρήγας σ' ἐρωτεύτηκαν
ἀπ' τὴν Ἀνατολή.

Κι ἀπ' τὸν καιρὸ ποὺ σὲ ἤβρανε θαλασσομάχοι Φοίνικες,
ὡς τώρα, ποὺ σοφὰ
πατάει σ' ἐσένα ὁ Βρεταννός, πολλοὺς ἀφέντες ἄλλαξες,
δὲν ἄλλαξες καρδιά.

Κι εἶναι ἡ καρδιά σου ἐσὲ πιστὴ καὶ δένεις μὲ γητέματα
καὶ πῆραν ἀπὸ σὲ
μιὰ ρίζα τὰ διαβατικά, καὶ μοίρανε τ' ἀλλότρια
δική σου χάρη, ὤ, ναί !

Καὶ τὴν Ἀστάρτη ξέγραψεν ἡ θεία Ποθοκρατόρισσα,
ποὺ γέννησαν οἱ ἀφροί,
κι ἀπὸ τῆς Τύρου τὸ Μελκάρθ καὶ μὲ τὰ σπλάχνα σου ἔπλασες
τὸν Ἕλληνα Ἡρακλῆ.

Κι ἀφοῦ πετάξανε οἱ θεοὶ καὶ τῆς Παφίας ἀπόμεινε
συντρίμματα ὁ βωμός,
ἡ Ροδαφνούσα σου ἔφτασε καὶ γίνηκε τραγούδι σου
καὶ σ' ἄναψε, καημός.

Καὶ τοῦ Ἡρακλῆ τὸ ρόπαλο τὸ πῆρε καὶ κυνήγησε
τὸν ξένο, ἐκδικητής,
κι ἐσὲ λημέρι του ἔκαμε τὸ κάλεσμα προσμένοντας
τὸ μέγα, ὁ Διγενής.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐσὺ κρυφοζωντάνεψες, ὡραῖο νησί, καὶ φύλαξες,
ἐσὺ τὰ προσκυνᾶς,
τῆς Ρωμιοσύνης τὰ εἴδωλα· τῆς ὀμορφιᾶς τὸ εἴδωλο
καὶ τῆς παλικαριᾶς.

. . . .

Καλῶς μᾶς ἤρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,
στὴ μακαρία γῆ,
στὸ ὡραῖο πολύπαθο κορμὶ ἡ ἁγνὴ ψυχὴ δὲν ἔσβησε.
Καὶ ζῆ, καὶ ζῆ, καὶ ζῆ !

«Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Μοναξιά» Κωστῆς Παλαμᾶς

12. ΥΜΝΟΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Μητέρα μας πολύπαθη, ὦ ἀθάνατη,
δὲν εἶναι μόνο σου στολίδι οἱ Παρθενῶνες·
τοῦ συντριμμοῦ σου τὰ σπαθιὰ σ' τὰ κάμανε
φυλαχτὰ καὶ στεφάνια σου οἱ αἰῶνες.

Καὶ οἱ πέτρες ποὺ τὶς ἔστησε στὸ χῶμα σου
τὸ νικηφόρο χέρι τοῦ Ρωμαίου,
κι ἡ σταυροθόλωτη ἐκκλησιὰ ἀπὸ τὸ Βυζάντιο,
στὸν τόπο τοῦ πολύστυλου ναοῦ τοῦ ἀρχαίου,

κι αὐτὸ τὸ κάστρο ποὺ μουγκρίζει μέσα του
τῆς Βενετιᾶς ἀκόμη τὸ λιοντάρι,
κι ὁ μιναρὲς ποὺ στέκει τῆς ὁλόμαυρης
καὶ τῆς πικρότατης σκλαβιᾶς ἀπομεινάρι,

καὶ τοῦ Σλάβου τὸ διάβα ἀντιλαλούμενο
στ' ὄνομα ποὺ μᾶς ἔρχεται στὸ στόμα,
—μὲ τὸ γάλα τῆς μάνας ποὺ βυζάξαμε—
σὰν ξένη ἀνθοβολιὰ στὸ ντόπιο χῶμα,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὅλα ἕνα νύφης φόρεμα σοῦ ὑφαίνουνε,
σοῦ πρέπουνε, ὦ βασίλισσα, σὰ στέμμα,
στὴν ὀμορφάδα σου ὀμορφιὰ ἀπιθώσανε
κι εἶναι σὰ σπλάχνα ἀπ' τὸ δικό σου τὸ αἷμα.

Ὦ τίμια φυλαχτά, στολίδια ἀταίριαστα,
ὦ διαβατάρικα, ἀπὸ σᾶς πλάθετ' αἰώνια,
κόσμος ἀπὸ παλιὰ κοσμοσυντρίμματα,
ἡ νέα τρανὴ πατρίδα ἡ παναρμόνια!

«Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Μοναξιὰ» Κωστῆς Παλαμᾶς

13. ΧΕΙΜΑΡΡΑ

Δὲν τοὺς βαραίνει ὁ πόλεμος, ἀλλ' ἔγινε πνοή τους.
Σολωμὸς *(Οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι)*.

Γράφτηκε στὰ 1914, ὅταν οἱ Βορειοηπειρῶτες, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὸ τότε ἱδρυόμενο κράτος τῆς Ἀλβανίας, κήρυξαν αὐτόνομο κράτος καὶ ἄρχισαν τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Ἀλβανῶν.

Ἂς ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές, κι ἂς τὴν κρυφομηνᾶτε
τὴν ἄνοιξη ἀπὸ τώρα
μὲ τὰ γλυκοχαράματα καθὼς γοργοξυπνᾶτε,
πουλάκια εἰρηνοφόρα.

Ἂς εἶναι μέσα μου ἡ καρδιὰ σκληρὰ σφιχτοδεμένη
ἀπὸ ἕνα ρήγα πόνο,
ποὺ ἀπάνου σὲ χαλάσματα μαστόρεψε καὶ σταίνει
τὸ μαῦρο του τὸ θρόνο.

Ἂς ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές. Νά! ὁ οὐρανὸς θολώνει,
νά! τοῦ Φλεβάρη ἡ μπόρα
σὲ φοβερίζει ἀτίναχτη μὲ τ' ὄψιμο τὸ χιόνι,
πλάση λευκή, ἀνθοφόρα.

Ἂς κλαίη καὶ μέσα μου ἡ καρδιά. Κι ἀπὸ τὰ κλάματά της
ἀθάνατο λουλούδι,
τῆς μοναξιᾶς παρηγοριά, τῆς χώρας παραστάτης,
φυτρώνει τὸ τραγούδι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τέλος νὰ πῆρε ὁ πόλεμος; Ἄλλος δὲν εἶναι ἀγώνας ;
Ἑλλήνων ἱεροὶ λόχοι,
γιὰ ὕπνο βαρὺ σᾶς δέχτηκε τῆς δόξας ὁ λιμιώνας ;
Ἡ δάφνη ἀμάραντη ; —Ὄχι !

Λαλούμενα ξενύχτηδων. Σωπᾶτε, χαροκόποι !
—Ὦ σπαθωτὴ κιθάρα
τυρταία, φόρεσε πύρινη, μπροστὰ στὴν κρύαν Εὐρώπη,
κορόνα, τὴ Χειμάρρα !

Κιθάρα μου, ἀνυπόταχτη ψυχή, οἱ καιροὶ καὶ οἱ τόποι
πάντα ὑποταχτικοί σου,
φῶς πάρε ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο, νύχτα ἀπὸ τὴ Ροδόπη,
καὶ λάμψε καὶ σκορπίσου.

Στὰ χειμαρριώτικα βουνὰ ροβόλα, τὰ τουφέκια
τ' ἄγρια συντρόφεψέ τα,
μὲ τῆς πατρίδας τὴν ψυχὴ καὶ μὲ τ' ἀστροπελέκια
τὴν ἅγια γῆ χαιρέτα.

Γειά σας χαρά σας, Βασιλιὰ νικητή, Κυβερνήτη
μὲ τὴν τρανὴ τὴ γνώμη !
Θυσίας βωμός ! Ἐκεῖ πετῶ. Φτερὰ μὲ πᾶν πετρίτη,
ἐμένα εἶν' ἄλλοι οἱ δρόμοι.

Στοὺς ξέγνοιαστους ἀλίμονο ! Τοὺς πρέπει νὰ εἶναι δοῦλοι,
στὸν ἅρπαγα, τρομάρα !
Ἡ Ἑλλάδα ποῦ ; Στὴν Ἤπειρο. Δόξα στὸ Κακοσούλι,
νίκη σ' ἐσέ, Χειμάρρα !

Τὰ Γιάννενα ὀνειρεύονται, ἡ Κρήτη ξαποσταίνει,
βουβὴ ἡ Θεσσαλονίκη,
ἡ Ἀθήνα ξεφαντώνει . . . Ποιός βογγάει σὰ νὰ πεθαίνη;
—Χειμάρρα, ὁλόρθη ! Οἱ λύκοι !

«Βωμοί» Κωστῆς Παλαμᾶς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

14. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ

Ἐδῶ μπρὸς στὸ περίστυλο τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, μόλις φταστὸς
σ' ἔκσταση ὁ νοῦς — σὲ θαύματα παρόμοια ὡς τώρα ξένος —
στὴ μετουσίωση ἡ ψυχή, στὸ θάλος μέσα τοῦ φωτός
ὅλ' ἡ καρδιά— ὁ εὐτυχισμένος ὕμνος μαρμαρωμένος !

Σκέψη καμιὰ ἄλλη, ἀντίφωνο πολύβοο μήτε ρεμβασμός,
στὰ τέλια τοῦ χρυσοῦ κισσοῦ μιὰν αὔρα ἁρμονισμένη,
τὸ χάλασμα ὅλο λούλουδα, ὁ καιρός, ἡ τύχη, ἕνας σεισμός,
τ' ἀνάστησε καὶ τὰ 'δεσεν ὅπως ἡ φύση δένει !

Ἀνηφορίσματα ἱερὰ σὲ βάτους μέσα καὶ ἀγκαθιές,
γεμάτος τώρα ἀπ' τὸ διπλὸ ρυθμὸ τὸ γύρω, νά με !
Τὴν ἀγωνία μου ξέχασα καὶ τὶς πληγές μου τὶς βαθιὲς
καὶ σᾶς δοξάζω στ' ὄνειρο τὸ ξύπνιο, ποὺ κοιμᾶμαι.

«Ἀσφόδελοι» Μιλτιάδης Μαλακάσης

---

15. ΕΣΤΙΑΔΕΣ

Βαθιὰ ἄκραχτα μεσάνυχτα, τρισκότεινοι οὐρανοὶ
πάν' ἀπ' τὴν πολιτεία τὴν κοιμισμένη·
κι ἄξαφνα σέρνει τοῦ Κακοῦ τὸ Πνεῦμα μιὰ φωνή,
τρόμου φωνή, — κι ὅλοι πετιοῦνται ἀλαλιασμένοι.

«Ἔσβησε ἡ ἄσβηστη φωτιά !» κι ὅλοι δρομοῦν φορὰ
τυφλοὶ μέσα στὴ νύχτα νὰ προφτάσουν,
ὄχι μ' ἐλπίδα πὼς μπορεῖ νά 'ν' ψεύτρα ἡ συμφορά,
παρὰ νὰ δοῦν τὰ μάτια τους καὶ τὴ χορτάσουν.

Θαρρεῖς νεκροὶ κι ἀπάριασαν τὰ μνήματ' ἀραχνά,
σύγκαιρα ὀρθοὶ γιὰ τὴ στερνὴ τὴν κρίση,
κι ἐνῶ οἱ ἀνέγνωμοι σπαρνοῦν μὲς σὲ κακὸ βραχνά,
μὴν τύχη τρέμουνε κανεὶς καὶ τοὺς ξυπνήση.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μ' ἕνα πνιχτὸ μονόχνωτο ἀναφιλητὸ σκυφτοὶ
πρὸς τῆς Ἑστίας τὸν Ναὸ τραβοῦνε,
καὶ μπρὸς στὴν Πύλη διάπλατα τὴ χάλκινη ἀνοιχτὴ
ἕνα τὰ μύρια γίνουνται μάτια νὰ ἰδοῦνε.

Καὶ βλέπουν : μὲ τῆς γνώριμης ἀρχαίας των ἀρετῆς
τὸ σχῆμα τ' ἀνωφέλευτο ντυμένες,
στὸν προδομένο τὸ βωμὸν ἐμπρὸς γονυπετεῖς
τὶς Ἑστιάδες, τὶς σεμνές, μὰ κολασμένες.

Τὸ κρίμα τους ἐστάθηκε μιὰ ἄβουλη ἀναμελιὰ
κι ἀραθυμιὰ – σὰν τῆς δικῆς μας νιότης!
μὰ ἡ Ἅγια ἡ Φωτιά, μιὰ πόσβησε, δὲν τὴν ἀνάβει πλιὰ
ἀνθρώπινο προσάναμμα ἢ πυροδότης.

Κι' ὅσο κι ἂν μὲ τὶς φοῦχτες των σκορπίζουν στὰ μαλλιὰ
μὲ συντριβὴ καὶ μὲ ταπεινοσύνη,
τοῦ κάκου! στὴ χλιὰ χόβολη καὶ μὲς στὴ στάχτη πλιὰ
σπίθας ἰδέα οὐδ' ἔλπιση δὲν ἔχει μείνει.

Κι εἶναι γραμμένη τοῦ χαμοῦ ἡ Πολιτεία· ἐχτὸς
ἄν, πρὶ ὁ καινούριος ὁ ἥλιος ἀνατείλη,
κάμη τὸ θάμα του ὁ οὐρανὸς, καὶ στ' ἄωρα τῆς νυχτὸς
μακρόθυμος τὸν κεραυνό του κάτω στείλη.

Κι ἂν εἰν' καὶ πέση ἀπάνω τους, ἂς πέση! ὅπως ζητᾶ
τὸ δίκιο κι οἱ Παρθένες τὸ ζητοῦνε,
ποὺ ἰδού τις μὲ τὰ χέρια τους στὰ οὐράνια σηκωτὰ
καὶ τὴν ψυχὴ στὰ μάτια τους τὸν προσκαλοῦνε.

. . . .

Τάχα τὸ θάμα κι ἔγινε; - Πές μου το νὰ σ' τὸ πῶ,
γνώμη ἄβουλη, γνώμη ἄδικη μιᾶς νιότης
σὰν τὴ δικιά μας, πόσβησεν ἔτσι χωρὶς σκοπὸ
κι ἀκόμα ζῇ καὶ ζένεται – μὲ τὸ σκοπό της!

«Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακόττες» Ἰωάννης Γρυπάρης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

16. ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ 1942

Φέτος στὴ θέση τοῦ Χριστοῦ
στὸ Γολγοθὰ οἱ ἐχθροί μας
καρφώνουνε τὴ Λευτεριὰ
καὶ κλαίει, πονεῖ ἡ ψυχή μας.

Μὰ ἀπὸ τὸν τάφο της θὰ βγῆ
καὶ πάλι ἀναστημένη!
Τὴν περιμένουμε ἄγρυπνοι,
σκυφτοί, γονατισμένοι.

Σωτήρης Σκίπης

---

14. ΒΡΑΔΥ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ

Γαληνεμένη, ξάστερη, γαλάζια πέρα ὡς πέρα,
κρουστάλλινη ἀπ' τὸν ὄρθρο της ὡς τὸν ἑσπερινό της,
κι εἶχε πλανέψει καὶ τ' ἀχνὸ χρυσὸ φεγγάρι ἡ μέρα
κι ἀργοταξίδευε ἄγρυπνο κι αὐτὸ στὸν οὐρανό της.

Τώρα ἀπὸ κάτω ἀπ' τὰ βουνὰ τὰ θεϊκά, ποὺ ἰσκιῶσαν,
μαζῶξαν τὰ κοπάδια τους ἀπ' τὰ λιβάδια οἱ στάνες,
τοῦ κάμπου τὰ μικρόπουλα σωπάσανε, θολῶσαν
τὰ στενορύμια τοῦ χωριοῦ κι οἱ αὐλές τους μὲ τὶς δράνες.

Πλῆθος οἱ ὁλόχαρες φωνές· κι ἐσβῆσαν λίγο - λίγο·
κάποια τζιτζίκια μοναχὰ λαλοῦν, καὶ πρὸς τ' ἀμπέλια
κάποιες κοπέλες ξένοιαστες γυρνώντας ἀπ' τὸν τρύγο
σκορπᾶνε ἀκόμα στὴν ἐρμιὰ τὰ δροσερά τους γέλια.

Ὤ! σὰν ἀρχίση γύρω μου γιὰ πάντα νὰ νυχτώνη,
δὲ θέλω τὰ ξερόφυλλα νὰ τρεμοφτερουγίζουν
στὸ δρόμο μου, κι ἀπάνω μου οἱ ὀρφανεμένοι κλῶνοι
μ' ἕνα βραχνὸ παράπονο νὰ μὲ καλονυχτίζουν.

Θέλω τὸ βράδυ, ποὺ θὰ 'ρθῆ νὰ μ' ἀγκαλιάση, νά 'ναι
εἰρηνικὸ σὰν τ' ἀγαθό, σὰν τ' ἅγιο ἐτοῦτο βράδυ·

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πὼς πέφτ' ἡ νύχτα τὰ τρελὰ τζιτζίκια νὰ ξεχνᾶνε,
καὶ νὰ μοῦ λένε γιὰ τὸ φῶς καὶ μέσα στὸ σκοτάδι.

Θέλω οἱ θαμπές μου οἱ θύμησες στὸ βάθος νὰ περνοῦνε
σὰν τὶς κοπέλες τοῦ χωριοῦ κι ἐκεῖνες· νά 'χω γείρει
στὴ γριὰν ἐλιά μας, νὰ γρικῶ σκυφτὸς ν' ἀχολογοῦνε
τὰ γέλια τους ἀπ' τῆς ζωῆς μακριὰ τὸ πανηγύρι...

«Σκιὲς» Λάμπρος Πορφύρας

---

18. ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Δὲν ξέρω πῶς νὰ σοῦ τὸ εἰπῶ. Μὰ ὁ δρόμος, χθὲς τὸ βράδυ,
μὲς στὴ σταχτιὰ τὴ συννεφιὰ σὰ θέατρο εἶχε γίνει.
Μόλις φαινόταν ἡ σκηνὴ στ' ἀνάριο τὸ σκοτάδι
καὶ σὰ σκιὲς φαινόντανε μακριά μου οἱ θεατρίνοι.

Τὰ σπίτια πέρα κι οἱ αὐλὲς καὶ τὰ κλωνάρια ἀντάμα
ἔλεγες κι ἦταν σκηνικὰ παλιὰ καὶ ξεβαμμένα,
κι ἐκεῖνοι ἐβγαῖναν κι ἔπαιζαν τ' ἀλλόκοτό τους δράμα,
κι ἄκουγες βόγγους κι ἄκουγες καὶ γέλια εὐτυχισμένα.

'Εγὼ δὲν ξέρω. 'Εβγαίνανε κι ἐσμίγαν κι ἐπαγαῖναν
κι ἤτανε μιὰ παράσταση καὶ θλιβερὴ κι ὡραία.
Κι ἔβγαινε, Θέ μου ! κι ἡ νυχτιά, καθὼς ἐπαρασταῖναν,
ἔβγαινε, Θέ μου, κι ἔριχνε τὴ μαύρη της αὐλαία.

«Σκιὲς» Λάμπρος Πορφύρας

---

19. ΙΘΑΚΗ

Σὰ βγῆς στὸν πηγεμὸ γιὰ τὴν 'Ιθάκη,
νὰ εὔχεσαι νά 'ναι μακρὺς ὁ δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τοὺς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
τὸν θυμωμένο Ποσειδῶνα μὴ φοβᾶσαι,
τέτοια στὸν δρόμο σου ποτέ σου δὲν θὰ βρῆς,
ἂν μέν' ἡ σκέψις σου ὑψηλή, ἂν ἐκλεκτὴ
συγκίνησις τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα σου ἀγγίζη.
Τοὺς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
τὸν ἄγριο Ποσειδῶνα δὲν θὰ συναντήσης,
ἂν δὲν τοὺς κουβανῆς μὲς στὴν ψυχή σου,
ἂν ἡ ψυχή σου δὲν τοὺς στήνη ἐμπρός σου.

Νὰ εὔχεσαι νά 'ναι μακρὺς ὁ δρόμος.
Πολλὰ τὰ καλοκαιρινὰ πρωϊὰ νὰ εἶναι,
ποὺ μὲ τί εὐχαρίστηση, μὲ τί χαρὰ
θὰ μπαίνης σὲ λιμένας πρωτοϊδωμένους,
νὰ σταματήσης σ' ἐμπορεῖα φοινικικὰ
καὶ τὲς καλὲς πραγμάτιες ν' ἀποκτήσης,
σεντέφια καὶ κοράλλια, κεχριμπάρια κι ἔβενους·
σὲ πόλεις αἰγυπτιακὲς πολλὲς νὰ πᾶς,
νὰ μάθης καὶ νὰ μάθης ἀπ' τοὺς σπουδασμένους.

Πάντα στὸν νοῦ σου νὰ 'χης τὴν 'Ιθάκη.
Τὸ φθάσιμον ἐκεῖ εἶναι ὁ προορισμός σου.
'Αλλὰ μὴ βιάζης τὸ ταξίδι διόλου.
Καλύτερα χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέση
καὶ γέρος πιὰ ν' ἀράξης στὸ νησί,
πλούσιος μὲ ὅσα κέρδισες στὸν δρόμο,
μὴ προσδοκῶντας πλούτη νὰ σὲ δώση ἡ 'Ιθάκη.

Ἡ 'Ιθάκη σ' ἔδωσε τ' ὡραῖο ταξίδι.
Χωρὶς αὐτὴν δὲν θά 'βγαινες στὸ δρόμο.
Ἄλλα δὲν ἔχει νὰ σὲ δώση πιά.

Κι ἂν πτωχικὴ τὴν βρῆς, ἡ 'Ιθάκη δὲν σὲ γέλασε.
Ἔτσι σοφὸς ποὺ ἔγινες, μὲ τόση πεῖρα,
ἤδη θὰ τὸ κατάλαβες οἱ 'Ιθάκες τί σημαίνουν.

«Ποιήματα» Κωνσταντῖνος Καβάφης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

20. ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Τιμὴ σ' ἐκείνους, ὁποὺ στὴν ζωήν των
ὅρισαν καὶ φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτὲ ἀπὸ τὸ χρέος μὴ κινοῦντες·
δίκαιοι κι ἴσιοι σ' ὅλες των τὲς πράξεις,
ἀλλὰ μὲ λύπη κιόλας κι εὐσπλαχνία·
γενναῖοι ὁσάκις εἶναι πλούσιοι, κι ὅταν
εἶναι πτωχοί, πάλ' εἰς μικρὸν γενναῖοι,
πάλι συντρέχοντες ὅσο μποροῦνε·
πάντοτε τὴν ἀλήθειαν ὁμιλοῦντες,
πλὴν χωρὶς μίσος γιὰ τοὺς ψευδομένους.
Καὶ περισσότερη τιμὴ τοὺς πρέπει,
ὅταν προβλέπουν (καὶ πολλοὶ προβλέπουν)
πὼς ὁ Ἐφιάλτης θὰ φανῇ στὸ τέλος
κι οἱ Μῆδοι ἐπιτέλους θὰ διαβοῦνε.

«Ποιήματα» Κωνσταντῖνος Καβάφης

---

21. ΕΙΜΑΣΤΙΝ ΤΣΕΙΝΟΙ ΠΟΥ 'ΜΑΣΤΙΝ

Εἰς τὰ ἔμμετρα καὶ πεζὰ ἔργα τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν καταφαίνεται ἡ Ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου καὶ προβάλλεται ἀκίβδηλος ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν Κυπρίων.

Εἴμαστιν tchεῖνοι πού 'μαστιν, tchι ἐμεῖς καὶ τὰ παιδκιά μας,
ὁ σπόρος ἔν' ὁ ἴδιος, τὸ ἴδιον χωράφιν.
Ὅσον tchι ἂν πολλυνίσκουσιν τὲς πλῆξες, τὰ κακά μας,
ἒν μᾶς λυοῦν tchι ἂν μάχουνται μὲ βόλιν, μὲ χρυσάφιν.
Ἂν ἄλλασσεν τὸ φυσικὸν εὔκολα τοῦ πλασμάτου
tchι ὁ Πλάστης ἒν ν' ἀντρέπετουν γιὰ τοῦν' τὰ ἔρκατά του.

Παράφρασις

Ἐμεῖς, οἱ Κυπριῶτες, εἴμαστε ἐκεῖνοι ποὺ εἴμαστε, κι ἐμεῖς καὶ τὰ παιδιά μας,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ σπόρος εἶν' ὁ ἴδιος κι ἴδιο εἶναι τὸ χωράφι μὲ κεῖνο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.
Κι ὅσο κι ἂν πληθαίνουνε τὶς σκοτοῦρες καὶ τὰ κακά μας ἄλλοι,
δὲ μᾶς λυγίζουνε, κι ὅταν μὲ βόλι μᾶς χτυποῦν κι ὅταν μὲ τὸ χρυσάφι,
γιατὶ ἂν ἄλλαζε εὔκολα ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου,
τότε κι ὁ Θεὸς θὰ ντρεπόταν γιὰ τὰ ἔργα του.

22. ΝΑ 'ΤΟΥΝ ΝΑ ΘΩΡΟΥΣΑΤΕ

Μὰ νά 'τουν νὰ θωρούσατε τὰ μέσα, τὴν καρκιά μας,
ἔθεν νὰ μείνετε tchaὶ σεῖς οὖλοι σας ξηστιτchoί,
tchaὶ ἔθεν νὰ λαγκοδέρνετε, νὰ κλαίετε μιτά μας,
πὼς εἴμαστεν δὰ κάτω δὰ tchaὶ·σεῖς tcheῖ κάτω tcheῖ.

Παράφρασις

Μὰ νὰ ἦταν δυνατὸ νὰ βλέπατε μέσα μας, τὴν καρδιά μας,
θὰ μένατε ὅλοι ἐσεῖς ἐκστακτικοὶ
καὶ θὰ σᾶς ἔπιαναν λυγμοί, θὰ κλαίγατε μαζί μας,
πὼς ἐμεῖς εἴμαστε ἐδῶ κάτω, κι ἐσεῖς ἐκεῖ κάτω.

Δημήτριος Λιπέρτης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ

Ἔμμετρος συνέντευξις τοῦ Σουρῆ εἰς τὴν Ἐφημερίδα «Ἄστυ» τῆς 29 Μαρτίου 1893, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκφράζει τὴν γνώμην του διὰ τοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Δροσίνης γλαφυρότατος, μὲ πνεῦμα δροσερό,
ἀλλὰ προφέρει πάντοτε πολὺ ψευδὰ τὸ « ρό ».

Πολέμης λιγυρότατος καὶ πολυχαϊδεμένος,
ἀλλὰ πολὺ πειράζεται γιὰ κρίσεις ὁ καημένος.

Ὁ *Προβελέγγιος* λαμπρὸς στὰ δράματα κι εἰς ὅλα,
μὰ δύο γλῶσσες παίζουνε στὸ νοῦ του καραμπόλα.

Ὁ *Παλαμᾶς* βαθύτατος, μὲ ποίηση ζοφώδη,
ἀλλὰ φρενιάζει, σὰν τοῦ πῆς κακὸ γιὰ τὴ δημώδη.

Παράσχος μέγας ποιητής, συνάδελφος ἐν μούσῃ,
ποὺ τὰ μαλλιά του ἔκοψε, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ μούσι.

Ὁ *Βλάχος* πρῶτος κριτικός, τὸν ἔχω καὶ κουμπάρο,
ἀλλὰ ποτέ μου δὲν μπορῶ στὸ σκάκι νὰ τὸν πάρω.

Ὁ *Ἄννινος* θαυμάσιος, μὲ καλαμπούρια πρώτης,
ὡσὰν καὶ μένα πλούσιος, μὰ τοῦ Σταυροῦ ἱππότης.

Δαμβέργης φίνος συγγραφεύς, κι αὐτὸς γεμάτος φῶτα,
καὶ κρητικὸς τρικούβερτος μὲ ἦτα καὶ μὲ γιῶτα.

Ξενόπουλος πολὺ κομψός, μὰ χωρατὰ δὲ δέχεται,
εἰς δὲ τὸ μάους πάντοτε ἀπ' ὅλους κατατρέχεται.

Πολὺ τιμᾶται παρ' ἐμοῦ καὶ ὁ *Παπαδιαμάντης*,
ποὺ εἶναι πάντ' ἀ κὰτρ ἐπὲγγλ καὶ φαίνεται γαλάντης.

Ὁ *Καλοσγοῦρος* κριτικός, ἀλλ' ὅμως δὲν τὸν ξέρω,
γι' αὐτὰ ποὺ δὲν ἐδιάβασα ἐκ μέσης τὴν συγχαίρω.

Γεώργιος Σουρῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΤΙ ΚΟΣΜΟΣ

Θεέ μου, τί κόσμος !... πολλάκις τὸ εἶπα...
μοῦ πίνει τὸ αἷμα κι ὁ ψύλλος κι ἡ σκνίπα·
καὶ ὅμως δὲν ἔχω ποτέ μου τὸ θάρρος
νὰ ρίψω μακράν μου τοῦ βίου τὸ βάρος.

Τὸ εἶπα...ἡ πλῆξις τὴν πλῆξιν μοῦ φέρει...
Δὲν θέλω θυέλλας, ἀνοίξεις, χειμῶνας ...
Σὰν ἔλθουν οἱ πάγοι, ζητῶ καλοκαίρι·
σὰν ἔλθῃ καὶ τοῦτο, ζητῶ τοὺς χειμῶνας.

Στὸ χάος τὸ πρῶτον τὸ σύμπαν ἂς πέσῃ
κι ἕν' ἄλλο ἂς γίνῃ, καθὼς μοῦ ἀρέσει.
Ἀλλ' ὅμως συστρέφω κι αὐτὸ ἀνωκάτω
καὶ δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον πλάττω.

Ὁπόταν δὲ κόσμους συνθέσω πολλοὺς
γιὰ μένα τελείους, γιὰ μένα καλούς,
κι ἐκεῖνοι μὲ πλήττουν κι αὐτοὺς ἀνατρέπω
καὶ φθάνω καὶ πάλιν εἰς τοῦτον ποὺ βλέπω.

Γεώργιος Σουρῆς

8. Η ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ

Μπόϊ δυὸ πῆχες,
κόψη κακή,
γένια μὲ τρίχες
ἐδῶ κι ἐκεῖ.

Μακρὺ ρουθούνι
πολὺ σχιστό,
κι ἕνα πηγούνι
σὰν τὸ Χριστό.

Κούτελο θεῖο,
λίγο πλατύ,
τρανὸ σημεῖο
τοῦ ποιητῆ.

Πηγάδι στόμα,
μαλλιὰ χυτά...
γεμίζεις στρῶμα
μόνο μ' αὐτά.

Δυὸ μάτια μαῦρα
χωρὶς κακία
γεμάτα λαύρα
μὰ καὶ βλακεία.

Μούρη ἀγρία
καὶ ζαρωμένη,
χλωμὴ καὶ κρύα
σὰν πεθαμένη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κανένα χρῶμα
δὲν τῆς ταιριάζει
καὶ τώρ' ἀκόμα
βαφὲς ἀλλάζει.

Δόντια φαφούτη
ὅλο σχισμάδες,
ὕφος τσιφούτη
γιὰ μαστραπάδες.

Γεώργιος Σουρῆς

---

4. ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΦΡΕΝΟΚΟΜΕΙΟΥ

Ὁ ἐκ Χίου πλούσιος ἔμπορος Τζωρτζῆς Δρομοκαΐτης, ἀποθανὼν τὸ 1880, διέθεσε τὴν μεγάλην περιουσίαν του διὰ φιλανθρωπικοὺς σκοπούς. Διὰ τοῦ κληροδοτήματος τούτου ἱδρύθη καὶ τὸ Δημόσιον Ψυχιατρεῖον «Δρομοκαΐτειον».

Ὢ, ἑορτὴ τῶν ἑορτῶν!... Ὢ, εὐτυχὴς ἡμέρα!
Ὢ τώρα πρέπει ὁ καθεὶς τοῦ Ἄστεως πολίτης
νὰ βάλη στὸ μπαλκόνι του μιὰ κόκκινη παντιέρα
μὲ μιὰ χρυσὴ ἐπιγραφὴ «Ζωρζὴς Δρομοκαΐτης».
Ναί! τώρα πρέπει στολισμὸς μὲ δάφνες καὶ μυρσίνες,
ναί! τώρα πρέπουν κανονιές, φανάρια καὶ ρετσίνες!

Φρενοκομεῖον κτίζεται καὶ στὴν σοφὴν Ἑλλάδα!
Ἄ! ὁ Θεὸς ἐφώτισε τὸν Χιώτη τὸν Ζωρζή,
καὶ τώρα μέσα στοῦ Δαφνιοῦ τὴν τόση πρασινάδα
θὰ βρίσκωμε παρηγοριὰ κι ἡ μνήμη του θὰ ζῆ.
Ὢ μέγα εὐεργέτημα τῶν εὐεργετημάτων!
Ὢ! μόνον οἰκοδόμημα τῶν οἰκοδομημάτων!

Θέλει λαμπρὸν Μαυσώλειον αὐτὸς ὁ κληροδότης,
παιᾶνας κι ἀποθέωσιν εἰς τρίτους οὐρανούς!...
Εὑρέθη μὲς στοὺς Χιώτηδες μὲ γνώση κι ἕνας Χιώτης
κι ἐσκέφθη ὁ μεγάλος του καὶ πρακτικός του νοῦς
πῶς μέσα στὴν Ἑλλάδα μας, ποὺ πλημμυροῦν τὰ φῶτα,
φρενοκομεῖον ἔπρεπε νὰ γίνη πρῶτα πρῶτα.

Γεώργιος Σουρῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

ΦΑΥΣΤΑ

Ὑπόθεσις: Ἡ Φαύστα, δευτέρα σύζυγος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, παρασυρομένη ἀπὸ τὸ μητρικὸν φίλτρον, μισεῖ τὸν πρόγονόν της Κρίσπον, διότι θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ ὄχι οἱ ἰδικοί της υἱοί. Τὸ μῖσος της τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλῃ τὸν Κρίσπον εἰς τὸν πατέρα του, ὅτι δῆθεν συνωμοτεῖ ἐναντίον του. Ὁ αὐτοκράτωρ πιστεύει τὰς διαβολὰς τῆς συζύγου του καὶ φυλακίζει τὸν υἱόν του, τοῦ ὁποίου διατάσσει ἀργότερον τὴν θανάτωσιν. Ἡ Φαύστα εἰς τὸ τέλος μετανοεῖ, ἀλλά, καθ' ἣν στιγμὴν ἐκμυστηρεύεται τὸ ἁμάρτημά της εἰς τὸν αὐτοκράτορα, μανθάνει τὴν τρομερὰν εἴδησιν τοῦ ἀδίκου θανάτου τοῦ Κρίσπου. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὅταν πείθεται ὅτι ὑπεύθυνος τῆς καταδίκης τοῦ Κρίσπου εἶναι ἡ Φαύστα, διατάσσει τὴν θανάτωσίν της εἰς τὸ λουτρόν, τὴν ὁποίαν διαφεύγει ἐκείνη, ἀλλὰ συναισθανομένη τὸ ἔγκλημά της αὐτοκτονεῖ.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅταν ἀνεβιβάσθη κατὰ πρῶτον ἐπὶ σκηνῆς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐγνώρισε πρωτοφανῆ ἐπιτυχίαν, παιζόμενον συγχρόνως ὑπὸ δύο θιάσων.

ΠΡΑΞΙΣ Ε', ΣΚΗΝΗ Ε'

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (μόνος)

(ὑπάγει εἰς τὸ ἄκρον τῆς σκηνῆς καὶ ἀνοίγων τὴν θυρίδα, βλέπει ἐκτὸς τοῦ παλατίου)

Ἀκόμη σκότος ἔξω, καὶ ἀκόμη νύξ!

(κλείει τὴν θυρίδα καὶ ἐπιστρέφει)

Ὤ, πότε ἡ κατηραμένη νὺξ αὐτὴ
θὰ τελειώσῃ; Ὅλος ἀναπαύεται
ὁ κόσμος, Ὕπνε, νῦν εἰς τὰς ἀγκάλας σου
καὶ ἕνα μόνον ὤμοσας νὰ μὴ δεχθῇς
μηδὲ στιγμὴν κἂν, Ὕπνε, εἰς τοὺς κόλπους σου,
τὸν κύριον τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ἰδοὺ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ κοσμοκράτωρ οὗτος ὁ πανίσχυρος,
ὡς σὺ τὴν ὄψιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπέστρεψας,
καθὼς ὁ Κάϊν τρέμων, μόλις δύναται
νὰ σύρ' εἰς τὸ παλάτιόν του ὕπαρξιν,
ἣν θ' ἀπηρνεῖτο φρίττων καὶ ὁ ἔσχατος
τοῦ κράτους του ἐπαίτης! Φλὸξ ἀθάνατε,
σὺ τῆς ψυχῆς μου, σβέσου! μὲ κατέκαυσες.
Τοῦ συνειδότος ὄμμα σὺ ἀνύστακτον,
κοιμήσου· κι ἡ φωνή του ἡ ἀνηλεής,
ἡ τύπτουσα τὸ οὖς μου, ὡς μὲ δράκοντος
οὐρὰν τὰς λέξεις: παιδοκτόνε, τύραννε·
σιώπα, παῦσε!

(πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ)

Οἴμοι! ποῦ, Ἀσκληπιέ,
τὸ ὄπιον ὑπάρχει, τὸ δυνάμενον
τὸν πυρετὸν νὰ κατευνάσῃ τῆς ψυχῆς,
ν' ἀποκοιμίσῃ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦν;
Δὲν ἔχεις νὰ μοὶ δώσῃς, θεῖε ἰατρέ,
ποτὸν τῆς λήθης, σπόγγον λήθης, ἱκανὸν
νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς μνήμης μου, καθὼς
ἐκ πίνακος, τὰ γράμματα τὰ φλέγοντα,
τὰ πράγματα τὰ ζῶντα, τ' ἀλησμόνητα,
τὰ ὕπαρξιν ἀθάνατον λαβόντα, φεῦ!
δὲν ἔχεις, ὄχι· διὰ τοῦτο σιωπᾷς.

(Ἡ Ἑλένη προσέρχεται μόνη ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, κρατοῦσα τὴν λυχνίαν, ἣν καὶ καταθέτει ἐπὶ τραπέζης ἢ σηκοῦ, ἐξ οὗ καὶ φωτίζεται ἡ σκηνή).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ὦ μῆτέρ μου!

(ὁρμᾷ νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἑλένης, ἀλλ' ἡ ἀκίνητος ἀπάθεια ταύτης τὸν ἀναχαιτίζει).

Ἀλλ' ὄχι! εἶμαι ἐναγής!

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κι εὐλόγως κλείεις πρός με τὰς ἀγκάλας σου
καὶ κάτω νεύεις, μῆτερ, ἀποστρέφουσα
τὸ τεθλιμμένον ὄμμ' ἀπὸ τοῦ τάλανος
υἱοῦ σου τούτου. Εἶμαι, ναί, εἶμ' ἐναγὴς
καὶ θὰ μιάνω μὲ τὰς αἱματοσταγεῖς
καὶ παιδοκτόνους χεῖρας τὰς ἁγίας σου
ἀγκάλας· ναί, τὸ βλέπω, κι ἔχεις δίκαιον.
Ἀλλ' ἄν, ὦ μῆτερ, ἤξευρες τοῦ δυστυχοῦς
τὴν βάσανον υἱοῦ σου, θὰ ἐκάμπτεσο
καὶ πάντως θὰ μ' ἠλέεις. Μῆτερ, μ' ἔπνιξε
τὸ αἷμα τοῦ υἱοῦ μου ! Μὲ τὰς σπείρας του
ὡς ὄφις ἐτυλίχθ' εἰς τὸν λαιμὸν ἐδῶ,
τὴν νύκτα ὅλην ὡς ἀγχόνη σιδηρᾶ
μὲ περισφίγγει καὶ δὲν ἔχω ἄνθρωπον
νὰ μὲ λυτρώσῃ. Μῆτερ, μοῦ κατέκαυσε
τὸ ἔγκλημα τὰ σπλάγχνα, ὅλος φλέγομαι
ἐντὸς καμίνου καὶ δὲν μ' ἔμεινε κανεὶς
νὰ μὲ ἀνακουφίσῃ ἱκανὸς ἐκ τοῦ
φλογμοῦ μὲ μίαν λέξιν του παρήγορον,
μ' ἓν βλέμμα συμπαθές του, ὢ ! κανείς, εἰς οὗ
ριφθεὶς τὸν κόλπον ὁ ταλαίπωρος ἐγὼ
νὰ δυνηθῶ νὰ κλαύσω κι εἰς τὰ δάκρυα
ἀναψυχὴν νὰ εὕρω τῆς βασάνου μου.
Σὺ μόνη, μῆτερ, μ' ἔμεινες, καὶ μία εἰς
τὰς μητρικὰς ἀγκάλας σου περίπτυξις
θὰ μ' ἀνεζωογόνει, ἀναψύχουσα
ὡς δρόσος Ἀερμὼν ἡ καταβαίνουσα
ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς Σιών· ἀλλ' οἴμοι ! πῶς,
πῶς νὰ τολμήσω νὰ σ' ἐγγίσω ἐναγής ;

ΕΛΕΝΗ

(προδήλως καμφθεῖσα καὶ ὀρέγουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον)

Υἱέ μου Κωνσταντῖνε !

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μῆτερ, μῆτέρ μου !

(ρίπτεται εἰς τὰς ἀγκάλας της)

ΕΛΕΝΗ

Φεῦ ! Θανασίμως ἔτρωσε τὸ στῆθός μου
τοῦ ἐγγονοῦ μου ὁ ἀκατανόητος,
υἱέ μου, φόνος. Ἔκλαυσα κι ἐθρήνησα
καὶ κλαίω ἔτι καὶ θρηνῶ πικρῶς. Κι ἐμοῦ
τὰ βλέφαρα νὰ κλείσῃ δὲν ἠθέλησεν
ὁ ὕπνος ἔτι καὶ ὡς φάσμα φέρομαι
τῇδε κακεῖσε τηκομέν' εἰς δάκρυα.
Ἀλλὰ πῶς ἠδυνάμην, ταύτην βλέπουσα
τὴν θλῖψίν σου τὴν ἄφατον καὶ συντριβήν,
ἀναίσθητος νὰ μείνω ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Καὶ τὸν ἄθλιον,
ὦ μῆτερ, δὲν μὲ κατηράσθης ;

ΕΛΕΝΗ

Τῆς μητρὸς
καὶ ἂν καταδικάζῃ αὐστηρῶς ὁ νοῦς
κι αἱμάσσει ἡ καρδία, εὔκολα αὐτὴ
δὲν καταρᾶται ὅ,τι ἐγκυμόνησεν.
Σεῖς μόν' οἱ ἄνδρες φρένα τρέφετε ὠμήν,
ἑτοίμην πρὸς κατάκρισιν καὶ πάντολμον
πρὸς τιμωρίαν, ὡς θεοὶ πανίδμονες!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί! ὡς θεοί, οἱ δείλαιοι καὶ ἄφρονες!

ΕΛΕΝΗ

Δὲν ὀνομάζει σᾶς τοὺς αὐτοκράτορας
θεοὺς καὶ θείους ἡ μεγάλη Βαβυλών,
των ἐθνικῶν ἡ Ρώμη; Τὸ ἐπίστευσες
καὶ σύ, υἱέ μου;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τῆς μωρίας ἄπαγε !

ΕΛΕΝΗ

Δὲν ἔχεις, ναί, τὴν πίστιν ταύτην τὴν μωρὰν
τῶν ἐθνικῶν· ἀλλ' ἔχεις τὴν ἀληθινήν;
Μία ὑπάρχει πίστις ἀληθής, ἡ εἰς
τὸν λυτρωτὴν τοῦ κόσμου Ἰησοῦν Χριστόν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἣν καὶ πιστεύω, μῆτερ.

ΕΛΕΝΗ

Ὄχι, τέκνον μου,
ὄχι τελείαν, πλήρη καὶ ἀκλόνητον!
Ἐὰν τοιαύτην εἶχες πίστιν, τώρα δὲν
θὰ ἐθρηνοῦμεν φρίττοντες τὸ ἔργον σου,
διότ' ἡ θεία Χάρις τὴν καρδίαν σου
πληροῦσα θὰ σ' ἀπέτρεπεν, ἢ ἔρημον
αὐτῆς εὑρών σε δαίμων ἂν ἐξέμαινεν
ἀλάστωρ, τρέμων δὲν θὰ ἤρχεσο ζητῶν,
ὡς πρὸ ὀλίγου σ' εἶδα καὶ σὲ ἤκουσα,
τὴν θείαν Χάριν παρ' ἑνὸς Ἀσκληπιοῦ!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τὴν θείαν Χάριν ; Ὄχι, μῆτερ, φάρμακον
παρ' ἰατροῦ. Τὴν θείαν Χάριν, τίς; ἐγώ;
καὶ παρὰ τίνος; Δὲν ὑπάρχει δι' ἐμέ,
φεῦ! θεία Χάρις πλέον.

ΕΛΕΝΗ

Εἶν' ἀκένωτος
ἡ Χάρις τοῦ Ὑψίστου καὶ τὸ ἔλεος
εἰς τοὺς μετανοοῦντας. Μετανόησον !

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Κι ὑπῆρξεν ἐν τῷ κόσμῳ ποτὲ ἄνθρωπος,
ὃν πικροτέρα ἔθραυσε μετάνοια
τῆς τοῦ υἱοῦ σου ταύτης, μῆτερ ;

ΕΛΕΝΗ

Τότε τί
κωλύει νὰ προσέλθῃς πρὸς τὸ βάπτισμα
καὶ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ἀπολουόμενος
τὸν ρύπον πάσης ἁμαρτίας, τέλειος
χριστιανὸς νὰ γίνῃς, Κωνσταντῖνέ μου ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ὢ ! πόσον ἀπατᾶσαι, μῆτέρ μου καλή,
ἐὰν πιστεύῃς ὅτι τοῦ βαπτίσματος
τὸ ὕδωρ θὰ καθάρῃ τὸν ταλαίπωρον
υἱόν σου ! Οὐδ' ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς
νὰ καθαρίσῃ δύναται τὰς χεῖράς μου
τὰς παιδοκτόνους ταύτας.

ΕΛΕΝΗ

Ὀλιγόπιστε!
Καὶ ἔχεις, λέγεις ἔπειτα, χριστιανοῦ
σὺ πίστιν καὶ χριστιανοῦ μετάνοιαν!
Ἄ! ὄχι, εἶσαι ἐθνικὸς καὶ ἄπιστος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἀλλὰ μὲ ἀδικεῖς, νομίζω, μῆτέρ μου.
Τίς ἄλλος τόσα, ὅσα ἐγώ, ἔπραξεν
ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν ;

ΕΛΕΝΗ

Ἐγὼ νὰ σ' ἀδικήσω; καὶ τὴν δόξαν σου,
ἣν διηγοῦνται οὐρανοὶ καὶ γῆ, ἐγώ,
υἱέ μου, ν' ἀρνηθῶ; Ποτὲ μὴ γένοιτο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἂν μόνος εἰς ἓν κράτος καθυπέταξας
τὴν οἰκουμένην, τοῦτο τὸ τεράστιον
τί εἶναι ἔργον ὡς πρὸς ὅσα ἔπραξας
ὑπὲρ τῶν πιστευόντων εἰς Χριστόν ; Οὐδὲν
σχεδόν. Ἀλλ' εἶμαι μήτηρ. Τί πρὸς ταύτην, ἂν
κατηύγασας τὸν κόσμον σύμπαντα διὰ
τῆς οὐρανίας πίστεως, τυφλὸς σχεδὸν
αὐτὸς σὺ πρὸς τὸ φῶς της τὸ ἀνέσπερον;
Πρὸς σύμπαντος τοῦ κόσμου καὶ πρὸ πάντων τὸν
υἱὸν ποθεῖ τῆς Χάριτος καὶ πίστεως
νὰ βλέπῃ πλήρ' ἡ μήτηρ· τότε δὲ καὶ ἡ
χαρά της εἶνας πλήρης. Πλὴν σ' ἐλύπησα
καὶ δωρεάν, υἱέ μου. Ἡ φιλάνθρωπος,
ἡ χριστιανικῆς ἀγάπης ἔμπλεως
καρδία σου δὲν πταίει· πταίει ἡ μακρὰ
εἰς τὴν ἁγίαν γῆν ἀποδημία μου,
καθ' ἣν εὑρὼν σε μόνον ὁ Ἀρχέκακος,
κατὰ μικρὸν ἐξένωσε τῆς πίστεως
καὶ ἑορτὴν νὰ ἑορτάσῃς σ' ἔπεισεν
ἐλθὼν εἰς Ρώμην, ὅπου ἵσταται ὀρθὸς
ὁ θρόνος του ἀκόμη ὁ ἀντίχριστος !

(ὡς κατ' ἰδίαν)

Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πιστοῦ σοι τέκνου μου
τοῦ πνεύματος ἡ Χάρις τοῦ ἁγίου σου,
ὢ ! πότε θὰ κατέλθῃ πλήρης, Ὕψιστε!
Ἐδῶ ἀκούω κράζουσάν μοι ἄνωθεν
φωνὴν μυστηριώδη, ἅ! ἐδῶ ποτέ!

(πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον)

Τὴν Ρώμην ἄφες, τέκνον, τὴν ἁμαρτωλὴν
καὶ φέρ' ἐκεῖ τὸν πόδα, ὅπου νήπιον
χρυσάκτιν κατὰ πρῶτον σ' ἐχαιρέτισεν
ὁ ἥλιος, εἰς τὴν ἀνατολήν. Τὸ φῶς
ἐκεῖθεν τῶν ὀμμάτων, ὡς καὶ τῶν ψυχῶν.
Ἐκεῖ ὁ θεῖος λόγος σὰρξ ἐγένετο,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλλ' ἂν τὴν σάρκα ἔκτεινεν ἡ ἐν σαρκὶ
πατρὶς αὐτῆς, τὸν λόγον τὸν ἀθάνατον
ἀνέλαβε καὶ ἔνθους υἱοθέτησεν
ἡ μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν λόγων, ἡ πατρίς,
υἱέ μου, τῆς μητρός σου. Ἐκ τοῦ στόματος
τῆς ἀναδόχου ταύτης καὶ θετῆς μητρὸς
τοῦ σαρκωθέντος λόγου, ἐκ τοῦ στόματος,
ναί, τῆς Ἑλλάδος ἤκουσεν ἐκεῖ ἡ γῆ
καὶ ἐδιδάχθη νὰ προφέρῃ τ' ἅγια
ὀνόματα: Χ ρ ι σ τ ὸ ς καὶ Ε ὐ α γ γ έ λ ι ο ν.
Ἐκεῖ ἁπανταχόθεν τὰ ὑδρόγεια
τοῦ κράτους σου συνέρχονται στοιχεῖα εἰς
ἓν κέντρον, ἀπαράμιλλον εἰς χάριτας
καὶ κάλλη, τὸ θεσπέσιον Βυζάντιον.
Τοὺς λόφους ἄφες τοὺς ἑπτὰ τοῦ νοσηροῦ
Τιβέριος καὶ εἰς τοῦ μαγικοῦ ἐλθὲ
Βοσπόρου τὴν ἀνθόπνευστον Ἑπτάλοφον.
Ἐκεῖ τὸν κραταιόν σου θρόνον στῆσον καὶ
τοῦ θρόνου ὑπεράνω καὶ τῆς πόλεως
ἂς ὑψωθῇ ἐκτείνων πρὸς τὰ πέρατα
τοῦ κόσμου τὰς ἀκτῖνάς του ὁ νοητὸς
ἥλιος οὗτος,

(ἐπιδεικνύουσα ὃν ἐξάγει ἐκ τοῦ κόλπου της Τίμιον Σταυρὸν)

ὁ Σ τ α υ ρ ὸ ς ὁ Τ ί μ ι ο ς,
φωτίζων, σκέπων πάντα, ἁγιάζων καὶ
ζωοποιῶν. Τῆς θείας τότε Χάριτος
διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς πίστεως
πλήρης καὶ σὺ καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος
τὸν παλαιὸν τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπον
ἀποδυθείς, τὸν νέον ἐν Χριστῷ ἐκεῖ
ἐνδύθητι, τὸν φωτεινὸν καὶ ἄσπιλον.
Ὡς δὲ διὰ τῆς Ρώμης ὁ Ρωμαῖος σὺ
τὸν κόσμον εἰς τὸν θρόνον σου ὑπέταξας,
ὁμοίως ὁ μητρόθεν Ἕλλην σὺ τὴν γῆν
διὰ τῆς Ἑλληνίδος νέας Ρώμης σου

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σαγήνευσον τῷ θείῳ λόγῳ πείσας καὶ
ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ σταυροῦ κατάταξον.
Ποία ἡ δόξα, Κωνσταντῖνε, τότε σοῦ
καὶ τῆς μητρός σου ποία, ποία ἡ χαρά!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί! θὰ τὸ πράξω, μῆτερ, μὰ τὸν Τίμιον

(ἀναλαμβάνων καὶ ἀνυψῶν μετὰ τῆς Ἑλένης τὸν Τίμιον Σταυρὸν)

Σταυρόν, τὴν μόνην μου ἐλπίδα!

«Φαύστα» Δημήτριος Βερναδάκης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Α΄ ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ

Ὁ Μέγας Βασίλειος γράφει τὴν ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῆς πραγματείαν ταύτην πρὸς τοὺς ἀνεψιούς του, οἱ ὁποῖοι ἐσπούδαζον εἰς ἐθνικὰς φιλοσοφικὰς σχολάς, διὰ νὰ τοὺς διδάξῃ ποίαν ἀξίαν πρέπει νὰ ἀποδίδουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν. Ἡ πραγματεία ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει ὅτι εἶναι χρήσιμος ἡ γνῶσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων· εἰς τὸ δεύτερον ἐξετάζει πῶς πρέπει νὰ διδασκώμεθα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· καὶ εἰς τὸ τρίτον ἐξετάζει τὰ ἀγαθὰ τῆς μελέτης καὶ τὴν φροντίδα, τὴν ὁποίαν πρέπει ἕκαστος νὰ καταβάλῃ διὰ τὴν ψυχήν του.

Παρατίθενται τὰ κεφάλαια 4 καὶ 5, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τὰ ἔξωθεν δὴ ταῦτα ἱκανῶς εἴρηται· ὅπως γε μὴν αὐτῶν μεθεκτέον ὑμῖν ἑξῆς ἂν εἴη λέγειν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῖς παρὰ τῶν ποιητῶν, ἵν' ἐντεῦθεν ἄρξωμαι, ἐπεὶ παντοδαποί τινές εἰσι κατὰ τοὺς λόγους, μὴ πᾶσιν ἐφεξῆς προσέχειν τὸν νοῦν· ἀλλ' ὅταν μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν πράξεις ἢ λόγους ὑμῖν διεξίωσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν καὶ ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιούτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροὺς ἄνδρας ἔλθωσι τῇ μιμήσει, ταῦτα δεῖ φεύγειν ἐπιφρασσομένους τὰ ὦτα οὐχ ἧττον ἢ τὸν Ὀδυσσέα φασὶν ἐκεῖνοι τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδός τίς ἐστιν ἐπὶ τὰ πράγματα. Διὸ δὴ πάσῃ φυλακῇ τὴν ψυχὴν τηρητέον, μὴ διὰ τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς παραδεξάμενοί τι λάθωμεν τῶν χειρόνων, ὥσπερ οἱ τὰ δηλητήρια μετὰ τοῦ μέλιτος προσιέμενοι. Οὐ τοίνυν ἐπαινεσόμεθα τοὺς ποιητάς, οὐ λοιδορουμένους, οὐ σκώπτοντας, ἢ μεθύοντας μιμουμένους, οὐχ ὅταν τραπέζῃ πληθούσῃ καὶ ᾠδαῖς ἀνειμέναις τὴν εὐδαιμονίαν ὁρίζωνται. Πάντων δὲ ἥκιστα περὶ θεῶν τι διαλεγομένοις προσέξομεν, καὶ μάλισθ' ὅταν ὡς περὶ πολλῶν τε αὐτῶν διεξίωσι, καὶ τούτων οὐδ' ὁμονοούντων. Ἀδελφὸς γὰρ δὴ παρ' ἐκείνοις διαστασιάζει πρὸς ἀδελφὸν καὶ γονεὺς πρὸς παῖδας, καὶ τούτοις αὖθις πρὸς τοὺς τεκόντας πόλεμός ἐστιν ἀκήρυκτος. Ταὐτὰ δὴ ταῦτα λέγειν καὶ περὶ συγγραφέων ἔχω, καὶ μάλισθ'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅταν ψυχαγωγίας ἕνεκα τῶν ἀκουόντων λογοποιῶσι. Καὶ ῥητόρων δὲ τὴν περὶ τὸ ψεύδεσθαι τέχνην οὐ μιμησόμεθα. Οὔτε γὰρ ἐν δικαστηρίοις, οὔτ᾽ ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσιν ἐπιτήδειον ἡμῖν τὸ ψεῦδος τοῖς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν καὶ ἀληθῆ προελομένοις τοῦ βίου, οἷς τὸ μὴ δικάζεσθαι νόμῳ προστεταγμένον ἐστίν. Ἀλλ᾽ ἐκεῖνα αὐτῶν μᾶλλον ἀποδεξόμεθα, ἐν οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσαν, ἢ πονηρίαν διέβαλον. Ὡς γὰρ τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν λοιποῖς ἄχρι τῆς εὐωδίας ἢ τῆς χρόας ἐστὶν ἡ ἀπόλαυσις, ταῖς μελίτταις δ᾽ ἄρα καὶ μέλι λαμβάνειν αὐτῶν ὑπάρχει, οὕτω δὴ κἀνταῦθα τοῖς μὴ τὸ ἡδὺ καὶ ἐπίχαρι μόνον τῶν τοιούτων λόγων διώκουσίν ἐστί τινα καὶ ὠφέλειαν ἀπ᾽ αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι. Κατὰ πᾶσαν δὴ οὖν τῶν μελιττῶν τὴν εἰκόνα τῶν λόγων ἡμῖν μεθεκτέον. Ἐκεῖναί τε γὰρ οὔτε ἅπασι τοῖς ἄνθεσι παραπλησίως ἐπέρχονται, οὔτε μὴν οἷς ἐπιπτῶσιν ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ᾽ ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαίρειν ἀφῆκαν· ἡμεῖς τε, ἢν σωφρονῶμεν, ὅσον οἰκεῖον ἡμῖν καὶ συγγενὲς τῇ ἀληθείᾳ παρ᾽ αὐτῶν κομισάμενοι, ὑπερβησόμεθα τὸ λειπόμενον. Καὶ καθάπερ τῆς ῥοδωνιᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα. Εὐθὺς οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐπισκοπεῖν ἕκαστον τῶν μαθημάτων καὶ συναρμόζειν τῷ τέλει προσῆκε, κατὰ τὴν Δωρικὴν παροιμίαν, *τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον ἄγοντας*.

Καὶ ἐπειδήπερ δι᾽ ἀρετῆς ἐπὶ τὸν βίον ἡμῖν καθεῖναι δεῖ τὸν ἕτερον, εἰς ταύτην δὲ πολλὰ μὲν ποιηταῖς, πολλὰ δὲ συγγραφεῦσι, πολλῷ δὲ ἔτι πλείῳ φιλοσόφοις ἀνδράσιν ὕμνηται, τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων μάλιστα προσεκτέον. Οὐ μικρὸν γὰρ τὸ ὄφελος οἰκειότητά τινα καὶ συνήθειαν ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τῆς ἀρετῆς ἐγγενέσθαι· ἐπείπερ ἀμετάστατα πέφυκεν εἶναι τὰ τῶν τοιούτων μαθήματα, δι᾽ ἁπαλότητα τῶν ψυχῶν εἰς βάθος ἐνσημαινόμενα. Ἢ τί ποτε ἄλλο διανοηθέντα τὸν Ἡσίοδον ὑπολάβωμεν· ταυτὶ ποιῆσαι τὰ ἔπη, ἃ πάντες ᾄδουσιν, ἢ οὐχὶ προτρέποντα τοὺς νέους ἐπ᾽ ἀρετήν, ὅτι τραχεῖα μὲν πρῶτον καὶ δύσβατος καὶ ἱδρῶτος συχνοῦ καὶ πόνου πλήρης ἡ πρὸς ἀρετὴν φέρουσα καὶ ἀνάντης ὁδός· διόπερ οὐ παντὸς οὔτε προσβῆναι αὐτῇ διὰ τὸ ὄρθιον, οὔτε προσβάντα ῥᾳδίως ἐπὶ τὸ ἄκρον ἐλθεῖν· ἄνω δὲ γενομένῳ ὁρᾶν ὑπάρχει ὡς μὲν λεία τε καὶ καλή, ὡς δὲ ῥᾳδία τε καὶ εὔπορος καὶ τῆς ἑτέρας ἡδίων τῆς ἐπὶ τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κακίαν ἀγούσης, ἣν ἀθρόον εἶναι λαβεῖν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὁ αὐτὸς οὗτος ποιητὴς ἔφησεν ; Ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ οὐδὲν ἕτερον ἢ προτρέπων ἡμᾶς ἐπ' ἀρετὴν καὶ προκαλούμενος ἅπαντας ἀγαθοὺς εἶναι, ταῦτα διελθεῖν. Καὶ μέντοι καὶ εἴ τις ἕτερος ἐοικότα τούτοις τὴν ἀρετὴν ὕμνησεν, ὡς εἰς ταὐτὸν ἡμῖν φέροντας τοὺς λόγους ἀποδεχόμεθα.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 31 — Μέγας Βασίλειος

2. ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΡΑΔΥΤΗΤΑ

Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυξώμεθα· εἴπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς δι' ἀγάπην τι πεποιηκόσιν ἢ πεπονθόσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγώ τε ὁ τυραννηθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἴ τι μοι μέμφοισθε τῆς βραδυτῆτος, ὡς τάχα γε κρείττων αὕτη καὶ τιμιωτέρα Θεῷ τῆς ἑτέρων ταχυτῆτος· ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι Θεῷ τι μικρόν, ὡς Μωϋσῆς ἐκεῖνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἱερεμίας ὕστερον, καὶ προσδραμεῖν ἑτοίμως καλοῦντι, ὡς Ἀαρών τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφότερα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδοξάζομαι· χθὲς συνενεκρούμην, συζωοποιοῦμαι σήμερον· χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν μὲν ἴσως οἴεσθε λέγειν ἢ ἄργυρον ἢ ὑφάσματα ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, γῆς ῥέουσαν ὕλην καὶ κάτω μένουσαν, ἧς ἀεὶ τὸ πλεῖον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος. Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς, τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον· ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνι τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ἀξίωμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γνῶμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος Χριστὸς ἀπέθανε.

Γενώμεθα ὡς Χριστός, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς· γενώμεθα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θεοὶ δι' αὐτόν, ἐπειδὴ κἀκεῖνος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῷ τὸ βέλτιον· ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· δούλου μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν· κατῆλθεν, ἵν' ὑψωθῶμεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· ἠτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνῆλθεν, ἵν' ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἁμαρτίας πτώματι. Πάντα διδότω τις, πάντα καρποφορείτω τῷ δόντι ἑαυτὸν λυτρὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα· δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον οἷον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκεῖνον πάντα ὅσα ἐκεῖνον δι' ἡμᾶς γενόμενον.

Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, ποιμένα· τοῦτο γὰρ ἐλπίζει καὶ εὔχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἁπλοῦ δίδωσιν ὑμῖν ἑαυτόν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν τοῦ γήρως βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθησι τῷ ἀψύχῳ ναῷ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανίῳ τὸν ὁποιονοῦν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οὖν ἑαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἱδρῶσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν καὶ τῶν πόνων ἄξιον· καὶ πάντα προστίθησιν ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ. Ὢ, τῆς μεγαλοψυχίας, ἤ, τό γε ἀληθέστατον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονομον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῇ καὶ εἰς ἀέρα ῥέοντας καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἱσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα καὶ πλαξὶν ἐντυποῖ λιθίναις, εἴτουν σαρκίναις, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ ῥαδίως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημαινομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 35 — Γρηγόριος ὁ Θεολόγος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. ΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΕΠΩΔΑΙ

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος συνέγραψεν ἕξ λόγους «Περὶ ἱερωσύνης», ἀναφερομένους εἰς τὴν μεγάλην ἀποστολὴν τοῦ ἱερέως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τὴν διπλῆν ἰδιότητά του, τοῦ λειτουργοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ τῶν πιστῶν. Οἱ «Περὶ ἱερωσύνης» λόγοι τοῦ Χρυσοστόμου ἐθεωρήθησαν ἀνέκαθεν ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα (ἐγράφησαν τὸ 390 μ.Χ.) καὶ τὰ λαμπρότερα ἀριστουργήματα τῆς Βυζαντινῆς θρησκευτικῆς λογοτεχνίας, ὄχι μόνον διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν θρησκευτικῶν των ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ τὴν λογοτεχνικήν των ἀξίαν.

Ἡ ἔκθεσις γίνεται ὑπὸ τύπον διαλόγου, προτασσομένης μακρᾶς ἱστορικῆς εἰσαγωγῆς, ὅπου δίδεται εὐκαιρία εἰς τὸν ἱεράρχην νὰ συνθέσῃ θαυμασίας εἰκόνας τῆς φιλίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ στενωτάτου φίλου του Βασιλείου (ὄχι τοῦ Μεγάλου) καὶ τῆς μητρός του. Ὁ διάλογος διεξάγεται πρὸς τὸν εἰρημένον Βασίλειον, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν ἄλλην βεβαίαν πληροφορίαν ἔχομεν.

Παρατίθεται ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρῶτον «Περὶ ἱερωσύνης» λόγον, ὅπου ὁ Χρυσόστομος διηγεῖται πῶς ἠμποδίσθη ὑπὸ τῆς μητρός του νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν μοναχικὸν βίον, ἐν ὅσῳ ἐκείνη εὑρίσκετο ἐν ζωῇ.

Ἐμοὶ πολλοὶ μὲν ἐγένοντο φίλοι γνήσιοί τε καὶ ἀληθεῖς, καὶ τοὺς τῆς φιλίας νόμους καὶ εἰδότες καὶ φυλάττοντες ἀκριβῶς· εἷς δέ τις τουτωνὶ τῶν πολλῶν, ἅπαντας αὐτοὺς ὑπερβαλλόμενος τῇ πρὸς ἡμᾶς φιλίᾳ, τοσοῦτον ἐφιλονίκησεν ἀφεῖναι κατόπιν αὐτούς, ὅσον ἐκεῖνοι τοὺς ἁπλῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένους. Οὗτος τῶν τὸν ἅπαντά μοι χρόνον παρηκολουθηκότων ἦν. Καὶ γὰρ μαθημάτων ἡψάμεθα τῶν αὐτῶν, καὶ διδασκάλοις ἐχρησάμεθα τοῖς αὐτοῖς· ἦν δὲ ἡμῖν καὶ προθυμία καὶ σπουδὴ περὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐπονούμεθα, μία ἐπιθυμία τε ἴση καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν τικτομένη πραγμάτων. Οὐ γὰρ ὅτε εἰς διδασκάλους μόνον ἐφοιτῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἐκεῖθεν ἐξελθόντας βουλεύεσθαι ἐχρῆν, ὁποίαν ἑλέσθαι τοῦ βίου βέλτιον ἡμῖν ὁδόν· καὶ ἐνταῦθα ὁμογνωμονοῦντες ἐφαινόμεθα. Καὶ ἕτερα δὲ πρὸς τούτοις ἡμῖν τὴν ὁμόνοιαν ταύτην ἐφύλαττεν ἀρραγῆ καὶ βεβαίαν. Οὔτε γὰρ ἐπὶ πατρίδος μεγέθει ἕτερος ἑτέρου μᾶλλον φρονεῖν εἶχεν οὔτε ἐμοὶ μὲν πλοῦτος ὑπέρογκος ἦν, ἐκεῖνος δὲ ἐσχάτῃ συνέζη πενίᾳ· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς οὐσίας μέτρον τὸ τῆς προαιρέσεως ἰσοστάσιον ἐμιμεῖτο· καὶ γένος δὲ ἡμῖν ὁμότιμον ἦν, καὶ πάντα τῇ γνώμῃ συνέτρεχε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐπειδὴ δὲ ἔδει τὸν μακάριον τὸν τῶν μοναχῶν μεταδιώκειν βίον καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀληθῆ, οὐκ ἔτι ἡμῖν ὁ ζυγὸς οὗτος ἴσος ἦν, ἀλλ' ἡ μὲν ἐκείνου πλάστιγξ ἐκουφίζετο μετέωρος· ἐγὼ δ' ἔτι ταῖς τοῦ κόσμου πεπεδημένος ἐπιθυμίαις καθεῖλκον τὴν ἐμαυτοῦ καὶ ἐβιαζόμην κάτω μένειν, νεωτερικαῖς αὐτὴν ἐπιβρίθων φαντασίαις. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μὲν φιλία βέβαιος ἔμενεν ἡμῖν, καθάπερ καὶ πρότερον· ἡ δὲ συνουσία διεκόπτετο. Οὐ γὰρ ἦν τοὺς μὴ περὶ τὰ αὐτὰ σπουδάζοντας κοινὰς ποιεῖσθαι τὰς διατριβάς.

Ὡς δὲ μικρὸν καὶ αὐτὸς ἀνέκυψα τοῦ βιοτικοῦ κλύδωνος, δέχεται μὲν ἡμᾶς ἄμφω τὼ χεῖρε· τὴν δὲ ἰσότητα οὐδὲ οὕτως ἰσχύσαμεν φυλάξαι τὴν προτέραν. Καὶ γὰρ καὶ τῷ χρόνῳ φθάσας ἡμᾶς, καὶ πολλὴν τὴν σφοδρότητα ἐπιδειξάμενος, ἀνωτέρω πάλιν ἡμῶν ἐφέρετο καὶ εἰς ὕψος ἤρετο μέγα. Πλὴν ἀλλ' ἀγαθός τε ὤν, καὶ πολλοῦ τὴν ἡμετέραν τιμώμενος φιλίαν, ἁπάντων ἑαυτὸν ἀποστήσας τῶν ἄλλων, ἡμῖν τὸν ἅπαντα χρόνον συνῆν· ἐπιθυμῶν μὲν τούτου καὶ πρότερον, ὅπερ δὲ ἔφην ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κωλυόμενος ῥαθυμίας. Οὐ γὰρ ἦν τὸν δικαστηρίῳ παρεδρεύοντα καὶ περὶ τὰς ἐν τῇ σκηνῇ τέρψεις ἐπτοημένον συγγίνεσθαι πολλάκις τῷ βίβλοις προσηλωμένῳ, καὶ μηδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλόντι ποτέ.

Διὰ τοῦτο πρότερον διειργόμενος, ἐπειδή ποτε ἡμᾶς ἔλαβεν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ βίου κατάστασιν ἀθρόως, ἣν πάλαι ὤδινεν ἐπιθυμίαν ἀπέτεκε τότε· καὶ οὐδὲ τὸ βραχύτατον τῆς ἡμέρας μέρος ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν ἠνείχετο, διετέλει τε παρακαλῶν, ἵνα τὴν οἰκίαν ἕκαστος ἀφέντες τὴν ἑαυτοῦ, κοινὴν ἄμφω τὴν οἴκησιν ἔχοιμεν· καὶ ἔπεισέ γε, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν.

Ἀλλά με αἱ συνεχεῖς τῆς μητρὸς ἐπῳδαὶ διεκώλυσαν ταύτην ἐκείνῳ δοῦναι τὴν χάριν, μᾶλλον δὲ ταύτην λαβεῖν παρ' ἐκείνου τὴν δωρεάν. Ἐπειδὴ γὰρ ᾔσθετο (ἐνν. ἡ μήτηρ) ταῦτα βουλόμενον (ἐνν. ἐμέ), λαβοῦσά με τῆς δεξιᾶς, εἰσήγαγεν εἰς τὸν ἀποτεταγμένον οἶκον αὐτῇ· καὶ καθίσασα πλησίον ἐπὶ τῆς εὐνῆς, ἧς ἡμᾶς ὤδινε, πηγάς τε ἠφίει δακρύων καὶ τῶν δακρύων ἐλεεινότερα προσετίθει τὰ ῥήματα, τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς ἀποδυρομένη. — «Ἐγώ, παιδίον», φησί, «τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι ἐπὶ πολύ, τῷ Θεῷ τοῦτο δοκοῦν. Τὰς γὰρ ὠδῖνας τὰς ἐπὶ σοὶ διαδεξάμενος ὁ θάνατος ἐκείνου, σοὶ μὲν ὀρφανίαν, ἐμοὶ δὲ χηρείαν ἐπέστησεν ἄωρον καὶ τὰ τῆς χηρείας δεινά, ἃ μόναι αἱ παθοῦσαι δύναιντ' ἂν εἰδέναι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καλῶς. Λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκείνου καὶ τοῦ κλύδωνος, ὃν ὑφίσταται κόρη, ἄρτι μὲν τῆς πατρῴας οἰκίας προελθοῦσα καὶ πραγμάτων ἄπειρος οὖσα, ἐξαίφνης δὲ πένθει τε ἀσχέτῳ βαλλομένη καὶ ἀναγκαζομένη φροντίδων καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως ἀνέχεσθαι μειζόνων. Δεῖ γάρ, οἶμαι, ῥᾳθυμίας τε οἰκετῶν ἐπιστρέφειν καὶ κακουργίας παρατηρεῖν, συγγενῶν ἀποκρούεσθαι ἐπιβουλάς, τῶν τὰ δημόσια πραττόντων τὰς ἐπηρείας καὶ τὴν ἀπήνειαν ἐν ταῖς τῶν εἰσφορῶν καταβολαῖς φέρειν γενναίως. Εἰ δὲ καὶ παιδίον καταλιπὼν ὁ τεθνεὼς ἀπέλθοι, θῆλυ μὲν ὄν, πολλὴν καὶ οὕτω παρέξει τῇ μητρὶ τὴν φροντίδα, ὅμως δὲ καὶ ἀναλωμάτων καὶ δέους ἀπηλλαγμένην· ὁ δὲ υἱὸς μυρίων αὐτὴν φόβων καθ' ἑκάστην ἐμπίμπλησι τὴν ἡμέραν καὶ πλειόνων φροντίδων· τὴν γὰρ τῶν χρημάτων ἐῶ δαπάνην, ὅσην ὑπομένειν ἀναγκάζεται, ἐλευθερίως αὐτὸν θρέψαι ἐπιθυμοῦσα. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν μὲν τούτων ἔπεισε δευτέροις ὁμιλῆσαι γάμοις, οὐδὲ ἕτερον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον τῇ τοῦ πατρὸς οἰκίᾳ τοῦ σοῦ· ἀλλ' ἔμενον ἐν τῇ ζάλῃ καὶ τῷ θορύβῳ καὶ τὴν σιδηρᾶν τῆς χηρείας οὐκ ἔφυγον κάμινον, πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς ἄνωθεν βοηθουμένης ῥοπῆς· ἔφερε δέ μοι παραμυθίαν οὐ μικρὰν τῶν δεινῶν ἐκείνων, καὶ τὸ συνεχῶς τὴν σὴν ὄψιν ὁρᾶν καὶ εἰκόνα μοι τοῦ τετελευτηκότος φυλάσσεσθαι ἔμψυχον καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀπηκριβωμένην καλῶς. Διά τοι τοῦτο καὶ ἔτι νήπιος ὢν καὶ μηδὲ φθέγγεσθαί πω μαθών, ὅτε μάλιστα τέρπουσι τοὺς τεκόντας οἱ παῖδες, πολλήν μοι παρεῖχες τὴν παράκλησιν. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο γ' ἂν ἔχοις εἰπεῖν καὶ αἰτιάσασθαι, ὅτι τὴν μὲν χηρείαν γενναίως ἠνέγκαμεν, τὴν δὲ οὐσίαν σοι τὴν πατρῴαν ἠλαττώσαμεν, διὰ τὴν τῆς χηρείας ἀνάγκην, ὅπερ πολλοὺς τῶν ὀρφανίᾳ δυστυχησάντων οἶδα παθόντας ἐγώ. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην ἀκέραιον ἐφύλαξα πᾶσαν καὶ τῶν ὀφειλόντων εἰς τὴν εὐδοκίμησιν δαπανηθῆναι τὴν σὴν ἐνέλιπον οὐδέν, ἐκ τῶν ἐμαυτῆς καὶ ὧν ἦλθον οἴκοθεν ἔχουσα δαπανῶσα χρημάτων. Καὶ μή τοι νομίσῃς ὀνειδίζουσάν με ταῦτα λέγειν νῦν· ἀλλ' ἀντὶ πάντων σε τούτων μίαν αἰτῶ χάριν, μή με δευτέρᾳ χηρείᾳ περιβαλεῖν, μηδὲ τὸ κοιμηθὲν ἤδη πένθος ἀνάψαι πάλιν, ἀλλὰ περίμεινον τὴν ἐμὴν τελευτήν· ἴσως μετὰ μικρὸν ἀπελεύσομαι χρόνον. Τοὺς μὲν γὰρ νέους ἐλπὶς καὶ εἰς γῆρας ἥξειν μακρόν· οἱ δὲ γεγηρακότες ἡμεῖς οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν θάνατον ἀναμένομεν. Ὅταν οὖν με τῇ γῇ παραδῷς καὶ τοῖς ὀστέοις τοῦ πατρὸς ἀναμίξῃς τοῦ σοῦ, στέλλου μακρὰς ἀποδημίας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ πλέε θάλατταν, ἣν ἄν ἐθέλῃς· τότε ὁ κωλύσων οὐδείς. Ἕως δ' ἄν ἐμπνέωμεν, ἀνάσχου τὴν μεθ' ἡμῶν οἴκησιν. Μὴ δὴ προσκρούσῃς τῷ Θεῷ μάτην καὶ εἰκῇ, τοσούτοις ἡμᾶς περιβάλλων κακοῖς, ἠδικηκότας οὐδέν. Εἰ μὲν γὰρ ἔχεις ἐγκαλεῖν, ὅτι σὲ εἰς βιοτικὰς περιέλκω φροντίδας καὶ τῶν πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι τῶν σῶν, μὴ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, μὴ τὴν ἀνατροφήν, μὴ τὴν συνήθειαν, μηδὲ ἄλλο μηδὲν αἰδεσθῇς, ἀλλ' ὡς ἐπιβούλους φεῦγε καὶ πολεμίους· εἰ δὲ ἅπαντα πράττομεν, ὑπὲρ τοῦ πολλήν σοι παρασκευάσαι σχολὴν εἰς τὴν τοῦ βίου τούτου πορείαν, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, οὗτος γοῦν κατεχέτω σε παρ' ἡμῖν ὁ δεσμός. Κἂν γὰρ μυρίους σε λέγῃς φιλεῖν, οὐδεὶς σοι παρέξει τοσαύτης ἀπολαῦσαι ἐλευθερίας· ἐπειδὴ μηδὲ ἐστί τις, ὅτῳ μέλει τῆς σῆς εὐδοκιμήσεως ἐξ ἴσης ἐμοί.

«Περὶ Ἱερωσύνης» — Ἰωάννης Χρυσόστομος

4. Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Ἡ περιγραφὴ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶναι ἓν κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ Προκοπίου «Περὶ κτισμάτων», εἰς τὸ ὁποῖον ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολλῶν παντὸς εἴδους κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἀφροντιστήσας χρημάτων ἁπάντων ἐς τὴν οἰκοδομὴν σπουδῇ ἵετο, καὶ τοὺς τεχνίτας ἐκ πάσης γῆς ἤγειρεν ἅπαντας. Ἀνθέμιος δὲ Τραλλιανός, ἐπὶ σοφίᾳ τῇ καλουμένῃ μηχανικῇ λογιώτατος οὐ τῶν κατ' αὐτὸν μόνον ἁπάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτοῦ προγεγενημένων πολλῷ, τῇ βασιλέως ὑπούργει σπουδῇ, τοῖς τεκταινομένοις τὰ ἔργα ῥυθμίζων, τῶν τε γενησομένων προδιασκευάζων ἰνδάλματα, καὶ μηχανοποιὸς σὺν αὐτῷ ἕτερος, Ἰσίδωρος ὄνομα, Μιλήσιος γένος, ἔμφρων τε ἄλλως καὶ πρέπων Ἰουστινιανῷ ὑπουργεῖν βασιλεῖ. Ἦν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν βασιλέα τιμῆς, προκαταστησαμένου τοὺς ἐς τὰ πραχθησόμενα χρησιμωτάτους αὐτῷ ἐσομένους. Καὶ αὐτοῦ δὲ βασιλέως τὸν νοῦν εἰκότως ἄντις ἀγασθείη τούτου δὴ ἕνεκα, ὅτι δὴ ἐκπάντων ἀνθρώπων ἐς τῶν πραγμάτων τὰ σπουδαιότατα τοὺς καιριωτάτους ἀπολέξασθαι ἔσχε.

Θέαμα οὖν ἡ ἐκκλησία κεκαλλιστευμένον γεγένηται, τοῖς μὲν ὁρῶσιν ὑπερφυές, τοῖς δὲ ἀκούουσι παντελῶς ἄπιστον. Ἐπῆρται μὲν γὰρ ἐς ὕψος οὐράνιον ὅσον, καὶ ὥσπερ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ἀποσα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λεύουσα ἐπινένευκεν, ὑπερκειμένη τῇ ἄλλῃ πόλει, κοσμοῦσα μὲν αὐτήν, ὅτι αὐτῆς ἐστιν, ὡραϊζομένη δέ, ὅτι αὐτῆς μὲν οὖσα καὶ ἐπεμβαίνουσα τοσοῦτον ἀνέχει, ὥστε δὴ ἐνθένδε ἡ πόλις ἐκ περιωπῆς ἀποσκοπεῖται. Εὖρος δὲ αὐτῆς καὶ μῆκος οὕτως ἐν ἐπιτηδείῳ ἀποτετόρνευται ὥστε καὶ περιμήκης καὶ ὅλως εὐρεῖα οὐκ ἀπὸ τρόπου εἰρήσεται. Κάλλει δὲ ἀμυθήτῳ ἀποσεμνύνεται. Τῷ τε γὰρ ὄγκῳ κεκόμψευται καὶ τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ μέτρου, οὔτε τι ὑπεράγαν οὔτε τι ἐνδεῶς ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ τοῦ ξυνειθισμένου κομπωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου κοσμιωτέρα ἐπιεικῶς ἐστι, φωτὶ δὲ καὶ ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυῶς πλήθει. Φαίης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίῳ τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι, τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία ἐς τοῦτο δὴ τὸ ἱερὸν περικέχυται.

[Ἀκολουθεῖ ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὅπου τὸ Ἱερόν, καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Κατόπιν ἔρχεται ἡ περιγραφὴ τῶν κιόνων, τῶν τεσσάρων πεσσῶν καὶ τῶν τεσσάρων ἀψίδων].

Ὕπερθεν δὲ αὐτῶν κυκλοτερὴς οἰκοδομία ἐν στρογγύλῳ ἐπῆρται· ὅθεν ἀεὶ διαγελᾷ πρῶτον ἡ ἡμέρα. Ὑπεραίρει γάρ, οἶμαι, τὴν γῆν ξύμπασαν, καὶ διαλείπει τὸ οἰκοδόμημα κατὰ βραχύ, ἐξεπίτηδες παρειμένον τοσοῦτον, ὅσον τοὺς χώρους, οὗ δὴ τὸ διῃρημένον τῆς οἰκοδομίας ξυμβαίνει εἶναι, φέγγους διαρκῶς ἀγωγοὺς εἶναι. Ταῦτα δέ, οἶμαι, οὐδὲ γλώσσῃ τραυλιζούσῃ τε καὶ ἰσχνοφώνῳ οὔσῃ ἀμήχανά ἔσται. Τῶν ἀψίδων τῆς συμπλοκῆς ἐν τετραγώνῳ ἐξειργασμένης, ἐς τρίγωνα τέσσαρα μεταξὺ τὸ ἔργον ἀποτετέλεσται. Καὶ ἡ μὲν τριγώνου ἑκάστου κρηπὶς πεπιεσμένη τῇ ἐς ἀλλήλας τῶν ἀψίδων ἐνέρσει ὀξεῖαν ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν, συναναβαίνουσα δὲ τὸ λοιπὸν εὐρυνομένη τῇ μεταξὺ χώρᾳ ἐς τὸ κυκλοτερὲς τελευτᾷ, ὃ ταύτῃ ἀνέχει, γωνίας δὲ λειπομένας ἐνταῦθα ποιεῖται. Τούτου δὲ τοῦ κυκλοτεροῦς παμμεγέθης ἐπανεστηκυῖά τις σφαιροειδὴς θόλος ποιεῖται αὐτὸ διαφερόντως εὐπρόσωπον. Δοκεῖ δὲ οὐκ ἐπὶ στερρᾶς τῆς οἰκοδομίας διὰ τὸ παρειμένον τῆς οἰκοδομίας ἑστάναι, ἀλλὰ τῇ σειρᾷ τῇ χρυσῇ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐξημμένη καλύπτειν τὸν χῶρον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐς ἄλληλα παρὰ δόξαν ἐν μεταρσίῳ ἐναρμοσθέντα, ἔκ τε ἀλλήλων ᾐωρημένα καὶ μόνοις ἐναπερειδόμενα τοῖς ἄγχιστα οὖσι, μίαν μὲν ἁρμονίαν ἐκπρεπεστάτην τοῦ ἔργου ποιοῦνται, οὐ παρέχονται δὲ τοῖς θεωμένοις αὐτῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τινι ἐμφιλοχωρεῖν ἐπὶ πολὺ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ μεθέλκει τὸν ὀφθαλμὸν ἕκαστον καὶ μεταβιβάζει ῥᾷστα ἐφ' ἑαυτό. Ἀγχίστροφός τε ἡ τῆς θέας μεταβολὴ ἐς ἀεὶ γίνεται, ἀπολέξασθαι τοῦ ἐσορῶντος οὐδαμῆ ἔχοντος ὅ,τι ἄν ποτε ἀγασθείη μᾶλλον τῶν ἄλλων ἁπάντων. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀποσκοποῦντες πανταχόσε τὸν νοῦν, τάς τε ὀφρῦς ἐπὶ πᾶσι συννενευκότες, οὐχ οἱοί τὲ εἰσι ξυνεῖναι τῆς τέχνης, ἀλλ' ἀπαλλάσσονται ἀεὶ ἐνθένδε καταπεπληγμένοι τῇ ἐς τὴν ὄψιν ἀμηχανίᾳ. Ταῦτα μὲν τῇδέ πῃ ἔχει.

[Οἱ πεσσοὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τετραγώνους λίθους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν συναρμοσθῆ διὰ μολύβδου].

Χρυσῷ μὲν ἀκιβδήλῳ κατείληπται ἡ ὀροφὴ πᾶσα, κεραννῦσα τὸν κόμπον τῷ κάλλει, νικᾷ μέντοι ἡ ἐκ τῶν λίθων αὐγὴ ἀνταστράπτουσα τῷ χρυσῷ. Στοαί τέ εἰσιν ἑκατέρωθεν δύο, οἰκοδομίαν μὲν τοῦ νεὼ οὐδεμίαν διειργόμεναι, ἀλλὰ καὶ μεῖζον αὐτοῦ ποιοῦσαι τοῦ εὔρους τὸ μέτρον, καὶ τῷ μήκει μέχρις ἐς τὸ πέρας ξυνεξικνούμεναι, τὸ δέ γε ὕψος καταδεέστεραι. Καὶ αὐταῖς ἥ τε ὀροφὴ θόλος καὶ ὁ χρυσὸς ἐγκαλλώπισμα. Ταύταιν δὲ ταῖν στοαῖν ἁτέρα μὲν τοὺς ἄνδρας εὐχομένους διακεκλήρωται, γυναιξὶ δὲ ταὐτὸ ποιουμέναις ἡ ἄλλη ἀνεῖται. Παραλλὰξ δὲ οὐδὲν ἔχουσιν, οὐδὲ διαφέρουσι δήπου ἀλλήλαιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴσον αὐταῖν τῷ ἱερῷ ἐς κάλλος διήκει καὶ ὡραΐζει τὸ ἐμφερές. Τίς ἂν τῶν ὑπερῴων τῆς γυναικωνίτιδος ἑρμηνεὺς γένοιτο, ἢ τάς τε παμπληθεῖς διηγοῖτο στοὰς καὶ τὰς περιστύλους αὐλάς, αἷς ὁ νεὼς περιβέβληται ; Τίς δὲ τῶν τε κιόνων καὶ λίθων διαριθμήσαιτο τὴν εὐπρέπειαν, οἷς τὸ ἱερὸν κεκαλλώπισται ; Λειμῶνί τις ἂν ἐντετυχηκέναι δόξειεν ὡραίῳ τὸ ἄνθος. Θαυμάσειε γὰρ εἰκότως τῶν μὲν τὸ ἁλουργόν, τῶν δὲ τὸ χλοάζον καὶ οἷς τὸ φοινικοῦν ἐπανθεῖ καὶ ὧν τὸ λευκὸν ἀπαστράπτει, ἔτι μέντοι καὶ οὓς ταῖς ἐναντιωτάταις ποικίλλει χροαῖς ὥσπερ τις ζωγράφος ἡ φύσις. Ὁπηνίκα δέ τις εὐξόμενος ἐς αὐτὸ ἴοι, ξυνίησι μὲν εὐθὺς ὡς οὐκ ἀνθρωπείᾳ δυνάμει ἢ τέχνῃ, ἀλλὰ θεοῦ ῥοπῇ τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτετόρνευται· ὁ νοῦς δὲ ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακράν που ἡγούμενος αὐτὸν εἶναι, ἀλλ' ἐμφιλοχωρεῖν μάλιστα οἷς αὐτὸς εἵλετο.

Καὶ τοῦτο οὐ τὴν πρώτην μόνον ἰδόντι ξυμβαίνει, ἀλλὰ διηνεκὲς ἑκάστῳ ταὐτὸ τοῦτο δοκεῖ, ὥσπερ ἐνταῦθα τῆς ὄψεως ἀρχομένης. Τούτου κόρον οὐδεὶς τοῦ θεάματος ἔλαβε πώποτε, ἀλλὰ πα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρόντες μὲν τῷ ἱερῷ ἄνθρωποι τοῖς ὁρωμένοις γεγήθασιν, ἀπιόντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσυσεμνύνονται. Ἔτι μέντοι τῶν κειμηλίων τοῦ νεὼ τοῦδε τά τε χρυσώματα καὶ τὰ ἐν ἀργύρῳ καὶ λίθοις ἐντίμοις ἅπαντα μὲν φράσαι ἀκριβολογουμένῳ ἀμήχανον, ἅπερ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τῇδε ἀνέθηκεν. Ἑνὶ δὲ μόνῳ τεκμηριοῦσθαι τοῖς τάδε ἀναλεγομένοις ἐφίημι. Ὁ γὰρ τοῦ ἱεροῦ τὰ μάλιστα χῶρος ἀβέβηλος καὶ μόνοις ἱερεῦσι βατός, ὅνπερ καλοῦσι θυσιαστήριον, λιτρῶν ἀργύρου μυριάδας ἐπιφέρεται τέτταρας.

«Περὶ κτισμάτων» Προκόπιος

5. ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

Ἡ «Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως» ἀποτελεῖ ἓν μέρος τοῦ περιφήμου δογματικοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ «Πηγὴ τῆς γνώσεως», εἰς τὸ ὁποῖον συστηματοποιεῖ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας στηριζόμενος ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πορφυρίου.

Ἀπόδειξις ὅτι ἔστι Θεὸς

Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Θεός, τοῖς μὲν τὰς Ἁγίας Γραφὰς δεχομένοις, τήν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην φημί, οὐκ ἀμφιβάλλεται, οὔτε δὲ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πλείστοις. Ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ γνῶσις τοῦ εἶναι Θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. Ἐπειδὴ δὲ τοσοῦτον ἴσχυσεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία κατὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὥστε καί τινας εἰς τὸ ἀλογώτατον καὶ πάντων τῶν κακῶν κάκιστον καταγαγεῖν τῆς ἀπωλείας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι Θεόν· ὧν τὴν ἀφροσύνην ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἔφη Δαβίδ: «Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός»· οἱ μὲν οὖν τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τῷ παναγίῳ σοφισθέντες πνεύματι, καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημείας ἐργαζόμενοι, τῇ τῶν θαυμάτων σαγήνῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀγνωσίας αὐτοὺς ζωγροῦντες ἀνήγαγον. Ὁμοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, τὴν φωτιστικὴν τοῦ πνεύματος χάριν δεξάμενοι, τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει, τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς ἐσκοτισμένους ἐφώτιζον καὶ τοὺς πεπλανημένους ἐπέστρεφον. Ἡμεῖς δὲ οἱ μηδὲ τὸ τῶν θαυμάτων, μηδὲ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα· ἀναξίους γὰρ ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσπαθείᾳ πεποιήκαμεν· φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν προφητῶν τῆς χάριτος περὶ τούτου διαλεξώμεθα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα ἢ κτιστά ἐστιν ἢ ἄκτιστα. Εἰ μὲν οὖν κτιστά, πάντως καὶ τρεπτά· ὧν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείσεται πάντως, ἢ φθειρόμενα ἢ κατὰ προαίρεσιν ἀλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἄκτιστα, κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, πάντως καὶ ἄτρεπτα. Ὧν γὰρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος, ἤγουν αἱ ἰδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται πάντα τὰ ὄντα, ὅσα ἀπὸ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγγέλους τρέπεσθαι καὶ ἀλλοιοῦσθαι καὶ πολυτρόπως κινεῖσθαι; Τὰ μὲν νοητὰ ἀγγέλους φημί, καὶ ψυχάς, καὶ δαίμονας κατὰ προαίρεσιν, τήν τε ἐν τῷ καλῷ προκοπὴν καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐπιτεινομένην τε καὶ ὑφιεμένην· τὰ δὲ λοιπὰ κατά τε γένεσιν καὶ φθοράν, αὔξησίν τε καὶ μείωσιν, καὶ τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολὴν καὶ τοπικὴν κίνησιν; Τρεπτὰ τοίνυν ὄντα, πάντως καὶ κτιστά. Κτιστὰ δὲ ὄντα, πάντως ὑπό τινος ἐδημιουργήθησαν. Δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἄκτιστον εἶναι. Εἰ γὰρ κἀκεῖνος ἐκτίσθη, πάντως ὑπό τινος ἐκτίσθη, ἕως ἂν ἔλθωμεν εἴς τι ἄκτιστον. Ἄκτιστος οὖν ὢν ὁ δημιουργός, πάντως καὶ ἄτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ Θεός;

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχὴ καὶ συντήρησις καὶ κυβέρνησις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἔστι Θεός, ὁ τόδε τὸ πᾶν συστησάμενος καὶ συνέχων καὶ συντηρῶν καὶ ἀεὶ προνοούμενος. Πῶς γὰρ ἂν αἱ ἐναντίαι φύσεις, πυρὸς λέγω καὶ ὕδατος, ἀέρος καὶ γῆς, εἰς ἑνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνεληλύθασι, καὶ ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μή τις παντοδύναμος δύναμις ταῦτα καὶ συνεβίβασε καὶ ἀεὶ τηρεῖ ἀδιάλυτα;

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ὅσα τε καὶ δι' ἀέρος, καὶ ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ ἀέρα καὶ φύσιν πυρός τε καὶ ὕδατος; Τί ταῦτα ἔμιξε καὶ ἐμέρισε; τί τὸ ταῦτα κινῆσαν καὶ ἄγον τὴν ἄληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον; Ἆρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, καὶ λόγον ἐνθεὶς πᾶσι, καθ' ὃν τὸ πᾶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φέρεταί τε καὶ διεξάγεται ; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων ; Ἆρ' οὐχ ὁ πεποιηκὼς αὐτὰ καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγών ; Οὐ γὰρ τῷ αὐτομάτῳ δώσομεν τὴν τοιαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνος τὸ τάξαι ; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν. Τίνος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι, καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους ; Ἑτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἔστι εἰ μὴ Θεός ;

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 94 — Ἰωάννης Δαμασκηνὸς

6. ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΣ Ἢ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

«Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκην» ἐτιτλοφόρησεν ὁ Φώτιος τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν ἔργον του, εἰς τὸ ὁποῖον κατέγραφε περιλήψεις καὶ κρίσεις δι ὅσους συγγραφεῖς, ἀρχαίους καὶ βυζαντινούς, ἐμελέτα.

Βασιλείου τοῦ μεγάλου εἰς τὴν Ἑξαήμερον

Ἀνεγνώσθη Βασιλείου τοῦ Θεσπεσίου τὰ εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Ἄριστος μὲν ἐν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ λόγοις ὁ μέγας Βασίλειος· λέξει τε γὰρ καθαρᾷ καὶ εὐσήμῳ καὶ κυρίᾳ καὶ ὅλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρήσασθαι, νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ' οὐδενὸς δεύτερος ᾄδεται· πιθανότητος δὲ καὶ γλυκύτητος καί γε λαμπρότητος ἐραστής, καὶ ῥέων τῷ λόγῳ καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον. Καὶ τῷ πιθανῷ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἧκεν ἀποκεχρημένος, ὡς εἴ τις πολιτικοῦ λόγου τοὺς αὐτοῦ λόγους παράδειγμα ἑαυτῷ θείη, ἔπειτα τούτους ἐκμελετῴη, μηδὲ τῶν εἰς τοῦτο συντελούντων δηλονότι νόμων ἄπειρος ὑπάρχων, οὐδενὸς αὐτὸν ἑτέρου δεήσεσθαι, οἶμαι, οὔτε Πλάτωνος οὔτε Δημοσθένους, οἷς οἱ παλαιοὶ ἐνδιατρίβειν προτρέπονται, εἰς τὸ πολιτικόν τε καὶ πανηγυρικὸν ῥήτορα γενέσθαι.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 103. — Φώτιος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

7. ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Θεοδώρῳ ἡγουμένῳ

Οὐχ ὁ τὸ ῥεῦμα τῶν λόγων ἐν γλώσσῃ πηγάζων ἤδη καὶ χεῖρα δραστήριος· ὥσπερ οὐδ' ὁ πράξει κρατῶν καὶ τὴν τῶν ρημάτων πειθὼ σοβαρευομένην ἔχει τοῖς χείλεσι. Καὶ πολλὰ μὲν ἄλλοις εἰπεῖν ἔχω καὶ παντοδαπὰ παραδείγματα· πρὸς σὲ δὲ γράφων τὸν ὁμηρίζοντα ἓν ὑποδείξας ἀρκεῖν ἡγοῦμαι. Λιμὸς ἐπόνει τὸ στρατιωτικόν, οἱ τὴν σὴν Τροίαν πολιορκοῦντες περιεκάθηντο· καὶ ὁ μὲν 'Οδυσσεὺς σίτου αἰτήσων πρὸς Ἄνιον ἀπεστέλλετο· ἐθάρρει γὰρ αὐτοῦ τῇ γλώσσῃ τὸ 'Αχαϊκόν. Ὁ δὲ παραγεγονώς, ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίοισι πλεῖστα ἐπομβρήσας καὶ τούτοις κατακλύσας τὸν ἄνθρωπον, οὐ μόνον, ὧν ἤλπισεν, οὐδὲν ἐγεώργησεν, ἀλλὰ καὶ ὀχληρὸς εἶναι δόξας ὑπέστρεψεν ἄπορον τὴν ζωὴν τοῖς εἰς αὐτὸν κεχηνόσι ποιησάμενος. Παλαμήδης δὲ ἐκεῖνος (οἶδας τὸν ἄνθρωπον, ὅσον 'Οδυσσέως ἀφωνότερος) τὴν πρεσβείαν μετὰ τὸν λιγὺν ἐκεῖνον ἀγορητὴν ἐθάρρησεν ὑποδύσασθαι· καὶ καταλαβὼν τὸν Ἄνιον ἐργαζόμενον, εἶπε μὲν οὐδέν· ἀποβαλὼν δὲ τὸ ἱμάτιον κοινωνὸς τοῦ ἔργου ἐγίνετο. 'Επεὶ δὲ μετὰ τοὺς πόνους τὸ δεῖπνον ἐκάλει, τῷ ἀνθρώπῳ συνηρίστησε· καὶ τότε βραχὺ ῥῆμα προήνεγκεν, ὡς ἧκε σῖτον αἰτήσων στρατῷ φίλῳ καὶ λιμώττοντι· καὶ τυχὼν ἀπῄει χαίρων, καὶ φέρων τοῖς ὁμοφύλοις, ἀντὶ λόγων, τὴν ὠφέλειαν. Καὶ σὺ τοίνυν μὴ πάντα θάρρει τοῖς λόγοις· βραχὺ γὰρ ἔργον σιγῶντος μετὰ συνέσεως μακροὺς ἐπιστομίζει λόγους πολλάκις, καὶ οὐδὲν τῶν ψόφων καὶ τῶν ἀσήμων φωνῶν πλέον ἔχειν ἐπιδείκνυσιν.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 102 Φώτιος

8. ΠΑΡΕΚΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΑ

Αἱ «Παρεκβολαὶ εἰς Ὅμηρον» εἶναι ἓν τῶν σημαντικωτέρων φιλολογικῶν ἔργων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει καὶ σχολιάζει ἀπὸ πάσης φιλολογικῆς ἀπόψεως τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα.

Προοίμιον

Τῶν 'Ομήρου Σειρήνων καλὸν μὲν ἴσως εἴ τις ἀπόσχοιτο τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀρχὴν ἢ κηρῷ τὰς ἀκοὰς ἀλειψάμενος ἢ ἀλλ' ἑτέραν τραπόμενος, ὡς ἂν ἀποφύγῃ τὸ θέλγητρον, μὴ ἀποσχόμενος δέ, ἀλλὰ διὰ τῆς ᾠδῆς ἐκείνης ἐλθών, οὐκ ἄν, οἶμαι, οὔτε παρέλθῃ ῥαδίως, εἰ καὶ πολλὰ δεσμὰ κατέχοι, οὔτε παρελθὼν εἴη ἂν εὔχαρις. Εἰ γάρ που, ὥς περ θεάματά τινα, ὁποῖα τὰ θρυλούμενα ἑπτὰ ἐν λόγοις κεῖνται, ἀριθμήσει τις καὶ ἀκούσματά τινα ἐπιστροφῆς ἄξια, εἴη ἂν ἐν αὐτοῖς μάλιστα καὶ ἡ Ὁμήρου ποίησις, ἧς οὐκ οἶμαι εἴ τις τῶν πάλαι σοφῶν οὐκ ἐγεύσατο καὶ μάλιστα τῶν ὅσοι τῆς ἔξω σοφίας ἠρύσαντο.

Ἐξ ὠκεανοῦ μὲν γὰρ ποταμοὶ πάντες, πηγαὶ πᾶσαι, φρέατα πάντα κατὰ τὸν πάλαι λόγον· ἐξ Ὁμήρου δέ, εἰ καὶ μὴ πᾶσα, πολλὴ γοῦν περεισέρρευσε τοῖς σοφοῖς λόγου ἐπιρροή. Οὐδεὶς γοῦν οὔτε τῶν τὰ ἄνω περιεργαζομένων οὔτε τῶν περὶ τὴν φύσιν οὔτε τῶν περὶ ἦθος οὔθ' ἁπλῶς τῶν περὶ λόγους ἐξωτερικούς, ὁποίους ἂν εἴποι τις, παρῆλθε τὴν Ὁμηρικὴν σκηνὴν ἀξεναγώγητος, ἀλλὰ πάντες παρ' αὐτῷ κατέλυσαν, οἱ μὲν ὡς καὶ διάγειν παρ' αὐτῷ μέχρι τέλους καὶ τῶν αὐτοῦ συσσιτίων ἀποστρέφεσθαι, οἱ δὲ ὥστε χρείαν ἀποπλῆσαι τινα καὶ συνεισενεγκεῖν ἐξ αὐτοῦ τῷ λόγῳ τι χρήσιμον. Ἐν οἷς καὶ ἡ Πυθία, πολλοὺς τῶν χρησμῶν πρὸς Ὁμηρικὴν μέθοδον ἀποξέουσα. Φιλόσοφοι περὶ αὐτόν, εἰ καὶ Ἵππαρχος φθονεῖ, ὡς μετ' ὀλίγα ἱστορηθήσεται. Ῥήτορες περὶ αὐτόν. Γραμματικοὶ δὲ οὐκ ἄλλως εἰς τέλος, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ μετ' αὐτὸν ποιηταί, οὐκ ἔστιν ὃς ἔξω τι τῶν αὐτοῦ μεθόδων τεχνάζεται, μιμούμενος, περιποιῶν, πάντα ποιῶν, δι' ὧν ὁμηρίζειν δυνήσεται. Ἄγουσιν αὐτὸν καὶ γεωγράφοι διὰ ζήλου πολλοῦ καὶ θαύματος. Ὁ περὶ τὴν Ἀσκληπιαδῶν δίαιταν καὶ τὰ τραύματα ἐρανίζεται καὶ αὐτὸς ἐκεῖθεν ἀγαθά. Ἐφέλκεται τὸ πρᾶγμα καὶ βασιλεῖς καὶ μαρτυρεῖ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, κειμήλιον εἴτε καὶ ἐφόδιον καὶ ἐν αὐταῖς μάχαις τὴν Ὁμηρικὴν βίβλον ἐπαγόμενος καὶ τὴν κεφαλήν, ὅτε ὑπνοῦν δέοι, ἐπαναπαύων αὐτῇ, ἵνα τάχα μηδὲ ἐν ὕπνοις αὐτοῦ ἀπέχοιτο, ἀλλὰ καὶ φανταζόμενος εἴη εὐόνειρος.

Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βασιλικὸν πρᾶγμα ἡ Ὁμήρου ποίησις, καὶ μάλιστα ἡ Ἰλιάς. Καὶ παροιμίαν μέν τις κακῶν Ἰλιάδα φησίν· αὐτὴ δὲ καλοῦ παντός ἐστιν Ἰλιάς· δραματικώτερον μὲν σχηματιζομένη διὰ τῆς μονοειδοῦς μέν, πολυπροσώπου δὲ ἀφηγήσεως· γέμουσα δὲ μυρίων, ὧν ἄν τις εἴποι καλῶν, φιλοσοφίας, ῥητορείας, στρατηγικῆς εὐτεχνίας, διδασκαλίας τῆς περὶ ἠθικῶν ἀρετῶν, τεχνῶν ὅλως παντοίων καὶ ἐπιστημῶν. Ἔχει τις καὶ δόλους ἐπαινετοὺς ἐκεῖθεν μαθεῖν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ψευδῶν κερδαλέων συνθέσεις καὶ σκωμμάτων δριμύτητας καὶ ἐγκωμίων μεθόδους. Φρόνησιν δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσην περιποιεῖται τῷ προσέχειν ἐθέλοντι. Καὶ ὅσα δὲ τῇ ἱστορίᾳ ἐπιθεωροῦνται σεμνά, οὐκ ἂν οὐδὲ τὴν Ὁμήρου τέχνην τῶν τοιούτων ἀποστερήσῃ τις, τῆς πολυπειρίας, τοῦ τὰς ἀκοὰς ἡδύνειν, τοῦ τὰς ψυχὰς παιδεύειν, τοῦ εἰς ἀρετὴν ἐπαίρειν, τῶν ἄλλων οἷς ἱστορῶν ἐνευδοκιμεῖ.

Εἰ δ', ὅτι μύθων γέμει, ἐκπίπτειν αὐτὸν κίνδυνός ἐστι τοῦ θαυμάζεσθαι, ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐ πρὸς γέλωτα οἱ Ὁμηρικοὶ μῦθοι ἀλλ' ἐννοιῶν εὐγενῶν σκιαί εἰσιν ἢ περιπετάσματα, οἱ μὲν ὑπ' αὐτοῦ πλαττόμενοι πρὸς τὰ ὑποκείμενα, οἳ καὶ πρὸς αὐτὰ οἰκείως ἀλληγοροῦνται, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν μὲν τεθειμένοι, ἑλκόμενοι δὲ χρησίμως καὶ εἰς τὴν τούτου ποίησιν, ὧν ἡ ἀλληγορία οὐ πάντῃ πρὸς τὰ Τρωϊκά, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐξ ἀρχῆς ᾐνίξαντο οἱ αὐτοὺς πλασάμενοι. Ἔπειτα οὐδὲ ἔχαιρεν αὐτόθεν μύθους ὁ τῆς σοφίας τρόφιμος. Ἡ σοφία τε γὰρ θεωρία ἐστὶν ἀληθευτική· καὶ ὁ σοφὸς δὲ τοιοῦτος· οὐκοῦν καὶ ὁ Ὅμηρος. Ἀλλὰ διὰ τὸ τῶν πολλῶν ἐπαγωγὸν αὐτοὺς τῇ ποιήσει παρεμπλέκων τεχνάζεται, ἵνα δελεάσας καὶ θέλξας τῷ προφαινομένῳ δικτύων, ὅ φασιν, ἔσω λάβῃ τοὺς ὀκνοῦντας τὸ τῆς φιλοσοφίας γλαφυρόν· εἶτα καὶ γεύσας τῆς ἐν ἀληθείᾳ γλυκύτητος ἀφήσει σοφοὺς πορεύεσθαι καὶ θηρᾶσθαι αὐτὴν καὶ ἄλλοθεν. Ἔτι δὲ γίγνεται καὶ μεθοδευτὴς οὕτω τῆς τῶν μύθων πιθανῆς πλάσεως, ἵνα καὶ τούτου τοῖς φιλομαθέσιν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, καθηγήσηται. Ἐκεῖνο δὲ καὶ μάλιστα θαυμαστὸν ἐν τούτοις Ὅμηρος ἔχει, ὅτι καὶ μύθοις μεμεστωμένος ὅμως οὐ φεύγεται, ἀλλὰ στέργεται, καὶ οἱ μισεῖν αὐτὸν προϊσχόμενοι οὐκ ὀκνοῦσιν αὐτοῦ ἄλλως ἅπτεσθαι, καὶ ἀποδιοπομποῦντες αὖθις προσίενται, ὅμοιοι τῷ παροιμιακῷ Σκύθῃ, ὅς θεωμένων μὲν Ἑλλήνων ἀπέσχετο ἵππου εὐγενοῦς ἐκπεπνευκότος· ἀνακάμψας δὲ καθ' ἡσυχίαν τὸ σύνηθες ἔπραττεν, ἀπολαύειν οὗ ἤθελεν. Εἰ δὲ καὶ οἱ χρώμενοι δηλοῦσι τὸ χρηστὸν πρᾶγμα, οὐκ ἔχει ἀντιλογίαν πολύχρηστον εἶναι χρῆμα τὴν Ὁμηρικὴν ποίησιν. Ἀλλ' ὅτι μὲν εὔχρηστος ὁ ποιητής, οὕτως ἀμυδρῶς δηλοῦντος ὑπεκρουσάμεθα, ὅτι μηδὲ πρόθεσις ἡμῖν Ὁμήρου ὑπερλαλεῖν. Ὡς εἴ γέ τις ἐν σκοπῷ θήσει τὸ πρᾶγμα, οὐ πολλῶν δεήσεται λόγων, ἀλλὰ προβαλεῖται τὰς βίβλους ἐκ προχείρου, ὧν αἱ μὲν εἰς αὐτόν, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ συνεκροτήθησαν καὶ ἀνύσει ῥᾳδίως τὸ προτεθέν.

[Συνεχίζων ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὴν μέθοδον τῆς ἑρμηνευτικῆς ἐργασίας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

του, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἐξομάλυνσιν πάσης τυχὸν δυσκολίας, γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς, διὰ τὴν κατανόησιν τ ῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων]

Ἔτι κἀκεῖνο προλαβεῖν χρὴ ἐχόμενον ἤδη καὶ προκλητικὸν τοῦ παρεκβολικοῦ, ὅτι ἀνδρώδης μὲν ἡ Ἰλιὰς καὶ σεμνοτέρα καὶ ὕφος ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ ἡρωϊκωτέρα· ἠθικὴ δὲ ἡ Ὀδύσσεια, ὡς ἐκεῖ σαφέστερον γέγραπται· καὶ ὅτι τὴν Ὁμηρικὴν ἰσχὺν οὐ τοσοῦτον ἐν τῇ Ἰλιάδι ἐστὶ καταμαθεῖν, ὅσον ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πολλα ἀφορμαὶ εἰς ῥητορείας δαψίλειαν, ἐκεῖ δὲ γλισχρότατος καὶ πάντῃ ὀλιγοῦλος ὁ τοῦ βιβλίου σκοπός. Καὶ ὅμως ἐξήρκεσεν ὁ ποιητὴς βίβλον καὶ ἐκείνην τηλικήνδε καὶ τοιαύτην διασκευάσασθαι, παραδεικνύων ὅτ καὶ ὁ παμπλούσιός ἐστιν καὶ πάνυ φιλότιμος ἔν τε πολυαφόρμοις κα ἐν μὴ τοιαύταις γραφαῖς. Ὅθεν ἐκεῖνο μὲν τὸ βιβλίον ἀπὸ ἑνὸς προσώπου ὠνόμασεν, ὑποδηλῶν τὸ ὀλίγον τῆς τοῦ γράφειν ὕλης, ὡς μόνο δῆθεν λέξων τὰ κατὰ τὸν Ὀδυσσέα, οἷς καὶ ἄλλως κατὰ μέθοδον οἰκείαν καὶ ἕτερα πολλὰ παρενέπλεξε. Ταύτην δὲ τὴν βίβλον συλληπτικώτερον Ἰλιάδα ἐκάλεσε καὶ οὔτε ἀπὸ ἑνός τινος ὡς ἐὰν Ἀχίλλειc ἤ τι τοιοῦτον ἐκαλεῖτο, οὔτε διὰ τοὺς Ἰλιεῖς, ὡς δηλαδὴ τὰ τῶν Ἰλιῶν μόνον περιέχουσα κακά· ἀλλ' ὅτι περιέχει τὰ κατὰ τὴν Ἴλιον συμπεσόντα ἢ τὰ Τρωϊκά. Εἰ δέ τινες ἐπαγωνίζονται δεῖξαι, ὅτι οἷον ἀπὸ προσώπου παθόντος, τοῦ τῶν Ἰλιέων δηλαδὴ λαοῦ, ἡ ποίησις αὕτη ὠνόμασται Ἰλιάς, ὅθεν κερδήσαντες καὶ οἱ μετὰ τὸν Ὅμηρον τραγικο καὶ ἕτεροι ἐκ προσώπων παθόντων οἰκεῖα πολλάκις ἐπιγράφουσ δράματα, οἱ τοιοῦτοι αὐτόθεν ἐλέγχονται ἄλλως τε καὶ ὅτι οὐχ ἁπλῶς ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς περὶ τῶν Ἰλιέων λέγει τί ἔπαθον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μέν. Σκοπὸς δὲ αὐτῷ τοῦ βιβλίου, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν προοιμίῳ ἐκτίθεται, εἰπεῖν ὅσα κακὰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Ἀχιλλέως μήνιδος καὶ οἱ Τρῶες καὶ οἱ Ἕλληνες ἔπαθον, καὶ μάλιστα οἱ Ἕλληνες. Διὸ καὶ οὐλομένην εἰπὼν τὴν τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιν ἐπάγει· «ἣ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε», μονονουχὶ λέγων ὀλεθρίαν γενέσθαι τὴν τοιαύτην μῆνιν, διότι κακὰ ἐξ αὐτῆς οἱ Ἀχαιοὶ ἔπαθον κατά τινα εἱμαρμένην ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς δηλωθήσεται. Καὶ διὰ ταῦτα μὲν τὸ βιβλίον τοῦτο καλεῖται Ἰλιάς. Δοκεῖ δὲ ἡ τοιαύτη λέξις κτητικὴ εἶναι καὶ ἐλλειπτικῶς ἔχειν. Ὥς περ γὰρ λόγχη καὶ γῆ καὶ Τροία καὶ μάχη καὶ σκοπιὰ Ἰλιὰς παρὰ τοῖς τραγικοῖς ἀντὶ τοῦ Ἰλιακή, ὅ ἐστι Τρωϊκή, οὕτω καὶ ἐνταῦθα Ἰλιάς, βίβλος δηλαδή, ἢ Ἰλιὰς ποίησις ἢ ἱστορία Ἰλιάς. Ὥς περ καὶ τὸ Ἰάς. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐλλέλειπται, δηλοῦν ὅτι Ἰωνικὴ διάλεκτος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σημείωσαι δὲ ἐνταῦθα καὶ ὅτι τὸ μὲν εἰπεῖν Ὁμήρου Ἰλιὰς ταὐτόν ἐστι τῷ Ὁμήρου Τρωϊκά· τὸ δὲ Ἰλιὰς μάχη τραγικῶς ἴσον δύναται τῷ Τρωικὸς πόλεμος. Ἀλλὰ γὰρ ἤδη τῷ σκοπῷ ἐγχειρητέον, ἵνα μή ποθεν ἀκούσωμεν περιττὰ ἐν οὐ δέοντι σοφίζεσθαι.

Ἔκδοσις Weigel, Λειψία, 1827 Εὐστάθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

9. ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ

«Ἀρετή ἐστιν ἕξις, καθ' ἣν ἀγαθοί ἐσμεν». Αὐτὸν τὸν ὁρισμὸν τῆς ἀρετῆς δίδει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πραγματείας του ὁ συγγραφεύς. Ἀγαθός, λέγει, εἶναι ὁ Θεός. Ἡ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερομένη ἀρετὴ εἶναι ἡ φρόνησις, ἡ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἡ εἰς τὰ βίαια παθήματα εἶναι ἡ ἀνδρεία, ἡ εἰς τὰ ἑκούσια παθήματα εἶναι ἡ σωφροσύνη.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλάτους τῆς ἐννοίας ἑκάστης ἀρετῆς, ἀπὸ τῆς σωφροσύνης, ὡς τῆς ἀτελεστάτης, μέχρι τῆς φρονήσεως, ὡς τῆς τελειοτάτης τῶν ἀρετῶν.

Ἐπεί ἐστι σωφροσύνη αὐτάρκεια τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων, τριῶν δὲ τούτων πρὸς τὸν βίον δεόμεθα, ἡδονῶν, χρημάτων, δόξης· ἐφ' ἑκάστῳ τούτων εἴη ἄν τι μόριον σωφροσύνης, φυλάττον τὸ αὔταρκες καὶ χρήσιμον ἑκάστου, ἐπὶ μὲν ἡδοναῖς κοσμιότης, ἐπὶ δὲ χρήμασιν ἐλευθεριότης, ἐπὶ δὲ δόξης μετριότης.

Ἀνδρίας δέ, ὁμοίως τρία ἐστὶ μόρια. Ἐπεί ἐστιν ἀπάθεια ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον βιαίων παθημάτων, τούτων δὲ τὰ μὲν αὐτοί που ἐθελονταὶ ὑφιστάμεθα, μειζόνων ἕνεκα ἀγαθῶν, ὡς ὅταν πόνους ἢ κινδύνους ἤ τι ἄλλο προσαιρώμεθα, ὧν ἄνευ μὴ οἷόν τε εἴη τῶν δεόντων του τυχεῖν· τὰ δ' ἑκούσια καὶ οὐ προσδεχομένοις ἔπεισι. Τούτων τε αὖ τὰ μέν, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, παρὰ τοῦ θείου τε, καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διατάττοντος, οἷαί περ αἱ καλούμεναι ξυμφοραί· τὰ δ' αὖ παρ' ἀνθρώπων, οἷαίπερ αἱ παρ' ἐνίων πρὸς ἡμᾶς δυσκολίαι καὶ δυσχέρειαι, εἰ κἂν καὶ ἐφ' ἑκάστῳ τούτων ἴδιόν τι μόριον ἀνδρίας σῷζον τὸ ἀκίνητον καὶ ἀπαθὲς ὑπὸ τῶν χειρόνων ἑκάστων, γενναιότης μὲν ἐπὶ τοῖς αἱρετοῖς, ἐπὶ δὲ τοῖς ἑκουσίοις ἀψυχία μὲν ἐπὶ τοῖς παρὰ τοῦ θείου, πραότης δὲ ἐπὶ τοῖς παρ' ἀνθρώπων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Δικαιοσύνη δὲ ἐπεί ἐστι σωτηρία ὁμοίων τούτου αὐτοῦ, οὗπέρ ἐσμεν πρὸς ἃ ἕκαστον, ἐσμὲν δὲ δὴ Θεοῦ μὲν ἔργα τε καὶ κτήματα, ἀνθρώποις δὲ ξυγγενεῖς που πᾶσι, κἂν πρὸς ἄλλους ἄλλως πως ἔχομεν, εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ὁσιότης μὲν ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸ θεῖον, ἐπὶ δὲ τοῖς πρὸς ἀνθρώποις πολιτεία μὲν πρὸς τὰ κοινά, χρηστότης δ' αὖ πρὸς τὰ ἰδιωτικά.

Φρόνησις δὲ ἡ μὲν πρὸς τὰ θεῖά τε καὶ ἀεὶ ὄντα, ἡ δὲ περὶ φύσιν τε καὶ τὰ γινόμενα, ἡ δὲ περὶ τὰ ἡμέτερά τε καὶ ἀνθρώπεια. Ὥστ' εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ἡ μὲν περὶ ταῦτα δὴ τὰ ἀνθρώπεια, εὐβουλία, ἡ δὲ περὶ φύσιν, φυσική· ἡ δ' αὖ περὶ τὰ θεῖα, θεοσέβεια.

Αἱ μὲν δὴ τῶν ἀρετῶν ἰδέαι αὗται καὶ τοσαῦται· ἐνὸν μὲν καὶ ἐκ πλείω τε καὶ τὰ μικρότερα διελεῖν, ἀποχρῶν δ' ἴσως καὶ ἄχρι τοσούτων. Τούτων δὲ ἀρχὴ μὲν μάλιστα ταῖς ἄλλαις ὅθενπερ ἀρξάμενοι, καὶ τῶν λοιπῶν ἑκάστην ῥᾷον κτήσαιτ' ἄν τις, ἥ γε κοσμιότης εἴη ἄν. Τῶν γάρ που ἡδονῶν, αἳ πρῶτον ἡμῶν καὶ ἐκ νέου τυραννοῦσι, μάλιστα ἐπιχειρεῖ κρατεῖν αὕτη ἡ ἀρετή, διελομένη τὰς μὲν ἀναγκαίας αὐτῶν, τὰς δὲ μή· καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων αὖ ἐνίας, παρανόμους τε καὶ μοχθηροτάτας, καὶ οὐκ ἀνθρώπῳ πρεπούσας, καὶ ταύτας μὲν παντάπασιν ἀπωσαμένη τε καὶ ἐκκόψασα τῆς ψυχῆς, αὐτάς τε καὶ ἐπιθυμίας αὐτῶν· τὰς δ' ἀναγκαίας πρὸς τὸν βίον τόν τε ἴδιον ἑκάστου καὶ τὸν κοινὸν προσαιρουμένη, τῶν δέ γε μὴ ἀναγκαίων μέν, οὐ μοχθηρῶν δέ, αὐτῶν μὲν ὀλιγωροῦσα, τὰς δὲ ἐπιθυμίας παντάπασιν ἐκκόπτουσα· ἵνα δὴ εἰς δύναμιν ἀνεπιδεής τις ᾖ, τῇ αὐταρκείᾳ χαίρων μᾶλλον ἢ αὐταῖς ταῖς διὰ τοῦ σώματος ἡδοναῖς.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160 — Γεώργιος Γεμιστὸς ὁ Πλήθων

10. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Θειότατε αὐτοκράτορ, ὁ μὲν πρὸς Ἰταλῶν τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ δυναστεύοντας τοῖς πάντα κρατίστοις υἱέσι πολεμηθεὶς πόλεμος καλῶς καὶ μετὰ πολλοῦ μάλιστα τοῦ περιόντος κατατέθειται· τῶν πλείστων τε καὶ ἐπικαιροτάτων τῆς ἐκείνων ἐπικρατείας, διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὰ ἡμέτερα ἐπανασεσωσμένων, αὐτῶν τε ἐκείνων

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν παντάπασιν ἡμῖν εἰξάντων, καὶ ἐς ἅπαντα ἕψεσθαι ὁμολογησάντων. Ἐκ δὴ τούτου ὑμῖν μὲν δόξα καὶ κλέος οὕτω κρατύνουσί τε καὶ ἐπαύξουσι τὴν ἀρχήν, τῷ δὲ κοινῷ ἀσφάλειά τε ὁμοῦ καὶ ὠφέλεια, καὶ ἐς τὸ μέλλον μειζόνων ἀφορμαὶ πραγμάτων, εἰ Θεὸς διδοίη. Ἐμοὶ δὲ ἐπέρχεται νῦν εἰπεῖν καὶ ὑποθέσθαι, ἃ ἐκ πλείονος σκοποῦν τι δόξαν παρίστησιν, ὡς γενόμενα μὲν ἄν, μέγα ἂν τοῖς τῇδε πράγμασι λυσιτελήσειε· μὴ γινόμενα δ' ἄν, οὐ μικρὸν ἂν πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἐλλείποι σωτηρίαν.

Πρῶτον μὲν δὴ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας, ὡς περὶ πλείστου ποιητέα ὑμῖν ἐστι, βραχέ' ἄττα μοι εἰρήσεται· οὐχ ὅτι μὴ καὶ αὐτοὺς ὑμᾶς περὶ τὴν ταύτης ἐπιμέλειαν ἐσπουδακότας ὁρῶ· ἀλλ' αὐτοῦ γέ τοι τοῦ λόγου ἕνεκα, ὡς διὰ τῶν δεόντων δὴ χωροίη. Ἐσμὲν γὰρ οὖν, ὧν ἡγεῖσθέ τε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἥ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ. Ἕλλησι δὲ οὐκ ἔστιν εὑρεῖν εἴ τις ἄλλη οἰκειοτέρα χώρα, οὐδὲ μᾶλλον προσήκουσα, ἢ Πελοπόννησός τε καὶ ὅση δὴ ταύτῃ τῆς Εὐρώπης προσεχής, τῶν τε αὖ νήσων αἱ ἐπικείμεναι. Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνες ἀεὶ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἐξότουπερ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσι, οὐδένων ἄλλων προενῳκηκότων· οὐδὲ ἐπήλυδες κατασχόντες ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὑφ' ἑτέρων τὸ αὐτό ἐστιν ὅτε πεπονθότες· ἀλλ' Ἕλληνες τήν δε τὴν χώραν τοὐναντίον αὐτοί γε ἀεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντες.

Συμπάσης δὲ ταύτης τῆς χώρας αὐτὴ Πελοπόννησος ὁμολογεῖται τὰ πρῶτά τε καὶ γνωριμώτατα ἐνεγκοῦσα τῶν Ἑλλήνων γένη, καὶ ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενοι τὰ μέγιστά τε ἐνδοξότατα Ἕλληνες ἔργα ἀπεδείξαντο. Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ πόλεως τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ἡμῖν βασίλειόν ἐστι, τήνδε τὴν χώραν εἴη ἂν λογιζομένοις οἷον μητέρα τε οὖσαν καὶ ἀφορμήν τινα εἰπεῖν· τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προενῳκηκότες, Ἕλληνές τε καὶ Δωριεῖς (Δωριεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς)· τοῦτο δ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης ἀποικίαν στειλάμενοι, καὶ Βυζάντιον οὕτω καλῇ καὶ μεγάλῃ ἐπηυξηκότες τῇ προσθήκῃ, Πελοποννησίων οὐκ ἀλλότριοι, εἴ γε Αἰνειᾶσι μὲν Σαβῖνοι ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις συνῳκισμένοι Ῥώμην εὐτυχεστάτην πόλεων κατῴκησαν· Σαβῖνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε καὶ Λακεδαιμόνιοι.

Τούτων τε οὖν ἕνεκα οὐ περὶ σμικροῦ ποιητέα ἡ χώρα οὔθ'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὑμῖν τοῖς βασιλεῦσιν, οὔτε τοῖς ὑπηκόοις, εἴ γε τῶν οἰκείων καὶ μάλιστα προσηκόντων, μάλιστα καὶ ἐπιμελητέον, ἥδε δ' ἡμῖν οἰκειοτάτη ἁπασῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀρετῇ ὡς οὐδὲ μιᾶς ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὡρῶν συμμετρίαν καὶ καρπῶν φοράν, καὶ ὅλως τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων τείνοντά ἐστιν εἰπεῖν, ἐάσω ἔν γε τῷ παρόντι· ἀλλὰ εἰς ἀσφάλειαν τίνος οὐκ ἂν εἴη κρείττων χώρας; Νῆσός τε οὖσα τηλικαύτη ὁμοῦ καὶ ἤπειρος ἡ αὐτὴ καὶ παρέχουσα τοῖς ἐνοικοῦσι, κατὰ τρόπον χρωμένοις ταῖς ὑπαρχούσαις ἀφορμαῖς, ἀπ' ἐλαχίστης μὲν τῆς παρασκευῆς, εἴ τις ἐπίοι, ἀμύνεσθαι, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐπεξιέναι, ὅταν ἐθέλωσιν ὥστε καὶ ἄλλης οὐκ ὀλίγης ἂν ῥᾳδίως πρὸς τῇδε κρατεῖν. Καὶ παρῆκα ὁρῶν ἐρυμνότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκην ἀκροπόλεων ἀνεστηκότων πανταχῇ· ὥστε, κἂν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμίους συμβῇ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας ἥττους εἶναι.

(Ἡ διατείχισις τοῦ Ἰσθμοῦ θὰ καταστήσῃ ἀπόρθητον τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ὑπεράσπισις ὅμως τῆς χώρας δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῇ εἰς μισθοφόρους, ἀλλ' εἰς ἓν μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἐνῷ οἱ ἄλλοι θὰ πληρώνουν τοὺς φόρους. Καὶ προχωρεῖ εἰς λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν του περὶ συγκροτήσεως τοῦ κράτους, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος).

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160 — Γεώργιος Γεμιστὸς ὁ Πλήθων

11. ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΣΧΩΝ

Ὑπόθεσις τοῦ ἔργου εἶναι ἡ σταύρωσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος.

Παρατίθεται ἓν μέρος τοῦ διαλόγου τοῦ ἐσταυρωμένου Ἰησοῦ μετὰ τῆς θρηνούσης Θεοτόκου (στίχοι 817 - 837).

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Τί, Πέτρε, θρηνεῖς; δείν' ἔπραξας, ἀλλ' ὅμως
ἔτ' ἔστιν καὶ σοὶ τῶνδε συγγνώμης τυχεῖν.
Ὦ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ Λόγε,
σύγγνωθ' ἁμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἄνθρωπον, Τέκνον·
καὶ Πέτρος ἐξήμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΧΡΙΣΤΟΣ

Στείχουσα νῦν ἄπιθι, μῆτερ Παρθένε·
λύω δὲ Πέτρῳ σφάλμα, χρῃζούσης σέθεν.
Καὶ γὰρ πάροιθεν σοῖς ἐπειθόμην λόγοις,
σῆς εὐσεβείας κἀγαθῆς φρενὸς χάριν.
Καί μοι τὸ μὲν σὸν ἐκποδὼν ἔστω λόγος·
ἕλκει δὲ καὶ δάκρυα πολλήν μου χάριν,
καὶ πάντα λύει δεσμὸν ἀμπλακημάτων.
Σοὶ τ' αὖ παραινῶ μηδένα βροτῶν στυγεῖν,
μήδ' οἵ μ' ἀπῃώρησαν ἀνόμως ξύλῳ.

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Ὤμοι, φρενὸς σῆς εὐαγεστάτης ἀεί!
Ὡς οὐδὲ πάσχων δυσμεναίνεις τῷ γένει,
οὐδὲ προσηλώσασιν ὀργίζῃ ξύλῳ!
Τίς γὰρ ἂν ἔτλη θυμὸν ὀργῆς σου, Τέκνον;
Ἢ τίς ἀγανάκτησιν ὑπέστη σέθεν;

ΧΡΙΣΤΟΣ

Ἄπιθ', ἄπιθι δυσμενῶν νῦν ἐκ μέσου
Ὧνπερ γὰρ οὕνεκ' ἐμοὺς ἧκες λόγους,
τὰ μὲν πέπρακται, τῶν δ' ἐγὼ μνησθήσομαι.
Ἐνταῦθα μέν σε τῶνδ' ἀπαλλάσσω λόγων.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 38 (ἄδηλος ὁ ποιήσας)

12. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΨΥΧΗΝ

Ἔργον ἔχεις, ψυχή, καὶ μέγα, ἣν ἐθέλῃς.
Ἐρεύνα σαυτὴν ἥτις ᾖ, καὶ πῇ στρέφῃ,
ὅθεν προῆλθες, καὶ ὅπῃ στῆναί σε δεῖ·
εἰ ζῆν, ὅπερ ζῇς, τοῦτο ἤ τι καὶ πλέον.

Ἔργον ἔχεις, ψυχή, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
Θεὸν νόει μοι καὶ Θεοῦ μυστήρια.
Τί ἦν πρὸ παντός, καὶ τί σοι τὸ πᾶν τόδε·
ὅθεν προῆλθε, καὶ ὅποι προβήσεται.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἔργον ἔχεις, ψυχή, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
Πῶς οἰακίζει καὶ στρέφει τὸ πᾶν Θεός·
ἢ πῶς τὰ μὲν πέπηγε, τὰ δ' ἄλλα ἐκρέει·
ἡμεῖς δὲ καὶ μάλιστα ἐν στρεπτῷ βίῳ.

Ἔργον ἔχεις, ψυχή· πρὸς Θεὸν οἷον ὅρα.
Τί μοι κλέος τὸ πρόσθε, τίς δ' ἡ νῦν ὕβρις·
τί μου τὸ πλέγμα, καὶ τί μοι βίου τέλος.
Ταῦτ' ἐννόει μοι, καὶ νοὸς στήσεις πλάνην.

Ἔργυν ἔχεις, ψυχή· μή τι πάθῃς καμάτῳ.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 37 — Γρηγόριος Ναζιανζηνός

13. ΚΑΝΩΝ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ ΕΤΕΙ 740 ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 26

ᾨδὴ Δ'

Σαλεύεις, Κύριε, τὴν γῆν βουλόμενος
ἑδρασμῷ ἀληθείας πάντας ἡμᾶς,
Δέσποτα, στηρίζεσθαι σαλευομένους προσβολαῖς.
τοῦ δολίου πολεμήτορος.

Τῇ θείᾳ νεύσει Σου κλονεῖς τὰ σύμπαντα
καὶ δονεῖς τὰς καρδίας τῶν ἐπὶ γῆς
κατοικούντων, Δέσποτα· τῆς οὖν δικαίας Σου ὀργῆς
ἄνες, Κύριε, τὰ κύματα.

Οὐδ' ὅλως ἔχοντας εἰς νοῦν τὸν φόβον Σου
ἐκφοβεῖς τῇ κινήσει πάσης τῆς γῆς,
μόνε εὐσυμπάθητε· ἀλλὰ συνήθως ἐφ' ἡμᾶς
τὰ ἐλέη Σου θαυμάστωσον.

Ναόν Σε, Δέσποινα, Θεοῦ γινώσκοντες
ἐν ἁγίῳ ναῷ Σου χεῖρας οἰκτρὰς
αἴρομεν εἰς δέησιν· ἴδε τὴν κάκωσιν ἡμῶν
καὶ παράσχου Σὴν βοήθειαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὠδὴ Ε'

Καὶ σύ, καρδία, σείσθητι νῦν
βλέπουσα Θεοῦ τὴν ἀπειλὴν
ἐπικειμένην καὶ βόησον·
«Φεῖσαι τοῦ λαοῦ σου, Δέσποτα Κύριε,
καὶ παῦσον τὴν δικαίαν ὀργήν Σου, εὔσπλαγχνε».

Λαὸν καὶ πόλιν, ἥνπερ τῷ Σῷ
αἵματι ἐκτήσω, Ἰησοῦ,
μὴ παραδῷς εἰς ἀπώλειαν
ἐν τῷ συνταράσσειν τὴν γῆν σεισμῷ φοβερῷ·
χορὸς τῶν ἀποστόλων καθικετεύει Σε.

Ὁδούς Σου, Δέσποτα, τὰς ὀρθὰς
γνώμῃ ὑπεκκλίνοντες στρεβλῇ
εἰς ἀγανάκτησιν τρέπομεν
Σὲ τὸν συμπαθῆ τε καὶ ἀμνησίκακον·
ἀλλ' ἵλεως, οἰκτίρμων γενοῦ τοῖς δούλοις Σου.

Νῦν βοηθείας ἦλθε καιρός,
νῦν καταλλαγῆς χρεία, ἁγνή,
πρὸς τὸν Υἱόν Σου καὶ Κύριον,
ὅπως οἰκτειρήσῃ προσκεκρουκότας ἡμᾶς
καὶ τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς λυτρώσηται.

Christ et Paranicas, «Anthologia graeca carminum christianorum».

Ἰωσὴφ ὑμνογράφος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Β' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Η ΚΟΛΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ

Ἡ «Κόλασις» εἶναι τὸ πρῶτον ἐκ τῶν τριῶν μερῶν τοῦ ἀθανάτου ποιητικοῦ μεγαλουργήματος τοῦ Δάντου «Θεία Κωμῳδία». Τὰ ἄλλα δύο εἶναι τὸ «Καθαρτήριον» καὶ ὁ «Παράδεισος». Ὁ μέγας Ἰταλὸς ποιητὴς περιγράφει μετὰ καταπληκτικῆς λεπτομερείας φανταστικὸν ταξίδιόν του εἰς τὸν «ἄλλον κόσμον». Ἔχων ὡς ὁδηγὸν τὸν Βιργίλιον κατέρχεται εἰς τὸν Ἅδην καὶ περιέρχεται τὴν Κόλασιν, περιγράφει δὲ παραστατικώτατα καὶ μὲ χάριν ὅσα ἐκεῖ εἶδεν. Αποτελεῖ δὲ ἡ περιγραφὴ αὕτη ἐξιδανίκευσιν τῶν περὶ Κολάσεως παραστάσεων τῶν συγχρόνων του, ὡς αὗται διεμορφώθησαν διὰ τῶν μεσαιωνικῶν παραδόσεων, ἀφηγήσεων καὶ κηρυγμάτων διαφόρων ἀσκητῶν καὶ μοναχῶν, οἵτινες ἐπεδίωκον δι' αὐτῶν νὰ ἀποτρέψουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰς κακὰς πράξεις. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο ἔργον θεωρεῖται ἓν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας, ἔχει δὲ μεταφρασθῆ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας.

α') Τὸ φοβερὸν δάσος

Ἆσμα Α'

Ἔτεμον μέσην τὴν ὁδὸν τοῦ βίου,
ὁπότ' εὑρέθην εἰς ζοφῶδες δάσος,
τῆς κατ' εὐθεῖαν ἐκτραπεὶς ἐξόδου.
Χαλεπὸν πρᾶγμα νὰ εἰπῶ πῶς ἦτο
τραχὺ τὸ δάσος, ἄγριον, νευρῶδες.
Αὐτοῦ καὶ μόν' ἡ μνήμη φέρει τρόμον.
Μόλις αὐτῆς πικρότερος ὁ τάφος.
Ἀλλ' ἵν' ἀφηγηθῶ καὶ τὰ καλά του,
θὰ εἴπω κι εἴ τι ἄλλο εἶδ' αὐτόθι.
Πῶς εἰς αὐτὸ εἰσῆλθον δὲν ἠξεύρω.
Τοσοῦτο μ' εἶχεν ὕπνος καταλάβει,
ὥστε τὸν δρόμον τὸν ὀρθὸν ἀφῆκα.
Εἰς πρόποδας δὲ λόφου ὡς ἀφίχθην,
ὅστις τὸ τέρμα ἦτο τῆς κοιλάδος
τῆς ἐμβαλούσης φόβον τῇ ψυχῇ μου,
καὶ ἀναβλέψας εἶδον πῶς τὰ νῶτα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτοῦ ἐχρύσου ἤδη ὁ πλανήτης,
ὁ ὁδηγῶν εἰς τὰς εὐθείας τρίβους·
ὁ φόβος μου ἐκόπασεν ὀλίγον,
ὁ ἔνδον τῆς καρδίας μου λιμνάσας
κατὰ τὴν νύκτα τῶν δεινῶν ἐκείνην.
῾Ως δὲ ἀσθμαίνων ὁ ἐκ τοῦ πελάγους
εἰς τὴν ἀκτὴν περισωθεὶς τὸ κῦμα
τὸ κινδυνῶδες στρέφεται καὶ βλέπει,
οὕτως ἐστράφη, ὑπεκφεύγουσά με,
καὶ ἡ ψυχή μου νὰ ἰδῇ τὸν δρόμον,
ὃν ζῶν οὐδέποτέ τις καταλείπει.

β΄) Τὰ τρία θηρία

Μικρὸν ἀναπαυθείς, βαρὺς τὸ σῶμα,
τὴν ξηρὰν ράχιν ἤρχισ᾽ ἀναβαίνων
κι ἦν πάντοτε ὁ βαίνων ποὺς ὁ κάτω.
᾽Αρξάμενος δὲ μόλις τῆς ἀνόδου,
ἐμπρός μου βλέπω πάρδαλιν ταχύπουν,
κατάστικτον πᾶν ἔχουσαν τὸ δέρμα.
Οὐδόλως ἀπεχώρει ἀπ᾽ ἐμπρός μου
κι ἐκώλυε τὸ βῆμα μου. Πολλάκις
νὰ ὀπισθοδρομήσω ἀπεστράφην.
Τῆς πρώτης ἦτον χαραυγῆς ἡ ὥρα·
ὁ δ᾽ ἥλιος ὑψοῦτο μετ᾽ ἀστέρων,
τῶν συνοδῶν του, ὅτε θεῖος ἔρως
ἔπλασε πρῶτον τὰ καλὰ ἐκεῖνα.
Νέα ἀφορμὴ ἐλπίδων μοὶ ἐφάνη
τοῦ θηρὸς τούτου ἡ πολύχρους ὄψις,
τὸ γλυκὺ ἔαρ, τῆς αὐγῆς ἡ ὥρα.
᾽Εκ νέου πλὴν μ᾽ ἐνέβαλεν εἰς φόβους·
ἐπιφανείς μοι αἰφνιδίως λέων.
᾽Εφαίνετο ὡς κατ᾽ ἐμοῦ προβαίνων
τὴν κεφαλὴν ὀρθὴν καὶ πειναλέος.
᾽Ελύσσα κι οἱ ἀέρες ἐφρικίων.
Καὶ ἀδηφάγος λύκαινα κατόπιν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἰσχύσαρκον, ἀλλ' ἄπληστον θηρίον,
πολλοὺς εἰς θλίψεις ἐμβαλὸν τῶν ζώντων.
Αὐτῆς μ' ἐπίεσεν ἡ ὄψις τόσον
καὶ νάρκην μοὶ ἐνέβαλε δειλίας,
ὥστ' ἀπηλπίσθην ν' ἀναβῶ ὡς ἄνω.
Ὡς δ' ὁ ἐκθύμως ἀγαπῶν τὰ κέρδη,
ὅταν ἐπέλθῃ ἡ ὥρα τῆς ζημίας,
ἐν λογισμοῖς καὶ θλίβεται καὶ κλαίει,
τὸ τέρας τὸ ἀνήμερον ὁμοίως
πρὸς ἐμὲ βαῖνον βῆμα μετὰ βῆμα,
ὅπου σιγᾷ ὁ ἥλιος μὲ ὤθει.

γ') Ἐπιγραφὴ τῆς πύλης τῆς κολάσεως

Ἆσμα Γ'

«Ἐγὼ εἰς τὴν πενθήρη φέρω πόλιν,
ἐγὼ εἰς τὴν ἀΐδιον ὀδύνην
καὶ πρὸς τὰ στίφη τῶν ἀπολωλότων
ἐτελειώθην πρὸς δικαιοσύνην.
Μ' ἀνήγειρεν ἡ δύναμις ἡ θεία
κι ἡ πανσοφία καὶ ὁ πρῶτος ἔρως·
οὐδὲν ἐπλάσθη πρὸ ἐμοῦ, πλὴν ὅσα
αἰώνια· κι ἐγὼ εἶμ' αἰωνία.
Ὁ εἰσιὼν πᾶσαν ἐλπίδ' ἀφίτω».

δ') Ἡ λαῖλαψ

Ἆσμα Ε'

Τοτ' ἤρχισαν τῆς θλίψεως οἱ γόοι
ν' ἀκούωνται κι ἦλθον εἰς μέρος, ὅπου
πλεῖστος κλαυθμὸς μοῦ ἔπληττε τὰ ὦτα.
Βωβὸν φωτὸς τὸ μέρος ἦν ἐκεῖνο
καὶ ἐμυκᾶτο ὡς θαλασσοκλύδων,
ὃν ἄνεμοι μαστίζουν ἐναντίοι.
Ἀκάματος ἡ τῶν νερτέρων λαῖλαψ
τὰ πνεύματα ἐν σίφωνι συστρέφει,
συγκρούει καὶ κτυπᾷ καὶ τραυματίζει.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πρὸ τοῦ κρημνοῦ δὲ ὅσοι ἀφικνοῦνται,
ἐκεῖ κραυγαὶ καὶ οἰμωγαὶ καὶ θρῆνοι,
τὴν ἀρετὴν τὴν θείαν βλασφημοῦσιν.
Ἤκουσα ὅτι τιμωροῦνται οὕτως
οἱ σαρκικῶν ἁμαρτιῶν ἐργάται,
οἱ εἰς ὁρμὰς τὸν νοῦν ὑποδουλοῦντες.
Τοὺς πελαργοὺς ὡς ἐν χειμῶνος ὥρᾳ
φέρουσι κατ' ἀγέλας τὰ πτερά των,
τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ ἡ λαῖλαψ
ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἄνω καὶ κάτω φέρει·
οὐδ' ἔχουσιν ἐλπίδα, ἡ ποινή των
οὐχὶ νὰ παύσῃ, κἂν νὰ μετριάσῃ.
Καὶ ὡς οἱ γερανοὶ ψάλλοντες θρήνους
εἰς μακροὺς στίχους τὸν ἀέρα τέμνουν,
ὁμοίως εἶδον, ἐκπεμπούσας γόους,
σκιὰς ἐκείν' ἡ συμφορὰ νὰ φέρῃ.

Μετάφρασις Ἀλ. Ραγκαβῆ — Δάντης

2. ΕΛΕΥΘΕΡΩΘΕΙΣΑ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Ἡ «Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλὴμ» εἶναι ἐποποιία ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν Σταυροφοριῶν.

Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ οἱ Σταυροφόροι φθάνουν στὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἆσμα Γ'

Μὲ τὶς δροσιὲς ἐπρόβαινε ἡ αὐγὴ χαριτωμένη,
μὲ μύρια τῆς παράδεισος λουλούδια στολισμένη,
ὅταν μὲς στὸ στρατόπεδο, π' ἄγρυπνο ἑτοιμαζότουν,
βοὴ καὶ ἁρμάτων ταραχὴ γύρω, παντοῦ ἁπλωνότουν.
Καὶ μόλις ὅλο τῆς αὐγῆς ἐφάνηκε τ' ἀστέρι,
οἱ σάλπιγγες χαρούμενες ἀντήχησαν στ' ἀέρι.
Ὁ πολεμάρχος μὲ γλυκοὺς τρόπους τοὺς ὁδηγάει,
πότε τοὺς βάνει χαλινό, πότε τοὺς ἀκλουθάει.
Ἔργο πλιὸ δύσκολο παρὰ κανεὶς νὰ σταματήσῃ
τὸ κύμα, ποὺ σηκώνεται τὸ βράχο νὰ χτυπήσῃ,
ἢ στὸν βοριὰ ν' ἀντισταθῆ ποὺ τὰ βουνὰ κλονίζει

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ τὰ καράβια σύσσωμα στὴ θάλασσα βυθίζει.
Δὲν θέλει τὴν ὁλόθερμην ὁρμή τους νὰ βαστάξη,
ἀλλ' ἑνωμένοι νὰ προβοῦν καὶ μὲ πολέμια τάξη.
Ἔχει καθένας τους φτερὰ στὰ πόδια, στὴν καρδία,
τὸν κόπο δὲν αἰσθάνονται κι ἐμπρὸς πετοῦν μὲ βία.
Κι ὅταν μὲ ἀχτίνες φλογερὲς ὁ ἥλιος ἀνεβαίνη
καὶ τοὺς ἀγροὺς ἀνάβοντας χόρτα κι ἀνθοὺς ξεραίνη,
ἰδοὺ τὴν Ἱερουσαλὴμ ξανοίγουν ἐμπροστά τους,
ἰδοὺ στὴν Ἱερουσαλὴμ στρέφουν τὰ βλέμματά τους.
Τὴν χαιρετοῦν ὁλόχαροι, μὲ πόθο τὴν κοιτάζουν,
καὶ μύρια στόματα μεμιᾶς «Ἱερουσαλὴμ» φωνάζουν.
Ἔτσι κι οἱ ναῦτες, ποὺ στεριὲς ἀγνώριστες γυρεύουν
καὶ μέσα σὲ ἄγρια σκοτεινὰ πέλαγα ταξιδεύουν,
παλεύοντας μὲ τὸ βοριὰ καὶ τὴ θαλασσοζάλη,
ἂν ξάφνου ὁ τόπος ποὺ ζητοῦν ἀγνάντια τους προβάλη
τὸν χαιρετοῦν, ὅλοι σ' αὐτὸν μὲ τὴν καρδιά πετιῶνται
καὶ πλιὸ τὲς ἔρημες νυχτιές, τοὺς κόπους δὲ θυμῶνται.
'Αλλ' ἡ χαρά, ποὺ ἔλαμψε στῶν Χριστιανῶν τὰ στήθη,
ἀγάλι' ἀγάλια ἐσβήστηκε κι ἄλλο αἴσθημα ἐγεννήθη,
ἀγάπης, φόβου, σεβασμοῦ, ποὺ τὲς καρδιὲς νικάει.
Καὶ πλέον κανεὶς τὰ βλέμματα νὰ ὑψώση δὲν τολμάει
ὅπου γιὰ μᾶς ἕνας Θεὸς ἔγινε μέγα θύμα
κι ἐθάφτη καὶ ὁλοζώντανος ἐβγῆκε ἀπὸ τὸ μνῆμα.
Στεναγμοί, λόγια θλιβερὰ καὶ παραπονεμένα,
σημεῖα χαρᾶς καὶ δέησες καὶ δάκρυα πικραμένα
γύρω παντοῦ σηκώνονται καὶ δυνατὰ βουΐζουν,
σὰν ὅταν μέσα στὰ κλαδιὰ οἱ ἄνεμοι σφυρίζουν,
ἢ ὅταν βράχους κι ἔρημες ἀκρογιαλιὲς χτυπάη
ἡ θάλασσα καὶ ἀφρίζοντας βραχνόφωνα βογγάει.
Γυμνοὶ τὰ πόδια προχωροῦν ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι,
τὰ ὁλόχρυσα στολίσματα βγάνουν ἀπ' τὸ κεφάλι
καὶ ἀπ' τὶς καρδιὲς τ' ἀκάθαρτα πάθη ποὺ τὲς μολύνουν,
τὶς ἁμαρτίες ὁμολογοῦν καὶ πικρὰ δάκρυα χύνουν:
«Τὸ χῶμα, ποὺ τὸ αἷμα σου ἔβρεξε, νὰ φιλήσω,
Χριστέ μου, καὶ μὲ κλάματα θερμὰ νὰ τὸ ποτίσω.
Τί στέκεις, παγωμένη μου καρδιά, κι ἐσεῖς τί ἀργεῖτε,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μάτια μου κακορίζικα, δυὸ βρύσες νὰ γενῆτε !
Συντρίψου, ἀχάριστη καρδιά, στὸ κρίμα βυθισμένη,
ἢ κλάψα ἀπαρηγόρητη κι αἰώνια σὲ προσμένει !».

Μετάφρασις Ἰουλίου Τυπάλδου — Τουρκουάτος Τάσσος

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

---

1. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ

Μὲ τὴν αὐγὴ καὶ ἡ θάλασσα μενεξεδένια
λάμπει καὶ μὲ τὸ φῶς τὰ πάντα ξανανιώνουν.
Νά ἡ ἄνοιξη γυρίζει, νά τὸ χελιδόνι
στὸν Παρθενώνα ξαναχτίζει τὴ φωλιά του.
Πανίερη Ἀθηνᾶ, τίναξε τὸ πουλί σου
στ' ἀμπέλια μας ἀπάνου τὰ σαρακωμένα.
Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Ἀγάλια ἀγάλια ἀποχρυσώνεται τὸ κύμα,
νά ἡ ἄνοιξη γυρίζει, μὰ στὰ κορφοβούνια
τοῦ Προμηθέα τὰ σπλάχνα σκίζοντας ἕνα ὄρνιο
μεγάλο, ἀσάλευτο ξανοίγεται μακριάθε·
γιὰ νὰ διώξης τὸ μαῦρο γύπα, ποὺ σὲ τρώει,
ἁρμάτωσέ μας, νέε νησιώτη, τὸ καράβι.
Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Τ' ἀνάκρασμα τ' ἀκοῦτε τῆς ἀρχαίας Πυθίας;
«Νίκη στῶν ἡμιθέων τ' ἀγγόνια !» Ἀπὸ τὴν Ἴδη
ὡς τῆς Νικαίας τ' ἀκρογιάλια ξανανθίζουν
αἰώνιες οἱ ἐλιές. Μὲ τ' ἅρματα στὰ χέρια,
ἐμπρός! Τὰ ὕψη τῶν βουνῶν ἂς τ' ἀνεβοῦμε
τοὺς Σαλαμίνιους ἀντίλαλους ξυπνώντας !
Ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κι ἔλα, ἑτοιμάστε τὰ λευκὰ φορέματά σας,
ἀρραβωνιαστικιές, γιὰ νὰ στεφανωθῆτε
στὸ γυρισμὸ τοὺς ἀκριβούς σας· μὲς στὸ λόγγο
γι' αὐτούς, ποὺ σᾶς γλιτώσανε, κόφτε τὴ δάφνη.
Ἀγνάντια στὴ σκυφτὴ καὶ ντροπιασμένη Εὐρώπη,
ἄς πιοῦμε ξέχειλη τὴ δόξα, παλικάρια.
Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Ὅ,τι ἔγινε, μπορεῖ νὰ ξαναγίνη, ἀδέλφια!
Στῶν πυρωμένων τούτων βράχων τὴ λαμπράδα
μὲ σάρκα θεία μπόρεσ' ὁ ἄνθρωπος νὰ ντύση
τὸ φωτερώτερο κι ἀπ' ὅλα τὰ ὄνειρά του.
Κι ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ βουβὴ ἐκεῖ πέρα θὰ εἶναι;
Κι ἐμεῖς ἑνὸς ξεροῦ κορμοῦ ξερόκλαδα ἐκεῖ πέρα;
Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Τὸ Μαραθώνιο πεζοδρόμο ἀκολουθώντας
κι ἂν πέσωμε, τὸ χρέος μας ἔχομε κάμει!
Καὶ μὲ τὸ αἷμα τοῦ προγόνου μας Λεωνίδα,
τὸ αἷμα μας, θριάμβων αἷμα, ταιριασμένο,
θὰ πορφυρώση τὸν καρπὸ τὸν κοραλλένιο
καὶ τὸ σταφύλι τὸ κρεμάμενο στὸ κλῆμα.
Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Τῆς ἱστορίας μᾶς φέγγουν τρεῖς χιλιάδες χρόνια.
Ὀρθοί! Καὶ πρόβαλε ἀπὸ τώρα τὸ παλάτι
στὸν τόπο ἐκεῖ, ποὺ λύθηκαν τὰ κακὰ μάγια
κι ὁ φοίνικας ξαναγεννιέται ἀπὸ τὴ στάχτη.
Στὶς ἀμμουδιὲς τῆς Μέκκας, διῶξε το, Ἥλιε,
τὸ μισοφέγγαρο μακριὰ ἀπ' τὸν οὐρανό μας...
Ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
θεία εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Μετάφρασις Κ. Παλαμᾶ — Φρειδερίκος Μιστράλ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1806 ἐπεχείρησε μεγάλην περιήγησιν ἀπὸ Παρισίων μέχρις Ἱερουσαλήμ. Ἀφοῦ μετέβη διὰ ξηρᾶς εἰς Μιλάνον, Βενετίαν καὶ Τεργέστην, ἐπεβιβάσθη πλοίου καὶ διαπλεύσας τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὸ Ἰόνιον ἀπεβιβάσθη εἰς Μεθώνην. Ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθη τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς Πελοποννήσου, κατόπιν τὰς Ἀθήνας, ὁπόθεν διὰ τοῦ Αἰγαίου συνέχισε τὸ ταξίδιόν του.

Τῆς περιηγήσεως ταύτης ἐδημοσίευσε θαυμασίαν περιγραφὴν εἰς δίτομον ἔργον μὲ τὸν τίτλον «Ὁδοιπορικόν», μέγα μέρος τοῦ ὁποίου καταλαμβάνει ἡ περιήγησις εἰς τὴν τότε τουρκοκρατουμένην Ἑλλάδα.

Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ἀκρόπολις

Τέλος πάντων ἀνέτειλεν ἡμῖν ἡ μεγάλη τῆς εἰς Ἀθήνας εἰσόδου ἡμέρα. Ἱππεύσαντες τὴν ἐπιοῦσαν 23ην Αὐγούστου, περὶ τὴν τρίτην τῆς πρωΐας ὥραν, ἠρξάμεθα ἐν σιωπῇ τῆς πορείας διὰ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ· δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω ὅτι οὐδὲ ὁ εὐσεβέστερος τῶν ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Δήμητρος μεμυημένων ᾐσθάνθη συγκίνησιν τῆς ἐμῆς μικροτέραν. Πάντες εἴχομεν ἐνδυθῆ τὰ ἑορτάσιμα ἐνδύματα, ὁ δὲ γιανίτσαρος ἀνέτρεψε τὸ ἔσω τῆς κιδάρεως μέρος ὡς καθαρώτερον καὶ παρὰ τὸ σύνηθες ἔψηξε τοὺς ἵππους.

Ὑπερβάντες τὴν κοίτην ποταμοῦ, Σαρανταποτάμου καλουμένου, τοῦ Ἐλευσινίου πιθανῶς Κηφισοῦ, εἴδομεν λείψανα χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν κειμένων ἐπὶ τοῦ τάφου ἴσως τοῦ Ζάρηκος ἐκείνου, ὃν αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων ἐδίδαξε τὴν μουσικήν. Μετὰ δὲ μικρὸν ἄλλα πάλιν ἐρείπια ἐδείκνυον ἡμῖν ποῦ ὑψοῦντο τὰ μνήματα τοῦ Εὐκόλπου καὶ Ἱπποθόοντος. Εὕρομεν δὲ καὶ τοὺς Ρειτοὺς ἢ ρεύματα ἁλμυροῦ ὕδατος. Περὶ αὐτὸν περίπου τὸν τόπον ὕβριζεν ὁ ὄχλος κατὰ τὴν πομπὴν τοὺς διαβάτας εἰς ἀνάμνησιν τῶν ὕβρεων, ἃς γραῖά τις ἐτόλμησε νὰ προφέρῃ κατὰ τῆς Δήμητρος. Ἐκεῖθεν μεταβάντες πρὸς τὴν ἐσχάτην ἄκραν τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμῖνος εἰσέδυμεν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ὀρέων Πάρνηθος καὶ Αἰγάλεω σχηματιζόμενον στενόν, ὅπερ καλεῖται Μυστικόν. Εἴδομεν μετ᾽ οὐ πολὺ καὶ τὴν ἐν Δαφνίῳ μονήν, ἀνεγηγερμένην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀρχαιοτέρων, μικρὸν δὲ πορρωτέρω παρετηρήσαμεν συντρίμματά τινα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Καταστάντος τέλος πλατυτέρου τοῦ στενοῦ εἴδομεν αἴφνης τὴν πεδιάδα τῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀθηνῶν, παραμείψαντες τὸ ὄρος Ποικίλον, ὑψούμενον ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ καὶ φράττον τὴν θέαν.

Οἱ τὴν πόλιν τοῦ Κέκροπος ἐπισκεπτόμενοι περιηγηταὶ ἀφικνοῦνται συνήθως εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ Πειραιῶς ἢ τῆς Εὐβοίας, στερούμενοι οὕτω μέγα μέρος τοῦ θεάματος· καθότι ἡ Ἀκρόπολις δὲν φαίνεται τοῖς διὰ θαλάσσης ἀφικνουμένοις, ὁ δὲ Ἄγχεσμος ἐπιπροσθεῖ τοῖς ἐξ Εὐβοίας ἐρχομένοις. Ἐγὼ ὅμως ἀγαθῇ τύχῃ ἔφθασα εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς ὁδοῦ, ἀφ' ἧς φαίνεται ἡ πόλις ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητι αὐτῆς.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, ὅπερ εἶδον, ἦτο ἡ Ἀκρόπολις φωτιζομένη ὑπὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου· ὑψοῦτο δὲ καταντικρὺ πέραν τῆς πεδιάδος καὶ ἐφαίνετο ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ Ὑμητοῦ, σχηματίζοντος τὸν ὁρίζοντα τῆς εἰσόδου ταύτης. Παρίστα δὲ συγκεχυμένον μεῖγμα ἐκ κιονοκράνων τῶν Προπυλαίων, κιόνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐρεχθέως, ἐπάλξεως τειχῶν κανονοφόρων, γοτθικῶν ἐρειπίων, χριστιανικῶν καὶ ὀθωμανικῶν καλυβῶν. Δύο μικροὶ λοφίσκοι, ὁ Ἄγχεσμος καὶ τὸ Μουσεῖον, ὑψοῦντο ὁ μὲν πρὸς ἄρκτον, ὁ δὲ πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως· μεταξὺ δὲ τούτων ἔκειντο παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτῆς αἱ Ἀθῆναι. Αἱ πεπλατυσμέναι τῆς πόλεως ταύτης στέγαι, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὑψοῦντο μιναρέδες, κυπάρισσοι, ἐρείπια, μεμονωμέναι στῆλαι καὶ θόλοι τζαμίων ἐστεμμένων φωλεαῖς γερανῶν, παρεῖχον τερπνὸν θέαμα, φωτιζόμενα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου. Καὶ ἀνεγνώριζε μέν τις τὰς Ἀθήνας ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν, ἐννόει ὅμως καὶ ὅτι δὲν κατῴκει πλέον ἐν αὐταῖς ὁ λαὸς τῆς Ἀθηνᾶς.

Αἱ Ἀθῆναι ὑψοῦνται ἐν μέσῳ πεδιάδος ὁριζομένης ὑπὸ σειρᾶς λόφων καὶ ἀποληγούσης εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπὸ τῆς θέσεως, ἀφ' ἧς ἐθεώρουν τὴν κοιλάδα ταύτην, ἐφαίνετο διῃρημένη εἰς τρεῖς οἱονεὶ ζώνας, ἐκτεινομένας παραλλήλως ἀπὸ ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν. Ἡ πρώτη τούτων, ἡ ἐγγυτέρα, ἦτο ἀκαλλιέργητος καὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐρεικῶν, ἡ δευτέρα περιεῖχεν ἀγροὺς ὠργωμένους καὶ νεωστὶ θερισθέντας, ἡ δὲ τρίτη μακρὸν δάσος ἐλαιῶν, ἐκτεινόμενον κυκλοτερῶς πως ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰλισοῦ μέχρι τοῦ Ἀγχέσμου καὶ τοῦ Φαληρικοῦ. Ὁ Κηφισὸς διαβρέχει τὸ δάσος τοῦτο, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος φαίνεται ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐλαίας, ἥτις κατὰ διαταγὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀνεβλάστησεν ἐκ τῆς γῆς· ὁ δὲ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἄνυδρος Ἰλισὸς κεῖται πρὸς τὴν ἄλλην τῶν Ἀθηνῶν ἄκραν, μεταξὺ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τῆς πόλεως. Ἡ πεδιὰς αὕτη δὲν εἶναι ἐντελῶς ὁμαλή, ἀλλὰ μικρὰ σειρὰ λόφων διακλαδιζομένων ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ σχηματίζει διάφορα ὑψώματα, ἅτινα οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόσμησαν ἀλληλοδιαδόχως διὰ μνημείων.

Πάντα ταῦτα δὲν ἠδυνάμην τότε ἀρκούντως νὰ θαυμάσω, κατεχόμενος ὑπὸ ζωηροτάτης συγκινήσεως· διότι, καθ᾽ ὅσον προὐχώρουν εἰς Ἀθήνας, ᾐσθανόμην ἀγαλλίασίν τινα, ἀφαιροῦσαν τὴν δύναμιν τοῦ σκέπτεσθαι. Ἀλλὰ τὰ τὴν καρδίαν μου διαταράσσοντα αἰσθήματα ἦσαν πολλῷ διάφορα ἐκείνων, ἅπερ μὲ κατέλαβον, ὅτε εἶδον τὰ ἐρείπια τῆς Λακεδαίμονος· καθότι ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι διετήρησαν καὶ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τὸν διάφορον αὐτῶν χαρακτῆρα, καὶ τὰ μέν εἰσι πένθιμα, σοβαρὰ καὶ ἠρημωμένα, τὰ δὲ χαριέστατα, φαιδρὰ καὶ κατῳκημένα. Θεωρῶν τις τὴν πατρίδα τοῦ Λυκούργου κατέχεται ὑπὸ λογισμῶν ἀρρενωπῶν, ἐμβριθῶν καὶ σπουδαίων, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ ἐνισχύεται καὶ ἀνυψοῦται, ἐνῷ ἐμπρὸς τῆς πατρίδος τοῦ Σόλωνος καταγοητεύεται ὑπὸ τῶν θελγήτρων τῆς εὐφυΐας καὶ συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου ὡς νοήμονος καὶ ἀθανάτου ὄντος. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὑψηλὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰσὶ περιβεβλημένα ἐν Ἀθήναις χάριν τινά, ἧς ἀμοιροῦσιν ἐν Σπάρτῃ. Ὁ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔρως ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις οὐχὶ ἔνστικτον τυφλόν, ἀλλ᾽ αἴσθημα ἐσκεμμένον καὶ θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς φιλοκαλίας ἐν πᾶσι, δι᾽ ἧς ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτοὺς τόσῳ πλουσιοπαρόχως. Μεταβαίνων τέλος ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Σπάρτης εἰς τὰ τῶν Ἀθηνῶν ᾐσθάνθην ὅτι ἐπεθύμουν μὲν ν᾽ ἀποθάνω μετὰ τοῦ Λεωνίδου, ἀλλὰ καὶ νὰ ζήσω μετὰ τοῦ Περικλέους.

Ἐβαδίζομεν λοιπὸν πρὸς τὴν μικρὰν ταύτην πόλιν, ἥτις ἔχουσα δεκαπέντε ἢ εἴκοσι λευγῶν ἔκτασιν, πληθυσμὸν δὲ ὅσον ἓν τῶν ἐν Παρισίοις προαστίων, ἀντισταθμίζει τὴν ἐν τῇ οἰκουμένῃ δόξαν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας...

Οὐδὲν ἄλλο κατ᾽ ἐμὲ περιποιεῖ τοῖς Ἕλλησι τοσαύτην δόξαν, ὅσην οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κικέρωνος: *«Ἐνθυμοῦ, Κόϊντε, ὅτι ἄρχεις Ἑλλήνων, πᾶσι μὲν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἥμερα καὶ φιλάνθρωπα ἤθη μεταδόντων, πάσας δὲ παρ᾽ ἡμῖν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας εἰσαγαγόντων»*. Ἐὰν ἀναλογισθῇ τις ὁποία ἐπὶ Καίσαρος καὶ Πομπηΐου

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὑπῆρχεν ἡ Ρώμη, ὁποῖος δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Κικέρων, λαμπρὸν τῷ ὄντι εὑρήσει ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις λόγοις ἐγκώμιον.

['Ακολουθεῖ μακρὰ περιγραφὴ τῆς πόλεως, τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν σπουδαιοτέρων μνημείων].

Τὴν ἐπιοῦσαν, περὶ τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν τῆς πρωΐας ὥραν, ἀνέβημεν εἰς τὴν 'Ακρόπολιν, ἧς ἡ κορυφὴ περιέχεται ὑπὸ τειχῶν, τῶν μὲν ἀρχαίων, τῶν δὲ μεταγενεστέρων, ἐνῷ ἄλλα πάλιν περικυκλοῦσι τὴν βάσιν αὐτῆς. 'Εν τῷ περιπεφραγμένῳ τούτῳ χώρῳ κεῖνται κατὰ πρῶτον τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ τῶν Προπυλαίων· ὄπισθεν δὲ τούτων πρὸς ἀριστερὰν βλέπει τις τὸ Πανδρόσειον καὶ τὸν διπλοῦν ναὸν τοῦ 'Ερεχθέως Ποσειδῶνος καὶ τῆς πολιούχου 'Αθηνᾶς. 'Επὶ τοῦ ὑψηλοτέρου τέλος ἄκρου τῆς 'Ακροπόλεως ὑψοῦται ὁ ναὸς τῆς Παρθένου 'Αθηνᾶς· τὸ δὲ ἐπίλοιπον διάστημα πληροῦσιν ἐρείπια ἀρχαίων τε καὶ μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν, σκηναί, ὅπλα καὶ καλύβαι Τούρκων.

Ὁ βράχος τῆς 'Ακροπόλεως ἔχει ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ὀκτακοσίων περίπου ποδῶν μῆκος καὶ τετρακοσίων πλάτος· τὸ δὲ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν ᾠοειδές, τοῦ ὁποίου ἡ ἔλλειψις καθίσταται στενωτέρα, ἐφ' ὅσον διήκει πρὸς τὸν Ὑμηττόν. Εἰκότως δὲ δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ βράχος οὗτος ἐλαξεύθη ἐπίτηδες, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς βάθρον εἰς τὰς στεφούσας αὐτὸν μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομάς. Δὲν θέλω ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα νὰ περιγράψω λεπτομερῶς ἕκαστον μνημεῖον ἀλλὰ παραπέμπω εἰς τὰ τοσάκις παρ' ἐμοῦ μνημονευθέντα ποιήματα περὶ τούτων, καὶ μὴ ἐπαναλαμβάνων ὅσα δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἀλλαχοῦ, περιορίζομαι εἰς γενικάς τινας μόνον σκέψεις.

Ὁ θεωρῶν τὰ μνημεῖα τῶν 'Αθηνῶν θαυμάζει κατὰ πρῶτον τὸ ὡραῖον αὐτῶν χρῶμα· καθότι, ἐνῷ παρ' ἡμῖν ὁ καθαρώτερος λευκὸς λίθος ταχέως καταντᾷ μέλας ἢ προσινωπὸς ὑπὸ μεστὴν καπνοῦ καὶ ὄμβρων ἀτμοσφαίραν, ἐν Ἑλλάδι ὁ αἴθριος οὐρανὸς καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ ἡλίου παρέχουσι τῷ μαρμάρῳ τῆς Πάρου καὶ τῆς Πεντέλης χρῶμα χρυσοειδές, ὡς τὸ τοῦ ὡρίμου στάχυος ἢ τῶν φθινοπωρινῶν τῆς ἀμπέλου φύλλων. Ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἁρμονία καὶ ἡ ἁπλότης τῶν ἀναλογιῶν ἕλκουσιν εἶτα τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ, μὴ βλέποντος ὡς παρ' ἡμῖν ρυθμὸν ἐπὶ ρυθμῷ, στήλην ἐπὶ στήλῃ καὶ θόλους ἐπὶ θόλοις.

Ὁ ναὸς τῆς 'Αθηνᾶς λ.χ. εἶναι ἢ μᾶλλον ἦτο ἁπλοῦν ἐπίμηκες

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παραλληλόγραμμον κοσμούμενον ὑπὸ περιστυλίου, προνάου ἢ στοᾶς καὶ ὑψούμενον εἰς τρεῖς βαθμίδας, αἵτινες διῆκον περὶ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα. Ὁ πρόναος κατεῖχε τὸ τρίτον περίπου τοῦ ὅλου τοῦ Παρθενῶνος μήκους, τὸ δὲ ἔνδον αὐτοῦ διῃρεῖτο εἰς δύο μέρη, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοίχου, τὸ δὲ φῶς λαμβάνοντα ἐκ τῆς θύρας· καὶ ἐν ἑνὶ μὲν τούτων ἵστατο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργον τοῦ Φειδίου, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἐφυλάττετο ὁ θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων. Οἱ κίονες τοῦ περιστυλίου καὶ τοῦ προνάου ἐστηρίζοντο ἀμέσως ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ ναοῦ· ἦσαν δὲ ἄνευ στυλοβάτου, ραβδωτοὶ καὶ δωρικοὶ τὸν ρυθμόν, ἔχοντες ὕψος μὲν ποδῶν τεσσαράκοντα καὶ δύο, περιφέρειαν δὲ πρὸς τὴν βάσιν δεκαεπτὰ καὶ ἡμίσεος· ἡ δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις ἦτο ποδῶν ἑπτὰ καὶ δακτύλων τεσσάρων.

Τὰ δωρικὰ τρίγλυφα, ἅτινα ἐκόσμουν τὸ διάζωμα τοῦ θριγκοῦ, ἐχώριζον ἀπ' ἀλλήλων μετόπαι, μικροὶ δηλαδὴ μαρμάρινοι ἄβακες ἐφ' ὧν ὁ Φειδίας καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἔγλυψαν τὴν κατὰ τῶν Λαπιθῶν μάχην τῶν Κενταύρων. Τὸ διάζωμα τοῦ ἔξωθεν τοίχου τοῦ σηκοῦ ἐκοσμεῖτο ἐπίσης δι' ἀναγλύφων, παριστώντων ἴσως τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, ἐνῷ ἕτερα πάλιν, ὡραῖα καὶ ταῦτα, εἰ καὶ ἀνήκοντα τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἣν ἀνεγεννήθη ἡ τέχνη, ἐπλήρουν τὰ δύο ἀετώματα τοῦ ναοῦ· τὰ δὲ ἀναθήματα καὶ αἱ ἀπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους σκυλευθεῖσαι ἀσπίδες ἀνηρτῶντο ἔξωθεν τοῦ οἰκοδομήματος, ἔνθα φαίνονται εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῆς κατὰ τὸν Ὑμηττὸν τοῦ ναοῦ προσόψεως οἱ ἐκ τῶν ἀσπίδων τούτων κυκλοτερεῖς τύποι...

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις δικαίως ἐθαυμάσθη ὑπό τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὡς ἀριστούργημα τῆς τεκτονικῆς. Ἡ ἁρμονία καὶ ἡ δύναμις πασῶν τῶν ἐν αὐτῷ ἀναλογιῶν εἰσὶν ἔτι καταφανεῖς καὶ ἐν τοῖς ἐρειπίοις· καθότι πολὺ ἤθελεν ἀπατᾶσθαι ὁ φανταζόμενος τὸν ναὸν τοῦτον ὡς οἰκοδόμημα χαρίεν μέν, ἀλλὰ μικρὸν καὶ πεφορτισμένον γλυφαῖς καὶ ἐγκάρποις, ὡς τὰ παρ' ἡμῖν, ἐν οἷς προσυπάρχει ἐνδεές τι, ὅταν ἐπιδιώκηται ἡ κομψότης, ἢ βαρύ, ὅταν ἡ μεγαλοπρέπεια. Ἀλλὰ παρατηρήσατε πόσῳ ἐπιτυχῶς συνεμετρήθη τὸ πᾶν ἐν τῷ Παρθενῶνι. Δωρικὴ τοῦ ναοῦ τούτου ἡ τεκτονική, τὸ δὲ ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ μικρὸν τοῦ κίονος ὕψος διεγείρει ἀμέσως τὴν ἰδέαν τῆς διαρκείας καὶ ἑδραιότητος· ἀλλ' ὁ δωρικὸς οὗτος κίων, ὅστις καὶ βάσεως στερεῖται, ἤθελεν ἀποβῇ πολὺ βαρύς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ὁ πολυμήχανος Ἰκτῖνος κατασκευάζει τὸν κίονα ραβδωτὸν καὶ ἀνυψοῖ αὐτὸν διὰ δύο βαθμίδων συνενώσας οὕτω τὴν κορινθιακὴν ἐλαφρότητα τῇ δωρικῇ μεγαλοπρεπείᾳ. Μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ ἕνα δύο ἀετώματα μετὰ διαζωμάτων γεγλυμμένων· καὶ τὸ μὲν διάζωμα τοῦ περιστυλίου συνίσταται ἐκ μικρῶν μαρμαρίνων πινάκων κανονικῶς χωριζομένων διὰ τριγλύφων· ἀλλ' ἕκαστος τῶν πινάκων τούτων εἶναι ἀριστούργημα· τὸ δὲ διάζωμα τοῦ σηκοῦ ζωννύει ὡς ταινία τὴν κορυφὴν ὁμαλοῦ καὶ ἀκαλλωπίστου τοίχου. Ταῦτά εἰσι τὰ μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ. Πόσῳ δὲ ἀπέχει ἀπὸ τῆς φρονίμου ταύτης φειδοῦς τῶν κοσμημάτων, τοῦ ἐπιτυχοῦς τούτου κράματος τῆς ἀφελείας, ἰσχύος καὶ χάριτος, ἡ ἀφιλόκαλος δαψίλεια τῶν παρ' ἡμῖν τετραγώνων, τριγώνων, ἐπιμήκων, στρογγύλων καὶ ρομβοειδῶν διατομῶν, αἱ λεπταὶ στῆλαι ἀκόμψως ὑψούμεναι ἐπὶ γιγαντιαίων ὑποβάθρων καὶ οἱ εὐτελεῖς καὶ πεπλατυσμένοι πυλῶνες, οὓς προνάους ἀποκαλοῦμεν!

Μετάφρασις Ἐμμανουὴλ Ροΐδου — Σατωβριάνδος

3. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἀγάπη καὶ λατρεία τῆς παρούσης ζωῆς, αἴσθημα τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἀνάγκη διαυγείας καὶ φαιδρότητος, ἰδοὺ τί ὠθεῖ τὸν Ἕλληνα νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ζωγραφικὴν τῆς σωματικῆς δυσμορφίας καὶ τῆς ἠθικῆς καχεξίας, νὰ παριστᾷ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τελειότητα τοῦ σώματος, νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν ἐπίκτητον καλλονὴν τῆς ἐκφράσεως διὰ τοῦ ἐμφύτου κάλλους τοῦ προσώπου. Ταῦτα εἶναι διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὅλης τέχνης των.

Ἓν βλέμμα ριπτόμενον ἐπὶ τῆς φιλολογίας των ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ μεσαίωνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, μία ἀνάγνωσις τοῦ Ὁμήρου, παραβαλλομένου πρὸς τὴν Θείαν Κωμῳδίαν ἢ τὰς Ἰνδικὰς ἐποποιΐας, μία μελέτη τῆς πεζογραφίας των, παραβαλλομένης πρὸς πᾶσαν ἄλλην πεζογραφίαν παντὸς ἄλλου αἰῶνος ἢ παντὸς ἄλλου τόπου, θὰ σᾶς ἔπειθε ταχέως περὶ τούτου. Παρὰ τὸ φιλολογικὸν ὕφος των, πᾶν ἄλλο ὕφος εἶναι στομφῶδες,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βαρύ, ἀνακριβές, βεβιασμένον· παρὰ τὰ ἠθικὰ πρότυπα αὐτῶν, πᾶν ἄλλο πρότυπον εἶναι ὑπερβολικόν, πένθιμον καὶ νοσηρόν· παρὰ τὰ ποιητικὰ καὶ ρητορικὰ αὐτῶν πλαίσια, πᾶν πλαίσιον, ὅπερ δὲν ἀντεγράφη ἐξ αὐτῶν εἶναι δυσανάλογον, ἀνάρμοστον, ἐξηρθρωμένον ὑπὸ τοῦ ἔργου, ὅπερ περιέχει.

Θεωρήσωμεν ὅ,τι παρατηρεῖται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὅ,τι προσκρούει ἐν πρώτοις εἰς τὸ βλέμμα, ὅταν εἰσερχώμεθα εἰς τὴν πόλιν, ἤτοι τὸν ν α ό ν. Συνήθως εὑρίσκεται ἐπὶ ὕψους, ὅπερ εἶναι ἡ Ἀκρόπολις, ἐπὶ βραχώδους βάσεως, ὡς ἐν Συρακούσαις, ἢ ἐπὶ μικροῦ λόφου, ὅστις ὑπῆρξεν, ὡς ἐν Ἀθήναις, τὸ πρῶτον καταφύγιον καὶ ἡ ἀρχικὴ τοποθεσία τῆς πόλεως. Φαίνεται ἐξ ὅλης τῆς πεδιάδος καὶ τῶν πλησίον λόφων· τὸν χαιρετῶσι μακρόθεν τὰ πλοῖα προσεγγίζοντα εἰς τὸν λιμένα. Ἐξέχει ὁλόκληρος εὐκρινῶς ἐντὸς τοῦ λαμπροῦ ἀέρος. Δὲν εἶναι, ὡς οἱ καθεδρικοὶ ναοὶ τοῦ μεσαίωνος, πεπιεσμένοι, κεκλεισμένοι ἐντὸς σειρῶν οἰκιῶν, κεκρυμμένοι, ἡμίκλειστοι, ἀπρόσιτοι, ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν τμημάτων των, εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Ἡ βάσις του, αἱ πλευραί του, ὁλόκληρος ἡ μᾶζα του καὶ ὅλαι αἱ ἀναλογίαι του φαίνονται διὰ μιᾶς. Δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ μαντεύσωμεν τὸ σύνολον ἐξ ἑνὸς μέρους· ἡ τοποθεσία του καθιστᾷ αὐτὸ ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις. Εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν βημάτων τῆς ἱερᾶς ζώνης, ἥτις τὸν περιβάλλει, ἀντιλαμβανόμεθα τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν κυριωτέρων γραμμῶν του. Ἄλλως εἶναι τόσον ἁπλαῖ, ὥστε ἀρκεῖ ἓν βλέμμα, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ σύνολον αὐτῶν. Τίποτε τὸ πολύπλοκον, τὸ παράδοξον, τὸ συγκεχυμένον ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ· ἓν ὀρθογώνιον περιβαλλόμενον ὑπὸ περιστυλίου· τρία ἢ τέσσαρα στοιχειώδη γεωμετρικὰ σχήματα ἀποτελοῦν αὐτὸ ὁλόκληρον, ἡ δὲ συμμετρία τῆς διατάξεως τὰ ἐξαίρει, ἐπαναλαμβάνουσα καὶ ἀντιτάσσουσα αὐτά. Ὑπάρχει εἷς σύνδεσμος μεταξὺ ὅλων τῶν μορφῶν καὶ ὅλων τῶν διαστάσεων ἑνὸς ναοῦ, ὡς μεταξὺ τῶν ὀργάνων ζῶντος σώματος, καὶ τὸν σύνδεσμον αὐτὸν τὸν εὗρον· ὥρισαν τὸ ἀρχιτεκτονικὸν μέτρον, ὅπερ ἐκ τῆς διαμέτρου τοῦ στύλου ὁρίζει τὸ ὕψος του, κατόπιν τὴν τάξιν του, κατόπιν τὴν βάσιν του, τὸ κιονόκρανον, κατόπιν τὴν ἀπόστασιν τῶν στύλων καὶ τὴν γενικὴν οἰκονομίαν τοῦ οἰκοδομήματος.

Μετέβαλον ἐκ προθέσεως τὴν βάναυσον εὐθύτητα τῶν μαθηματικῶν σχημάτων, τὰ προσήρμοσαν εἰς τὰς μυστικὰς ἀπαιτήσεις

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἔδωκαν τὴν ἔντασιν εἰς τὸν στῦλον διὰ σοφῆς καμπύλης, εἰς τὰ δύο τρίτα τοῦ ὕψους του, ἐκαμπύλωσαν ὅλας τὰς ὁριζοντίους καὶ ἔκλιναν πρὸς τὸ κέντρον ὅλας τὰς κατακορύφους γραμμὰς τοῦ Παρθενῶνος, ἀπηλλάγησαν τῶν προσκομμάτων τῆς μηχανικῆς συμμετρίας· ἔδωκαν ἀνίσους πτέρυγας εἰς τὰ Προπύλαιά των, ἐπίπεδα ἀνισοϋψῆ εἰς τὰ δύο ἱερὰ τοῦ Ἐρεχθείου των, οὕτως ὥστε νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν γεωμετρίαν τὴν χάριν, τὴν ποικιλίαν, τὸ ἀπρόοπτον, τὴν πετῶσαν εὐκαμψίαν τῆς ζωῆς καί, χωρὶς νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐντύπωσιν τῶν μαζῶν του, ἐκέντησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του τὰ κομψότερα γλυπτὰ καὶ γραπτὰ κοσμήματα.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τίποτε δὲν φθάνει τὴν πρωτοτυπίαν τῆς καλαισθησίας των, εἰμὴ ἡ ὀρθότης αὐτῆς· συνήνωσαν δύο ἀρετάς, αἵτινες φαίνονται ἀσυμβίβαστοι, τὴν ἄκραν δαψίλειαν καὶ τὴν ἄκραν φειδώ. Αἱ νεώτεραι αἰσθήσεις ἡμῶν δὲν φθάνουσι ποσῶς ἕως ἐκεῖ· μόλις κατορθοῦμεν κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ βαθμηδὸν νὰ μαντεύωμεν πόσον ἡ ἐπινόησίς των ἦτο τελεία.

Ἐνώπιον αὐτῶν εἴμεθα ὡς κοινὸν ἀκροατήριον ἐνώπιον μουσικοῦ, γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος διὰ τὴν μουσικήν· παίζει μετὰ λεπτότητος ἐκτελέσεως, καθαρότητος ἤχων, πληρότητος ἁρμονιῶν, λεπτότητος ἐκφράσεως, τὰς ὁποίας πᾶς ἄλλος μετρίως πεπροικισμένος καὶ κακῶς παρεσκευασμένος δὲν ἐννοεῖ ἢ χονδροειδῶς καὶ μακρόθεν.

Μετάφρασις Δημητρίου Αἰγινήτου — Ἱππόλυτος Ταὶν

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΦΑΟΥΣΤ

Ὁ Φάουστ εἶναι πιθανώτατα πρόσωπον ἱστορικὸν ζῆσαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὴν Ν. Γερμανίαν. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ζωήν του γεγονότα συνεσκοτίσθησαν ὑπὸ τῶν μύθων καὶ θρύλων, οἱ ὁποῖοι ἐπλάσθησαν γύρω ἀπὸ αὐτόν. Φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἀγύρτου καὶ τυχοδιώκτου, ὅστις περιώδευε τὰς διαφόρους μεγαλοπόλεις τῆς Εὐρώπης, εἰς ἃς ἐνεφανίζετο ὡς ἰατρός, ἀλχημιστής, μέγας ἀστρολόγος καὶ σπουδαῖος θαυματοποιός. Ἡ φήμη ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν χωρῶν συνεζήτουν διὰ τὰ θαύματα καὶ τὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὑπερφυσικὰ κατορθώματα τοῦ Γερμανοῦ αὐτοῦ μάγου. Οὕτω κατέστη πρόσωπον θρυλικόν, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέγετο ὅτι εἶχε συνάψει συμβόλαιον ἀμοιβαίας ὑποστηρίξεως καὶ συμμαχίας μὲ τὸν Διάβολον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐκχωρήσει τὴν ψυχήν του εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος τοῦ παρέσχεν ἐν τῇ ζωῇ.

Ἡ τρικυμιώδης καὶ πολυτάραχος ἱστορία τοῦ διαβολικοῦ Φάουστ ἀπετέλεσε τερπνὸν ἀνάγνωσμα διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ θέμα εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, μουσικὴν καὶ καλὰς τέχνας.

Ὁ Γκαῖτε εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν ἔλαβε τὰς πρώτας πληροφορίας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἄθλων τοῦ Φάουστ καὶ ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποιήσῃ οὐχὶ τὰ ἐντυπωσιακὰ μέρη ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προβληθῇ ὡς σύμβολον τῆς ἀγρίας πάλης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ τὸν ἑαυτόν του, καὶ κυρίως πρὸς τὸν ἑαυτόν του μὲ τὰ πρωτόγονα ἔνστικτα καὶ τὰς ταπεινὰς ὁρμάς, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ νὰ καταβάλῃ μὲ τὰς πνευματικάς του δυνάμεις.

Ὁ Γκαῖτε εἶδεν ἀκόμη τὸν Φάουστ ὡς σύμβολον τῆς ἀγωνίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μυστηρίου ποὺ τὸν περιβάλλει, τὴν ὁποίαν λύσιν δὲν κατορθώνουν ὅλαι αἱ ἐπιστῆμαι νὰ δώσουν.

Ὁ Φάουστ τοῦ Γκαῖτε ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Εἰς τὴν προλογικὴν σκηνὴν εἰς τὸν «Οὐρανόν», ὁ Μεφιστοφελῆς — ὁ Διάβολος — τὸ πνεῦμα τοῦ πειρασμοῦ, τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς, παρουσιάζεται εἰς τὸν Κ ύ ρ ι ο ν καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀξιοθρήνητοι : «ὅλα ἐκεῖ κακὰ ψυχρά».

Ὁ Κύριος δὲν παραδέχεται τὸν ἰσχυρισμόν του καὶ τοῦ προβάλλει τὸν δόκτορα Φάουστ. Εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Μεφιστοφελῆ, ὁ Κύριος τοῦ ἐπιτρέπει νὰ πειραματισθῇ ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ Φάουστ ἐπιθυμῶν νὰ κατακτήσῃ τὴν ἀπεριόριστον γνῶσιν ἐσπούδασεν ὅλας τὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἱκανοποιοῦν τὸν ἀλαζονικὸν πόθον του καὶ διὰ τοῦτο ἐπιδίδεται εἰς τὴν μαγείαν. Ἐμπίπτει οὕτως εἰς τὴν πλεκτάνην τοῦ Σατανᾶ.

Εἰς διάλογον πρὸς τὸν ἐμφανισθέντα ἐνώπιόν του Μεφιστοφελῆν καταφαίνεται ὁ πόθος του αὐτός :

τῆς στιγμῆς ἂν πῶ : Σταμάτησε ! τόσο μοῦ ἀρέσεις !
δεσμὰ μπορεῖς εὐθὺς νὰ μοῦ φορέσῃς,
πρόθυμα τότε νὰ χαθῶ.

Κιἀκόμα :
Ἂν ἡσυχάσω, σκλάβος εἶμαι — πού 'μαι,
δικός σου ἢ τίνος δὲ ρωτῶ.

Ὁ Φάουστ εἶναι τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἠρεμήσῃ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ποτὲ ψυχικῶς καὶ πάντοτε θὰ γυρεύῃ τὸ καλύτερο. Δι᾽ αὐτὸν κόλασις εἶναι ἡ μακαριότης καὶ διὰ τοῦτο στὸ τέλος λυτρώνεται. Ὅταν πεθαίνῃ, ἄγγελοι παίρνουν τὴν ψυχήν του καὶ φέρνουν «τὸ ἀθάνατον στοιχεῖον τοῦ Φάουστ στὴν ὑψηλότερη ζωὴ» ψάλλοντες :

Τὸ μέρος του τὸ εὐγενικὸ
ἔχει σωθῆ πιὰ ἀπὸ τὸ κακό.
Αὐτὸς ποὺ πάντα προσπαθεῖ,
μπορεῖ ἀπὸ μᾶς νὰ λυτρωθῆ.

Διότι ἡ δύναμις καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἀδιάκοπος μόχθος πρὸς τὸ καλύτερον, τὸ αἰώνιον γεννοβόλημα νέων ἰδανικῶν μετὰ τὴν πραγμάτωσιν τῶν παλαιῶν.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Φάουστ τοῦ Γκαῖτε ψυχικὸς μῦθος, φυσιογνωμία κατὰ τὸ ἥμισυ πραγματικὴ καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μυθική, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης προβάλλει πρὸς τὰ ἔξω τὸ πρόβλημά της, τὰς ἀνησυχίας της καὶ τοὺς μυχίους ἀγῶνας της. Γίνεται σύμβολον αἰωνίων δυνάμεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῶν αἰωνίων πεπρωμένων τῆς ἀνθρωπότητος, ποὺ εἶναι ἡ ἐπιδίωξις καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν, ὅπως ἡ γνῶσις τοῦ ὡραίου, ὁ καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος ἀνθρωπισμός, ὁ φρόνιμος αὐτοπεριορισμός, πρὸ πάντων δὲ ἡ δημιουργικὴ διὰ τοὺς συνανθρώπους καὶ γόνιμος διὰ τὸ μέλλον δρᾶσις.

Πρῶτο μέρος τῆς τραγωδίας

ΝΥΧΤΑ

(Σὲ μιὰ στενὴ γοτθικὴ κάμαρα μὲ ψηλοὺς θόλους εἶναι καθισμένος ὁ Φάουστ μπροστὰ στὸ γραφεῖο του).

ΦΑΟΥΣΤ

Ἄχ ! σπούδασα φιλοσοφία
καὶ νομικὴ καὶ γιατρική,
κι ἀλί μου καὶ θεολογία
μὲ κόπο καὶ μ᾽ ἐπιμονή·
καὶ νά με δῶ μὲ τόσα φῶτα,
ἐγὼ μωρός, ὅσο καὶ πρῶτα !
Μὲ λένε μάγιστρο, ἀκόμα δόκτορα,
καὶ σέρνω δέκα χρόνια τώρα
ἀπὸ τὴ μύτη ἐδῶ κι ἐκεῖ
τοὺς μαθητές μου — καὶ τὸ βλέπω δὲν μπορεῖ
κανένας κάτι νὰ γνωρίζῃ !

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Λὲς τὴν καρδιά μου αὐτὸ φλογίζει.
Ναί, πιότερα ξέρω παρὰ ὅλοι μαζί,
γιατροί, δικηγόροι, παπάδες, σοφοί·
δισταγμοί, ὑποψίες δὲ μὲ ταράζουν,
κόλασες, διάολοι δὲ μὲ τρομάζουν —
ἔτσι ὅμως κι ἡ χαρὰ μοῦ εἶναι φευγάτη,
δὲν τὸ φαντάζομαι πὼς ξέρω κάτι
καλὸ στὸν κόσμο νὰ τὸ διδάξω,
νὰ τὸν φωτίσω, νὰ τὸν ἀλλάξω.
Οὔτ' ἔχω δὰ καλὰ καὶ πλοῦτο,
δόξα, τιμὲς στὸν κόσμο τοῦτο.
Μήτε σκυλὶ ἔτσι θά 'θελε νὰ ζῇ!
Γι' αὐτὸ ἔχω στὴ μαγεία παραδοθῆ,
μήπως τὸ πνεῦμα τὸ στόμα ἀνοίξῃ
κι ἡ δύναμή του μὴ μοῦ δείξῃ
κάποια μυστήρια, ὥστε ἄλλο ἐδῶ
νὰ μὴν παιδεύουμαι νὰ πῶ
ὅ,τι δὲν ξέρω, νὰ γνωρίσω τί
βαθιὰ τὸν κόσμο συγκρατεῖ,
κάθε ἀφορμὴ καὶ σπόρο ν' ἀντικρίσω
καὶ κούφια λόγια πιὰ νὰ μὴν πουλήσω.
Νά 'βλεπες, φῶς τοῦ φεγγαριοῦ,
τὸν πόνο μου στερνὴ φορά,
τὶς ὧρες τοῦ μεσονυχτιοῦ,
ποὺ ἐδῶ σὲ πρόσμενα συχνά,
πῶς σὲ βιβλία, χαρτιὰ σωρὸ
σύντροφο σ' εἶχα θλιβερό;
Ἄχ! νὰ μποροῦσα στὶς ψηλὲς
μὲ σὲ ν' ἀνέβαινα κορφές,
μὲ στοιχειὰ στὰ σπήλαια νὰ πετοῦσα,
στὸ θάμπος σου λιβάδια νὰ γυρνῶ,
κάθε γνώσης τινάζοντας καπνὸ
στὸ δρόσος σου νὰ ξαρρωστοῦσα!

. . . .

(Ἀνοίγει τὸ βιβλίο καὶ μελετᾶ μὲ μυστήριο τὸ σημεῖο τοῦ Πνεύματος. Λάμπει κοκκινωπὴ φλόγα, τὸ *Πνεῦμα* παρουσιάζεται μέσα στὴ φλόγα).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ποιός κράζει;

ΦΑΟΥΣΤ

(γυρίζει τὸ πρόσωπο)

Ὅραμα φοβερό!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ ὁρμὴ μ' ἔχεις ἐδῶ βγαλμένο
βυζαίνοντας στὴ σφαίρα μου καιρό,
καὶ τώρα —

ΦΑΟΥΣΤ

Ὀιμέ! Δὲ σὲ ὑπομένω!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὴν πνοὴ πιασμένη μὲ ἱκετεύεις,
τὴ φωνή μου ν' ἀκούσης, νὰ μὲ δῆς γυρεύεις·
γέρνω στὴ δυνατή σου δέηση κι ἔρχομαι! Ὅμως,
ὑπεράνθρωπε, ποιός σὲ πιάνει τρόμος;
Ποῦ εἶν' ἡ ὁρμὴ τῆς ψυχῆς; Ποῦ εἶναι τὸ στῆθος,
ποὺ κόσμο ἔπλασε κι ἔτρεφε στὸ βύθος;
ποὺ σὲ χαρᾶς φουσκώνοντας μεθύσι
ἐμᾶς τὰ πνεύματα ἤθελε ν' ἀγγίση;
Ποῦ εἶσαι, Φάουστ, ποὺ ἡ φωνή σου μὲ καλοῦσε,
ποὺ μ' ὅση δύναμη εἶχε μὲ ἀπαιτοῦσε;
Σὺ εἶσαι, ποὺ νιώθεις στὴν πνοή μου φρίκη
κι ὁλόβαθά σου τρέμεις σὰ σκουλήκι,
ποὺ στὴ γῆ κουλουριάζεται δειλό;

ΦΑΟΥΣΤ

Ἐγώ, φλόγινη εἰδή, νὰ φύγω ἐμπρός σου;
Ὁ Φάουστ εἶμαι 'γώ, ὁ ὅμοιός σου!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Στὸ κύμα τῆς ζωῆς, στῶν ἔργων τὸ βρασμὸ
κατεβαίνω, ἀνεβαίνω,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐδῶ κι ἐκεῖ πηγαίνω.
Γέννα καὶ μνῆμα,
αἰώνιο κύμα,
φάδι ποὺ ἀλλάζει,
ζωὴ ποὺ βράζει,
στοῦ καιροῦ ἐγὼ διάζομαι τὸ βοερὸ ἀργαλειὸ
καὶ τοῦ θεοῦ τὸ φόρεμα ὑφαίνω ζωντανό.

ΦΑΟΥΣΤ

Σύ, ποὺ τὸν κόσμο ὁλάκερο ἀγκαλιάζεις,
πνεῦμα ἀσίγαστο, πόσο εἶμαι κοντὰ σὲ σένα!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὸ πνεῦμα ποὺ νιώθεις μοιάζεις.
Ὄχι μὲ μένα! (χάνεται)

ΦΑΟΥΣΤ

(πέφτοντας κάτω)

Ὄχι μὲ σένα;
Τότε μὲ ποιόν;
Ἐγὼ τοῦ Θεοῦ ὁμοίωμα!
Καὶ μήτε κὰν ἐσένα.

(χτυπᾶ ἡ πόρτα)

Στὴν ὀργή! Τὸ γνωρίζω — εἶν' ὁ βοηθός μου —
ἡ εὐτυχία μου ὁλάκερη θὰ σβήση!
Νὰ 'ρθῆ ὁ σχολαστικὸς αὐτὸς νὰ κυνηγήση
τὰ ὁράματα τὸ πλῆθος ἀπὸ μπρός μου!

(Ὁ Βάγνερ, ὁ μαθητής του, μπαίνει φορώντας ρόμπα καὶ νυχτικὸ σκοῦφο καὶ κρατώντας λύχνο στὸ χέρι. Ὁ Φάουστ γυρίζει τὸ πρόσωπο δυσαρεστημένος).

ΒΑΓΝΕΡ

Συμπαθᾶτε! Ἀπαγγέλλετε, θαρρῶ·
βέβαια κάποια τραγωδία ἑλληνική;
Κάτι ἤθελα ἀπ' τὴν τέχνη αὐτὴ νὰ ὠφεληθῶ,
γιατὶ ἔχει τώρα πέραση πολλή.
Ὁ θεατρίνος, τ' ἄκουσα συχνά,
μποροῦσε, λένε, νὰ διδάξη καὶ παπά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΦΑΟΥΣΤ

Ναί, ἂν εἶναι θεατρίνος κι ὁ παπάς, καθὼς
πολλὲς φορὲς τυχαίνει.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἄχ, ὅταν μένη στὸ γραφεῖο κανεὶς κλειστὸς
καὶ μόλις μιὰ γιορτὴ μονάχα βγαίνη
τὸν κόσμο μὲ τὸ κιάλι ν' ἀντικρίση,
μὲ τὴν πειθὼ μπορεῖ νὰ τὸν διοικήση ;

ΦΑΟΥΣΤ

Ἂν δὲν τὸ αἰσθάνεστε, προσπάθεια περιττή,
ἀπ' τὴν ψυχή σας ἅμα δὲν πηγάζη
καὶ τὶς καρδιὲς ὅσων ἀκοῦν δὲν τὶς δαμάζη
μ' εὐχαρίστηση μέσα δυνατή.
Καθίστε σεῖς, κολλᾶτε, μαγειρεύετε
ἀπὸ τῶν ἄλλων τ' ἀποφάγια ἕνα φαγὶ
καὶ τὸ σωρὸ τὴ στάχτη σας σκαλεύετε
μιὰ φλόγα ἐκεῖθε κακορίζικη νὰ βγῆ !
Θὰ σᾶς θαυμάσουνε μαϊμοῦδες καὶ παιδιά,
ἂν εἶναι τέτοια ἡ ἐπιθυμιά σας —
μὰ καμιὰ δὲ θ' ἀγγίξετε καρδιά,
ἂν ὁ λόγος δὲν βγαίνη ἀπ' τὴν καρδιά σας.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἡ ἀπαγγελία κάνει τὸ ρήτορα· πῶς μένω
πίσω πολὺ σ' αὐτὸ καταλαβαίνω.

ΦΑΟΥΣΤ

Ἔντιμο κέρδος νὰ ζητᾶς !
Σὰν τὸν τρελὸ κουδούνια μὴν κρεμᾶς !
Τὸ λογικὸ κι ἡ κρίση ἡ ὀρθὴ
τέχνη δὲν θέλουν νὰ δειχτοῦν πολλή·
κι ἂν σοβαρὰ κάτι ἔχετε νὰ πῆτε,
ποιά ἀνάγκη λέξεις νὰ γυρεύετε νὰ βρῆτε ;
Ναί, οἱ λόγοι σας, ὁλάστραφτα ξεσκίδια,
ποὺ τὰ κρεμᾶτε τῶν ἀνθρώπων μπιχλιμπίδια,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σὰν τοῦ χινόπωρου ἄχαρα εἶναι τὴν πνοή,
ποὺ σὲ φύλλα ξερὰ τριζοβολεῖ.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἄχ, θεέ μου ! Ἡ μὲν τέχνη μακρά,
ὁ δὲ βίος βραχύς. Πολὺ συχνὰ
στὰ κριτικὰ τὰ μελετήματά μου
νὰ χάσω πάω τὰ λογικά μου.
Τί δύσκολα κανένας ποὺ κερδαίνει
τὰ μέσα στὶς πηγὲς ποὺ πᾶν' ψηλά !
Καὶ πρὶν ἀκόμα φτάση στὰ μισὰ
τοῦ δρόμου, φουκαρὰς πεθαίνει.

ΦΑΟΥΣΤ

Μὴν ἔχης τὰ βιβλία γι' ἅγια βρύση,
ὅπου γιὰ πάντα ξεδιψᾶ κανείς ;
Ποτέ σου τὴ δροσιὰ δὲ θὰ τὴ βρῆς,
ἂν μέσα ἀπ' τὴν ψυχὴ δὲ σοῦ ἀναβρύση.

Μετάφραση Κ. Χατζοπούλου — Γκαῖτε

3. Ο ΒΟΥΤΗΧΤΗΣ

«Ἱππότης ἄρα ἢ σκουτάριος τολμᾶ
σ' αὐτὸν νὰ ριχθῆ τὸ βυθό ;
Χρυσὸ ποτήρι στὰ βάθη πετῶ,
νά, τό 'πιεν ἡ μαύρη ρουφήστρα γοργά.
Ἐκεῖθε ἂν κανεὶς τὸ σηκώση ἀπὸ κάτου,
σ' αὐτὸν τ' ἀπαφήνω καὶ ἂς εἶν' χάρισμά του».

Καὶ μὲς στῆς Χάρυβδης τ' ἄγρια νερὰ
ἀπ' τὴν κορυφὴ τοῦ σκληροῦ,
τοῦ ὁλόρθου βράχου κι ἐμπρὸς κρεμαστοῦ,
ὁ ρήγας τὴν κούπα στὸ κύμα πετᾶ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

«Καὶ πάλι ἐρωτῶ σας: καρδιὰ ποιός θὰ δείξη
σὲ τοῦτο τὸ χάος βαθιὰ νὰ βουτήξη;».

Ἀλλὰ σκουτάριοι κι ἱππότες τ' ἀκοῦν
καὶ λόγο δὲν λέγουν, σκυφτὰ
μὲς στ' ἄγριο κύμα κοιτάζουν ποὺ σκᾶ,
τὸ κέρδος χρυσοῦ ποτηριοῦ δὲν ποθοῦν.
Καὶ ὁ ρήγας καὶ τρίτη φορὰν ἐρωτάει.
«Κανεὶς ἀπὸ σᾶς νὰ ριχθῆ δὲν τολμάει;».

Κι ὅλοι, ὅπως πρίν, ἀπομένουν βουβοί—
σκουτάριος, γλυκός, θαρρετός,
στοὺς φοβισμένους συντρόφους του ἐμπρὸς
προβαίνει καὶ ζώνη πετᾶ καὶ μαντί.
Γυναῖκες τριγύρουθε κι ἄνδρες τηράζουν
τ' ἀγόρι τὸ ἐξαίσιον, ὁποὺ ὅλοι θαυμάζουν.

Κι ὅπως στοῦ βράχου τὸ γέρμα πατεῖ
νὰ ἰδῆ στὸ βυθὸ τὰ νερὰ
πού 'χε ρουφήσει, στ' ἀπάνου ξερνᾶ
βογγώντας ἡ Χάρυβδη καὶ μὲ βοή,
ὡς νὰ ἦταν βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιῶνται,
μὲ ἀφριὰν ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιῶνται.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει, βροντᾶ
σὰν στιὰ ποὺ σμιχθῆ μὲ νερό,
τὰ οὐράνια βρέχει μὲ ἀφρὸν ἀχνιστὸ
καὶ ἀδιάκοπα κύμα τὸ κύμα χτυπᾶ·
τὸ ἀκένωτο βάθος ποτὲ δὲν ἀδειάζει,
λὲς κι ἄλλη μιὰ θάλασσα ἡ θάλασσα βγάζει.

Λουφάζει τέλος τὸ ἄγριο στοιχειὸ
καὶ χάσκει ἀπ' τὴν ἄσπρην ἀφριὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σχισμάδα ἄπατη, μαύρη πλατιά,
σὰν δρόμος, ποὺ βγαίνει στὸν Ἅδη· μ᾿ ἀχὸ
τὰ κύματα ὁλάγρια, στριφτὰ ρουφημένα
βυθιῶνται μὲ ὁρμὴ στὸ σιφούνι ἁρπαγμένα.

Πρὶν τὸ κυμάτωμα ὀπίσω νὰ ἐλθῆ,
ὁ νέος θερμὰ τὸ θεὸ
«βοήθεια» κράζει — καὶ ἰδοὺ βοητὸ
σηκώνεται τρόμου κι εὐθὺς ἡ στροφὴ
μὲς στ᾿ ἄγνωστο σέρνει καὶ κλεῖ τὸν γενναῖον
νεαρὸ βουτηχτή, ποὺ δὲν φαίνεται πλέον.

Καὶ γαληνίζ᾿ ἡ κορφὴ τοῦ νεροῦ,
ἀλλὰ κουφοβράζει βαθιά·
εὔχεται ὁλότρεμη κάθε λαλιὰ
«νὰ εἶν᾿ ὥρα καλὴ» τ᾿ ἀνδρειωμένου παιδιοῦ·
πλὴν τὰ πάντα πλιὸ κούφια τὰ κύματ᾿ ἀκοῦνε
καὶ μὲ καρδιοχτύπι φριχτὸ καρτεροῦνε.

Καὶ ἂν ἤθε ρίξης τὸ στέμμα κι εἰπῆς
μ᾿ αὐτὸ θὰ γενῆ βασιλιάς,
θὰ τὸ φορέση ἂν κανεὶς ἀπὸ σᾶς
τὸ σώση! μιᾶς τόσο ἀκριβῆς ἀμοιβῆς
δὲν μ᾿ ἔπιανε πόθος. Τί κλειοῦν τέτοια βάθη
ψυχὴ ζωντανοῦ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς μάθη.

Καράβι ἁρπάζει ἡ ρουφήστρα συχνὰ
καὶ πᾶν στὸ βυθὸ μὲ ροπή·
σπασμένο μόνον κατάρτ᾿ ἢ σκαρὶ
ξεβγαίνει ἀπ᾿ τὸ βάραθρο π᾿ ὅλα ρουφᾶ. —
Πλὴν σφύριγμ᾿ ἀντάρας ψηλότατο βγάζει
καὶ πάντα σιμὰ καὶ σιμότερα βράζει.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει βροντᾶ
σὰν στιὰ ποὺ σμιχθῆ μὲ νερό,
τὰ οὐράνια βρέχει μὲ ἀφρὸν ἄχνιστὸ
καὶ ἀδιάκοπα κύμα τὸ κύμα χτυπᾶ
καὶ ὡς κρότος βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιέται,
μὲ βόγγο ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιέται.

Καὶ ἀπ' τῶν κυμάτων τὰ μαῦρα νερά,
σὰν κύκνου ἀσπρολόγημα, ἰδές,
καὶ χέρ' ὑψώνεται καὶ γυαλιστὲς
φανίζονται πλάτες καὶ λάμνει γοργά,
ἰδές τον, ψηλὰ στὸ ζερβί του τινάζει
τὴν κούπα, χαρὰ μὲ νοήματα ἐκφράζει.

Πῆρε βαθιὰ καὶ πολὺ τὴν πνοὴ
καὶ τ' ἅγιο χαιρέτισε φῶς.
Κι ὁ ἕνας τ' ἄλλου πολὺ χαρωπὸς
φωνάζ' «εἶναι ἐδῶ, δὲν ἐπιάσθηκε, ζῇ !»
καὶ ἀπ' τῆς καταβόθρας τὸν τάφο γενναῖος
ψυχὴ ζωντανὴν ἐξανάφερ' ὁ νέος!

Ἔρχεται· κι ὅλο τὸν ζώνει μὲ μιὰ
τὸ σύχαρο πλῆθος κι ἐμπρὸς
στὸ ρήγα κλίνει τὰ γόνατ' αὐτός,
τὴν κούπα προσφέρει, κι ὁ ρήγας ματιὰ
τῆς κόρης του ρίχνει, ποὺ πλήθιο κερνάει
κρασὶ λαμπυρό, κι ἔτσι ὁ νιὸς χαιρετάει :

«Νὰ ζήση ὁ ρήγας! χαρὰ στὴν ψυχή,
ποὺ πνέει στὸ ρόδινο φῶς!
Κεῖ κάτου εἶν' ὅμως τρομάρα ὁ βυθός·
θνητὸς τοὺς θεούς, ὢ ! νὰ μὴν προκαλῆ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κι ἐκεῖνα ποτέ του νὰ ἰδῇ μὴν ποθήση
ποὺ τοῦ 'χουν στὴ φρίκη τοῦ σκότους βυθίσει.

Σὰν ἀστραπὴ ἐβουλοῦσα γοργά,
νά, μ' ἄγρια μοῦ χύθηκε ὁρμὴ
μεσ' ἀπὸ βράχου σπηλιὰ μιὰ πηγή·
τῶν δυὸ ρεματιῶν ἡ μανία μ' ἁρπᾶ,
σὰν σβοῦρο μὲ στρίβει τριγύρω μὲ ζάλη·
ἀνώφελ' ἡ ἀντίσταση ἐστάθη κι ἡ πάλη.

Τότε ὁ Θεός, ὁποὺ κράζω βοηθὸ
εἰς ἄκρου κινδύνου στιγμή,
μοῦ δείχνει ξέρα βαθιὰ πεταχτή·
εὐθὺς τὴν ἀδράχνω, ἀπ' τὸ θάνατο γλιῶ·
καὶ στὰ μυτερὰ κεῖ κοράλλια κρεμιότουν
καὶ ἡ κούπα, ποὺ στ' ἄπατ' ἀλλιῶς θὰ βυθιότουν.

῞Οτ' εἶχα κάτουθε βάθος βουνοῦ
καὶ ὁμοῦ πορφυρὴ σκοτεινιά,
κι ἐνῶ 'χαν ἄκοπη νέκρα τ' αὐτιά,
τὰ μάτια κοιτοῦσαν τὴ φρίκη βυθοῦ,
ποὺ μὲς στὲς ταρτάριες του σειόνταν σχισμάδες
δρακόνια καὶ ἀσκάλαβοι κι ἄλλες μαυράδες.

Μαῦρα βρυάζαν καὶ ἀνάκατα ἐκεῖ
σὰν δύσμορφοι σβόλοι στριφτὰ
οἱ ρίνες, πόχουν ἀγκίδια φριχτά,
τὸ τέρας ἡ σφύραινα, ἡ τόσο δεινή,
καὶ ὡς θάλασσας ὕαινα δείχνει σ' ἐμένα
φοβέρισμα ὁ πόρφυρας δόντι' ἀγριεμένα.

'Εκεῖ κρεμασμένος τρόμο ἀγρικῶ,
ἐγὼ νά 'μαι ἡ μόνη καρδιά,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πού ζῆ μὲ ἴσκιαστρα μὲς στὴν ἐρμιά,
σ' ἀνέλπιδο βάθος, μακρ' ἀπ' τὸν ἠχὸ
τῆς παρηγορήτρας τοῦ ἀνθρώπου ὁμιλίας
μὲ τέρατα ὁμοῦ τῆς πικρῆς μοναξίας.

Μοῦ ἔφριξε ὁ νοῦς· πλοκαμοὺς ἰδοὺ σειεῖ
συρτὰ πρὸς ἐμένα ἑκατὸ
θεριό, ποὺ θενὰ μ' ἀδράξῃ· ἀπολνῶ
στοῦ τρόμου τὴν τρέλα κοράλλου κλαρί,
ὁποὺ ἔσφιγγα· ἀμέσως μὲ λύσσα μ' ἁρπάζει
τὸ ρεῦμα — εὐτυχία, ποὺ ἐπάνω μὲ βγάζει».

Σχεδὸν ξιπάσθη στὸ διήγημ' αὐτὸ
ὁ ρήγας καὶ λέγει τοῦ νιοῦ:
«Δική σου ἡ κούπα· κι ἰδοὺ τοῦ χεριοῦ
τὸ πλιό μου σοῦ τάζω πετράδι ἀκριβό,
ἂν ἤθελες πάλι τολμώντας μοῦ μάθει
τί στέκει μὲς στ' ἄκρα τῆς θάλασσας βάθη».

Τὸ ἀκού' ἡ κόρη κι εὐθὺς λαχταρεῖ
καὶ λέγει μὲ χείλη γλυκά:
«Πατέρα, φθάνουν παιγνίδια σκληρά!
Σοῦ βάσταξε ἀγώνα, ποὺ δὲν ἠμπορεῖ
κανείς, καὶ ἂν τὸν πόθο δὲν ἤθες δαμάσει,
προσκάλεσε ἱππότη νὰ τὸν ξεπεράσῃ».

Τὴν κούπ' ἀδράχνει του ὁ ρήγας εὐθὺς
καὶ μὲς στὸ βυθὸ τὴν πετᾶ:
«Ἂν πάλι μιὰ μοῦ τὴ φέρῃς φορά,
ὁ πρῶτος ἱππότης μου θά 'σαι καὶ αὐτῆς
τὰ χείλη, ποὺ σπλάχνος γιὰ σὲ δείχνουν τώρα,
φιλεῖς ὡς νυμφίος στὴν ἴδια τὴν ὥρα».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οὐράνια παίρνει τον τότες ἀντρειὰ
τοῦ ἀστράφτ' ἡ βλεψιὰ τολμηρή,
θωρεῖ ποὺ κόκκινη ἐγίνη καὶ ἀχνὴ
ἡ εὔμορφ' εἰδή της σὲ λιγοθυμιὰ
καὶ ὁ πόθος γιὰ τέτοιο βραβεῖο στὰ κάτου
τὸν σπρώχνει κι ὁρμᾶ ἢ ζωῆς ἢ θανάτου.

Καὶ ἀκοῦν τὸ κύμα, ποὺ ἀπάνου γυρνᾶ,
καὶ ἀχὸς προμηνᾶ το βροντῆς,
καὶ σκύφτουν κάτου μὲ βλέμμα στοργῆς·
ἐρχόνταν, ἐρχόνταν τὰ πλήθια νερά,
βογγοῦσαν ἀπάνου, βογγοῦσαν στὰ βάθη,
πλὴν δὲν ξαναφέραν τὸν νέο, ποὺ ἐχάθη.

Μετάφραση Νικολάου Κογεβίνα — Σίλλερ

IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

(Ἱστορικὴ τραγωδία σὲ πέντε πράξεις)

Ὑπόθεση τοῦ ἔργου εἶναι ἡ δολοφονία τοῦ Καίσαρος καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος Ὀκταβίου, Ἀντωνίου καὶ Λεπίδου κατὰ τοῦ Βρούτου τοῦ Κασσίου καὶ τῶν ἄλλων συνενόχων των. Τελειώνει μὲ τὴ μάχη τῶν Φιλίππων.

Παραθέτομε δυὸ σκηνές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες προβάλλουν οἱ διαφορετικοὶ χαρακτῆρες τῶν κυριοτέρων προσώπων τῆς τραγωδίας, τοῦ Καίσαρος, τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Ἀντωνίου.

Β' ΠΡΑΞΗ – Β' ΣΚΗΝΗ

(Τὸ σπίτι τοῦ Καίσαρα. Βροντὲς καὶ ἀστραπές. Μπαίνει ὁ Καίσαρας μὲ τὰ νυχτικά του)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΑΙΣΑΡ

Οὔτ' ὁ οὐρανὸς ἡσύχασε οὔτε ἡ γῆ
τούτη τὴ νύχτα. Τρεῖς φορὲς ἡ Καλπουρνία
στὸν ὕπνο της ἐφώναξε, «βοήθεια!
σκοτώνουνε τὸν Καίσαρα!».
Εἶναι κανένας μέσα ;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Κύριε...

ΚΑΙΣΑΡ

Πήγαινε νὰ προστάξης τοὺς ἱερεῖς
νὰ προσφέρουν θυσία
κι ἔλα εὐθὺς νὰ μοῦ πῆς τί προμαντεύουν.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω, Κύριε.

(φεύγει· μπαίνει ἡ Καλπουρνία)

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, τί θὰ κάνης ; λογαριάζεις
νὰ πᾶς ἔξω ; Δὲν πρέπει
νὰ φύγης διόλου σήμερα ἀπ' τὸ σπίτι.

ΚΑΙΣΑΡ

Ὁ Καίσαρας θά 'βγη ἔξω, Καλπουρνία.
Οἱ κίνδυνοι μ' ἀπείλησαν ἐμένα
πάντα πίσω ἀπ' τὶς πλάτες·
μόλις δοῦνε τοῦ Καίσαρα τὴν ὄψη,
γίνονται ἄφαντοι.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, ποτέ μου
δὲν ἔχω δώσει ὡς τώρα
πίστη σὲ προμηνύματα. Ὅμως τοῦτα
μὲ κάνουν νὰ τρομάζω. Εἶναι ἐδῶ μέσα
κάποιος, ποὺ — ἐξὸν ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε ὅλοι
κι εἴδαμε ὅλοι — δηγιέται γι' ἄλλα ἀκόμα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁράματα φριχτά, ποὺ εἶδαν οἱ βάρδιες.
Εἶδαν μιὰ λέαινα νὰ γεννάῃ στὸ δρόμο.
Ἀνοῖξαν τάφοι καὶ πέταξαν ἔξω
τοὺς νεκρούς. Ἄγριοι, πύρινοι στρατιῶτες
πάνω στὰ σύννεφα εἶχαν στήσει μάχη,
παραταγμένοι σὲ γραμμὲς καὶ λόχους
καὶ σὲ τάξη πολέμου, κι ἀπὸ πάνω
στάλαζε τὸ αἷμα σὰν ψιχάλα κάτου
στὸ Καπιτώλιο. Τοῦ πολέμου ἡ ἀντάρα
γιόμιζε τὸν ἀέρα·
ἄλογα χλιμιντρούσανε· βογγοῦσαν
ἄνθρωποι ποὺ πεθαῖναν, καὶ παντοῦ
κυνηγιοῦνταν φαντάσματα στοὺς δρόμους
σκούζοντας καὶ στριγγλίζοντας. Ὦ, Καίσαρα,
αὐτὰ εἶναι πράγματα ἔξω ἀπὸ τὴ φύση
καὶ μὲ φοβίζουν.

ΚΑΙΣΑΡ

Τί μποροῦμε οἱ ἄνθρωποι
ν' ἀποφύγουμε ἀπ' ὅσα οἱ παντοδύναμοι
ἔχουν ὁρίσει θεοί ; Ὡστόσο ὁ Καίσαρας
θὰ πάῃ ἔξω. Γιατὶ αὐτὰ ποὺ γίναν
εἶναι γιὰ ὅλον τὸν κόσμο προμηνύματα·
ὄχι μόνο γιὰ μένα.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Ὅταν εἶναι
νὰ πεθάνουν ζητιάνοι, δὲ φανῆκαν
ποτὲ κομῆτες. Μὰ τῶν βασιλιάδων
τὸ θάνατο καὶ οἱ ἴδιοι οἱ οὐρανοὶ
τὸν μηνοῦνε μὲ φλόγες.

ΚΑΙΣΑΡ

Ὁ δειλὸς
πεθαίνει πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του
πολλὲς φορές· ὁ ἄντρας ὁ γενναῖος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δοκιμάζει ἕνα θάνατο μονάχα.
Ἀπὸ ὅσα θαύματα ἔχω ὡς τώρα ἀκούσει,
τὸ πιὸ περίεργο ἀπ' ὅλα εἶναι γιὰ μένα
τὸ πὼς φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ἐνῷ ξέρουν
πὼς ὁ θάνατος, πού 'ναι τέλος βέβαιο
γιὰ ὅλους, θά 'ρθη, ὅταν εἶναι ἡ ὥρα νά 'ρθη.

(ξαναμπαίνει ὁ ὑπηρέτης)

Τί εἶπαν οἱ οἰωνοσκόποι;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πὼς ὁ Καίσαρας θὰ ἔπρεπε νὰ μείνη
σήμερα σπίτι. Ὅταν βγάλαν τὰ ἐντόσθια
τοῦ σφαχτοῦ, δὲν μπορέσανε νὰ βροῦνε
καρδιὰ μέσα στὸ ζῶο.

ΚΑΙΣΑΡ

Αὐτὸ τὸ κάνουν
οἱ θεοί, γιατὶ θέλουν νὰ ντροπιάσουν
τοὺς δειλούς. Θὰ ἦταν ζῶο χωρὶς καρδιὰ
κι ὁ Καίσαρας, ἂν ἔμενε κλεισμένος
ἀπὸ φόβο. Ὄχι, ὁ Καίσαρας θὰ βγῆ
ἀπὸ τὸ σπίτι. Ὁ κίνδυνος τὸ ξέρει
πὼς ὁ Καίσαρας εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος
παρ' ὅ,τι αὐτὸς ὁ ἴδιος.
Εἴμαστε οἱ δυὸ λιοντάρια γεννημένα
τὴν ἴδια μέρα κι εἶμαι ἐγὼ τὸ πρῶτο
καὶ τὸ πιὸ τρομερὸ μέσα στὰ δυό.
Καὶ ὁ Καίσαρας θὰ βγῆ καὶ σήμερα ἔξω.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Ἀλίμονο, κύριέ μου,
τὴ φρόνησή σου τὴν τυφλώνει ἡ τόση
πεποίθησή σου. Μὴν πᾶς σήμερα ἔξω!
Πὲς πὼς δικός μου φόβος
σὲ κρατεῖ μὲς στὸ σπίτι, ὄχι δικός σου.
Ἂς στείλουμε λοιπὸν τὸν Μάρκο Ἀντώνιο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στὴ Γερουσία κι ἃς τοὺς μηνύσουμε ὅτι
εἶσαι ἀνήμπορος σήμερα. Ἄφησέ με
γονατιστὴ μπροστά σου
νὰ σοῦ ζητήσω αὐτὴ τὴ χάρη.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἂς εἶναι,
λοιπόν, ἂς πάη ὁ Ἀντώνιος νὰ μηνύση
πὼς δὲν εἶμαι καλά· καὶ γιὰ χατήρι σου
θὰ μείνω σπίτι.

(μπαίνει ὁ Δέκιμος)

Νά, ὁ Δέκιμος Βροῦτος.
Ἂς τὸν στείλουμε αὐτὸν στὴ Γερουσία.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καίσαρα, χαῖρε. Εὔχομαι καλημέρα,
μεγάλε Καίσαρα ! Ἦρθα νὰ σὲ πάρω
στὴ Γερουσία.

ΚΑΙΣΑΡ

Καὶ φτάνεις
πάνω στὴν ὥρα· γιατὶ θέλω, Δέκιμε,
νὰ πῆς χαιρετισμοὺς στὴ Γερουσία
ἀπὸ μέρος δικό μου
καὶ πὼς σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Σύγκλητο —
«δὲν μπορῶ», θὰ ἦταν ψέμα· «δὲν τολμῶ»,
μεγαλύτερο ψέμα — «δὲν θὰ πάω»·
αὐτό, Δέκιμε, σύρε νὰ μηνύσης!

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Νὰ τοὺς πῆς πὼς εἶν' ἄρρωστος.

ΚΑΙΣΑΡ

Πῶς ; ψέματα θὰ παραγείλη ὁ Καίσαρας ;
Ἐτέντωσα τὸ χέρι μου, λοιπόν,
τόσο μακριὰ καταχτώντας τὸν κόσμο,
γιὰ νὰ σκιάζωμαι τώρα νὰ μιλήσω
τὴν ἀλήθεια σὲ λίγους ἀσπρογένηδες ;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Δέκιμε, πές τους ὅτι
σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Γερουσία!

ΔΕΚΙΜΟΣ

Πές μου, μεγάλε Καίσαρα, μιὰ αἰτία,
ὥστε νὰ μὴ γελάσουνε μαζί μου,
ὅταν θὰ τοὺς τὸ πῶ.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἡ αἰτία εἶναι
στὴ θέλησή μου μόνο. Δὲ θὰ πάω.
Τοῦτο φτάνει γιὰ κείνους. Μὰ σὲ σένα,
ἐπειδὴ σ' ἔχω φίλο, θὰ τὸ πῶ.
Ἡ γυναίκα μου ἐδῶ μὲ κρατεῖ σπίτι,
γιατὶ εἶδε στ' ὄνειρό της
ἀπόψε τὸ ἄγαλμά μου καὶ σὰ βρύση
ἀπὸ ἑκατὸ κρουνοὺς ἔβγαζε, λέει,
κατακάθαρον αἷμα·
κι ἕνα πλῆθος Ρωμαῖοι μὲ κορμιὰ
γερὰ καὶ μὲ χαμόγελο στὸ στόμα
ἤτανε μαζεμένοι
καὶ βρέχανε τὰ χέρια τους. Αὐτὰ
ἡ Καλπουρνία τὰ ἔχει γιὰ σημάδια
κι ἀλάθευτα μηνύματα μεγάλης
συφορᾶς, ποὺ σιμώνει· καὶ πεσμένη
στὰ γόνατα μοῦ ζήτησε γιὰ χάρη
νὰ μὴν πάω σήμερα ἔξω.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Τὸ ὄνειρο αὐτὸ ἐξηγήθηκε στραβά.
Εἶναι ὅραμα καλὸ καὶ προμηνάει
εὐτυχία. Τὸ ἄγαλμά σου, ποὺ σκορποῦσε
τὸ αἷμα ἀπὸ τόσες βρύσες, καὶ οἱ Ρωμαῖοι,
ποὺ λούζονταν μ' αὐτὸ χαμογελώντας,
θέλουν νὰ ποῦν ὅτι ἡ μεγάλη Ρώμη
θὰ βυζάξῃ ἀπὸ σένα αἷμα ζωογόνο·
καὶ ὅτι ἄνθρωποι σπουδαῖοι θὰ τρέξουν νά 'ρθουν
κοντά σου, γιὰ νὰ πάρουνε σημάδια

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τιμητικὰ καὶ χρώματα
καὶ κειμήλια ἱερὰ καὶ θυμητάρια.
Αὐτὸ μηνάει τῆς Καλπουρνίας τὸ ὄνειρο.

ΚΑΙΣΑΡ

Καὶ τὸ ἐξηγεῖς σωστὰ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ;

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καὶ θὰ πεισθῆς καλύτερα, ἅμα ἀκούσης
αὐτὸ ποὺ ἔχω νὰ σοῦ πῶ. Μάθε λοιπὸν
πὼς ἔχει ἀποφασίσει ἡ Γερουσία
σήμερα νὰ προσφέρη
στὸ μεγάλο τὸν Καίσαρα τὸ στέμμα.
Ἂν παραγγείλης ὅμως πὼς δὲν πᾶς,
μπορεῖ ν' ἀλλάξη ἀπόφαση. Κι ἀκόμα
θὰ μποροῦσε πολὺ εὔκολα
κανένας ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὸ γυρίση
στὸ γελοῖο καὶ νὰ πῆ : «ἂς σταματήση
ἡ Γερουσία τὶς ἐργασίες της, ὥσπου
ἡ γυναίκα τοῦ Καίσαρα νὰ δῆ
κάνα καλύτερο ὄνειρο». Καὶ ἂν μείνη
ὁ Καίσαρας κρυμμένος, δὲ θ' ἀργήση
νὰ ψιθυρίζη ὁ κόσμος : «δῆτε, δῆτε,
ὁ Καίσαρας φοβᾶται !».
Συχώρεσέ με, Καίσαρα, ἂν ἡ ἀγάπη μου
μὲ βάζει νὰ μιλῶ μὲ τέτοια λόγια
γι' αὐτὸ ποὺ θὲς νὰ κάνης. Ἡ καρδιά μου
νικᾶ τὴ φρόνησή μου.

ΚΑΙΣΑΡ

Τί παιδιάστικοι τώρα, Καλπουρνία,
ποὺ μοῦ φαίνονται οἱ φόβοι σου. Καὶ νιώθω
ντροπή, ποὺ παρασύρθηκα κι ἐγώ.
Ἂς μοῦ φέρουν τὸ ροῦχο μου ! Θὰ πάω !

(μπαίνουν ὁ Πόπλιος, ὁ Βροῦτος, ὁ Λιγάριος, ὁ Μέτελλος, ὁ Κάσκας, ὁ Τρεβώνιος καὶ ὁ Κίννας).

Νά κι ὁ Πόπλιος, ποὺ ἦρθε νὰ μὲ πάρη !

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΟΠΛΙΟΣ

Καίσαρα, καλημέρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Καλῶς ὅρισες, Πόπλιε. Μπὰ καὶ ὁ Βροῦτος ;
Κι ἐσὺ τόσο πρωϊνός ; Καλῶς τὸν Κάσκα !
Γάϊε Λιγάριε, ὁ Καίσαρας δὲ στάθη
ποτὲ τόσο κακὸς γιὰ σένα, ὅσο
τοῦτες οἱ θέρμες ποὺ σὲ κάναν ἔτσι —
Τί ὥρα εἶναι ;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Χτύπησε ὀχτώ, Καίσαρα

ΚΑΙΣΑΡ

Εὐχαριστῶ σας ὅλους γιὰ τὸν κόπο
καὶ τὴν εὐγένειά σας.
(μπαίνει ὁ Ἀντώνιος)
Νά ὁ Ἀντώνιος,
ποὺ ξενυχτάει στὰ γλέντια,
κι ὅμως ξύπνησε κιόλα. Χαῖρε, Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Χαῖρε, μεγάλε Καίσαρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Μηνύστε
νὰ εἶν' ἕτοιμοι ὅλοι. Βρίσκομαι σὲ λάθος,
ποὺ μὲ τὴν ἄργητά μου ἔγινα αἰτία
νὰ περιμένη ὁ κόσμος. Λοιπόν, Μέτελλε!
Λοιπόν, Κίννα! Τί νέα, Τρεβώνιε ; Ἐσένα
θέλω νὰ σοῦ μιλήσω. Μὴν ξεχάσης
πὼς πρέπει νά 'ρθης σήμερα σὲ μένα.
Μένε κοντά μου, γιὰ νὰ σὲ θυμοῦμαι.

ΤΡΕΒΩΝΙΟΣ

Ὅπως ὁρίζεις, Καίσαρα.
(μόνος του)
Καὶ μάλιστα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θὰ εἶμαι τόσο κοντά σου, ὥστε θὰ φτάση
ἡ ὥρα, ποὺ οἱ πιὸ καλοί σου φίλοι θὰ εὔχωνται
νὰ ἤμουνα πιὸ μακριά σου.

ΚΑΙΣΑΡ

'Αγαπητοί μου
πᾶμε νὰ πιοῦμε ἕνα κρασὶ καὶ ὕστερα
φεύγουμε ὅλοι μαζὶ σὰν καλοὶ φίλοι.

ΒΡΟΥΤΟΣ

(μονάχος του)

Τὸ ὅτι «σὰν καλοὶ φίλοι»
δὲν πάει νὰ πῆ καὶ «καλοὶ φίλοι» πάντα,
αὐτὸ εἶναι ποὺ σπαράζει,
ὦ Καίσαρα, τοῦ Βρούτου τὴν καρδιά.

(φεύγουν ὅλοι)

Γ΄ ΠΡΑΞΗ – Α΄ ΣΚΗΝΗ

(Στὸ Καπιτώλιο. 'Αμέσως μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καίσαρος).

ΒΡΟΥΤΟΣ

Πόσες φορὲς θὰ τρέξη
ἀπάνω στὴ σκηνὴ τὸ αἷμα τοῦ Καίσαρα,
αὐτουνοῦ, ποὺ εἶναι τώρα ξαπλωμένος
στὰ πόδια τοῦ Πομπήιου καὶ δὲν ἀξίζει
περσότερο ἀπ' τὸ χῶμα ποὺ πατοῦμε!

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὅσες φορὲς θενὰ τὸ βλέπουν οἱ ἄνθρωποι,
τόσες φορὲς θὰ λένε
γιὰ μᾶς: «Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄντρες, ποὺ χάρισαν
τὴ λευτεριὰ στὴ Ρώμη».

ΔΕΚΙΜΟΣ

Λοιπόν, θὰ πᾶμε;

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ναί, πηγαίνουμε ὅλοι!
'Εμπρὸς ὁ Βροῦτος κι οἱ ἄλλοι ἀκολουθοῦμε
τιμώντας τὴν πορεία του
μὲ τὶς πιὸ ἁγνὲς καὶ ἀντρεῖες καρδιὲς τῆς Ρώμης!

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΒΡΟΥΤΟΣ

Γιὰ στάσου· κάποιος εἶναι.

(μπαίνει ἕνας ὑπηρέτης)

Ἕνας φίλος τοῦ Ἀντώνιου.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ἔτσι, Βροῦτε,
μὲ πρόσταξε ὁ κύριός μου
νὰ γονατίσω! Ἔτσι ὁ Μάρκος Ἀντώνιος
μὲ πρόσταξε νὰ πέσω μπρὸς στὰ πόδια σου
καί, ἀφοῦ σκύψω μπροστά σου,
πρόσταξε αὐτὰ τὰ λόγια νὰ σοῦ πῶ:
Ὁ Βροῦτος εἶναι εὐγενικός, γενναῖος,
τίμιος καὶ συνετός.
Μὰ κι ὁ Καίσαρας ἦταν δυνατός,
τολμηρός, μεγαλόψυχος, μὲ ἀγάπη
για τοὺς φίλους του. Πές του
πὼς τιμῶ κι ἀγαπῶ τὸ Βροῦτο. Πές του
πὼς φοβόμουν τὸν Καίσαρα,
τὸν ἐσεβόμουν καὶ τὸν ἀγαποῦσα.
Ἂν βεβαιώνῃ ὁ Βροῦτος τὸν Ἀντώνιο
πὼς μπορεῖ δίχως κίνδυνο νὰ ᾿ρθῆ
καὶ νὰ μάθη γιατὶ κρίθηκε ὁ Καίσαρας
ἄξιος γιὰ νὰ πεθάνη, τότε ὁ Ἀντώνιος
δὲ θ' ἀγαπᾶ τὸν Καίσαρα νεκρὸ
τόσον, ὅσο τὸν Βροῦτο ζωντανό·
καὶ θέλει ἀκολουθήσει
πιστὰ τὴν τύχη τοῦ μεγάλου Βρούτου
καὶ τὴν πολιτική του
μὲς στοὺς κινδύνους τοῦ καινούριου δρόμου
Αὐτὸ μηνάει ὁ κύριός μου ὁ Ἀντώνιος.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ὁ κύριός σου εἶναι καλὸς κι ἄξιος Ρωμαῖος,
προικισμένος μὲ νοῦ. Ποτὲ δὲν εἶχα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γι' αὐτὸν ἄλλην ἰδέα. Πήγαινε πές του,
ἂν ἀγαπάη νὰ 'ρθῆ ὡς ἐδῶ, θὰ μάθη
ἐκεῖνο ποὺ γυρεύει,
καί, στὴν τιμή μου, δὲ θὰ πάθη τίποτα.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω νὰ τὸν πάρω.

(φεύγει)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Τό 'ξερα πὼς κι αὐτὸς θὰ γίνη φίλος μας.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μακάρι νὰ ἦταν ἔτσι. Ὅμως κάτι
μοῦ λέει νὰ τὸν φοβοῦμαι· καὶ τυχαίνει
ἡ κακή μου ὑποψία
γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀληθεύη πάντα.

(μπαίνει ὁ 'Αντώνιος)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Νά! νά! ἔρχεται ὁ 'Αντώνιος! Χαῖρε, 'Αντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ὦ πανίσχυρε Καίσαρα, αὐτοῦ κάτω
σὲ θωρῶ ξαπλωμένον ; Οἱ τόσες σου νίκες
κι οἱ θρίαμβοί σου καὶ οἱ δόξες καὶ τὰ λάφυρα
συμμαζεύτηκαν τώρα
σ' αὐτὸν τὸ λίγο τόπο μπρός μου ; Χαῖρε!
Κύριοι, δὲν ξέρω τοὺς σκοπούς σας·
ποιουνοῦ πρέπει νὰ τρέξη ἀκόμα τὸ αἷμα·
καταλληλότερη ὥρα δὲν εἶναι ἄλλη
ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ πέθανε ὁ Καίσαρας·
οὔτ' ἄλλο ὄργανο πιὸ ἄξιο
γι' αὐτὸ τὸ ἔργο ἀπ' αὐτά σας τὰ σπαθιά,
ποὺ τὰ λαμπραίνει τὸ πιὸ ὑπέροχο αἷμα
ὅλου τοῦ κόσμου. Σᾶς παρακαλῶ,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἂν ἔχετε κακὸ γιὰ μένα, τώρα,
ποὺ τὰ κόκκινα χέρια σας σταλάζουν
κι ἀχνίζουν, κάντε αὐτό, ποὺ σᾶς ἀρέσει.
Καὶ χίλια χρόνια ἂν ζήσω, δὲ θὰ νιώσω
τὸν ἑαυτό μου ποτὲ γιὰ νὰ πεθάνω
τόσο ἕτοιμο ὅπως τώρα. Καμιὰ θέση
δὲ θὰ μοῦ ἀρέση τόσο, κανεὶς τρόπος,
ὅπως ἐδῶ στὸ πλάι τοῦ Καίσαρα σφαγμένος
ἀπὸ σᾶς τὰ ἐκλεκτὰ καὶ πιὸ μεγάλα
πνεύματα τοῦ καιροῦ μας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

—Ὦ Ἀντώνιε !
μὴ ζητᾶς ἀπὸ μᾶς τὸ θάνατό σου !
Ἂν τώρα σοῦ φαινόμαστε σκληροὶ
καὶ φονιάδες, καθὼς μᾶς παρουσιάζουν
τὰ χέρια μας κι ἡ πράξη ποὺ ἐκτελέσαμε,
βλέπεις μόνο τὰ χέρια μας καὶ τοῦτο
τὸ αἱματερό μας ἔργο. Τὶς καρδιές μας
δὲν μπορεῖς νὰ τὶς δῇς. Αὐτὲς πονοῦνε·
καὶ μονάχα συμπόνια γιὰ τῆς Ρώμης
τὴν κοινὴ δυστυχία
ἔκανε τὴν πράξη.
Γιατὶ ὅμως διώχνει ἡ μιὰ φωτιὰ τὴν ἄλλη,
ἀκριβῶς ἔτσι διώχνει
καὶ ἡ μιὰ συμπόνια τὴν ἄλλη συμπόνια.
Ὅσο γιὰ σένα, Μάρκο Ἀντώνιε,
τῶν σπαθιῶν μας οἱ κόψες εἶναι ἀπὸ μολύβι,
τὰ χέρια μας δὲν ἔχουνε τὴ δύναμη
τοῦ μίσους καὶ οἱ καρδιές μας
μ' αἰσθήματα γιομάτες
ἀδερφικὰ σὲ δέχονται μ' ἀγάπη
κι ἐκτίμηση καὶ πρόθεση καλή.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὁ ψῆφος σου τὴν ἴδια θὰ ἔχῃ δύναμη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μὲ τὴ δική μας, ὅταν μοιραστοῦνε
τὰ καινούρια ἀξιώματα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἔχε μόνο
κομμάτι ὑπομονή, γιὰ νὰ ἡσυχάση
ὁ λαός, ποὺ εἶναι χαμένος ἀπὸ φόβο,
καὶ θενὰ σοῦ ἐξηγήσω
γιατὶ ἐγώ, πού, τὴν ἴδια τὴ στιγμὴ
ποὺ χτυποῦσα τὸν Καίσαρα,
τὸν ἀγαποῦσα, ἔκανα αὐτὴ τὴν πράξη.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δὲν ἀμφιβάλλω γιὰ τὴ φρόνησή σας.
Ἂς μοῦ δώση ὁ καθένας
τὸ ματωμένο χέρι του. Καὶ πρῶτα πρῶτα
ἂς δώσουμε τὰ χέρια, Μάρκο Βροῦτε,
᾿μεῖς οἱ δυό. — Γάιε Κάσσιε,
θὰ σφίξω τὸ δικό σου.
᾿Εσένα τώρα, Μέτελλε, κι ἐσένα, Κίννα,
κι ἐσένα, ἀντρεῖε μου Κάσκα. — Καὶ στὸ τέλος,
μὰ ὄχι τελευταῖο καὶ στὴν ἀγάπη,
τὸ δικό σου, Τρεβώνιε. Κύριοί μου
ἄχ, τὶ μπορῶ νὰ πῶ ;... Ἡ ὑπόληψή μου,
κύριοι, τούτη τὴν ὥρα
πατεῖ σ᾿ ἔδαφος τόσο γλιστερό,
ποὺ ἕνα ἀπ᾿ τὰ δυὸ κακὰ μπορεῖ κανένας
νὰ φαντασθῆ γιὰ μένανε :
πὼς εἶμαι ἄναντρος ἢ πὼς εἶμαι κόλακας.
Πὼς σ᾿ ἀγαποῦσα, Καίσαρα, ὦ! αὐτό ᾿ναι ἀλήθεια.
Κι ἂν ἡ ψυχή σου τώρα μᾶς κοιτάζη
ἀπὸ ψηλά, δὲ θὰ σὲ θλίβη τάχα
κι ἀπὸ τὸ θάνατό σου πιὸ πολὺ
νὰ βλέπης τὸν πιστό σου φίλο, τὸν ᾿Αντώνιο,
νὰ μολογάη εἰρήνη καὶ νὰ σφίγγη
τὰ ματωμένα χέρια τῶν ἐχτρῶν σου,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὦ μεγάλε, μπροστὰ στὸ λείψανό σου ;
Ἂν εἶχα τόσα μάτια, ὅσες ἔχεις
ἐσὺ πληγές, καὶ βγάζαν τόσα δάκρυα,
ὅσον αἷμα οἱ πληγές σου,
αὐτὸ θά ᾽ταν γιὰ μένα πιὸ σωστό,
παρὰ νά ᾽ρχομαι τώρα καὶ νὰ κλείνω
φιλία μὲ τοὺς ἐχτρούς σου.
Συχώρεσέ με, Ἰούλιε ! Ἐδῶ κυκλώθηκες,
ὦ λάφι εὐγενικό, ἐδῶ ἔπεσες κι ἐδῶ
στέκονται οἱ κυνηγοί σου λεκιασμένοι
ἀπ᾽ τὴ θυσία σου καὶ κοκκινισμένοι
ἀπ᾽ τὸ θάνατό σου !
Ὦ κόσμε, ἤσουν τὸ δάσος αὐτοῦ τοῦ λαφιοῦ
κι ἦταν αὐτὸ ἡ καρδιά σου ἐσένα, ὦ κόσμε !...
Τώρα ὅμως σὰν ἀγρίμι, χτυπημένο
ἀπ᾽ τοὺς πρώτους τῆς χώρας,
κείτεσαι ἐδῶ μπροστά μου.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μάρκο Ἀντώνιε !

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Συγγνώμη, Γάιε Κάσσιε· αὐτὰ εἶναι λόγια
ποὺ θὰ τὰ ποῦνε καὶ οἱ ἐχτροί του ἀκόμα
τοῦ Καίσαρα. Σ᾽ ἑνὸς φίλου τὸ στόμα
εἶναι λόγια ψυχρὰ καὶ μετρημένα.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲ θὰ σὲ ψέξω, Ἀντώνιε,
ποὺ παινεύεις τὸν Καίσαρα. Ὅμως πές μας
σὲ ποιά σκοπεύεις νά ᾽ρθης συμφωνία
μαζί μας ; Θέλεις νὰ γραφτῆς στοὺς φίλους μας
ἢ πρέπει νὰ τραβήξουμε μπροστά,
χωρὶς νὰ στηριζόμαστε σὲ σένα ;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἴσια — ἴσια γιὰ τοῦτο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σᾶς ἔσφιξα τὰ χέρια. Μὰ ξεχάστηκα
ἅμα πέσαν τὰ μάτια μου σ' ἐκεῖνον.
Εἶμαι γιὰ ὅλους σας φίλος
κι ὅλους σᾶς ἀγαπῶ, καὶ περιμένω
νὰ μοῦ ἐξηγῆστε πῶς καὶ σὲ τί πράγμα
θαρρούσατε τὸν Καίσαρα ἐπικίνδυνο.

ΒΡΟΥΤΟΣ

'Αλλιῶς θὰ ἤτανε πράξη ἀγρίων ἀνθρώπων.
Οἱ ἀφορμὲς ποὺ μᾶς σπρώξανε σ' αὐτήνε,
εἶναι τόσο σπουδαῖες, ὥστε κι ἂν ἤσουν
καὶ τοῦ Καίσαρα ὁ γιὸς ἀκόμα, 'Αντώνιε,
θὰ μᾶς ἔδινες δίκιο.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Αὐτὸ μόνο ζητῶ. Καὶ γιὰ χάρη
σᾶς ἱκετεύω ἀκόμα νὰ μ' ἀφῆστε
νὰ πάω στὴν ἀγορὰ τὸ λείψανό του
κι ἐκεῖ ἀπὸ τὸ βῆμα,
ὅπως πρέπει σὲ φίλο,
νὰ μιλήσω τὴν ὥρα τῆς κηδείας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Θὰ γίνη ἡ ἐπιθυμία σου, Μάρκο 'Αντώνιε.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Βροῦτε, μιὰ λέξη.

(κατὰ μέρος στὸ Βροῦτο)

Δὲν ξέρεις τί κάνεις.
Μὴ δώσης ἄδεια νὰ μιλήση ὁ 'Αντώνιος
τὴν ὥρα τῆς κηδείας. Γιὰ συλλογίσου
πόση μπορεῖ νὰ φέρη
συγκίνηση στὸν κόσμο μὲ τὰ λόγια,
ποὺ θὰ τοὺς πῆ.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Παρακαλῶ. Θ' ἀνέβω.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐγὼ πρῶτα στὸ βῆμα
καὶ θὰ ἐξηγήσω στὸ λαὸ τοὺς λόγους,
ποὺ ὁδήγησαν στὸ φόνο
τοῦ Καίσαρά μας. Θὰ δηλώσω ἀκόμα
πὼς ὅ,τι πῆ ὁ Ἀντώνιος,
θὰ τὸ πῆ μὲ τὴν ἄδεια κι ἔγκρισή μας
καὶ πὼς ἐπιθυμία δική μας ἦταν
νὰ γίνουν στὸ νεκρὸ τοῦ Καίσαρα ὅλες
οἱ τιμές, ποὺ ἀπαιτοῦνε
οἱ ἱεροὶ νόμοι τοῦ τόπου
καὶ τὰ παλιὰ συνήθια. Αὐτὸ θὰ φέρη
σὲ μᾶς πιότερη ὠφέλεια παρὰ βλάβη.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲν ξέρω τὶ μπορεῖ μ' αὐτὸ νὰ γίνη.
Ἐμένα δὲ μ' ἀρέσει.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Μάρκο Ἀντώνιε!
Ἰδού· μπορεῖς νὰ πάρης τὸ νεκρὸ
τοῦ Καίσαρά σου. Κοίτα, ὅταν μιλήσης,
δὲ θὰ πῆς ἐναντίο μας τίποτα. Ὅμως
θὰ παινέψης τὸν Καίσαρα ὅσο θέλεις
καὶ θὰ δηλώσης πὼς αὐτὰ τὰ λὲς
μὲ θέληση δική μας·
ἀλλιῶς δὲ θὰ ἔχης τίποτε νὰ κάνης
μὲ τὴν κηδεία. Καὶ πρέπει νὰ μιλήσης
ἀπ' τὸ ἴδιο βῆμα ἀπ' ὅπου θὰ μιλήσω
κι ἐγώ· κι ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ μένα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέχομαι· δὲ γυρεύω περισσότερα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἑτοιμάστε λοιπὸν ὅ,τι εἶναι ἀνάγκη
κι ἐλᾶτε ἐκεῖ ποὺ πᾶμε.

(φεύγουν ὅλοι ἐξὸν ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ὤ, συχώρεσέ μέ, ἐσύ, αἱματοβαμμένο
κομμάτι γῆς, ἄν δείχνωμαι ἔτσι πρόθυμος
καί φιλικός σ' αὐτούς τούς δολοφόνους!
Εἶσαι τό ἀποσυντρίμμι τοῦ ἐξοχώτερου
ἀνθρώπου πού ἔχει ζήσει μές στό πέρασμα
ποτέ τῶν αἰώνων. Δυστυχία στό χέρι
πού ἔχυσε τοῦτο τό πολύτιμο αἷμα!
Πάνω ἀπ' τίς ἀνοιχτές λαβωματιές σου,
πού ἔχουνε σά βουβά στόματα ἀνοίξει
τά ὁλοπόρφυρα χείλια καί ζητοῦνε
τήν ὁμιλία καί τή φωνή τῆς γλώσσας μου,
προφητεύω: Κατάρα
θά πέση στά κεφάλια τῶν ἀνθρώπων!
Μίσος καί ὀργή κι ἐμφύλιος σπαραγμός
θά συνταράξουν ἀπό μιά ἄκρη σ' ἄλλη
τήν Ἰταλία. Ὁ ρημαγμός καί τό αἷμα
θά γίνουν τόσο τῆς συνήθειας κι ἔτσι
θά εἶναι συχνά τά πιό φριχτά θεάματα,
πού κι οἱ μανάδες θά χαμογελοῦνε,
σά βλέπουν τά παιδιά τους γινωμένα
κομμάτια ἀπό τά χέρια τοῦ πολέμου.
Ἡ συνήθεια στή φρίκη θά πνίξη τόν οἶκτο!
Καί τοῦ Καίσαρα ὁ ἴσκιος τριγυρνώντας
καί ζητώντας ἐκδίκηση
μέ τήν Ἄτην, ὁλόπυρη ἀπό τοῦ Ἅδη
τίς φωτιές, στό πλευρό του θά φωνάξη
σ' ὅλες τοῦτες τίς χῶρες μέ κυρίαρχη
κραυγή: Καταστροφή! καί θά ἀμολύση
τά σκυλιά τοῦ πολέμου·
ἔτσι πού ἐτούτη ἡ κατάρατη πράξη
θά γιομίση τή γῆ μέ δυσωδία ἀπό πτώματα
πού θά γυρεύουν τάφο.

(μπαίνει ἕνας ὑπηρέτης)

Εἶσαι τοῦ Ὀκτάβιου Καίσαρα ὑπηρέτης;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Μάλιστα, Μάρκο Ἀντώνιε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Τοῦ εἶχε στείλει
ὁ Καίσαρας γραφὴ νὰ ἔρθη στὴ Ρώμη.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ναί, τὴν ἔλαβε κι ἔρχεται·
καὶ μὲ πρόσταξε νὰ ἔρθω νὰ σοῦ πῶ—

(βλέπει τὸν νεκρὸ)

ὤ, Καίσαρα!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἡ καρδιά σου σὲ πνίγει. Κάνε πέρα
καὶ κλάψε. Ὁ πόνος φαίνεται πὼς εἶναι
πάθος κολλητικό. Γιατὶ τὰ μάτια μου,
βλέποντας μέσα στὰ δικά σου τώρα
τῆς λύπης τὰ μαργαριτάρια, ἀρχίζουν
κι αὐτὰ νὰ τρέχουν. Ἔρχεται ὁ κύριός σου;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Θὰ περάση τὴ νύχτα του ἑφτὰ λεῦγες
μακριὰ ἀπ' τὴ Ρώμη ἀπόψε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Πήγαινε πίσω γρήγορα καὶ πές του
τὸ τί ἔχει γίνει. Ἐδῶ βρίσκεις μιὰ Ρώμη
βυθισμένη στὸ πένθος,
μιὰ ἐπικίνδυνη Ρώμη,
ὅπου δὲν ἔχει ἀσφάλεια μήτ' ὁ Ὀκτάβιος.
Σύρε ἀμέσως καὶ πές του τα ὅλα αὐτά.
Ἢ πιὸ καλὰ περίμενε! μὴ φύγης,
προτοῦ μετακομίσουμε τὸ λείψανο
στὴν ἀγορά! Ἐκεῖ πέρα μὲ τὸ λόγο μου
θὰ καταλάβω ποιάν ἐντύπωση ἔχει κάνει
ἡ πράξη αὐτὴ τῶν φονικῶν ἀνθρώπων.
Ἔτσι θα ζωγραφίσης πιὸ καλὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατόπιν στὸν 'Οκτάβιο τὴν κατάσταση.
"Ελα νὰ μὲ βοηθήσης!
(φεύγουν σηκώνοντας οἱ δυὸ τὸ λείψανο τοῦ Καίσαρα)

Μετάφραση Κ. Καρθαίου

Σαίξπηρ

2. ΑΝ...

α) "Αν νὰ κρατᾶς καλὰ μπορῇς
τὸ λογικό σου, ὅταν τριγύρω σου ὅλοι
τά 'χουν χαμένα καὶ σ' ἐσὲ
τῆς ταραχῆς των ρίχνουν τὴν αἰτία,

β. "Αν νὰ ἐμπιστεύεται μπορῇς
τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου, ὅταν ὁ κόσμος
δὲν σὲ πιστεύη, κι ἂν μπορῇς
νὰ τοῦ σχωρνᾶς αὐτὴ τὴ δυσπιστία,
νὰ περιμένης ἂν μπορῇς,
δίχως νὰ χάνης τὴν ὑπομονή σου,
κι ἂν ἄλλοι σὲ συκοφαντοῦν,
νὰ μὴ καταδεχθῇς ποτὲ τὸ ψέμα,
κι ἂν σὲ μισοῦν, ἐσὺ ποτὲ
σὲ μίσος ταπεινὸ νὰ μὴν ξεπέσης,
μὰ νὰ μὴν κάνης τὸν καλὸ
ἢ τὸν πολὺ σοφὸ στὰ λόγια,

"Αν νὰ ὀνειρεύεσαι μπορῇς
καὶ νὰ μὴν εἶσαι δοῦλος τῶν ὀνείρων,

"Αν νὰ στοχάζεσαι μπορῇς,
δίχως νὰ γίνη ὁ στοχασμὸς σκοπός σου,

"Αν ν' ἀντικρίζης σοῦ βαστᾶ
τὸ θρίαμβο καὶ τὴ συμφορὰ παρόμοια
κι ὅμοια νὰ φέρνεσαι σ' αὐτοὺς
τοὺς δυὸ τυραννικοὺς ἀπατεῶνες,

γ "Αν σοῦ βαστᾶ ἡ ψυχὴ ν' ἀκοῦς,
ὅποιαν ἀλήθεια ἐσὺ εἶχες εἰπωμένη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παραλλαγμένη ἀπ᾽ τοὺς κακούς,
        γιὰ νά ᾽ναι γιὰ τοὺς ἄμυαλους παγίδα,
ἢ συντριμμένα νὰ θωρῇς,
        ὅσα σοῦ ἔχουν ρουφήξει τὴ ζωή σου
καὶ πάλι νὰ ξαναρχινᾷς
        νὰ χτίζῃς μ᾽ ἐργαλεῖα πού ᾽ναι φθαρμένα,

Ἂν ὅσα ἀπόχτησες μπορῇς
        σ᾽ ἕνα σωρὸ μαζὶ νὰ τὰ μαζέψῃς
καὶ δίχως φόβο μονομιᾶς
        κορόνα ἢ γράμματα ὅλα νὰ τὰ παίξῃς
καὶ νὰ τὰ χάσῃς καὶ ἀπ᾽ ἀρχῆς
        ἀτράνταχτος νὰ ξεκινήσῃς πάλι
καὶ νὰ μὴ βγάλῃς καὶ μιλιὰ
        ποτὲ γι᾽ αὐτὸν τὸν ξαφνικὸ χαμό σου,

Ἂν νεῦρα καὶ καρδιὰ μπορῇς
        καὶ σπλάχνα καὶ μυαλό, ὅλα νὰ τὰ σφίξῃς
νὰ σὲ δουλέψουν ξαναρχῆς
        κι ἂς εἶναι ἀπὸ πολὺν καιρὸ σωσμένα
καὶ νὰ κρατιέσαι πάντα ὀρθός,
        ὅταν δὲ σοῦ ᾽χη τίποτε ἀπομείνει
παρὰ μονάχα ἡ θέληση
        κράζοντας σ᾽ ὅλα αὐτὰ «βαστᾶτε»,

Ἂν μὲ τὰ πλήθη νὰ μιλᾷς
        μπορῇς καὶ νὰ κρατᾷς τὴν ἀρετή σου,
μὲ βασιλιάδες νὰ γυρνᾷς
        δίχως ἀπ᾽ τοὺς μικροὺς νὰ ξεμακραίνῃς,

Ἂν μήτε φίλοι μήτ᾽ ἐχθροὶ
        μποροῦνε πιὰ ποτὲ νὰ σὲ πειράξουν,
ὅλο τὸν κόσμο ἂν ἀγαπᾷς,
        μὰ καὶ ποτὲ πάρα πολὺ κανένα,

Ἂν τοῦ θυμοῦ σου τὶς στιγμές,
        ποὺ φαίνεται ἀδυσώπητη ἡ ψυχή σου,
μπορῇς ν᾽ ἀφήσῃς νὰ διαβοῦν
        τὴν πρώτη ξαναβρίσκοντας γαλήνη,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δ ι κ ή σ ο υ θ ὰ 'ν α ι τ ό τ ε ἡ γ ῆ
μ' ὅ σ α κ α ὶ μ' ὅ, τ ι ἀ π ά ν ω τ η ς κ ι ἂ ν ἔ χ η
καὶ κάτι ἀκόμα πιὸ πολύ:
ἄ ν τ ρ α ς ἀ λ η θ ι ν ὸ ς θ ὰ 'σ α ι, π α ι δ ί μ ο υ.

Μετάφραση Νικολάου Καρβούνη — Ρ. Κίπλιγκ

3. ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Τί ἀξίζει, ἂν στὴν ἀτάραχη γωνιά μου
σὰν ὀκνὸς βασιλιὰς στέκω στὸ πλάγι
γριᾶς συντρόφισσας καὶ σωστὰ μοιράζω
τὸ δίκιο στοὺς ἀνίδεους ἀνθρώπους,
ποὺ τρῶνε, θησαυρίζουν καὶ κοιμοῦνται
καὶ δὲ μὲ νιώθουν! Δὲν μπορῶ νὰ πάψω
νὰ γυροφέρνω πάντα σὲ ταξίδια·
θέλω νὰ πιῶ τῆς ζωῆς τὴ στερνὴ στάλα.
'Εχάρηκα πολλά, πολλὰ ἔχω πάθει
μονάχος μου ἢ μὲ ὅσους μ' ἀγαποῦσαν
πότε σὲ ξένη γῆ πότε στὰ μάκρη
σκοτεινοῦ πολυκύμαντου πελάγου.
Τ' ὄνομά μου ἐδιαλάλησεν ἡ φήμη
κι ἡ ἀχόρταγη καρδιὰ καινούριο πόθο
πάντα γρικάει κι ἂς ἔμαθα κι ἂς εἶδα
σὲ ἄλλες χῶρες πῶς ζοῦν, πῶς κυβερνᾶνε.
Κι ἐγὼ στερνὸς δὲν εἶμαι, ἀφοῦ μὲ σέβας
μὲ δέχτηκαν παντοῦ κι ἔχω γνωρίσει
τῆς μάχης τὸ μεθύσι, πολεμώντας
μὲ τοὺς ὅμοιους μου μόνο μὲς στοὺς κάμπους
τοὺς βοεροὺς κι ἀνεμόδαρτους τῆς Τροίας.
Κι εἶμαι ἐγὼ καθετὶ ποὺ μοῦ 'χει τύχει,
κι ὅ,τι εἶδα κι ὅ,τι ξέρω τώρα μοιάζει
μὲ ἀψιδωτὴ στοά, ποὺ ἀνάμεσό της
φαίνεται κόσμος ἄγνωστος, μὰ πάντα
σὰν σιμώσω τὰ σύνορα ξεφεύγουν...

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἶναι ἄγνωμος ὁ πόθος ποὺ γυρεύει
νὰ βρῆ τέλος κι ἀνάπαψη σὰν ὅπλο,
ποὺ δὲν ἀστράφτει πλιὰ κι ἀποριγμένο
σκουριάζει. Ὄχι, δὲ ζῆ ὅποιος ἀναπνέει
μονάχα. Δὲν ἀξίζει στριμωγμένοι
οἱ ἄνθρωποι νά 'ναι ὁ ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλο.
Κι ἂν τώρα ζωὴ λίγη μοῦ ἀπομένη,
μὰ καὶ μιὰν ὥρα μόνο σὰν μπορέσης
ἀπ' τὴν αἰώνια τὴ σιγὴ ν' ἁρπάξης,
πολλὰ πράγματα νέα θὰ ἰδῆς, θὰ μάθης!...
Θὰ ἤμουν δειλός, ἂν ἤθελα γιὰ λίγο
καιρό, ποὺ ἀκόμα θὰ χαρῶ τὸν ἥλιο,
προσεχτικὰ νὰ ζήσω μετρημένα,
ἀφοῦ ὁ πόθος φλογίζει τὴν ψυχή μου
ν' ἀκλουθήσω τὴ γνώση σὰν ἀστέρι
πέρα ἀπ' τὰ οὐράνια, ἐκεῖ ποὺ ὁ νοῦς δὲ φτάνει.
Τὸ θρόνο μου καὶ τὸ νησὶ χαρίζω
τώρα στὸ γιό μου, τὸν ἀγαπημένο
Τηλέμαχο, ποὺ ξέρει τὴ δουλειά του,
μὲ φρόνηση σιγὰ σιγὰ ἡμερώνει
τ' ἄγριο πλῆθος, γλυκότροπα τοῦ δείχνει
ἐκεῖνο ποὺ ὠφελεῖ καὶ ποὺ συμφέρει.
Κι εἶναι ἄσπιλος, πιστὸς στὸ κοινὸ χρέος
καὶ στὸ στῆθος θερμὴν ἀγάπη κρύβει,
τοὺς θεούς, ποὺ πιστεύουμε, λατρεύει
κι ἐγὼ σὰν φύγω μένει αὐτός. Κι οἱ δυό μας
κάνουμε τὸ ἔργο, ποὺ ποθεῖ ἡ ψυχή μας.
Στὸ λιμάνι ἐκεῖ κάτου τὸ καράβι
μὲ πανιὰ φουσκωμένα περιμένει...
κι ἡ θάλασσα ἡ πλατιὰ πέρα μαυρίζει...
—Ὦ ναῦτες, ποὺ μὲ ἀνδρεία ψυχὴ μαζί μου
στὶς ἔγνοιες, στοὺς ἀγῶνες καὶ στοὺς κόπους
δειχτήκατε μὲ χαμόγελο πάντα,
μ' ἐλεύθερη καρδιὰ καὶ περηφάνια,
κι ἂν ἔλαμπαν τὰ οὐράνια ἢ κι ἂν βροντοῦσαν
εἴμαστε γέροι, ἀλλὰ δὲν ἀπολείπουν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπὸ τὰ γερατιὰ τὸ χρέος κι ἡ δόξα.
Ὅλα τὰ κόβει ὁ θάνατος. Μὰ τώρα,
πρὶν φτάση ἐμεῖς νὰ κάμουμε μποροῦμε,
ἔργο τρανὸ κι ἀντάξιο τῶν ἀνθρώπων,
ποὺ ἀκόμη καὶ στοὺς θεοὺς ἀντισταθῆκαν.
Στοὺς βράχους φέγγουν λύχνοι ἀπὸ τὰ σπίτια,
ἡ μέρα σβεῖ καὶ τὸ φεγγάρι βγαίνει
κι ὁλόγυρα μυριόφωνο μουγγρίζει
τὸ πέλαγος. Ἐλᾶτε, ὦ φίλοι, τώρα
δὲν εἶναι ἀργὰ γιὰ κείνους ποὺ ζητοῦνε
νέους κόσμους. Σπρῶχτε, σύντροφοι, τὸ πλοῖο
στ' ἀνοιχτὰ καὶ καθίστε στὴν ἀράδα
σὰν ἄξιοι λαμνοκόποι. Ἐμπρὸς τραβᾶτε
σχίζοντας ρυθμικὰ τὸ βοερὸ κύμα,
ἀφοῦ ἡ καρδιά μου ἀπόφασιν ἐπῆρε
στὴ μακρινὴ χώρα νὰ πάω ν' ἀράξω,
πέρα ἀπ' τὴ δύση, ποὺ βυθίζουν τ' ἄστρα.
Κι ἂν δὲ μᾶς πνίξη ἡ τρικυμία, θὰ πᾶμε
στὰ μακάρια νησιά, τὸν Ἀχιλλέα
τὸν μεγαλόψυχο νὰ ξαναϊδοῦμε!
Ἀρκετὰ κατορθώσαμε, μὰ πάντα
πολλὰ μένουν ἀκόμα γιὰ νὰ γίνουν,
κι ἂν δυνατοὶ δὲν εἴμαστε σὰν πρῶτα
στὰ παλιὰ χρόνια, ποὺ δικά μας ἦταν
γῆ κι οὐρανός, εἴμαστε ἀκόμη κάτι,
γιατὶ καρδιὲς ἀνδρεῖες δὲ θ' ἀλλάξουν
κι ἂν ὁ καιρὸς κι ἡ μοίρα τὶς κουράσουν,
μὰ στὸ ἔργο σταθερὴ καὶ στὸν ἀγώνα
βαθιά τους ζωντανὴ θέληση μένει,
ποὺ δύναμη καμιὰ δὲν τὴ δαμάζει.

Μετάφραση Μαρίνου Σιγούρου — Τέννυσον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ

Α

῾Αγιομαυρίτης, ὁ : ὁ Λευκάδιος (῾Αγία Μαύρα=ἡ Λευκάς).
῎Αγχεσμος, ὁ : λόφος τῆς ᾿Αττικῆς, πιθανῶς τὰ Τουρκοβούνια τῶν ᾿Αθηνῶν.
ἀγχίστροφος : εὐμετάβολος.
᾿Αερμών, ὁ : ὄρος εἰς τὰ Β.Δ. τῆς Παλαιστίνης.
᾿Αθήναιος, ὁ : ἀρχαῖος συγγραφεὺς ζήσας περὶ τὸ 300 μ.Χ. ᾿Εσώθη τὸ περίφημον ἔργον του «Δειπνοσοφισταί».
αἰδέομαι καὶ αἴδομαι : ντρέπομαι, φοβοῦμαι, σέβομαι.
ὰ κάτρ ἐπέγγλ : (à quatre épingles) εἰς τὴν ἐντέλειαν.
ἀλάστωρ, ὁ : ὁ καταστροφεύς, ὁ κατηραμένος.
ἀλαφροΐσκιωτος : ὁ ἔχων ἐλαφρὰν τὴν σκιάν, ὁ ἔχων τὴν ἰδιότητα νὰ βλέπῃ τὸν ἀόρατον κόσμον τῶν ἐξωτικῶν.
ἁλισάχνη, ἡ : τὸ ἅλας τὸ συλλεγόμενον εἰς τὰ κοιλώματα τῶν παραλιακῶν βράχων, κοινῶς ἀφράλατο.
ἄλμπουρο, τὸ : ὁ ἱστὸς τοῦ πλοίου.
ἁλουργόν : ἐρυθρόν.
ἀμπλάκημα, τό : ἡ πλάνη, τὸ σφάλμα, τὸ ἁμάρτημα.
ἀνάβρα, ἡ : μικρὰ πηγὴ ὕδατος.
ἀναμίξῃς τοῖς ὀστέοις τοῦ σοῦ (ἐνν. πατρός) : ἡ εἰς κοινὸν μνημεῖον ταφὴ τῶν στενῶν συγγενῶν ἦτο κοινότατον ἔθιμον ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς.
ἀναποδίζω : βαδίζω ἀνάποδα, παλινδρομῶ, ὀπισθοχωρῶ.
ἀνάσχου : (ρ. ἀνέχομαι), ὑπομένω.
᾿Ανάχαρσις, ὁ : Σκύθης φιλόσοφος, φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Σόλωνος, ζήσας κατὰ τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα.
ἀνεῖ : ἀνοίγει.
ἀνειμέναι ᾠδαί : διεφθαρμένα ᾄσματα.
ἀνεῖται ἡ στοὰ : ὑψώνεται ἡ στοά.
ἀνεπιδεής : ὁ μὴ ἔχων ἀνάγκην.
῎Ανιος, ὁ : μάντις, υἱὸς τοῦ ᾿Απόλλωνος καὶ τῆς Ροιοῦς.
ἄνωθεν ρωπή, ἡ : ἡ ἐξ ὕψους βοήθεια.
ἀπαιωρῶ : κρεμῶ.
ἀπέρχομαι : ἐδῶ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀποθνήσκω.
ἀπέτεκε : ἐξεδήλωσε.
ἀπηκριβωμένη (ἀκριβόομαι—οῦμαι) : ἡ μετὰ πολλῆς προσοχῆς.
ἀπήνεια, ἡ : ἡ σκληρότης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἁπλῶς πρός τινα διάκειμαι : εἶμαι ἁπλοῦς γνώριμος κάποιου.
ἀποδύρομαι : χύνω ἄφθονα δάκρυα.
ἀπολέγομαί τινα : ἐκλέγω τινά.
ἀπολιμπάνω : ἀποχωρίζομαι.
ἀπολνῶ : ἀφήνω.
ἀπορρῶγες : ἀπότομοι, κρημνώδεις.
ἀποσαλεύουσα ἐπινένευκεν : ὑπερέχουσα εἰς ὕψος ἐπινεύει.
ἀποστρέφομαι τῶν συσσιτίων : ἐπιστρέφω εἰς τὰ συσσίτια.
ἀποτεταγμένος οἶκος αὐτῇ : τὰ διαμερίσματα αὐτῆς.
ἀπὸ τρόπου : κατὰ τὴν συνήθειαν.
ἀράθυμος : εὐέξαπτος, ὀργίλος.
ἀργέστης, ὁ : ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος.
Ἄργος, ὁ : μυθολογικὸν πρόσωπον διακρινόμενον διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς ὁράσεως.
ἀρειότολμος : τολμηρὸς εἰς τὸν πόλεμον.
Ἀρκαδινός, ὁ : ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀρκαδίαν.
ἀρμάδα : στόλος.
Ἀρνταγιόν : Γάλλος οἰκονομολόγος.
ἀσβόλη, ἡ : τὸ μελανόν, τὸ ὁποῖον ἀφήνει ὁ καπνὸς ἐπὶ τῶν τοίχων, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν προσώπων.
ἀσκέρι, τὸ : στράτευμα.
ἀσούσουμος : ἀγνώριστος, ἐλεεινός.
ἀσπούδα : σπουδή, βία.
Ἀστάρτη, ἡ : θεὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων.
Ἄτη, ἡ : ἡ σύγχυσις φρενῶν, ἡ ἁμαρτία, ἡ καταστροφή.
Αὐτομέδων, ὁ : ἀρχαῖος ποιητὴς ἐπιγραμμάτων ἐκ Κυζίκου, ζήσας τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα.
ἀφίημι· οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι : δὲν μοὶ ἐπετράπη νὰ ἀπολαύσω.
ἀχὸς : ἦχος, βοή.
ἀψυχία, ἡ : ἡ ὀλιγοψυχία, ἡ λιποθυμία.

Β

βαβούκλι, τὸ : τὸ χειριδωτὸν γυναικεῖον ἔνδυμα.
Βαλερὺ Παῦλος : Γάλλος ποιητὴς (1871 - 1945).
βατσέλα, ἡ : εἶδος ἱστιοφόρου.
βόλισμα, τὸ : τὸ βάθος τῆς θαλάσσης, τὸ ὁποῖον εὑρίσκομεν διὰ τῆς βολίδος, ναυτικοῦ ὀργάνου.
Βούρσιαν (ὀρθ. Μπούρσιαν) : Γερμανὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιοδίφης, διατελέσας καθηγητὴς πολλῶν Πανεπιστημίων. Περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγραψε γεωγραφίαν.

Γ

Γάδειρα, τὰ : πόλις τῆς Ἱσπανίας.
Γαλιλέι, ὁ : Ἰταλὸς ἀστρομόνος, φυσικομαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος ἐκ Πίζης (1564—1642).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γίλβερτ Γουσταῦος : Γερμανὸς ἱστορικὸς καὶ φιλόλογος (1843—1899).
γκλόρια, ἡ : ἡ δόξα.
γούμενα, ἡ : τὸ χονδρὸ σχοινὶ τῶν πλοίων.

Δ

δείλαιος : δυστυχής.
δικαστηρίῳ παρεδρεύω : ἀσχολοῦμαι μὲ τὸ δικαστήριον ὡς συνήγορος.
Διόδωρος Σικελιώτης : ἀρχαῖος ἱστορικὸς (90—20 π.Χ.).
Δίων Χρυσόστομος : ἀρχαῖος ρήτωρ ἐκ Προύσης, ζήσας κατὰ τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα.
Δόμινος Κεῦνος : Ὁλλανδὸς διδάσκαλος τοῦ Κοραῆ εἰς τὴν Σμύρνην.
Δοστογιέβσκυ : διάσημος Ρῶσος μυθιστοριογράφος (1821—1881).

Ε

ἐγκαλῶ : κατηγορῶ.
ἔγκαρπον, τό : τὸ σύμπλεγμα ἢ ὁ στέφανος ἐκ καρπῶν.
εἴκω : ὑποχωρῶ.
εἴτουν : δηλαδή.
Ἑκάτη : ἡ μακρὰν ταξιδεύουσα θεότης, θυγάτηρ τοῦ Πέρσου καὶ τῆς Ἀστερίας, ἔχουσα ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Διὸς εἰς τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν. Προστάτις ἀγωνιστικῶν τελετῶν, χορηγὸς πλούτου, τιμῶν, νίκης καὶ εὐπλοίας. Προστάτις τῶν ἀρτιγεννῶν βρεφῶν. Βραδύτερον ἐταυτίζετο μὲ τὴν Ἄρτεμιν. Ἐλατρεύετο τὴν νύκτα εἰς τὰς τριόδους καὶ κατέστη θεὰ τῶν φασμάτων.
ἐλεεινός : ἄξιος ἐλέους, συμπαθείας.
ἐμπνέω : ἀναπνέω.
ἐμφιλοχωρεῖ ἡ ὄψις : ἐνδιατρίβει τὸ βλέμμα εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ θεάματος.
ἔξω σοφία, ἡ : ἡ σοφία τῶν ἐθνικῶν (εἰδωλολατρῶν).
ἔξωθεν μαθήματα, τά : τὰ μαθήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἐθνικοὺς (εἰδωλολάτρας).
ἐπήρεια, ἡ : ἡ ἐπίδρασις.
ἐπῆρται : (ἐπαίρομαι) ἔχει ἀνυψωθῆ.
ἐπιπέτομαι : ἐπικάθημαι.
ἐπιπολή, ἡ : ἡ ἐπιφάνεια.
ἐπισείων, ὁ : εἶδος σημαίας πλοίου
ἐπιστρέφω : ἐπανορθώνω.
ἐπομβρέω : ἐπιβρέχω.
ἐρυμνότης, ἡ : τὸ ὀχυρὸν μιᾶς θέσεως.
εὐαγέστατος : λαμπρότατος, ὁρατὸς ἀπὸ πολὺ μακρινὴν ἀπόστασιν.
εὐδία, ἡ : ἡ καλοκαιρία, ἡ γαλήνη.
εὐδοκίμησις, ἡ : εὐδόκιμος, ἐπιτυχὴς μόρφωσις.
Εὔδοξος Κνίδιος : διάσημος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος (409—356 π.Χ.).
Εὔμολπος : ἀρχαῖος ἥρως, τιμώμενος ἰδίως εἰς τὴν Ἀττικήν.
εὔσημος λέξις : καλῶς ἐννοουμένη λέξις.
εὐσυμπάθητος : ὁ συμπαθούμενος εὐκόλως.
ἐφικνέομαι : φθάνω, καὶ μεταφορικῶς προσεγγίζω.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπέστησε χηρείαν : (ἐφίστημι)· μοῦ ἐπέβαλε χηρείαν.
ἐφόδιον, τό : τὸ ἀπαραίτητον δι' ὁδοιπορίαν.

Ζ

ζαερὲς καὶ ζαϊρὲς : ζωοτροφία.
Ζάρηξ-κος, ὁ : ἥρως, φίλος τοῦ 'Απόλλωνος διδαχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὴν μουσικήν.
Ζίγκφριδ γραμμή, ἡ : ἡ γερμανικὴ ὀχυρωματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γαλλικὰ σύνορα κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον (1939—1945).

Η

ἠδικηκότας : ἡ μετοχὴ ἐναντιωματική.
ἠνέγκαμεν τὴν χηρείαν : (φέρω) ὑπεφέραμεν τὴν χηρείαν.
ἠφίει πηγὰς δακρύων : (ἐφίημι)· ἔχυνε ἄφθονα δάκρυα.

Θ

θαυμαστόω-ῶ : ποιῶ τι θαυμαστόν, μεγαλύνω.
Θεαίτητος, ὁ : ἀρχαῖος μαθηματικός, μαθητὴς τοῦ ἐκ Κυζίκου μεγάλου μαθηματικοῦ Θεοδώρου, φονευθεὶς τὸ 394 π.Χ. εἰς Κόρινθον εἰς μάχην κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν.
Θεραπειά, τὰ : προάστιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡραιότατον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Ἄνω Βοσπόρου.
θήλιασμα, τὸ : τὸ ἐμβόλιασμα τῶν δένδρων.
θριγκός, ὁ : ἡ ἀνωτάτη σειρὰ λίθων εἰς τὸν τοῖχον, ἡ ὁποία ἐξέχει.

Ι

'Ιβήρων μονή, ἡ : μία τῶν μονῶν τοῦ 'Αγίου Ὄρους.
ἰδαλγός, ὁ : ἱσπανικὸς τίτλος κατωτέρας εὐγενείας.
Ἵππαρχος : Πυθαγόρειος φιλόσοφος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.
'Ιπποθόων, ὁ : ἥρως ἐπώνυμος τῆς 'Ιπποθοωντίδος φυλῆς ἐν 'Αττικῇ.
ἰχώρ, ὁ : ὁ αἰθέρος χυμὸς ὁ ρέων εἰς τὰς φλέβας τῶν θεῶν.

Κ

Καικίας, ὁ : ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος (γραιγολεβάντες).
κακουργία, ἡ : κακὸν ἔργον.
καλάρισμα, τὸ : τὸ ρίψιμον τῶν δικτύων εἰς τὴν θάλασσαν.
καλντιρίμι ἢ καλντερίμι : ὁ λιθόστρωτος δρόμος.
καλούμα, ἡ : τὸ σχοινίον ἢ ἡ ἄλυσος τοῦ πλοίου ἡ ριπτομένη εἰς τὴν θάλασσαν.
καλουμάρω : ρίπτω τὸ σχοινίον ἢ τὴν ἄλυσον τοῦ πλοίου εἰς τὴν θάλασσαν.
Κάντ 'Εμμανουήλ : μέγας Γερμανὸς φιλόσοφος (1724—1804).
Καρδάκι : μαγευτικὴ τοποθεσία τῆς Κερκύρας.
καρσί : ἀπέναντι.
Κάρστεντ Οὔλριχ : Γερμανὸς ἱστορικός, συγγράψας ἱστορίαν τῆς Καρχηδόνος.
Καρτέσιος Ρενᾶτος : μέγας Γάλλος φιλόσοφος (1596—1650).
Καρυαί, αἱ : κωμόπολις, πρωτεύουσα τοῦ 'Αγίου Ὄρους.
καταλλαγή, ἡ : ἡ ἀλλαγὴ χρημάτων, ἡ συνδιαλλαγή, ἡ συμφιλίωσις.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατάμερον, τὸ : τὸ ἀπόμερον.

κατάστασις τοῦ βίου : κατεύθυνσις τοῦ βίου.

καυκί, τό : ξύλινον πινάκιον τῶν χωρικῶν· μεταφορικῶς κοίλη χώρα περικλειομένη.

Κένταυροι : μυθολογικὰ τέρατα κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἵπποι.

κίδαρις, ἡ : περσικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

κιοτής : δειλός :

cloaca maxima : ὑπόνομος τῆς Ρώμης, διὰ τῆς ὁποίας διωχετεύοντο τὰ ὕδατα εἰς τὸν Τίβεριν.

Κόϊντος, ὁ : φίλος τοῦ Κικέρωνος.

κολορίστας, ὁ : ὁ προσέχων πολὺ τὰ χρώματα, ζωγράφος ἢ λογοτέχνης.

κόμπος, ὁ : ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἐπίδειξις, ἡ ἐπιβλητικότης.

κομπωδέστερος : περισσότερον ἐπιβλητικός.

Κοντοβουνίσιος, ὁ : ὁ κάτοικος τῆς ὀρεινῆς Τριφυλίας.

κούλια, ἡ : πύργος .

κουρταλῶ : κρούω ἐπιμόνως.

Κραβαρίτης, ὁ : ὁ κάτοικος τῶν Κραβάρων τῆς Ναυπακτίας.

Κρουμβάχερ ('Αδόλφος) : μέγας Γερμανὸς βυζαντινολόγος (1768–1845), καθηγητὴς Πανεπιστημίου.

κυρία λέξις : κυριολεξία.

Κώτας : μακεδονομάχος ἀπὸ τὴν Ρούλια τῆς Μακεδονίας. Ἐκρεμάστηκεν εἰς τὸ Μοναστήρι τὸ 1905.

Λ

λάδανον, τό : κοινὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ «κίστος ὁ κρητικός».

Λαπίθαι, οἱ : μυθικὰ ὄντα, συγγενεῖς μὲ τοὺς Κενταύρους, ἀλλὰ μὲ ἀνθρώπινον ὁλόκληρον τὸ σῶμα, κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας ἀγωνισθέντες ἐναντίον τῶν Κενταύρων.

λασκάρω : χαλαρώνω τὸ σχοινὶ ἢ τὴν ἅλυσον.

Λήθη, ἡ : εἷς τῶν πέντε μυθολογικῶν ποταμῶν τοῦ Ἅδου.

λογοκρατία, ἡ : ἡ κυριαρχία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ διανόησις κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὀρθολογισμός.

λογοποιῶ : συγγράφω.

λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκείνου : κανεὶς λόγος δὲν θὰ περιγράψῃ ἀρκετὰ ἐκείνην τὴν τρικυμίαν.

λύθρος, ὁ : ὁ ρύπος ἐξ αἵματος.

λυτρόν, τό : τὸ λύτρον.

Μ

μαγνάδι, τό : ὕφασμα λεπτότατον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

Μαζινὼ γραμμή : ἡ γαλλικὴ ὀχυρωματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γερμανικὰ σύνορα, τὴν ὁποίαν διέσπασαν οἱ Γερμανοὶ τὸ 1940.

μαναφούσκια, τά : αἱ διαβολαί.

μάους, τό : εἶδος τυχηροῦ παιχνιδιοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μασγάλια, τά : πολεμίστρες.
Μαρώνεια, ἡ : ἀρχαία πόλις τῆς Λαυρεωτικῆς.
μεθοδευτής, ὁ : ὁ μεταχειριζόμενος τεχνάσματα, ὁ πανοῦργος.
μέλει (τινὶ τινός) : φροντίζει τις περί τινος.
Μελκάρθ, ὁ : Φοινικικὸς θεὸς ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν Ἡρακλέα.
Μένανδρος, ὁ : ἀρχαῖος κωμικὸς ποιητὴς τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.
μετερίζι, τό : τὸ πρόχωμα.
Μίλτων, ὁ : μέγας Ἄγγλος ποιητὴς (1608—1674), τοῦ ὁποίου ἀριστούργημα εἶναι τὸ ἐπικὸν ποίημα «Ἀπολεσθεὶς παράδεισος».
μιντάτι καὶ μαντᾶτο : ἡ εἴδησις.
Μισίρι καὶ Μεσίρι : (ἀραβιστὶ) ἡ Αἴγυπτος.
μνέω : ψυχομαχῶ, «κάνω τὰ μάτια», λιποθυμῶ ἀπὸ μεγάλην ἐπιθυμίαν.
Μουσεῖον, τό : λόφος τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὑπῆρχεν ἱερὸν τῶν Μουσῶν.
μπαϊράκι, τό : ἡ σημαία.
μπαλαισιά, ἡ : ἡ τρικυμία.
μπάρκο τό : μέγα ἱστιοφόρον, τοῦ ὁποίου ὁ ἱστὸς φέρει σταυρωτὰς κεραίας.
Μπέκκ : Γερμανὸς ἱστορικὸς συγγράψας περὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.
Μπόστφορντ : Ἄγγλος ἱστορικὸς συγγράψας ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.
μπουγάζι, τό : ἡ στενὴ θαλασσία δίοδος (δίαυλος).
μπουράσκα, ἡ : ἡ θύελλα, ἡ τρικυμία.
μπρατσέρα, ἡ : ἱστιοφόρον μὲ δύο ἱστούς, λίαν ταχύ.

Ν

νεωτερικαῖς ἐπιβρίθω φαντασίαις : παραφορτώνω μὲ φαντασίας τῆς νεότητος.
Νόϋμαν : Γερμανὸς ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος (1823—1880). Ἔγγραψε μετὰ τοῦ Πάρτς φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.
Ντερνὺς : ὁ Γάλλος ναύαρχος Δὲ Ριγνὺ (De Rigny).
ντισπμπάρκο, τό : ἀπόβασις.

Ξ

Ξενοκράτης ὁ Ἀφροδισιεύς : ἀρχαῖος ἑρμηνευτὴς τοῦ Πλάτωνος, τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.
ξεύχομαι : ξεστομίζω κακὸν λόγον.
ξηροποταμινὸν δάσος: δάσος τοῦ Ἄθω.
ξυνίημι τῆς τέχνης : ἐννοῶ τὴν τέχνην.

Ο

οἰακίζω : πηδαλιουχῶ.
οἰκέτης : ὑπηρέτης.
ὁλκάς, ἡ : ἐμπορικόν, φορτηγὸν πλοῖον.
ὀντολογικός : ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὀντολογίαν, ἡ ὁποία ἀναζητεῖ τὸ σταθερὸν εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν ἑνότητα εἰς τὴν πολλότητα.
οὔβρια, τά : χόρτα τῆς θαλάσσης.
οὐσία, ἡ : περιουσία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Π

Πάναινος, ὁ : ἐπιφανὴς Ἀθηναῖς ζωγράφος, ἀδελφὸς ἢ ἀνεψιὸς τοῦ Φειδίου.

Πανδρόσειον, τό : τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τῆς Πανδρόσου, θυγατρός τοῦ Κέκροπος.

πανίδμων : παντογνώστης.

Πανύασις, ὁ : ἐπικὸς ποιητὴς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἀπὸ τὰ ἔργα του «Ἡρακλειὰς» καὶ «Ἰωνικὰ» σώζονται ἀποσπάσματα.

παράκλησις, ἡ : ἡ παρηγορία.

παρειμένον οἰκοδόμημα : ἀνοικτὸν οἰκοδόμημα.

παρεκβολικός : ὁ ἀνήκων εἰς κριτικὰς σημειώσεις (παρεκβολάς).

πάροιθεν : ἔμπροσθεν, πρότερον.

Πάρτς : Γερμανὸς γεωγράφος (1856—1925), καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. Ἔγραψε μετὰ τοῦ Νόϋμαν φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.

Παχέκο : ζωγράφος Ἱσπανός, σύγχρονος τοῦ Γκρέκο.

Πειρίθους, ὁ : βασιλεὺς τῶν Λαπιθῶν τῆς Θεσσαλίας, φίλος τοῦ Θησέως. Κατὰ τὸ γάμον του μετὰ τῆς Ἱπποδαμείας προεκλήθη ἡ σύγκρουσις Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων.

Πενθεσίλεια, ἡ : βασίλισσα τῶν Ἀμαζόνων, συμμαχος τῶν Τρώων, φονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως.

περιέλκω : παρασύρω.

περιόν, τό : τὸ πλεονέκτημα.

περιορίζομαι : παραφέρομαι, γίνομαι ἔξαλλος.

περπερεύομαι : ἀλαζονεύομαι, καυχῶμαι.

πλέγμα, τὸ : τὸ πλεγμένον πρᾶγμα, ὁ στέφανος, ἡ πλοκὴ τῶν λέξεων.

ποδόστομα : τεμάχιον ξύλινον ἢ χαλύβδινον ἀποτελοῦν κατακόρυφον συνέχειαν τῆς τρόπιδος (καρίνας) κατὰ τὸ πρυμναῖον αὐτῆς ἄκρον, ἐφ' οὗ προσαρμόζεται τὸ πηδάλιον.

πολιτικὴ λέξις : λαϊκὴ λέξις.

πράγματα, τά : αἱ πράξεις

πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι τῶν ἐμῶν : σὲ ἀναγκάζω νὰ διευθύνῃς τὰς ὑποθέσεις μου.

Πρασιάς, ἡ : λίμνη τῆς Μακεδονίας μεταξὺ Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνος.

πράττω τὰ δημόσια : πολιτεύομαι.

πρέζα, ἡ : μικρὰ ποσότης κονιορτοποιημένου πράγματος. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρέζες ἐλέγοντο τὰ λάφυρα.

προαιρέσεως τὸ ἰσοστάσιον : ἡ ἰσορροπία τῆς διαθέσεως.

προΐσχομαι : κρατῶ πρὸς τὰ ἐμπρός, προτείνω, προσφέρω.

προκαθίσταμαί τινα : τοποθετῶ τινα ἐπὶ κεφαλῆς.

procuratores : οἱ ἐντεταλμένοι διὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων ἄρχοντες.

προπολεμικαὶ δραχμαὶ : αἱ δραχμαὶ πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914-1918), ὅτε τὸ δολλάριον ἐξηργυρώνετο μὲ πέντε δραχ.

προσηνὴς : πρᾶος, ἤπιος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πρυμάτσα, ἡ : τὸ σχοινίον, διὰ τοῦ ὁποίου προσδένεται τὸ πλοῖον ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν ξηρὰν (πρυμνήσιον).
Πρωτοψάλτης : φίλος τοῦ Κοραῆ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔχει γράψει πολλὰς ἐπιστολάς.
πτοοῦμαι : δειλιάζω, εὐκόλως παρασύρομαι.

Ρ

ῥαθυμίας τῶν οἰκετῶν ἐπιστρέφειν : νὰ διορθώνῃς τὴν ἀμέλειαν τῶν ὑπηρετῶν.
ρασιοναλισμός, ὁ : ὀρθολογισμός· φιλοσοφικὴ θεωρία, καθ' ἣν πηγὴ τῆς γνώσεως εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος.
ράχτα, τά : οἱ παραθαλάσσιοι βράχοι.
ρεζές, ὁ : ἡ στρόφιγξ τῆς θύρας ἢ τοῦ παραθύρου.
ρικνὸς : κατάξηρος, ζαρωμένος.
Ροδαφνοῦσα, ἡ : 1) ἡ χώρα, ὅπου φύεται ἀφθόνως ἡ ροδαφνία (ροδοδάφνη), 2) θρυλικὸν πρόσωπον, ἡρωὶς ὁμωνύμου κυπριακοῦ δημοτικοῦ ποιήματος.
ροτόντα, ἡ : κυκλοτερὲς οἰκοδόμημα μετὰ θόλου καὶ περιστυλίου.
Ροῦσος Δημήτριος : Φιλόλογος ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἔγραψε πολλὰς ἐπιστημονικὰς πραγματείας (1869 - 1948).

Σ

σαλβάρι, τό : εἶδος πλατείας περισκελίδος.
σήθω : κοσκινίζω
Σίλλερ Ἰωάννης : εἷς τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τῆς Γερμανίας, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαῖτε (1759 - 1805).
σιάδι, τό : μέρος ἐπίπεδον, ἴσιωμα.
σισανές, τό : ραβδωτὸν τουφέκιον μὲ ἑξάγωνον κάνην.
σκουτάριος, ὁ : (λατ. scutarius)· ἱππεὺς ἀσπιδοφόρος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἄλλως σκουταριώτης.
Σοπενχάουερ : Γερμανὸς φιλόσοφος (1788 - 1860).
Σουΐδας, ὁ : λεξικογράφος τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος.
στελέτο καὶ στιλέτο, τό : ἐγχειρίδιον, μαχαίρι.
Στήβενσον : Ἄγγλος μελετητὴς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.
συνουσία, ἡ : ἡ συναναστροφή.
σχολή, ἡ : ἀργία.
σωτρόπιον, τό : (ἐσωτρόπιον)· ἰσχυρὸν τεμάχιον ξύλου διῆκον ἐσωτερικῶς τῆς τρόπιδος καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς.

Τ

Ταρίφη, ἡ : πόλις τῆς Ἱσπανίας ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ.
Τάσσος Τορκουάτος : εἷς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας (1544 - 1593) τοῦ ὁποίου τὸ σπουδαιότερον ἔργον εἶναι «Ἡ ἀπελευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ»,
τζάκι, τό : (λ. τουρκική, οτζάκι)· ἑστία, οἰκογένεια μεγάλη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τζοχανταραῖοι : ἀκόλουθοι μεγιστᾶνος.
τοῖς εἰς αὐτὸν κεχηνόσιν : εἰς ὅσους χάσκουν παρατηροῦντες αὐτόν.
Τολστόι Λέων : διάσημος Ρῶσος φιλόσοφος καὶ λογοτέχνης (1828 - 1910).
τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον ἄγοντας : φέροντας τὸν λίθον εἰς τὸ νῆμα τῆς στάθμης (ἀλφάδι).
τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν : ἡ ἀπόφασις ἤρχισε νὰ πραγματοποιῆται.
τραμουντάνα, ἡ : ὁ βόρειος ἄνεμος.
Τριτογένεια : προσωνυμία τῆς Ἀθηνᾶς. Κατὰ παλαιὸν μῦθον ἐγεννήθη ἡ θεὰ ἐκ τῆς λίμνης Τριτωνίδος ἢ ἔκ τινος ἀρκαδικῆς πηγῆς.
τρίχαπτον, τὸ : (θρὶξ—ἅπτω)· πλέγμα λεπτοφυέστατον, δαντέλλα.
τσαπράκια ἢ τσαπράζια, τά : ἀργυρᾶ ἢ ἐπίχρυσα κοσμήματα τοπικῶν ἐθνικῶν ἐνδυμασιῶν μὲ διαφόρους παραστάσεις.
τυραννῶ : διοικῶ.
τῷ χρόνῳ φθάνω τινά : προλαμβάνω τινὰ ὡς πρὸς τὸν χρόνον.

Υ

ὑποδύομαι τὴν πρεσβείαν : ἀναλαμβάνω τὴν πρεσβείαν.
ὑπόστασις τοῦ σηκοῦ : τὸ ὑποστήριγμα τοῦ σηκοῦ.
ὑποχωρῶ θεῷ : ὑποτάσσομαι εἰς τὸν Θεόν.
ὑφίεμαι : παραμελῶ.

Φ

φελούκα, ἡ : μικρὰ λέμβος.
Φίλιππος Θεσσαλονικεύς : ἀρχαῖος ἐπιγραμματοποιὸς ζήσας τὰ τέλη τοῦ 1ου μ.Χ. καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.
φιλονεικῶ ἀφεῖναι κατόπιν τινὰ : φιλοδοξῶ νὰ φανῶ ἀνώτερός τινος.
φοινικοῦς : ἐρυθρός.
φουσάτο, τὸ : τὸ στράτευμα.
φυσιοῦμαι : ἀλαζονεύομαι, ὑπερηφανεύομαι, φουσκώνω.

Χ

χαροκόπι, τὸ : διασκέδασις.
Χατζῆ - Ἀναργύρου Ἀνάργυρος τοῦ Ἀνδρέου : Σπετσιώτης ἱστοριοδίφης δημοσιεύσας τὰ «Σπετσιωτικὰ» εἰς τρεῖς τόμους (1851 - 1925).
χλαπαταγή, ἡ : ὁ μεγάλος θόρυβος τῶν κυμάτων.
χλοάζον, τό : τὸ πράσινον.
Χλομούτσι ἢ Χλεμούτσι, τό : φραγκικὸν φρούριον εἰς τὰ Β.Δ. παράλια τῆς Πελοποννήσου.
χρυσάκτιν : ἔχων χρυσᾶς ἀκτῖνας.

Ψ

ψάνι, τό : τὸ χλωρὸ στάχυ.

Ω

ὠδίς, - ῖνος· «τὰς ὠδῖνας τὰς ἐπὶ σοί» : τοὺς κατὰ τὴν γέννησίν σου πόνους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1862 καὶ ἀπέθανε τὸ 1934. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν φυσικομαθηματικὰ καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς μετεκπαίδευσιν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν. Ἀνέλαβε τὸ 1890 τὴν διεύθυνσιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐγένετο δὶς ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ἵδρυσε δὲ τὸ 1926 τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἐχρημάτισε πρόεδρος καὶ γενικὸς γραμματεύς. Ἐδημοσίευσεν ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς ἐργασίας. Περισπούδαστος εἶναι ἡ μακρὰ μελέτη του τὸ «Κλῖμα τῆς Ἑλλάδος».

ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1876 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1935 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε νομικὰ καὶ πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἐπιστήμας εἰς Παρισίους. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν οἰκονομικάς, ἱστορικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Συγγράμματα: «Μαθήματα δημοσίας οἰκονομίας», «Οἰκονομικὴ διοίκησις τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Τουρκοκρατίας», «Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομίας» κ.ἄ.

ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Λέσβον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ τὸ 1907. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ἐξέδωκε τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου καὶ πρωτότυπα λογοτεχνικὰ ἔργα. Δράματα: «Κυψελίδαι», «Μαρία Δοξαπατρῆ», «Φαύστα», «Εὐφροσύνη», «Ἀντιόπη», «Νικηφόρος Φωκᾶς», ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνώτερον θεωρεῖται ἡ «Φαύστα». Εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην εἶχεν ὡς πρότυπόν του τὸν μέγαν Ἄγγλον δραματικὸν ποιητὴν Σαίξπηρ. Τὰ δράματά του, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐθνικήν μας παράδοσιν, ἤρεσαν πολὺ εἰς τοὺς συγχρόνους του, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀνεγνώριζον ὡς τὸν κορυφαῖον Ἕλληνα θεατρικὸν συγγραφέα τῆς ἐποχῆς του.

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Ναύπακτον τὸ 1868 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1946. Διετέλεσε διευθυντὴς τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους. Ἐδημοσίευσε πολλὰς ἱστορικὰς μελέτας σχετικὰς μὲ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τοὺς κατόπιν χρόνους. Ἐπίσης ἐξέδωκε τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη καὶ τὰ «Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα» τοῦ Κασομούλη, ὡς καὶ διηγήματα: «Ἱστορίες τοῦ Γιάννη Ἐπαχτίτη», «Τὰ παλληκάρια τὰ παλιά», «Μεγάλα χρόνια», «Στὸ γύρο τῆς ἀνέμης» καὶ ἄλλα.

ΒΛΑΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Δημοσιογράφος, διευθυντὴς τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος «Καθημερινή», γεννηθεὶς τὸ 1886. Εἶχε καταστῆ περίφημος διὰ τὰ πολιτικά του

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἄρθρα, τὰ ὁποῖα διακρίνει νευρῶδες ὕφος καὶ πατριωτικὸς παλμός. Τὰ καλύτερα τῶν ἄρθρων, τὰ ὁποῖα ἔγραψε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου 1940—41, ἐξεδόθησαν εἰς βιβλίον. Ἔγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα, ἐξ ὧν σπουδαιότερα εἶναι : «Ἡ δὶς Κυκλών», «Ἡ ἀπογραφή», «Τὰ κόκκινα γάντια» κ. ἄ. Ἀπέθανε τὸ 1951.

ΒΛΑΧΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Σαντορίνην τὸ 1897 καὶ ἀπέθανε τὸ 1956. Διετέλεσε διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε : «Τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα» καὶ μελέτας εἰς περιοδικά.

ΒΟΡΕΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1873 ἐν Ἀμαρουσίῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1954. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἡ συγγραφική του δρᾶσις εἶναι μακρὰ καὶ ποικίλη. Ἔγραψε «Λογικήν», «Ψυχολογίαν» καὶ «Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν», διαφόρους ἐπιστημονικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀνάλεκτα» εἰς 4 τόμους. Μετέφρασε καὶ ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ρυθμοὶ ἀθανάτων» τὰ καλύτερα ποιήματα τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τοῦ κόσμου, ὡς καὶ ὁλόκληρον τὸ σῳζόμενον ἔργον τοῦ Πινδάρου.

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κατωχώριον τοῦ Πηλίου τὸ 1899. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ἐν Γερμανίᾳ. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ἀπὸ δὲ τοῦ 1948 κατέχει τὴν ὁμώνυμον ἕδραν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνέγραψε πολλὰς πραγματείας φιλολογικὰς καὶ παιδαγωγικάς, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικά. Ἔργα του : «Τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», «Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος», «Κράτος καὶ παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα», «Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος», «Μόρφωσις καὶ ἀνθρωπισμὸς» κ.ἄ.

ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Καλαμάταν τὸ 1894. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρέτησε διαδοχικῶς εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν ὡς καθηγητής, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητὴς καὶ διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Ἐδημοσίευσεν : «Ἀριστοτέλους Πρώτη φιλοσοφία», «Πλάτωνος Πολιτεία», «Μελέτη τῶν ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων», «Αἱ κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας» καὶ πολλὰς ἄλλας φιλοσοφικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας εἰς περιοδικὰ καὶ εἰς ἐγκυκλοπαιδείας.

ΓΚΑΙΤΕ ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΛΦΓΚΑΓΚ. Ἐγεννήθη εἰς Φραγκφούρτην τὸ 1749 καὶ ἀπέθανεν ἐν Βαϊμάρη τὸ 1832. Ποιητής, ἑλληνολάτρης, φιλόσοφος, ἐπιστήμων. Ἡ μεγαλυτέρα διάνοια τῆς Γερμανίας κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ μία τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν μορφῶν τοῦ κόσμου. Πολλῶν ἔργων τοῦ Γκαῖτε ἔχομεν μεταφράσεις εἰς τὴν ἑλληνικήν, γενομένας ὑπὸ διασήμων Ἑλλήνων λογο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τεχνῶν. Ἐκ τῶν ἔργων του τὸ σπουδαιότερον καὶ τὸ πλέον γνωστὸν εἶναι ὁ «Φάουστ», τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον μέρος μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζοπούλου, τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τοῦ Δ. Λάμψα. Ἀμφοτέρων αἱ μεταφράσεις εἶναι ἀριστοτεχνικαί. Μεταφράσεις τοῦ «Φάουστ» ἐγένοντο καὶ ὑπὸ ἄλλων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν.

ΓΡΥΠΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1871 εἰς τὴν Σίφνον καὶ ἀπέθανε τὸ 1942 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὑπηρέτησε καθηγητής, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητής, διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου. Ἐξέδωκε μίαν ποιητικὴν συλλογήν: «Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακόττες». Μετέφρασε τὰς τραγῳδίας καὶ τοῦ Αἰσχύλου τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὴν «Πολιτείαν» τοῦ Πλάτωνος. Τὰ ποιήματά του διακρίνονται διὰ τὸν γνήσιον λυρικὸν τόνον, τὴν ὑποβλητικότητα, τὴν ἐπιμελῆ ἐπεξεργασίαν τοῦ στίχου καὶ τὴν χρησιμοποίησιν σπανίων διαλεκτικῶν λέξεων, ἰδίως συνθέτων.

ΔΑΝΤΗΣ ΑΛΙΓΚΕΡΙ. Ἐγεννήθη ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ 1265 καὶ ἀπέθανε τὸ 1321. Θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ποιητὴς τῆς νέας Ἰταλίας, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Βιργίλιον. Ἔγραψε πρῶτος αὐτὸς ποιήματα εἰς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς του, ἀντὶ τῆς Λατινικῆς, γενόμενος οὕτως ὁ θεμελιωτὴς τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης. Τὸ μεγαλόπνευστον ἔργον του «Θεία Κωμωδία» καταδεικνύει τὴν ἐξέχουσαν ποιητικὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΙΩΝ. Ἐγεννήθη τὸ 1878 καὶ ἀπέθανε τὸ 1920. Ἐσπούδασε νομικά. Ἐχρημάτισε διπλωμάτης καὶ πολιτευτής. Ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἁγνὸς ἑλληνολάτρης. Συνέγραψε πολλὰς μελέτας καὶ ἄρθρα πολιτικὰ ὑπὸ το ψευδώνυμον «Ἴδας», ἐδημοσίευσε δὲ τὰ βιβλία : «Μαρτύρων καὶ ἡρώων αἷμα» ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἥρωα μακεδονομάχον Παῦλον Μελᾶν, «Σαμοθράκη», «Ὅσοι ζωντανοί», «Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς» κ.ἄ.

ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ : Ἐγεννήθη εἰς Κεφαλληνίαν τὸ 1905. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ εἰς Παρισίους. Τὸ 1939 ἐξελέγη καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἔγραψε πολλὰς μελέτας μεταξὺ τῶν ὁποίων : «Τὸ Ἑλληνικὸν Δεσποτᾶτον τοῦ Μορέως» (γαλλιστί), «Βυζάντιον», «Τουρκοκρατία» κ.ἄ.

ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1834 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1897. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Λειψίαν. Διετέλεσε συντάκτης εἰς τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης καὶ ἐξέδιδε τὴν φιλολογικὴν καὶ πολιτικὴν ἐπιθεώρησιν «Κλειώ». Συνέγραψε φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτερον εἶναι τὸ δίτομον : «Ἀδαμάντιος Κοραῆς». Διακρίνεται διὰ τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικήν του κατάρτισιν, διὰ τὴν κριτικήν του ἐμβρίθειαν καὶ διὰ τὴν ὑποδειγματικὴν καθαρεύουσαν γλῶσσάν του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1868 εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀπέθανε τὸ 1933. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκεντρώθησαν τὰ ποιήματά του εἰς ἕνα τόμον καὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ποιήματα». Ἡ ποίησίς του διακρίνεται διὰ τὴν ἰδιοτυπίαν της καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν γλωσσικὴν μορφήν. Προτιμᾷ νὰ χρησιμοποιῇ ὡς σύμβολα πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀναμιγνύει γλωσσικὰ στοιχεῖα τῆς καθαρευούσης καὶ τῆς δημοτικῆς. Τὸ ποιητικὸν ὕφος του, φαινομενικῶς πεζολογικόν, διακρίνεται διὰ τὴν ὑποβλητικότητα καὶ τὴν ἐπιγραμματικότητά του.

ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τὸ 1872. Εἰργάσθη ἐπὶ μακρὸν ὡς δημοσιογράφος καὶ διηύθυνε τὴν ἐφημερίδα «Νέον Ἄστυ». Διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος εἰς Λονδῖνον, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1949. Ἠσχολήθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε φιλολογικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Τὰ ἔργα του διακρίνει εὐαισθησία καὶ λεπτότης σκέψεως καὶ ἐκφράσεως.

ΚΑΛΒΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ 1792, ἀπέθανε δὲ τὸ 1867. Ἔζησε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του εἰς Ἰταλίαν, Ἑλβετίαν καὶ Ἀγγλίαν καὶ ἐσχετίσθη μὲ τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν Φώσκολον. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ Κάλβου εἶναι αἱ δύο μικραὶ ποιητικαὶ συλλογαί, ἡ «Λύρα» καὶ τὰ «Λυρικά», αἱ ὁποῖαι περιέχουν εἴκοσιν ᾠδὰς ἐντελῶς πρωτοτύπους ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα καὶ τὰς ποιητικὰς εἰκόνας. Διαπνέεται ἀπὸ φλογερὸν πατριωτισμὸν καὶ λυρικὴν δύναμιν.

ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1852 καὶ ἀπέθανε τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικά. Ποιητὴς καὶ πεζογράφος ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργα του : «Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας», «Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν», «Τὸ παιδομάζωμα» (Ἱστορικὸν δρᾶμα), «Ὁ Ἀναδρομάρης τῆς Ἀττικῆς», «Διηγήματα» κ.ἄ. Τὸ 1927 ἐξελέγη μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΚΑΡΑΣΟΥΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη εἰς Σμύρνην τὸ 1824 καὶ ἀπέθανε τὸ 1875. Ἐδημοσίευσε τὰς ποιητικὰς συλλογὰς «Λύρα», «Μοῦσα θηλάζουσα», «Ἑωθιναὶ μελῳδίαι», «Ποιητικὸν ἀπάνθισμα», «Βάρβιτος», «Κλεονίκη». Διακρίνεται διὰ τὴν νοσταλγίαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν διάθεσιν καὶ τὸν ὑψηλὸν τόνον τῶν ποιημάτων του καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς εἷς τῶν καλυτέρων ἀρχαϊζόντων ποιητῶν μας.

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1866 εἰς Λεχαινὰ τῆς Ἠλείας καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀμαρούσιον τὸ 1922. Ἰατρὸς τὸ ἐπάγγελμα, κατ' ἀρχὰς ὑπηρέτησεν εἰς ἐμπορικὰ πλοῖα, ἔπειτα δὲ ὡς στρατιωτικὸς ἰατρὸς μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἀνεδείχθη ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπικὸς διηγηματογράφος. Ἔργα του : «Διηγήματα», «Λυγερή», «Παλιὲς Ἀγάπες», «Λόγια τῆς πλώρης», «Ὁ Ζητιάνος», «Ὁ Ἀρχαιολόγος» κ.ἄ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΑΣΟΜΟΥΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 1792 εἰς Σιάτισταν καὶ ἀπέθανε τὸ 1872. Μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν του ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔκτοτε ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας μάχας. Μετέσχε τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς ἐξόδου. Συνέγραψε τὸ ἱστορικὸν ἔργον «Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα», τὰ ὁποῖα κατέλιπεν ἀνέκδοτα. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰ. Βλαχογιάννη, εἶναι ἀξιολογώτατον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀγῶνος.

ΚΙΠΛΙΓΚ ΡΟΥΝΤΙΑΡΝΤ. Ἐγεννήθη ἐν Βομβάῃ τὸ 1865 καὶ ἀπέθανεν ἐν Λονδίνῳ τὸ 1936. Νεώτατος ἀπέκτησε παγκόσμιον φήμην. Ἔγραψε ποιήματα, διηγήματα, παιδικὰς ἱστορίας, ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Ἐτιμήθη μὲ τὸ βραβεῖον Νομπέλ.

ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη ἐν Βιάνῳ τῆς Κρήτης τὸ 1861 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1920. Ἐσπούδασε νομικά. Εἰργάσθη ὡς συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς διαφόρους ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας. Ἐπὶ εἰκοσαετίαν διετήρησε τὴν χρονογραφικὴν στήλην τῆς ἐφημερίδος «Ἐμπρὸς» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Διαβάτης». Ἔργα: «Ὅταν ἤμουν δάσκαλος», «Ὁ Πατούχας» κ.ἄ.

ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1748 ἐκ γονέων Χίων. Ἐσπούδασεν ἰατρικὴν εἰς Παρισίους, ὅπου καὶ ἔζησε μέχρι τοῦ θανάτου του (1833). Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος. Ἐξέδωκεν ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς μὲ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις, πολλὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ πλῆθος ἐπιστολῶν, πολλαὶ τῶν ὁποίων εἶναι παραινετικαὶ πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του. Ὁ Κοραῆς μὲ τὰ κηρύγματά του ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας καὶ τὴν ὅλην πατριωτικήν του δρᾶσιν ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ὑποδούλου Ἔθνους καὶ ἔγινεν εἷς τῶν πρωτεργατῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ. Ἐγεννήθη τὸ 1851 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1919. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ πρωθυπουργὸς ἐπὶ μικρὸν διάστημα. Ὑπῆρξε πολυγραφώτατος καὶ ἐδημοσίευσε δεκάδας ἱστορικῶν μελετῶν ἀναφερομένων ἰδίως εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας.

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1811 εἰς τὸ Ληξούριον καὶ ἀπέθανε τὸ 1901. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἠσχολήθη περισσότερον μὲ τὴν λογοτεχνίαν. Ἔργα του : «Τὰ μυστήρια τῆς Κεφαλλονιᾶς», «Στιχουργήματα», «Ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος» (χαρακτῆρες), «Στοχασμοὶ» κ. ἄ. Ἐσατίρισε κυρίως τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ διαφωτίσῃ καὶ ἐξυψώσῃ. Εἶναι εἷς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους σατιρικούς μας καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον ὀξυδερκεῖς μελετητὰς τῶν κοινωνικῶν ἐλαττωμάτων.

ΛΙΠΕΡΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Κύπριος ποιητής, γεννηθεὶς ἐν Λάρνακι τὸ 1866 καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀποθανὼν ἐν Λευκωσίᾳ τὸ 1937. Ὑπηρέτησεν ὡς δημόσιος ὑπάλληλος ἐν Κύπρῳ καὶ ὡς καθηγητὴς τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἐκεῖ Παγκύπριον Γυμνάσιον. Ἐξέδωκε δύο ποιητικὰς συλλογὰς ὑπὸ τοὺς τίτλους «Χαλαρωμένη λύρα» καὶ «Στόνοι». Ἀπὸ τὸ 1923 καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισε νὰ γράφῃ ποιήματα εἰς τὴν Κυπριακὴν διάλεκτον, τὰ ὁποῖα ἐξέδωκεν εἰς δύο τόμους μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Τζυπριώτικα τραούδκια». Τὰ τραγούδια του αὐτὰ διακρίνει γνησία ἔμπνευσις καὶ πατριωτικὸς παλμός.

ΛΟΥΒΑΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1887 καὶ ἀπέθανε τὸ 1961. Ἐσπούδασε θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του εἰς Γερμανίαν. Τὸ 1925 ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τὸ 1960 μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Διετέλεσε δὶς ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. Ἔργα του: «Παῦλος, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ», «Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς περὶ Παύλου σπουδάς», «Ἐπιστολῶν Παύλου χαρακτήρ», «Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν», «Μεταξὺ δύο κόσμων». «Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», «Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις», «Ἐκπαίδευσις καὶ ἀνθρωπισμός» κ.ἄ. Ἐδημοσίευσεν ἐπίσης πολλὰ ἐπιστημονικὰ ἄρθρα εἰς περιοδικά.

ΜΑΒΙΛΗΣ ΛΟΡΕΝΤΖΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1858 εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ ἔπεσε τὸ 1912 εἰς τὸν Δρίσκον τῆς Ἠπείρου ὑπὲρ πατρίδος. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Γερμανίαν καὶ ἔγραψε ποιήματα. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὰ ποιήματά του ὡς καὶ αἱ μεταφράσεις του ἐκ τῆς ξένης λογοτεχνίας ἐξεδόθησαν εἰς τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἔργα». Ὁ Μαβίλης ὑπῆρξε φλογερὸς πατριώτης εἰς τὴν ποίησιν ὅπως καὶ εἰς τὴν ζωήν.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη εἰς τὸ Λιδωρίκιον τὸ 1797 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1864. Ἦτο ἐκ τῶν σημαντικῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως προαχθεὶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Συνέγραψεν «Ἀπομνημονεύματα» εἰς δύο τόμους. Τὸ ἔργον του εἶναι σημαντικὸν ὡς ἱστορικὴ πηγὴ καὶ ὡς γλωσσικὸν μνημεῖον τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως.

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1870 εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἔγραψε ποιήματα. Ἔργα: «Ὧρες», «Ἀσφόδελοι», «Πεπρωμένα», «Ἀντίλαλοι» κ. ἄ. Ἐτιμήθη μὲ τὸ ἐθνικὸν Ἀριστεῖον γραμμάτων καὶ τεχνῶν.

ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1911. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς Ἰταλίαν καὶ κατόπιν εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. Ἀφιερώθη εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἐδημοσίευσε τὸ 1875 τὸ ἐπικολυρικὸν ποίημα «Ὅρκος». Τὸ 1898 ἐξέδωκε τὴν τελευταίαν ποιητικὴν συλλογήν του ὑπὸ τὸν τίτλον «Μικρὰ ταξίδια».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΛΑΣ ΠΑΥΛΟΣ. Ὁ Παῦλος Μελᾶς ὑπῆρξεν ὁ πρωτεργάτης μακεδονομάχος, τὸ σύμβολον καὶ ὁ ἥρως τοῦ μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Ἐγεννήθη τὸ 1870 καὶ ἦτο ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἠγωνίσθη νὰ ἀφυπνίση τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους διὰ τὴν Μακεδονίαν καί, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον καπετὰν Μίκης Ζέρβας, κατήρτισε σῶμα ἐκ τριάκοντα καὶ πέντε ἀνδρῶν καὶ ἤρχισε τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους. Ἐφονεύθη ὑπὸ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος προδοθεὶς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους κομιτατζῆδες εἰς Στάτισταν τῆς Μακεδονίας τὸ φθινόπωρον τοῦ 1904.

ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1883 εἰς Ναύπακτον. Διετέλεσε συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς πολλὰς ἐφημερίδας καὶ σκηνοθέτης θεάτρου. Ἔγραψεν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ εἴδη τῆς λογοτεχνίας. Εἶναι μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Διεκρίθη κυρίως εἰς τὸ χρονογράφημα, τὴν ἱστορικὴν βιογραφίαν καὶ τὸ δρᾶμα. Χρονογραφήματα: «Σφυρίγματα», «Κουβέντες τοῦ Φορτούνιο» κ.ἄ. Ἱστορικαὶ βιογραφίαι «Ὁ Γέρος τοῦ Μωριᾶ» εἰς δύο τόμους, «Ὁ ναύαρχος Μιαούλης», «Τὰ ματωμένα ράσα» κ.ἄ. Θεατρικὰ ἔργα: «Ὁ γυιὸς τοῦ ἴσκιου», « Τὸ χαλασμένο σπίτι », « Ὁ μπαμπᾶς ἐκπαιδεύεται», «Ὁ Παπαφλέσσας » κ.ἄ.

ΜΗΤΣΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ. Ἐγεννήθη εἰς τὰ Μέγαρα τὸ 1868 καὶ ἀπέθανε τὸ 1916 ἐν Ἀθήναις. Ἔργα του: Διηγήματα, ἠθογραφίαι καὶ θαυμάσιαι περιγραφαί: « Ἀθηναϊκαὶ σελίδες », « Ταξιδιωτικαὶ σημειώσεις ». Ἐκ τῶν καλυτέρων του σελίδων εἶναι « Τὸ φίλημα », μεταφρασθὲν καὶ εἰς τὴν Γερμανικήν, « Παναγία ἡ Μεγαλομάτα », « Τὸ παράπονο τοῦ μαρμάρου », « Εἷς τοῖχος » κ.ἄ.

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Πάτραις τὸ 1846 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1911. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ὡς ὑπότροφος τοῦ Κράτους ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ 1875 καὶ μετὰ τριετίαν καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου διδάξας γεωλογίαν εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἀνώτατα ἱδρύματα ἐπὶ τριακονταπενταετίαν. Τὰ ἔργα του θεωροῦνται κλασσικά.

ΜΙΣΤΡΑΛ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ. Γάλλος ποιητὴς τοῦ 19ου αἰῶνος (1830 - 1914). Τὰ ποιήματά του ἔγραψεν εἰς τὸ προβηγκιανὸν διαλεκτικὸν ἰδίωμα, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέδειξεν εἰς ἔξοχον ποιητικὸν ὄργανον. Ἦτο θερμὸς φιλέλλην. Ποιήματά του μετεφράσθησαν σποραδικῶς εἰς περιοδικὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν Κ. Παλαμᾶ Ἰω. Πολέμη Στ. Σεφεριάδου κ.ἄ. Τὸ 1904 ἐτιμήθη διὰ τοῦ βραβείου Νομπέλ.

ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1892 εἰς τὴν Συκαμνιὰν τῆς Λέσβου. Δημοσιογράφος καὶ λογοτέχνης. Ἐδημοσίευσε διηγήματα, μυθιστορήματα καὶ ποιήματα. Σημαντικώτερα ἔργα του θεωροῦνται τὰ μυθιστορήματα: « Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ » μὲ ὑπόθεσιν ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, « Ἡ δασκάλα μὲ τὰ χρυσᾶ μάτια » καὶ «Ἡ Παναγιὰ ἡ Γοργόνα » καθὼς καὶ αἱ συλλογαὶ διηγημάτων: « Τὸ πράσινο βιβλίο » καὶ « Τὸ γαλάζιο βιβλίο ».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΩΡΑΪΤΙΔΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Σκιάθῳ τὸ 1850. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητὴς εἰς γυμνάσια. Συμπολίτης, σύγχρονος καὶ συγγενὴς τοῦ Παπαδιαμάντη κατέχεται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἁπλοϊκῆς ζωῆς. Εἰς τὰ διηγήματά του ζωγραφίζει καὶ αὐτὸς τὴν ναυτικὴν ζωήν, κυρίως τῆς Σκιάθου. Ἐκτὸς τῶν διηγημάτων ἔγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα καὶ ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Τὰ διηγήματά του ἐξεδόθησαν εἰς ἓξ τόμους ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Μὲ τοῦ βοριᾶ τὰ κύματα». Τὰ δράματά του φέρουν τοὺς τίτλους : «Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν» «Βάρδας Καλλέργης». Τὸ 1928 ἐγένετο μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετ' ὀλίγον δὲ περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1929.

ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1859 εἰς τὰς Πάτρας ἐκ γονέων Μεσολογγιτῶν καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1943. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη γενικὸς γραμματεύς. Διωρίσθη μεταξὺ τῶν πρώτων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας. Πολυγραφώτατος ποιητὴς καὶ πεζογράφος. Ποιητικαὶ συλλογαί: «Τραγούδια τῆς πατρίδος μου», «Ὁ τάφος», «Ἡ ἀσάλευτη ζωὴ», «Ἡ πολιτεία καὶ ἡ μοναξιά», «Οἱ καημοὶ τῆς λιμνοθάλασσας καὶ τὰ Σατιρικὰ γυμνάσματα», «Δειλοὶ καὶ σκληροὶ στίχοι», «Ὁ δωδεκάλογος τοῦ γύφτου» (ἐπικολυρικόν), «Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ» (ἐπικόν) κ.ἄ. Διηγήματα : «Θάνατος παλληκαριοῦ», «Διηγήματα». Δρᾶμα : «Ἡ Τρισεύγενη». Κριτικά : «Τὰ πρῶτα κριτικὰ», «Γράμματα» κ.ἄ. Εἶναι ὁ καθολικώτερος ποιητής μας, διότι ἐνεπνεύσθη τὰ ἔργα του ἀπὸ τὴν τρισχιλιετῆ ἐθνικὴν ἱστορίαν μας, ἀπὸ τὴν σύγχρονον εὐρωπαϊκὴν διανόησιν καὶ ἀπὸ τὸν συναισθηματικὸν βίον τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη ἐν Αἰτωλικῷ τὸ 1901. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἠσχολήθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε κριτικὰς μελέτας, μυθιστορήματα, ποιήματα καὶ ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Αἱ κριτικαὶ μελέται του ἐξεδόθησαν εἰς 6 τόμους μὲ τὸν γενικὸν τίτλον «Πρόσωπα καὶ κείμενα». Τὰ βιβλία του «Ἑλληνικοὶ ὁρίζοντες» καὶ «Σκαραβαῖος ὁ ἱερὸς» ἀναφέρονται εἰς ταξίδια του ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Αἴγυπτον, εἶναι δὲ ἄριστα εἰς τὸ εἶδος των.

ΠΑΠΑΓΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1884 εἰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1955. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Στρατιωτικὴν σχολὴν ἱππικοῦ τοῦ Βελγίου καὶ μετέσχεν εἰς ὅλους τοὺς πολέμους ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ κατόπιν. Εἶναι ὁ νικητὴς ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου (1940 - 1941) καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν συμμοριτῶν (1946 - 1949). Διὰ τὰς ὑπηρεσίας του ἡ πατρὶς τοῦ ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ στρατάρχου. Τὸ 1951 παρητήθη τῆς θέσεως τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ ἵδρυσε τὸ πολιτικὸν κόμμα «Ἑλληνικὸς Συναγερμός». Ἐδημοσίευσε τὰ πολεμικά του ἀπομνημονεύματα «Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 1941», εἰς τὰ ὁποῖα μὲ τὴν λιτὴν στρατιωτικὴν φρασεολογίαν ἐκθέτει τὰ γεγονότα τῆς περιφανοῦς Ἑλληνικῆς νίκης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1851 ἐν Σκιάθῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1911. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ μυθιστορήματα: « Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν », « Ἡ γυφτοπούλα ». Τὴν δόξαν αὐτοῦ ὀφείλει ἰδίως εἰς τὰ διηγήματά του μὲ τὴν ἰδιότυπον καὶ λυρικὴν γλῶσσαν του. Τὰ πλεῖστα ἔργα του περιγράφουν ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς πατρίδος του, πάντα δὲ διαπνέονται ἀπὸ βαθεῖαν εὐλάβειαν, θερμὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀπὸ ζωηροτάτην λατρείαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΣ. Ἐγεννήθη ἐν Καρπενησίῳ τὸ 1877 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1940. Ἐπεδόθη εἰς τὴν δημοσιογραφίαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Διετέλεσε διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἔγραψε ποιήματα, διηγήματα, τὸ θεατρικὸν ἔργον « Ὁ ὅρκος τοῦ πεθαμένου » (δραματοποίησις τοῦ δημώδους ᾄσματος « Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ »), αἰσθητικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Ἔργα του: Πεζογραφήματα: « Πεζοὶ ρυθμοὶ » « Ἡ θυσία », « Ἅγιον Ὄρος », « Βυζαντινὸς ὄρθρος ». Ποιήματα: « Πολεμικὰ τραγούδια », « Χελιδόνια », « Θεῖα δῶρα ». Ἔγραψεν ἐπίσης χρονογραφήματα καὶ μακρὰν σειρὰν ἄρθρων καὶ μελετῶν ἐπὶ αἰσθητικῶν καὶ τεχνοκριτικῶν θεμάτων.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Υἱὸς τοῦ ἐθνικοῦ μας ἱστορικοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1843 καὶ ἀπέθανε τὸ 1873. Ἐσπούδασε νομικά. Ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ποίησιν καὶ ἀνήκει εἰς τοὺς καλυτέρους ποιητὰς τῆς ρομαντικῆς σχολῆς. Ἔργα του: « Στόνοι », « Χελιδόνες », « Συζύγου ἐκλογὴ » (πολιτικὴ κωμωδία), « Ἆσμα ᾀσμάτων » κατὰ μίμησιν τοῦ Σολομῶντος κλπ. Ἔγραψεν ἐπίσης σύνοψιν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπανειλημμένως ἐκδοθεῖσαν.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1815, καταγόμενος ἐκ Βυτίνης τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1891 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασεν εἰς Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν καὶ τὸ 1851 διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Εἶναι ὁ ἐπιφανέστατος ἱστορικὸς τῆς Νέας Ἑλλάδος καὶ ἡ « Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους » ἀποτελεῖ ἱστορικὸν ἐθνικὸν μνημεῖον μετὰ καταδήλων λογοτεχνικῶν χαρισμάτων.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Καλαμάταν τὸ 1852 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1921. Ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὑπηρέτησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας καὶ μυθολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς λαογραφικὰς μελέτας καὶ εἶναι ὁ ἱδρυτὴς τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔργον του « Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ » εἶναι μνημειῶδες. Ἀξιόλογος ἐπίσης εἶναι ἡ συλλογὴ δημοτικῶν ᾀσμάτων « Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ». Ἐκτὸς τούτων ἔγραψε διαφόρους κριτικὰς καὶ αἰσθητικὰς μελέτας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΟΛΙΤΗΣ ΦΩΤΟΣ. 'Εγεννήθη τὸ 1890 εἰς τὰς 'Αθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1935. 'Εσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν καὶ κατόπιν ἱστορίαν τοῦ θεάτρου καὶ σκηνοθεσίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Διεκρίθη κυρίως ὡς σκηνοθέτης τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου καὶ ὡς κριτικός. Τὸ κριτικόν του ἔργον εἶναι ἐγκατεσπαρμένον εἰς τὰς ἐφημερίδας. Μετὰ τὸν θάνατόν του σενεκεντρώθη τὸ καλύτερον μέρος του εἰς δύο τόμους « 'Εκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του ».

ΠΟΛΥΛΑΣ ΙΑΚΩΒΟΣ. 'Εγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1896. 'Εσπούδασεν εἰς 'Ιταλίαν. Μελετητὴς τῶν κλασσικῶν κάθε ἐποχῆς, 'Ελλήνων, Λατίνων, 'Ιταλῶν, "Αγγλων, Γερμανῶν. Διετέλεσε βουλευτὴς Κερκύρας. Μετέφρασε τὴν « Τρικυμίαν » καὶ τὸν « "Αμλετ » τοῦ Σαίξπηρ, τὴν «'Ιλιάδα » καὶ « 'Οδύσσειαν » τοῦ 'Ομήρου. Συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ ὁποίου ἐξέδωκε τὸ 1859 « "Απαντα τὰ Εὑρισκόμενα » μετὰ μακρᾶς εἰσαγωγῆς, τὰ « Προλεγόμενα », ὡς ἐπέγραψε τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην.

ΠΟΡΦΥΡΑΣ ΛΑΜΠΡΟΣ. Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ Δημητρίου Συψώμου. 'Εγεννήθη εἰς τὴν Χίον τὸ 1879 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸν Πειραιᾶ τὸ 1932. "Εγραψεν ὀλίγα, ἀλλ' ἐκλεκτὰ λυρικὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοὺς τίτλους « Σκιὲς », « Μουσικὲς φωνὲς ».

ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ. 'Εγεννήθη ἐν Σίφνῳ τὸ 1850 καὶ ἀπέθανε τὸ 1935 ἐν 'Αθήναις. 'Εσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν 'Αθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του εἰς Γερμανίαν, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς 'Ιένας. Διετέλεσεν ἐπὶ βραχὺ γραμματεὺς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν, βουλευτὴς τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ 1905 καὶ μέλος τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1926. 'Αφωσιώθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν ποίησιν. 'Εξέδωκε τὰς ποιητικὰς συλλογάς : « Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα », « Ποιήματα » καὶ « 'Εμπρὸς στὸ ἄπειρον »· τὰ δράματα : « 'Η κόρη τῆς Λήμνου », «'Ο Νικηφόρος Φωκᾶς », « Φαίδρα », «Ρήγας », « "Ασωτος υἱὸς » καὶ μετέφρασε τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Φάουστ τοῦ Γκαῖτε καὶ τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Λέσιγγ « Λαοκόων ». 'Η γλῶσσα του ταλαντεύεται μεταξὺ καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς.

ΡΑΓΚΑΒΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. 'Εγεννήθη τὸ 1809 εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπέθανε τὸ 1892. 'Εσπούδασεν εἰς Μόναχον καὶ διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν. 'Εχρημάτισε βουλευτής, ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτής. 'Εδημοσίευσεν ἔργα ἀρχαιολογικά, ἱστορικά, λογοτεχνικά, ποιήματα, δράματα, κωμῳδίας καὶ μετέφρασεν ἀρχαῖα καὶ νεώτερα δράματα. Τῶν « 'Απάντων » του ἐξεδόθησαν 19 τόμοι.

ΡΟΪΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. 'Εγεννήθη εἰς Σῦρον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν εἰς 'Αθήνας τὸ 1904. "Εγραψε διηγήματα καὶ κριτικὰς μελέτας. "Εργα του: « 'Η πάπισσα 'Ιωάννα », « Συριανὰ διηγήματα », « Τὰ εἴδωλα » κλπ. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐξεδόθησαν τὰ « "Απαντά » του εἰς 7 τόμους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΑΙΞΠΗΡ ΟΥΙΛΛΙΑΜ. Μέγας Ἄγγλος δραματικὸς ποιητὴς (1564 - 1616). Ἔγραψε τριάκοντα ἑπτὰ δραματικὰ ἔργα, τῶν ὁποίων πολλὰ μετεφράσθησαν καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐπαίχθησαν εἰς τὸ θέατρον: «Μάκβεθ», «Ἄμλετ», «Βασιλεὺς Λήρ», «Ἰούλιος Καῖσαρ», «Ὀθέλλος», «Τρικυμία» κ.ἄ. Περίφημα εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ «Σονέττα» του.

ΣΙΛΛΕΡ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ (1759 - 1805). Μέγας Γερμανὸς ποιητὴς καὶ δραματουργός, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαῖτε. Ἔγραψε σπουδαῖα ἱστορικὰ καὶ κριτικὰ ἔργα, ἔγινεν ὅμως διάσημος κυρίως διὰ τὰ λυρικά του ποιήματα καὶ τὰς τραγῳδίας του: «Γουλιέλμος Τέλλος», «Μαρία Στιούαρτ», «Ἰωάννα ντ' Ἄρκ», «Λουΐζα Μύλλερ» κλπ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν μετεφράσθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ παρεστάθησαν ἀπὸ Ἑλληνικοὺς θιάσους.

ΣΚΙΠΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1881 καὶ ἀπέθανε τὸ 1953. Παρηκολούθησε μαθήματα λογοτεχνίας καὶ αἰσθητικῆς εἰς Παρισίους. Διετέλεσε γραμματεὺς τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Τὸ 1945 ἐγένετο μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε πολλὰς ποιητικὰς συλλογάς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι εἶναι: «Τραγούδια τῆς ὀρφανῆς», «Μεγάλη αὔρα», «Κυρὰ Φροσύνη», «Κολχίδες», «Μέσα ἀπὸ τὰ τείχη» κ.ἄ. Ἔγραψεν ἐπίσης τὸ δρᾶμα «Χριστὸς ἀνέστη» καὶ μετέφρασε τὸ ἔπος τοῦ Ἡσιόδου «Ἔργα καὶ ἡμέραι».

ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1798 εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Κρεμώναν καὶ κατόπιν εἰς τὴν Παβίαν τῆς Ἰταλίας. Πλὴν τῆς νομικῆς κατέγινε κυρίως εἰς φιλολογικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν ποίησιν. Τὸ 1818 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου διέμεινε μέχρι τοῦ 1828. Ἔκτοτε μέχρι τοῦ θανάτου του (1857) διέμεινεν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἔγραψε τὰ πρῶτα ποιήματά του εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, ἐνωρὶς ὅμως ἐπεδόθη εἰς τὴν συστηματικὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν ἑλληνικῶν ποιημάτων. Ἔγραψε ποιήματα καὶ ὀλίγα πεζά. Ποιήματα: «Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν», «Ἡ φαρμακωμένη», «Ὁ Λάμπρος», «Ὁ Κρητικὸς», «Ὁ Πόρφυρας», «Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι» κ.ἄ. Πεζά: «Διάλογος μεταξὺ ποιητοῦ, φίλου καὶ σοφολογιωτάτου», «Ἡ γυναίκα τῆς Ζάκυνθος» καὶ διάφορα πεζὰ σχεδιάσματα ποιημάτων του καὶ σημειώσεις, ὅλα εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. Ὁ Σολωμὸς εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας ποιήσεώς μας.

ΣΟΥΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1852 εἰς τὴν Σῦρον καὶ ἀπέθανε τὸ 1919 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν. Ἀπὸ τοῦ 1883 ἕως τὸ 1918 ἐξέδιδε τὴν ἑβδομαδιαίαν σατιρικὴν ἐφημερίδα «Ὁ Ρωμιός». Ἔγραψε καὶ ἄλλα σατιρικὰ ποιήματα, κωμικὰ παίγνια, ἐμμέτρους σατιρικὰς κωμῳδίας καὶ ὀλίγα λυρικά, τὰ ὁποῖα ἐξεδόθησαν εἰς ἓξ τόμους μὲ τὸν τίτλον «Ποιήματα».

ΣΟΥΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1808 καὶ ἀπέθανε τὸ 1863. Ποιητικὰ ἔργα του: «Ὁ περιπλανώμενος», «Ἡ τουρκομάχος Ἑλλάς», «Τὸ πανόραμα» κλπ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΟΥΤΣΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1806 καὶ ἀπέθανε τὸ 1868. Ποιητικὰ ἔργα του : «Ἡ κιθάρα». Δραματικά : «Ὁ ὁδοιπόρος», «Μεσσίας», «Εὐθύμιος Βλαχάβας», «Ὁ ἄγνωστος».

ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη ἐν Σμύρνη τὸ 1901. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του εἰς Λειψίαν. Ἐπανελθὼν διωρίσθη ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνειργάσθη εἰς πολλὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλολογικὰ περιοδικὰ καὶ ἐξέδωκε τὸ «Συμπόσιον» τοῦ Πλάτωνος ἐντολῇ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσε φιλολογικάς, ἱστορικάς, παλαιογραφικὰς καὶ ἄλλας μελέτας. Ἀπέθανε προώρως, τὸ 1937.

ΤΑΙΝ ΙΠΠΟΛΥΤΟΣ. Γάλλος φιλόσοφος, αἰσθητικὸς καὶ ἱστορικός. Ἐγεννήθη τὸ 1828 καὶ ἀπέθανε τὸ 1893. Ἔγραψε πολλὰ ἀξιόλογα ἔργα, δι' ὃ καὶ ἐγένετο μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Εἰς τὸ ἔργον του «Φιλοσοφία τῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι», μεταφρασθὲν εἰς τὴν Ἑλληνικήν, περιέχεται ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυσις τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη.

ΤΕΝΝΥΣΟΝ ΑΛΦΡΕΔΟΣ (1809 - 1892). Δαφνοστεφὴς ποιητὴς τῆς Ἀγγλίας ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν συμπατριώτην του Μπάϋρον καὶ τὴν ὅλην ρομαντικὴν ἑλληνολατρίαν τῆς ἐποχῆς του. Ἐδημοσίευσε πολλὰ ποιήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ «Ὀδυσσέας» ὑπῆρξεν ἀπὸ τὰ πλέον γνωστὰ καὶ ἀγαπητά.

ΤΑΣΣΟΣ ΤΟΡΚΟΥΑΤΟΣ. Εἷς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας. Ἐγεννήθη τὸ 1544 καὶ ἀπέθανε τὸ 1595. Ἔγραψεν ἐποποιίας : τὴν «Ἀπελευθερωθεῖσαν Ἱερουσαλὴμ» καὶ τὸν «Ἀμύνταν», τὴν τραγῳδίαν «Τορρισμόνδος», τὰς «Ἑπτὰ ἡμέρας τῆς δημιουργίας» καὶ πολλὰ μικρὰ ποιήματα.

ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1857 εἰς Στενήμαχον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1934 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀρχαιολογίαν εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρέτησεν ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε τὰ ἑξῆς ἔργα: «Μυκῆναι καὶ μυκηναϊκὸς πολιτισμός», «Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου», «Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης». «Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν» κ.ἄ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΛΛΟΓΑΣ

Α΄. Ἐκ τῆς συλλογῆς Γ. Καλαματιανοῦ

Σελ.

1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη 33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη 49
3. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου 55
4. Διήγησις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην) 65
5. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασομούλη 67
6. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερειανοῦ 69
7. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 1941, Ἀλ. Παπάγου 78
8. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἔκδοση τῶν Εὑρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰακ. Πολυλᾶ 124
9. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου 129
10. Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσούντα 136
11. Ἡ τέχνη τοῦ Γκρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου 139
12. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδου 152
13. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη 164
14. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρρηγοπούλου 174
15. Ὁ Ἄθωνας, Ἀλ. Μωραϊτίδου 176
16. Ἡ Παναγιὰ ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη 180
17. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου 195
18. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη 196
19. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροΐδου 197
20. Στοχασμοί, Ἀνδ. Λασκαράτου 198
21. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου 198
22. Παροιμίαι 199
23. Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, δημοτικὸ τραγούδι 211
24. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ 216
25. Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον, Ἀνδ. Κάλβου 230
26. Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ 239
27. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἰακ. Πολυλᾶ 245
28. Καρδάκι, Λ. Μαβίλη 246
29. Τρελὴ χαρά, Ἰω. Γρυπάρη 247
30. Προσευχή, Π. Σούτσου 247
31. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἀλ. Σούτσου 248
32. Εἰς ἓν ἄστρον, Ἰω. Καρασούτσα 249

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

33. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρρηγοπούλου 251
34. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχή, Ἀρ. Προβελεγγίου 252
35. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ 256
36. Ὕμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ 258
37. Χειμάρρα, Κ. Παλαμᾶ 259
38. Τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα, Μιλτ. Μαλακάση 261
39. Βράδυ σ' ἕνα χωριό, Λ. Πορφύρα 263
40. Ἰθάκη, Κ. Καβάφη 264
41. Θερμοπύλες, Κ. Καβάφη 266
42. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ 268
43. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ 269
44. Φαύστα, Δ. Βερναρδάκη 270
45. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, Μεγ. Βασιλείου 283
46. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου 285
47. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπῳδαί, Ἰωάννου Χρυσοστόμου 287
48. Ἡ Ἁγία Σοφία, Προκοπίου 290
49. Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ 293
50. Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη, Φωτίου 295
51. Ἐπιστολή, Φωτίου 296
52. Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης 296
53. Περὶ ἀρετῶν, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος 300
54. Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος 301
55. Χριστὸς πάσχων (ἀδήλου ποιητοῦ) 304
56. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ 304
57. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὀκτωβρίου 26, Ἰωσὴφ ὑμνογράφου 305
58. Ὁδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρασις Ἐμμ. Ροΐδου 316
59. Ἰούλιος Καῖσαρ, Σαίξπηρ, μετάφρασις Κ. Καρθαίου 336

Β'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Η. Λάγιου

1. Λόγος τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν 7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πνύκα 14
3. Ναυάγια, Ἀνδ. Καρκαβίτσα 52
4. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη 60
5. Ὁ τορπιλλισμὸς τῆς «Ἕλλης», Σπ. Μελᾶ 73
6. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων, Ν. Πολίτου 85
7. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη 91
8. Πνευματικὴ ζωή, Ἰω. Συκουτρῆ 96

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

9. Τὸ Πάσχα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη 115
10. Ἑλληνίδες, Γ. Βλάχου 118
11. Ἡ τελετή, Γ. Βλάχου 119
12. Κωστῆς Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου 134
13. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη 142
14. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου 144
15. Σκιαγραφία τοῦ ἀττικοῦ κλίματος, Δ. Αἰγινήτου 147
16. Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα 159
17. Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη 170
18. Ὁ ἐπικήδειος, Ἰω. Κονδυλάκη 200
19. Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ 225
20. Ὁ Ὠκεανός, Ἀνδ. Κάλβου 231
21. Ὁ Ὅρκος, Γερ. Μαρκορᾶ 242
22. Πατρίδα, Λ. Μαβίλη 246
23. Τὸ τραγούδι τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ 255
24. Ἑστιάδες, Ἰω. Γρυπάρη 261
25. Μεγάλη Παρασκευὴ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη 263
26. Τὸ θέατρο, Λ. Πορφύρα 264
27. Εἴμαστιν tcheῖνοι πού 'μαστιν, Δ. Λιπέρτη 266
28. Νά 'τουν νὰ θωρούσατε, Δ. Λιπέρτη 267
29. Ἡ ζωγραφιά μου, Γ. Σουρῆ 269
30. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ 270
31. Ἡ Κόλασις, Δάντη, μετάφρασις Ἀλ. Ραγκαβῆ 309
32. Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρασις Κ. Παλαμᾶ 314
33. Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονική, Ἱππολύτου. Ταίν, μετάφρασις Δ. Αἰγινήτου ... 321
34. Φάουστ, Γκαῖτε, μετάφρασις Κ. Χατζοπούλου 323
35. Ἄν..., Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρασις Ν. Καρβούνη 354

Γ'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Μ. Σταθοπούλου - Χριστοφέλλη

1. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελᾶν, Σπ. Λάμπρου 19
2. Νεοελληνικὸς πολιτισμός, Ἴων. Δραγούμη 101
3. Πολιτικαὶ παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἀδ. Κοραῆ 104
4. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 21 εἶναι τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον, Ν. Βλάχου 109
5. Παύλου Μελᾶ ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας 122
6. Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ, Τορκουάτου Τάσσου, μετάφρ. Ἰουλίου Τυπάλδου 312
7. Ὁ βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρασις Ν. Κογεβίνα 330
8. Ὀδυσσέας, Τέννυσον, μετάφρασις Μ. Σιγούρου 356

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. Λόγος τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν 7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πνύκα 14
3. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελᾶν Σπυρ. Λάμπρου 19
4. Λόγος ἐκφωνηθεὶς τὴν 25ην Μαρτίου 1942 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Δ. Ζακυθηνοῦ 22

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ — ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη 33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη 49
3. Ναυάγια, Ἀνδ. Καρκαβίτσα 52
4. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου 55

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

1. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη 60
2. Διήγησις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην) 65
3. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασομούλη 67
4. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερειανοῦ 69
5. Ὁ τορπιλλισμὸς τῆς «Ἕλλης», Σπ. Μελᾶ 73
6. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 41, Ἀλ. Παπάγου 78

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων, Ν. Πολίτου 85
2. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη 91
3. Πνευματικὴ ζωή, Ἰω. Συκουτρῆ 96
4. Νεοελληνικὸς πολιτισμός, Ἴων. Δραγούμη 101

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. Πολιτικαὶ παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἀδ. Κοραῆ 104
6. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 1821 εἶναι τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον, Ν. Βλάχου 109
7. Τὸ Πάσχα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη 115
8. Ἑλληνίδες, Γ. Βλάχου 118
9. Ἡ τελετή, Γ. Βλάχου 119
10. Παύλου Μελᾶ ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας 122

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἔκδοση τῶν Εὑρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰακ. Πολυλᾶ 124
2. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου 129
3. Κωστῆς Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου 134
4. Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσούντα 136
5. Ἡ τέχνη τοῦ Γκρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου 139

VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη 142
2. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου 144
3. Σκιαγραφία τοῦ ἀττικοῦ κλίματος, Δ. Αἰγινήτου 147
4. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδου 152
5. Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα 159
6. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη 164
7. Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη 170

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ — ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρρηγοπούλου 174
2. Ὁ Ἄθωνας, Ἀλ. Μωραϊτίδου 176
3. Ἡ Παναγιὰ ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη 180
4. Πρὸς τὴ Μακεδονία, Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου 187

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ — ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ — ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου 195
2. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη 196
3. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροΐδου 197
4. Στοχασμοί, Ἀνδ. Λασκαράτου 198
5. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου 198
6. Παροιμίαι 199

IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ὁ ἐπικήδειος, Ἰω. Κονδυλάκη 200

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. Τῆς Λένως τοῦ Μπότσαρη 209
2. Τῆς Δέσπως, ... 210
3. Μισολόγγι, ... 210

Β'. ΠΑΡΟΛΟΓΑΙ

Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, ... 211

Γ'. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Μοιρολόγια 214

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. ΕΠΙΚΑ—ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

1. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ 216
2. Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ 225
3. Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόχον, Ἀνδρ. Κάλβου 230
4. Ὁ Ὠκεανός, Ἀνδρ. Κάλβου 231
5. Διονύσου πλοῦς, Ἀλ. Ραγκαβῆ 235
6. Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ 239
7. Ὁ Ὅρκος, Γερ. Μαρκορᾶ 242

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἰακ. Πολυλᾶ 245
2. Καρδάκι, Λ. Μαβίλη 245
3. Πατρίδα, Λ. Μαβίλη 246
4. Τρελὴ χαρά, Ἰω. Γρυπάρη 247
5. Προσευχή, Π. Σούτσου 247
6. Εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἀλ. Σούτσου 248
7. Εἰς ἓν ἄστρον, Ἰω. Καρασούτσα 249
8. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρρηγοπούλου 251
9. Ἡ Ἑλληνικὴ ψυχή, Ἀρ. Προβελεγγίου 252
10. Τὸ τραγούδι τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ 255
11. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ 256
12. Ὕμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ 258
13. Χειμάρρα, Κ. Παλαμᾶ 259
14. Τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα, Μιλτ. Μαλακάση 261

25

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

15. Ἑστιάδες, Ἰω. Γρυπάρη 261
16. Μεγάλη Παρασκευὴ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη 263
17. Βράδυ σ' ἕνα χωριό, Λ. Πορφύρα 263
18. Τὸ θέατρο, Λ. Πορφύρα 264
19. Ἰθάκη, Κ. Καβάρη 264
10. Θερμοπύλες, Κ. Καβάρη 266
21. Εἴμαστιν tcheῖνοι ποὺ 'μάστιν, Δ. Λιπέρτη 266
22. Νά 'τουν νὰ θωρούσατε, Δ. Λιπέρτη 267

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ 269
2. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ 269
3. Ἡ ζωγραφιά μου, Γ. Σουρῆ 269
4. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ 270

V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φαύστα, Δ. Βερναδάκη 271

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, Μεγάλου Βασιλείου 283
2. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν Βραδυτῆτα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου 285
3. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπῳδαί, Ἰωάννου Χρυσοστόμου 287
4. Ἡ Ἁγία Σοφία, Προκοπίου 290
5. Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ 293
6. Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη, Φωτίου 295
7. Ἐπιστολή, Φωτίου 296
8. Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης 296
9. Περὶ ἀρετῶν, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος 300
10. Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος 301
11. Χριστὸς πάσχων (ἀδήλου ποιητοῦ) 303
12. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ 304
13. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὀκτωβρίου 26, Ἰωσὴφ ὑμνογράφου 305

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Β'. ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ἡ κόλασις, Δάντη, μετάφρ. Ἀλ. Ραγκαβῆ 309
2. Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ, Τορκουάτου Τάσσου, μετάφρ. Ἰουλ. Τυπάλδου 312

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μεταφρ. Κ. Παλαμᾶ 314
2. Ὁδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρ. Ἐμμ. Ροΐδου 316
3. Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονική, Ἱππ. Ταίν, μετάφρ. Δ. Αἰγινήτου 321

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Φάουστ, μετάφρ. Κ. Χατζοπούλου 323
2. Ὁ βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρ. Ν. Κογεβίνα 330

IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ἰούλιος Καῖσαρ, Σαίξπηρ, μετάφρ. Κ. Καρθαίου 336
2. Ἄν... Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρ. Ν. Καρβούνη 354
3. Ὀδυσσέας, Τέννυσον, μετέφρ. Μ. Σιγούρου 356
Λεξιλόγιον 359
Βιογραφίαι συγγραφέων 368
Πίναξ περιεχομένων κατὰ συλλογάς 380
Πίναξ περιεχομένων 383

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΚΔΟΣΙΣ Ζ΄ 1969 (VI) - ΑΝΤ. 51.000-ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ 1818 /20-5-69—1892 /4-6-69

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ Ι. ΔΙΚΑΙΟΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΑΘ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

$t_a = ;$

$v_0 = v\ ;$

$t_K =$ "

$t_K = t_a ;$

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΟΕ
ΔΒ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής